

LUCIAN NASTASĂ
•
„SUVERANII”
UNIVERSITĂȚILOR ROMÂNEȘTI
Mecanisme de selecție și promovare
a elitei intelectuale

I
*Profesorii Facultăților de Filosofie și Litere
(1864-1948)*

Carte apărută cu sprijinul
MINISTERULUI CULTURII ȘI CULTELOR
prin intermediul
AGENȚIEI FONDULUI CULTURAL NAȚIONAL

LUCIAN NASTASĂ

Colecția: PARADIGME

Coordonator: GHEORGHE PERIAN

Editor: MIRCEA PETEAN

Coperta: CRISTIAN CHEȘUȚ

**„SUVERANII”
UNIVERSITĂȚILOR ROMÂNEȘTI**

**Mecanisme de selecție și promovare
a elitei intelectuale**

**I
*Profesorii Facultăților de Filosofie și Litere
(1864-1948)***

© Editura LIMES, 2007
Str. Snagov, 3/9
400420 Cluj-Napoca
Tel./fax: 0264/544109; 0723/194022
Email: edituralimes@yahoo.com
<http://www.edituralimes.ro>

ISBN: 978-973-726-???

Editura LIMES
Cluj-Napoca 2007

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE.....	7
DINAMICA FACULTĂȚILOR DE FILOSOFIE ȘI LITERE.....	16
A FI PROFESOR UNIVERSITAR.....	60
PROCESE DE FORMARE ȘI SELECȚIE	
A ELITEI UNIVERSITARE	136
a) Strategia educației	136
b) <i>Peregrinatio academica</i> și elitele românești	166
c) Strategiile carierei.....	238
MECANISMELE COOPTĂRII	
CADRELOR UNIVERSITARE.....	268
Unde să fii profesor universitar?	284
Procedurile cooptării	298
a) Cooptarea prin „numire” sau „chemare”	333
b) Concursul.....	364
Profesorii „angajați”	419
EȘECURI DE INTEGRARE UNIVERSITARĂ.....	427
Imposibila alteritate	446
PROFESORUL, CATEDRA ȘI GESTIONAREA	
PUTERII INTELLECTUALE	461
a) Profesorul și catedra	462
b) Universitarii și Academia Română	493
c) Alte pârgii de putere intelectuală	511
d) Universitarii și manualele școlare	526
ÎN LOC DE CONCLUZII.....	535

CUVÂNT ÎNAINTE

Deși titlul lucrării de față ar putea părea destul de provocator, în sine cartea nu este altceva decât o propunere de analiză socio-istorică ce se cuvine a fi racordată mai vechilor noastre preocupări referitoare la universitățile românești. Așa cum am formulat și în alte împrejurări, instituțiile de învățământ superior au constituit mereu un câmp de investigație nu numai deosebit de atractiv, cât mai ales unul foarte complex, prin faptul că ele dețin o mare putere socială și spirituală, reunind totodată o bună parte a intelectualilor profesioniști. Nu întâmplător, de-a lungul timpului, acest spațiu a reținut atenția specialiștilor, am putea spune cu obstință, elaborându-se până acum o sumă apreciabilă de volume și studii.

La noi însă, din nefericire, prea puține analize au abordat structura internă și dinamica instituțiilor de învățământ superior, interdependența dintre acestea și evoluțiile socio-economice, funcțiile ce le îndeplinesc în cadrul societății, rolul lor în formarea diverselor tipuri de elite, raporturile dintre Universitate și puterea politică etc, favorizându-se în schimb mai ales istoria festivă – cu iz ocazional sau aniversativ –, supralicitându-se îndeosebi virtuțile diverselor stabilimente românești, prin racordarea tradițiilor la prezent și imortalizarea unor momente și personalități ale culturii naționale. Cu toate acestea, nici până astăzi nu avem – de pildă – un Lexicon al universitarilor noștri, ceea ce și explică lipsa anchetelor socio-istorice de anvergură asupra corpului profesoral, care reunește atât nume sonore, specialiști consacrați, „prinți” ai științei și ai erudiției, dar și anonimi ajunși la un moment dat în vârful piramidei fără să fi oferit vreodată – contemporanilor sau posterității – motive convingătoare de validare a poziției lor. Individual, majoritatea s-au bucurat de cel puțin câteva studii biobibliografice, iar unii chiar de tomuri întregi, adeseori modele ale genului, la fel cum sunt și universitari despre care ne-au rămas doar sumare necrologe, iar uneori nici măcar atât. Și e firesc să fie așa, de vreme ce amprenta intelectuală lăsată de aceștia este inegală, așa cum se va vedea și din paginile cărții de față.

Pe de altă parte, deținători la un moment dat ai levierelor de comandă în câmpul culturii, promotori ai tendințelor dominante din diversele domenii ale cunoașterii, inițiatori ai unor noi discipline, creatori

de „școală”, acești intelectuali profesioniști care s-au impus cândva memoriei colective au încetat de-a mai fi amintiri însuflețite, măcar în sensul de „poveste a vieții”¹. Dacă unii au fost uitați cu totul, alții au devenit simboluri și subiecte preferate ale ritualurilor comemorative, în fapt victime ale unui tip oarecum desuet de istoriografie, ce-i prezintă într-o manieră statică, dar gigantică, figuri impenetrabile dincolo de postura lor academică. Nu întâmplător, cam aceleași informații biobibliografice se tot repetă de la o evocare la alta, când în fapt viața lor a fost mult mai complexă, meritele dobândite în câmpul culturii având ca fundament nu doar activitățile intelectuale și înalt spirituale, ci și acțiuni cât se poate de „umane”, profane în fond și uneori chiar rudimentar-vulgare. Până și diversele portrete memorialistice realizate de unii congeneri sau discipoli sunt în asemenea fel concepute încât adeseori ai sentimentul că sunt dăltuite niște blocuri de gheață sau bazalt, singurele personaje vii fiind de fapt povestitorii, care se întrec în a evidenția relația de grație pe care o întrețineau cu cel imortalizat. Universitarii au devenit astfel jertfele unei istorii trunchiate și inerte, dar mereu triumfaliste, lipsind personajele de acele reconstrucții care să dea părți din adevărata lor existență, umană, elemente care să aibă cu adevărat capacitatea de a putea explica multe din rațiunile și mecanismele afirmării în domeniile ce le-au onorat.

În mod evident însă, viața acestor personalități a însemnat mult mai mult decât lasă să se înțeleagă istoriile de până acum. Iată de ce unul din scopurile lucrării de față este de a iniția o pătrundere mai adâncă în biografia individuală și colectivă a profesorilor universitari, de a aborda și părțile obscure, adeseori necunoscute – dar și frecvent ocolite – ale unor personaje ce merită mai multă atenție². În felul acesta vor putea fi înțelese

¹ Cf. P. Bourdieu, *L'illusion biographique*, în „Actes de la recherche en sciences sociales”, no.62/63, juin 1986, p.69-72.

² Vezi în acest sens, sub raport teoretic: Richard Sennett, *Les tyrannies de l'intimité*, Paris, Éditions du Seuil, 1979; Franco Ferrarotti, *Histoire et histoires de vie. La méthode biographie dans les sciences sociales*, Paris, Librairie des Meridiens, 1983; E. Hoffman, *La biographie: vers un renouveau d'un genre décrié*, în *L'Homme face à son histoire*, Publication de l'Université de Lausanne, Lausanne, Payot, 1983, p.77-93; Matthias Finger, *Biographie et herméneutique. Les aspects épistémologiques et méthodologiques de la méthode biographique*, Montréal, Université de Montréal, 1984; *Problemes et méthodes de la biographie*. Actes du Colloque. Sorbonne 3-4 mai 1985, Paris, Sources, 1986; H. S. Becker, *Biographie et mosaïque scientifique*, în „Actes de la recherche en sciences sociales”, no.62/63, juin 1986, p.105-110; Jean-Claude Passeron, *Biographies, flux, itinéraires, trajectoires*, în „Revue française de sociologie”, XXXI, 1990, no.1, p.3-22; J. Peneff, *La méthode biographique*, Paris, A. Colin, 1990; Idem, *Les grandes*

mai bine nu doar structurile de funcționare ale instituțiilor pe care le reprezintă, ci și părțile esențiale ale întregului angrenaj cultural național, cu fizionomia mai bine conturată a unei fracțiuni din elitele intelectuale românești, deslușindu-se astfel cum și cât au servit intereselor proprii (individuale sau de grup) diversele pârghii instituționale deținute la un moment dat, cam în ce măsură *prestigiul* a avut la bază componente reale sau improvizate, cum și prin ce mijloace *mediocritățile* pot deveni „oamenii zilei”, iar veritabilii *creatori* de bunuri culturale pot muri în anonim etc. Cu alte cuvinte, există șansa de a evalua și prin alte grile eficacitatea și maniera de funcționare a diverselor stabilimente de învățământ superior, și anume prin indivizi, pentru că la urma urmei ei sunt aceia care pun în practică diversele strategii educaționale și culturale, mai mult sau mai puțin cuprinse în articole de lege sau în programele diriguitorilor politici, mulți dintre aceștia din urmă fiind și universitari.

Deși ar putea părea cam supărătoare remarca făcută cândva de C. Rădulescu-Motru la adresa lui Ion Petrovici, pe când acesta era ministru al Educației în vremea regimului Antonescu, că „Miniștrii români au capul plin de proiecte, dar nici o persistență să-și realizeze proiectele”³, această observație ar trebui totuși să dea serios de gândit. Mai totdeauna la noi reformele s-au lăsat greu a fi elaborate și adoptate, iar când s-a făcut acest lucru, parcă „jumătățile de măsură” au fost cuvântul de ordine. Orice înnoire a părut și pare încă marea piatră de încercare a diriguitorilor noștri mai dintotdeauna. Iar acest lucru poate și pentru că, spre deosebire de alte societăți, în spațiul românesc asistăm – printre altele – la prea multă vorbărie, cam tot atâta câtă inerție, am avut și avem încă prea mulți oameni pricepuți la toate (dar mai ales să-și creeze „imagine”!), au existat prea puține confruntări între universitate și stat (mai bine zis câmpul politic), ceea ce nu înseamnă neapărat că relația dintre cele două sfere a fost totuși una armonioasă. Dimpotrivă, mai toate defectele, crizele, neputințele celor aflați la guvernare, sau care gravitau în jurul centrelor de putere politică, și-au aflat prelungirea și în mediul universitar, pentru că dependența profesorilor de puterea politică a fost reală, puternică și îndeosebi perfidă,

tendances de l'usage des biographies dans la sociologie française, în „Politix. Travaux de science politique”, no.27, 1994, p.25-31; *La biographie, modes et methodes*. Actes du deuxième colloque international Guy de Pourtales, Université de Bale, 12-14 février 1998, réunis par Robert Kopp avec la collaboration de Regina Bollhalder Mayer et Catherine Gautschi-Lan, Paris, H. Champion, 2001 ș.a.

³ C. Rădulescu-Motru, *Revizuire și adăugiri, 1943*, ed. Rodica Bichis și Gabriela Dumitrescu, București, Edit. Floarea Darurilor, 1996, p.40.

în multe cazuri fiind greu de sesizat la aceeași persoană o demarcare vizibilă între omul politic și cel de la catedră.

Pe de altă parte, din multiplele aspecte ale biografiei universitarilor și ale interacțiunii umane, viața lor privată este cel mai adesea trecută sub tăcere, la fel relațiile sociale, obiceiurile, multe din acestea fiind rezultatul comportamentelor dobândite – precum modul de adresare, gustul pentru vestimentație, atitudinea în intimitatea familială, dar și în raporturile cu alte medii sociale etc – și jucând un rol foarte important în biografia fiecăruia, pentru că – de pildă – conduita este inseparabilă de limbaj (gesticulație, tonul vocii, vestimentație), cultivarea și respectul prietenilor, exploatarea conjuncturilor politice etc⁴.

Totodată, această „istorie” a elitelor universitare, așa cum credem că s-ar cuveni reconstruită, va permite, poate, și înțelegerea anumitor probleme devenite de-acum „clasice” ale învățământului universitar românesc, începând cu dinamica disciplinelor și terminând cu maniera de selecție și promovare a corpului profesoral. În plus, vor rezulta și câteva din rațiunile profunde – umane și sociale – pentru care universitatea românească a cunoscut de-a lungul timpului crize structurale și recurente, ceea ce a făcut ca această instituție să fie incapabilă a se adapta convenabil și la timp mutațiilor sociale și intelectuale apărute în cursul acestor opt decenii de existență avute în vedere. Pentru că, în mod evident, au existat momente în care s-au pus în lucru inovații instituționale și intelectuale deosebite, la fel cum anii de elan au fost urmați de perioade de stagnare și declin, parcă mult mai puternice decât primele, dinamizându-se astfel prea puțin domeniul. În acest context, deoarece majoritatea acestor universitari au fost purtători de cuvânt sau agenți care au mobilizat mișcările de emancipare politică, națională, culturală sau socială, investigațiile în profunzime pot oferi – credem – suficiente elemente pentru înțelegerea mai bună a diverselor fenomene istorice care s-au produs de pe la mijlocul secolului XIX și care în multe segmente au un aer de particularitate, specific românesc.

De altfel, volumul de față se încadrează într-o serie ce se vrea cât mai repede încheiată⁵. El se limitează acum doar la câteva aspecte ce țin în

⁴ Și din perspectivele definite de Jeffrey C. Alexander, *The Meanings of Social Life. A Cultural Sociology*, Oxford, Oxford University Press, 2003.

⁵ Un volum referitor la mecanismele și filierele de formare a elitei intelectuale românești a apărut deja, sub titlul: *Itinerarii spre lumea savantă. Tineri din spațiul românesc la studii în străinătate (1864-1944)*, Cluj, Edit. Limes, 2006, 327 p. Vezi de asemenea: *Generație și schimbare în istoriografia română (sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX)*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 1999, 160 p.;

principal de mecanismele de selecție, de cooptare și de promovare a profesorilor facultăților de filosofie și litere ce au activat între 1864 și 1948, fără a ocoli însă interogații fundamentale, precum cea referitoare la motivațiile profunde de a fi „universitar”, tipurile de putere exercitată de această categorie socio-profesională etc. Ne-am oprit cu analiza la acest din urmă an deoarece, din perspectiva legislației, se încheie un anumit tip de Universitate, chiar dacă din punct de vedere practic aspectul este vizibil încă din 1944-1945, marcându-se astfel începutul unei noi epoci în care, după valul de masive epurări, se trece la „politizarea” nedeghizată a învățământului superior, vor începe să acționeze alte reguli de formare și selecție a elitei universitare etc, cu alte cuvinte s-au schimbat profund regulile jocului. Vor urma apoi alte tomuri pentru celelalte tipuri de facultăți, pentru ca o analiză a corpului studentesc⁶ – în ansamblu – să încheie seria. Foarte important este corpul universitar, dar – în mod evident – poate și mai semnificativ ne apare publicul ce frecventează aceste instituții de învățământ superior, public căruia îi sunt destinate în principal universitățile ce asigură reproducerea elitelor. Pentru că, în fond, calitatea acestora din urmă este indisolubil legată de calitatea universitarilor și a structurilor instituționale. Și ca în cazul oricărui angrenaj, se cuvine a vedea nu doar ceea ce intră, dar și ce iese, precum și modul de funcționare al creuzetelor în care se plămădește elita.

Așadar, acum, abordăm o tematică extrem de restrânsă, însă – credem noi – esențială în înțelegerea corpului universitar românesc, atât din perspectiva unei biografii colective, în care analizăm pe protagoniști ca grup, dar și ca indivizi aparținând unei sfere oarecum restrânse de profesiuni, fără granițe strict conturate între ele, așa cum s-au înfățișat multă vreme facultățile de filosofie și litere, indivizi care pot fi caracterizați prin apartenența la câteva cicluri generaționale și la diverse școli de gândire, mai mult sau mai puțin articulate și decelabile. Deși ar părea o analiză mult prea „specializată”, un fel de microistorie, doar la nivelul universitarilor de la filosofie și litere, ea acoperă în fapt elementele cele mai profunde și fundamentale ale culturii unei națiuni, întrucât aceștia sunt principalii artizani sau colportori, adeseori epigoni, ai mișcărilor filosofice, literare, istoriografice și politice occidentale, ei sunt la originea marilor

Intelectualii și promovarea socială în România (Pentru o morfologie a câmpului universitar), Cluj, Edit. Limes, 2004, 224 p.

⁶ În genul celei întreprinse pentru Universitatea „Franz Jozef” din Cluj, din care un prim volum a apărut deja (Victor Karady, Lucian Nastasă, *The Medical Faculty of the University of Kolozsvár/Cluj and its students (1872-1918)*, Budapesta-Cluj, CEU-CRDE, 2004, 396 p.), iar un altul este pe cale să iasă de sub tipar.

transformări ideologice pe care le-a cunoscut societatea românească încă de la mijlocul secolului XIX. Vom găsi așadar în această carte diverse celebrități înregistrate de istoria ideilor, de literatură, estetică, sociologie ori filosofie, de istoriografie etc, unele mai greu de înregistrat la o disciplină anume, dar și actori relativ puțin cunoscuți, cu toții însă participanți activi la viața culturală a națiunii și cărora li se cuvine un loc pe măsură în istorie.

O carte unitară, care să includă o analiză până la zi, ar fi fost dorit, în primul rând pentru uzul specialiștilor, care ar fi avut la îndemână o istorie de lungă durată, în care se puteau compara diverse perioade prin dinamism și realizări, dar și pentru publicul larg, care mereu și-a îndreptat privirile pline de speranță spre mediul universitar, așteptând de la acesta dezlegarea multora și gravelor noastre probleme⁷. Însă în fața lamentabilei atitudini a multor universitari de ieri și de azi, ei, indivizii de rând, nu mai înțeleg nimic. Din păcate însă, o anchetă adusă la zi este și greu de realizat, deoarece reglementările legate de funcționarea Arhivelor Naționale interzic consultarea liberă a multora din documentele necesare reconstrucției⁸, iar accesul la mărturiile conservate de diversele instituții de învățământ superior este și mai complicat. Evident, s-ar putea găsi paleative în „istoria orală” sau memorialistică, ori prin „anchetele de teren”, însă considerăm inconfortabil a orândui într-un tot unitar surse documentare atât de diferite prin calitate și valoare. Și apoi, un corp profesoral atât de eterogen precum cel din ultima jumătate de veac (prin valoare, ideologie, manieră de selecție) și mai ales din ultimele două decenii, când statul a renunțat la monopolul noțiunii de „universitate” – ceea ce a favorizat o inflație de instituții cu acest titlu, însă fără acoperire veritabil academică –, s-ar vedea în marea lui majoritate lezată în orgoliul propriu. Or, scopul acestei lucrări este departe de un asemenea gând.

⁷ O tentativă, extrem de restrânsă ca tematică, a oferit nu demult Ovidiu Pecican, cu cele două volume intitulate *Poarta leilor. Istoriografia tânără din Transilvania (1990-2005)*, Cluj, Edit. Grinta, 2005.

⁸ Iar în plus, abuzurile unor directori de filiale ale Arhivelor Naționale au complicat și mai mult lucrurile, dintre toți remarcându-se Marcela Ifrim de la Iași, care chiar m-a împiedicat ani de-a rândul să-mi armonizez măcar vechile cote cu cele noi (pentru că, în loc să creeze inventare pentru fondurile neprelucrate de decenii, se preferă „munca” pe cele vechi, singurul aspect vizibil fiind blocarea cercetării și „liniștea” arhiviștilor; este și motivul pentru care în acest volum utilizez frecvent vechile cote). De altfel, nici predecesorul acesteia, Silviu Vacaru, n-a fost mai îngăduitor, oprind accesul la fondul Stării Civile din Iași și Tribunal secția III, reproșându-mi totodată că „a auzit el că mă ocup de genealogii pentru evrei” (!!?) și despre asta „se știe și la Direcția Generală”.

Pe de altă parte, nu sunt puține cazurile când, apelând la amintirile unor foști și actuali universitari, se constată că prin „povestirea” propriei lor vieți sau a altora caută să impună o versiune personal-subiectivă și o reprezentare istorică a familiei, a carierei, a relațiilor cu semenii, în fond cu epoca, fabricând de multe ori imagini care se dovedesc – prin confruntarea cu alte surse – neconforme cu realitatea. Sunt de altfel manifestări oarecum explicabile, cu o lungă tradiție hagiografică și de autocelebrare, care deși impun frecvent atitudini ironice, reușesc a se sustrage analizelor competente, menținându-se pe mai departe în sfera iluziilor biografice. De multe ori, chiar și în producțiile memorialistice autorii dau dovadă de a nu putea evita superficialitatea, anecdoticul, riscul dezvoltării unor psihologii desuete – cu alte cuvinte, se arată incapabili de a surprinde semnificațiile istorice, esențialul trăirii umane⁹. Mai importante par a fi dispozitivele retorice, prin care se construiesc *mituri* de modele existențiale. Este cauza pentru care analiștii descoperă frecvent importante părți de *istorie uitată* (cenzurată), numeroase ambiguități (dovedibile adeseori ca falsuri), fapte ce păreau autobiografului minore sau dezagreabile – aspecte pe care fluxul memoriei le exclude din punct de vedere teoretic și practic.

Iar o asemenea dezamăgire ne oferă unul din marii istorici „pozitiviști” și naționaliști din a doua jumătate a veacului XX, David Prodan, care – profesionist în reconstrucția cu acribie a trecutului – își reduce totuși *Memoriile* mai mult la conflictele personale cu diverși colegi de breaslă, relatând adeseori firele obscure ale intrigilor, în vreme ce, de pildă, asupra anilor de studenție nu zăbovește decât pe parcursul a două pagini¹⁰. Se pare că nu a considerat demnă de luat în seamă nici măcar genealogia sa intelectuală, care nicidecum nu poate fi neglijată pentru anii interbelici ai Clujului universitar. Sigur că acest aspect – dar și altele – a fost lesne remarcat de cei mai mulți comentatori, aducându-se reproșuri tocmai lui care trebuia, editorului, care și-a împlinit sarcina de a îngriji textul cu maximă conștiinciozitate. Invocarea faptului că nu ar fi trebuit să se publice manuscrisul, apreciat ca nereprezentativ, este o șaradă greu de înțeles pentru simplul motiv că venea de la alți istorici. Reconstrucția trecutului nu se face pe baza unor documente alese după bunul plac și nu ar

⁹ Nici acestea nu sunt de repudiat, în actualul context teoretic fiind incluse în categoria „istoriei neconvenționale”. Vezi, de pildă, J.D. Popkin, *History, Historians & Autobiography*, Chicago, Chicago University Press, 2005; Jaume Aurell, *Autobiography as Unconventional History: Constructing the Author*, în „Rethinking History”, vol.10, 2006, no.3, p.433-449.

¹⁰ David Prodan, *Memorii*, ed. Aurel Răduțiu, București, Edit. Enciclopedică, 1993.

trebui să se uite imperativul rankeian de acum un secol și jumătate: *adevăărul așa cum a fost*.

Chiar și în astfel de împrejurări, în mod evident, această microistorie a elitelor universitare pe care am imaginat-o în volumul de față ar fi solicitat un nivel suplimentar de explicații și de articulări la marile fenomene istorice ce au marcat societatea românească în general, și nu numai. Considerăm însă că există o „economie” a oricărui demers, care mereu face perfectibilă orice inițiativă de acest gen, lăsând loc altor investigații ulterioare, din alte perspective și cu un alt bagaj conceptual și metodologic. În plus, efortul nostru are mai degrabă valoare de stimul pentru viitoare analize aprofundate și de mare finețe, și de aceea se adresează în primul rând specialiștilor, celor deja inițiați în tematica abordată aici, motiv pentru care n-am încărcat textul de față cu prea multe cadre general-explicative.

De altfel, nici nu vom încerca să motivăm adoptarea actualei structuri a cărții, în primul rând pentru că ne repugnă acest tip de justificări. Este o lucrare pe care am conceput-o în limite aproximative – socio-culturale și cronologice – și ale cărei capitole au încercat să se adapteze problematicii alese. Important este faptul că am căutat să surprindem cât mai mult din ceea ce nu s-a analizat încă până acum în istoriografia română, chiar cu riscul de a fi insistat disproporționat asupra unor aspecte doar aparent nesemnificative. Însă pornim de la premisa că numai o istorie cât mai cuprinzătoare în reproducerea ei poate permite înțelegerea acestor intelectuali în toată complexitatea și evoluția lor. Chiar dacă acest orizont pare încă parțial inaccesibil, datorită lipsei de cercetări pregătitoare, considerăm că e mult mai important de a acoperi această lacună, decât a aștepta cine știe cât până ce analiștii își vor spune cuvântul pe varii segmente. Multe din capitolele cărții de față vor fi amendabile, întregite, dezvoltate, nuanțate etc, însă credem că ideile de bază vor fi aceleași, vectori de forță la care vor putea fi atașate noi și noi aspecte și informații.

Nu voi încheia această prezentare fără a menționa faptul că la originea interesului meu pentru subiectul de față stă un remarcabil prieten – uneori îmi place să cred că înseamnă mult mai mult –, care de aproape două decenii mi-a fost și un agreabil mentor spiritual: Victor Karady. De asemenea, gratitudinea mea se îndreaptă spre *Swiss National Science Foundation*, care prin programul SCOPES îmi asigură logistica multora din cercetările mele (alături de Academia Română), precum și spre toți aceia care sub o formă sau alta au contribuit cu ceva la articularea acestei cărți, dintre care, pentru mai multă rigoare, menționez pe Sorin Antohi, Lucian

Boia, Jean Jacques Dreifuss, Mihai Dinu Gheorghiu, Harald Heppner, Marius Lazăr, Irina Nastasă, Ovidiu Pecican, Leonidas Rados, Cornel Sigmirean, Natalia Tikhonov – fără ca mulți alții să fie uitați. Și nu în ultimul rând, un gând de nemărginită recunoștință dătoez tatălui meu, al cărui spirit lucid, dinamic și uneori chiar nonconformist a vegheat cu discreție cercetările noastre.

Mănăstireni/Gyerőmonostor
Septembrie 2007

DINAMICA FACULTĂȚILOR DE FILOSOFIE ȘI LITERE

Dintr-o anumită perspectivă, vocația Universității este inseparabil legată de ideea unei anume transcendențe a spiritualității, a culturii și științei, a cunoașterii teoretice. Nu întâmplător, Universitatea – în accepțiune clasică – s-a dezvoltat sub tutela unei discipline atotcuprinzătoare precum filosofia, alături de care au înflorit materii cognitive, speculative, mai curând teoretice decât practice, atașate diverselor ideologii ori idealuri civilizatoare, care transmiteau principalele achiziții ale trecutului și sintetizau sistematic noutățile de orice fel. Așadar, într-o logică măcar formală, facultățile de filosofie și litere par a-și fi asumat de timpuriu o menire universalistă, contribuind la transformările sociale și politice care sunt asociate cu modernitatea.

Nu stă acum în intenția noastră de a reconstrui empiric și cu prea multă acribie evoluția facultăților de filosofie și litere din spațiul românesc, nefiind acesta scopul lucrării și existând deja suficiente studii din această perspectivă, în parte invocate pe parcursul cărții, în notele de subsol. Vom încerca totuși să surprindem doar câteva repere pe care le considerăm esențiale pentru articularea subiectului anunțat în titlul volumului. Chiar și așa însă, o atare sistematizare nu ne apare nicidecum satisfăcătoare, prin temerile de a nu fi reușit să aflăm modalitățile optime în a acoperi convenabil și ilustrativ problematica generală a profilului acestor facultăți și a dinamicii disciplinelor, în fond ultimul aspect interesându-ne în mod deosebit, fiind indisolubil legat de ponderea și cooptarea corpului profesoral.

Dincolo de acest disconfort, trebuie evidențiat faptul că mai toate materiile de studiu incluse treptat în programele facultăților de filosofie și litere, deși multe de împrumut, și-au asumat de timpuriu funcția de a reflecta asupra societății și a individului, de a recupera tradițiile și istoria, de a cultiva limba și literatura, de a oferi instrumente utile în dialogul cu celelalte culturi, multe din domeniile „științifice” schimbându-și titulatura de-a lungul vremii, divizându-se pe măsură ce cunoașterea a căpătat noi dimensiuni (cu alte cuvinte „specializându-se”), iar unele chiar dispărând din nomenclatorul obiectelor de studiu. Cum de la sine se înțelege, a

urmări aceste încrângături de „genealogie științifică” (dar și didactică) nu poate fi decât fascinant, dar în capitolul de față vom utiliza această abordare doar în linii mari, pentru a servi unor scopuri imediate, în strânsă legătură cu biografia „universitară” a diverselor personaje ce au ilustrat aceste stabilimente de educație superioară.

Create în sens modern prin punerea în aplicare a Legii Instrucțiunii din 5 decembrie 1864¹, primele două Universități românești de la București și Iași au avut încă de la început o structură deosebit de fragilă, deși acestea nu au apărut *ex nihilo*. Încă din 26 octombrie 1860, principele Alexandru I. Cuza a semnat decretul de întemeiere a Universității din Iași², prin care se prevedea ca aceasta să cuprindă patru facultăți: filosofică, juridică, teologică și medicală. Din toate prevederile decretului, câteva se impun a fi subliniate, întrucât – de-a lungul acestei lucrări – vor ajuta la înțelegerea multor particularități ale învățământului nostru superior. În primul rând, se prevedea că „facultățile formează un institut național, în care se vor propune toate ramurile științelor, fără nici o deschidere”; apoi „toți membrii Universității sunt considerați ca *funcționari înalți ai statului, ei vor fi români*; în caz de necesitate, pentru limbile străine, se vor putea întrebuința și profesorii străini, cu drepturile acordate acestora de legile speciale ale țării. Toți membrii Universității vor fi *neamovibili*” (sublinierile ne aparțin). Sunt acestea câteva elemente care indică nu numai intenția strict modernă a stabilimentului, dar și principiile ce stau la susținerea lui, sub aspectul corpului profesoral, și care au rămas în esența lor valabile până la sfârșitul democrației românești. La București însă, abia la 30 octombrie 1863 va lua ființă „Școala superioară de litere”, cu scopul de „a forma profesori gimnaziali în ramurile limbilor clasice și moderne, ale literaturii și filosofiei, istoriei și geografiei”³, și cam tot atunci a fost creată o „Școală superioară de științe”. Prin decretul domnesc nr. 765 din 4 iulie 1864, de fondare a Universității din București⁴, școlile

¹ „Monitorul Oficial”, nr.272 din 5 decembrie 1864, reprodusă în volumul apărut sub egida Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor, *Colecțiunea legilor, regulamentelor, programelor și diferitelor decizii și dispozițiuni generale ale acestui departament, 1864-1901*, adunată și publicată sub îngrijirea d-lor C. Lascăr și I. Bibiri, București, Imprimeria Statului, 1901, p.9-34.

² Reprodus în *Anuarul Universității din Iași pe anul școlar 1895-1896, precedat de o ochire retrospectivă asupra învățământului superior din Iași*, Iași, Tip. Națională, 1896, p.39-43.

³ V.A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800-1864*, III, București, Imprimeriile Statului, 1894, p.256.

⁴ Publicat în „Monitorul Oficial”, nr.149 din 7 iulie 1864.

mai sus amintite, alături de cea de studii juridice, vor constitui nucleul unei instituții moderne de învățământ superior.

Însă Legea instrucțiunii din 5 decembrie 1864⁵ va conferi ambelor Universități, de la București și Iași, un cadru mult mai coerent de dezvoltare⁶, care în linii mari va fi valabil până la 1898. Capitolul IV al Legii are în vedere învățământul superior, stabilind funcționarea a patru facultăți: filosofie și litere; drept; medicină; științe fizice, matematice și naturale. Totodată, se fundamentează o relație directă între învățământul secundar și cel universitar, prin faptul că vor fi primiți ca studenți ordinari doar aceia care au o diplomă de bacalaureat. În privința organelor de conducere ale facultăților și universităților, se instituie un raport de subordonare față de Ministerul Instrucțiunii, așadar față de puterea politică, prin aceea că decanii vor fi confirmați de Domnitor la recomandarea ministrului, iar în cazul rectorului, din trei persoane propuse de Universitate, va fi aleasă cea agreată tot de ministru și numită de asemenea prin Decret Domnesc. Așadar, prin dependența bugetară și prin maniera de alegere și numire a organelor de conducere, autonomia universitară devine iluzorie, existând doar câteva atribute ale acesteia, în fapt nesemnificative. Deși legal a fost prevăzută existența a patru facultăți, medicina nu a început să funcționeze efectiv decât din 1869 la București și 1879 la Iași, în cazul din urmă manifestându-se ulterior, în 1884, chiar o tentativă de desființare⁷.

Așa cum s-a arătat deja, la noi se poate vorbi de funcționarea facultăților de filosofie și litere, în adevăratul sens al cuvântului, abia odată cu documentele fondatoare ale Universităților din Iași și București – din 26 octombrie 1860 și 4 iulie 1864 –, întărite prin Legea Instrucțiunii din decembrie 1864. Legea amintită stabilea ca materii de studiu opt branșe: 1) Psihologia, logica și metafizica; 2) Filosofia morală și estetica; 3)

⁵ Câteva articole, care aici ne interesează prea puțin, au fost modificate printr-o altă lege, decretată la 3 iulie 1865 și promulgată la 8 iulie 1865. Asupra acesteia vezi Ilie Popescu-Teiușan, *Contribuții la problema legislației școlare românești. Legea instrucției publice din 1864*, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1963.

⁶ Asupra acestor două instituții vezi, în sinteză: *Istoria Universității din Iași*, ed. Gh. Platon, V. Cristian, Iași, Edit. Junimea, 1985; Adina Berciu-Drăghicescu, Ovidiu Bozgan, *O istorie a Universității din București: 1864-2004*, București, Edit. Universității București, 2004.

⁷ Pentru alte deosebiri între cele două centre vezi I.Gh. Șendrulescu, *Organizarea universităților din Iași și București până la 1878. Studiu comparativ*, în vol. *Universitatea din Iași, 1860-1985. Pagini din istoria învățământului românesc*, Iași, Universitatea „A.I. Cuza”, 1987, p.53-60.

Istoria filosofiei; 4) Istoria universală critică; 5) Filosofia istoriei; 6) Literatura latină și elenă; 7) Istoria literaturii antice și moderne; 8) Pedagogia și didactica. Iar în vara lui 1865 s-a adăugat și Istoria românilor și a literaturii române, omisă din legea anterioară, pentru ca în 1866 să se mai creeze o catedră, de Pedagogie didactică și estetică, desființată însă după numai câteva luni. Totodată, legea din 1864 mai preciza că „fiecare facultate se va organiza prin regulamente speciale”, acestea din urmă având ca obiect „înființarea graduală” a catedrelor necesare prevăzute în articolul anterior, precum și „înființarea de alte cursuri accesorii (...), după trebuințele ce s-ar ivi în urma înființării celor din precedentul paragraf”⁸.

Din perspectiva dinamicii disciplinelor de studiu asistăm până spre finele secolului XIX la o serie întreagă de schimbări și inconsecvențe, de disproporții în ce privește ponderea materiilor „filosofice” în detrimentul celorlalte (literatură, filologie, istorie). În plus, la începuturi, o materie precum Istoria românilor era predată în cadrul unui curs comun, alături de Literatura română, iar Istoria universală ocupa și ea doar un singur curs. Pe de altă parte, puținatatea materiilor se datora și lipsei unui personal cât de cât calificat și motivat, la București, de pildă, mai multe discipline „filosofice” prevăzute prin Legea învățământului fiind acoperite de o singură persoană, de Ioan Zalomit, care a lăsat prea puține urme în cultura română, demne de o asemenea poziție intelectuală.

De altfel, facultatea metropolitană și-a început activitatea cu doar șase profesori, din care primii doi erau transilvăneni: August Treboniu Laurian (1810-1881) la catedra de latină (fiind și primul decan al facultății, vreme de 14 ani), bucurându-se de un mare renume nu doar ca istoric și filolog, ci pentru rolul activ pe care l-a avut în revoluțiile din Ardeal și Țara Românească în 1848-1849; ulterior se va număra și printre fondatorii Societății Academice Române (1867), fiind primul secretar general al acesteia, iar mai apoi președinte (1870-1872, 1873-1876)⁹; celălalt, Aaron Florian (1805-1887), a predat istoria universală, activitatea lui cărturărească excelând îndeosebi în elaborarea de manuale, însă asemenea colegului său, jucând un rol important în cadrul revoluției de la 1848, făcând chiar parte din guvernul provizoriu de atunci; între 1866-1872 a fost și membru în Consiliul permanent al Ministerului Instrucțiunii, iar din

⁸ *Colecțiunea legilor, regulamentelor, programelor și diferitelor decizii și dispozițiuni generale ale acestui departament, 1864-1901*, citat, p.22-23.

⁹ Ilie Popescu Teiușan, Vasile Netea, *August Treboniu Laurian*, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1970; Katalin Dumitrașcu, *August Treboniu Laurian. Opera lingvistică*, Craiova, Editura Universitaria, 2002.

1872 membru al Societății Academice Române. În ceea ce privește ceilalți magiștri, situația era oarecum eterogenă. Originar din Montpellier și stabilit aici în 1852, Ulysse de Marsillac (1821-1877) preda literatura franceză, fiind chemat inițial de boierul Iordache Slătineanu pentru educația copiilor lui; abia după ce va fi numit profesor universitar devine oarecum activ în câmpul culturii, excelând în jurnalistică și fondând de altfel trei publicații celebre în epocă: „La Voix de la Roumanie”, „Le Moniteur Roumain” și „Le Journal de Bucarest”¹⁰. Titularul catedrei de Istoria românilor a fost V.A. Urechia (1834-1901), venit de la facultatea similară din Iași încă din octombrie 1864, afirmându-se ca una din personalitățile active în câmpul politic și cultural al țării, personaj pe care de altfel îl vom mai întâlni pe parcursul acestei lucrări. Ceilalți doi, Epaminonda Francudi (1829-1897) pentru literatura greacă și Ioan Zalomit (1810-1885)¹¹ pentru filosofie aproape că au rămas în anonimat.

La Iași situația facultății era chiar mai precară, aceasta începându-și activitatea pe baza legii amintite cu doar doi profesori: Titu Maiorescu (1840-1917) pentru filosofie, fiind însă suspendat în prima parte a anului universitar (noiembrie 1864-aprilie 1865) în urma unor mașinațiuni a celui alt coleg, Nicolae Ionescu (1823-1904)¹², care preda istoria universală critică. Abia la începutul anului 1866 vor mai fi cooptați – inițial ca suplinitori – alți doi profesori, Ioan Caragiani (1841-1921), care preda limba și literatura greacă, și Nicolae Quintescu (1841-1913) pentru limba și literatura latină, ambii numiți direct de minister, contrar prevederilor legii învățământului superior. Un al cincilea profesor, Andrei

¹⁰ Asupra lui vezi Dim. Păcurariu, Claude Pichois, *O carte și șapte personaje*, București, Edit. Cartea Românească, 1976, p.37-48. Ulysse de Marsillac s-a implicat foarte mult în procesul de modernizare a Capitalei, fiind de altfel și autorul unei lucrări recent reeditate, *Bucureștiul în veacul al XIX-lea*, București, Edit. Meridiane, 1999.

¹¹ Ca fost bursier al statului la Berlin, acesta și-a dobândit acolo doctoratul în 1849.

¹² Acesta era un bun orator, însă cu totul șters ca om de știință sau de catedră. Participase la Revoluția din 1848, numărându-se printre semnatarii programului *Prințiipiile noastre pentru reformarea patriei*, iar mai apoi a devenit liderul Frațiunii libere și independente, cu porniri antisemite (cf. Adolphe Stern, *Din viața unui evreu român*, I, ed. Țicu Goldstein, București, Edit. Hasefer, 2001, p.37-38). Se cuvine menționat și faptul că era frate cu Ion Ionescu de la Brad, iar Petru Poni (o vreme ministru al Instrucțiunii) îi era nepot. Totodată, N. Ionescu mai fusese și redactor al publicațiilor „Steaua Dunării” (1855-1856 la Iași și 1856-1858 la Bruxelles) și „Tribuna României” (1860-1867). Vezi A. Costin, *Nicolae Ionescu, 1820-1905*, în „Literatură și artă română”, IX, 1905, p.67-68.

Vizanti (n. 1844¹³), tot suplinitor, li se va adăuga tocmai în 1868, pentru istoria și literatura română¹⁴. De altfel, datorită acestei situații, facultatea de filosofie și litere de la Iași a și funcționat o vreme laolaltă cu cea de științe.

Această fragilitate a fost însă mereu atribuită dificultăților inerente oricărui început de instituționalizare, în care pe lângă puținătatea profesorilor era evidentă și cea a corpului studentesc: la București, de pildă, în anul universitar 1865/6 erau doar 12 studenți (număr ce va scade în anul următor la 7), în vreme ce la Iași cursurile facultății erau audiate doar de 8 studenți. Iar creșterile n-au fost spectaculoase nici pentru cele două decenii ce au urmat: la București, în 1875/6 erau tot 12 studenți, în 1885/6 numărul lor crescând la 42; la Iași, în 1875/6 au frecventat facultatea 7 studenți, iar peste un deceniu ponderea lor abia s-a dublat (ajungând așadar la 14)¹⁵.

O creștere semnificativă a publicului studentesc la facultățile de filosofie și litere se va înregistra abia din ultimul deceniu al veacului XIX, cifrele vorbind aproape de la sine: la București, în 1901/2 vor fi 475 studenți, în 1913/14 – 458, pentru ca după război, în 1924/25, să crească la 2192, în 1927/8 ajungând la 6424, în vreme ce anii crizei economice vor marca înjumătățirea corpului studentesc, acesta ajungând la 3133 în 1930/31, ulterior cifra rămânând aproximativ constantă (de pildă, 3524 studenți în 1933/4, 3033 în 1936/7) până la izbucnirea celei de-a doua conflagrații mondiale, când vor fi 1771 studenți în 1939/40, 1656 în 1940/1, cuantum mereu în scădere – în mod explicabil – până la finele războiului. Cât privește Iașul – pentru a indica ani comparabili cu Bucureștiul –, în 1901/2 erau 144 de studenți, în 1913/4 va fi un ușor regres, cu numai 98 de înscriși, pentru ca după război să fie 610 în 1924/5, 557 în 1927/8, 856 în 1930/1, 958 în 1933/4, 831 în 1936/7, numărul studenților scăzând drastic în anii marii conflagrații, în 1939/40 fiind înregistrați doar 222, iar în 1940/1 având o ușoară creștere (277 studenți),

datorită aportului de tineri refugiați din Basarabia și Bucovina, după anexarea acestor regiuni la URSS. Așadar, ritmuri de evoluție a publicului studentesc oarecum similare, diferențele dintre cele două facultăți constând doar în cifrele absolute, mereu și pretutindenii metropola constituind un pol de atracție deosebit de puternic pentru tinerii studioși din întreaga țară.

Sunt cifre care indică totodată interesul sporit pentru astfel de stabilimente, iar pentru a nu ne îndepărta de acest aspect se cuvine a menționa faptul că extinderea teritorială a României după 1918, prin integrarea în cadrul noului stat a Transilvaniei, Basarabiei și Bucovinei, nu a exercitat o presiune semnificativă asupra universităților din București și Iași, întrucât în afara acestora au mai intrat în rețeaua națională alte două, de la Cluj și Cernăuți, fiecare din ele destinate în principal satisfacerii solicitărilor regionale. Astfel, la Cluj, dacă imediat după unire, în 1919/20, erau 114 studenți, în 1921/2 numărul acestora se va dubla (238 studenți, în vreme ce – de pildă – la București erau 1022), în 1924/5 vor fi deja 404 studenți, în 1927/8 cifra va crește la 578 studenți, pentru ca în anii crizei economice ponderea lor să sporească – într-o logică a investiției pe termen lung în diplome și titluri ușor „transportabile” sub forma capitalului intelectual, îndeosebi în cazul minoritarilor maghiari și evrei (în 1929/30 erau 735 studenți, în 1930/1 – 764 studenți, în 1932/3 – 710 studenți, non-românii frecventând îndeosebi secția de limbi moderne) –, ulterior cuantumul diminuându-se la 691 în 1933/4, 570 în 1935/6, ajungându-se la 270 studenți în 1941/2 (explicabil și prin mutarea Universității la Sibiu, în urma Arbitrajului de la Viena, când s-a pierdut nord-vestul Transilvaniei, cu un potențial public studentesc). La Cernăuți, în 1919/20 erau 938 studenți (laolaltă cei de la litere și științe¹⁶), în 1921/2 – 805 (împreună cu cei de la științe), în 1924/5 vor fi numai la facultatea de filosofie și litere 203 studenți, cuantumul fiind mereu în creștere: 371 în 1927/8, 554 în 1933/4, pentru ca în 1935/6 să coboare la 481 studenți, iar în 1939/40 să mai fie doar 223 studenți¹⁷.

¹³ Nu i se cunoaște data morții întrucât ca președinte al Comitetului Teatral ieșean a delapidat câteva mii de lei, după care a fugit în America. De la New-York s-a stabilit la Reading (în Pennsylvania), necunoscându-se data decesului său. Vezi N. Leon, *Note și amintiri*, București, f.e., 1933, p.130.

¹⁴ Maria Frunză, *Cele dintâi cursuri de literatură română la Universitatea din Iași*, în „Analele Științifice ale Universității «A.I. Cuza» din Iași”, 1962, p.171-202.

¹⁵ Cf. Marin Popescu-Spineni, *Contribuțiuni la istoria învățământului superior. Facultatea de filosofie și litere din București de la început până în prezent*, București, Cultura Națională, 1928, p.283; *Anuarul Universității din Iași pe anul școlar 1895-1896*, citat, p.76-78 (se au în vedere doar studenții ordinari, pentru că, de pildă, în 1875/6 figurează 15 auditori, însă 8 dintre ei sunt „extraordinari”).

¹⁶ Universitatea din Cernăuți și-a mai păstrat încă patru ani vechea organizare, după modelul german. Scindarea facultății de filosofie în facultățile de litere și de științe a fost aprobată prin decizia ministerială nr.32.220 din 31 martie 1923, separația intrând în vigoare începând cu anul academic 1923/1924.

¹⁷ Toate cifrele au fost preluate din *Anuarele* universităților respective, pe anii menționați. Vezi și Constantin Kirîțescu, *Problema „Educației dirijate”. În legătură cu suprapopulația universitară și șomajul intelectual*, extras din „Arhiva pentru știința și reforma socială”, XIII, 1936, fasc. II (*Omagiul profesorului D. Gusti*, București, Institutul Social Român, 1936).

Se cuvine remarcat însă faptul că pe lângă ritmurile semnificative de creștere în perioada interbelică a publicului studentesc la acest tip de facultate (uneori între 12-20% pe an), există disproporții notabile între numărul studenților și al studentelor, în favoarea celor din urmă. Cu alte cuvinte, facultățile de filosofie și litere românești au găzduit mereu în epoca amintită un mare număr de studenți, în competiție doar cu farmacia, din acest punct de vedere fiind totuși mereu pe primul loc în rețeaua universitară¹⁸: la București, în 1930 acestea erau în proporție de 58,5% (la farmacie doar 54,32%¹⁹), pentru ca în 1934 să ajungă la 66,27%; la Iași cuantumul studentelor este chiar mai mare, în 1930 fiind de 68,46%, aproape identic cu cel din 1934, an în care la Cluj erau 53%, iar la Cernăuți 60%²⁰.

După insuficiențele de început, treptat structura facultăților de filosofie și litere va căpăta contur în direcția specializărilor, prin introducerea de noi discipline de studiu, prin catedre distincte, ca de pildă cea de Arheologie și antichități, cea de Filologie comparată și cea de Psihologie, pedagogie și estetică, create la București în 1877²¹, deși în forme neinstituționalizate respectivele materii erau prezente încă din 1874, sub forma „prelegerilor libere”. Tot în capitală, în 1884 s-a creat o catedră de Logică și istoria filosofiei contemporane, în 1892 una de Limbi slave, în 1902 s-a impus în mod distinct Istoria universală contemporană, iar în 1906 apare catedra de Literatură română. Unele materii și-au schimbat titulatura, la aceeași facultate metropolitană literatura franceză devenind în 1878 catedra de Istoria literaturilor moderne mai cu seamă a celor neo-latine (pentru ca să revină la vechea denumire în 1901), Filologia comparată se transformă în Filologie romanică cu privire specială la filologia română (1903), Logica și istoria filosofiei moderne devine catedra de Pedagogie,

¹⁸ Deși ar putea părea surprinzător, un număr ridicat de studenți frecventau Institutul de educație fizică din București (65% în 1930 și 51% în 1934), însă acest stabiliment nu era inclus în sistemul universitar.

¹⁹ Oferim o cifră comparativă doar pentru acest an, deoarece din 1934 învățământul farmaceutic național va fi concentrat la București (dispărând așadar facultățile din Iași și Cluj), dar chiar și așa procentul studenților în anul menționat a fost de 54,64%.

²⁰ Cf. Constantin Kirițescu, *Op.cit.*, p.23-24 (pentru comparație cu celelalte facultăți și instituții de rang superior vezi p.25-29).

²¹ Propunerea înființării celor trei catedre s-a făcut doar pentru capitala țării nu numai din motive financiare – cum arăta G. Chițu (ministrul Instrucțiunii) –, ci și din „considerațiunea că facultatea din București trebuie să o transformăm mai mult într-un fel de școală normală care să ne dea profesori de gimnazii și licee” („Monitorul Oficial”, nr.22 din 22 ianuarie/10 februarie 1877).

logică și teoria cunoașterii (1910), catedra de Istoria filosofiei și etică se transformă în Etică, estetică și sociologie (1910), Filosofia contemporană devine Istoria și enciclopedia filosofiei (1910) etc. Alte materii s-au scindat, apărând astfel discipline precum Istoria antică universală și epigrafie (1882), Istoria evului mediu și modern (1883), Istoria și literatura românilor până la Mihai Viteazul (1890) și Istoria și literatura românilor de la 1600 până azi (1890, 1895) etc²².

Relativ asemănător s-au petrecut lucrurile și la Iași, deși un anume decalaj între cele două centre se accentuează sub aspectul obiectelor de studiu și al organigramei. În capitala Moldovei, abia în 1883 istoria și literatura românilor se împarte în două catedre distincte, de Istoria românilor și de Literatura română, în 1892 se înființează catedra de Istoria limbii române și filologie (ocupată abia din anul următor), iar în 1894 se creează mai întâi o conferință de Arheologie și antichități și o alta de Istoria filosofiei contemporane, transformate abia în anul următor în catedre, materia din urmă căpătând o titulatură mai cuprinzătoare, de Logică și istoria filosofiei moderne²³; doar în 1905 se înființează și la Iași o catedră de Limbi slavice, iar peste doi ani una de germanistică, în 1906 se introduce conferința de Filosofie generală cu logica și metafizica, transformată în 1912 într-o catedră de Istoria filosofiei moderne și logică etc²⁴.

Diversificarea treptată a disciplinelor a impus, prin regulamentele celor două facultăți de la București și Iași din 1888, o ramificare în două secții: „filosofică-istorică” și „istorică-filologică”, cu materii specifice fiecăreia, dar și cu discipline comune²⁵. La București, ambele secții studiau istoria românilor și literatura română, istoria universală critică antică cu epigrafia și istoria universală critică medie și modernă, iar pe secții: psihologia, estetica și pedagogia cu didactica; logica; morala; istoria filosofiei; interpretare de autori latini și greci (un an); filologie

²² Vezi V. Dupoi, *Organizarea predării disciplinelor la facultatea de litere și filosofie din București în perioada 1864-1917*, în „Analele Universității București”. Seria Științe sociale-istorie, XII, 1963, nr.30, p.41-58.

²³ Cf. *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.918/1895, f.1.

²⁴ Pentru dinamica diverselor discipline filosofico-literare la Iași vezi vol. *Universitatea din Iași, 1860-1985. Dezvoltarea științei*, ed. Gh. Platon și V. Cristian, Iași, Universitatea „A.I. Cuza”, 1986, p.33-190.

²⁵ Cf. „Monitorul Oficial”, nr.39 din 20 mai 1888 (pentru București) și „Monitorul Oficial”, nr.175 din 8 noiembrie 1888 (pentru Iași). Prin Regulamentele din 1888 nu s-a modificat însă nimic din numărul disciplinelor, ci s-a făcut doar o împărțire a acestora, oferind posibilitatea specializării.

comparată (un an) – pentru cei de la secția filosofică-istorică; literatura elenă și istoria ei; literatura latină și istoria ei; istoria literaturilor neo-latine; arheologia și antichități; filologia comparată – pentru secția istorică-filologică. La Iași, materiile comune erau: istoria românilor și literatura română; interpretarea din autorii latini; istoria critică universală; psihologia și pedagogia cu didactica. Ca obiecte speciale, la secția filosofico-istorică erau prevăzute: estetica; logica; morala; istoria filosofiei; iar la secția istorico-filologică (în documente apărea „istorico-literară”): literatura elenă și istoria ei; literatura latină și istoria ei; epigrafia orientală și latină; limba și literatura franceză cu privire la celelalte literaturi neolatine. Așadar, programe oarecum similare, cu materii totuși generale, ceea ce reflectă gradul relativ redus al specializărilor, comparativ cu apusul Europei. Însă nu după mult timp, la București, prin introducerea cursului de limbi slave în anul academic 1891/1892, se va contura o nouă secțiune, cea „filologică”, care în chiar primul an de funcționare va înregistra 8 studenți²⁶.

Prin Regulamentul din 1897, care prevedea organizarea comună a ambelor facultăți de la București și Iași²⁷, se stabilește împărțirea în patru secții – filosofia, filologia clasică, filologia modernă și istoria²⁸ – și acordarea a două tipuri de diplome în cadrul acestor specializări (licență și doctorat), prevederi prinse apoi în Legea învățământului secundar și superior din 1898. La București, primii doctori, pe specialități, au fost Ion Petrovici (filosofie, în 1905²⁹), Constantin Giurescu (istoria românilor, în 1909), Constanța Marinescu (filologie modernă, în 1913) și George Vâlsan (geografie, în 1916)³⁰, ulterior cu toții urmând o carieră universitară, cu excepția penultimei; la Iași, prima diplomă de doctor a

²⁶ *Înscrierile și frecventarea cursurilor facultății de litere și filosofie de la Universitatea din București*, în „Revista pedagogică. Foaie pentru răspândirea cunoștințelor de psihologie, pedagogie și sociologie”, București, I, 1891, p.164.

²⁷ „Monitorul Oficial”, nr.127 din 7 septembrie 1897. Vezi C.N. Velichi, *Ioan Bogdan și reorganizarea facultății de filosofie și litere din București*, în „Romanoslavica”, XV, 1967, p.219-235.

²⁸ Asemenea modelului francez, adoptat printr-un regulament la 31 decembrie 1894.

²⁹ Vezi G. Bogdan-Duică, *Întâia teză română pentru doctorat în filosofie* [I. Petrovici], în „Revista generală a învățământului”, I, 1905, nr.5, p.322-325 (nu este de acord cu unele afirmații ale autorului în disertația sa, cu titlul *Paralelismul psiho-fizic*).

³⁰ Cf. Marin Popescu-Spineni, *Contribuțiuni la istoria învățământului superior. Facultatea de filosofie și litere din București de la început până în prezent*, p.258.

fost atribuită în 1908 (filosofie), urmată de cea a lui George Pascu (filologie modernă, în 1910) și Ion Andrieșescu (istorie, în 1912³¹).

Pe de altă parte, nevoia de tot mai stricte specializări a impus fie scindarea, fie crearea unor catedre sau schimbarea titulaturii: la București catedra de Limba și literatura română (creată în 1901 și ocupată de I. Bianu) se bifurcă în Istoria literaturii române și în Filologie romanică „cu privire specială la filologia română” (1903), deși în 1899 catedra de Istoria literaturilor neo-latine căpătase titlul de Filologie romanică, care însă la scurt timp a devenit de Limbă și literatură franceză; conferința de Estetică devine în 1903 de Filologie bizantină (transformată în 1913 în catedră). De asemenea, în 1901 este creată catedra de Geografie, în vreme ce la Iași o atare materie a fost inaugurată după doi ani, în 1903, însă în cadrul facultății de științe. Cât privește stabilimentul moldav, schimbările sunt mai puțin spectaculoase, însă și aici constatăm crearea unei catedre de Filologie slavă (1905) și a uneia de Istoria literaturii române (1905)³², pentru ca din 1910, odată cu titularizarea lui Dimitrie Gusti la Iași, sociologia să devină o materie bine conturată, chiar dacă titulatura catedrei era destul de laxă (“Istoria filosofiei antice, etică și sociologie”). Cu toate acestea, includerea disciplinei din urmă în organigrama universitară indică cât se poate de evident consacrarea – cel puțin simbolică pentru început, prin abordări mai curând de natură metodologică – a interesului sporit față de mecanismele și transformările sociale, economice și politice, ca un „tot dialectic”, dar și a preocupărilor de a descifra sursele diverselor probleme legate de sporul demografic, industrializare, câmpul politic, bunăstare, redefinirea statelor naționale etc.

Până la finele primului război mondial, în cadrul celor două facultăți au fost introduse și alte discipline noi, unele având inițial un caracter sporadic, precum Limba și literatura germană (la București, în 1900-1903, transformată în catedră în 1906), Istoria literaturii și artei italiene (la București, în 1901-1903, devenită apoi conferință și catedră, în 1913)³³, Sociologie și psihologie socială (la București, în 1905-1908,

³¹ Dosarul lui I. Andrieșescu, cu notele la examene, teze, licență, doctorat etc în *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-dosare personale*, dos.833/1907, 60 f.

³² În fapt, aceasta este mai vechea catedră de „istoria și literatura română”, care și-a schimbat titulatura în „istoria limbii și literaturii române” (în ambele formule fiind titular A. Vizanti, dar din 1896 suplinit de Aron Densusianu), suprimată apoi prin lege de la 1 aprilie 1900 (cf. *Arh.St.Iași, Facultatea de filosofie și litere-corespondență*, dos.895 bis/1899, f.90).

³³ Prima propunere pentru înființarea unei catedre de limba italiană la Universitatea din București a făcut-o Orazio Spinazzola, în 1865, într-o odă închinată lui A.I.I.

1910/11, când sub titulatura de conferință, când de catedră³⁴), Energetică, Filologia bizantină și Istoria artelor (la București, în 1911/1912). Totodată, prin înființarea docențelor, unele catedre au fost dezvoltate. La București, în 1903 este creată docența de Estetică și literatura generală comparată, pe lângă catedra de Enciclopedia filosofiei și istoria filosofiei, în 1916 s-a înființat docența de Filosofie, și în același an s-a creat un post similar pe lângă catedra de Filologie romanică, în 1927 se creează din nou o docență de Estetică, dar pe lângă catedra de Sociologie etc; la Iași exista din 1913 o docență pentru Dialectele limbii române ș.a.m.d. – ulterior unele docențe fiind transformate în conferințe sau chiar catedre. Așa s-a întâmplat, de pildă, cu docența de Estetică de la București, creată în 1927 și ocupată de Tudor Vianu, care în anul următor a fost transformată în conferință, al cărei titular a devenit docentul de mai sus; în 1907, Iuliu Valaori figurează ca docent de Limbi greco-latine, post transformat anul următor în conferință, pentru ca în 1919 să devină catedră de Filologie comparată, titular fiind cel deja amintit; ori docența de Filosofie de pe lângă catedra lui P.P. Negulescu, înființată în 1916, schimbată în conferință în 1924, ocupată de fostul docent Mircea Florian³⁵, la fel petrecându-se lucrurile cu docența de pe lângă Filologia romanică, ocupată de I.A. Candrea și devenită ulterior conferință, pentru ca în 1927 să devină catedră (cu titulatura de Dialectologie și folclor romanic); iar în cazul docenței de Estetică și literatura generală și comparată ocupată de Mihail Dragomirescu (în 1903), aceasta devine din octombrie 1906 catedră, încredințată – nu fără emoții – celui menționat.

Cuza (cf. Al. Marcu, *Pentru istoricul catedrei de italiană de la Universitatea din București (1865)*, în „Studii italiene”, IV, 1937, p.145-148).

³⁴ La Sorbona, de pildă, sociologia a fost predată din 1902, sub formă de catedră neexistând decât din 1906, ocupată – evident – de Emile Durkheim. Iar în Anglia, deși Leonard Trelawny Hobhouse a predat sistematic un curs de sociologie la „London School of Economics” încă din 1896/7, o catedră specială pentru el la acest stabiliment – prima de acest fel în Marea Britanie – s-a creat abia din 1907. La noi, prelegeri cu iz de „sociologie” au figurat în programa universitară încă din 1897, la București fiind susținute de C. Dimitrescu-Iași, iar la Iași de C. Leonardescu, în cadrul unui curs general ce avea titulatura de „Logică, estetică, psihologie, metafizică și istoria filosofiei”, abia din 1908 introducându-se obligativitatea ca profesorii de istoria filosofiei vechi și etică să predea și un curs de sociologie, în vederea licenței.

³⁵ Asupra acestuia, vezi mai recent Adrian Michiduță, *Filosoful Mircea Florian – Biobibliografie*, Cluj, Edit. Grinta, 2003.

Evident, nu stă în intenția noastră acum de a contura în detaliu dinamica tuturor disciplinelor³⁶. Însă nu putem omite prezența printre materiile predate și a pedagogiei, în fond aceasta constituind fundamentul oricărui proces de educație rațională³⁷. Prevăzută la București încă din 1866, mai degrabă ca o materie filosofică, sub titulatura de Pedagogie didactică și estetică, la care a fost numit un personaj cu totul intrat în anonimat, C. Receanu, catedra se va desființa după numai câteva luni datorită lipsei studenților care s-o frecventeze³⁸. Abia mai târziu, în 1877, dar într-un amalgam destul de vag definit, s-a creat o catedră de Psihologie, pedagogie și estetică, la care va profesa I. Crăciunescu până în 1909, când a murit, pentru ca în anul următor – în 1910 – să-și schimbe titulatura, în Pedagogie și istoria pedagogiei, fiind ocupată de C. Dimitrescu-Iași, iar din 1920 de I. Rădulescu-Pogoneanu. Auxiliar, funcționa pe lângă această catedră o docență (din 1908) și o conferință (din 1910), aceasta din urmă fiind transformată în 1920 în a doua catedră, de Pedagogie teoretică, ocupată de G.G. Antonescu. La Iași, o catedră cu acest profil s-a înființat doar în 1878, fiind ocupată de C. Dimitrescu-Iași, iar în urma plecării acestuia la București (în 1885) materia a fost încredințată lui I. Găvănescul, care o va ilustra aproape patru decenii și jumătate (1888-1932), după care îi va succeda Ștefan Bărsănescu (până în 1965).

După 1918, la Cluj, s-a produs chiar un soi de inovație, poate mai degrabă ca urmare a celor care au întruchipat materia, existând două catedre: Pedagogie I (ocupată de O. Ghibu) și Pedagogie II (încredințată lui Vl. Ghidionescu³⁹), pe lângă aceasta din urmă fiind și Laboratorul de pedagogie experimentală, precum și Seminarul Pedagogic Universitar, ce a funcționat după principiul unei școli de aplicație pe lângă Universitate, creând astfel legătura între învățământul superior și cel secundar, prin

³⁶ Pentru detalii: Marin Popescu-Spineni, *Contribuțiuni la istoria învățământului superior. Facultatea de filosofie și litere din București de la început până în prezent*, București, Cultura Națională, 1928; V. Dupoi, *Organizarea predării disciplinelor la facultatea de litere și filozofie din București în perioada 1864-1917*, în „Analele Universității București”. Seria Științe sociale-istorie, XII, 1963, nr.30, p.41-58; *Universitatea din Iași, 1860-1985. Dezvoltarea științei*, ed. Gh. Platon și V. Cristian, Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”, 1986, p.33-190.

³⁷ Vezi pentru această epocă, un cadru general, la J. Gautherin, *La formation d'une discipline universitaire: la science de l'éducation, 1880-1914*, Thèse de doctorat, Paris, Université Paris V René Descartes, 1991.

³⁸ „Monitorul Oficial”, nr.36 din 16/28 februarie 1867, p.265.

³⁹ Sorin Rădulescu, *Vladimir Ghidionescu – figură proeminentă a pedagogiei românești. Pe marginea unor documente inedite*, în „Acta Moldaviae Meridionalis”, IX-XI, 1987-1989, p.295-309.

faptul că urmarea în principal pregătirea pedagogică a viitorilor profesori de gimnaziu și liceu⁴⁰. Se cuvine remarcat totuși că în vreme ce Ghidionescu a pus în lucru o pedagogie științifică și experimentală, Ghibu a ilustrat generalitățile, accentuând îndeosebi latura „națională” a pedagogiei. Această bifurcație a materiei nu a fost specifică doar Clujului, așa cum am menționat deja, ea existând și la București din 1920. În schimb, la Cernăuți, în anii '20, această materie era predată împreună cu o alta, în cadrul unei catedre ce purta titulatura de Pedagogie și sociologie, pentru ca odată cu numirea ca agregat a lui Constantin Narly, în 1927, disciplina să devină autonomă (Pedagogie și istoria pedagogiei). Mai mult chiar, din 1928 va funcționa pe lângă această catedră și o conferință, ocupată de Silvestru Găină.

În conformitate cu regulamentul din 1897, s-au prevăzut „lucrări practice în seminarii organizate pe lângă diferitele cursuri”, reglementare inclusă apoi în Legea învățământului din 1898. Din punct de vedere bugetar, primul seminar înființat la București a fost cel de limbi slave (1899), urmat apoi de cele de istorie antică și epigrafie, geografie, filologie romanică, literatură română și estetică literară, istoria românilor (în 1900), psihologie experimentală (1906), istoria literaturii române (1909), distinct pentru limbile și literaturile latină, franceză, italiană și germană (1910), seminarul de istoria filosofiei și enciclopedia ei (1911) ș.a.m.d.⁴¹ Practic, la București, în 1917 fiecareia din cele 19 catedre îi corespundea un seminar, cu excepția istoriei artelor. Așa cum aprecia Vasile Pârvan în 1912, care încă de la numirea sa ca succesor al lui Gr.G. Tocilescu a început să creeze o bibliotecă temeinică de specialitate în cadrul seminarului de istorie antică și epigrafie, cu sală de lectură, custode, iar ulterior și cu un asistent ce avea sarcina de a introduce pe începători în studiul materiei, această structură reprezenta „un început de institut de antichități”⁴².

Cât privește Iașul, în 1912 funcționa deja seminarul de antichitate clasică⁴³, în 1915 se va înființa cel de sociologie și etică (sub conducerea lui

D. Gusti), pentru ca după război toate catedrele să includă și activitatea seminarială. Iar situația a fost similară și la Universitățile din Cluj și Cernăuți, la aceasta din urmă – de pildă – în 1924/25 funcționând 18 seminarii, multe din ele având pe lângă director (în fapt titularul sau suplinitorul catedrei) și un personal auxiliar (bibliotecar, curier etc).

Prin Regulamentul de funcționare al facultăților de filosofie și litere din 1913⁴⁴, ce se punea în acord cu Legea învățământului secundar și superior din 1898, au fost prevăzute „cursuri și conferințe libere și gratuite asupra oricărei ramuri de știință și de către persoane care nu aparțin corpului profesoral al Universității”, fapt ce nu era o inovație pentru învățământul românesc. Asemenea tipuri de cursuri și conferințe fuseseră ilustrate la București de Titu Maiorescu care, exclus din învățământul superior între 1871-1884, ținea prelegeri de filosofie; B.P. Hasdeu a predat și el pentru scurt timp, fără plată, „filologia comparativă” (de la 14 octombrie 1874 până în iunie 1875), materie suspendată însă de ministrul de atunci⁴⁵, apoi Al. Odobescu (arheologie, între 1874-1878), Bonifaciu Florescu (literatură franceză, în 1889/1890), Georgian Constantin (limba și literatura sanscrită, în 1889/1890), Theodor Speranția (literatura dramatică comparată a popoarelor moderne, în 1889/1890)⁴⁶, Mihail Dragomirescu (estetică generală cu privire specială asupra literaturii, în 1898-1900), Gh. Pop (limba și literatura germană, între 1898-1903), C. Litzica (filologia bizantină, 1898/1899), Benedetto de Luca (istoria literaturii și artei italiene, între 1901-1903), din nou Th. Speranția (literatură română modernă, 1905/6), D. Drăghicescu (psihologie socială, 1906/7⁴⁷), G. Aslan (morală, 1906/7), G. Murnu (arheologie, 1907), Iuliu Valaori (gramatica comparată a limbilor greco-italice, 1907/8), E. Lovinescu (proza contemporană, 1910), Șt. Nenițescu (introducere în teoria artei cu aplicație specială la plastică, teatru și muzică, 1927/8), N. Georgescu-Tistu (bibliologie, 1932/33) ș.a. La Iași au ținut cursuri „libere” Vasile Burlă (limba sanscrită, 1876/77), Ion Pop Florantin (pedagogie și estetică, 1877/8), P. Zosin (semiotică, 1905/6), iar mult mai târziu Petre Andrei (introducere în filosofie și enciclopedie științifică, 1918), Dan Bădărău (filosofie, 1926) ș.a. – o parte din aceste

⁴⁴ „Monitorul Oficial”, nr.275 din 12 martie 1913.

⁴⁵ Ministru era Titu Maiorescu, care de altfel îi și propusese lui Hasdeu să facă acest curs. Însă sub ministeriatul lui G. Chițu, la 31 mai 1876, Hasdeu este rechemat la catedră, dar abia la 2 octombrie 1878 este numit profesor titular.

⁴⁶ Pentru ultimii trei, vezi *Arh.St.București, Facultatea de filosofie și litere-corespondență*, dos.49/1889, f.224.

⁴⁷ Această materie a fost de fapt mereu prezentă între 1904-1912, când sub forma unei conferințe, când a unei catedre, când a unui „curs liber”.

⁴⁰ *Pedagogia și slujitorii ei la Universitatea clujeană, 1919-1997*, coord. Miron Ionescu, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 1997, 143 p.

⁴¹ Cf. Marin Popescu-Spineni, *Contribuțiuni la istoria învățământului superior. Facultatea de filosofie și litere din București de la început până în prezent*, p.55-57.

⁴² Cf. Maria Vulcu, *Vasile Pârvan – organizator al bibliotecii seminarului de istorie antică din București*, în vol. *Comunicări și referate de bibliologie*, ed. Gh. Bondoc, București, 1970, p.312-313.

⁴³ P. Mihăileanu, *Seminarul de antichitate clasică (Memoriu către d-l Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice)*, în „Convorbiri literare”, 46, 1912, nr.5, p.594-592.

materii devenind ulterior „bugetare” și aflându-și astfel locul stabil în programa de învățământ. Iar la Cernăuți a susținut mai multă vreme astfel de cursuri libere Vlad Bănățeanu, despre filologia indo-europeană (în 1933-1938), fără ca materia să devină vreodată bugetară, în vreme ce la Cluj, începând cu 1925, Victor Motogna a ținut asemenea prelegeri libere, de Istoria românilor din nordul Dunării în veacul XIII, pentru ca în 1938 materia să devină obligatorie, sub forma unei conferințe.

Așa cum s-a subliniat deja, până la finele primului război mondial facultățile de filosofie și litere aveau un statut privilegiat prin faptul că dețineau monopolul în ceea ce privește formarea profesorilor de gimnaziu și liceu, iar în cadrul acestor nivele de învățământ materiile umaniste erau dominante. Chiar dacă reforma învățământului secundar de la finele secolului XIX a introdus bifurcarea în studii clasice și studii reale, materiile celor dintâi au rămas încă multă vreme preponderente. Este și motivul pentru care – poate – în evoluția acestor facultăți constatăm un soi de imobilism, justificabil prin faptul că dacă tot pregăteau în principal absolvenți destinați a fi profesori secundari, era mai puțin motivată introducerea unor materii care nu figurau în programele gimnaziale și liceale. În plus, chiar și atunci când erau promovate discipline în ton cu spiritul epocii, profesorii ce le ilustrau se vedeau nevoiți pe de o parte de a lucra pe un teren încă nedestelenit la noi, iar pe de alta de a se conforma unor exigențe reduse. Fiind numit profesor de filologie română la Universitatea din Iași, de la 1 octombrie 1893, Al. Philippide îi scria lui Hermann Suchier, încă din 9 iulie același an, cam cum intenționa el să lucreze, în acord cu realitățile locului: „Voi face un curs sistematic, destinat pentru a prepara profesori de licee, și acest curs îl voi publica, oricât ar fi el de prost, pentru a face odată un început și a da o călăuză nenorociților noștri *Lehrer*”⁴⁸. Și a fost o decizie cu adevărat temerară, Philippide depunând o muncă realmente supraomenească până a dezvoltat gustul pentru o astfel de materie și a reușit chiar să formeze numeroși discipoli.

Din păcate însă, până și în cadrul unor discipline așa-zis „clasice” calitatea învățământului lăsa mult de dorit, deși unele materii erau susceptibile de a fi avut o bună dezvoltare în România (precum greaca și latina). Dimitrie Evolceanu, viitor profesor la catedra de latină a Universității din București⁴⁹, îi mărturisea mentorului său, Titu Maiorescu, în 1893, după studii succesive la Paris, Bonn și Berlin, că

⁴⁸ Alexandru I. Philippide în *dialog cu contemporanii*, I, ed. I. Opreșan, București, Edit. Minerva, 1986, p.91.

⁴⁹ În 1892 a fost numit profesor agregat, fiind titularizat în 1906.

fusese nevoit să nu spună „că a studiat prin țară această limbă [greaca], altfel e rușinos să te arăți așa de analfabet ca mine, ori alt român, ce-ar mai veni aici. Din această pricină nu-mi pot întrebuița tot timpul de care aș dispune numai cu filologia latină, ci trebuie să mă mai ocup și cu elementele foarte elementare ale celei eline”. În plus, considera „de neiertat pentru noi luxul de a avea filologi ca cei de la Hautes Études sau din Germania, a căror filosofie și întreg chip de a vedea lumea e de a tot emenda textele, de a umbla după vreo greșală ce s-ar găsi în disertația cuiva, ca după piatra filosofală”. De altfel, în fața acestor exigențe, Evolceanu concepea profesarea materiei de care se va ocupa la Universitatea din București ca o prelungire a studiilor secundare, considerând drept o mare împlinire dacă studenții săi vor reuși să descifreze texte uzuale, să capete deprinderi metodologice și să se orienteze cât de cât prin bibliografia surselor⁵⁰.

În acest context, nu este de mirare faptul că unii studenți care își vor continua specializarea în afara țării vor constata discrepanțe majore în ce privește calitatea învățământului și a corpului profesoral de la noi și cel din apusul Europei. Sub acest aspect, o stare de fapt incontestabilă era surprinsă la cumpăna veacurilor XIX-XX de Pompiliu Eliade, aflat la Paris pentru un doctorat, după care a devenit profesor universitar: „Liceul și Universitatea din București – se destăinuia lui Titu Maiorescu – reușiseră numai să mă dezguste și să mă ostenească. Școala Normală de la Paris mi-a înprospătat toată inteligența”. „Am stat în străinătate – motivează el în continuare – aproape șapte ani și în acest timp cea dintâi grijă a mea a fost să-mi refac educația mea literară și științifică. Studiile mele secundare și superioare din țară fuseseră superficiale, din cauza slăbiciunii profesorilor”⁵¹.

În fapt, nivelul scăzut al învățământului de la noi – și îndeosebi al echipamentelor universitare moderne – nu putea nici pe departe satisface exigențele educației europene de la cumpăna secolelor XIX-XX. Existau decalaje majore între spațiul românesc și cel occidental, ceea ce a generat profunde sentimente de deprimare printre tinerii studioși ce au cunoscut și „cealaltă” lume: „Suntem așa de înapoiți, noi românii – scria în 1889 C. Rădulescu-Motru tatălui său –, că orișice specialitate aș lua, nu voi putea ajunge la ceva de seamă... Iordache Golescu, cu toate că se gândea la sărăcia spirituală și materială a României, era totuși un om fericit, fiindcă

⁵⁰ Titu Maiorescu și prima generație de maioreșceni. *Correspondență*, ed. Z. Ornea, București, Edit. Minerva, 1978, p.250-252.

⁵¹ *Ibidem*, p.241.

avea credința că, prin bunăvoință, starea românului se poate îndrepta. Eu nu am această credință. Eu cred că suntem meniți să rămânem printre popoarele etern sărace. Roata norocului nu se va învărti niciodată pentru noi. Alții, care au deschis înaintea noastră ochii la civilizație, ne-au furat tot norocul... La București mă credeam învățat; acum văd că nu știu nimic”⁵². În mod evident, Occidentul ni s-a impus mereu prin preeminența ansamblului de echipamente culturale, deși inegal dezvoltate chiar în interiorul său. Iar această preeminență s-a manifestat efectiv în ceea ce privește nivelul cercetării științifice sau al erudiției, adică sub aspectul capitalului intelectual colectiv pus la lucru în diverse sectoare ale învățământului superior și instituțiile care-i sunt atașate (academii, laboratoare, biblioteci etc), care se exprimă în indicii obiectivi de eficacitate pedagogică sau de performanță a personalului și a aparatelor de producție, invenție și difuzare a cunoștințelor.

Este de altfel și explicația masivelor peregrinări academice anterioare, îndeosebi de până la izbucnirea primului război mondial, ce s-au datorat în parte tocmai acestei inadaptări a ofertelor „naționale” vizavi de cerere⁵³. Universitățile românești create la 1864 erau în primul rând rudimentare, bibliotecile abia încropite, în vreme ce laboratoarele nu prea existau sau erau prost echipate, profesorii prea puțin formați etc – toate acestea fiind departe de a putea garanta un nivel elevat de formare, pe care doar Occidentul avea reputația de a-l oferi. Totodată, multe specializări erau inexistente în programa locală, în vreme ce oferta universitară apuseană era însoțită în plus de accesul la un ansamblu de bunuri culturale de consumație sau paraculturale, ce lipseau cu totul sau în bună măsură din România. Iată de ce vestul Europei a continuat să rămână pentru multă vreme marea atracție, singurul spațiu ce putea oferi nu numai șansele împlinirii umane și intelectuale, ci și suficiente elemente de referință, modele culturale ce au jucat un rol fecund și mobilizator, surse de terapie și idealuri de regenerare națională. „În ultimii douăzeci de ani ai secolului trecut [XIX] – rememora C. Rădulescu-Motru –, tinerimea din Vechiul Regat român își avea un ideal de cultură bine fixat. Ea își avea inima și mintea îndreptată spre Europa apuseană (...). Școlile superioare din Germania, Franța și Italia erau imitate pe cât posibil. Nu era dorință mai legitimă pentru un tânăr român decât dorința de a desăvârși studiile în

⁵² C. Rădulescu-Motru, *Mărturisiri*, ed. Valeriu și Sanda Râpeanu, București, Edit. Minerva, 1990, p.40.

⁵³ Vezi Lucian Nastasă, *Itinerarii spre lumea savantă. Tineri din spațiul românesc la studii în străinătate (1864-1944)*, Cluj, Edit. Limes, 2006.

străinătate”⁵⁴. În acest scop s-au pus în lucru strategii diverse, mai ales în ceea ce privește locurile și branșele de studii, pentru a optimiza la maxim rentabilitatea investiției în titluri și diplome străine, pentru că specializarea într-un domeniu nou, adeseori purtător al modernității, oferea șanse suplimentare în accederea la un post ce solicita profesionalism. Așa se face că și în perioada interbelică s-a păstrat obiceiul studiilor sau specializărilor în afară, Franța dominând de departe, la Universitatea din Paris de pildă, în 1934/5, studiind 1215 studenți din România, cei înscriși la litere fiind pe locul doi ca pondere (în quantum de 254), cei mai mulți urmând totuși medicina (590)⁵⁵, însă în majoritate fiind de religie mozaică.

Pe de altă parte, această strategie a specializărilor în domenii novatoare a spart periodic monopolul materiilor clasice și a modificat diviziunea muncii intelectuale, a dus la crearea de noi catedre în specialități până atunci absente, dar necesare prin evoluția cunoașterii. Evident, dacă în Apus prin materii specializate se înțelegea, de pildă, însușirea limbilor orientale, egiptologia, papirologia, istoria amer-indienilor, antropologia, etnologia, semiotica etc, ca să nu mai vorbim de toată gama de științe sociale ce a însoțit modernitatea⁵⁶, la noi nu se putea merge atât de departe, iar un excelent sanscritist precum Teofil Simenschi (1892-1968), cu temeinice studii în Germania, nu a putut nicicând să profeseze în acest domeniu, ci a trebuit să predea greaca și latina; Ilie Popescu-Spineni (1894-1964), care a studiat papirologia la École des Hautes Études din Paris, a devenit în țară profesor de drept roman la Universitatea din Iași; sau Petru Caraman, care deși a declarat în repetate rânduri că singura materie ce-l interesa cu adevărat era doar cea de etnografie și folclor, a ocupat totuși catedra de slavistică de la Iași. Alte discipline puteau fi considerate ca atare, dată fiind relativa întârziere cu care aceste materii se impun la noi (arheologia, preistoria, slavistica, romanistica, bizantinologia, bibliografia⁵⁷, mitologia, geografia, etnologia, antropologia etc).

Există însă și un revers al medaliei, într-un circuit parcă fără sfârșit, pe care – evident – nu-l vom dezvolta aici! De fapt, slaba pregătire cu care veneau studenții încă de pe băncile liceului a fost mereu invocată de

⁵⁴ C. Rădulescu-Motru, *Op.cit.*, p.31.

⁵⁵ Cf. Constantin Kirițescu, *Problema „educației dirijate”. În legătură cu suprapopulația universitară și șomajul intelectual*, p.40.

⁵⁶ Vezi de pildă volumul *L'avènement des sciences sociales comme disciplines académiques, XIXe-XXe siècles*, publié par Diana Le Dinh, Lausanne, Edit. Antipodes, 1997 (este de fapt un număr din „Les Annuelles”, 8/1997).

⁵⁷ Vezi Ioachim Crăciun, *O știință nouă, bibliografia, în învățământul superior din România*, Cluj, f.e., 1933 (reprezintă lecția de deschidere a acestui curs universitar).

universității români, practic pe tot parcursul perioadei pe care o avem în vedere. În octombrie 1937, de pildă, Octav Botez avertiza pe G. Călinescu, proaspătul conferențiar de critică și estetică literară la Iași, asupra calității publicului studentesc: „Deși am întâlnit, aproape numai între studenți (căci 70% sunt studenți), unele elemente bine înzestrate, acestea sunt rare și fericite excepții. În genere, nivelul cultural, din cauze prea cunoscute (cei mai mulți studenți vin din orașe din provincie, mulți din Basarabia) e scăzut. Au un bagaj de lectură redus, au citit puțină literatură, nu știu mai deloc filosofie, puțin limba franceză, mai deloc germană. Curiozitatea, dorul de a studia nu le lipsește, dar armătura intelectuală cu care vin e insuficientă”⁵⁸. Și pentru că emitentul epistolei amintește de slabele cunoștințe de limba germană, vom completa ideea și cu un alt tip de motivație – valabilă pentru anii imediat următori primului război mondial – care putea influența existența anumitor discipline, fapt evidențiat de Traian Bratu într-o scrisoare adresată lui K.K. Klein, la 18 august 1923, pe care-l dorea ca asistent la catedra sa pentru a „reclădi din temelie” studiile de germanistică la Iași, unde anii conflagrației au deteriorat imaginea culturii și civilizației germane. Și acest lucru datorită faptului că „studierea limbii și literaturii germane se confundă încă deseori cu anumite aspirații politice care se manifestă pe plan politic, mai cu seamă în politica externă, și persistă tendința de a găsi în această specializare un fel de activitate de propagandă, deși înclinația către acest domeniu și chiar simpatia pentru poporul german în totalitatea sa nu ar trebui să aibă nimic comun cu politica, deoarece prima este o chestiune sentimentală, în timp ce politica presupune rațiune, adică judecarea lucrurilor în liniște și cu răceală”⁵⁹.

Pe de altă parte, apariția unor branșe noi de studiu poate fi atribuită mai curând dorinței de a promova o imagine și a oferi prestigiu acestor facultăți, prin crearea – uneori – a surrogatului similarității cu diversele stabilimente din apusul Europei. De altfel, cu greu vom afla atitudini și formulări clare în privința unor propuneri de domenii prioritare, novatoare (în afara celor „clasice”, care chiar din ele unele au dispărut temporar din programele universitare). Deși solicitarea din 23 martie 1876 adresată de Vasile Burlă consiliului profesoral al facultății de filosofie și litere din Iași de a se aproba un „curs gratuit de limba sanscrită” – „deoarece studiul acestei limbi vechi, sora cea mai mare a limbilor clasice antice, a devenit

⁵⁸ G. Călinescu și contemporanii săi (*Corespondență primită*), I, ed. Nicolae Mecu, București, Edit. Minerva, 1984, p.129).

⁵⁹ Karl Kurt Klein, 1897-1997. *Corespondență*, coord. Ioan Dordea, Cluj, Edit. Clusium, 1997, p.55.

astăzi în Europa modernă foarte necesar pentru fiecare filolog” – a fost acceptată⁶⁰, materia a devenit fantomatică, doar în scripte, fără să existe vreo mărturie a predării ei măcar vreun semestru. Și nu este singurul exemplu de acest fel. La 7 decembrie 1912, Ilie Bărbulescu propunea decanului P. Rășcanu înființarea la Iași a unei catedre de Etnografie și folclorul popoarelor balcanice⁶¹, care însă va prinde contur ceva mai târziu, dar la București, sub oblăduirea lui Pericle Papahagi (1872-1943). Iar în toamna lui 1926, Ilie Minea sublinia necesitatea introducerii a cel puțin șase materii noi, precum „istoria civilizației române”, „istoria românilor ardeleni”, „balcanologia” ș.a.⁶², din care se va materializa nu după multă vreme doar „istoria Europei orientale”.

De altfel, au existat câteva domenii care cu greu își vor afla locul în învățământul superior românesc, chiar dacă mai pretutindeni se bucurau de poziții stabile și mai ales de renume. Iar un asemenea exemplu ar fi istoria artelor. Multă vreme de la fondarea universităților românești, această materie nu a avut un statut bine definit și nici o reprezentare distinctă în programa școlară. Al. Odobescu a inițiat oarecum în chip organizat studiul acestei discipline, dar împreună cu arheologia, care însă aproape că a încetat odată cu moartea sa. Este totodată adevărat că elemente de istoria artei erau prezentate și în cadrul unor materii ce vizau istoria universală sau cea națională, ca părți de istorie a culturii. Dar în adevăratul sens al cuvântului, un curs „liber” de istoria artei a fost inaugurat abia la 26 mai 1911, de către Al. Tzigara-Samurcaș⁶³. Însă materia nu era prevăzută ca o catedră, manifestându-se o opoziție din partea multora din universitarii de la litere nu atât contra disciplinei, cât mai ales a celui ce o ilustra. Încă din martie 1910, Parlamentul a luat în discuție un proiect de lege pentru întemeierea la București a unei asemenea catedre, însă mai ales N. Iorga s-a opus unei atari inițiative, considerând materia inutilă, deoarece istoria artei era predată și de el la cursul de istorie universală. Pe de o parte Iorga își vedea diminuată materia, pe de alta nu-l agreea pe cel ce dorea să se

⁶⁰ *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.870/1875, f.39 (vezi și *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”*. Rectorat, dos.271/1875).

⁶¹ *Documente din arhive ieșene*, III, ed. D. Ivănescu, București, Edit. Minerva, 1988, p.214.

⁶² Cf. Lucian Nastasă, *Ilie Minea – corespondență și acte din arhiva Universității Iași*, în vol. *Ilie Minea (1881-1943)*, ed. Al. Zub și Lucian Nastasă, Iași, Edit. Universității „Al.I. Cuza”, 1996, p.172.

⁶³ Al. Tzigara-Samurcaș, *Istoria artei și însemnătatea ei în învățământul universitar. Lecție de deschidere ținută la Universitatea din București la 26 nov. 1911*, în „Convorbiri literare”, 46, 1912, nr.1, p.17-41.

titularizeze. În aceste împrejurări, un proiect de lege pentru crearea catedrei nu a intrat în dezbaterile forului legislativ decât la finele lui 1913, fiind adoptat de Camera Deputaților, însă respins de Senat, la această nevalidare un rol important avându-l Ion Lahovary, președintele Senatului, care în 1906 fusese criticat de Tzigara-Samurçaș pe tema expoziției din Parcul Carol I⁶⁴.

Sigur că astfel de întâzieri „accidentale” pot fi întâlnite și în alte spații, însă asemenea „formule” ca la noi nu au avut durabilitate. În cazul Universității catolice din Louvain (Belgia), de pildă, istoria artei s-a constituit treptat, începând cu 1865, fiind asociată inițial cu arheologia creștină. Cu toate acestea, la începutul veacului XX, din respectiva materie s-a desprins în mod distinct istoria artei și arhitecturii⁶⁵. De altfel, și la noi au existat discuții asupra naturii disciplinei, îndeosebi în 1909, cu ocazia concursului pentru ocuparea catedrei de arheologie de la București, la care au participat Gr.G. Tocilescu, Al. Tzigara-Samurçaș și G. Murnu. În acest context, la o ședință a Senatului universitar s-au iscat ample dezbateri nu atât asupra definirii istoriei artei, cât a arheologiei, conturându-se astfel două direcții de percepere: a) arheologia este istoria artelor în genere; b) arheologia este istoria artei clasice în general⁶⁶. De altfel, spre finele primului deceniu postbelic, la București catedra de istoria artelor va fi suplinită o vreme de titularul catedrei de arheologie, G. Murnu.

Dintr-o altă perspectivă au decurs discuțiile asupra necesității materiei în cadrul consiliului profesoral al facultății de filosofie și litere din Iași, din 17 decembrie 1912, propunerea conferențiarului de istoria artelor – Alexandru A. Naum – de a se introduce materia printre cursurile obligatorii

⁶⁴ Asupra acestui aspect: Al. Tzigara-Samurçaș, *Memorii*, II, ed. Ioan Șerb și Florica Șerb, București, Edit. Grai și Suflet – Cultura Națională, 1999, p.17-19.

⁶⁵ Cf. T. Hackens, *La genèse du Département d'Archéologie et d'Histoire de l'Art*, în vol. *Le Département d'Archéologie et d'Histoire de l'Art de Louvain, Cinquantième anniversaire, 25-26 avril 1997*, Louvain-la-Neuve, 1997, p.12-33.

⁶⁶ „Revista generală a învățământului”, IV, 1909, nr.9, p.692. Pentru opiniile, în acest caz, asupra relației arheologie-istoria artei vezi și Raportul lui Teohari Antonescu asupra lucrărilor lui G. Murnu, publicat în „Conservatorul” din 13 iunie 1909, p.1, sub titlul *Raportul comisiei de cercetare a lucrărilor candidaților la catedra de arheologie din București* (un fragment a fost reprodus și în „Convorbiri literare”, 44, 1910, nr.1, p.98-105). Deși T. Antonescu a decedat între timp, G. Murnu publică un răspuns, *În chestia catedrei de arheologie*, în „Noua revistă română”, VIII, 1910, nr.6 (16 mai), p.76-81 (prin care încearcă să dovedească că T. Antonescu avea suficiente lacune științifice, nefiind abilitat într-o asemenea dezbateri, deoarece „n-a dat la lumină decât propriu-zis o singură lucrare cu serioase pretenții științifice: *Le Trophée d'Adam-Clissi*”).

fiind respinsă, deoarece aceasta nu figura în regulamentul, iar „studenții sunt îndeajuns de încărcăți cu multe cursuri”; în plus, se motiva respingerea și prin faptul că „acest curs nu a fost cerut de facultate”, fiind introdus eludându-se art. 58, al. 5 al Legii. Iar decizia va rămâne neschimbată pe viitor, chiar dacă unul din profesori – I. Găvănescul – a arătat cu această ocazie că de-a lungul timpului „materile predate se modifică, se înmulțesc, regulamentele se schimbă și facultatea poate să-și dea o nouă îndrumare”, susținând în acest context că istoria artelor este o disciplină „interesantă și necesară pentru completarea culturii studentului”⁶⁷. Așa se explică cum în toată perioada interbelică, la Iași, de istoria artei s-a ocupat în principal Orest Tafrali, titularul catedrei de arheologie și antichități, care din 1927 va conduce și o publicație de specialitate, „Arta și Arheologia”, și care tot în același an a dorit să se transfere la București la catedra vacantă de istoria artelor⁶⁸, fără însă a reuși în principal datorită opoziției lui N. Iorga. În vreme ce primul considera că „arheologia nu-i, la rândul ei, decât istoria artelor vechi”, referentul lui bucureștean dezavua ideea, afirmând că nu ar putea fi vorba de catedre similare (arheologia și arta), iar cele câteva cărți ale lui Tafrali nu sunt suficiente, întrucât „un manual de istoria artei e în cea mai mare parte o compilație grăbită. Avem a face desigur cu un om de știință, având importante lucrări în alte domenii și regretăm că n-am întâlnit activitatea sa și în domeniul acestei catedre”⁶⁹.

Alte materii au avut mai multe șanse de succes, deși poate nu erau tot atât de vechi ca cea prezentată mai sus. Și pentru a ne limita doar la câte un exemplu, vom invoca bizantinistica, inaugurată la București ca domeniu distinct în 1915, care va cunoaște o extraordinară dezvoltare în perioada interbelică, dar și mai apoi. Este însă adevărat că a beneficiat de un context cât se poate de favorabil, în strânsă interdependență atât cu istoria națională, dar și cu cea balcanică, prin nevoia crescândă a studierii aspectelor politice, a instituțiilor, a bisericii orientale, a limbii și literaturii Bizanțului etc. Însă impulsurile au venit tot din afară, în Europa apuseană preocupările fiind ceva mai vechi. Iar unii din studioșii români pe la universitățile germane nu puteau rămâne insensibili în fața provocărilor generate de un istoric precum Karl Krumbacher, fondator în 1892 al revistei „Byzantinische Zeitschrift” și al unei *Byzantinisches Archiv*

⁶⁷ *Documente din arhive ieșene*, III, p.150-151.

⁶⁸ *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat*, dos.1/1927, f.119; vezi și f.120-121.

⁶⁹ Cf. O. Tafrali, *Concursul pentru ocuparea catedrei de istoria artelor de la facultatea de litere din București. Răspuns unui referat pătimaș*, în „Arta și Arheologia”, fasc. 4, 1930, p.48-61.

(1898), dar și autor al celebrei lucrări *Geschichte der byzantinischen Literatur von Justinian bis zum Ende des Oströmischen Reiches*. Și nu era doar atât. Până și la St. Petersburg apărea o revistă precum „Vizantiiski Vremennik”, iar din 1895 exista la Constantinopol un Institut arheologic rus sub direcția lui Teodor Uspenskii, al cărui organ „Izvestiia” era consacrat în totalitate studiilor bizantine. De asemenea, la Praga, Institutul Slav publica o revistă „Byzantinoslavica”, la fel cum pe la diferite universități apusene ființau deja catedre de bizantinologie, prima fiind întemeiată la München. Este așadar explicabilă în acest context crearea la București a unei conferințe de filologie bizantină (ilustrată din 1907 de C. Litzica, cu un doctorat dobândit nicăieri altundeva decât la München), iar din 1913 a unei catedre de bizantinologie, inaugurată în 1915 de Demostene Russo⁷⁰.

Deși la fel de importante pentru spațiul românesc, precum bizantinistica, studiile de turcologie-osmanistică și-au făcut loc în spațiul nostru universitar relativ târziu și numai prin aportul turcologului german Franz Babinger (1891-1967), adus de Nicolae Iorga la București⁷¹, unde a ținut cursuri în cadrul Institutului pentru Studiul Europei de Sud-Est (1935-1937), pentru ca mai apoi să devină conferențiar și să-și creeze propriul institut în cadrul Universității din Iași (1937-1943)⁷². Deși timpul în care s-a predat această disciplină a fost relativ scurt și oarecum disipat între cele două stabilimente amintite, turcologia a reușit să genereze interes, Babinger formând chiar discipoli care, sprijiniți apoi cu burse la Istanbul și Paris, au ilustrat ulterior materia.

Cam totul încerca să se raporteze la „cererea de piață”, numai că „oferțele” au fost mai totdeauna temporare. Iar acest aspect era apreciat în

⁷⁰ D. Russo, *Bizanțul reabilitat (Lección de deschidere, 14 ianuarie 1915)*, în vol. *Studii istorice greco-române. Opere postume*, I, ed. Ariadna și Nestor Camariano, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1939, p.3-15. Asupra impunerii materiei la noi, vezi Al. Elian, *Les études byzantines en Roumanie. 1929-1945*, în „Byzantinoslavica”, IX, 1939-1945, p.393-405; Eugen Stănescu, Gh. Zbucă, *Bizantinologia la Universitatea din București*, în „Analele Universității București”, științe sociale, XIV, 1965, p.111-123; Nicolae-Șerban Tanașoca, *Balkanologi și bizantinologi români*, București, Edit. Fundației Pro, 2002; Leonidas Rados, *Sub semnul Avcilei. Preocupări de bizantinistică în România până la 1918*, București, Edit. Omonia, 2005.

⁷¹ Pentru motivații, vezi și Dan Prodan, *Preocupări de orientalistă și turcologie în opera lui Nicolae Iorga*, în „Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol”, XXXVIII, 2001, p.215-228.

⁷² Dan Prodan, *Franz Babinger en Roumanie (1935-1943). Études et sources historiques*, Istanbul, Les Éditions Isis, 2003.

epocă ca fiind rezultatul unui progres prudent, inovațiile fiind introduse numai dacă răspundeau nevoilor învățământului în general sau ca rezultat al evoluției socio-politice a țării și a voinței diverșilor oameni politici care aveau și statut de universitari. Este și motivul pentru care, poate, filologia clasică a fost tot mai marginalizată, ajungându-se îndeosebi după primul război mondial la o largă mișcare de repromovare a acesteia și în general a studiilor clasice⁷³. De altfel, motivele unui anume dezinteres erau mai profunde, în fapt ca rezultat al unui cerc vicios întreținut tocmai de calitatea învățământului superior. Într-un raport din 25 iulie 1916, prezentat Rectoratului de către Al. Philippide, decanul facultății de litere din Iași, asupra stării instituției în anul școlar încheiat, se atrăgea atenția asupra faptului că „studentii vin foarte slab pregătiți din școlile secundare. Cunoștințele lor în limbile clasice sunt aproape nule. Din cauza aceasta, învățământul universitar filologic este foarte îngreuiat”. Iar explicația ar fi proasta organizare a învățământului secundar, dar și calitatea profesorilor, care adeseori sunt „suplinitori ori suplinitori la suplinitori”⁷⁴. În plus, nici examenul de bacalaureat nu oferea garanții în ceea ce privește calitatea absolvenților, acesta constând – după modelul francez – într-o verificare scriptică și orală sub control universitar a posesiei cunoștințelor de bază

⁷³ Vezi, cu titlu de exemplu, polemica dintre Orest Tafrali și Constantin Sp. Hasnaș, generată de cel dintâi, care publică în traducere un articol al lui Gabriel Honotaux despre criza învățământului în Franța, însoțit de câteva reflecții personale, ce vizau necesitatea păstrării în liceul românesc a limbilor greacă și latină (O. Tafrali, *Studiile clasice și învățământul secundar*, în „Noua revistă română”, IX, 1911, nr.20, p.378-382). Aceste reflecții au stârnit riposta lui C.Sp. Hasnaș, *Studiile clasice și învățământul secundar. Cu prilejul articolului d-lui O. Tafrali*, în „Noua revistă română”, X, 1911, nr.5 (15 mai), p.72-75, ce va continua cu răspunsuri și replici: O. Tafrali, *Iarăși studiile clasice și învățământul secundar (Răspuns d-lui Const. Sp. Hasnaș)*, în rev.cit., X, 1911, nr.10 (19 iunie), p.149-154; C.Sp. Hasnaș, *Sfârșitul unei polemici*, în rev.cit., X, 1911, nr.11 (26 iunie), p.173; O. Tafrali, *Epilogul unor discuții*, în rev.cit., X, 1911, nr.15 (21 august), p.219-220; idem, *Lupta în jurul învățământului clasic în Franța*, în rev.cit., X, 1911, nr.20 (25 septembrie), p.290-293; nr.21 (2 octombrie), p.308-310. Utile sunt însă multe alte intervenții ale universitarilor români pe seama studiilor clasice la noi: N. Bănescu, „Criza” limbii grecești, în „Revista generală a învățământului”, V, 1909, nr.5, p.354-357; T. Naum, *Despre utilitatea studiilor clasice*, extras din „Cultura română”, Iași, 1911, 13 p.; O. Tafrali, *Învățământul clasic*, în „Viitorul”, XIV, 1922, nr.4278 (21 iunie), p.1-2; V. Bogrea, *Pentru învățământul clasic. Memoriu redactat cu prilejul proiectului de reformă a învățământului secundar din 1925*, Cluj, 1925; I. Valaori, *Haret și clasicismul*, în „Democrația”, XX, 1932, nr.12, p.14-15 ș.a.

⁷⁴ *Documente din arhive ieșene*, III, p.109-112.

(cel mai adesea în formă mecanică)⁷⁵, necesare pentru admiterea la facultate.

În fapt, acest tip de facultate a avut până la reforma din 1898 un rol imprecis stabilit, o programă incompletă, fără obiective clar definite și o organizare lacunară. Iar această stare de lucruri s-a perpetuat încă multă vreme, având ca rezultat o permanentă instabilitate a disciplinelor, mereu definite și redefinite, incluse în programe pentru ca mai apoi să fie desființate, asocierea mai multor materii sub forma unei singure catedre deși aveau prea puține în comun, în vreme ce unele obiecte de studiu aproape că se dublau în cadrul aceleiași facultăți. Iar asupra acestei stări de lucruri s-a atras mereu luare aminte de către cei care doreau o așezare a învățământului istorico-filosofico-literar pe baze stabile și care să îndeplinească funcții utilitariste, chiar și numai pentru pregătirea corpului didactic necesar nivelului gimnazial și liceal.

Pe de altă parte, facultatea de filosofie și litere – în concurență tot mai evidentă cu dreptul, medicina și științele – a jucat până spre cel de-al doilea război mondial și un rol de pregătire auxiliară, pentru studenții de la drept și teologie mai ales, care își completeau cultura generală prin urmarea în paralel și a cursurilor acestei facultăți⁷⁶. Pentru ce a însemnat facultatea de filosofie și litere la finele secolului XIX ne spune Al. Lapedatu în *Amintirile* sale, unde vorbind despre promoția din 1896 a Liceului Național din Iași, evidențiază faptul că exista „un curent aproape general” „de a se înscrie la facultatea de medicină”, deoarece „părea că medicina e o carieră nu numai frumoasă, dar și în care mai ușor poți izbuti în viață”⁷⁷. De altfel, va și încerca să urmeze cursurile acestei facultăți vreme de doi ani, pentru ca finalmente să treacă la „litere” și să ajungă un important universitar la Cluj după primul război mondial, în mai multe rânduri primind și funcții ministeriale în domeniul „instrucțiunii, cultelor și artelor”. Iar la fel a procedat și viitorul sociolog Virgil Bărbat, înscris inițial la medicină în București, dar care după un sejur mai îndelungat prin Germania și Elveția va abandona ideea, în favoarea studiilor filosofice; Traian Chelariu a început studiile medicale

⁷⁵ Până pe la finele veacului XIX, examinarea se făcea pentru toate materiile care erau predate în liceu.

⁷⁶ De pildă, în 1893/4, la Facultatea de filozofie și litere din București, din 278 studenți, 98 erau înscriși și la drept, 11 și la științe, 6 și la medicină (cf. *Anuarul Universității din București. Anul școlar 1893-1894*, București, Tip. Gutenberg, J. Göbl, 1894, p.85).

⁷⁷ Al. Lapedatu, *Scrieri alese. Articole, cuvântări, amintiri*, ed. Ioan Opriș, Cluj, Edit. Dacia, 1985, p.147.

la Iași, pentru ca la scurt timp să treacă la litere. Însă nu puțini au fost universitarii care, inițial, pe lângă studiile literare, le-au finalizat și pe cele juridice, în primul rând ca o alternativă profesională „serioasă”, cu mai multe șanse de împlinire socială și, mai ales, financiară. Așa au procedat G. Frollo, T. Maioreșcu, A.D. Xenopol, Gr.G. Tocilescu, C. Leonardescu, C. Rădulescu-Motru, Fl. Ștefănescu-Goangă, D. Drăghicescu, Al. Naum, Iorgu Iordan, Virgil Vătășianu, Dragoș Protopopescu, Gh.I. Brătianu, Mircea Vulcănescu, C. Marinescu, Al. Boldur, Aurel H. Golimas, N. Corivan, Șt. Bârsănescu, Romulus Demetrescu ș.a. Evident, nu și-ar găsi locul aici să-i amintim pe aceia care au urmat doar parțial cursurile facultăților de drept, abandonându-le ulterior pentru o carieră ce se configura mai sigură în rețeaua universitară „literară”.

Cu toate acestea, nu trebuie să se creadă că impactul studiilor „filosofico-literare” asupra evoluției societății românești – prin intermediul învățământului superior – nu a fost unul cu rosturi fundamentale. Dimpotrivă! Pe de o parte, această branșă era articulată la realitățile de aici (cu toate dezamăgirile și inconvenientele provocate), chiar dacă era puternic influențată de modelele științifice apusene, iar pe de alta căuta să răspundă la sumedenia de provocări pe care le impunea un atare tip de societate. Or, acest lucru este profund vizibil începând cu finele secolului XIX, când societatea românească apărea dizarmonică în multe din laturile ei. Fără a intra în amănunte, cunoscute de altfel pentru epoca ce ne interesează⁷⁸, reținem doar că vechile așezăminte economice, sociale, politice și morale intraseră pe panta unor prefaceri accelerate, pretutindeni întâlnindu-se contraste și situații nepotrivite. Se părea că sintagma *forme fără fond* își găsisse îndreptățirea, resimțindu-se acut impactul dintre formele noi și fondul local incapabil să absoarbă ceea ce venea de aiurea într-un ritm amețitor. Vechile moravuri contrastau puternic cu altele noi care acaparau viața publică, iar o serie de intelectuali – printre ei, nu întâmplător, și N. Iorga în 1906 – vor lua o atitudine violentă contra înstrăinării. În acest context, liberalismul politic afișat de păturile conducătoare era îngădit și contrabalansat de un conservatorism cultural din ce în ce mai puternic, cu toată tendința de a implanta și la noi formule moderne, deja cu tradiție în statele occidentale.

Ne putem explica astfel – de pildă – particularitățile literaturii și artei la cumpăna veacurilor XIX-XX, moderne la urma urmei, dar care în

⁷⁸ Vezi Ion Bulei, *Lumea românească la 1900*, București, Edit. Eminescu, 1984 (reeditată în 2004 la Edit. Pro); idem, *Atunci când veacul se naște...*, București, Edit. Eminescu, 1990.

esența lor au fost profund anticapitaliste. Totul trecea parcă prin filtrul contradicției, a greutății reconcilierii dintre vechi și nou, oferind și atunci – ca de altfel mereu – imaginea unei păcătoase „epoci de tranzițiune” din care românii par incapabili să mai iasă. „De un secol facem patriotism pe spinarea lui Traian – îi scria în 1883 pașoptistul I. Ghica mult mai tânărului I. Bianu, căutând să-i alunge descurajarea –, de un sfert de secol facem armatisme, ar fi timp să facem și nițel intelectualism (...); ar fi rândul vostru, celor tineri, să faceți știință, literatură și arte, și nu vă este permisă descurajarea”; „oamenii epocii de tranzițiune” – care au făcut câte ceva, „dar au păstrat și multe din trecut, din școala rapacelui” – vor trece, locul lor trebuind să fie luat de „oameni cu un capital intelectual mai mare și tot cu atâta zel patriotic”⁷⁹.

Așadar, o multitudine de aspecte ce evidențiază în primul rând existența unei situații de *criză* – cuvânt aflat aproape la ordinea zilei și folosit în toate compartimentele vieții politice, economice, sociale și culturale –, dar și o expansiune rapidă a tendințelor *moderne*, exprimând o nouă atitudine în fața vieții și o nouă viziune asupra lumii. Erau de fapt frământările inerente ieșirii din *istorism*, pentru ca societatea românească să intre în modernitate. Deși înțelegerea istorismului este suficient de complicată, în cazul nostru mai ales, datorită multiplelor utilizări ale termenului, el constituie totuși trăsătura fundamentală a ideologiilor ce au dominat societatea românească până la finele primei conflagrații mondiale, dar din nefericire perpetuând anumite „obsesii” încă mult după aceea. Deși mai pretutindeni în Europa, conceperea cursului istoriei după principiile mecaniciste anterioare fusese înlocuită de teorii ce puneau în prim plan dinamica întregii ființe istorice, aici, la noi, în efortul de a stabili legături complexe între trecut și prezent, orice structură istorică, orice instituție, orice idee era considerată ca un moment pasager ce asigură însă continuitatea spre viitor. Conștientizată ori nu, această dogmă o aflăm atotprezentă în spațiul nostru cultural: toate inițiativele, idealurile de viitor erau subsumate trecutului, istoria oferind mereu argumente, fiind principalul mijloc referențial. Istorismul, însă, a instaurat un timp fără scop, sau mai exact cu un scop care a fost mereu același: istoria. Studiul trecutului a devenit astfel singura manieră de înțelegere a prezentului, de a-l justifica și de a pregăti viitorul națiunii.

Deși în cadrul acestei mișcări de „renovație” de la cumpăna veacurilor XIX-XX, *estetica* părea terenul cel mai propice pentru a se

⁷⁹ *Scrisori către Ioan Bianu*, I, ed. Marieta și Petru Croicu, București, Edit. Minerva, 1974, p.535.

căuta noile formule, totuși nu artiștii și literații au promovat o nouă conștiință intelectuală, un nou val de primenire culturală, ci istoricii și alături de ei toți aceia care au apelat la șocul socialismului, naționalismului și antisemitismului, punând în lucru sociologia, dar cu efecte ceva mai târzii. Într-un articol din ianuarie 1903, intitulat *Semne bune*, Ilarie Chendi constata că în această epocă de criză, în care prezenți sunt doar „epigonii”, singurul domeniu ce „a început să înflorească este *istoria națională*”. „Este o reacție firească – argumenta autorul –, poate și o simplă coincidență, dar publicul își îndreaptă atenția spre noul drapel. În vremuri de decadentă spirituală au existat totdeauna asemeni reacțiuni, totdeauna istoria a fost chemată, cu cartea sa de înțelepciune străbună, să facă ordine și să ridice sufletele către un ideal pozitiv. Într-adevăr, bărbații cei mai serioși, gânditorii cei mai adânci și cei mai concentrați ai timpului nostru sunt istoricii”⁸⁰. Și evident, făcea referință doar la acea microsocietate a istoricilor autointitulați *școala nouă* sau *școala critică*, care nu întâmplător au fost universitarii ce au făcut din catedrele lor materiile cele mai durabile: Nicolae Iorga, Dimitrie Onciul și Ioan Bogdan⁸¹.

Și într-adevăr, influența lor a fost enormă prin fermentația pe care au declanșat-o nu numai în istoriografie, ci în toate compartimentele vieții politice, sociale și culturale. Îndeosebi în cazul celui dintâi, N. Iorga, istoricul era cel ce întruchipa virtuțile omului politic, ale patriotului pus în slujba propășirii nației, ale intelectualului, iar o asemenea personalitate nu a întâmpinat nici o greutate în a face „școală”, a stârni entuziasme și a forma discipoli care vor ilustra universitățile românești până la instaurarea regimului comunist în acest spațiu. Pe de altă parte, I. Bogdan a fost „reformatorul” învățământului superior filosofico-literar prin implicarea sa eficientă în mai toate evenimentele care au dus la modernizarea acestuia⁸².

Așadar, se poate afirma că de la cumpăna secolelor XIX-XX și până pe la finele primului război mondial s-au produs mutații profunde și din perspectiva interesului sporit față de facultățile de filosofie și litere. Sfârșitul conflagrației nu numai că a dus la extinderea rețelei universitare

⁸⁰ „Sămănătorul”, II, 1903, nr.1, p.2.

⁸¹ Vezi Lucian Nastasă, *Generație și schimbare în istoriografia română (sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX)*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 1999.

⁸² Cf. C.N. Velichi, *Ioan Bogdan și reorganizarea facultății de filosofie și litere din București*, în „Romanoslavica”, XV, 1967, p.219-235.

cu încă două centre de profil, la Cluj și Cernăuți⁸³, dar mai ales a inaugurat o nouă epocă în evoluția științelor „filosofico-literare” și a schimburilor interacademice cu alte spații, până atunci aproape necunoscute (îndeosebi cel anglo-saxon). Practic, asistăm pretutindeni la o regândire a politicii culturii și a câmpului universitar, la internaționalizarea schimburilor științifice etc, cu consecințe încă prea puțin estimate pentru România interbelică.

În principal, direcțiile de studii au rămas cam aceleași, intervenind însă și noi materii, dar mai ales „specializări”. Ca o consecință a extinderii domeniilor cunoașterii, facultățile de filosofie și litere vor avea treptat o creștere spectaculoasă a numărului de catedre și a corpului profesoral și auxiliar. La București, dacă în 1898/1899 erau 11 profesori titulari, 3 suplinitori și 2 conferențieri, în 1934/35 erau deja 28 de catedre acoperite de 26 de profesori titulari și 2 suplinitori, 16 conferențieri, 6 docenți și 6 lectori, ponderi păstrate în linii mari până în 1945. La Iași, în 1898/1899 erau 9 profesori titulari și un suplinitor, pentru ca în 1934/5 să fie 17 profesori titulari, 3 profesori suplinitori, 2 conferențieri titulari și 2 provizori (suplinitori), situație aproape neschimbată sub aspectul catedrelor până în 1944/45 (când existau 20 de profesori, 6 conferențieri, 4 lectori și 27 de asistenți). Cernăuțiul a fost însă mereu deficitar sub aspectul materiilor și al corpului profesoral, în 1924/25 existând doar 15 catedre, acoperite de 11 profesori titulari, 3 agregati, un profesor suplinitor (în fapt, erau 5 catedre vacante, însă 4 din ele erau suplinite de titularii altor materii) și 3 lectori; abia în 1937/8 vor fi 17 profesori titulari, 3 conferențieri definitiv, un docent și 6 lectori. În schimb, facultatea din Cluj a fost oarecum privilegiată, în 1921/22 funcționând 26 catedre cu 19 profesori titulari, 5 suplinitori și un cetățean străin angajat, 2 conferențieri și 5 lectori⁸⁴, situație păstrată în linii mari pe toată perioada interbelică (în 1935/6, de pildă, fiind tot 26 de catedre, cu 23 de profesori titulari și 3 suplinitori, 5 conferențieri – din care 3 erau definitiv – și 3 docenți), pentru ca în 1941/2 să funcționeze aici 25 de profesori titulari și 2 conferențieri definitiv.

⁸³ Asupra acestor două stabilimente: Mircea Grigoroviță, *Universitatea din Cernăuți în perioada interbelică*, Suceava, Grupul Editorial „Ion Grămadă”, 2005; Zoltán Pálffy, *National Controversy in the Transylvanian academe: The Cluj/Kolozsvár University in the first half of the 20th Century*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2005.

⁸⁴ Catedra de Etnografie era vacantă și fără suplinitor (cf. *Anuarul Universității din Cluj pe anul școlar 1921-22*, întocmit de prof. dr. D. Călugăreanu, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1923, p.199-200).

Cu toate acestea, studiile filosofico-literare n-au reținut în perioada interbelică decât sub 20% din totalul publicului studentesc, prioritate rămânând ca și în epoca anterioară dreptul și medicina. La București, în 1920/21 studenții la facultatea de filosofie și litere erau în proporție de 11,08%, în vreme ce la drept erau 59%, la medicină și farmacie 26,35%, iar la științe doar 11,96%, restul procentelor fiind repartizate la teologie și la medicină veterinară; în 1923/24 erau 14,74% la litere, 49,9% la drept, 18,39% la medicină și farmacie, 10,93% la științe, restul fiind la teologie și medicină veterinară; în 1930/31, din 19.445 studenți, la filosofie și litere erau 16,11%, la drept 49,84%, la științe 15,48%, la medicină și farmacie 9,28%, restul fiind distribuiți la teologie și medicină veterinară; în 1933/34 studenții la facultatea de filosofie și litere sporesc până la 19,35%, în vreme ce la drept erau 48,66%, iar la științe 14,55%, excepție făcând acum medicina și farmacia, cu doar 10,24%, restul fiind la teologie și medicină veterinară; în 1939/40, din 11.289 studenți, la litere erau 15,68%, la drept 47,03%, la științe 8,21%, la medicină și farmacie 16,69%, restul fiind la teologie și medicină veterinară.

Cât privește celelalte stabilimente provinciale, situația nu este mult diferită. La Iași, în 1924/5 la litere erau 13,16%, la drept 38,08%, la medicină și farmacie 27,44%, iar la științe 21,29%; în 1930/31 la litere erau 14,67%, 29% la drept, 29,64% la medicină și farmacie, 20,91% la științe și 5,74% la teologie; în 1938/39 erau 10,71% la litere, 26,37% la drept, 34,44% la medicină, 9,6% la științe și 18,87 la teologie. La Cluj, în 1921/22 erau 9,72% la litere, 48,91% la drept, 33,83% la medicină, 5,39% la științe și 2,12% la farmacie; în 1929/30, la litere sunt 19,66%, la drept 40,63%, la medicină și farmacie 23,48%, iar la științe 16,72%; în 1934/5, studenții la litere sunt 16,47%, la drept 50,79%, la medicină 23,37%, iar la științe 9,37%; în 1937/8, din totalul de 3155 studenți, la litere erau 18,44%, la drept 41,87%, la medicină 28,38%, iar la științe 11,31%; în 1941/2 la litere erau 12,22%, la drept 31,25%, la științe 9,91%, în vreme ce la medicină procentul crește la 46,60%, motivat de izbucnirea marii conflagrații mondiale. La Cernăuți, în 1919/20 erau 51,13% la litere și științe, 39% la drept și 4,78% la teologie; în 1933/34 erau 17,06% la litere, 31,16% la drept, 14,69% la științe și 37,08% la teologie; în 1934/5 la litere erau 17,76%, la drept 27,03%, la științe 10,67%, iar la teologie 42,6%; în 1939/40, la litere erau 11,38%, 39,71% la drept, 12,35% la științe și 36,54% la teologie⁸⁵.

⁸⁵ Calcule făcute pe baza *Anualelor* universităților pe anii respectivi.

Structura facultăților, în ce privește diversele domenii de studiu, cunoaște schimbări semnificative îndeosebi în concordanță cu interesul manifestat de publicul studentesc și în acord cu spiritul epocii. La București, în 1926/27, dintr-un total de 4725 studenți la litere, 2141 urmau filologia modernă, 1284 filosofia, 1257 istoria și doar 43 filologia clasică; în 1929/30, din 6652 studenți, 3062 erau la filologie modernă, 1577 la filosofie, 1199 la istorie, 841 la geografie și doar 73 la filologie clasică; iar în 1939/40, din 1771 studenți, 996 erau la filologie modernă, 141 la filologie clasică, 363 la filosofie, 158 la istorie și 113 la geografie.

La Iași, în 1930/31, din 856 studenți, 108 erau la filosofie, 462 la filologie modernă, 137 la filologie clasică și 141 la istorie; în 1934/35, din 852 studenți, 152 erau la filosofie, 451 la filologie modernă, 82 la filologie clasică și 167 la istorie; în 1939/40, din cei 222 de studenți, 134 sunt la filologie modernă, 34 la filosofie, 30 la istorie și doar 24 la filologie clasică; iar în 1945/6 (pentru a evita anii războiului, de regulă perturbatori în ce privește statisticile), din 380 de studenți, 225 erau la filologie modernă, 77 la filosofie, 60 la istorie și numai 18 la filologie clasică.

La Cluj, deși statisticile universitare nu indică „specializările”, avem un interesant material cu profilul licențelor pentru intervalul 1920-1929: dintr-un total de 272 absolvenți, 26 erau la filosofie, 86 la limba și literatura română, 6 la filologie clasică (cu toții la latină), 63 la filologie modernă și restul la istorie (91)⁸⁶. Iar la Cernăuți, în 1933/34, din 554 studenți, 315 erau la filologie modernă, 111 la filosofie, 110 la istorie și 18 la filologie clasică; în 1937/8 erau doar 274 studenți, din care 147 la filologie modernă, 53 la filosofie, 44 la istorie și 30 la filologie clasică⁸⁷.

În acest context, se constată interesul deosebit pentru limbile moderne, la deja „clasicile” franceza, italiana și germana adăugându-se limba și literatura engleză. La Cluj, catedra de anglistică se înființează în 1921 (deși sub forma „lectoratului” funcționa încă din 1919), la Iași în 1925, iar la București în 1927. Toate aceste catedre de limbi moderne erau prevăzute și cu „Lectorate”, ce contribuiau în mod practic la însușirea idiomurilor respective. La Cernăuți, de pildă, în 1937/8, se predau sub forma „lectoratelor” limbi precum: franceza, germana, engleza, ceha și poloneza. La Cluj însă, datorită particularităților regionale, de natură etno-culturală, a ființat încă de la începutul anilor '20 o catedră de Limba și literatura maghiară, ocupată în toată perioada interbelică de György

⁸⁶ *Anuarul Universității din Cluj pe anul școlar 1928-29*, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1930, p.280-295.

⁸⁷ Cifrele au fost preluate din *Anuarele* universităților pe anii respectivi.

Kristóf, deși acesta a evidențiat necesitatea predării acestei materii la toate celelalte centre universitare⁸⁸.

Vechilor materii li se adaugă altele noi, fie sub forma catedrelor, fie a conferințelor. La București, doar în 1927 se înființează catedrele de Istoria artei, Dialectologia și folclor romanic, Sociologia comparată a civilizațiilor și Arheologia preistorică, aceasta din urmă fiind diferită, dar complementară celei de Arheologie (deținută deja de G. Murnu, în vreme ce preistoria a fost ocupată în acel an de I. Andrieșescu⁸⁹), și tot din acel an se va preda ca materie distinctă Istoria slavilor de răsărit, mai întâi sub formă de conferință, iar apoi, din 1932, sub formă de catedră, ambele având ca titular pe P.P. Panaitescu; Fonetica experimentală este inclusă ca disciplină de studiu sub forma unei conferințe – și ea în 1927 –, creată anume pentru Al. Rosetti. Tot aici asistăm în martie 1937 la transformarea conferinței de „Istoria românilor de la sec. XVI înainte” în „Istoria Românilor din Peninsula Balcanică” (ocupată de Victor Papacostea), devenită apoi catedră de „Istoria popoarelor balcanice cu specială privire la românii din sudul Dunării” (1942)⁹⁰, în 1938 se instituie conferința de Bibliologie, pentru ca din 1943 să ființeze și o disciplină precum Istoria diplomatică. La Iași se creează catedra de Istoria literaturii vechi și dialectologia (în 1920), cea de Limbi și literaturi romanice (în 1927), de Gramatica comparată a limbilor indo-europene (în 1942), în vreme ce din 1939 catedra de Arheologie și antichități devine de Arheologie cu preistorie; de asemenea, tot aici, mai apar conferințele de Critică și estetică literară (în 1926) și Istoria diplomatică modernă (1927), multe din conferințe dublând sau completând în fapt catedrele deja existente. La Cluj apar discipline precum Bibliografia generală (1932), sub formă de conferință, devenită din 1943 catedră, sub titulatura mai complexă de Istoriografie română și științele auxiliare; în același an, 1943, se creează anume pentru un specialist în materie – Ion Breazu – o conferință de Istoria

⁸⁸ Gheorghe Kristóf, *Catedre maghiare la universitățile noastre*, în „Glasul Minorităților”, III, 1925, nr.7-9, p.7-17.

⁸⁹ Vezi D.M. Pippidi, *Un memoriu inedit al lui Ioan Andrieșescu privitor la înființarea, la Facultatea de litere a Universității din București, a unei catedre de arheologie preistorică [1927]*, în „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie”, București, XXIX, 1978, nr.3, p.449-450.

⁹⁰ Ocupată tot de V. Papacostea. Deși cursul său de Istoria popoarelor balcanice nu ni s-a păstrat, părți din el, precum și din alte lecții ale acestuia de Istoria românilor au fost publicate în vol. Victor Papacostea, *Civilizație românească și civilizație balcanică*, ed. Cornelia Papacostea-Danielopolu și Nicolae-Șerban Tanașoca, București, Edit. Eminescu, 1983.

literaturii române din Transilvania⁹¹; de asemenea, au mai fost create catedre precum cea de Cultura română modernă, de Filosofia culturii și cea de Sociologie rurală (1938). La Cernăuți se înființează în 1924, anume pentru Christea Geagea, un lectorat de Dialectele române transdanubiene, transformat în conferință în 1928; iar în acest din urmă an apare în organigramă și o conferință de Științe auxiliare ale istoriei, încredințată lui N. Grămadă.

Alte discipline își extind cuprinderea, divizându-se, ca în cazul geografiei la București, care va avea din anul 1927 două catedre, una de „Geografie generală, antropogeografie și etnografie” (a lui S. Mehedinți) și alta de „Geografie fizică” (ocupată din 1930 de Gh. Vâlsan), precum și o docență, la care a fost numit Vintilă Mihăilescu; la Cluj, în 1942 catedra de Filosofie și logică se bifurcă într-o catedră de „Introducere în filosofie, logică și istoria filosofiei vechi și medievale”, și o alta de „Filosofie generală (epistemologie și metafizică), istoria filosofiei moderne și contemporane” ș.a.m.d.

Însă realizarea cea mai vizibilă și cu profit a fost crearea pe lângă diverse catedre a unor Institute specializate, îndeosebi prin transformarea sau extinderea activității Seminarilor. În fapt, acest efort de a edifica institute pare a fi fost marea vocație a multor universitari, alimentând totodată mai vechile rivalități dintre facultățile provinciale și cea metropolitană. Sub acest aspect, sunt demne de amintit câteva creații instituționale care au lăsat semne vizibile în cercetarea românească. La 21 martie 1926 a fost sancționată prin lege înființarea pe lângă catedra de Literatură română și estetică literară de la București a Institutului de literatură și bibliografie, bugetar, sub conducerea titularului materiei, M. Dragomirescu. Tot aici, în 1937, Victor Papacostea a înființat Institutul de studii și cercetări balcanice (recunoscut juridic în 1943), cu un organ de expresie, „Balcania”, stabiliment ce se adăuga mai vechiului Institut de Studii Sud-Est Europene întemeiat de Nicolae Iorga în 1913 și condus, după decesul acestuia, de Gheorghe I. Brătianu. Totodată, pe lângă unele catedre, au fost editate lucrări periodice de specialitate, care să ilustreze activitatea acestora. În afara revistei deja amintite, se cuvin a mai fi invocate: „Bulletin linguistique”, sub conducerea lui Al. Rosetti, ca publicație a Institutului de Lingvistică Română (cărui îi era atașat și Laboratorul de fonetică experimentală), ce publica studii de fonetică experimentală, de lingvistică și folclor; „Cercetări literare”, prin grija lui N.

⁹¹ Asupra împrejurărilor și conținutului materiei: Ovidiu Bârlea, *Efigii*, București, Edit. Cartea Românească, 1987, p.189-201.

Cartoian, ce cuprindea studii asupra vechii literaturi române, texte medievale românești, o bibliografie pe aceste teme etc; „Dacia”, fondată în 1924 de Vasile Pârvan și care oferea măsura cercetărilor arheologice de la noi; „Grai și suflet”, apărută în 1923 sub direcția lui Ovid Densusianu, ca publicație a Institutului de filologie și folclor, în care erau tipărite articole de lingvistică și texte de limbă populară; „Revista Clasică”, creată în 1925 și condusă de N.I. Herescu, ce cuprindea studii pe această temă; „Revista germaniștilor români”, publicată din 1931 de S. Mândrescu, cu traduceri, studii asupra literaturii germane și a influenței ei în spațiul românesc; „Revista istorică română”, din 1931, condusă de un comitet mai larg (Gh.I. Brătianu, N. Cartoian, C.C. Giurescu, Sc. Lambrino, P.P. Panaitescu ș.a.), ca publicație a Institutului de Istoria Românilor (condus de C.C. Giurescu) și care se ocupa de istoria națională, cuprinzând totodată un capitol distinct și consistent de bibliografie pe această temă⁹²; „Revue historique du sud-est européen”, existentă încă din 1914, sub conducerea lui N. Iorga, ca organ al Institutului de Studii Sud-Est Europene⁹³; „Revista de filosofie”, apărută încă din 1923, prin grija lui C. Rădulescu-Motru, ca organ al Societății Române de Filosofie; „Studii italiene”, fondată în 1935 de către Al. Marcu ș.a.

La Cluj, în anul 1921/22 funcționau deja cinci institute⁹⁴, bugetare și cu personal auxiliar: Institutul de Antichități (Studii) Clasice, care mai apoi va publica și un Anuar⁹⁵; Laboratorul de Pedagogie Experimentală; Laboratorul de Psihologie Experimentală; Laboratorul de Fonetică Experimentală; Muzeul Limbii Române (sub egida căruii apărea Buletinul „Dacoromania”)⁹⁶; Institutul de Istorie Națională (ce publica un „Anuar”)⁹⁷

⁹² Paul Cernovodeanu, *Revista Istorică Română, 1931-1947. Bibliografie critică*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1977.

⁹³ Între 1914-1924, publicația a apărut sub titlul de „Bulletin de l'Institut pour l'Étude de l'Europe Sud-Orientale”.

⁹⁴ *Anuarul Universității din Cluj pe anul școlar 1921-22*, întocmit de prof. dr. D. Călugăreanu, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1923, p.203.

⁹⁵ R. Ardencu, *L'Institut d'Études Classique de Cluj*, în „Transylvanian Review”, IV, 1995, nr.1, p.27-37.

⁹⁶ Cornelia Gălătescu, *Contribuții bibliografice și cercetări de arhivă*, Cluj, Edit. Philobiblon, 1995, p.39-49.

⁹⁷ Vezi I. Moga, *Contribuția membrilor Institutului de istorie națională la istoriografia română în primul sfert de veac (1920-1945)*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, Cluj, X, 1945, p.620-633; *Anuarul Institutului de Istorie Națională. Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca (1921-1981)*, indice bibliografic de Doina Dițu, Ioana Mateiu, Stelian Mândruț, Lăcrămioara Nimu, A.A. Rusu, Cluj, 1984.

și Institutul de Istorie Universală (cu revista „Mèlanges d'Histoire Générale”)⁹⁸. La acestea se va adăuga nu după multă vreme un Muzeu Etnografic, ce va funcționa pe lângă catedra de Etnografie și folclor, sub conducerea lui Romul Vuia, stabiliment ce din 1933 va avea și un organ propriu de expresie, „Culegătorul” (Buletinul Arhivei Etnografico-folclorice a Muzeului Etnografic)⁹⁹. În schimb, la Cernăuți, acest tip de activitate a fost mult mai redus, fiind totuși compensat de existența altor forme de organizare a muncii științifice, precum Cercul de Studii filologice, aflat sub direcția lui Alexe Procopovici, care din 1927 a tipărit și o „Revista filologică”.

La Iași însă, pe lângă catedrele de greacă și latină a ființat la începutul perioadei interbelice un Institut de Studii Clasice „Petre Mihăileanu”, după numele latinistului decedat prematur în accidentul de tren de la Ciurea, din 1917, a cărui bogată bibliotecă personală a fost donată acestui stabiliment. Apoi, în 1927, a fost creat Institutul de Filologie Română, la inițiativa lui Al. Philippide și Giorge Pascu (care din 1933 va purta numele celui dintâi), ce a tipărit și un „Buletin”, având ca fundament seminarul de Filologie română și pe cel de Istoria literaturii române vechi și dialectologie¹⁰⁰. Fără a avea o rezonanță la fel de pretențioasă, Neculai Șerban (titularul catedrei de Limba și literatura franceză) a fondat încă din 1921 un Cerc de studii franco-române „Luteția”, cu o excelentă bibliotecă și deosebit de activ din punct de vedere cultural, cu editură proprie ce a tipărit numeroase volume, pentru ca din 1929 același profesor să pună bazele Cercului franco-român „Jules Michelet” și ale revistei de studii franceze „Gallia”, ambele cu o activitate notabilă¹⁰¹.

Cât privește domeniul istoriei, abia în 1941 se va reuși transformarea seminarului de Istoria Românilor, pe care îl conducea Ilie Minea, în Institut de Istoria Românilor, obținând sancționarea juridică

⁹⁸ O. Gutta, *Institutul de Istorie Universală a Universității din Cluj*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Historia, XXXIX, 1994, nr.1-2, p.11-18.

⁹⁹ Pentru activitatea Seminarului de etnografie și folclor din Cluj între 1926-1943 vezi *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.415/1943. Inițial, Muzeul Etnografic a fost creat (în 1922) și a funcționat câțiva ani sub patronajul Fundației Culturale „Principele Carol”.

¹⁰⁰ Vezi Al. Philippide, G. Pascu, *Pentru un Institut de filologie română la Iași*, în „Revista critică”, I, 1927, p.138-139.

¹⁰¹ Neculai Șerban a organizat din 1934, sub oblăduirea facultății din Iași, cursuri de vară pentru limba și literatura franceză la Piatra Neamț, acțiune extinsă și transferată peste doi ani la Brașov, sub titulatura de „Universitatea Liberă Latină”.

abia peste doi ani, în vreme ce similitudele de la București și Cluj se bucurau de mai multă vreme de un asemenea statut. După moartea fondatorului, în 1943, Institutul a căpătat denumirea de Institutul de Istorie Națională „A.D. Xenopol”, fiind încredințat succesorului lui Minea la catedră, lui Al. Boldur. Asemenea altor stabilimente, din 1948 Institutul a trecut sub directa subordonare a Academiei Române, pentru ca din 1953 să revină sub tutela Universității „Al.I. Cuza” din Iași.

În schimb, Ilie Bărbulescu n-a găsit audiență pentru a întemeia un Institut de Studii Slave, deși încă din septembrie 1926 înaintează un memoriu Ministerului Instrucțiunii Publice, insistând asupra necesității de a funcționa pe lângă catedra de Slavistică ce o conducea un asemenea stabiliment, precum exista de altfel și în alte țări. Un astfel de institut ar fi fost mult mai necesar la noi, pentru că „ar cuprinde în activitatea lui și studiile cu privire la cunoașterea raporturilor și legăturilor dintre români și slavi și dintre limba română și limbile slavilor în veacurile trecute, cât și ideile și tendințele care circulă astăzi în lumea slavă cu privire la noi; precum va cuprinde încă și arătarea feluritelor probleme: politice, sociale, economice, culturale, literare etc, care agită viața slavilor astăzi”¹⁰². Iar asupra acestui proiect, Bărbulescu va reveni frecvent, în 1935 – de pildă – încă mai făcând planuri pentru edificarea unui „Institut de limbi și literaturi slave”, care să funcționeze pe lângă catedra și seminarul de slavistică din Iași¹⁰³.

Sfârșitul celui de-al doilea război mondial a marcat începutul unor transformări fundamentale și pentru structura facultăților de filosofie și litere, în strânsă legătură cu începutul unui proces tot mai evident de instaurare a comunismului în România, cu consecințe semnificative pe termen lung. Fără a intra în detalii asupra fenomenului, trebuie din nou evidențiată strânsa legătură dintre acest segment al învățământului superior și ideologie, care de acum se dorea de factură marxist-leninistă, respingând din principiu tot ceea ce avea sorginte „burghezo-moșierească”.

¹⁰² *Documente din arhive ieșene*, III, p.220-221.

¹⁰³ Cf. „Arhiva”, XLII, 1935, nr.1-2, p.133. Bărbulescu nu a reușit să-și realizeze întru totul dezideratul, deoarece Ministerul Educației Naționale, prin decizia nr.173.539/1938, l-a pus în retragere din oficiu începând cu 1 octombrie 1938, pentru limită de vârstă. Dorința de a avea un institut legal constituit și cu buget separat era stimulată – nu doar pentru cazul invocat mai sus – și de beneficiile pe care le avea directorul unui astfel de stabiliment: indemnizație, puțința de a angaja personal ajutător, avea servitori (folosiți și în scopuri proprii), locuință pentru el și familie (confortabilă și cu utilitățile plătite din banii institutului) etc.

Pe de altă parte, sfârșitul războiului a marcat pierderea definitivă din rețeaua națională a Universității din Cernăuți, prin încorporarea regiunii în cadrul URSS, fapt consfințit și prin tratatele postbelice. Apoi, revenirea la normalitate nu a fost deloc ușoară, facultatea din Iași aflându-se încă de la începutul anului 1944 în „refugiu” în Transilvania, la Alba Iulia, iar cea de la Cluj funcționând încă din toamna lui 1940 la Sibiu, reinstalarea în vechile locații nefiind tocmai facilă în condițiile în care peste România trecuse frontul și peste tot s-au așezat trupele sovietice de ocupație.

În plus, în afara epurărilor care au avut loc aproape imediat după ieșirea României din război, și care au dus la un prim val de excluderi din învățământ și chiar la arestarea celor care s-au făcut vinovați de „crime de război”, noul regim a impus un control sever asupra societății din toate punctele de vedere. Cum de la sine se înțelege, și în chestiunile legate de educație modelul sovietic și-a făcut loc cu prioritate¹⁰⁴.

Totodată, din perspectiva subiectului nostru, reforma învățământului din 1948 a produs mutații profunde în ceea ce privește structura facultăților de filosofie și litere. Dincolo de transformările ideologice preconizate, tradiționalul de acum învățământ filosofico-literar se reorganizează în formule fără echivalent în perioadele anterioare.

Astfel, din vechea structură se creează facultatea de istorie-geografie, pentru ca peste numai doi ani, în 1950, să se desprindă geografia, care va alcătui un nou stabiliment alături de geologie. La Iași, de pildă, din toamna lui 1948 facultatea de istorie-geografie va avea două secții (istorie și geografie), prima cuprinzând cinci catedre (Istoria României, Istoria generală veche, Istoria generală medie, Istoria generală modernă și contemporană, și Istoria artelor), iar a doua cu doar două catedre (Geografie generală, umană și economică, și Geografia fizică și geografia României). Printre materiile secției de istorie, mai pot fi regăsite din vechile domenii doar Istoria bizanțului (predată împreună cu istoria popoarelor slave) și Slavistica, în vreme ce etnografia este predată la secția de geografie. Toate aceste discipline sunt acoperite la istorie de doi profesori, cinci conferențieri, doi șefi de lucrări și trei asistenți, în vreme ce la geografie sunt tot doi profesori, dar numai un conferențiar, un șef de lucrări și patru asistenți¹⁰⁵.

Tot din vechea structură se creează distinct facultatea de filologie, cu trei secții: limba și literatura română, filologie modernă și filologie

clasică. La Iași, această structură este susținută de cinci catedre (Filologie română, Literatură română, Limbă și literatură rusă, Filologie clasică și Filologie modernă), la toate secțiunile fiind prevăzute printre materiile obligatorii și cele nou introduse: „marxism-leninism”, „materialism dialectic și istoric” și „economia politică”¹⁰⁶. La București însă, o catedră separată este prevăzută pentru Limba și literatura rusă ceva mai devreme, prin Legea nr. 663 din 15 august 1945, care transforma anterioara Istorie a statelor și culturii slavilor în catedra de Limba și literatura rusă, la aceasta adăugându-se prin legea nr. 126 din 4 martie 1946 și catedra de Cultură rusă. În ce privește corpul profesoral, la Iași, toate aceste secții sunt acoperite de 11 profesori, 2 conferențieri, 6 lectori și 7 asistenți¹⁰⁷.

O altă structură creată a fost facultatea de filosofie, cu atribuții profund ideologice. La Iași această facultate avea trei catedre: de marxism-leninism, de economie politică și de materialism dialectic și istoric, toate acoperite de 4 profesori, 5 conferențieri și 7 asistenți¹⁰⁸.

Iar o ultimă facultate creată a fost cea de pedagogie-psihologie, care la Iași avea doar două catedre, ce acopereau ambele discipline, cu trei profesori, doi conferențieri, un șef de lucrări și patru asistenți, instituție ce va fi desființată în 1951.

Pentru noua direcție ce se dorea a fi imprimată acestor studii – și nu numai lor –, semnificativ este că la toate aceste facultăți se predau materii care la o primă vedere păreau a nu avea tangență cu specializările de bază: „marxism-leninismul”, „materialism dialectic și istoric”, limba rusă, limba română, istoria României, este adevărat că inegal reflectate ca pondere. Așa cum se constată, „istoria României” devine o materie oficial ideologizantă, prin includerea ei nu doar la facultățile menționate, ci la absolut toate celelalte, chiar și la cele cu profil tehnic.

Pe de altă parte, prin reforma învățământului din 1948, o serie de materii sunt cu totul excluse din programa de învățământ. În felul acesta, sociologia, care cunoscuse o notabilă dezvoltare încă din primul deceniu al veacului XX, a dispărut dintre disciplinele universitare, pentru a fi reintrodusă abia în 1965, la inițiativa lui Miron Constantinescu, mai întâi prin crearea Laboratorului de Sociologie al Universității București, iar în anul următor ca materie de studiu, constituindu-se chiar ca secție distinctă de materiile „filosofice”.

¹⁰⁴ Vezi Ovidiu Bozgan, *Din istoricul facultății de istorie din București în perioada 1948-1960*, în „Analele Universității București”, istorie, 1990, p.93-103.

¹⁰⁵ Cf. *Anuarul Universității „Al.I. Cuza” din Iași, 1939-1959*, București, 1960, p.60-65.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p.67-70.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p.71-72.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p.74-77.

Aproape același destin l-a avut și psihologia, considerată nu doar „retrogradă”, ci chiar „subversivă”. În consecință, deși în forme sever controlate ideologic, s-au păstrat rudimente ale materiei, însă concentrate îndeosebi la București. Institutele existente au fost desființate, cel din Cluj dispărând cu totul în 1949, inclusiv revista de specialitate. Abia pe la începutul anilor '60 se vor crea secții de Psihopedagogie, pentru ca în 1968 să se reînființeze o secție distinctă, de psihologie, dar care prin 1975-1977 va fi din nou suprimată.

Încheind această succintă prezentare a facultăților de filosofie și litere din cadrul rețelei universitare românești în intervalul 1864-1948 (și cu racordarea firească de după acest din urmă an), se mai impun totuși câteva observații, cu caracter general, necesare articulării mai eficiente a conținutului capitolelor următoare, dar și pentru a evidenția faptul că analiza acestui câmp este mult mai complexă decât se întrevede la o simplă abordare. Iar această ultimă afirmație derivă din constatarea că pentru istoria universităților s-au studiat prea mult structurile, însă s-au pierdut din vedere strategiile actorilor (profesori și studenți), fiind privilegiate mai ales „inovațiile”, dar prea puțin disfuncționalitățile.

Pe de altă parte, tăria unei universități nu stă doar în forțele ei interne (profesori și studenți), ci este indisolubil legată de puterea (mai bine zis „puterile”) din afară: puterea economică a statului, natura puterilor politice ce-l guvernează în diverse perioade, tradiția intelectuală a națiunii etc, la fel cum este deopotrivă dependentă și de evoluțiile și raporturile cu universitățile străine, care exercită o concurență reală, chiar agresivă, asupra celor naționale. Iar dacă vrem să nuanțăm mai mult – din această ultimă perspectivă –, sistemul universitar românesc a fost supus de fapt la o dublă concurență externă, nu fără semnificații profunde, așa cum se va constata și din lucrarea de față: pe de o parte este vorba de o concurență extra-universitară a intelectualilor ce acționează în afara câmpului academic, iar pe de altă parte concurența universităților străine în ceea ce privește strategia cooptării publicului studentesc, mulți tineri optând pentru studii dincolo de granițele României.

Există așadar o interacțiune între universitate și societate în ansamblul ei. Puterea politică centrală a avut un rol aproape exclusiv în direcția reformelor de ansamblu ale universităților românești, acestora lipsindu-le parcă voința internă de a face mare lucru, poate și pentru că mulți universitari erau deopotrivă oameni politici și, oricum, puteau dirija „afacerile” profesionale de la vârful, atunci când se aflau la guvernare. Aceștia deveneau „democrați”, adepți ai „reformelor”, ai autonomiei reale,

doar când se aflau în opoziție, afișându-se ca înverșunați critici și mereu promovând idei novatoare. Ajunși însă din nou la putere, după rezolvarea diverselor interese personale, intrau într-o letargie ce pare o caracteristică a învățământului românesc.

Teoretic, dar și practic, puterea politică a acceptat libertatea învățământului, dar a exploatat din plin disensiunile din cadrul corpului universitar, generate de individualismul profesional și de corporatismul facultăților. Guvernanții, prin Ministerul Instrucțiunii, nu s-au mulțumit să-și exercite tutela de departe, ci adeseori și-au impus politica voluntaristă. Iar cu titlu de exemplu invocăm acum doar cazul lui Titu Maiorescu, personalitate cu totul și cu totul remarcabilă a culturii române, care în mod real a căutat să schimbe imaginea acestui minister, având aturi bine surprinse de un contemporan al său: „Crescut și educat pentru profesorat, cu cultură distinsă în materie de învățământ, nu este de mirare că dl. Maiorescu să se fi interesat de la început de chestiile relative la instrucție”¹⁰⁹. Ajungând la cârma acestui departament, ca membru al Partidului Conservator, el a lovit însă în liberali (cum și aceștia făceau adeseori), mergând chiar mai departe, prin suprimarea unor catedre ocupate de adversari politici, ceea ce-i va și aduce de altfel îndepărtarea din guvern. Dintr-o altă perspectivă, se cuvine să invocăm și exemplul oferit de N. Iorga în volumul lui de memorialistică, în ce privește – de pildă – candidatura cumnatului său la funcția de rector al Universității din București. Atunci când I. Bogdan, „îndemnat de prieteni”, a acceptat să intre în competiție pentru această poziție, „și-a luat toate precauțiunile, a vizitat pe toți colegii, ba a mers și la șefii de partid. (...) I s-au dat toate asigurările, care aveau valoarea celor ce se pot căpăta de la un politician – și de fapt Bogdan a fost ales”¹¹⁰.

Acest intervenționism a fost adeseori pus pe seama unei voințe coerente la vârf, care viza modernizarea societății în ansamblu și a învățământului în special. În fapt, a fost vorba de o politică clientelară în ceea ce privește cooptarea corpului profesoral, iar pe de altă parte părea să protejeze în principal publicul studentesc românesc, sub aparența unui „liberalism universitar”, dilematic totuși în condițiile în care nu s-au găsit soluții de reconciliere a libertății învățământului și a autonomiei universitare cu controlul ideologic dirijat spre naționalism și antisemitism,

¹⁰⁹ George Panu, *Amintiri de la „Junimea” din Iași*, ed. Z. Ornea, București, Edit. Minerva, 1998, p.87.

¹¹⁰ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, ed. Valeriu și Sanda Râpeanu, București, Edit. Minerva, 1984, p.277.

îndeosebi între cele două războaie mondiale. Ambiguitatea a fost rezolvată în bună măsură începând cu legislația rasială din 1938, dar și printr-o serie de acțiuni anterioare, uneori pe față, alteori obscure, de impunere a unui *numerus clausus* universitar¹¹¹. De altfel, după 1919 apare tot mai evident dezinteresul major al puterii politice față de tineret – cel care, în fapt, s-a aflat în prima linie a frontului în anii conflagrației –, în relația cu acesta prevalând mai degrabă politicianismul. De aici și nemulțumirea studenților față de partidele politice. Dacă până spre sfârșitul perioadei interbelice se vorbește despre mișcările studențești îndeosebi ca manifestări antisemite, în fapt de cele mai multe ori antisemitismul a trecut pe plan secund, în colimator fiind partidele politice și puzderia de demagogi ce le ilustrau.

Zadarnic o serie de universitari, deopotrivă și lideri politici, au căutat să ferească instituția de diversele derapaje ideologice, căutând să redefească rolul universității în cadrul societății românești. Corecțiile au lăsat mereu și sechele. Ion Petrovici, într-un text devenit celebru și pe care l-am invocat deja, intitulat *Menirea universităților*, reamintează faptul că valorificarea unui popor se face în primul rând prin cultură, iar aceasta din urmă nu se poate realiza decât prin intermediul universităților. De aceea, trebuia creat un mediu prielnic dezvoltării acestora, care n-au avut la noi o tradiție științifică îndelungată, în primul rând prin existența unui corp profesoral „străbătut de fiorul creației științifice”. Pe de altă parte, crearea de savanți și de buni profesioniști nu e de ajuns. Universitatea trebuie să aibă influență și asupra educației morale și civice a studenților, să fie un focar de patriotism generos, dar și de „emancipare intelectuală, ca citadele de luptă împotriva tuturor tiraniilor”¹¹². Din aceeași perspectivă își va construi și Romulus Cândea un discurs rostit în Senatul României la 30 martie 1931, cu ocazia discutării proiectului de lege privind învățământul superior¹¹³. Referindu-se însă la autonomia universitară, Cândea avea în vedere în primul rând „autonomia gândirii”¹¹⁴, respingând orice încercare de control a universităților din partea ministerului.

De altfel, nici problema autonomiei universitare nu a fost întotdeauna înțeleasă în esența ei, dovadă fiind permanentele dezbateri pe

¹¹¹ Asupra acestui aspect vezi Lucian Nastasă, *Die Unmöglichkeit des Andersseins. Überlegungen zum universitären Antisemitismus in Rumänien 1920-1940*, în „Jahrbuch für Universitäts-geschichte”, Band 4, hrsg. Marie-Luise Bott, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2001, p.54-67.

¹¹² I. Petrovici, *Menirea universităților*, în „Minerva”, II, 1928, nr.2, p.31.

¹¹³ Romulus Cândea, *Reforma învățământului superior*, Discurs rostit la Senat, Cernăuți, Edit. Glasul Bucovinei, 1931, 71 p.

¹¹⁴ *Ibidem*, p.17.

această temă, parcă fără a-și fi aflat vreodată rezolvarea. Mai mult chiar, într-o intervenție a lui Fl. Ștefănescu-Goangă, rector al Universității din Cluj, ce va dobândi și aureola de victimă a studenților de dreapta, se reproșa faptul că autonomia concepută de N. Iorga prin legea 1932 a făcut din universități niște „cetăți intangibile, guvernate numai de ele și prin ele”. În fapt, continua acesta, „autonomie absolută nu există la nici una din instituțiile publice ale țării noastre, fiindcă statul nu poate admite organizații ce scapă autorității sale constituționale”¹¹⁵.

Totodată, multe din neajunsurile învățământului universitar s-au datorat nu numai multor ambiguități legislative, cât mai ales – cum remarca unul din marii reformatori ai epocii – „lipsei de sistem și perseverenței” în reformarea educației¹¹⁶. De altfel – deși ar părea bizară afirmația –, după o oarecare imobilitate între 1864 și 1898, frecvențele reforme și retușuri aduse învățământului universitar (prin legi, amendamente, regulamente, programe și modificări a celor din urmă, circulare și ordine ministeriale) ne pun în fața a cel puțin două dileme: ori societatea românească evolua prea repede, ceea ce solicita frecvente aduceri la zi, ori administratorii domeniului nu au acordat suficientă atenție sistematică, sau au dovedit incompetență, în ceea ce privește cerințele organice ale societății, ceea ce a impus permanente reveniri și ajustări. Sau din ambele câte ceva! Pentru că dacă parcurgem chiar și numai sumar lunga perioadă de la 1864 până la 1948, constatăm că frecvențele polemici, dezbateri, rapoarte, memorii, studii etc ofereau – ca și acum – sentimentul unui perpetuu provizorat în legislația școlară în general, dar și în cea universitară, în special. Cauzele repetatelor reforme au avut în mod evident motivații mult mai profunde decât simpla bănuială a vanității diverșilor miniștri ai Educației, care nu este nici ea departe de adevăr.

Pe de altă parte, o privire asupra a ceea ce a reprezentat Ministerul Instrucțiunii (sau al Educației) până la finele celui de-al doilea război mondial ne indică în mod evident faptul că timpul scurt petrecut de diverșii demnitari în fruntea departamentului nici nu putea duce la o serioasă continuitate a vreunei inițiative profunde. Între 1860-1940, așadar în optzeci de ani, titularii ministerului s-au schimbat de 84 ori, fiecărui nou numit revenindu-i o activitate medie de sub un an de zile (mai precis, de 11,4 luni), atât pentru intervalul 1860-1918, cât și între 1919-1940. Însă

¹¹⁵ Fl. Ștefănescu-Goangă, *Ordinea în Universități*, în „Națiunea română”, Cluj, X, 1936, nr.199 (6 septembrie), p.1.

¹¹⁶ Spiru C. Haret, *Raport general anual asupra învățământului*, București, Tip. Academiei Române, 1884.

marea șansă a fost că mulți din cei preocupați cu adevărat de destinele învățământului românesc au ocupat acest portofoliu de mai multe ori (un total de 60 persoane), însă desele întreruperi ale activității lor marcând evident temeinicia reformelor întreprinse. Prin longevitate se remarcă ministerele lui D.A. Sturdza (1885-1888), Take Ionescu (1891-1895), Spiru C. Haret (1897-1899, 1901-1904, 1907-1910) și Constantin Angelescu (1918-1919, 1922-1926, 1927-1928, 1933-1937), care de altfel și-au și legat numele de principalele reforme în domeniu. Nu întâmplător – trebuie spus și acest lucru – Ministerul Instrucțiunii mai totdeauna a fost privit ca o sinecură¹¹⁷, în cadrul acestuia adevărații „reformatori” fiind de cele mai multe ori secretarii generali ai departamentului. Sigur că au fost și excepții notabile!

Grosso modo, acesta ar fi contextul pe care se pliază subiectul cărții de față, care urmărește mai puțin sistemul național de formare a elitelor, cât mai ales mecanismele de selecție și de promovare a elitei universitare românești. Și cum de la sine se înțelege, una din problemele fundamentale ce ar trebui circumscrisă este aceea a motivațiilor profunde pentru care unii indivizi au dorit să devină profesori în învățământul superior, iar în cazul de față, îndeosebi în domeniile acoperite de facultățile de filosofie și litere.

¹¹⁷ Vezi în acest sens și George Panu, *Op.cit.*, p.87.

A FI PROFESOR UNIVERSITAR

În mod firesc, problema fundamentală care se pune în cazul oricărei opțiuni profesionale este motivația profundă, stimulii și rațiunea ce au acționat asupra individului pentru a traversa toate procesele formative și conjuncturale care să ducă la împlinirea unui anume deziderat. În cazul nostru, cu alte cuvinte, s-ar pune întrebarea: pentru ce să fii profesor universitar? Pe cât de simplă pare interogația, ea comportă răspunsuri complexe și cât mai nuanțate, întrucât din ele rezultă pe de o parte o definire a poziției profesiei în câmpurile social, cultural și politic, iar pe de alta specificitățile pe care le-a cunoscut aceasta în societatea românească în intervalul de care ne ocupăm.

Rudimentar sintetizând, dorința de a fi profesor universitar este maniera optimă și cea mai eficientă de a intra definitiv în lumea recunoscută a specialiștilor, a profesioniștilor de la vârf, a celor care dețin pârghiile esențiale în gestionarea culturii, științei și tehnicii, sau – generic vorbind – a mediului intelectual. Așadar, mai general, profesorul universitar este în primul rând un intelectual, definit el însuși ca o categorie socio-profesională, ce cunoaște un cursus care presupune procese de formare, de legitimare, strategii ale carierei, competiții, ierarhii etc. Însă spre deosebire de larga categorie a intelectualilor¹, universitarul nu se limitează doar la activitățile cultural-creative sau de validare a producătorilor de acest gen, ci este și un mediator între produsele consacrate ale spiritului și publicul tânăr, dispus a învăța organizat, nu doar pentru a ști, ci și pentru a dobândi recunoașterea acumulărilor sale intelecto-profesionale printr-o diplomă universitară. Așadar, universitarul își asumă și o funcție educativă, de cel mai înalt și specializat grad. Poate

¹ Această categorie a fost definită pentru cumpăna secolelor XIX-XX – de către Pascal Ory și Jean-François Sirinelli – ca „un om al culturalului, creator sau mediator, pus în situația de om politic, producător sau consumator de ideologie” (Pascal Ory, Jean-François Sirinelli, *Les Intellectuels en France, de l’Affaire Dreyfus à nos jours*, Paris, Armand Colin, 1986, p.10). Asupra acestora vezi și *Intellectuelles*, ed. Christine Bard, Toulouse, Clio et Presses Universitaires du Mirail, 2001; François Dosse, *La marche des idées. Histoire des intellectuels, histoire intellectuelle*, Paris, La Découverte, 2003.

de aceea, dacă ar trebui să facem o ierarhie între diversele categorii de intelectuali, profesorul universitar ar trebui să se afle la vârf, pentru că el nu doar „gândește” și comunică rezultatul cercetărilor lui științifice sau al cugetărilor adeseori fără țință bine definită, ci mai mult, este un formator organizat, care își exercită influența și distribuie cunoștințe unui public potențial a intra în categoria intelectualilor, cu alte cuvinte este un *magistru* sau un *mentor* instituționalizat.

Pe de altă parte, a fi profesor universitar este și o chestiune de prestigiu social, ce s-a impus la noi încă de pe la mijlocul secolului XIX, odată cu generalizarea meritocrației ca principiu fundamental în aprecierea individului, proces specific societăților moderne. Din această perspectivă, se cuvine să reținem faptul că într-adevăr, încă din 26 octombrie 1860, prin decretul de întemeiere a Universității din Iași, semnat de principele Alexandru I. Cuza², se prevedea, printre altele, nu doar că „facultățile formează un institut național, în care se vor propune toate ramurile științelor, fără nici o eschidere”, ci și că „toți membrii universității sunt considerați ca *funcționari înalți ai statului*” (s.n.). Și nu fără legătură cu tematica noastră, se mai enunța în lege faptul că, „în viitor, nici un june nu va mai putea fi primit în serviciile publice ale statului, de nu va fi înzestrat cu testimoniile sau diplomele necesare, conform cu natura postului ce va ocupa”. Sunt elemente care indică nu numai intenția strict modernă a stabilimentului, dar și principiile ce stau la susținerea lui, în fapt, una din marile realizări conceptuale ale veacului XIX fiind tocmai circumscrierea noțiunii de *profesie*, stabilindu-se o legătură fermă, genetică, între formare (ca „specialist”) și cariera profesională.

Impunerea acestui principiu, al meritocrației, a făcut ca multe din aspirațiile elevate ale anumitor indivizi să se îndrepte spre mediul academic, prin achiziționarea de titluri și diplome, iar ca un corolar, când capacitatea personală, ambiția și șansele acționau, tendința de a ocupa o catedră universitară. Afirmările de mai sus sunt, evident, formulări mult prea generale, mecanismul dovedindu-se ceva mai complex, principiul meritocratic intrând în competiție cu multe alte elemente atunci când se iau deciziile importante în edificarea unei cariere, ca să nu mai vorbim de intervenția hazardului, care fără îndoială joacă un rol esențial în existența umană.

² Reprodus în *Anuarul Universității din Iași pe anul școlar 1895-1896, precedat de o ochire retrospectivă asupra învățământului superior din Iași*, Iași, Tipografia Națională, 1897, p.39-43.

Pe de altă parte, nu putem spune despre unii universitari – mai ales din a doua jumătate a secolului XIX – că nu au fost sensibili, din punct de vedere social, și față de ideea de a aparține unei clase elevate, de factură „nobilitară”, după reperatele lumii de atunci! Dar mai întâi și-au dobândit o poziție socială pe calea meritului și a capacității, și abia apoi s-au străduit să-și atașeze biografiei sau chiar să-și fabrice o reprezentare care să-i includă în rândurile aristocrației, mergându-se chiar până la falsificarea propriilor genealogii. Pentru alții, doar poziția de universitar le conferea un soi de elitism „nobilitar” (am putea spune, mai degrabă, „nobilitate intelectuală”), cu atât mai mult cu cât România nu prea avea o asemenea clasă – aristocratică – „de sânge” și cu o lungă tradiție, iar improvizațiile sau impostura, prin cumpărarea unor titluri de pe la finele veacului XVIII și începutul celui următor, au generat suficiente situații ridicole.

Nu sunt puține cazurile în care descendenții unor familii cu origine mai mult sau mai puțin „nobilitară” caută să impună propria lor versiune și reprezentare istorică a familiei, fabricând de pildă ascendențe până la împărații sau nobilimea bizantină. Este și explicația pentru care mulți din universitarii de până la primul război mondial s-au raliat în apărarea elitelor stabilite (unii prin origine sau alianță, alții prin poziție, cultură și interese), prea puțin afirmându-se prin atașamentul față de alte grupe sociale, cu excepția cazurilor când anumite interese politice o cereau, iar atunci demagogia se vede cu ochiul liber. Abia din perioada interbelică lucrurile se schimbă oarecum vizibil, când meritocrația se impune definitiv, iar o serie de intelectuali cu origine socială modestă ajung în poziții universitare, precum Garabet Ibrăileanu, Ion Andrieșescu, Iorgu Iordan, Ion Nistor, Virgil Bărbat, I.M. Marinescu, Paul Nicorescu, Andrei Oțetea, Francisc Pall, Victor Motogna, Petre Constantinescu-Iași, Petru Caraman, Dumitru Macrea, Mihail Macrea, Sever Pop, Șt. Pașca, Mihai Beniuc etc, unii din ei cu mai multă aplecare spre ideologii de stânga.

Însă acest tip de elitism de până la 1914 a luat forme diverse, fiind și una din motivațiile pentru care universitarii noștri și-au declarat adeziunea la societățile de ordine („academii”, „societați” și asociații culturale, „atenee”, loji francmasonice etc), la valorile aristocratice, depunând eforturi pentru a se integra în „marile familii” etc, deziderate tot mai mult reprimite abia după prima conflagrație mondială și deplin eradicate după 1945. Astfel, atitudinile invocate erau o prelungire a romantismului de la începutul secolului XIX, care a întreținut cultul eroilor de-a lungul întregului veac menționat, în acest context universitarii suplinind lipsa atuurilor familiale cu ideea că funcția de profesor, ca înalt funcționar al statului, îi plasează într-o veritabilă clasă superioară, o

„aristocrație a spiritului”. De altfel, este un aspect ce se cuvine distinct cercetat, iar în diverse locuri din lucrarea de față vom căuta să oferim câteva repere în această direcție. Până atunci însă, trebuie remarcat faptul că multor intelectuali recunoscuți nu le-a lipsit gustul de a imita într-o oarecare măsură un anume stil de viață nobiliar ori de „high live” monden, în anumite cazuri desuet și ridicol, deși e greu de a face întotdeauna o distincție foarte clară între ceea ce este imitație conștientă și ceea ce constituie dezvoltarea unor habititudini cu iz aristocratic, preluate și dezvoltate de o fracțiune a burgheziei în general și încetățenită în societățile tardiv modernizate, care au furnizat modele pentru personaje precum Chirița, Dinu Păturică, Brânzovenescu ori Farfuridi, sau generând atitudini dependente de apanajul originii, precum sindromul „metecului” sau „complexul plebeian”.

Pentru a ilustra *in extremis* acest aspect, invocăm două cazuri extrauniversitare, însă de scriitori de marcă în panteonul culturii române, tată și fiu, care au manifestat atitudini total diferite, provocate de complexul sau apanajul originii. De aceea, vicisitudinile travestirii a două generații din aceeași familie Caragiale merită cu adevărat luare aminte, prin arsenalul genealogic și ideologic pus în joc. Sfidând autenticile origini, pe care în mod cert le cunoștea, Ion Luca Caragiale și-a înregistrat adeseori elementul inițial de stare civilă prin expresia: „de naștere obscură”. Iar amicul său, C. Dobrogeanu-Gherea (un alt complexat, dar de data aceasta de sindromul „metecului”), a utilizat mereu această declarație, creând din I.L. Caragiale un produs al mahalalelor provinciale, în cea mai tragică poveste proletară: „Caragiale a gustat întreaga amărăciune a acestei vieți. A suferit și de frig și de foame, a trăit zilele și nopțile prin cafenele, pentru că acasă nu era foc și lumină, a așteptat ceasuri întregi pe un prieten, doar îl va cinsti cu un capușiner, a ajuns să nu mănânce zile întregi, și să doarmă pe băncile Cișmigiului, pentru că nu avea unde să-și culce capul”³. Or, acest „complex plebeian” (preluat de o serie de biografii) era departe de o realitate genealogică lesne sintetizabilă: prin tată se trăgea dintr-un bucătar, dar nu oricare, ci bucătarul domnitorului Caragea, iar prin mamă aparținea puternicei familii de negustori și bancheri din Brașov, Mihail Alexovici – cu toții de origine grecească⁴. Și dacă s-ar extinde cercetările, pornindu-se

³ C. Dobrogeanu-Gherea, *Artiști proletari culți*, în vol. *Studii critice*, III, ed. I. Gherea (ediția III), București, Viața Românească, [1924], p.111.

⁴ Vezi Șerban Cioculescu, *Viața lui I.L. Caragiale*, București, Edit. Eminescu, 1977, p.11-23; Marin Bucur, *O biografie a lui I.L. Caragiale*, București, Edit. Cartea Românească, 1989, p.5-34.

de la procesul de moștenire și actele notariale din 1887 (Tribunalul din Ilfov)⁵ – care risipesc și ele iluzia sărăciei – s-ar putea stabili certe legături genealogice cu familia maghiară transilvană Tabay. Ca să nu mai amintim faptul că prin căsătoria cu Alexandrina, fiica arhitectului Gaetano Burelly, i se deschiseseră ușile celor mai mondene saloane.

Cu toate acestea, I.L. Caragiale a fost unul din rarele personaje care au disprețuit profund orice asociere cu arborele genealogic al familiei: „Ce-are a face familia mea, care nu e nobiliară, cu operele mele” – chestiona el în 1906 pe Horia Petra-Petrescu, care tocmai pregătea o teză de doctorat la Universitatea din Leipzig despre opera lui Caragiale; „d-ta despre aceste opere vrei să faci un studiu critic (...) și nu despre umila mea familie vreunul heraldic”⁶. Sau, cu altă ocazie: „La noi însă? Vestigii feudale? Artistocrație? Tradiții bătrâne? Când? De unde? Cum? Nu cumva arhondologia grecească ar fi tulpina unei aristocrații feudale românești? Nu cumva avocații ieșiți de ieri de alaltăieri, copiii de obscure familii din popor, chemate la viață publică dintr-o completă nulitate politică de drept, prin mișcarea de la 1848, au luat în serios că sunt nobili de viță pentru că, având noroc la daraveri, le-a dat mâna să-și vopsească frumos o trăsură și să-i lipească la spate un blazon de operetă?”⁷.

În contrast cu I.L. Caragiale, fiul său Matei își însușește reprezentări de la polul opus, tocmai cel repudiat de părinte. Umilit prin actul nașterii sale, ca produs al unei legături nelegitime dintre I.L. Caragiale și Maria Constantinescu, Matei își construiește din mitul nobiliar un univers paralel cu realitatea. Doar comportamentul său de *dandy*, proiectele și întocmirile heraldice, mania de a primi decorații și de a le etala cu emfază, corespondența trimisă diversilor prieteni ș.a. – într-un cuvânt doar semnele exterioare îi confereau distincțiile ce-i alimentau orgoliul și-i creau o prea bună imagine despre sine. Este un personaj complicat, care chinuie pe tatăl său și pe mai toată lumea, snob, dar nu lipsit de calități și talent artistic, care nu se amestecă cu „vulgul” și poartă „toaletă princiară”, a cărui carte de căpătâi era *Almanahul Gotha* etc. Este, în alți termeni, personajul propriei sale opere, nu numai al *Crailor de Curtea-Veche* (una din scrierile cu cel mai îndelungat stagiul de elaborare), ci și al *jurnalului* și *agendelor* sale. Face orice pentru a nu-și curma iluzia, de la ținuta

⁵ Cf. M. Antonescu, Al. Djuvara, C. Lecca, *Sucesiunea Momolo-Cardini*, [București], 1904.

⁶ I.L. Caragiale, *Opere*, VII, ed. Ș. Cioculescu, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1942, p.217.

⁷ *Ibidem*, V, ed. Ș. Cioculescu, București, Edit. Cultura Națională, 1938, p.401.

vestimentară ridicolă și incomodă, până la gesticulații și dialoguri bizare chiar pentru mediul la care aspira. În ajunul căsătoriei cu Maria Sion (veritabilă infuzie nobiliară) își declară pierdut actul de naștere, fabricând un altul, în care apare numele real al tatălui (devenit între timp o personalitate publică), iar ca domiciliu al mamei orașul Viena (nu altul decât capitala Austriei); locul nașterii e... Tușnad, pe atunci tot în granițele Imperiului austro-ungar. Evident, își găsește și martori care confirmă sub jurământ realitatea celor înscrise, actul devenind oficial prin legalizare. Sau, când află că o cunoștință se întoarce în țară prin Budapesta, roagă să i se cumpere un metru de „drapel unguresc”, pentru a da mai multă autenticitate însemnelor nobiliare pe care le va arbora la Sionu (moșie dobândită prin căsătorie, în jud. Ialomița)⁸.

Însă atari conduite pot fi lesne detectabile și la universitari, chiar dacă nu la nivelul celor amintite mai sus, cel mai adesea din lipsa detaliilor biografice. Cu toate acestea, am putea invoca aici cazul lui George Călinescu, care multă vreme a trăit cu convingerea că e fiul natural al funcționarului CFR Constantin Călinescu, exponent al micii burghezii, orașean, și nu de oriunde, ci din capitală. Ei bine, aflarea faptului că mama sa naturală nu e alta decât menajera casei, Maria Vișa, fiică de țărani, fugită dintr-un obscur sat oltenesc împreună cu sora ei (ajunsă prostituată), cea pe care el o umilise atâta vreme cu obstinație, a produs o puternică traumă psihologică. De aceea, ulterior, mereu și mereu își va ascunde adevărata origine, cu ingeniozități de veritabil artizan. De exemplu, când în 1937 își pregătea dosarul de concurs pentru postul de conferențiar la Iași, s-a dovedit a fi de o rară migală în „pregătirea” actului său de naștere: l-a îndoit tocmai pe rubrica unde era înregistrată profesia mamei (deși nu acolo era locul firesc de pliere) și l-a ars cu mult meșteșug în dreptul cuvântului umilitor (profesia), ținând apoi documentul ore întregi deasupra unui bec pentru a-l „învechi” cum se cuvine⁹.

Așa se face că preluând elemente atât din ascendența reală, cât și din cea prin adopție, G. Călinescu a făcut mereu afirmații de genul: „Eu sunt grec, domnule” (plăcându-i să creadă asta, prin tatăl natural Tache Căpitănescu; de altfel e și titlul unei poezii a criticului literar). Pe de altă

⁸ Matei I. Caragiale a beneficiat încă de acum două decenii de un impresionant volum de documente, dar care a rămas aproape neutilizat în multe din fațetele sale: Al. Oprea, *Mateiu I. Caragiale – un personaj. Dosar al existenței*, București, Muzeul Literaturii Române, 1979. Vezi și Al. George, *Mateiu I. Caragiale*, București, Edit. Minerva, 1981.

⁹ Cf. Ion Bălu, *Viața lui G. Călinescu*, București, Edit. Cartea Românească, 1981, p.17-18.

parte, într-un articol intitulat *Eu sunt ardelean*¹⁰, afirma în contextul istoric de atunci (toamna lui 1944) că „deși nu m-am născut în Ardeal și părinții nu-mi sunt din acele părți, eu sunt ardelean”, meditănd asupra multor calități ale oamenilor de dincolo de munți și cu regretul de a nu fi descendentul unui „strămoș înveșmântat într-un cojoc de lână”. Și ca o culme a ironiei, însă, este foarte probabil ca prin familia mamei (cea repudiată) să fie... ardelean de origine. De altfel, ascendența transilvăneană a fost mai totdeauna dezideratul multor cărturari din Vechiul Regat, de la cei născuți în inima Moldovei (precum Alexandru Vlahuță) și până la cei ale căror origini se pierd în necunoscut, dar cu speranța și convingerea totodată a unei firave legături cu Ardealul.

Asemenea lui G. Călinescu, dar sub diverse forme, complexul „originii” poate fi lesne detectabil și la personaje precum Teohari Antonescu, Vasile Pârvan sau Ilie Bărbulescu, pentru ca Vasile Alexandrescu, fiul unui culcer din Piatra Neamț (așadar cu rang boieresc)¹¹, să-și atașeze și numele de „Urechia”, impunând contemporanilor ideea unei descendențe – cu totul fictivă – din ilustrul boier-cărturar din prima jumătate a veacului XVII, Grigore Ureche. Însă multe din aceste atitudini s-au încetățenit de-a lungul timpului mai puțin ca „maniere” nobiliare, preluate și dezvoltate mai curând de o fracțiune a burgheziei mijlocii, cât mai mult prin ceea ce în mediul studentesc era privit ca „morgă” universitară. Iar pentru întreținerea acesteia, în jurul fiecărui personaj de acest tip funcționa o scenografie bine cunoscută și decriptată de contemporani.

Așadar, a fi profesor universitar a fost și este unul din idealurile meritocratice cele mai elevate, pentru că această calitate presupune cel puțin trei dimensiuni: de natură socială, culturală și politică, ce acordă cam tot atâtea tipuri de putere, toate aflate într-o strânsă interdependență.

Prima dintre acestea, cea mai uzuală (de natură *socială*), este conferită de atributul conform căruia profesorul universitar este un înalt funcționar al statului, cu o pregătire ce-l abilitază să formeze alte cadre instruite de rang superior. Nu întâmplător, întreaga legislație românească, începând cu decretul lui Alexandru I. Cuza din 26 octombrie 1860, invocată deja, și până la legea din 1937, conservă – aidoma modelului francez –

¹⁰ „Tribuna poporului”, I, 1944, nr.31 (15 oct.), p.1, 3.

¹¹ În plus, mama lui V.A. Urechia, Euphrosina Photinia, era fiica hagiului Manoliu din Iași și crescuse în casele principelui Ioniță Sandu Sturdza, îndeplinind astfel și rolul unei domnișoare de onoare. Mai multe detalii la Vistian Goia, *V.A. Urechia*, București, Edit. Minerva, 1979, p.12-19.

acest rang de „înalț funcționar al statului”. Poziția lui socială se caracterizează prin elemente specifice, precum cunoașterea, orizontul cultural, competența, creativitatea, reperul moral și intelectual, furnizor metodic de instrucție etc, ceea ce-l atomizează, conferindu-i un loc bine definibil în cadrul societății. Recunoașterea poziției ca atare și prestigiul real de care se bucură profesorul universitar începând cu a doua jumătate a secolului XIX indică o nouă manieră de percepere a ierarhiilor și a dinamicilor sociale întemeiate pe deținerea unui capital simbolic, certificat printr-o diplomă și poziție în învățământul superior. Pentru că, așa cum relatează Simion Stolnicu (pseudonimul lui Alexandru Botez), nu era suficient doar să te crezi dotat, să ai talent și o patalama, să fii o „enciclopedie ambulantă”, ci mai trebuia ceva. Iar el reproduce o atare povastă a unui universitar de la litere din București, de prin anii '20: „În țara asta, dacă nu ești *ceva* (nu ai un titlu, adică un rang social) și te mulțumești cu scrisul, nu te așteaptă decât ratarea sau tuberculoza”¹².

Așadar, dimensiunea socială a categoriei de universitar derivă și din aceea că el formează alți intelectuali profesioniști, modelează chiar caractere, exercitând o certă influență asupra studenților, aflați la vârsta adolescenței și în căutarea unor paradigme, a unor repere cultural-ideologice. Totodată, universitarii sunt cei ce creează și gestionează institute, laboratoare, reviste, muzee, organizează și participă la congrese sau societăți savante, țin conferințe publice etc, aspecte care, dincolo de faptul că hrănesc amorul propriu, prin ele își exercită și puterea, furnizând iluzia dominației intelectuale, mult superioară cotidienei satisfacții umane, efemere sau meschine, ca de pildă cele din câmpul vieții politice. Peste toate însă, au șansa de a face „școală”, de a-și forma ciraci, discipoli care să-i cultive, să-i întărească și să le onoreze numele, perpetuând astfel un soi de genealogie intelectuală, de posteritate mai mult sau mai puțin convingătoare.

Dimensiunea *culturală* oferă o perspectivă elitistă și transformă pe profesorii universitari în categoria cea mai înaltă a intelectualilor, ei fiind creatorii și totodată utilizatorii produselor culturale sau, ca să parafrăzăm pe Pierre Bourdieu, sunt profesioniștii manipulării bunurilor simbolice. Ei sunt principalii actori în cadrul dezbaterilor intelectuale, ai confruntărilor pentru dobândirea diverselor tipuri de puteri (îndeosebi spirituale, dar și politice), sunt instanțe de validare sau de respingere a produselor culturale. De aceea, au propriile lor reguli ale jocului, ușor

¹² Simion Stolnicu, *Printre scriitori și artiști*, ed. Simion Bărbulescu, București, Edit. Minerva, 1988, p.56.

sesizabile de la o generație la alta, se acceptă sau se contestă într-o manieră mult diferită de membrii altor corpuri sociale. Iar aceste elemente configurează, în general, imaginea a ceea ce se denumește uzual „cultura” unei epoci. Așa cum le reamintea A.D. Xenopol colegilor săi, în 1905, când P.P. Negulescu reproșa slavistului Ilie Bărbulescu faptul că lecțiile lui sunt cam dezorganizate, „un profesor nu trebuie să fie numai un transmițător la elevi, ci și la lumea din afară și din străinătate, căci rolul său nu se mărginește numai la a învăța pe elevi, ci a face ca și știința să progreseze”¹³.

Caracterul lor elitist derivă în primul rând din expansiunea diverselor categorii și activități intelectuale, începută la noi încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, la care se adaugă începând cu a doua jumătate a veacului amintit și explozia industriei culturale: presă, editare de carte, traduceri, teatru etc, care le oferă șansa de a se manifesta la scară largă, de a ieși la „rampă”, de a-și câștiga un important loc public și în afara Universității. Deși categoriile intelectuale rămân la noi încă multă vreme extrem de minoritare, deși potențialul public extrauniversitar cât de cât instruit este și el foarte redus¹⁴, impactul profesorului universitar asupra societății a fost mereu vizibil, pentru că în fond tonul și ritmul evoluției societății noastre au fost date de acea fracțiune foarte restrânsă, „clarvăzătoare” și oarecum activă, care mai mult prin imitație a imprimat progresul națiunii. Semnificativ este totuși faptul că exista un public cu un anumit grad de educație¹⁵, iar unii chiar cu instrucție superioară, care își

¹³ *Arh.St.București, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice*, dos.1478/1906, f.12.

¹⁴ Nu trebuie omis faptul că România avea un mare număr de analfabeți la cumpăna dintre veacuri: la recensământul din 1899 au fost înregistrați 71% analfabeți, este drept, inegal repartizați între mediul urban și cel rural. Se cuvine a remarca însă faptul că cel mai înalt grad de educație era înregistrat în rândurile așa-zisilor „supuși străini” (îndeosebi evrei), la care analfabetismul era prezent în proporție de doar 45,7% (cf. Leonida Colescu, *Analiza rezultatelor recensământului general al populației României de la 1899*, București, Institutul Central de Statistică, 1944, p.108-125). Vezi și Lucian Nastasă, *Educația școlară la evrei și „ieșirea din ghetou”*, în vol. *Insula. Despre izolare și limite în spațiul imaginar*, volum coordonat de Lucian Boia, Anca Oroveanu și Simona Corlan-Ioan, București, Colegiul Noua Europă, 1999, p.269-279; Liviu Rotman, *Școala israelito-română (1851-1914)*, București, Edit. Hasefer, 1999.

¹⁵ De pildă, în 1901/2 elevii gimnaziilor și liceelor reprezentau 0,23% (în cifre absolute: 14.116 elevi) din populația întregii țări (la 6.125.952 locuitori), la care se mai adăugau alți 5135, ce frecventau școlile normale, comerciale și de meserii (fără școlile militare); cf. „Revista generală a învățământului”, I, 1905, nr.2, p.138.

manifestau potențialul de a fi consumatori ai produselor culturale. Din rândul acestora nu trebuie omiși – chiar dacă sunt într-un procent redus – autodidacții și alții care-și însușeau un anumit grad de cultură prin educația primită acasă, îndeosebi în cadrul familiilor înstărite, mai ales fetele. Sigur că dacă am compara cu alte spații, cifrele sunt modeste, dar este important că exista cadrul.

Așadar, din punct de vedere „cultural”, puterea profesorului universitar este în primul rând una de natură academică, în interiorul câmpului în care activează concret și față de care și-a asumat responsabilități. De altfel, mulți universitari au fost priviți în principal dintr-o perspectivă *profesional-erudită*, întemeiată pe refuzul oricărei implicări extra-științifice, manifestând o atitudine pusă în slujba cercetării pure, dovedind inadaptabilitate sau inapetență pentru alte tipuri de manifestări, mai ales în câmpul activismului politic. Așa au fost Al. Philippide, Vasile Pârvan, Vasile Bogrea, Demostene Russo, Ilie Minea ș.a. Descriindu-l pe Pârvan, C.C. Giurescu afirma că acesta „a reprezentat o sinteză unică, foarte rar întâlnită: *erudit*, cu o documentare remarcabilă, investigând exhaustiv problema de care se ocupa, *savant*, având darul sintezei și al construcției armonioase, *filosof*, punându-și problemele principale și permanente ale firii omenești, ale sensului vieții și ale devenirii, *literat*, știind să îmbrace gândirea și simțirea lui (...) într-un chip impresionant”. „A fost pentru noi – seriile ce l-am ascultat în răstimpul 1919-1927 – personificarea *magistrului*, a învățatului care era în același timp și educator, și patriot”¹⁶. Pe de altă parte, nu putem neglija nici mărturisirea cu iz autobiografic a lui Lucian Blaga, de prin 1959, așadar când avea aproximativ 60 ani, și care și-a cam datorat atât posturile din diplomație, cât și pe cel de la universitate factorilor politici: „N-am dat niciodată vreo dovadă de ambiții politice. De la sfârșitul întâiului război mondial până la sfârșitul celui de-al doilea, am scris vreo treizeci de cărți și nenumărate articole de ziar, într-o atmosferă dominată și viciată de politicianism, dar anevoie se va găsi în miile de pagini tipărite un rând de politică militantă propriu-zisă”¹⁷. În schimb, Mihail Ralea era apreciat ca

Pentru evoluția acestei rețele de învățământ vezi Valeria Ciachir, *Învățământul secundar din România în perioada 1864-1900*, în „Revista istorică”, I, 1990, nr.3, p.235-248.

¹⁶ C.C. Giurescu, *Amintiri*, ed. Dinu C. Giurescu, București, Edit. All, 2000, p.103.

¹⁷ Cf. Dorli Blaga, *Lucian Blaga – Argument autobiografic*, în „Manuscriptum”, XIV, 1983, nr.3, p.37.

un „spirit larg, generos, dar distrat și preocupat în primul rând de politică”¹⁸.

Însă nu de puține ori perspectiva profesional-erudită se completează cu o alta, de natură *administrativă*, prin care profesorii se atașează și de exercitarea responsabilităților concrete și formale ce le revin în mod obișnuit sau în urma unor proceduri electivă (comisii, comitete, consilii, decanat, rectorat etc), dobândind astfel pârghii suplimentare de putere în interiorul câmpului. Poate fi aici invocat cazul lui Ioan Bogdan care, fapt unic în istoria universităților românești, a fost cel mai longeviv decan al vreunei facultăți din țară, ocupând această funcție din 1898 până la moartea sa, în 1919, cu două scurte întreruperi ca prorector și rector (1912, 1916-1918¹⁹). De asemenea, C. Dimitrescu-Iași a fost ales rector al Universității din București de patru ori (1898-1910), fiind totodată și director al Școlii Normale Superioare și apoi al Seminarului Pedagogic (1899-1919). La fel trebuie menționați V.A. Urechia, Gr.G. Tocilescu, I. Caragiani, Traian Bratu, Fl. Ștefănescu-Goangă, Ioan Nistor, Sextil Pușcariu, N. Iorga, Ioan (Iancu) Botez ș.a. Însă nu toți care au îndeplinit diverse sarcini administrative au și făcut-o cu plăcere. Garabet Ibrăileanu de pildă, adresându-se lui P. Zarifopol în 1922, aprecia funcția de decan pe care o avea atunci drept „cea mai mare nenorocire a vieții mele, impus pentru a figura în senatul universitar, unde se hotărăsc lucruri grave și unde în calitatea mea de «optimist umanitar» cică sunt necesar”²⁰.

Dar tot în legătură cu statutul său de universitar și a dimensiunii culturale, profesorului i se poate atașa și un alt tip de atitudine, extra-universitară, de *expertiză intelectuală*, competențele sale fiind valorizate prin intermediul diverselor comisii, societăți savante sau grupuri ce redactează proiecte sau rapoarte (președinția comisiilor de bacalaureat²¹ sau de capacitate, comisii de titularizare în învățământ, comisii pentru omologarea unor manuale, acordarea de premii, în probleme de patrimoniu

¹⁸ G. Călinescu și contemporanii săi (*Corespondență primită*), I, ed. Nicolae Mecu, București, Edit. Minerva, 1984, p.126 (scrisoarea lui Octav Botez către G. Călinescu, din iulie 1936).

¹⁹ Eufrosina Popescu, *Din istoricul Universității din București, în timpul ocupației germane (1916-1918)*, în „Analele Universității din București”, științe sociale-istorie, XII, 1963, 30, p.127-138.

²⁰ Corin Grosu, *Spiritul critic... în scrisori. G. Ibrăileanu către P. Zarifopol*, în „Manuscriptum”, I, 1970, nr.1, p.124.

²¹ De pildă, între 1928-1943, C.C. Giurescu a condus 20 comisii de bacalaureat (cf. *Centenar Constantin C. Giurescu. Amintiri și documente inedite*, Craiova, Edit. Universitaria, 2001, p.11).

cultural, comitete de lectură ale unor teatre, comisii pentru statui și monumente, participarea la întocmirea unor dicționare sau enciclopedii, elaborarea unor proiecte de lege etc). În fapt, acestea sunt alte însărcinări care creează concurență între universitari și conferă acestora surplusuri de putere (inclusiv de natură financiară²²), având o certă importanță, pentru că intervin în strategia carierei și se organizează ele însele ca diverse cariere paralele, printr-un joc subtil al cumulului.

Acest ultim aspect era foarte mult apreciat îndeosebi până la finele primului război mondial, constituind și un pretext de orgoliu personal, de vreme ce unii profesori țineau atât de mult să-și etaleze diversele titluri, atribute și însărcinări chiar pe coperti de carte. La 64 de ani, V.A. Urechia își trecea sub numele de autor al unui volum această impresionantă înșiruire: profesor de istoria românilor la facultatea de litere din București, membru al Academiei Române, ministru al Cultelor, președinte al comisiei de inspecțiune, director în Ministerul Instrucțiunii Publice din Moldova, membru al comitetelor teatrale, membru corespondent al Academiei Spaniole, membru al Societății economice „Amigos de la Pais”, fondatorul bibliotecii „Urechia” din Galați, membru al Institutului etnografic din Paris, al societăților geografice română și italiană, membru al societății academice indochineze, membru fondator al Ateneului Român, președintele grupului român al conferinței interparlamentare, președintele Mantenanței Felibrigiului latin al Societății științifice și literare din Alais (Gard), membru de onoare al Societății heraldice franceze, al Institutului araldico-italiano, al Societății de studii japonezo-chineze, laureat al facultății de litere British-Athenaeum, președinte al Societății științifico-literare din Iași, membru corespondent al Institutului portughez din Coïmbre și al altor congrese istorice și literare.

Dar și mai târziu, în anii interbelici, astfel de titluri și onoruri constituiau un subiect de mare mândrie, Ilie Bărbulescu afișându-le adeseori cu emfază: membru corespondent și laureat al Academiei Române (1908); membru corespondent al Academiei Regale de Științe din Belgrad (1914); membru de onoare al Asociației Sârbești de Presă din Belgrad (1909); membru al Societății Elleno-Latină din Roma (1902); membru al Societății Cehe de Științe din Praga (1929); membru corespondent al

²² În 1940, Constant Georgescu, profesor la facultatea de drept din București, sugera chiar ca pe la diverse ministere să fie chemați universitari în postura de „consilieri tehnici”, tocmai pentru a li se asigura un supliment de remunerație, necesar cărților, participării la colocvii internaționale etc. (C. Georgescu, *Profesori și studenți*, extras din vol. *Omagiul Profesorului C. Stoicescu*, București, Edit. „Bucovina” I.E. Torouțiu, 1940, p.5).

Institutului slav din Praga (1931); membru activ al societăților științifice românești: Ateneul Român, Societatea Regală Română de Geografie; Societatea Numismatică Română; Societatea istorico-arheologică din Chișinău; Societatea istorico-arheologică a Muzeului din Iași; Societatea istorico-filologică „Arhiva” din Iași ș.a.

Așadar, principial, dimensiunea culturală și puterea intelectuală a profesorului se manifestă atât în interiorul, cât și în exteriorul câmpului universitar, nu de puține ori căpătând aiură și de putere socială ori politică. Aceste diverse atribute nu pot fi distinct determinabile în biografiile profesorilor, adeseori ele se întrepătrund sau se completează. Unii parvin să cumuleze diverse forme de putere sau să le practice succesiv după o progresie logică, treptat, cu variații de la o perioadă la alta a vieții, manifestându-se când preocupați doar de îndatoririle profesionale, de știința pură, trăind ca într-un turn de fildeș, când aplecați și puși pe luptă pentru a dobândi și menține o funcție administrativă sau de omologare. Pentru că – dincolo de multe alte motive – un factor perturbă mereu toate cumulurile ideale: efectul de generație, unii profesori „bătrâni” fiind concurați de tinerii colegi motivați a cuceri noi poziții în spațiul recunoașterii sociale și intelectuale, a puterii efective²³.

Un alt element ce se cuvine evidențiat este modalitatea (sau modalitățile) de exercitare a puterii intelectuale în mediul universitar. În primul rând, aceasta se manifestă asupra corpului studentesc, prin autoritatea simbolică a profesorului vizavi de auditori, dar și prin obligația lui de a valida sau nu competențele într-o anume materie ale celui care dorește în cele din urmă o diplomă universitară. În fapt, autoritatea este baza structurală a puterii, impunând o ascultare acceptată nu doar pe temeiul superiorității meritului, a capacității, a poziției ierarhice, cât mai ales prin seducție – care presupune o anume doză de încredere și respect, dar și de obediență –, persuasiune și manipulare. Sunt deja de notorietate atare atitudini, motiv pentru care nu vom exemplifica acum decât prin două cazuri, ale lui Titu Maiorescu și Nae Ionescu, lăsând să vorbească îndeosebi pe cei care au resimțit direct efectul magiștrilor asupra propriului destin, dar și asupra altor congeneri, pentru că într-adevăr – mai mult ca oricine –, cei doi au fost printre profesorii care au generat cele mai largi adeziuni și solidarități, entuziasme și afinități. Sintetizând parcă, C. Meissner vorbește despre Maiorescu, pe când era profesor de filosofie la

²³ Vezi în acest sens Lucian Nastașă, *Generație și schimbare în istoriografia română (sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX)*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 1999.

facultatea de litere din Iași, că „puse stăpânire pe mințile și inimile întregii studențimi; admirația tineretului pentru el era nețărmurită” și „nici atacurile înverșunate ale neîmpăcaților săi adversari, politici și literari, mulți la număr și puternici, n-aveau darul să știrbească cătuși de puțin din autoritatea-i asupra entuziastei tinerimi universitare”²⁴.

Evocând prima sa întâlnire cu Maiorescu ca profesor, cu ocazia deschiderii cursului universitar, la 3 noiembrie 1899, Ion Petrovici descrie o stare de fapt confirmată de mai toată lumea ce a lăsat cât de cât un dram de amintire scrisă: „Cu greu găsisem un locușor îngust în ultima bancă a amfiteatrului, într-o sală, deși vastă, dar plină ochi de lume înghemuită nu numai în bănci, dar stând și în picioare, alcătuiind coloane, îngrămădite în toate spațiile libere ale încăperii, chiar în spațiul strâmt dintre catedră și ușa pe unde urma să intre profesorul. În fine, la 5 ¼ a apărut un cap alb printre capetele tinere, înaintând cu greutate, uneori rămânând pe loc, ba chiar dând și înapoi, până când a ajuns în fine la catedră, cu ochii mulțumiți de această aglomerație, care nu exista absolut la nici un profesor. Această primă lecție a fost o încântare, de altfel ca toate care au urmat și de la care n-am lipsit niciodată”. Iar Petrovici a și devenit maiorescian, atras cu siguranță de stilul vorbitorului, care în parte va fi imitat de memorialist, așa cum a mai făcut-o și P.P. Negulescu, până la ridicol uneori, în perioada ieșeană. Pentru că într-adevăr, „prelegerile lui Maiorescu erau o încântare”, dezbătând diverse probleme „în fraze limpezi, ample, îngrijit construite (...), cu o voce melodioasă, un conținut bogat de idei, atacând problemele cu deosebită eleganță. În vremea aceea erau poate oratori mai mari decât el, dar în ceea ce privește muzicalitatea glasului, Maiorescu nu avea rival”²⁵.

Un rol determinant pare să fi avut magistrul amintit și asupra lui C. Rădulescu-Motru, care deși era student și la facultatea de drept, ale cărei cursuri le urma aproape cu rigoare, totuși lui Maiorescu – spune el – „îi dădoresc și faptul de a fi persistat până la sfârșit cu urmarea cursurilor

facultății de litere”²⁶, unde va și ajunge profesor de filosofie. Și tot Rădulescu-Motru completează în altă parte că „explicarea succesului lui Titu Maiorescu stă în darul pe care-l avea de a vorbi cu elocvență reținută și de a scrie într-o limbă limpede. Prin acest dar el și-a deschis larg porțile la admirația contemporanilor săi”²⁷. În plus, memorialistul invocă de noi mai evidențiază și alte trăsături ale lui Maiorescu, mai puțin onorabile, precum aceea că magistrul nu prea era „muncitor”, fapt ce în câmpul filosofiei a avut „consecințe nenorocite”, cursurile lui fiind cam învechite. Dar și la acest aspect Maiorescu găsisse o justificare prin apelul la „teoria geniului” a lui Schopenhauer, geniu neavând nevoie de muncă, ci doar de inspirație, iar în virtutea acestei idei se pare că universitarul nostru nici nu prea îndrăgea pe cei care depuneau eforturi disperate în a se pune la punct cu bibliografia, cu noile curente filosofice etc.

În schimb, Maiorescu avea acea „intuiție adâncă de oameni”, și „cum era și plin de ambiție, intuiția făcea din el un bun vânător de oameni”²⁸. Sintetizând parcă un portret al acestuia, C. Rădulescu-Motru vorbește astfel despre T. Maiorescu într-un interviu acordat lui Ionel Jianu: „Era un om excesiv de inteligent și foarte talentat. Aceasta îi permitea să suplineze lipsurile sale de lectură din ultimul timp. Căci Titu Maiorescu, din cauza multiplelor sale ocupațiuni, nu mai putea fi în curent cu ultimele cuceriri științifice. Impunea însă studenților prin inteligența sa strălucitoare, prin talentul oratoric, prin probitatea și exactitatea în îndeplinirea obligațiilor sale de profesor. Și mai avea o mare calitate. Se interesa de elevii săi. Acolo unde vedea că mijeste un talent, își îndrepta toată atenția și aducea tot sprijinul său”²⁹. Iar acest ultim aspect se pare că a constituit forța lui Maiorescu.

S-a mai vorbit deja despre „politica” maioresciană de a selecta tinerii și de a-i sprijini în promovarea socială, înlocuind vechea „strategie a contestației” cu știința preluării puterii³⁰. Era deci firesc ca adolescenții să

²⁴ *Amintiri despre Titu Maiorescu*, ed. Ion Popescu-Sireteanu, Iași, Edit. Junimea, 1973, p.83.

²⁵ Nicolae Florescu, *Titu Maiorescu în amintirile lui Ion Petrovici*, în „Manuscriptum”, IV, 1973, nr.4, p.136-137. Pentru atmosfera la cursurile lui Maiorescu cu un an mai devreme, în 1898, vezi și Gala Galaction, *Jurnal*, I, ed. Mara Galaction Țuculescu și Teodor Vârgolici, București, Edit. Minerva, 1973, p.87-88, 171-172; de asemenea, I. Găvănescu, *Titu Maiorescu. Amintiri*, în „Convorbiri literare”, 74, 1941, nr.5-6, p.560-568; Barbu Ștefănescu-Delavrancea, *Oratorul Titu Maiorescu*, în vol. *Opere*, vol. V, ed. Emilia Șt. Milicescu, București, Editura pentru Literatură, 1969, p.461-464.

²⁶ C. Rădulescu-Motru, *Mărturisiri*, ed. Valeriu și Sanda Râpeanu, București, Edit. Minerva, 1990, p.35.

²⁷ Idem, *Revizuire și adăugiri, 1943*, ed. Rodica Bichis și Gabriela Dumitrescu, București, Edit. Floarea Darurilor, 1996, p.36.

²⁸ *Ibidem*, p.35.

²⁹ C. Rădulescu-Motru, *Mărturisiri*, p.27-28.

³⁰ Sorin Alexandrescu, „Junimea”: *discours politique et discours culturel*, în vol. *Libra. Etudes roumaines offertes à Willem Noomen à l'occasion de son soixantième anniversaire*, éd. par I.P. Culiănu, Groningen, Presses de l'Université, 1983, p.47-79; vezi și Lucian Năstăsă, *Generație și schimbare în istoriografia*

fie atrași de Maiorescu, găsiind protecție și sprijin în ascensiunea socială, pe mulți din ei regăsindu-i de altfel în volumul *Lui Titu Maiorescu omagiu, XV februarie MCM* (București, Socec, 1900, 663 p.), semnul tinerilor de prețuire a magistrului, ce a reunit peste 50 de autori și care i-a fost oferit de o delegație în frunte cu I. Bogdan, M. Dragomirescu și D. Onciul.

Nu întâmplător, la 1894, M. Dragomirescu îl socotea pe Maiorescu drept „părintele meu spiritual”³¹, iar S. Mehedinți a văzut mereu în el pe „îndrumătorul generației noastre”³². Că magistrul a însemnat ceva, dovadă este tocmai perpetuarea cultului său de-a lungul întregii perioade interbelice, discipolii fiind mereu atenți să organizeze comemorări, aniversări, să-i reediteze opera, să-i scrie biografia, să se revendice ca maiorescieni etc. Chiar dacă opera lui scrisă nu cunoaște o întindere semnificativă, Maiorescu s-a realizat mai mult prin alții. Marea lui creație a fost grupul de intelectuali de la finele secolului XIX, pe care i-a format, selectat, cultivat și înălțat. Indiferent cât de lingușitoare și de interesate ar părea uneori scrisorile lui Duiliu Zamfirescu adresate lui T. Maiorescu în ultimul deceniu al veacului XIX, convingerile lui intime nu pot decât să surprindă o realitate greu suprimabilă în corespondența cu diverși alți interlocutori epistolari: „Orice s-ar zice – îi declara lui Mihai Dragomirescu la 2/14 decembrie 1899 –, parcă o opinie publică există și la noi, care, cu cât e mai inertă, cu atât poate deveni mai puternică, atunci când o forță superioară ajunge să deștepte și să pună în mișcare conștiințele adormite. Trebuie făcut tot pentru ca mișcarea de acum să devie națională, spre a răsplăti astfel pe bărbatul care, de 40 de ani, personifică geniul românesc în tot ce are el mai luminos, *il fulgido genio dei latini del Danubio*, ar zice un italian. Talentul, onoarea, cultul pentru frumos, echilibrul facultăților sufletești, vigoarea vieții, un anumit entuziasm juvenil plin de farmec (...), fac din d-l Maiorescu tipul rasei noastre”³³.

În plus, de la vechea *Junime*, Maiorescu mai păstrase un veritabil factor de putere culturală, determinant în atragerea talentelor: revista „Convorbiri literare”. Pentru mulți din tânăra generație, „Convorbirile” au constituit poarta de intrare în mediul intelectual, antecamera unde de cele

română (sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX), Cluj, Presa Universitară Clujeană, 1999, p.36-47.

³¹ Titu Maiorescu și prima generație de maiorescieni. *Corespondență*, ed. Z. Ornea, București, Edit. Minerva, 1978, p.124.

³² S. Mehedinți, *Civilizație și cultură*, ed. G. Geană, Iași, Edit. Junimea, 1986, p.273.

³³ D. Zamfirescu, *Opere*, VII (Corespondență, A-M), ed. Al. Săndulescu, București, Edit. Minerva, p.73.

mai multe ori se elaborează și prin care, întotdeauna, se difuzează modelele culturale și ideologice cele mai durabile. De aceea, în impunerea unui tânăr, revista constituie un compartiment strategic major: pe de o parte ea reprezintă o instanță de legitimare, dar și un factor de adeziune sau de excludere; pe de alta, prin periodicitate, este mijlocul cel mai util și adaptat prin care se poate interveni în domeniile culturii și ideologiei. Astfel, revista „Convorbiri literare” a servit noului val de intelectuali la pătrunderea în rețeaua „specialiștilor”, a celor de la vârf, iar aspirația precoce a unora dintre ei de a se erija în conducători redacționali – nu fără dispute interne – indică gustul pentru posturile de influență și pârghiile de putere intelectuală. Iată de ce „Convorbiri literare”, prin imensul prestigiu ce și-l câștigase până spre sfârșitul secolului XIX, concentrând în timp toate evenimentele ideologice, prin tolerarea – în general – a pluralismului opiniilor, a fost un puternic factor de catalizare a noilor talente, care-și vor asuma în planul culturii programul critic al *Junimii*.

Dar peste toate, dominantă a fost ideea identității și solidarității de grup, a valorii și eficacității unei acțiuni bine concertate. Iar Maiorescu s-a ocupat cu asiduitate de a inocula discipolilor săi, până la obsesie, aceste idei, mărturiile din epocă fiind cât se poate de concludente³⁴.

În ceea ce privește celălalt exemplu, Nae Ionescu, imaginea acestuia a fost oarecum alterată datorită asocierii lui cu mișcarea de extremă dreapta a anilor '30 din veacul trecut, deși ultimul nostru deceniu și jumătate a încercat să mai echilibreze lucrurile. Cu certitudine însă, în anii menționați, în jurul lui Nae Ionescu s-au grupat un număr semnificativ de tineri deosebit de dotați, precum M. Eliade, M. Vulcănescu, P. Comarnescu, Em. Cioran, C. Floru, Virgil Bogdan, C. Noica, D.C. Amzăr, Gh. Racoveanu, Petre Pandrea ș.a. Deși nu făcea parte din grupul „profesorului” (care de fapt era doar conferențiar), iată cum explică un congener al celor enumerați mai sus – este vorba de Henri H. Stahl – marele prestigiu de care se bucura Nae Ionescu: acesta „era departe de a fi un «oarecine», unul din profesorii șterși, care umpleau câteva din catedrele noastre universitare. Simpla lui prezență era impresionantă. (...) «Nae» avea un deosebit talent în folosirea glasului, a gestului, a mimicii, în special a privirii, astfel că reușea să puie în scenă un personaj deloc banal”. În plus, Ionescu nu reproducea un curs pregătit anterior, prezentat de la un an la altul cu prea puține modificări sau aduceri la zi, ci „se afla în plină transă a

³⁴ Titu Maiorescu și prima generație de maiorescieni. *Corespondență*, citat.; Lucian Nastasă, *Generație și schimbare în istoriografia română (sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX)*, p.36-47.

muncii de gândire”; cel mai adesea, „expunerea sa era pitorească și surprinzătoare”, pentru că „nu venea cu o erudiție deosebită, ci cu o capacitate de analiză cu totul excepțională. În adevăr, urmărindu-l pe Nae Ionescu aveai ce învăța din meșteșugul jonglării cu ideile”³⁵.

De altfel, profesorul a rămas mai toată viața lui un risipitor al ideilor prin viu glas și mai puțin printr-o operă coerentă și cât de cât articulată. Din acest motiv, a și fost pentru scurtă vreme îndepărtat de la universitate (1938-1939), în baza unei legi ce făcea referire la lipsa activității științifice³⁶. Șansa de a se recupera ceva din rodul cugetărilor sale a stat tocmai în discipolii lui, care i-au creat postum opera. La scurt timp după moartea sa, un număr omagial al revistei „Pan” i-a fost dedicat (în 1941), iar prin grija lui Octav Onicescu – care prezida un „Comitet pentru tipărirea operei lui Nae Ionescu” – i-au apărut succesiv volumele *Istoria logice* (1941), *Metafizica* (1942 și 1944) și *Logica* (1943), în fapt o recuperare a cursurilor predate la Universitate. Iar acest efort a fost continuat și după 1945 de admiratorii lui aflați în exil prin Europa, care au mai scos vreo șase volume, unele reunind și articolele lui de presă. Pentru că locul unde a perseverat cel mai mult în scris a fost ziarul „Cuvântul”, îndeosebi începând cu anul 1926, al cărui proprietar a și fost o vreme, iar în momentele de răstribite (când gazeta amintită a fost suspendată) a colaborat la „Predania”. De altfel, s-ar putea spune că a creat o veritabilă „școală” de jurnalism, mereu îndemnând și oferind paginile publicației sale tinerilor discipoli, care s-au întrecut să profite de generozitatea „profesorului”.

³⁵ Henri H. Stahl, *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice”*, București, Edit. Minerva, 1981, p.215, 217. Vezi și interesantul text al lui M. Eliade, *Funcțiunea socratică a lui Nae Ionescu*, în „Pan, literatură și artă”, I, 1941, nr.3 (aprilie), p.4. De altfel, acesta din urmă a mai scris în epocă câteva articole dedicate „magistrului”, toate intitulate *Profesorul Nae Ionescu*, în „Vremea”, X, 1936, nr.458 (11 octombrie), p.7; *Ibidem*, IX, 1936, nr.463 (15 noiembrie), p.7, 9; „Universul literar”, IL, 1940, nr.13 (23 martie), p.1-2.

³⁶ Asupra personalității lui Nae Ionescu vezi: Mircea Vulcănescu, *Nae Ionescu, așa cum l-am cunoscut*, București, Edit. Humanitas, 1992; Dan Ciachir, *Gânduri despre Nae Ionescu*, Iași, Institutul European, 1994; *Nae Ionescu în conștiința contemporanilor săi. Articole, eseuri, interviuri, corespondență*, crestomație de Gabriel Stănescu, București, Edit. Norcross/Criterion Publ., 1998; Isabela Vasiliu-Scraba, *În labirintul rășfrângerilor. Nae Ionescu prin discipolii săi: Petre Țuțea, Emil Cioran, Constantin Noica, Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu, Vasile Bâncilă*, Slobozia, Edit. Star Tipp, 2000; George Voicu, *Mitul Nae Ionescu*, București, Ars docendi, 2000; Mircea Vulcănescu, *De la Nae Ionescu la „Criterion”*, ed. Marin Diaconu, București, Edit. Humanitas, 2003.

S-a spus de către unii invidioși pe succesul său în fața tinerilor că Nae Ionescu ar fi fost un cabotin, care recurgea în mod deliberat la artificii verbale și gestice menite să impresioneze, să stârnească entuziasme gratuite, îndeosebi în rândul aceluia cu mintea mai puțin coaptă. Însă aproape nimic nu confirmă acest aspect, iar ceea ce-i scria Vasile Bănceanu, la 6 aprilie 1936, lui Basil Munteanu rămâne o realitate greu de zdruncinat: „E păcat că omul acesta nu scoate cărți. Însă trebuie considerat ca un om mare. Fără rolul jucat de el, nu se poate scrie istoria acestor timpuri”; „Cursurile și conferințele lui Nae și contactul personal direct cu el au avut o influență enormă, dacă nu în extensiune, dar în adâncime, asupra noii generații”³⁷.

Aceste doar două exemple sunt totodată relevante pentru a circumscrie mai coerent și ideea de „școală”, concept mult mai încărcat de semnificații decât se crede în mod uzual – prin abuz – în ziua de azi.

Ultima dimensiune, cea *politică*, este dată de istoria în sine a meseriei de profesor universitar, și nu atât de istoria scurtă, cât mai ales de cea lungă, în care chiar dacă aceștia nu apar întotdeauna ca născocitori ai ideilor politice, ai ideologiilor, sunt mereu propovăduitorii acestora, cei care le pun în circulație, le susțin sau le combat, poartă polemici etc. Nu întâmplător, ei sunt cei care au avut cu prioritate acces la marea presă și la reviste, jucând așadar un rol de ideologi politici. Am menționat deja ce au însemnat „Convorbirile literare”, aflate indirect sub controlul lui Titu Maiorescu. Mai putem adăuga „Revista nouă” a lui B.P. Hasdeu (între 1887-1895), „Revista pedagogică” (1891-1898) și „Revista de filosofie și pedagogie” (1906), fondate și conduse de C. Dimitrescu-Iași; „Revista critică” a lui Gorge Pascu (între 1927-1940); „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială” a lui D. Gusti (1919-1943) ș.a. Și mai oferim acum doar exemplul lui C. Rădulescu-Motru, care a fondat, a condus sau a influențat – direct sau prin discipolii pe care i-a plasat în fruntea unor periodice – publicații precum „Studii filosofice” (1897-1916), „Noua revistă română” (1900-1902, 1908-1916), „Revista de filosofie” (1918-1943), „Idea europeană” (1919-1928), „Anale de psihologie” (1934-1944) ș.a., care prin anii respectivi au avut un rol esențial în orientarea culturii și politicii românești.

Totodată, această dimensiune politică este în strânsă legătură cu transformările societății, ale câmpurilor intelectuale naționale și universale, și cu concurența exercitată de alte forme de acțiune politică. Universitarii se manifestă îndeosebi prin puterea ideilor, intervenind direct sau indirect și în câmpul politic. Ideile sunt cele ce presează asupra evenimentelor, la urma

³⁷ Basil Munteanu, *Corespondențe*, Paris. Edit. Ethos, 1979, p.148.

urmelor ele generează acțiunea, creează istoria, iar intelectualii – deci și universitarii – au animat de-a lungul timpului marile ideologii, acestea din urmă nefiind altceva decât sisteme de interpretare a lumii, implicând ordonarea diverselor tipuri de valori și sugerând măsuri de reformare în varii domenii. Așadar, intelectualii sunt cei care dețin instrumentele și puterea de a mobiliza societatea în direcția gândirii și acțiunii, prin persuasiune și forța seducției simbolice. Din acest context rezidă și puterea universitarilor, care prin poziția și intervenția lor aduc la cunoștință publică idei și principii, generează dezbateri, stimulează creativitatea, pun în lucru ideologii etc.

De altfel, capitalul simbolic al omului de cultură, al universitarului, a atras relativ ușor și un anumit capital politic. Cu toate că în aparență ar exista o inadecvare între competențele universitare și cele politice, mulți dintre profesori au făcut politică activă, iar alții în mod evident și-au manifestat atașamentul față de diverse ideologii și partide politice, chiar dacă nu au ieșit vizibil în luminile scenei. Mai mult, în cazul nostru, am putea spune că universitarii literari au avut un apetit deosebit pentru acțiunea politică, comparabil oarecum cu cel al profesorilor de la facultățile de drept. În fond, tot ceea ce înseamnă politică gravitează în jurul ideii de putere, fie că e vorba de putere ideologică, spirituală și intelectuală, fie că avem în vedere puterea materială, cuantificabilă îndeosebi din punctul de vedere al prosperității. Cel puțin până la finele celui de-al doilea război mondial, aproape toți universitarii au fost și oameni politici, mai mult sau mai puțin activi. Este și motivul pentru care adeseori asistăm la prezența profesorului în câmpul vieții agitate pe care o presupune politica, pledând de la înălțimea parlamentului, confruntându-se cu clientela și electoratul local, care ține discursuri de la tribune uneori improvizate în cine știe ce orășel uitat de lume etc.

Mai mult chiar, cu ocazia unei conferințe din 16 mai 1940, Constantin Narly privea trecutul profesiei de universitar la noi (de până la 1938), în ceea ce privește raporturile cu politica, cam în felul următor: „Profesorii universitari jucau roluri de frunte în viața politică. Pasiunea țării era politica, atât de mult încât chiar unii profesori foarte merițoși ajungeau la notorietate în calitatea lor de profesori abia după ce li se recunoșteau merite politice. De altfel, politica îți dădea notorietate științifică chiar când îți lipseau merite corespunzătoare deosebite”³⁸. Într-un fel, și această observație de mai sus indică faptul că mereu exigențele academice de la noi au fost extrem de reduse, de vreme ce au lăsat atâta timp universitarilor noștri să se

³⁸ C. Narly, *Reflexii cu privire la raportul dintre numărul universităților, populația și cultura unei țări*, în „Buletinul Academiei de Științe din România”, nr.7, 1940, p.100.

ocupe de politica activă! De altfel, este cât se poate de simplu să constatăm faptul că unii universitari deosebit de mobilizați în câmpul politicii au realizat și prea puțin în domeniul științei, dar și în cel al didacticii, măcar prin simplul act al transferului organizat de informații spre tineretul studios: după titularizare, au scris puțin în materia ce au ilustrat-o, pentru că nici n-au mai făcut vreo cercetare științifică (cine mai avea timp?!), au lipsit mult de la cursuri (de regulă acestea fiind ținute de asistenți, ca în cazul lui Gh.I. Brătianu, ale cărui lecții au fost predate de „anonimul” acum C.I. Andreescu, însă spre faima titularului), dar întrucât erau mereu în prim planul vieții politice, ne apar astăzi – ca și în epocă – drept niște „glorii” ale culturii naționale, în general, și ale celei universitare, în particular.

Cu toate acestea, ca principiu general, prin profesionalismul și prestigiul lor, universitarii sunt aceia care au avut cel mai direct acces la puterea politică. Dacă nu întotdeauna la vârf, adeseori au fost experți și membri ai diverselor comisii și organisme guvernamentale sau parlamentare, juriștii – de pildă – fiind practic nelipsiți din mecanismele luării marilor decizii, ale elaborării legilor etc. În plus – mai mult chiar decât universitarii mediciniști –, în afara profiturilor intelectuale și simbolice specifice calității de profesor, juriștii au avut și mari beneficii materiale și sociale din activitățile secundare, ca avocați, consultanți publici sau privați etc, exercitând o mare influență asupra celor mai diverse medii. Nici celelalte categorii de universitari nu au fost mai prejos, fiecare departament al aparatului de stat având nevoie de „experți” în cele mai diverse domenii, și nu puține sunt cazurile în care – până spre cel de-al doilea război mondial – studiile juridice dublau alte tipuri de formație profesională de rang superior. Iar în cazul nostru, mulți din universitarii de la „filosofie și litere” au absolvit – după cum am amintit deja – și facultatea de drept, utilizând cu eficiență cumulul de cunoștințe și în câmpul acțiunii politice.

Această dimensiune politică ne oferă însă și alte perspective. Asemenea întregii societăți, și în mediul universitar modelele ideologice divergente au fost active, ceea ce a contribuit în plus la neputința stabilirii unui front comun corporativ în fața interlocutorilor externi (puterea politică, cererea socială, puterea economică etc), de cele mai multe ori conflictele interne ale vieții universitare fiind în fond reflexul ori prelungirea celor din câmpul politic. Nu întâmplător, Onisifor Ghibu afirma, oarecum pătimaș, că Al. Lapedatu a făcut din Universitatea din Cluj „o sucursală a Partidului Liberal, prin N. Drăganu și Fl. Ștefănescu-Goangă”³⁹. Și nu este singurul

³⁹ Onisifor Ghibu, *Pagini de jurnal (1935-1963)*, I, ed. Miralena Mamina, Romeo Dăscălescu și O.O. Ghibu, București, Edit. Albatros, 1996, p.167.

exemplu de acest fel! Sintetizând parcă, N. Iorga se adresa public lui C. Rădulescu-Motru la 1 octombrie 1927 cam în astfel de termeni: „Și d-ta, însă și eu – eu cu mai puțină mirare, căci îmi cunosc bine țara – am putut constata că și la Universitate ceea ce decide e interesul de partid înțeles în chipul cel mai primitiv și că învățătorii cei mai înalți ai nației ajung uneori să judece ca orice funcționar (...), neîncununând măcar, în lipsă de osteneți didactice și de lucrări literare sau științifice, acea statornică politică de principii de care avem atâta nevoie”⁴⁰.

În acest context, asistăm la o diferențiere între profesori – dar și între centrele universitare – după raporturile pe care le întrețin cu diversele forme ale puterii politice. Cel mai adesea, înființarea unor catedre, crearea unor institute, organigrama acestora, bugetul alocat etc, nu trebuie puse pe seama unui eventual elan al statului pentru finanțarea cercetării sau a vreunui domeniu de învățământ. De multe ori, înregimentarea politică și relațiile personale ale unor universitari cu diverșii reprezentanți ai puterilor statului au reprezentat un stimul mult mai eficace pentru promovarea progresului. De altfel, numeroși profesori au ocupat locuri în Camera Deputaților ori în Senat, unii în urma procedurilor electorale obișnuite, alții ca reprezentanți ai stabilimentelor universitare (pentru că fiecare universitate își trimitea un reprezentant în Senat). Iar din cei activi în cadrul unor partide politice, unii au ajuns să ocupe posturi ministeriale sau de secretari de stat în diverse guverne, lărgindu-și astfel rețelele de influență, iar prin serviciile și beneficiile aduse altora și-au creat și o anume clientelă. Când în aprilie 1874 Titu Maiorescu este numit ministru al Instrucțiunii în guvernul conservator al lui Lascăr Catargiu, junimiștii au început să primească însărcinări oficiale sau posturi, uneori chiar încercându-se legea: G. Panu și Al. Lambrior, de pildă, au primit fără concurs burse de studii în străinătate, Mihai Eminescu a fost numit director al Bibliotecii Universitare din Iași, revizor școlar și membru prin diverse comisii de concurs (deși nu avea o diplomă universitară) etc. De altfel, după ianuarie 1875, când nu va mai fi ministru, lui Maiorescu i se intentează chiar un proces, unul din capetele de acuzare fiind tocmai acordarea acestor burse. Va mai căpăta însă și după aceea poziții guvernamentale (ca ministru la Culte între 1888-1889, 1890-1891, la Justiție în 1900-1901, la Externe în 1910-1912), pentru ca apogeul să-l atingă în 1912-1913, când va deveni președinte al consiliului de miniștri, jucând un rol important în pacea de la București.

⁴⁰ În „Neamul românesc”, XXII, 1927, nr.141, p.1; republicat în *N. Iorga. Corespondență*, III, ed. Ecaterina Vaum, București, Edit. Minerva, 1991, p.148.

Prim-ministru va ajunge și Nicolae Iorga, în perioada mării crize economice (1931-1932), dovedindu-se însă cu totul inapt să gestioneze destinele țării, poziția însă alimentându-i din plin orgoliile pe care nu va înceta nicicând să le afișeze. De altfel, în *Jurnalul* său, Liviu Rebreanu nota că „Iorga, în fruntea guvernului, e un fenomen de un comic aristofanesc. Dacă toate nebuniile lui n-ar avea nici o răsfrângere asupra soartei țării, s-ar putea consemna, spre a servi mai târziu pentru material de comedie. Din nenorocire, se pare că toate vor avea repercusiuni grave”⁴¹. Ceea ce n-a fost departe de adevăr!

Deși încă nu era profesor la universitate, abia atunci pregătindu-se „terenul” pentru o asemenea promovare, președinte al Consiliului de Miniștri a fost și Octavian Goga, între 28 decembrie 1937-10 februarie 1938, guvernând alături de A.C. Cuza și contribuind la elaborarea câtorva legi cu caracter rasist și antisemit. De altfel, Goga, pe lângă marele lui talent poetic, a manifestat un puternic atașament față de puterea politică, fiind de-a lungul vremii ministru al Instrucțiunii Publice (5 decembrie 1919-13 martie 1920), al Cultelor și Artelor (18 martie 1920-17 decembrie 1921), al Internelor (30 martie 1925-4 iunie 1926), conducând Partidul Național Agrar (1932-1935), iar apoi un altul, Național Creștin (1935-1938).

Mai numeroși însă au fost acei universitari literari care au deținut funcții în guvern: în afară de Maiorescu și Iorga, mai amintim acum pe Nicolae Ionescu (ministru de Externe în 1876-1877), V.A. Urechia (ministru la Culte și Instrucțiune, în 1881-1882), Simion Mehedinți (ministru la Culte și Instrucțiune, în 1918), Ion Nistor (ministru de stat în 1918-1920, 1922-1926, 1933-1934, la Lucrări Publice în 1927-1928, la Muncă și Sănătate în 1934-1937, la Culte în 1939-1940), P.P. Negulescu (ministru la Culte și Instrucțiune, 1920-1921, la Instrucțiune în 1926), Ion Petrovici (ministru la Lucrări Publice în 1921, la Instrucțiune în 1926-1927, 1937-1938, 1941-1944), Alexandru Lapedatu (ministru la Culte și Arte în 1923-1928, ministru de stat în 1933-1934, la Instrucțiune în 1934-1936, ministru secretar de stat în 1936-1937)⁴², Ioan Lupaș (ministru la Sănătate în 1926-1927, la Culte și Arte în 1937-1938), Teofil Sauciuc-Săveanu (ministru de stat în 1928-1930, 1932-1933), Petre Andrei (subsecretar de stat la Agricultură în 1930 și la Instrucțiune în

⁴¹ Liviu Rebreanu, *Jurnal*, I, ed. Puia Florica Rebreanu și Niculae Gheran, București, Edit. Minerva, 1984, p.198 (însemnare din 23 iunie 1931).

⁴² Asupra activității lui ca om politic vezi Ioan Oprea, *Alexandru Lapedatu în cultura românească*, București, Edit. Științifică, 1996, p.64-136.

1932-1933, ministru la Educație în 1939-1940), Dimitrie Gusti (ministru la Instrucțiune în 1932-1933), Iuliu Valaori (subsecretar de stat la Instrucțiune în 1936-1937), Fl. Ștefănescu-Goangă (subsecretar de stat la Instrucțiune în 1936-1937), Silviu Dragomir (ministru secretar de stat în 1937-1938, secretar de stat pentru minorități în 1939-1940), Mihai Ralea (ministru la Muncă în 1938-1940), C.C. Giurescu (ministru la Propaganda Națională și la Culte în 1940), Ștefan Ciobanu (ministru la Culte și Arte în 1940), Dumitru Caracostea (ministru la Educație în 1940), Traian Brăileanu (ministru la Educație în 1940-1941), Alexandru Marcu (ministru la Propagandă în 1941-1944), Mircea Vulcănescu (subsecretar de stat la Finanțe în 1941-1944), Ion Hudiță (ministru la Agricultură în 1944-1945), Victor Papacostea (subsecretar de stat la Educație în 1944-1945) ș.a.

Alții, deși nu au ocupat funcții ministeriale, au jucat un rol politic important la nivel local și național, fiind activi atât în câmpul ideologic, cât și în buna funcționare a autorităților locale, administrative și de partid. Dintre *junimiștii* politici amintim pe Titu Maiorescu, cu toată pleiada de discipoli ori susținători: Teohari Antonescu, C. Rădulescu-Motru (care a trecut din 1908 la Partidul Conservator-Democrat al lui Take Ionescu, ca și Ovid Densusianu), Al. Philippide, P.P. Negulescu, Mihai Dragomirescu ș.a. Acesta din urmă, distanțându-se tot mai mult de Maiorescu, se va înregimenta în 1908 în Partidul Conservator-Democrat, fondat de Take Ionescu, în vreme ce Negulescu n-ar fi dorit să se amestece în politică, însă a mers alături de junimiști din atașament față de Maiorescu, deși repudia politica și mai ales pe oamenii politici⁴³. Din Partidul Liberal (devenit apoi Național Liberal) au făcut parte V.A. Urechia, B.P. Hasdeu, Ioan Bianu, Pompiliu Eliade⁴⁴, C. Dimitrescu-Iași, Dumitru Drăghicescu, Orest Tafrali, Ion Nistor, Ioan Ursu (trecut din 1920 la Partidul Poporului), Marin Ștefănescu, D. Burileanu (inițial fusese conservator-democrat), Fl. Ștefănescu-Goangă, Ilie Minea, Virgil Bărbat, I. Paul, Al. Lapedatu, I. Lupaș, N. Bănescu, Em. Panaitescu, Ioan (Iancu) Botez, Nicolae Șerban, Iuliu Valaori, P. Nicorescu, Nicolae Mărgineanu, Gh.I. Brătianu, Al. Procopovici, Victor Papacostea, C.C. Giurescu (ultimii patru figurând din

⁴³ Cf. *Titu Maiorescu și prima generație de maiorescieni. Corespondență*, p.325-326.

⁴⁴ Fusese „junimist”, însă după ce revine de la studii din Franța, Eliade se depărtează de această grupare și trece la Partidul Liberal (în 1906), probabil sub influența cumnatului său, Spiru Haret, ajungând chiar deputat în 1907 și membru în Consiliul Permanent al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice.

1931 în disidența georgistă⁴⁵) ș.a. Printre membrii Partidului Național Țărănesc aflăm pe Silviu Dragomir, Coriolan Suciuc, T. Sauciu-Săveanu, Petre Andrei, Traian Bratu, Mihai Ralea, Vl. Ghidionescu, Ion Hudiță⁴⁶, V. Motogna, I.M. Marinescu, N. Cartoian, Petru Caraman, Iorgu Iordan (doar în anii '20) ș.a. Iar odată cu înființarea Frontului Renașterii Naționale, în decembrie 1938, transformat apoi în Partidul Națiunii, în iunie 1940⁴⁷, toți universitarii români au trecut *in corpore* la această formațiune de masă⁴⁸. Unii din cei menționați au ocupat chiar funcții de autoritate locală: Romulus Câdea și D. Marmeliuc au fost primari ai Cernăuțiului; Nicolae Drăganu a îndeplinit aceeași funcție pentru Cluj (1933-1938), iar Paul Nicorescu pentru Iași (1927-1929); C.C. Giurescu a fost Rezident Regal al Ținutului Dunărea de Jos (1939-1940) etc.

Un loc aparte se cuvine acordat celor înregimentați în diversele partide cu atitudini de extremă dreapta sau antisemite, care au avut un impact deosebit asupra societății românești și mai ales asupra publicului studentesc, dezvoltând în perioada interbelică atitudini naționaliste agresive⁴⁹. Curentul inițiat la noi pe la finele veacului XIX, tot de un universitar, însă de la facultatea de drept din Iași, A.C. Cuza, la care s-a asociat temporar și N. Iorga (ambii fiind fondatorii Alianței Antisemite Universale, în 1895), a căpătat după 1919 formule organizaționale coerente și s-a diversificat, dând naștere la Liga Apărării Național-Creștine (în 1923). Iar dintre universitarii literari, Gorge Pascu și I. Găvănescul au mers alături de A.C. Cuza, în timp ce alții s-au atașat unor formațiuni ce promovau violența, *numerus clausus*, și care în septembrie 1940 au reușit

⁴⁵ De exemplu, pentru corespondența politică dintre Gh.I. Brătianu și Al. Procopovici vezi *Arh.St.Cluj, Fond personal Al. Procopovici*, dos.65, 23 file.

⁴⁶ Acesta a ajuns chiar secretar general adjunct al PNT, unul din colaboratorii apropiați ai lui Iuliu Maniu. De pildă, în casa lui Hudiță s-a parafat – la 19 iunie 1944 – înțelegerea celor patru partide care au participat la evenimentele din 23 august 1944, de la el păstrându-ni-se totodată mai multe sute de pagini jurnaliere, parțial publicate de Dan Berindei, ginerele său.

⁴⁷ Prin Decretul-Lege nr.2056 (în „Monitorul Oficial”, nr.142 din 22 iunie 1940). Vezi și lucrarea lui Radu Florian Bruja, *Carol al II-lea și partidul unic: Frontul Renașterii Naționale*, Iași, Edit. Junimea, 2006.

⁴⁸ De pildă, la Cluj, prin declarația din 25 iunie 1940, toți profesorii Facultății de litere din Cluj semnează adeziunea la acest partid (*Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.372/1940).

⁴⁹ Vezi Lucian Nastasă, *Die Unmöglichkeit des Andersseins. Überlegungen zum universitären Antisemitismus in Rumänien 1920-1940*, în „Jahrbuch für Universitätsgeschichte”, Band 4, hrsg. Marie-Luise Bott, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2001, p.54-67.

chiar să ajungă pentru câteva luni la putere, în cadrul așa-numitului guvern legionar.

Deși s-a scris destul de mult asupra extremismului și chiar asupra atitudinii câtorva universitari față de ideologiile de dreapta, subiectul rămâne încă a fi analizat. Tema, care ar putea genera serioase dezbateri, ar permite nu numai să înțelegem climatul ideologic și politic al epocii, dar și greutatea avută de universitarii literari în adoptarea unor atitudini pro sau contra acestor ideologii. Evident, perioada interbelică nu trebuie văzută ca un monolit, din această perspectivă manifestările naționaliste românești cunoscând mai multe nuanțe și etape, alimentate ideologic sensibil diferit de la o perioadă la alta, coexistând și atitudini deschise spre alteritate, care au intrat fățiș în conflict cu manifestările extremiste. Este însă de semnalat faptul că activismul acestor radicaliști a fost alimentat ideologic și prin filiera celor care și-au desăvârșit studiile în Germania și Italia⁵⁰, ca și prin cultivarea relațiilor noastre culturale cu aceste spații. Asta nu înseamnă că toți aceia care au trecut prin universitățile din țările amintite au adoptat atitudini de extremă dreapta, la fel cum nici mulți „francofoni” n-au fost străini de extremism, cazul lui Gh.I. Brătianu fiind elocvent în acest sens: deși politic s-a apropiat de Germania fascistă, studiile superioare și le-a făcut la Paris; însă nu putem regăsi în conduita lui mai nimic legat de doctrina totalitară hitleristă. Cu toate acestea, nu putem nega o anumită fascinație a unor intelectuali români pentru „noii conducători” ai Italiei și Germaniei, fascinație întreținută de contactele – am putea spune – regulate ale românilor cu mediile culturale oficiale din cele două țări, iar aici nu trebuie să ometem bunăoară cazul lui Alexandru Marcu, pentru raporturile cu Peninsula Italică.

Apoi, chiar și celor potrivnici ideologiilor de dreapta le era greu să renunțe la cultura germană. O bună parte din literatura diverselor specialități era produsă în Germania sau în limba germană, iar în concepția multora, a rupe radical cu acest spațiu – de pildă – ar fi însemnat sfârșitul oricărei culturi serioase în România. În acest context, mulți din intelectualii noștri au fost prinși între mai vechile sentimente și construcții ideologice antisemite și propaganda nazistă, acest lucru ducând la o recompunere a

⁵⁰ Michael Gruttner, *Studenten im Dritten Reich*, Paderborn, Ferdinand Schöningh Verlag, 1995; Béla Bodó, *Foreign Students in Nazi Germany*, în „East European Quarterly”, XXXVII, 2003, no.1, p.19-50; Bruno Bongiovanni, Fabio Levi, *L'Università di Torino durante il fascismo. Le Facoltà umanistiche e il Politecnico*, Torino, Giappichelli, 1976; Elisa Signori, *Minerva a Pavia. L'ateneo e la città tra guerre e fascismo*, Milano, Cisalpino. Istituto Editoriale Universitario, 2002; Roberto Maiocchi, *Scienza e fascismo*, Roma, Carocci, 2004.

discursului naționalist în termeni mult mai concreți decât până atunci. De aceea, nu de puține ori asistăm la apologia ideologiilor de dreapta în amfiteatrele românești și pe calea lucrărilor de estetică și de literatură germană fascistă, de exemplu.

Cu toate acestea, în toamna lui 1940, la Facultatea de litere din București, din 24 profesori nu era decât un singur legionar, P.P. Panaitescu, care a și fost numit Rector, iar dintre conferențieri fusese – până nu demult – doar Nae Ionescu, care reprezenta totodată și „I.G. Farben” în România, dar care murise în luna martie a aceluși an. În schimb, un personaj despre care s-a scris mai mult, Mircea Eliade⁵¹, nu mai poate fi considerat ca universitar, întrucât fusese îndepărtat din postul de asistent încă din 1937 – sub pretextul promovării unei „literaturi pornografice” –, iar din primăvara lui 1940 a îndeplinit câteva misiuni diplomatice, ca atașat cultural la Londra și Lisabona. Alți universitari însă pot fi atașați ideologiilor puternic naționaliste și extremiste, precum Traian Brăileanu, Ion Găvănescul, Dragoș Protopopescu, Ion Sân-Giorgiu, Dumitru Găzdaru, Radu Gyr (pseudonimul lui Radu Coco Dumitrescu)⁵², Liviu Onu ș.a.

Nu putem omite totodată pe cei catalogați în anii interbelici drept „aviatori politici”⁵³, adică pe aceia care dobândind gustul puterii au trecut mereu dintr-o formațiune politică în alta, în funcție de conjuncturi, doar-doar vor mai prinde un loc parlamentar sau un post ministerial. Așa a fost de pildă Ion Petrovici, caracterizat de un coleg de profesorat și chiar colaborator politic ca „vanitos și înfumurat care nu putea sta mai multă vreme într-un partid”, pentru că „trebuia să fie musai ministru în orice

⁵¹ Mac Linscott Ricketts, *Mircea Eliade. The Romanian roots, 1907-1945*, New York, Columbia University Press, 1988; *Dosarul Mircea Eliade*, cuvânt înainte și culegere de texte de Mircea Handoca, București, Edit. Curtea Veche, 1999; Alexandra Laignel-Lavastine, *Cioran, Eliade, Ionesco – L'oubli du fascisme*, Paris, PUF, 2002; Florin Țurcanu, *Mircea Eliade, le prisonnier de l'histoire*, préf. de Jacques Julliard, Paris, La Découverte, 2003 (cu o versiune în limba germană, Schnellroda, Edit. Antaios, 2006); Daniel Dubuisson, *Impostures et pseudo-science. L'oeuvre de Mircea Eliade*, préf. d'Isac Chiva, Villeneuve d'Ascq, Presses Universitaires du Septentrion, 2005; Claudio Mutti, *Mircea Eliade et la Garde de Fer*, Dublin-Paris, Avatar, 2005.

⁵² Radu Coco Dumitrescu a fost conferențiar la Universitatea din București, pe lângă catedra lui Mihai Dragomirescu.

⁵³ Și anterior primului război au existat asemenea universitari, cum ar fi de pildă A.D. Xenopol, care trece de la Junimea politică la liberalii moderați (ai lui M. Kogălniceanu), apoi la liberalii propriu-ziși (ai lui I.C. Brătianu), pentru ca în cele din urmă să devină conservator (și este posibil ca în 1910 să fi trecut la conservator-democrați).

partid și în orice vreme”⁵⁴, asta poate și datorită ambițioasei „coana Margot”, soția sa. Așa se face că Petrovici a fost „averescan” (Partidul Poporului), a trecut apoi la Partidul Național Țărănesc, după care s-a înregimentat în Partidul Național al lui Iorga, pe când acesta a preluat conducerea guvernului, ulterior a intrat în Frontul Renașterii Naționale, pentru ca în cele din urmă să devină antonescian. Însă ca el au fost și alții, precum Silviu Dragomir și Ioan Lupaș, membri ai Partidului Național, formațiune pe care au părăsit-o pentru a trece la „averescani”, iar din 1932 au fost alături de O. Goga, în Partidul Național-Agrar, cel dintâi rămânând aici și după fuziunea cu Liga Apărării Național-Creștine ș.a.m.d.

Sextil Pușcariu a fost o vreme atras de acțiunile politice ale lui N. Iorga, redactând cotidianul iorghist „Drumul nou”. Apoi s-a despărțit de acesta, părănd a se distanța de activitatea politică, însă în 1933 a devenit președinte al „Frăției Ortodoxe Române”⁵⁵, pe care a părăsit-o, întreținând relații „cordiale” cu cei de orientare pro-nazistă⁵⁶, fiind de altfel numit în 1940 director al Institutului Român de la Berlin, ținând totodată cursuri la universitatea de acolo.

În cele din urmă, se cuvine a invoca aici și pe acei universitari care dincolo de partidele politice (înregimentați sau nu) au avut „relații speciale” cu Casa Regală, ceea ce a făcut ca în anumite momente să aibă un ascendent față de ceilalți. De altfel, cu toții au dorit să „placă suveranului” – în fond acestuia datorându-le numirea universitară (după toate procedurile cooptării, validarea se făcea printr-un „Înalt Decret Regal”) ori plasarea în posturi bine remunerate sau de influență –, chiar dacă în anumite momente, bine determinabile, unii au părut a fi „antidinaștici”. În această ultimă postură s-a aflat de pildă B.P. Hasdeu, înainte de a deveni universitar, în 1869-1870, când a și fost pus sub urmărire penală, totodată pierzând locul din Comitetul Teatral, direcția publicației „Arhiva istorică a României”, ca să nu mai vorbim de șicanele ce i s-au făcut pentru a nu mai ajunge deputat

⁵⁴ I.M. Marinescu, *O viață supusă destinului*, ed. I. Opreșan, București, Edit. Vestala, 2005, p.181.

⁵⁵ Asociație religioasă pentru românii ortocdoși din Mitropolia Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramureșului, inițiată de episcopul N. Ivan, cu sprijinul lui Pușcariu, având însă legături destul de strânse și cu activitatea politică, îndeosebi cu extrema dreaptă.

⁵⁶ De pildă, cu ocazia morții legionarilor I. Moța și V. Marin, Sextil Pușcariu a adresat condoleanțe și cuvinte măgulitoare tatălui celui dintâi: „La mormântul lui Ionel Moța își pleacă genunchii un bătrân, mulțumind lui Dumnezeu că l-a învrednicit să simtă spiritul nou care suflă cu tărie peste țara noastră iubită” (cf. „Libertatea”, XXXIX, 1937, nr.4, 24 ianuarie, p.39).

și demisia de la ziarul „Traian” (care a și fost suprimat), evenimente ce au culminat cu întemnițarea lui la Văcărești. După atâtea „pierderi”, este de altfel și momentul când va deveni mai calculat, mai perfid chiar, făcând tot mai des declarații de fidelitate față de tron și persoana principelui, pentru că altfel nu avea decât de suferit, în timp ce unii „păpau caimacul”. Alții, de pildă, nu au fost antidinaștici, ci – de pildă – doar anticarliști, precum P.P. Panaitescu, P. Cancel, D. Găzdaru sau Ioan Hudiță.

În acest context ar trebui să analizăm de fapt mai toate acele producții literar-istoriografice ale universitarilor noștri dedicate sau în strânsă relație cu familia regală. A.D. Xenopol a conferențiat și a scris despre *Regele Carol I*⁵⁷, Al. Tzigara-Samurcaș publică un splendid volum intitulat *Din viața regelui Carol I. Mărturii contemporane și documente inedite* (1939), la fel C.C. Giurescu editează *Cuvântările Regelui Carol I* (2 volume, 1939), ca să nu mai amintim de puzderia de studii și articole de prin periodice ale altor universitari.

Alții însă s-au întrecut în a face fel de fel de gesturi de atașament ori de recunoștință și în alte moduri, de pildă, la 1 iulie 1939, cu prilejul depunerii jurământului de către promoția de ofițeri „Regele Carol I” la Școala de cavalerie din Târgoviște, C.C. Giurescu – devenit rezident regal al Ținutului Dunărea de Jos – a oferit lui Carol II, în semn „de adânc omagiu” din partea respectivei formațiuni administrativ-teritoriale, un portret original al lui Carol I, în ulei, achiziționat la Brăila⁵⁸. De altfel, mulți din colegii de profesorat ai lui Giurescu – cândva chiar prieteni ai acestuia – au privit cu ironie, dar și cu iritare mai apoi, atitudinea de „lingău”, de „pupă’cur pe Carol” (după expresia lui P.P. Panaitescu), de altfel ca și a altora, „care umblă cu limba scoasă după onoruri și gheșefturi”⁵⁹.

Asta nu înseamnă că toți „dinașticii” au îndrăgit și corvezile ce le presupunea apropierea de Casa Regală. De pildă, sub Ferdinand, adeseori N. Iorga era invitat la Palatul Regal, chiar pentru diverse activități mondene. Astfel, când în septembrie 1917 este poftit la o reprezentație cinematografică, Iorga se adresează lui Gaëtan Denize (secretarul Reginei Maria și preceptorul principelui Nicolae), încercând să evite prezența sa acolo, deoarece „trebuie să fie multă lume, lume de aceea de care fug, așa încât n-aș putea să gust plăcerea pe care o poți avea între oameni cu care ai

⁵⁷ În „Viața Românească”, VII, 1912, nr.10, p.5-29 (în versiune franceză a apărut și în „Revue Roumaine”, III, 1914, t.VI, no.2, p.33-37).

⁵⁸ Cf. C.C. Giurescu, *Două portrete ale principelui Carol I*, în „Revista istorică română”, IX, 1939, p.79.

⁵⁹ Ioan Hudiță, *Jurnal politic*, I, ed. Dan Berindei, Iași, Institutul European, 1998, p.44.

ceva comun”. Și continuă Iorga: „În societăți de acestea amestecate, eu nu plătesc doi bani și n-aș vrea să împodobesc asistența aleasă cu o figură de imbecil anost, care să strice și mulțumirea altora”⁶⁰.

Așadar, nu s-ar putea spune că politica activă a stat departe de viața universitară, ci dimpotrivă, pare să fi fost mereu prezentă, ceea ce în fond nu este nimic reprobabil⁶¹. Însă mai gravă apare, ca o constantă și o dominantă în interiorul acestui câmp, prezența politicianismului. Aproape că nimic din mecanismele specifice mediului universitar nu a fost străin de acest aspect, mai tot timpul manifestându-se arbitrarul în funcție de interesele politice de moment și de clienterism, începând cu numirile (sau excluderile) universitare și până la alocațiile bugetare. De altfel, în decembrie 1928, Gr. Nandriș îi scria lui Basil Munteanu, din Cernăuți, că „politica nu m-a prins, dar ce greu e să rezisti. În viața noastră primitivă trebuie să aparții unui clan politic, altfel te sfășie cei din celălalt trib fără frică. Asta este morala actualității noastre și nu știu dacă până în cele din urmă nu mă va birui dorința de luptă realizatoare și nu mă va convinge morala de mai sus, căci dinții urâtului animal politic rânjesc...”. Și a sfârșit și el să se înregimenteze politic⁶².

La fel se întâmplase și cu I. Bogdan, care încă înainte de a ajunge la Universitate primise o serie de favoruri de la fruntașul liberal D.A. Sturdza, prin intermediul altui liberal universitar, I. Bianu, motiv pentru care slavistul făcea în 1887 această confesiune de credință: „La noi nu este sigur de azi pe mâine și din nenorocire trebuie să urmăim încă în parte principiul epocii fanariote de a pune mâna până ce poți. Se înțelege, acest principiu în cazul de față e moral și justificat, căci oricine ar fi ministru imparțial și binevoitor pentru amicii râvnitori nu s-ar opune să-mi dea mijloacele de studiu [bursă]. Am toată încrederea că dl. Sturdza [ministru Instrucțiunii], care se interesează de mine și care mi-a făcut până acuma mult bine, îmi va împlini această singură dorință ce o am. Pentru dl. Sturdza am o adevărată afecțiune; mi se pare că a făcut prea mult pentru mine, fără ca eu să-i fi făcut nici un serviciu. Îi voi recompensa această părintească protecțiune prin o recunoștință sinceră și printr-un devotament

⁶⁰ N. Iorga. *Corespondență*, II, ed. Ecaterina Vaum, București, Edit. Minerva, 1986, p.12.

⁶¹ Pentru o categorie restrânsă de universitari, vezi Mihai Chioveanu, *Istoricii și politica în România interbelică*, în „Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol”, XXXIX-XL, 2002-2003, p.595-612.

⁶² Basil Munteanu, *Corespondențe*, p.555.

ce-i voi păstra totdeauna”⁶³. Iar în timp, așa se va și întâmpla, deși Bogdan va reuși foarte bine să continue excelentele relații și cu junimiștii, care îi întinseseră o mână de ajutor încă de la terminarea studiilor universitare, primind postul de profesor de greacă și latină la Institutul particular din Pomârla, unde director era Samson Bodnărescu. Totodată, în 1885, îi dăduseră șansa să devină colaborator la „Convorbiri literare”⁶⁴, fapt cu totul și cu totul remarcabil pentru un tânăr cu aspirații înalte, iar mai apoi a devenit și director al acestei publicații, între 1902 și 1906.

Însă a face „politică” este una, iar a face „politicianism” este alta⁶⁵. Acest din urmă aspect a prezentat mereu Universitatea în exterior ca un paradis al jocurilor politice, aranjamentelor de culise, în care ambianța putea fi oricum, numai științifică și de educație nu! La Cluj de pildă, uneori, atmosfera părea deosebit de încinsă și dominată de politicianism, imagine favorizată pe de o parte prin poziția periferică față de metropolă – unde viața era mai agitată și mai complexă –, iar pe de alta de puternica polarizare a politicienilor universitari, cu genealogii ideologice și moravuri mult diferite: gruparea liberalilor, în principal sub influența „regătenilor”, care aveau aici două ziare puternice, „Înfrățirea” și „Națiunea”⁶⁶; și gruparea țărăniștilor, care prin organul lor de expresie, „Patria”, erau deosebit de activi și îndreptățiți să repudieze obiceiurile și mentalitățile dâmbovițene. De altfel, într-unul din articolele acestui din urmă jurnal, universitarii liberali erau apreciați ca fiind „microbi ai infecției vieții publice din Ardeal”, persoane imorale care „înțeleg să împământenească în Ardeal obiceiuri care țin Vechiul Regat în loc”⁶⁷. Evident, nu vom insista asupra unor astfel de calificative, numărul articolelor de acest gen fiind de ordinul sutelor pentru anii interbelici, ca de altfel și anterior, în spațiul extra-carpatic, în cazul parcă veșnicei rivalități dintre universitățile din Iași și București.

⁶³ *Scrisori către Ioan Bianu*, I, ed. Marieta și Petre Croicu, București, Edit. Minerva, p.123.

⁶⁴ A publicat o critică la cartea lui Aron Densusianu, *Istoria limbii și literaturii române* (în „Convorbiri literare”, XIX, 1885, nr.8, p.678-696).

⁶⁵ Vezi și Spiru C. Haret, *Un eveniment istoric*, în „Revista generală a învățământului”, II, 1907, nr.8, p.513-523.

⁶⁶ La Cluj, liberalii au fost la început destul de divizați, prin înfruntarea dintre aripa ardeleană (reprezentată de Meruțiu) și cea regăteană (N. Bănescu).

⁶⁷ *Al. Lepadatu, N. Bănescu, Marin Ștefănescu, V. Meruțiu & Comp.*, în „Patria”, IV, 1922, nr.55 (14 martie), p.1. Vezi și *Candidatul naivității politice. La ce pot să se dedea unii profesori universitari*, în „Patria”, IV, 1922, nr.44 (1 martie), p.2.

Deși – doar în aparență – fără o legătură directă cu puterea politică a universitarilor, se cuvin totuși invocați anii războiului balcanic⁶⁸ și ai primei conflagrații mondiale, sfârșitul acesteia din urmă aducând realizarea României Mari, prin integrarea în hotarele noului stat a Transilvaniei, Bucovinei și Basarabiei. A fost însă perioada când mulți universitari (sau intelectuali ce vor ocupa ulterior o catedră) și-au sporit capitalul politic prin militantismul în cauza unirii, unii prin mijloacele intelectual-propagandistice, alții pe câmpul de luptă, alții și într-o parte, și în alta. O spune de altfel și Marin Ștefănescu, în 1924, cu ocazia implicării sale într-un scandal de calomnie, din care cauză a și fost suspendat din învățământul superior vreme de șase luni⁶⁹: „Drumul meu la universitatea de aici [Cluj] a fost prin durerea cu care am mușcat țărâna pe câmpul de onoare”⁷⁰, recunoscând totodată că în orașul din inima Ardealului s-a lăsat antrenat mai mult în activitățile „extrașcolare” decât în cele profesionale⁷¹. Chiar mult mai târziu, de pildă cu ocazia concursului pentru catedra de Istoria literaturii moderne române de la Cluj, din 1936, unul din candidați, Gh. Marinescu, invoca printre alte atuuri faptul că a participat la războiul balcanic din 1912-1913 și la marea conflagrație ce i-a urmat, fiind avansat la gradul de căpitan în 1917, datorită meritelor militare.

Dintre cei ce au luptat pe front se cuvine a reține aici pe Gh.I. Brătianu, care – deși proaspăt absolvent de liceu (în vara lui 1916) – s-a înrolat voluntar pe front, cu toate că tatăl său era primul ministru al țării. După șase luni de instrucție în cadrul Școlii de Artilerie din Iași, în iulie 1917 ajunge pe linia frontului din Moldova, fiind chiar rănit la sfârșitul

⁶⁸ La campania din 1913 au participat, dintre universitarii literari, N. Iorga, I. Petrovici, D. Gusti, P. Mihăileanu, C. Fedeleș, I. Ursu (cf. *Arh.St.București, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice*, dos.3156/1913, f.32). De pildă, cu toate că era scutit de serviciul militar, Al. Tzigara-Samurcaș s-a înrolat voluntar în armată, în iunie 1913, pentru a participa la campania din Bulgaria, în cadrul Corpului IV Armată, aflat sub comanda principelui Ferdinand (detalii în Al. Tzigara-Samurcaș, *Memorii*, II, ed. Ioan Șerb și Florica Șerb, București, Edit. „Grai și Suflet-Cultura Națională”, 1999, p.52-56).

⁶⁹ Marin Ștefănescu, *Pe drumul apostolatului...*, în „Patria”, VI, 1924, nr.148 (17 iulie), p.1.

⁷⁰ A luptat în cadrul Regimentului 2 Vânători „Regina Elisabeta”, având gradul de căpitan.

⁷¹ *Nicolae Iorga și Universitatea din Cluj. Corespondență (1919-1940)*, ed. Petre Țurlea și Stelian Măndruț, București, Edit. Academiei Române, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, 2005, p.171-172.

lui august, la Cireșoia, revenind după vindecare pe frontul din Bucovina⁷².

Asemenea lui Brătianu, Scarlat Lambrino a luptat în tranșee, fiind rănit în zona Șercaia, în 1916, de o bombă ce a explodat în apropiere, numeroase schije pătrunzându-i în trup, motiv pentru care a fost supus mai multor intervenții chirurgicale. După absolvirea Școlii Militare din Botoșani, D. Marmeliuc a fost încadrat la Regimentul 8 Infanterie Buzău, luptând la Mărășești, unde a fost grav rănit, după care a fost detașat la Marele Cartier General. Dan Bădărău a luptat ca locotenent aerostier, înfruntând un atac german în iulie 1917 și salvând materialul informativ parașutându-se, fiind decorat cu mai multe ordine și medalii. În calitate de sublocotenent de rezervă la Regimentul 2 Roșiori, Constantin Balmuș a fost mobilizat în ziua de 1 noiembrie 1918 și a stat pe frontiera de la Nistru toată iarna, până la 21 februarie 1919, când a fost lăsat la vatră pentru studii⁷³. Pe Theodor Capidan războiul mondial îl surprinde la Salonic, unde a fost recrutat și încorporat la 30 septembrie 1916 în armata franceză din Orient, ca soldat în Legiunea Străină, până în 1918. La fel Vasile Grecu, care a fost mobilizat la sfârșitul lunii iulie 1914 și trimis să lupte pentru Imperiul habsburgic. Însă după o serie de peregrinări cu unitatea sa pe drumurile Galiției, în toamna lui 1914 reușește să obțină un concediu și (împreună cu Leca Morariu⁷⁴ și I.E. Torouțiu, rudele sale prin alianță) se refugiază în București, unde își va stabili și domiciliul.

Constantin Daicoviciu a luat parte la conflagrație de la 14 aprilie 1916 până la 1 februarie 1918, ca soldat voluntar stegar și sublocotenent de rezervă în armata austro-ungară, apoi de la 1 octombrie 1918 a intrat în Garda Națională, după care va lupta în campania de pe Tisa din 1919, în cadrul Regimentului român 83 Infanterie⁷⁵. Deși era încă student – ca și Daicoviciu, de altfel –, Grigore Nandriș se află pe front ca voluntar încă din 1916, pentru ca în toamna lui 1918 să participe în Ardeal la organizarea unor detașamente antiungurești. În schimb, ca preot, Ioan Lupaș nu a făcut armata, însă în timpul primului război mondial a fost internat lângă lacul

⁷² Lucian Nastasă, *Gheorghe I. Brătianu. Scrisori din anul Marii Uniri*, în *Almanahul „Ateneu”*, 1989, p.51-53. Vezi și textul lui Gh.I. Brătianu într-o nouă ediție, *File rupte din cartea războiului*, cu o postfață de Șerban Papacostea, București, Edit. Scripta, 2006 (prima ediție a apărut în 1934).

⁷³ De la 1 aprilie 1917 până la 1 aprilie 1918 făcuse Școala Militară de la Botoșani (cf. *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.1/1941, f.64).

⁷⁴ Vezi Leca Morariu, *Viață. Din caietul unui român prizonier în uniformă împăratului*, ediție îngrijită și prefață de Liviu Papuc, Editura Alfa, Iași, 2002.

⁷⁵ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.25/1941.

Fertő din Ungaria (15 august 1916-1 aprilie 1917). Coriolan Petranu a luptat însă în cadrul unui regiment de husari al armatei austro-ungare (1916-1918), fiind rănit și ca atare scutit până la finele conflagrației. La fel Sextil Pușcariu, care a luat parte activă, ca combatant, de la 1 august 1914 până la armistițiu (11 noiembrie 1918), în calitate de ofițer de artilerie în armata austro-ungară.

Iar alături de cei amintiți mai sus se cuvine a mai reține pe C. Marinescu, Tache Papahagi (concentrat în 1917, în cadrul Regimentului 69/77 Infanterie), Al. Popescu-Telega, Fl. Ștefănescu-Goangă (a fost căpitan, în cadrul Regimentului 4 Artilerie grea, fiind mobilizat la 15 august 1916 și lăsat la vatră la 17 mai 1918), D.M. Teodorescu (care a luptat și în războiul balcanic din 1913), C. Rădulescu-Motru (ajuns însă prizonier într-un lagăr din Bulgaria, în 1916-1917), Petre Andrei, Șt. Bărsănescu, Tudor Vianu, N. Bagdasar ș.a., care s-au bucurat apoi de „prestigiul frontului” atât în fața corpului studentesc, cât mai ales în câmpul propagandei politice și al confruntărilor electorale.

Însă nu toți au stat pe linia frontului, înfruntând toate ororile pe care le presupunea participarea efectivă la confruntarea cu inamicul. În definitiv nu este cu nimic reprobabil, ducerea unui război impunând cam tot atâtea sacrificii și în spatele tranșelor. Ca locotenent, Nicolae Bănescu a fost mobilizat între 15 august 1916 și 1 iulie 1918 la Regimentul 22 Infanterie și la Liceul Militar „Dorohoi”. Vasile Bogrea, cu firea lui bolnăvicioasă, a activat la Serviciul știrilor din cadrul Ministerului de Război, în același timp fiind și profesor la Liceul Internat din Iași. În cadrul aceluiasi serviciu a mai fost mobilizat Al. Lapedatu, între 15 august 1916 și 28 iulie 1917, precum și Emil Panaitescu, care preda totodată la Școala Normală „Vasile Lupu” din localitate. În plus, Lapedatu a fost însărcinat să supravegheze și să predea tezaurul României în Rusia⁷⁶. La Serviciul presei din București au fost concentrați Orest Tafrali și Dimitrie Gusti etc.

Alții, în contextul de atunci, au rămas în teritoriile temporar ocupate (în 1917-1918, Muntenia, Oltenia și Dobrogea), îndeplinind însărcinări menite a mai atenua dezastrul provocat de ocupația germano-bulgară de atunci. Este cazul lui Constantin Giurescu, care a fost mobilizat încă de la intrarea României în război, însă după ocuparea Bucureștiului – când instituțiile țării s-au mutat în Moldova – i s-a ordonat să rămână pe loc pentru a avea grijă de arhiva Ministerului Afacerilor

⁷⁶ Pentru ce a însemnat acest lucru, vezi Al. Lapedatu, *Scrisori alese. Articole, cuvântări, amintiri*, ed. Ioan Opriș, Cluj, Edit. Dacia, p.232-317 (sub titlul: „Jurnalul de la Moscova”).

Străine și de alte bunuri ale acestuia. De altfel, pentru felul în care și-a îndeplinit datoria, spre finele războiului a fost numit director al acelor arhive. Ioan Bogdan a rămas și el în capitală, gestionând mersul Universității și girând o parte din afacerile Academiei Române (salvând astfel colecția de manuscrise slavo-române).

Totodată, spre finele primului război mondial, mai mulți universitari s-au dus prin Europa, îndeosebi la Paris, pentru o propagandă mai eficientă și coerentă în favoarea cauzei românești. În fapt, Asociația profesorilor universitari din România, creată la 28 aprilie 1917, a propus lui I.I.C. Brătianu să contribuie la promovarea idealurilor noastre peste hotare, desemnând 10 profesori (din care, dintre „literați”, au fost: O. Tafrali, I. Ursu, I. Găvănescul, Simion Măndrescu, G. Murnu și I. Nistor), ce au alcătuit Misiunea Universitară Română pentru propagandă în străinătate. Cu acest prilej, ministrul Instrucțiunii și Cultelor de atunci, I.G. Duca, a conferit acestui grup de profesori și o însărcinare oficială, la 6 august 1917, de a studia organizarea învățământului superior din Franța, în scopul unei viitoare reforme la noi, în acest context fiecare primind 2000 lei⁷⁷.

Evident, ideea nu era de dată recentă, de pildă, în noiembrie 1914, mai mulți universitari ieșeni – A.D. Xenopol, O. Tafrali, C. Bacaloglu, Ch. Drouhet, I. Ursu, I. Găvănescul, V. Myller, C.I. Parhon și I. Rallet – semnând un memoriu înaintat lui G. Blondel, ministrul plenipotențiar al Franței la București, ce reflecta aceleași deziderate. Iar la Paris exista deja încă de la începutul războiului un Comitet franco-român, pentru ca din ianuarie 1917 să funcționeze și un birou de presă, peste numai un an fiind tipărit și un săptămânal în patru pagini, „La Roumanie”, într-un tiraj de aproximativ 5-6000 exemplare, expediate deopotrivă în Anglia, SUA, Elveția, Italia, Suedia etc, în care au scris dintre universitarii de la litere îndeosebi I. Găvănescul și O. Tafrali⁷⁸. De pildă, ca răspuns la Memoriul profesorilor de la Universitatea „Ferencz József” din Cluj, ce viza menținerea integrității teritoriale a Ungariei, membrii Misiunii Universitare române au redactat și înaintat un răspuns ce a fost dat publicității în „La Roumanie” (II, 1919, nr. 61 din 13 martie, p.3), semnat de Thoma Ionescu, Er.A. Pangrati, I. Găvănescul, C.G. Dissescu, N. Basilescu, O. Tafrali, I.

⁷⁷ Cf. *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.1/1918, f.232.

⁷⁸ O. Tafrali, *Propaganda românească în străinătate*, Craiova, [1920]; C. Iordăchescu, *Însemnări din anii 1916-1919*, Iași, f.ed., 1937; Fl. Constantiniu, I. Stanciu, *Sprrijinul și lupta românilor din străinătate pentru cauza unității românești (1914-1918)*, în „Revista de istorie”, XXIX, 1976, nr.12, p.1873-1887; Gh.I. Oancea, *Emigrația română din Italia și Franța și rolul ei în făurirea statului național unitar român*, în „Ziridava”, X, 1979, p.489-501.

Ursu, N. Coculescu, N. Dănilă, A. Davidoglu, Ch. Drouhet, M. Georgescu, D. Hurmuzescu, Tr. Lalescu, G.G. Mironescu, G. Murnu, P.P. Negulescu, C. Sipsom, D. Voinov, V.V. Buțureanu, V. Dimitriu și E. Neculcea. Totodată sunt ținute conferințe, se traduc și se tipăresc cărți în limbi de circulație internațională⁷⁹, sunt cultivate relațiile cu mediul intelectual și politic francez etc. În definitiv, toate aceste aspecte doar sugerate aici – deși li s-ar cuveni o dezvoltare mult mai semnificativă – conturează numai secvențial dimensiunea politică a profesorului universitar, în conexiunea firească cu profilul social și cultural al acestuia.

Dintr-o altă perspectivă, mai mult decât oricare alt grup, universitarii se definesc nu doar prin raportarea la societatea și cultura căreia aparțin, ci mai ales prin universalismul lor, prin referința la celelalte culturi și configurații politice și ideologice. Prin poziția lor, prin obligațiile profesionale ce le revin, ei sunt agenții cei mai activi și eficienți ai transferurilor culturale și politice între diversele culturi naționale. Chiar și acei universitari apreciați în general conservatori sau reacționari și care au propovăduit refuzul deschiderii spre alte culturi, repudiind – cel puțin declarativ – influențele străine, au făcut acest lucru tocmai în virtutea faptului că erau cunoscători (uneori mai mult decât aproximativ) ai culturilor și ideilor pe care le denunțau, le stigmatizau ori le caricaturizau. Exemplul cel mai elocvent este acela al lui N. Iorga, cu o excepțională deschidere spre celelalte culturi europene, dar care uneori a fost în „topul” manifestărilor naționaliste, unele chiar violente, ca în cazul evenimentelor din martie 1906, din fața Teatrului Național din București, care căutau să excludă reprezentațiile străine în favoarea celor autohtone. Însă mai nimic nu vom putea înțelege din istoria culturii și, în cazul nostru, a universităților românești fără referința, implicită sau explicită, la celelalte spații culturale – în special cel francez și german – de la care s-au luat atât de multe elemente.

Cu toate că ponderea lor a fost extrem de redusă, îndeosebi universitarii și intelectualii din intervalul 1860-1918 (în cazul celor cu alură romantică, dar nu numai) se caracterizează prin cultul pentru ei înșiși și prin credința răspândită că această minoritate este capabilă să antreneze, doar prin puterea exemplului, a cuvântului și a scrisului, alte grupe sociale. Deși acest rol s-a diminuat după primul război mondial, efectul epigonic –

⁷⁹ De pildă, răspunzând campaniei bulgarilor prin numeroase broșuri și articole tendențioase, O. Tafrali publică vol. *La Roumanie transdanubienne (La Dobroudja). Esquisse géographique, historique, ethnographique et économique*, Paris, Ernest Leroux, 1918, 195 p.

printr-un soi de genealogie intelectuală – s-a perpetuat și după aceea, iar cultivarea în posteritate a unor figuri precum B.P. Hasdeu, Titu Maiorescu, A.D. Xenopol avea în fond scopuri bine determinate. Nu întâmplător, în cazul lui Maiorescu, de pildă, s-a creat un veritabil cult, întreținut încă multă vreme de la dispariția sa fizică.

Furnizând cele mai înalte cadre ale societății, universitățile au exercitat în România nu doar o dominație simbolică, ci și una reală. În cadrul acestora, îndeosebi facultățile de filosofie și litere au jucat un rol fundamental în societatea românească în perioada de care ne ocupăm. Studiile de istorie au contribuit la dezvoltarea sentimentelor naționale, la ideea de regenerare morală și construcție statală modernă și unitară, prin apelul la faptele trecutului. Deși căzut în desuetudine spre sfârșitul secolului XIX, la noi *istorismul* s-a mai făcut simțit chiar și în mediile academice încă multă vreme⁸⁰, și nu lipsește nici astăzi. În contextul în care toate inițiativele, idealurile de viitor și realizările erau subsumate trecutului, istoria oferind mereu argumente, este explicabil cum profesioniștii acestei materii s-au bucurat de un imens prestigiu intelectual și au dezvoltat conduite ce merită luare aminte. Alexandru D. Xenopol „stăpânea, cu vorbirea sa curgătoare și măestrită, toată sala – își amintea un fost student de-al său –, și când încheia conferința, ascultătorii începeau să se plângă că păcat c-a isprăvit așa de curând”⁸¹. Sau imensul public ce participa prin 1919-1920 la prelegerile lui Vasile Pârvan de la Universitatea din București sau la cea din Cluj, ca să nu mai vorbim de apelativul atribuit lui Nicolae Iorga, de „Apostol al Neamului”! În inima Ardealului, Ioan Lupaș „se distingea prin puterea verbului său, printr-o memorie prodigioasă” – rememorează un fost student al său, Ștefan Pascu, ajuns și el mai apoi universitar; „vorbea ore în șir, având în față doar un petec de hârtie de mărimea unei palme, un petec de hârtie pe care avea scris doar un citat mai evocator. Patosul său era molipsitor, poate că și partea de istorie predată de el îl favoriza în acest sens [de la Mihai Viteazul la 1848]”⁸².

Profesorii care s-au ocupat de filosofie au exercitat de asemenea o influență majoră în societatea românească, acționând fie prin persuasiune,

⁸⁰ Pentru comparație vezi Otto Gerhard Oexle, *L'hitorisme en débat: de Nietzsche à Kantorowicz*, Aubier Montaigne, 2001, precum și *Das Problem der Problemgeschichte, 1880-1932*, Hrsg. Otto Gerhard Oexle, Göttingen, Wallstein Verlag, 2001.

⁸¹ Th.D. Speranția, *Amintiri*, în vol. [Omagiu] *Lui C. Dimitrescu-Iași din partea elevilor și a prietenilor săi, la împlinirea unui pătrar de veac de activitate universitară. XXV februar MCMIV*, București, Göbl, 1904, p.112.

⁸² Dorin Tudoran, *Nostalgii intacte*, București, Edit. Eminescu, 1982, p.179.

fie prin punerea în lucru a „raționalismului”. Ambiguă în fond, filosofia apelează la retorică, caută să placă utilizând abstracții, făurind chiar și construcții societale ori individuale adeseori imaginare, care să seducă, prin ceea ce înțelegem noi astăzi ca ideologie⁸³. Nu întâmplător, deși majoritatea universitarilor noștri „filosofi” au dovedit prea puțină originalitate, aceștia au reușit să genereze nu doar entuziasme, ci au impus chiar conduite și direcții de evoluție societală. Cazul lui Titu Maiorescu este exemplar în această direcție. El este un excelent model de intelectual care s-a adaptat mereu din mers noilor exigențe, el a pus în lucru un nou tip de acțiune socială și culturală, promovând o nouă forță – intelectocrația. Exercitând o dominație simbolică și reală abia din penultimul deceniu al veacului XIX, Titu Maiorescu – în fapt și ca exponent al societății *Junimea* – a fost unul din aceia care au format și furnizat multe din cadrele înalte ale națiunii, nenumărați discipoli și aderenți ai societății amintite deținând privilegiile și pârghii decisive în gestionarea diverselor paliere ale societății. El este acela care a pus bazele unui grup socialmente recunoscut, care a produs și protejat o elită ce a utilizat strategii diverse de reproducere și impunere în cadrul societății românești, a fost atent în selecția tinerilor, le-a canalizat energiile în direcția concepută de el, le-a supravegheat lecturile, îi invita acasă, făcându-le intrarea în lumea influentă, îi purta în călătoriile de vacanță pe cheltuielă proprie, iar unora chiar le găsește soții din familii bune⁸⁴, și – peste toate – profită de poziția sa politică și socială, oferindu-le cu generozitate burse, posturi, șanse de afirmare etc. Este și motivul pentru care mulți discipoli și-au dorit să fie ca el, iar unul din aceștia, Petre P. Negulescu, în postura sa de universitar mai întâi la Iași, apoi la București, genera zâmbete printre colegi și studenți uneori prin ridiculul de a-l imita în

⁸³ Vezi, de pildă, Ernest Bernea, *Filosofia la Universitate*. București, Tip. Bucovina, București, 1937; C. Noica, *Filosofie și Universitate*, în „Vremea”, X, 1937, nr.510 (24 octombrie), p.8.

⁸⁴ Dintr-o relatare a lui I.A.I. Brătescu-Voinești, cam în felul acesta vedea Maiorescu traiectoria oricărui tânăr de talent ce se afla în proximitatea sa, cu referire directă la Mihai Eminescu: „Visam pentru el o situație frumoasă, atât de meritată prin marele lui talent, prin vasta lui cultură, și prin limpezimea minții lui geniale. Aș fi vrut să-l văd ocupând o catedră universitară de filosofie, aș fi vrut să-l văd căsătorit cu o fată bună, cinstită și cu ceva stare, care să-l fi putut pune la adăpostul nevoiei de a munci din greu pentru a-și asigura existența” (cf. *Amintiri despre Titu Maiorescu*, ed. Ion Popescu-Sireteanu, Iași, Edit. Junimea, 1973, p.43). De altfel, unul din principalele motive ale rupturii ulterioare dintre Brătescu-Voinești și Maiorescu a fost tocmai refuzul celui dintâi de a accepta o căsătorie aranjată de protectorul său (vezi *Titu Maiorescu și prima generație de maiorescieni. Corespondență*, p.64-65).

toate pe Maiorescu⁸⁵. Cu toate acestea, la rândul său, Negulescu a exercitat o reală influență asupra altora, Camil Petrescu – de pildă – evidențiind contribuția majoră a acestuia în modelarea lui spirituală, devenind chiar autorul unei apreciate construcții filosofice⁸⁶.

Asemenea lui Titu Maiorescu, mai pot fi invocați C. Rădulescu-Motru, Ion Petrovici, Tudor Vianu ș.a., unii din ei reușind să creeze adeziuni atât de puternice, încât uneori au devenit personaje periculoase în concepția guvernanților. Este cazul lui Nae Ionescu, pe care l-am invocat deja, cu un rol deloc de neglijat în formarea și îndrumarea unei semnificative părți din tânăra generație interbelică spre extrema dreaptă, naționalistă și antisemită.

Așadar, în termeni generali, se poate afirma că disciplinele „filosofice”, așa cum au fost multe profesate la noi, prin arta de a vorbi bine și a sistematiza ideile, de a pune în circulație concepțiile generale asupra vieții și a morții, prin intenția clară uneori de a seduce pe tinerii studioși, de a convinge și de a persuadea, de a se atașa la sfera probabilului, s-au bucurat de o maximă căutare și receptivitate, reușind să declanșeze mecanisme psihice adeseori iraționale sau afective, care frecvent generează chiar gustul pentru putere⁸⁷. Deși era student la facultatea de științe, Constantin Kirițescu evocă pentru finele secolului XIX căutarea de care se bucurau prelegerile unor profesori de la filosofie și litere, mult apreciați pentru elocința lor, și la care participa un numeros public extrauniversitar. Pe atunci, în mod deosebit doi oratori erau „la modă”: Titu Maiorescu și C. Dimitrescu-Iași. Venea la cursurile lor atâta lume încât celebra sală IV din clădirea veche a Universității din București (cea mai spațioasă) se umplea la refuz. „Maiorescu își făcea apariția la catedră plin de prestanță, solemn în redingota lui, cu gestul măsurat, cu mimica nuanțată – gurile rele pretindeau să-și studia prelegerile, discursurile și pledoariile în fața oglinzii –, cu vorbirea sonoră și cadențată, cu fraza cizelată artistic. Intra în sală cu o punctualitate kantiană, precedat de doamna Maiorescu. Prelegerile erau o succesiune de idei înlănțuite logic, argumentate prin analize și critici

⁸⁵ Cf. Teohari Antonescu, *Jurnal (1893-1908)*, ed. Lucian Nastasă, Cluj, Edit. Limes, 2005, p.90; Mircea Eliade, *Memorii*, I, ed. Mircea Handoca, București, Edit. Humanitas, 1991, p.110.

⁸⁶ Camil Petrescu, *Profesorul și gânditorul P.P. Negulescu*, în „Adevărul”, XLVIII, 1934, nr.15.353 (21 ianuarie). În afara disertației doctorale despre Husserl (în 1938), Camil Petrescu a fost autorul *Doctrinei substanței* (1940), reeditată în 1988 la Edit. Științifică și Enciclopedică, în două volume.

⁸⁷ Cf. Jacqueline Russ, *Les théories du pouvoir*, Paris, Lib. Générale Française, 1994, p.235-236.

pătrunzătoare. Ele convingeau atât de la sine, cât și prin autoritatea care se degaja din persoana vorbitorului”. Se pare că Maiorescu vorbea atât de atractiv și seducător, încât în timpul unui curs, la un moment dat, publicul a izbucnit în aplauze, la care Maiorescu a rostit glacial: „Domnilor, mă adresez inteligenței, iar nu musculaturii dumneavoastră”.

Constantin (Coco) Dimitrescu-Iași, dimpotrivă, apărea mereu cu întârziere, motiv pentru care își cerea scuze. „Expunerea începea cu o voce stinsă, aproape imperceptibilă care însă, cu cât intra în miezul lecției, se clarifica și se intensifica”. În plus, C. Dimitrescu-Iași arăta mai puțin a filosof, cât mai curând a un „financiar bine hrănit și satisfăcut de mersul afacerilor”. „Grăsuli și greoi în mișcări, cu o figură rubicondă înconjurată de o bărbuță rotundă și deasă, încărunită, pieptănată cu atenție, care ocolea o gură cu buze groase și surâzătoare, profesorul purta invariabil o batistă colorată în buzunarul de sus al vestonului. Această batistă juca un rol important în desfășurarea lecției: când era scoasă pentru a tampona fruntea pleșuvă brobonată de sudoare și a-și găsi din nou lăcașul, când era aruncată pe masă pentru punctarea unei fraze, pentru ca apoi să fie ridicată și înfundată în buzunar după ce-și făcuse datoria. Expunerea lui Coco era cursivă, caldă, colorată; curând după începerea prelegerii, auditoriul uita impresia neplăcută pricinuită de vocea stinsă și răgușită de la început și, odată cu revenirea unei relative sonorități, gusta din plin frumusețea expunerii și meșteșugul vorbirii”⁸⁸. Sunt două personalități aflate aproape la extreme, însă ambele capabile a capta interesul și a atrage public din afară, de a modela atitudini și a stârni pasiuni intelectuale, utilizând în acest scop o scenografie ce ar merita luare aminte.

În consecință, materiile filosofice au acționat influențând judecata și determinând conduite, pentru că au vizat mai totdeauna să obțină adeziunea spiritelor. Multe exemple atestă și explicitează puterea filosofiei, fără de care cultura n-ar fi ceea ce este. Aș mai invoca aici efectul indirect exercitat de Titu Maiorescu – care deja trecuse în lumea celor drepți în 1917 – asupra unui tânăr ce părea destul de dezorientat prin anii 1918-1919 și care nu reușise să audieze vreun curs al ilustrului profesor. Prea puțin interesat de studiile universitare ale primului an, nevoia de a dobândi o anume independență financiară față de părinți l-a determinat pe George

⁸⁸ Constantin Kirițescu, *O viață, o lume, o epocă. Memorii*, București, Edit. Sport-Turism, 1979, p.83; pentru Dimitrescu-Iași, ca profesor, vezi și Eugeniu Speranția, *Figuri universitare*, București, Edit. Tineretului, 1967, p.5-13; Șt.C. Ioan, *Amintiri*, București, f.ed., 1943, p.76-81; Constantin Sporea, *Memorii*, ed. Dan Mănuță și Horst Fassel, Iași, Edit. Timpul, 2001 ș.a.

Călinescu să se angajeze temporar custode al bibliotecii facultății de filosofie și litere din București, care tocmai intrase în posesia cărților personale ale recent dispărutului T. Maiorescu. Dacă până atunci păruse destul de blazat vizavi de „speculațiile” filosofice, reticent față de eforturile intelectuale sistematice și precis orientate, munca de inventariere a volumelor proaspăt donate l-au introdus pe neașteptate în laboratorul de creație al ilustrului cărturar, în intimitatea gândurilor acestuia, care avusese obiceiul de a face însemnări consistente pe marginea filelor de carte. Această fascinație a ideilor maioresciene, vehiculate prin simple notații și reflecții marginale, a fost decisivă în destinul lui Călinescu, care descoperă voluptatea lecturii și a cugetării, generând totodată „declicul” ce a schimbat un destin altfel previzibil⁸⁹. A devenit ulterior, după cum se știe, unul din criticii literari români de referință pentru multă vreme, profesor universitar și, mai ales, autorul unei monumentale *Istorie a literaturii române de la origini până în prezent* (1941). Mai mult chiar, prin prestigiul intelectual acumulat, prin calitatea de membru al Academiei Române, reformate în 1948, și ca director al Institutului de istorie literară și folclor din București (între 1951-1965), a deținut principalele leviere de validare a producției literare românești vreme de aproape un sfert de secol.

Cu nimic mai prejos au fost disciplinele literare și filologice, care au modelat și ele – prin câteva personalități universitare – conduite și destine demne de luare aminte. Cursurile lui Pompiliu Eliade, care se țineau în sala I (la parter) din corpul principal al Universității din București, „erau frecventate asiduu și cu admirație”, îndeosebi de „elementul feminin”; „El vorbea liber, cu mare vervă, accentuându-și cu un potop de termeni figurați, dar și cu mare nervozitate, debitul inepuizabil”, utilizând din plin cele mai atractive dispozitive retorice (exclamația, interogația, repetiția etc)⁹⁰. Mihail Dragomirescu era mereu înconjurat de numeroși tineri, i-a impulsionat ca scriitori, le-a pus la dispoziție propria revistă „Convorbiri critice”⁹¹, iar seminarul lui și Cercul de literatură pe care l-a condus (transformat din 1932 în Institut de literatură) au fost mereu laboratoare de creație, de critică literară. A pus parcă în practică mai vechea povață adresată lui de I.L. Caragiale, imediat după ce a devenit profesor, în 1906: „Veză-ți, cu iubirea de adevăr ce ți-o cunosc, de catedra ta. De la-nălțimea

⁸⁹ Ion Bălu, *Viața lui G. Călinescu*, București, Edit. Cartea Românească, 1981, p.59-61.

⁹⁰ Eugeniu Speranția, *Figuri universitare*, p.46.

⁹¹ Vezi *Convorbiri critice (1907-1910). Indice bibliografic*, adnotat de Silvia Moșneguțu-Tomescu, Iași, BCU „Mihai Eminescu”, 1983, 177 p. + XV.

ei, caută a scăpa cât poți tineretul de rătăcirea în care sistematic îl ține nenorocita noastră școală – criminala instituție de stat! Speră, nu înceta un moment a spera, că osârdia ta cinstită va ajunge răsplătită odinioară cu o fericită recoltă⁹². De altfel, înscrisă la Universitatea din București imediat după prima conflagrație mondială, Ecaterina Săndulescu înregistrează în memoriile ei îndeosebi activitatea de la seminariile lui Mihail Dragomirescu, „figura centrală a facultății de litere și filosofie din București în perioada interbelică”, la care participa „cel mai mare număr de studenți ce-l avea un profesor universitar atunci” – motiv pentru care își ținea seminariile în aula Bibliotecii Fundațiilor. De altfel, acesta „a însemnat de la început, pentru mine, mentorul formării personalității mele didactice și publicistice”, la fel cum și alții au gândit aidoma (de pildă Pompiliu Constantinescu, Vladimir Streinu, Șerban Cioculescu, Al. Graur, Anton Holban ș.a.)⁹³.

Cu entuziasm s-a exprimat și Edgar Papu, referindu-se la Tudor Vianu, care „a fost cel mai strălucit profesor pentru perioada de formare, de construcție a unui tânăr; nu cred că a avut egal în lume”, fiind „profesorul exemplar”⁹⁴. Sau în ce-l privește pe Sextil Pușcariu, care deși era „distant, reținut în relațiile cu studenții”, oferind „un cuvânt de apreciere, un zâmbet binevoitor cu atâta cumpănire, că le țineai minte multă vreme”, a creat însă și mulți discipoli, cărora le-a procurat stipendii pentru specializare în străinătate, i-a implicat în lucrări lingvistice de proporții, „a cultivat spiritul de echipă”, i-a apărat contra adversarilor „științifici”, le-a oferit posturi etc⁹⁵. Iar dintre cei formați de Pușcariu, trebuie amintiți viitorii universitari Sever Pop, D. Macrea, Emil Petrovici, Șt. Pașca, iar dintre cei care i-au fost mereu în preajmă, în marele proiect al Dicționarului, pe Th. Capidan, N. Drăganu, Th. Naum, G. Giuglea sau C. Lacea.

Așadar, s-ar putea afirma că universitarii din România, până la finele celui de-al doilea război mondial, au exercitat o suficient de importantă influență asupra societății, uneori chiar au dominat-o prin

⁹² I.L. Caragiale, *Scrisori și acte*, ed. Șerban Cioculescu, București, Editura pentru Literatură, 1963, p.44.

⁹³ Ecaterina Săndulescu, *Din umbra umbrelor*, București, Edit. Albatros, 1981, p.58. Cu toate acestea, mulți din studenții menționați, dar și alții, vor dezerta de la M. Dragomirescu, pentru a se înregistra în Cercul „Sburătorului”, al lui Eugen Lovinescu.

⁹⁴ Cf. Dorin Tudoran, *Nostalgii intacte*, București, Edit. Eminescu, 1982, p.150.

⁹⁵ Radu Brateș, *Oameni din Ardeal*, București, Edit. Minerva, 1973, p.135, 138 (chiar autorul a fost cooptat vreme de trei ani ca „practicant” la Muzeul Limbii Române din Cluj).

simboluri și prestigiu. Spre deosebire de alte categorii, ei nu s-au definit ca elite prin poziția economică, prin statutul material, prin funcții și remunerații, deși mulți au ocupat posturi ministeriale sau au deținut pârghii importante de putere în cadrul diverselor departamente sau instituții guvernamentale ori private, iar unora nu le-a lipsit bunăstarea materială. Dar ca principiu însă, Universitatea, prin corpul ei profesoral, a cumulat o paletă cât se poate de extinsă de puteri (socială, intelectuală, politică), oferind totodată cadrele care guvernează societatea. În plus, așa cum deja s-a afirmat, universitarii, și prin forța împrejurărilor cei de la filosofie și litere îndeosebi, sunt cei care au elaborat ideologii, care au imprimat cel mai mult marca lor asupra epocii în care au trăit.

Poate de aceea, nu întâmplător, intelectualii în general, dar mai ales cei care își manifestau veleitățile de a se impune în cadrul societății românești sau care ajungeau la o catedră universitară (și nu numai) erau favoriții societăților de ordine, fiind nu doar interesați de acestea, dar și căutați pentru înregimentare. Iar exemplul cel mai la îndemână acum de menționat ar fi francmasoneria, asupra căreia vom insista doar cu valoare de sugestie, fără a dezvolta scopurile sociale, morale și intelectuale ale acesteia. Cu toate acestea, este de reținut faptul că francmasoneria a contribuit profund la dezvoltarea gustului pentru gândirea liberă, pentru știință, promovând dintotdeauna învățătura, toleranța religioasă, opunându-se oricărei porniri dictatoriale și extremiste, propovăduind puterea, prudența, dreptatea și cumpătarea. Totodată, ea a fost atractivă și datorită ritualurilor și a ceremoniilor ce caracterizează Lojele francmasonice, chiar ținuta vestimentară impusă, conferind membrilor acestora sentimentul „misterios” al apartenenței la un grup elitist și solidar.

Nu întâmplător, dintre profesorii facultăților de filosofie și litere românești au făcut parte din francmasonerie personalități precum: I. Zalomit, B.P. Hasdeu, Titu Maiorescu, Vasile Pârvan, Petre Andrei, Constantin Balmuș, Dan Bădărău, Gh.I. Brătianu, Onisifor Ghibu, O. Goga, G. Ibrăileanu, Iorgu Iordan, Scarlat Lambrino, Alexandru Lapedatu, Ilie Minea, Anton Naum, Ion Nistor, Ion Petrovici, Alexe Procopovici, Sextil Pușcariu, Mihai Ralea, C. Rădulescu-Motru, Andrei Oțetea, Al. Rosetti, Teofil Simenschi ș.a. Deși s-a afirmat despre Al. Tzigara-Samurçaș că ar fi fost și el membru al francmasoneriei (ce avea ca mare maestru pe Mihail Sadoveanu)⁹⁶, în realitate se pare că nu a fost niciodată mason. S-a încercat racolarea lui în 1911, la Roma, în cadrul Lojei Marelui Orient, de

⁹⁶ Cf. „Sfarmă piatră” din 13 februarie 1936, p.11. Este vorba însă de Francmasoneria Română Unită, grupare disidentă.

care depindea și Loja din România, cu intenția și promisiunea declarată a lui Ettore Ferrari (printre altele, autorul statuii lui Ovidiu de la Constanța) ca Samurcaș să devină apoi marele maestru al francmasoneriei române (fostul mare maestru decedând în 1910). După cum mărturisește Tzigara-Samurcaș, deși i s-au prefigurat o mulțime de beneficii (membru în diverse consilii de administrație ale unor bănci, călătorii în străinătate, sprijinul „fraților” la nevoie etc), el a refuzat, neacceptând să-și piardă „independența”⁹⁷.

În schimb, O. Goga a fost francmason până în toamna lui 1933, când s-a retras, gest foarte rar⁹⁸. Oarecum la fel a procedat și Lucian Blaga, membru al Lojei „Lumina” din Timișoara, înregimentat prin anii '20 mai mult datorită faptului că la cârma ei s-a aflat socrul său, Tiberiu Brediceanu, organism în cadrul căruia a activat o vreme și G. Călinescu. Însă dacă despre prezența lui Blaga nu mai știm nimic în anii '30, sub aspectul vreunei apartenențe la o Lojă, Călinescu va deveni apoi membru al Lojei „Meșterul Manole” din Ordinul Masonic București. Aceasta din urmă a fost poate Loja cea mai importantă din România, condusă de Jean Pangal și aflată sub protecția regelui Carol II, ce grupa îndeosebi ceea ce părea mai strălucit din intelectualitatea noastră, și în cadrul căreia principiile ideologice au fost imprimate de Vasile Pârvan, în vreme ce Al. Lapedatu i-a conferit mai multă coerență organizatorică. De altfel, cel din urmă, profesor la facultatea de litere din Cluj, era nu doar „mare maestru” al Lojei amintite, ci – poate nu întâmplător – în același timp președinte al Senatului României și al Academiei, iar în răstimpuri ocupa câte un portofoliu ministerial, de regulă la Culte și Arte sau la Instrucțiune.

Totodată, gesturile filantropice în domeniul culturii ale marilor noștri bancheri și industriași (Auschnitt, Malaxa, Blank ș.a.) trebuie și ele corelate cu statutul lor de masoni în Loja „Meșterul Manole”, care cu certitudine a stat în spatele creării editurii Fundațiilor Regale și a revistei

⁹⁷ Al. Tzigara-Samurcaș, *Memorii*, II, ed. Ioan Șerb și Florica Șerb, București, Edit. „Grai și Suflet-Cultura Națională”, 1999, p.12-15.

⁹⁸ A fost primit în masonerie probabil prin 1910, când la invitația lui Seton-Watson a făcut o călătorie în Scoția. Dar mai sigur este anul 1919, când a aderat la Loja Marelui Orient al Franței (alături de alte personalități române, interesate să obțină sprijinul francmasonilor francezi la Conferința Păcii, precum Take Ionescu, Al. Vaida-Voevod, Caius Brediceanu ș.a.). Totodată, îi găsim semnătura în Cartea de Onoare a Francmasoneriei Române, pe anul 1929, când ia parte la primirea Prea Puternicului Suveran, Marelui Patron al Ordinului, C. Argetoianu (cf. Teodor Mavrodin, *Masoneria română văzută de un mason*, Pitești, Edit. Cultura, 1999, p.33).

acesteia, conduse de altfel de doi masoni, Al. Rosetti și Camil Petrescu. În acest context pot fi deopotrivă explicate diversele „comenzi” editoriale bine remunerate sau atribuirea unor premii substanțiale. De pildă, în 1936, G. Călinescu a primit 100.000 lei, sub forma premiului C. Hamangiu al Academiei, o sumă impresionantă la vremea aceea, și tot lui i s-a încredințat elaborarea unei *Istории a literaturii române*. Și poate nu lipsit de semnificație este faptul că după al doilea război mondial s-au regăsit sub tutela Uniunii Patrioților, devenită apoi Partidul Național Popular, numeroși universitari foști francmasoni.

Însă apartenența unor profesori la francmasonerie a contribuit și mai mult la polarizarea corpului universitar românesc, cu implicații în cam tot ceea ce a însemnat la noi viața politică și culturală. De pildă, în 1936, când Ștefan Ciobanu l-a propus în cadrul Academiei ca membru plin pe Ilie Bărbulescu – ce era corespondent de 28 de ani –, s-a opus mai ales Mihail Sadoveanu, „care se știe că este venerabil frate gradul 33 și șef al Marii Loji Francmasonice Naționale”, acestuia asociindu-i-se C. Rădulescu-Motru, Al. Brătescu-Voinești, G. Murnu și Sextil Pușcariu⁹⁹. De altfel, se pare că Academia Română a fost mai mereu „infestată” de francmasoni, multe din cooptările în cadrul acestui for având adeseori ca temei și această apartenență.

În fond, deși universitarii constituie un grup socialmente recunoscut, ei exercită o putere enigmatică. Cu toate că nu s-au aflat întotdeauna în primul eșalon al „celebrităților” publice, universitarii au deținut pârghiile de control intelectual, având o influență decisivă asupra culturii, întrucât puterea lor – așa cum am arătat – se bazează pe persuasiune și seducție, procurând mulțimilor beneficii morale și spirituale deloc neglijabile. În fapt, ei antrenează indivizii în circuitul ideilor, oferind acestora deseori iluzia că participă mai bine la cultura și la profiturile esențiale pe care ea le oferă.

În plus, această categorie a profesorilor universitari, departe de a fi simplă, presupune jocuri de putere, strategii, norme și valori etc. Ei au nevoie, spre deosebire de alte categorii, pentru a fi recunoscuți și pentru a exercita în mod real puterea, de a beneficia de *notorietate*, de *prestigiu*. Or, acest prestigiu nu se dobândește deloc ușor, presupune mecanisme complexe pe care vom căuta să le evidențiem uneori pe parcursul acestei cărți. Consacrarea în câmpul intelectual sau universitar presupune muncă multă, adunarea nu numai de atuuri intelectuale, sociale și politice, ci și

⁹⁹ I. Bărbulescu, *Iarăși despre d. Moses Gaster în știința românească*, în „Arhiva”, XLIV, 1937, nr.1-2, p.93.

multe sacrificii. Prea puțini au fost aceia care, pregătindu-se pentru o carieră științifică, au putut beneficia în adolescență și tinerete de toate „plăcerile” pe care alți semeni din aceeași clasă de vârstă și le permiteau. Anii de formație intelectuală sunt ani de privațiuni și eforturi deosebite în studii. Aproape fără excepție, toți cei ce se gândeau la o viitoare carieră universitară urmează cât de cât modelele obligatorii de conduită (sunt studiosi, caută să intre în grațiile unui „patron”, scriu la gazete și reviste, își fac vise și proiecte de viitor etc). Din această perspectivă, *Romanul adolescentului miop* al lui Mircea Eliade, precum și primul volum din *Memoriile sale*, constituie o pildă demnă de luat în seamă¹⁰⁰.

În plus însă, era un lucru mult prea cunoscut mai de toată lumea că „nu tocmai valoarea intrinsecă asigură succesul”, după cum îi reamintea G. Murnu lui G. Călinescu în decembrie 1933; și, continua el, „știu că prietenii, clicele și *biserițele* susțin zborul multor nezburătoare”¹⁰¹. Or, acest aspect impunea o extensie a tipurilor de strategii în accederea la un post universitar, meritul și capacitatea fiind insuficiente. Iar ca dovadă, am invoca aici doar cazul unui erudit precum Lazăr Șăineanu, suplinitor o vreme al lui B.P. Hasdeu. După studii strălucite la București, Șăineanu s-a specializat la Paris în lingvistică, după care își va trece doctoratul la Leipzig, în 1889. Revenit în țară, cu greu i se oferă un post la gimnaziul „Gh. Lazăr” din București, și numai la intervenția energică a profesorului și susținătorului său Al. Odobescu. În paralel va suplini „onorific” la Universitate pe Hasdeu¹⁰² – rezultatul prelegerilor sale fiind un volum cu titlul *Raporturile dintre gramatică și logică. Cu o privire sintetică asupra părților cuvântului*¹⁰³ –, obținând în toamna lui 1890 chiar un transfer la catedra recent înființată de Istoria și literatura românilor până la Mihai

¹⁰⁰ Mircea Eliade, *Romanul adolescentului miop*, ed. Mircea Handoca, București, Edit. Minerva, 1989; idem, *Memorii (1907-1960)*, I, ed. Mircea Handoca, București, Edit. Humanitas, 1991.

¹⁰¹ G. Călinescu și contemporanii săi (*Corespondență primită*), II, ed. Nicolae Mecu, București, Edit. Minerva, 1987, p.169.

¹⁰² Lecția sa de deschidere la cursul de Filologie comparată este o pildă de erudiție – ca de altfel întreaga lui operă – ce nu prea își are echivalent în spațiul românesc (vezi L. Șăineanu, *Lingvistica contemporană sau școala neogramatică*, București, 1890). De altfel, referindu-se la acest moment, îi scrie lui Gaster că „Prelegerile universitare sunt, pentru mine, o excelentă diversiune și contribuie a-mi întreține voiciunea intelectuală. Sunt oarecum răsplătit de munca ce reclamă prepararea lor, prin interesul și asiduitatea cu care un numeros public urmărește aceste prelegeri” (*M. Gaster în corespondență*, ed. Virgiliu Florea, București, Edit. Minerva, 1985, p.159).

¹⁰³ Tomul a apărut la București, în 1891, 193 p.

Viteazul, nu doar pe baza titlurilor și diplomelor, ci mai ales a competențelor sale în lingvistica indo-europeană, limba paleoslavă, limbile romanice, dialectul evreo-german etc, fără echivalent pe atunci la noi. În clipa aceea, s-a declanșat contra lui o aprigă campanie de presă, susținută din umbră, dar și fățiș, de V.A. Urechia, titularul unei catedre complementare, dar care ar fi vrut și suplinirea normei lui Șăineanu. În plus, Tocilescu se oferă și el să suplinească postul, împrejurări în care Șăineanu își dă demisia, deși era susținut de Hasdeu, Odobescu și Maiorescu. De altfel, într-o scrisoare a lui M. Gaster – și el victimă a sentimentelor antisemite – către L. Șăineanu, din 26 octombrie 1890, Tocilescu era apreciat drept un „mizerabil cumulard și stoarce sânge”, un „nimic pe care l-am ajutat împotriva tuturor, care s-a ridicat pe umerii prietenilor, cărora le-a dat apoi cea dintâia călcare”¹⁰⁴.

În acest context, alimentat de atmosfera antisemită de la noi, ilustrul filolog își va „rata” cariera de universitar. De altfel, se pare că eșecurile lui Șăineanu aproape că s-au ținut lanț, refuzându-i-se cu îndârjire acordarea cetățeniei române (care, poate, i-ar fi dat o șansă în plus la universitate), deși nu a fost lipsit de susținători. Adresându-se lui H. Sucher în 1895, Al. Philippide îl anunța că lui Șăineanu nu i s-a acceptat împământenirea, pe care Senatul a respins-o cu mare majoritate: „Eu nu sunt filosemit – spunea filologul ieșean – dar dacă merită vreun jâdan împământenirea, apoi Șăineanu o merită”¹⁰⁵. La un moment dat chiar i s-a dat cetățenia (în 1900), însă la numai 24 de ore actul de naturalizare a fost anulat. În fața unei asemenea atitudini, a plecat definitiv la Paris. Au existat așadar cazuri evidente de discriminare în ce privește recrutarea la universitate pe criteriul etnicității, aspect despre care însă vom vorbi într-un alt capitol al acestei cărți.

De altfel, în principal, cariera de profesor universitar era privită de mulți ca unica posibilitate de a-și dezvolta instituțional preocupările intelectuale, fiind asigurată și o retribuție mulțumitoare, iar odată ajunși în această poziție devenind quasi inamovibili. Aflat la studii la St. Petersburg, I. Bogdan îi scria lui I. Bianu la 18 martie 1889 că își dorea cu ardoare să ajungă profesor la Universitatea din București, explicându-i că „dacă România ar fi o țară unde să poți avea o poziție independentă, așa ca să ai timpul și mijloacele pentru a te ocupa de știință – eu n-aș căuta nici o catedră, fiind însă că aceasta este imposibil la noi, voi fi silit să caut a avea

¹⁰⁴ M. Gaster în *corespondență*, p.114.

¹⁰⁵ Alexandru I. Philippide în *dialog cu contemporanii*, I, ed. I. Oprișan, București, Edit. Minerva, 1986, p.122.

catedră ca să pot trăi și lucra în pace”¹⁰⁶. Iar mai apoi, după vreo doi ani, când dezideratul său părea să se împlinescă, îi mărturisea aceluiși interlocutor și susținător – oarecum dezgustat de unele aranjamente de culise – că „mă voi sui pe catedră cu aceeași indiferență cu care aș intra într-o mănăstire; eu nu caut profesura pentru a avea o poziție, ci pentru a putea lucra, căci fără să lucru nu pot trăi”¹⁰⁷. Că profesuratură nu a însemnat doar atât pentru el, mărturie stă și faptul că s-a dovedit nu doar unul din cei mai buni administratori ai facultății și universității, dar și cel mai longeviv în posturile de conducere.

Dintr-o altă perspectivă ar putea fi invocat cazul lui Alexandru Claudiu, căruia oferindu-i-se un post universitar, acesta nu era dispus să-l accepte în orice condiții, numai pentru a-și satisface orgoliul, asemenea altora, dispuși să acopere orice materie, doar să fie la catedră. Destăinuindu-se lui Tudor Vianu la 25 ianuarie 1937, Claudiu pune cam în felul acesta problema: „Știi că se tot vorbește de *conferința* care mi-ar fi oarecum destinată... Această conferință înseamnă să devin, după ce am fost la rând sociolog și filosof (în felul meu), *logician*. Adică să mă apuc de studii la 39 ani! E oricum idiot, nu-i așa? E cam absurdă pretenția ca, în schimbul marelui procopseli a unei conferințe, să renunț la planurile mele de activitate intelectuală proprie, pe terenuri proprii. (...) Concluzia e că Universitatea nu e de mine, nici eu de ea. (...) Pe mine împrejurările mă vor dezlega, în anul viitor, de robia universitară. Ce voi face? Nu știu, dar la Universitate nu voi rămâne și aventurierul din mine se bucură”¹⁰⁸.

După cum s-a arătat deja, poziția de profesor universitar este în principal și o chestiune de prestigiu social, iar acest lucru ar trebui să se reflecte și în situația materială a acestora, aspect deja invocat și care s-ar cuveni totuși dezvoltat cât de cât. În fond, maniera în care sunt retribuite cadrele universitare reprezintă aprecierea pe care o acordă statul (în speță clasa politică) învățământului superior și deci, implicit, recunoașterea importanței sociale a acestui sector, contribuind într-un fel sau altul și la atractivitatea spre această profesie.

În mod cert, dorința cuiva de a face parte din corpul învățat al unei nații ține de motivații multiple, însă încă din capul locului, din anii când își gândește o posibilă strategie pentru adoptarea unei cariere, individul se află

¹⁰⁶ *Scrisori către Ioan Bianu*, I, p.198.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p.249.

¹⁰⁸ *Scrisori către Tudor Vianu*, II, ed. Maria Alexandrescu Vianu și Vlad Alexandrescu, București, Edit. Minerva, 1994, p.72.

în postura dilematică de a alege între strategiile profesionale orientate spre cercetare și știință, și cele orientate spre domenii practice, lucrative, ori spre cele de clientelă, cum ar fi medicina, dreptul, arhitectura etc, care aduc în mod sigur beneficii materiale semnificative.

Deși aspectul material ar părea legat mai mult de latura vulgară a existenței unui intelectual, problema remunerației și a bunăstării a fost o prezență vie în diversele dezbateri de-a lungul timpului, cu referință directă la condiția profesorului universitar. Mai totdeauna – cu excepția unor notabile exemple de indivizi care aveau o avere proprie satisfăcătoare, dobândită în principal prin moșteniri sau zestre –, subiectul a fost unul sensibil, mai ales prin inegalitățile pe care le genera la nivel de politică de stat între diversele categorii de funcționari. Cu toate acestea, Iorgu Iordan aprecia în *Memoriile* sale că „o catedră în învățământul superior din România veche valora – acesta-i termenul exact – cât o moșie bună, cu avantaje, în plus, față de aceasta. Căci, afară de glorie, posesorul ei se bucura de un frumos venit material, care era asigurat fără teama pe care o avea moșierul, că o secetă sau o altă întâmplare asemănătoare îl poate ruina. Venitul consta nu numai în salariu, ci și în cota-parte din taxele plătite de studenți, care la facultățile de drept, de pildă, puteau întrece chiar salariul unui profesor cu câteva gradații”¹⁰⁹.

Cu toate acestea, o sumară comparație între diversele poziții din nomenclatorul înalților funcționari de stat constată discrepanțe majore între nivelurile de salarizare: la începutul veacului XX (prin 1901-1902), de pildă, în funcție de vechime, profesorii universitari primeau între 565 lei și 803 lei/lună, la care, uneori, se mai adăugau 2-300 lei pentru eventuale suplینiri¹¹⁰. În schimb, un magistrat putea aspira la următoarele funcții: consilier la Curtea de Apel – 760 lei/lună; consilier la Curtea de Casație – 1200 lei/lună; președinte la Curtea de Apel – 960 lei; președinte

¹⁰⁹ Iorgu Iordan, *Memorii*, II, București, Edit. Eminescu, 1977, p.175.

¹¹⁰ De exemplu, la Iași, salarizarea era următoarea: I. Caragiani – 803 lei; C. Leonardescu – 803 lei; A.D. Xenopol – 728+344 (suplینire) lei; P. Rășcanu – 740 lei; I. Găvănescul – 640 lei; Al. Philippide – 643 lei; P.P. Negulescu – 565 lei; T. Antonescu – 565 lei; A. Naum – 500 lei; Xenofon Gheorghiu – 344 lei (cf. *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.899/1902, f.14-15). Pentru a avea un reper de comparație, reproducem evaluarea făcută de Iorgu Iordan, valabilă pentru primul deceniu al veacului XX, în ceea ce privește puterea de cumpărare: ca student bursier primea 100 lei pe lună; „din ei îmi făceam un costum de stofă englezească la cel mai bun croitor din Iași, îmi cumpăram cei mai buni pantofi și-o pălărie”; „cu 30 de lei pe lună puteau trăi doi oameni modest, dar onorabil” (cf. Dorin Tudoran, *Nostalgiile intacte*, p.52).

la Curtea de Casație – 1366 lei/lună. Iar ca să avem o imagine și mai sugestivă, vom continua cu exemplificările numai pentru sectorul de stat, bugetar: un absolvent al facultății de drept (licențiat) era numit în funcție, ca magistrat, cu 272 lei/lună, având șansa avansării în funcție, în vreme ce profesorilor li se acorda gradația o dată la cinci ani; în schimb, salariul unui profesor secundar era de 300 lei/lună. În ce privește corpul ofițeresc, un sublocotenent, la 21 ani, avea 283 lei/lună, plus alte avantaje (reduceri CFR, medic, ordonanță etc), perspective de avansare: maior – 485 lei/lună; locotenent colonel – 589 lei; colonel – 751 lei; general de brigadă – 961 lei/lună; general de divizie – 1170 lei. Un inginer putea primi între 600 lei și 1200 lei/lună, ajungând chiar până la 1600 lei/lună. Un medic de plasă avea 430 lei/lună, la care se adaugă alte venituri din practicarea profesiei, ajungând până la 500-600 lei/lună și o perspectivă de înaintare. Mai mult chiar, alte categorii profesionale (cu doar 4 clase gimnaziale) erau astfel plătite: secretar de consiliu județean – 350 lei/lună; secretar de consiliu comunal – 300 lei/lună; polițai – 500 lei/lună; telegrafist – 330-560 lei/lună; șef de gară – 390 lei/lună ș.a.m.d.¹¹¹

Așadar, comparativ cu unele categorii sociale, retribuția putea părea când mulțumitoare, când insuficientă, în funcție și de „pretențiile” fiecărui universitar în parte, salarizarea generând mai totdeauna în acest mediu un sentiment de injustiție și de decalaj între imaginea de sine (ca universitar) și idealul proiectat. Dacă în 1896, Al. Philippide părea satisfăcut de condiția sa – „Sunt încă tânăr, am 37 de ani, câștig mult (la anul de ex., voi câștiga între 1020 și 1170 de lei pe lună, în momentul de față venitul meu este de 875 de lei pe lună), sunt sănătos ca un ou, n-am datorii, am fost și sunt un om cu desăvârșire cinstit, posed oarecare reputație în țara mea și chiar în străinătate”¹¹² –, după numai un deceniu, când obligațiile sociale și familiale erau mai mari, veniturile îi par tot mai insuficiente. Anton Naum se plângea și el prin 1902 de puținătatea salariului¹¹³, afirmând că „au ajuns nenorociții profesori universitari să fie mai rău plătiți decât *cinovnicii* din timpul Regulamentului Organic de pe la

¹¹¹ Cf. A. Lupu-Antonescu, *Salariile profesorilor secundari*, în „Revista generală a învățământului”, V, 1910, nr.8, p.545-551.

¹¹² Alexandru I. Philippide în *dialog cu contemporanii*, I, p.130-131.

¹¹³ Conform bugetului pe 1902/3, titularul catedrei de limba și literatura franceză avea ca salar lunar 460 lei, din care primea după rețineri 393 lei și 30 bani. Anton Naum posedă însă o proprietate la Vădurele, pe care o lucrau țărani, iar el avea din recoltă o cotă aparte.

isprăvnicii și de pe la *eforii!*”¹¹⁴. În plus, ca orice bugetar, profesorul resimte cel mai acut toate seismele financiare mai mici sau mai mari, întotdeauna crizele economice lovind în primul rând pe funcționarii statului. Este un aspect pe care același Philippide îl constată în 1907: „Viața se scumpește pe fiecare zi, iar banii se împuținează. Salarele sunt cu un sfert, cel puțin, mai mici decât acum zece ani în urmă, iar mijloacele de trai, pâinea, carnea, zahărul, legumele, veșmintele, lemnele, chiriile sunt de două ori mai scumpe”¹¹⁵. Această situație a avut un impact cât se poate de vizibil îndeosebi în perioada crizei economice din 1929-1933, când s-au aplicat curbe de sacrificiu, salariile nu erau plătite cu lunile etc, etc, universitarii fiind și ei loviți în latura materială a existenței¹¹⁶.

Iar pentru a avea și alte repere în ceea ce privește salarizarea corpului universitar, în ianuarie 1940, de pildă, la Cluj veniturile neto erau următoarele: C. Daicoviciu, profesor titular – 15.887 lei/lună; Vl. Ghidionescu, profesor titular – 21.942 lei¹¹⁷; P. Grimm, profesor titular – 24.039 lei; Em. Petrovici, profesor titular – 12.900 lei; C. Sudețeanu, profesor agregat – 17.789 lei; N. Mărgineanu, conferențiar – 10.723 lei; Șt.

¹¹⁴ *Scrisori către Ioan Bianu*, III, ed. Marieta și Petre Croicu, București, Edit. Minerva, 1976, p.6.

¹¹⁵ Alexandru I. Philippide în *dialog cu contemporanii*, I, p.223. De pildă, în septembrie 1909, salariile corpului didactic de la facultatea de litere din Iași erau următoarele: I. Caragiani, P. Rășcanu și A.D. Xenopol – 650 lei (leafa)+390 (gradația) = 1040 lei, din care se reține 104 lei+taxă de 3% (28,08 lei), rămânând finalmente 907,92 lei; I. Găvănescul – 650 lei, iar după sporuri și taxe 822,81 lei, la care se mai adaugă o suplimentare de 500 lei (din care se scad impozite și rămân 349,20 lei); Al. Philippide – 650 lei, finalmente 831,97 lei; P.P. Negulescu – 650 lei, cash 636,34 lei (avea un împrumut); T. Antonescu – 650 lei, în cele din urmă 737,69 lei; G. Ibrăileanu, I. Ursu, Xenofon Gheorghiu și Ilie Bărbulescu – 500 lei, finalmente 349,20 lei; I. Petrovici și Traian Bratu – 350 lei, iar cash 305,55 lei. (*Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.911/1909, vol. II, f.33). În ianuarie 1913, salariile de bază ale profesorilor titulari au crescut de la 650 la 900 lei.

¹¹⁶ De pildă și în timpul crizei economice din 1899 s-au aplicat impozite suplimentare pe salarii (la universitari 5%), nu au mai fost plătite gradațiile, salariile erau date cu întârziere ș.a.

¹¹⁷ În același an, Vl. Ghidionescu a fost adus în fața justiției pentru „neglijență gravă” și „delapidare” (1.061.850 lei), alături de alți trei funcționari ai Liceului de aplicație al Școlii Normale Superioare, unde el era director din 1930, după ce anterior, prin decizia Tribunalului Cluj (dos.172/1939), i se pusese sechestru pe averea mobilă și imobilă. Prin ordonanța definitivă a Tribunalului din Sibiu (nr.32/1941), s-a constatat vinovăția celor acuzați, dar acțiunea penală a fost prescrisă, deoarece Clujul se afla atunci în componența unui „stat străin”.

Pașca, lector – 9.472 lei; Elena Eftimiu, lector – 6779 lei; Radu Paul, asistent – 5.606 lei.

Pe de altă parte, trebuie evidențiat și faptul că exista totuși o diferențiere – în ce privește câștigurile – între diversele facultăți, pentru că, de pildă, nu-i putem compara pe universitarii de la litere și de la științe cu cei de la medicină și drept, care au mereu venituri suplimentare, ca practicieni. Doar o redusă parte a celor din prima categorie pot să-și procure venituri suplimentare prin cumul, conferințe, publicații remunerate (manuale, articole de ziar sau revistă) sau din expertize științifice, și acestea din urmă rezervate doar unor discipline (cum ar fi bunăoară sociologia). Apoi, aici mai intervine și o altă diferențiere, între capitală și provincie, metropola beneficiind mereu de o concentrare de edituri, reviste, diverse școli superioare, marea industrie etc. Așadar, și aspectul financiar a contribuit la producerea unor fracturi în interiorul corpului universitar: bucureșteni contra provinciali, tineri contra bătrâni, discipline „fundamentale” contra discipline marginale sau novatoare etc.

Totodată, nu se poate vorbi de o îmbogățire rapidă a universitarilor doar de pe urma activității la catedră, fără o avere prealabilă (din familie, moșteniri, dotă etc). Dimpotrivă, unii s-au plâns chiar, ca de pildă Gr. Nandriș, profesor la Universitatea din Cernăuți, care îi scria lui Basil Munteanu la 19 iulie 1928: „Viața materială este mai grea decât la Paris. Cu salariul de profesor universitar nu-mi pot îngădui nici atâta cât îmi puteam permite cu schimbul de mizerie de la Paris: 14 mii lei, din care scăzând anuitățile datoriilor rămân cu vreo zece mii. Îți spun asta ca să știi ce te așteaptă, în cel mai bun caz, dacă râvnești o carieră oficială. Evident, în capitală mai poți câștiga ceva”¹¹⁸. Dar nici un bucureștean precum C. Marinescu n-o ducea mai bine, tânărul și proaspătul conferențiar de științe auxiliare ale istoriei plângându-se lui N. Iorga, în ianuarie 1924, că „abia reușesc să plătesc o cameră mobilată cu ce primesc de la universitate; dacă își-nchipuie cineva că se va putea merge mult astfel, se înșeală amar”¹¹⁹. Și nici nu va „merge” mult așa, întrucât protectorul său Iorga i-a facilitat cooptarea ca profesor agregat la Cluj în chiar anul următor, iar la scurt timp se va și căsători cu Zoe Balș, descendentă a unei familii bogate și cu renume¹²⁰, încheindu-se definitiv cu lipsurile lui materiale.

¹¹⁸ Basil Munteanu, *Correspondențe*, p.550.

¹¹⁹ Nicolae Iorga și Universitatea din Cluj. *Correspondență (1919-1940)*, p.133.

¹²⁰ Zoe Balș (1897-1991) era fiica mai mare a lui Gheorghe Balș (celebru inginer constructor și istoric al arhitecturii românești, membru al Academiei Române din 1923, vicepreședinte al acesteia etc). Zoe era totodată și soră cu Matei Balș, celebru profesor de la facultatea de medicină din București, al cărui nume este purtat de

A fost și acesta motivul pentru care unii profesori – ca un paradox suprem – au trebuit să părăsească „imperiul meritocrației” pentru câmpuri sociale externe: poziții administrative sau politice. Alții chiar păreau să refuze ideea cooptării în mediul universitar tocmai datorită proastei salarizări. Răspunzând unei „provocări” anterioare adresată de G. Ibrăileanu la finele anului 1924, Paul Zarifopol îi explica acestuia refuzul de a veni profesor la facultatea din Iași: „Am oroare sfântă de oficialitate. Un motiv pe deasupra atâtor altora ca să fug de universitate. E și un viespar îngrozitor acum mulțumită idioteții și șarlataniei naționaliste. Mi-a scris o rudă din Iași despre catedra suplinită de [Cezar] Papacostea, spune că d-ta și [Petre] Andrei mă susțineți pe mine. Sunt și rămân cel mai ingrat dintre protejați. Lăsând orice altă considerație la o parte, cu gazetăria pot să trăiesc. Cu catedra nu mi-aș putea (curat tehnic și material) aranja viața, și gazetărie desigur n-aș mai putea face. Așa cum mă știu, n-aș mai putea scrie un rând”¹²¹.

Cu toate acestea, nu se poate afirma despre universitari că au fost oameni scăpătați, ci dimpotrivă. Eventuala sărăcie și lipsurile materiale ale cuiva au putut fi mai degrabă rezultatul ineficienței chivernisiri a resurselor și a unei proaste gestiuni a oportunităților. De prin 1880, Al. Odobescu mai tot timpul a trecut prin crize financiare, având de întreținut două case – una la București, alta la Paris –, iar o vreme, prin 1888-1889, când se afla în țară, locuia în capitală la hotel. Era și o fire mai puțin econoamă, în plus afișa – el și familia sa (soție și fiică) – o viață luxoasă. Majoritatea vacanțelor erau petrecute la Paris, iar soția și fiica lui aproape că se stabiliseră acolo. În plus, tot acolo avea și rude, nu oricare, ci cu pretenții¹²². Însă mereu era în penurie financiară, creditorii îi băteau la ușă, ceea ce-l va face să-i mărturisească vărului său Constantin Caracaș, în februarie 1887, că: „de trei luni suntem în această groaznică strâmtoare și am fi murit pozitiv de foame dacă n-am fi găsit ceva ajutor de la biata Elena Izvoranca”¹²³. Nici ulterior nu i s-a ameliorat condiția, grijele materiale

Institutul de Boli Infecțioase din capitală (Mircea Angelescu, *Răsfoind caietele de memorii ale profesorului Matei Balș*, București, Edit. Viața Medicală Românească, 2007).

¹²¹ Paul Zarifopol în *corespondență*, ed. Alexandru și Radu Săndulescu, București, Edit. Minerva, 1987, p.188.

¹²² Sora sa, Maria, era căsătorită cu Louis Marie Adolphe Lévesque, baron d’Avril, la aceasta din urmă petrecându-și ultimii ani de viață mama lui Al. Odobescu, și tot în casa lor aflându-și ea sfârșitul în 1886.

¹²³ Elena Piru, *Pe margine morții lui A.I. Odobescu*, în „Manuscriptum”, II, 1971, nr.1, p.164.

efectiv sufocându-l pe Odobescu, care îi scria soției lui Sașa, aflată la Paris, în ianuarie 1889: „sunt cu adevărat profund mâhnit, abătut, copleșit de situația noastră. În zadar încerc, nu izbutesc să dau de capăt existenței noastre împrăștiate și sunt momente în care asta mă descurajează cu desăvârșire. Nu mai știu nici ce să fac, nici ce să cred”. „Sunt de două ori chinuit: la gândul că vă știu pe voi într-o situație îngrozitoare și că eu însumi nu am lețcaie pentru întreținerea biete mele gospodării, nici posibilitatea de a-mi procura de undeva banii necesari, pentru voi și pentru mine”¹²⁴.

Iar ca el și alții! Pe la 1870, B.P. Hasdeu trecea printr-o mare strâmtoare financiară. În 1869 a fost dat afară din funcția de redactor la „Arhiva istorică”, între 1868-1871 călătorise mult pentru cercetări în arhivele străine (Franța, Ungaria, Serbia, Boemia), mai cheltuia cu editarea „Columnei lui Traian” etc, ceea ce-l determină să facă împrumuturi pe la prieteni sau de la zarafi, cu dobândă. Pentru un astfel de împrumut, bunăoară, pe care nu l-a returnat cu procentul convenit, a tot fost târât prin tribunale, din 1871 până spre 1876¹²⁵. De altfel, după cum rememora I.A. Candrea atunci când vorbea despre Ovid Densusianu, celui din urmă „și mie ni se întâmpla foarte adesea să ne lipsească nu «banii de prisos», ci chiar cei de trebuință, pentru a ne ține rangul în societate. Ne împrumutam câteodată de la bănci și ne giram unul altuia polițele, dar numai puține case de credit ne primeau iscăliturile”¹²⁶.

Un alt universitar, Gheorghe Bogdan-Duică, mai totdeauna și-a deplâns lipsurile, adesea doar în fața prietenilor influenți, doar-doar îi vor procura vreo sinecură. Bunăoară, la 4 ianuarie 1924 îi scria lui Ioan Bianu că nevoile materiale îl mâhnesc peste măsură și-l împiedică să lucreze: „Eu, când sunt necăjit, necăjit, devin nervos și nu pot pătrunde în materii, deoarece nevoile mi se înfig în capul ăsta prost (prost, căci nu poate fi indiferent) și mă abat mereu de la urmărirea problemelor”; „Cu perspectivele prezente, eu am început a mă gândi să fug din Cluj și să mă întorc la București, *chiar și la liceu*, deoarece sper că, pe lângă liceu, aș mai găsi ceva de lucru, comercializând condeiul”, datorită numărului mare de gazete, prin proximitatea factorilor politici etc. În aceste împrejurări, argumentele liderului liberal Vintilă Brătianu, „care pare a crede că suntem datori a ne înfometa din patriotism”, întărind românismul la Cluj, i se par

¹²⁴ *Ibidem*, p.166, 167.

¹²⁵ Cf. „Manuscriptum”, VII, 1976, nr.4, p.170-172.

¹²⁶ I.A. Candrea, *Amintiri din viața lui Ovid Densusianu*, în „Viața românească”, XXVI, 1973, nr.12, p.80.

uneori ridicole¹²⁷. Până și Sextil Pușcariu intervine pe lângă Bianu, scriindu-i la 20 ianuarie același an că „despre necazurile colegului Duică am aflat și eu chiar de la el. O duce cât se poate de greu cu familia lui numeroasă. Cu cei 9000 lei leafă și cu puținul ce câștigă și nevastă-sa e imposibil de trăit în Cluj, când mai ai și copii, chiar dacă ai fi mai bun gospodar decât se pare a fi visătorul nostru coleg. Câștigurile laterale nu sunt posibile pentru un scriitor științific. E cât se poate de trist ca un om ca Duică, după o muncă neconținută de aproape patruzeci de ani, să nu-și poată cumpăra un rând de haine! Eu i-am procurat posibilitatea de a-și agonisi ceva la Cultura Națională, dar e prea puțin. Din nenorocire nu văd ce s-ar mai putea face pentru el, dacă nu se va găsi vreun om influent ca să-i procure un loc în vreun consiliu de administrație (ceea ce e greu din cauza politicii ce o face și de care nu-i chip a-l dezbăra)”¹²⁸. În fapt, Bogdan-Duică era deosebit de inabil în a-și gestiona veniturile¹²⁹, în plus avusese șase copii din prima căsătorie, din care înmormântase doi până la acea dată, iar soția de-a doua era numai învățătoare, directoarea unei grădinițe de copii din Cluj¹³⁰, cu un salariu de doar 5120 lei/lună, însă locuiau într-un splendid apartament preluat de la unguri, lângă parcul central din Cluj, pe str. Minerva 7 (devenită prin anii ‘30 str. O. Goga), în care mai apoi s-a mutat Onisifor Ghibu, Bogdan-Duică construindu-și totodată o impozantă casă la Sibiu (pe actuala str. Eremia Grigorescu).

Pe de altă parte, poziția de universitar putea atrage suplimentări masive ale veniturilor, îndeosebi prin cumul în cadrul rețelei educative și științifice, dar și prin simpla investire a capitalului simbolic în diverse alte tipuri de acțiuni, mai ales în domeniul politic, care putea atrage numirea în funcții excelent remunerate sau favoriza cumulul în direcții diferite de cea profesională. Iar acest aspect este impecabil dezvoltat de Titu Maiorescu

¹²⁷ *Scrisori către Ioan Bianu*, I, p.299-300.

¹²⁸ *Scrisori către I. Bianu*, III, p.609.

¹²⁹ Dar credem că avea și o anume doză de „șmecherie”, pentru că mai tot timpul se plângea pe la „puternicii zilei”, doar-doar va mai obține ceva. Așa se face, de exemplu, că în 1925 Bogdan-Duică primește de la ministrul Al. Lapedatu 60.000 lei, ca plată anticipată sub pretextul comenzii de a realiza o monografie asupra lui Dimitrie Bolintineanu (cf. Biblioteca Academiei Române, *Fondul Al. Lapedatu*, vol. XXII, f.223), pe care însă n-a mai produs-o niciodată. În plus, fără menajamente, Bogdan-Duică cerea direct diverse favoruri, așa cum a făcut – de pildă – în cazul fiilor săi, Catul și Virgil, incluși în prima serie de bursieri ai Școlii Române din Franța la intervenția lui pe lângă N. Iorga (cf. *Nicolae Iorga și Universitatea din Cluj. Corespondență (1919-1940)*, p.68, 97, 122 ș.a.).

¹³⁰ Asupra ei vezi: *Crearea grădinilor de copii românești: d-na Constanța Bogdan-Duică*, în „Patria”, Cluj, XVIII, 1936, număr special, 1 decembrie, p.32.

într-o scrisoare adresată socrilor săi, Kremnitz, încă din decembrie 1862, pe când devenise și profesor în învățământul superior din Iași (impropriu denumit totuși pe atunci „universitate”): „Acum am: ca profesor la Universitate – 1200 de taleri pe an, ca director al Academiei – 960, în total 2160 de taleri și, pe deasupra, casă și masă. Dar ce fel de casă și masă? O locuință excelentă, pe care mi-o pot înzestra cu tot confortul din cei 200 taleri lunar care sunt prevăzuți în mod special în bugetul Academiei”. În plus, hrană la discreție și de calitate, la fel cu utilitățile, beneficiind de mulți subordonați etc. „Mai puneți la socoteală ce vânzare va avea orice manual, pe care eu, ca director de școală, îl public. (...) În calitate de prim-director de liceu în Iași, sunt președintele consiliului de învățământ pentru Moldova și exercit influența cea mai directă asupra ocupării oricărui post de profesor în școlile primare și gimnazii”. Concluzionând parcă, le spunea în finalul epistolei că „aici sunt de câștigat lauri (...), iar următorul meu pas de aici este, după un vechi obicei, subsecretar de stat la Ministerul Cultelor. Abstracție făcând de toate, este o activitate splendidă, în care am în mână întreaga inteligență a generației noastre viitoare și pot s-o îndemn într-o direcție sau alta. Am pășit dintr-o dată pe marele fâgaș al țelului vieții mele”¹³¹. Iar mult mai târziu, Maiorescu s-a dovedit a fi poate unicul universitar literar care a câștigat enorm practicând suplimentar avocatura.

În fapt, cumularzii sunt cei care dețin și alte posturi sau funcții ce constituie fie pârghii de putere, fie surse financiare (prin cumulul de indemnizații), fie gratificații simbolice (prestigiu personal), fie toate la un loc. De aceea, un cumul nu este doar semnul unei reușite și al unei promovări sociale, ci și un stimul pentru alte ascensiuni și privilegii, care vin aproape de la sine. Totodată, cumularul reușește să-și lărgească sfera relațiilor sociale, pe de o parte integrându-se într-una din multiplele branșe de clientelism, iar pe de alta creându-și una proprie, exercitând astfel un real control – așadar „putere” – în rețeaua pe care o ilustrează.

De altfel, toate cumularurile duc spre putere, pentru că a-și multiplica funcțiile înseamnă a-și multiplica responsabilitățile care, nu de puține ori, se consolidează unele pe altele și chiar asigură individului alte promovări. Poate de aceea, în mediul academic, aspectul a fost considerat ca reprobabil nu doar de interlocutorii externi¹³². În 1919, pe când se lucra la organizarea noii universități românești de la Cluj, pentru a se limita cât mai mult

¹³¹ Titu Maiorescu, *Jurnal și epistolar*, IV, ed. Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon, București, Edit. Minerva, 1983, p.59-64.

¹³² V.R. Cupărescu, *Despre cumularzi*, în „Dacia nouă”, Cluj, III, 1934, nr.249 (14 noiembrie), p.1.

implicarea politicului în viața universitară, dar și pentru a sili corpul universitar la o muncă științifică susținută, s-a elaborat chiar un document ce prevedea – în afară de salarizarea „onorabilă” a profesorilor – câteva incompatibilități cu această profesie: funcțiile de deputat sau senator, în afară de reprezentantul oficial; practica avocătească; practica medicală a medicilor profesori teoreticieni, care doar puteau să consulte; nu puteau lucra în întreprinderi cu caracter comercial sau industrial (sanatorii, pensioane, fabrici etc)¹³³. Până la urmă însă, aceste propuneri nu au căpătat și caracter de lege, constituind mereu subiect de discuție, dezbateri, conflicte etc.

Iar o aprigă dezbateră pe această temă a izbucnit chiar la Cluj, când universitarul Nicolae Drăganu, pe lângă faptul că era primar al orașului din 1933, dar își ținea și orele, a mai fost ales și confirmat ca decan al facultății în toamna lui 1935. Această nouă poziție a generat nemulțumirea lui Onisifor Ghibu, care a contestat alegerea, ca un semn de „energie și hotărâre (...) în contra cumulului de funcțiuni” (profesor, primar, decan), apreciind că deși legal era posibil, nu credea că este și moral la o instituție de învățământ superior. Și într-adevăr, alegerea fusese strict legală, deși la limită: din 17 votanți, 8 au fost pentru și tot atâția contra, votul decisiv fiind în mod evident chiar al lui Drăganu. În toată această dezbateră însă, semnificative au fost problemele puse în discuție, invocându-se faptul că în Vechiul Regat bunăoară, la Iași și București, până la 1918 nu a existat nici un caz de profesor universitar care să fie și primar. Abia după această dată apar astfel de cumulari, la Cernăuți și Cluj, dar nicicum de profesor-primar-decan. Ba nu, mai fusese cazul lui T. Moșoiu, de la facultatea de drept din Oradea, care îndeplinea toate trei funcțiile deodată, dar care a și demisionat de la primărie imediat cum s-a declanșat scandalul cu N. Drăganu¹³⁴, iar la rigoare ar mai trebui invocat I. Nistor, care în aceeași perioadă era profesor, rector al Universității din Cernăuți și ministru al Muncii. Și este doar o singură pildă de acest gen, de incompatibilități neprecizate prin articole de lege, care în epocă au generat dezbateri și indică cam până unde se putea merge cu cumulul!

Însă cea mai răspândită modalitate a universitarilor de a obține venituri suplimentare a fost suplینirea unei catedre, alta decât cea la care

¹³³ Cf. Sextil Pușcariu, *Memorii*, ed. Magdalena Vulpe și Ion Bulei, București, Edit. Minerva, 1978, p.401.

¹³⁴ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.120/1935; *Ibidem*, dos.109/1940. Vezi și *Este sau nu cumularul primarul Clujului*, în „Patria”, Cluj, XVI, 1934, nr.268 (22 nov.), p.4.

erau titulari. Nu întâmplător, în ianuarie 1929 Gr. Nandriș îi scria lui Al. Rosetti despre faptul că, la Cernăuți, Ilie Bacinschi era „de profesiune suplinitor la orice catedră se ivește liberă (slavă, i.-e. [indo-europenistică] etc). Acum a renunțat la suplinirea i.-e. și a luat suplinirea catedrei lui Herzog. Ceea ce înseamnă să faci curs la o catedră și să iei bani pentru două”¹³⁵. Iar după cum se va vedea, supliniturile făceau uneori parte și dintr-o strategie de a menține o vreme blocate posturile vacante, până ar fi apărut candidatul dorit, nefiind doar niște bune surse financiare de conjunctură sau activități fortuite pentru a înlocui un coleg absent. De pildă, la cumpăna dintre secolele XIX-XX, Teohari Antonescu primea pentru suplinirea catedrei de Istorie antică cu științele auxiliare 80% din salariul titularului Petre Rășcanu, care funcționa ca inspector general al învățământului secundar¹³⁶. De asemenea, A.D. Xenopol a suplinit aproape un deceniu și catedra de Istorie medie și modernă de la Iași (el fiind titularul celei de Istoria românilor), făcând tot posibilul să întârzie ocuparea acesteia prin concurs de către altcineva¹³⁷; Ion Petrovici a suplinit și catedra de Istoria filosofiei vechi și medievale din Iași (1923/4); Silviu Dragomir, titular la Istoria sud-est europeană și diplomatică slavo-română, a suplinit o vreme catedra vacantă de Istoria evului mediu și modern din Cluj (1923/4), pe cea de Istoria veche a românilor (1927/8¹³⁸, 1935/6 ș.a., câtă vreme titularul Al. Lapedatu era membru al guvernului); Octav Botez, conferențiar de Estetică și critică literară la Iași (din 1927), a suplinit catedra lui G. Ibrăileanu, cu intermitență între 1930-1933, cât acesta a fost bolnav, și permanent între 1934-1936; Traian Brăileanu, titularul catedrei de Sociologie, etică și politică de la Cernăuți a suplinit și Istoria filosofiei, de la moartea lui Vasile Gherasim (1933) până în 1938¹³⁹; C. Marinescu, titularul catedrei de Istorie

¹³⁵ *Scrisori către Al. Rosetti (1916-1968)*, ed. Al. Rosetti, București, Edit. Minerva, 1979, p.279.

¹³⁶ Cf. *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.886/1891, f.180.

¹³⁷ *Arh.St.Iași. Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat*, dos.4/1898. De altfel, Xenopol a fost unul din marii cumularzi ai epocii, o vreme predând și la Institutul de domnișoare din Iași, fiind totodată nelipsit din mai toate comisiile de bacalaureat, inspecții „tematice” prin școlile din Moldova, comitete teatrale de lectură etc, toate aducând venituri suplimentare consistente.

¹³⁸ În acel an, de pildă, suplinirea fusese solicitată de Victor Motogna, care însă a fost respins (*Nicolae Iorga și Universitatea din Cluj. Corespondență (1919-1940)*, p.239).

¹³⁹ Tr. Brăileanu și-a dovedit apetitul pentru cumul încă de la cooptarea lui ca profesor agregat la Universitatea din Cernăuți (1921), când aproape doi ani s-a tot luptat să-și mențină și postul retribuit de bibliotecar I la aceeași instituție (cf. Radu

universală la Cluj, a suplini și conferința de Istorie medievală, cu specială privire la migrațiunea popoarelor (în anii 1936/7 și 1937/8); Iorgu Iordan a suplinit și Istoria literaturii române vechi și dialectologia (1933), cât timp titularul G. Pascu a fost suspendat ș.a.m.d.

În schimb, oarecum onorabile erau cumularile în afara facultății și care aveau legătură directă cu profesia de bază. Tot la Iași, de pildă, în 1912 funcționau următorii cumularzi de acest fel: I. Caragiani (profesor) era și director al Bibliotecii Centrale Universitare; I. Ursu (agregat) era și profesor la Liceul Național din Iași; Ch. Drouhet (agregat) era și profesor la Liceul Alexandru cel Bun; P. Mihăileanu (agregat) era profesor și la Liceul Internat din Iași; Traian Bratu (suplinitor) era profesor la Liceul Național, dar și conferențiar la Seminarul Pedagogic; O. Erbiceanu (suplinitor) era profesor și la Liceul Internat; A. Naum (conferențiar) era și comisar al guvernului pe lângă Creditul Urban din Iași¹⁴⁰. Iar pentru a merge la cealaltă extremitate cronologică, în iunie 1947, la facultatea de litere din Cluj existau următorii cumularzi: I. Moga, profesor, director al Institutului de istorie națională (2.940.000 lei/lună) și suplinitor al cursului de Istoria Transilvaniei; I. Crăciun, profesor și director de secție la Institutul de istorie națională (4.312.000 + 2.940.000 lei/lună); Șt. Pascu, profesor și director de secție la Institutul de istorie națională (3.606.000+2.273.600 lei/lună); Teodor Onișor, șef de lucrări la Institutul de istorie națională (3.063.000 lei) și șef de lucrări la Muzeul etnografic (2.030.400 lei); David Prodan, bibliotecar șef la Biblioteca Centrală Universitară (3.080.000 lei) și șef de lucrări suplinitor la Institutul de istorie națională (2.030.000 lei); Bujor Surdu, arhivist la Arhivele Statului din Cluj (2.205.000 lei) și asistent suplinitor la Institutul de istorie națională (1.803.200 lei); Alex. Doboși, profesor titular la Liceul „G. Barițiu” din Cluj (4.575.000 lei) și asistent suplinitor la Institutul de istorie națională (1.868.000 lei).

Dacă în perioada debutului profesional, Garabet Ibrăileanu era preocupat mai mult de aspectul pur al științei, partea materială fiind pe plan cu totul secundar (aspect de altfel specific mai ales tinerilor, ceva mai „inconștienți” din această perspectivă), imediat după căsătorie, când a început să simtă răspunderea căminului, se va gândi tot mai insistent și la suplimentarea veniturilor: își trece examenul de capacitate în învățământ, acceptă ore în plus la diverse școli (în 1902, de pildă, ocupa o catedră la Liceul Internat și o alta la Liceul Militar), lucrează cu Al. Philippide la

Florian Bruja, *Traian Brăileanu în documente (I)*, în „Codrul Cosminului”, XII, 2006, p.223-231).

¹⁴⁰ Cf. *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.913(I)/1912, f.68.

Dicționarul limbii române al Academiei, apoi ca universitar acceptă numiri în comisii de bacalaureat și capacitate, deși nu îi plăceau deplasările (dar le suporta tocmai pentru câștigurile suplimentare), participă la ședințele Comitetului Teatrului Național din Iași, unde era membru etc¹⁴¹. Începând cu 1927, la solicitarea lui C. Moisil (directorul Școlii de Arhivistică și Paleografie), C.C. Giurescu a fost numit profesor și la această școală, predând cursul de „Vechi instituții românești” vreme de mai mulți ani, în paralel cu obligațiile de la facultatea de litere din București. În 1928, George G. Antonescu era profesor titular de pedagogie în capitală, dar predă totodată la Academia de Înalte Studii Comerciale, conducea și ținea ore la Secția Pedagogică Universitară, era director al Institutului Pedagogic Român și, de asemenea, figura în postura de consilier al Casei Școalelor, toate funcțiile fiind remunerate. Paul Nicorescu a devenit, din aprilie 1933, director al Seminarului Pedagogic Universitar din Iași¹⁴², iar de la 1 decembrie 1937 este numit director al Muzeului de Antichități din același oraș¹⁴³; în prima postură, beneficia – pe lângă veniturile de la facultate – în mod gratuit de locuință, cu toate utilitățile asigurate, cu servitor, indemnizație de director, dar și un salariu de „conferențiar pedagogic”, provenit din taxele studenților de la facultățile de litere, științe și teologie, de la Conservator și de la Belle Arte.

De altfel, comitetele teatrelor sau conducerea acestora au fost unele din cele mai uzuale sinecuri ale universitarilor literari. În februarie 1875, T. Maiorescu investeste pe Al. Odobescu cu funcția de director general al teatrelor din București (până în iulie 1876). Avea 41 ani, era profesor la universitate și membru al Academiei, fusese ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice (31 iulie-12 octombrie 1863), interimar la Ministerul Afacerilor Externe (17 august-7 septembrie 1863), iar în 1867 funcționase în postura de Comisar al Pavilionului românesc la Expoziția Universală de la Paris. Pompiliu Eliade a fost director al Teatrului Național din București (1908-1911), fiind poate primul care a pus accentul pe necesitatea valorificării repertoriului românesc original; iar între 1945-1946 aceeași instituție a fost condusă și de Tudor Vianu. De asemenea, Teatrul Național din Cernăuți a fost cârmuit în anii interbelici de universitari precum Dragoș Protopopescu, Dimitrie Marmeliuc și Lecca Morariu; cel din Cluj a fost

¹⁴¹ Ibrăileanu a ajuns ca, de pildă, în vara lui 1922 să aibă acțiuni în valoare de 40.000 franci (cf. *Paul Zarifopol în corespondență*, p.174).

¹⁴² *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.2/1933, f.160 și 174.

¹⁴³ *Ibidem*, dos.1/1938, f.19.

diriguit de Nicolae Bănescu¹⁴⁴ și Ioan Moga (1947-1948); la Iași, între 1928-1929, Iorgu Iordan a condus Teatrul Național, pentru ca în anii 1939-1940 și 1946 la cârma acestuia să se afle Andrei Oțetea¹⁴⁵ ș.a.m.d.

Au mai existat însă și alte tipuri de stabilimente cu funcție „culturală” onorate prin cumul de unii universitari literari. Nu vom insista asupra unui caz mult prea cunoscut, cel al lui Nicolae Iorga, de la fost președinte al „Ligii culturale” până la director al Școlii Române de la Fontenay-aux-Roses. Bogdan P. Hasdeu a fost între 1876-1900 director general al Arhivelor Statului¹⁴⁶, urmat în această funcție de un alt universitar, Dimitrie Onciul, între 1900-1923, iar pentru o scurtă perioadă de Al. Lapedatu (1923), acesta din urmă devenind din 1921 și președinte al Secției pentru Transilvania a Comisiunii Monumentelor Istorice. Între 1933-1938, Al. Rosetti a fost director al Editurii Cultura Națională. În afara obligațiilor de la catedră, au deținut funcția de director al Bibliotecii Universitare din Iași: Petre Andrei, G. Pascu și K.K. Klein. De asemenea, membrii Academiei Române (corespondenți și titulari) aveau o paletă destul de largă de beneficii, de la indemnizație până la plata călătoriilor de cercetare sau de reprezentare pe la diverse congrese și reuniuni culturale-științifice.

Alți universitari, dincolo de aptitudinile manifestate în câmpul educativ și științific, se implicau și în alte diverse activități extrauniversitare, aducătoare de profituri (li se mai spuneau și *belferi*). În fapt, la noi, nu puțini au fost profesorii care au consimțit la un dublu joc: al cumulului și al funcțiilor anexe, al activităților extrauniversitare. Până și un poet-filosof de sensibilitatea lui Lucian Blaga aspira încă din tinerețe la beneficiile ce le aduce cumulul, proiectând logodnicei sale (la 17 februarie 1920) un viitor ce avea ca inspirație – cu certitudine – ceea ce văzuse la

¹⁴⁴ Din cauza acestei poziții, a existat în 1931 și o acerbă polemică între N. Bănescu și S. Pușcariu, datorită acuzației celui din urmă că bizantinistul-director general al Teatrului Național și al Operei Române din Cluj a „costat” prea mult, acesta fiind un cumular. În fapt, cum și Pușcariu fusese și va mai fi cumular, adevăratul motiv al „denunțului” trebuie căutat în eșecul acestuia de a deveni senator al Universității din Cluj, postul revenindu-i prin scrutin lui Bănescu. Cf. „Națiunea”, Cluj, V, 1931, nr.132 (19 iunie), p.3; nr.133 (20 iunie), p.1; N. Bănescu, *Răspuns unei calomnii*, în „Națiunea”, Cluj, V, 1931, nr.220 (10 octombrie), p.4 ș.a.

¹⁴⁵ Dumitru Ivănescu, *Andrei Oțetea, director la Teatrul Național din Iași*, în „Anuarul Institutului de istorie A.D. Xenopol”, Iași, XXXVI, 1999, p.37-44.

¹⁴⁶ De pildă, în 1889, Hasdeu a primit pentru această funcție 6000 lei pe an, iar directorii instituției beneficiau de o locuință gratuită, spațioasă, cu „servitor” etc în cadrul stabilimentului.

alții: își va da imediat doctoratul, va cutreiera Europa vreo doi ani, până va putea ocupa conform legii catedra de Estetică și sociologie de la Cluj; iar dacă nu se va putea direct profesor, atunci „conferențiar, ziarist, literat și mare poet, iar tu ca decor al Ardealului. Mi se vor da și alte *slujbe* în Cluj, bineînțeles slujbe din care încasezi fără muncă”¹⁴⁷.

Și pentru a rămâne la ardeleni, Ioan Lupaș – de exemplu – a făcut parte din consiliul de administrație al Băncii Albina din 1917 până la naționalizarea acesteia (a fost chiar și vicepreședinte), după ce între 1915-1917 fusese cenzor; s-a aflat totodată printre fondatorii Institutului de Arte Grafice și Editură „Ardealul”, înființat în 1919, fiind apoi și membru în consiliul de administrație al acestuia; această ultimă însărcinare a avut-o și în cadrul Întreprinderilor Forestiere Române, societate pe acțiuni pentru exploatarea pădurilor, întemeiată la Cluj în 1920, la început fiind doar în comisia de cenzori a societății; din 1927, Lupaș a figurat și în consiliul de administrație al Băncii Agrare din Cluj, iar în 1941 intră și în consiliul de administrație al Societății Naționale de Gaz Metan din București, în afara acestor însărcinări căpătând de-a lungul vremii și statutul de deputat în Congresul metropolitan din Transilvania, în Congresul Național Bisericesc din București și în Sinodul Eparhiei Cluj¹⁴⁸ – din toate aceste locuri primind remunerații, dividende etc, iar o vreme a ocupat și portofolii ministeriale¹⁴⁹.

Dar nu este singurul în această postură! Dimitrie Gusti a mai fost, pe lângă profesor universitar, președinte la Casa Autonomă a Monopolurilor Statului (din 1929), la scurt timp este ales decan al facultății de litere, devine apoi președinte al Oficiului Național, președinte al Societății

¹⁴⁷ Cf. Dorli Blaga, *Epistolar Lucian Blaga. Excurs sentimental*, IX, în „Manuscriptum”, X, 1979, nr.4, p.138-139.

¹⁴⁸ Al. Moraru, *Activitatea istoricului Ioan Lupaș în cadrul Adunării Eparhiale Ortodoxe a Clujului între anii 1921-1945*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Teologia Ortodoxă, 42, 1997, nr.1-2, p.55-66.

¹⁴⁹ În vremea ministeriatului său la Sănătate și Ocrotiri Sociale din 1926-1927, I. Lupaș a fost în centrul unor scandaluri de corupție, îndeosebi legate de chestiunea furniturilor sanitare din Germania, în contul reparațiilor de război, care i-au și adus porecla de „Popa Seringă”. Pe acest subiect, a intentat mai multe procese de calomnie. De asemenea, tot din motive financiare, la începutul anilor '20, Lupaș a fost acuzat că și-ar fi însușit bani din fondurile căminelor studențești, în calitate de director al acestora; deși comisia instituită pentru verificarea gestiunii (în 1923) l-a absolvit de suspiciunea delapidării (fiind totuși silit să dea o sumă importantă înapoi), ancheta a generat dezbateri aprinse și a menținut totodată îndoiala în această direcție (vezi și Mircea Popa, *Victor Papilian – Un jurnal deghizat*, în „Manuscriptum”, XIX, 1988, nr.3, p.136-140).

de Radiodifuziune, chiar ministru la Instrucțiune, comisar al României la expozițiile internaționale din Franța și SUA, director al Editurii Cultura Națională, director al Fundațiilor Regale, președinte al Serviciului Social etc, uneori în succesiune, alteori în cumul. Iancu Botez era fondatorul și directorul unei bănci din Iași, o vreme președinte al Camerei de Comerț și Industrie din același oraș, caracterizat astfel de un contemporan al său: „Era foarte activ: când la Iași, unde avea și catedra de engleză, când la București, pentru a fi la curent cu bursa afacerilor. Totdeauna grăbit, totdeauna cu o havană groasă în gură, înconjurat mereu de acel fum specific înecăcios și dens”¹⁵⁰. Iar ca cei doi au mai fost și alți universitari literari, mai mult sau mai puțin implicați extrauniversitar: Sextil Pușcariu, în afara calității de profesor (în urma căreia primea, în 1940, suma de 30.000 lei/lună), era director al Muzeului Limbii Române (pentru care mai lua 12.000 lei/lună, iar în plus îi asigura locuință, utilități – apă, lumină, încălzire etc – și servitori, fără nici o plată suplimentară), membru al Academiei Române (transport gratuit pe CFR, clasa I, bonuri valorice în valoare de aproximativ 5000 lei/lună), coordonator al *Dicționarului Academiei* (20.000 lei/lună), reprezentant al României la câteva Institute și Comitete internaționale (transport și cazare gratuite, plus diurnă de mii de lei), director al Institutului Român din Berlin (fără a se ști retribuția pentru contractul pe cinci ani) etc – toate acestea doar pentru toamna lui 1940¹⁵¹; Al. Lapedatu era din 1919 acționar al Societății de editură, tipografie și legatorie „Cultura Neamului Românesc”, iar mai apoi a făcut parte regulat din diverse consilii de administrație, precum cel al Uzinelor de Fier și Domeniilor de la Reșița¹⁵², al Băncii de Scont și Schimb din Ardeal ș.a.; Lucian Blaga era acționar la Banca Centrală pentru Industrie și Comerț, S.A. (Cluj), cu sucursale în Alba Iulia, Bistrița, Hațeg, Sibiu și Turda, ce poseda un capitol de 50 milioane lei, poetul-universitar fiind ales în martie 1939 ca membru în consiliul de administrație; Silviu Dragomir avea acțiuni și făcea parte din consiliul de administrație al Băncii Agrare din Cluj, context în care i s-a intentat un proces și a primit o condamnare în 1949¹⁵³ ș.a.m.d.

Toate aceste aspecte evidențiate până acum indică *grosso modo* și pentru universitari o anumită dorință și gust pentru îmbogățire, pentru

¹⁵⁰ Demostene Botez, *Memorii*, București, Edit. Minerva, 1970, p.308-309.

¹⁵¹ Vezi și *Institutul Român la Berlin*, în „Revista critică”, XIV, 1940, nr.4, p.238-243.

¹⁵² De la aceasta a încasat doar în anul 1939 suma de 339.923 lei (cf. Biblioteca Academiei Române, *Fondul Al. Lapedatu*, vol.XVII, f.2-8).

¹⁵³ Detalii la Sorin Șipoș, *Silviu Dragomir – istoric*, Cluj, Centrul de Studii Transilvane, 2002, p.66-73.

confort și un trai fără griji, fiind totodată preocupați de a transmite urmașilor nu doar numele și prestigiul, ci și un capital financiar ori bunuri materiale de valoare. Pentru o mai exactă cuantificare a averii, cu alte cuvinte pentru a determina originea îmbogățirii (deși nu ne-am propus să dezvoltăm acum această temă), ar trebui să punem în ecuație în primul rând moștenirea familială – punctul de plecare – și averea finală. Apoi, în cadrul acestei simple construcții matematice, este nevoie să vedem ce au adus căsătoria, veniturile profesionale etc. Și nu în ultimul rând, nivelul averii este în strânsă legătură cu numărul copiilor, stilul de viață, priceperea în chiverniseală etc. De pildă, George Călinescu nu a avut o viață prosperă, trecând adeseori prin momente de criză, dar nu a avut nici griji materiale. Iar una din motivațiile oferite de soția lui este faptul că G. Călinescu „nu avea suficient simțul realului” în materie de bani, „soțul meu gospodărea banii și hotăra ce trebuie făcut și ce nu”. În 1936, când a luat premiul Academiei (100.000 lei), a preferat să plece în excursie în Franța și Italia, decât să cumpere o casă, suma părându-i-se neîndestulătoare. În ultimii ani ai vieții, de exemplu, când venea de la Academie, dădea bacșiș șoferului câte 100 lei¹⁵⁴. De altfel, Călinescu era generos cu colaboratorii, oferindu-le unora lunar sume de bani, în vreme ce soția lui avea doar o pereche de pantofi (prin anii '49-'50). În plus, era și neatent – „distrat” am putea spune –, de mai multe ori căzând victimă hoților de buzunare, îndeosebi în mijloacele de transport în comun. De aceea, din 1942 a dat soției o procură prin care o însărcina să-i ridice banii de oriunde (facultate¹⁵⁵, Academie, bancă, CEC, edituri, reviste etc).

Cu rare excepții, profesorii au dovedit o reală deprindere în asigurarea securității materiale. Aproape toți au investit în plasamente garantate de stat, Ion Crăciunescu – de pildă – lăsând Universității din București întreaga lui avere de 90.000 lei aur, pentru constituirea unui fond pe baza căruia să fie trimiși studenți români în străinătate pentru specializarea în filosofie. De altfel, după retragerea sa din învățământ, în 1945, I. Lupaș a constituit la Institutul de Istorie Națională din Cluj o Fundațiune „Profesor Ioan Lupaș”, cu un capital de 286.000 lei (sporit în 1946 la 500.000 lei), în efecte de stat, donând totodată 3515 volume, adăpostite în așa-numita „Sala Ioan Lupaș”.

¹⁵⁴ I. Bălu, *Viața lui G. Călinescu*, p.142.

¹⁵⁵ Ca profesor la Universitatea din Iași, Călinescu primea de la 1 aprilie 1939 un salariu de 12.450 lei, de la 1 iulie 1939 va primi 14.150 lei, iar din august 1940 – 19.350 lei.

Pe de altă parte, majoritatea profesorilor s-au îngrijit să dețină în proprietate cel puțin un imobil în centrul universitar. Ilie Bărbulescu avea o situație materială de „om bogat”, locuind într-o fastuoasă casă din Iași (str. Speranța 13), dar primind ca „zestre” și un hotel confortabil în parcul din Sinaia, unde locuia în vacanțe, iar în plus îi aducea și serioase profituri financiare. Tot în Iași, Iorgu Iordan și-a construit o locuință spațioasă, pe una din cele mai râvnite străzi ale urbei, nu departe de Universitate (pe str. Lascăr Catargi nr. 70), pe care a donat-o apoi Ministerului Sănătății, în 1946. Dacă imediat după căsătoria sa cu Maria Colțescu, Ioan Bogdan a locuit o vreme în casa socrilor, pe Calea Victoriei 158, nu după mult timp și-a construit un imobil impozant pe strada Fetei 9 (azi str. I. Bogdan), pe lângă Calea Dorobanților. Al. Lapedatu a înălțat o casă la Cluj, a sa, pentru ca mai apoi să ridice vizavi un alt imobil, cu etaj, pentru copiii săi; iar pentru diversele angajamente ce și le asumase în capitala țării (de natură politică sau la Academie), cumpărase și acolo un apartament bine plasat, pe Calea Victoriei (deși, ca ministru, stătea la Hotel „Splendid”), în vreme ce în Poiana Brașov și-a construit o vilă cochetă. Tot în inima Ardealului, Fl. Ștefănescu-Goangă deținea o casă spațioasă în proximitatea Universității (azi B-dul Republicii), în vreme ce-și păstrase și pitorescul imobil al bunicilor lui din Curtea de Argeș (str. Castanilor), construit în secolul al XVIII-lea, în stilul arhitecturii locale¹⁵⁶, iar mai apoi va deveni și proprietarul unui imens apartament în București, de 6 camere (str. Masarik 22, apoi Iulius Fucik). Ioan Lupaș și-a construit, tot la Cluj, o casă impresionantă, concepută de arhitectul Horia Creangă¹⁵⁷, același care a realizat vila lui Petru Groza din Deva și cea din București a lui O. Goga (pe str. Armașului). Destul de târziu și-a ridicat o casă (abia în 1940) și Ioan Hudiță, prin credit ipotecar, însă la București, în Vatra Luminoasă, pe atunci un cartier mărginaș al capitalei, însă cochet, modern și plin de verdeață¹⁵⁸ etc.

¹⁵⁶ Acum adăpostește Biblioteca Municipală.

¹⁵⁷ Pentru detaliile construirii și cum a fost gândită locuința vezi *Ioan Lupaș – Corespondență*, I, ed. Radu Ardelean și Lucian Giura, Sibiu, Edit. Tribuna, 2003, p.207-212.

¹⁵⁸ Iar pentru a se vedea totuși „beneficiile” relației cu sfera politicului, este de semnalat faptul că la doar câteva zile de la mutarea în noua locuință, I. Hudiță a fost vizitat de Iuliu Maniu la 17 mai 1940, acesta din urmă pur și simplu înmânând istoricului un plic cu 50.000 lei, ca dar pentru a mai „reduce ceva din ratele casei” (cf. Ioan Hudiță, *Jurnal politic*, I, ed. Dan Berindei, Iași, Institutul European, 1998, p.155).

Așadar, unii au achiziționat imobile și proprietăți și în alte localități decât cea de reședință, în mediul urban sau diverse stațiuni balneo-climaterice ori la țară. De exemplu, V.A. Urechia avea în afara locuinței din București și o confortabilă vilă în Sinaia. În deceniile trei-patru ale veacului trecut, Lucian Blaga a devenit proprietarul unui imobil la Bistrița (mai degrabă o grădină), apoi un altul la Vatra Dornei și în cele din urmă la Cluj, în mai 1948 având în posesie și 4,5 hectare de pământ. Mihail Dragomirescu mai avea, pe lângă imobilul din capitală (str. Gramont 11), o splendidă vilă la Bușteni, ridicată după primul război mondial, iar Al. Rosetti deținea și la Câmpulung o splendidă locuință, așa-numita „Vila Sandu” (pe str. Mihai Bravul 17), unde își petrecea vacanțele de vară¹⁵⁹. Deși prin structură era un citadin, Mihai Ralea a achiziționat o proprietate la Dobrina, în apropierea Hușiului, având o casă cu mai multe camere, unele special amenajate pentru musafiri, cu cerdac, cu pivniță (în mare parte ocupată de butoaie), livadă și viță-de-vie¹⁶⁰. La fel a procedat Onisifor Ghibu, cumpărând o proprietate și un imobilul la Stana, unde dorea să facă ceva în genul a ceea ce realizase O. Goga la Ciucea¹⁶¹. Constantin C. Giurescu a moștenit de la tatăl său casa din str. Berzei 47, pe care o va mări și moderniza în 1929, an în care a cumpărat o vie la Odobești (cu banii rezultați din vânzarea cu un an înainte a unui lot de pământ la Baba Ana, jud. Buzău, primit ca zestre de soția lui), unde va construi o cramă, dotată cu toate instalațiile necesare producerii și păstrării vinului, stimulent ulterior pentru elaborarea unei monografii a acestei podgorii¹⁶²; în plus, între 1933-1934, Giurescu a construit o vilă la Mangalia, în partea de nord a orașului (actualmente este integrată complexului sanatorial de acolo), iar între 1937-1938 și-a ridicat o casă la Predeal, pe Cioplea, rechiziționată în 1945, iar apoi naționalizată în aprilie 1950. Dar și alți universitari literari au deținut proprietăți agricole, amintind acum pe: I. Găvănescul, proprietar al unui teren cu viță de vie și o locuință rurală în dealul Copoului, în afara imobilului din centrul Iașului¹⁶³; Fl.

¹⁵⁹ După 1948, Vila „Sandu” a devenit casă de creație a Academiei RSR, în ultimii ani revenind în proprietatea familiei.

¹⁶⁰ Demostene Botez, *Memorii*, p.210.

¹⁶¹ Onisifor Ghibu, *Pagini de jurnal (1935-1963)*, ed. Miralena Mamina, Romeo Dăscălescu și O.O. Ghibu, București, Edit. Albatros, 1996.

¹⁶² C.C. Giurescu, *Istoricul podgoriei Odobeștilor. Din cele mai vechi timpuri până la 1918*, București, Edit. Academiei, 1969.

¹⁶³ După ce a ieșit la pensie, și-a vândut via, cumpărându-și un confortabil apartament într-un bloc de lângă Cișmigiu, în București, afectat însă de bombardamentele din primăvara lui 1944.

Ștefănescu-Goangă, care avea 137 hectare arabile în com. Corni (jud. Covurlui); Teodor Naum deținea teren în com. Căndești (jud. Neamț); C. Rădulescu-Motru a moștenit de la părinți o proprietate la Butoești (jud. Mehedinți); Romulus Căndea avea o casă și mai mult teren la Avrig ș.a.

Fără a insista prea mult asupra lui Nicolae Iorga, menționăm totuși că acesta avea o locuință la București, a mai achiziționat o alta la Vălenii de Munte – pe lângă care funcționa vestita „școală de vară” –, unde a locuit până la cutremurul din 9/10 noiembrie 1940, după care s-a mutat la vila sa din Sinaia (str. Codrului, azi Gh. Doja 1), construită de arhitectul Toma Socolescu pe un teren cumpărat de Iorga cu 38.370 lei de la Eforia Spitalelor Civile, în 1926; mai mult, în anii 1930 N. Iorga a avut o vilă construită la Mangalia, pe malul mării – toate acestea achiziționate din venituri proprii, deși avea o familie destul de numeroasă de întreținut (cu copiii și din prima, și din a doua căsătorie, cumnată etc). A știut însă să-și valorifice din plin atuurile intelectuale și poziția socială ori politică! De pildă, a deturnat o parte din fondul Congresului de Studii Bizantine pentru a cumpăra litere grecești și cirilice necesare tipografiei personale de la Vălenii de Munte¹⁶⁴, la care a imprimat ulterior – de exemplu –, pe când era rector și ministru, Anuarul Universității din București pe 1931-1932, dar și alte două-trei ulterioare; dacă, bunăoară, arareori Sextil Pușcariu plătea autorilor ce publicau în „Dacoromania” peste 150 lei de pagină, pe N. Iorga îl onora cu 1000 lei pagina¹⁶⁵ ș.a.m.d.

Așadar, achiziționarea unui patrimoniu imobiliar (unul sau mai multe imobile¹⁶⁶) indică la universitari o mentalitate prudentă, care presupune însă și disponibilități financiare importante nu doar la achiziționare, dar și pentru întreținere. În plus, un imobil sau o proprietate bine aranjată și adaptată necesităților sociale era și o chestiune de prestigiu, pentru că locuința servea cel mai adesea ca loc al socializării. Titu Maiorescu avea o casă splendidă în str. Mercur nr.1 din București, al cărei prag a fost călcat de ceea ce putea fi mai select din punct de vedere cultural

¹⁶⁴ Cf. *Nicolae Iorga și Universitatea din Cluj. Corespondență (1919-1940)*, p.224.

¹⁶⁵ Cf. *Ibidem*, p.126.

¹⁶⁶ Devine sugestivă, de exemplu, consultarea Decretului nr.92 din 19 aprilie 1950, pentru naționalizarea unor imobile, publicat în „Monitorul Oficial”, nr.36 din 20 aprilie 1950, unde aflăm bunăoară că Oltea Apostolescu (fiica lui I. Nistor) avusese 4 apartamente (București, str. V. Lascăr 55); Traian Bratu – 12 apartamente (București, str. Crăițelor 4, Șos. Vârtej; în Predeal, Bd. Republicii 8); Nicolae Bănescu – 7 apartamente (București, str. Mașina de Pâine 9) ș.a.m.d. De asemenea, Zevedei Barbu, deși era fiul unui țăran din preajma Sibiului, posedea un imobil întreg în București, pe fostul Bulevard 6 Martie (azi Elisabeta), nr.44.

și politic la acea vreme¹⁶⁷; A.D. Xenopol – în anii celui de-al doilea mariaj, cu Coralia Gatovschi (Riria, ca poetă) – avea la Iași „casa deschisă”¹⁶⁸ nu doar melomanilor urbei, ci și artiștilor de tot felul, un public pestriț, uneori ridiculizat; în anii interbelici, Simion Mehedinți locuia într-un cochet imobil din str. Dimitrie Racoviță 12, având mereu ușa deschisă studenților săi, asemenea lui Maiorescu, de altfel, până în 1929, la el locuind și tânăra familie C.C. Giurescu (acesta fiind ginerele lui Mehedinți). Demostene Russo a locuit până spre anii ‘30 într-o căsuță mică din capitală (str. Viitorilor nr. 7), achiziționând apoi un imobil impunător, cu etaj, la capătul str. Lucaci nr. 128, înconjurat de un teren mare, unde a amenajat o grădină cu arbori fructiferi, viță de vie, căpșuni, legume și flori; biroul lui Russo era la etaj, într-o cameră încăpătoare, cu pereții acoperiți de o impresionantă bibliotecă, ce cuprindea și opere rare, ediții princeps, manuscrise etc¹⁶⁹. Constantin Giurescu a stat cu chirie în str. Știrbei Vodă 164, până în primăvara lui 1910, când a cumpărat de la Creditul Funciar Urban perechea de case din str. Berzei 73-75 (devenite ulterior 47-49), pe un teren de 760 metri pătrați, cu 55.000 lei, însă fără curent electric, apă curentă și canal, fără baie etc, toate acestea fiind instalate imediat după achiziționare. Între 1926-1929, fiul acestuia, C.C. Giurescu – și el universitar la litere – a mărit imobilul cu un etaj și l-a modernizat, împrumutând bani de la Banca Românească¹⁷⁰. Dimitrie Gusti avea un apartament confortabil, luxos, mobilat modern, cu tablouri, obiecte de artă, cărți răspândite pretutindeni etc, situat într-unul din blocurile „Generală” de pe str. Maria Rosetti. Prin anii ‘30, Octavian Goga – ajuns profesor la Universitatea din Cluj în 1937 – locuia la București într-o casă pe str. Puțu cu Piatră nr. 6, imobil impunător, cu o curte pavată cu dale de piatră, cu câțiva brazi frumoși, în fundul curții fiind două garaje și mai multe încăperi pentru oamenii de serviciu¹⁷¹ etc.

¹⁶⁷ Se stabilise aici în 1878, iar după decesul celei de-a doua soții a lui Maiorescu, Ana (în toamna lui 1914), acesta vinde imobilul din Mercur 1 și se mută în casa lui Nicolae Racotă, care era căsătorit cu o nepoată de soră a Anei Maiorescu.

¹⁶⁸ Spațiosul imobil aparținea Coraliei și era situat pe str. Sf. Nicolae nr.9 (*Arh.Șt.Iași, Primăria Iași*, dos.343/9/1899-1900, 137 file, tot dosarul).

¹⁶⁹ Cf. Al. Rosetti, *Călătorii și portrete*, ed. Liviu Călin, București, Edit. Sport-Turism, 1983, p.278; C.C. Giurescu, *Amintiri*, ed. Dimu C. Giurescu, București, Edit. All, 2000, p.115.

¹⁷⁰ Cf. C.C. Giurescu, *Amintiri*, p.196-197.

¹⁷¹ Goga mai era și proprietarul unui vestit castel la Ciucea, achiziționat încă din 1919 de la văduva poetului Ady Endre, devenit reședință nu doar ocazională după ample lucrări de reconstrucție, aici fiind de altfel și înmormântat.

Nu același lucru se poate spune despre alți universitari, care n-au fost interesați de achiziționarea unui imobil decât foarte târziu, și adeseori doar de nevoie. Încă de la numirea sa la Iași ca profesor suplinitor la Universitate (1893), Al. Philippide a tot preferat să locuiască cu chirie, e drept, în poziții centrale, cât mai aproape de facultate și cu un anume confort: din decembrie 1896 ocupa un apartament din str. Lăpușneanul, cu trei camere „mari și frumoase” și o bucătărie; după un an s-a mutat cu noua soție pe strada Negruzzi 7, într-o locuință mai bună, cu multă „liniște, aer curat, priveliște frumoasă, grădini de jur împrejur, 1400 lei chirie [pe an]”¹⁷²; în noiembrie 1898 se mută din nou, abia în aprilie 1911 Philippide reușind să-și cumpere o casă, iar acest lucru numai pentru că imobilul în care stătuse nouă ani cu chirie își schimbase proprietarul. La fel, în anii 1920, Ov. Densusianu stătea cu chirie în casa lui De Boissy, pe strada Colței 24 din București, iar Vasile Pârvan a locuit după război într-un apartament ce aparținuse soacrei sale, într-un imobil situat pe colțul dintre Calea Victoriei și Biserica Amzei.

În perioada când George Călinescu doar aspira la o catedră universitară, la scurtă vreme după căsătorie, din noiembrie 1929, acesta locuia cu chirie pe str. Braziliei, în București, la niște proprietari bătrâni și cumsecade. În 1938, în postura de conferențiar la Universitatea din Iași, trebuia să se mute – conform dispoziției ministerului – în acest oraș. În consecință, de la 1 noiembrie 1938 până în vara lui 1944, Călinescu a luat în chirie o locuință la câteva străzi prin spatele Universității, pe str. Ionescu nr. 4, un apartament semimobilat, cu două camere, baie și bucătărie, tip vagon¹⁷³; musafirii, când veneau în vizită, trebuiau să treacă pe lângă bucătărie, iar pentru a se evita totuși acest lucru, puțin mai târziu a mai obținut o anticameră. Călinescu însă nu avea de gând să se stabilească la Iași, motiv pentru care își păstrase încă locuința din București (str. Aviator Th. Iliescu), pentru că și aici avea nevoie de un loc stabil unde să lucreze, mai ales în perioada elaborării *Dicționarului literaturii române*. La Iași, încăperea mai mare și luminoasă, cu o superbă sobă, a devenit camera de

¹⁷² *Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii*, I, p.152

¹⁷³ Între 1 noiembrie 1938-30 aprilie 1939, Călinescu a plătit chirie 15.000 lei, iar pentru intervalul 23 aprilie-26 octombrie 1942 a plătit 17.320 lei, timp în care a locuit aici prea puțin (cf. I. Bălu, *Viața lui G. Călinescu*, p.219). Am cunoscut bine această casă, deoarece în perioada studenției mele ieșene locuia încă acolo preotul și istoricul Paul Mihail (1905-1994), pe care îl frecventam destul de des împreună cu Șt.S. Gorovei.

lucru a lui Călinescu și locul de primire a musafirilor¹⁷⁴. Însă în vara lui 1944 locuința va fi bombardată și distrusă. Abia în 1942, la îndemnul repetat al soției, Călinescu se decide a-și face o casă pe terenul din str. Vlădescu 53, acesta fiind primit ca zestre din partea socrilor lui. Cu ajutorul unui antreprenor a adaptat ceea ce era pe acest teren și a mai adăugat câte ceva: în principal, casa avea un hol (mic), o cameră mai spațioasă (biroul lui Călinescu), un dormitor, o bucătărie, baie și o mică sufragerie. Așadar, abia la sfârșitul verii lui 1942 s-a mutat G. Călinescu într-o locuință proprie.

Cu totul diferită a fost însă situația altor universitari, a căror origine socială le putea oferi mai mult decât putea nădăjdui oricare din colegii lor. Am putea invoca aici pe Gh.I. Brătianu, care posedă în Iași celebra Casă „Vasile Pogor”, clădire construită în 1850 de vornicul cu același nume, o vreme sediul Societății „Junimea”, pe unde au călcat Titu Maiorescu, P.P. Carp, Iacob Negruzzi, Mihai Eminescu, Ion Creangă, I.L. Caragiale, A.D. Xenopol, Ion Slavici, Vasile Alecsandri, Vasile Conta, Th. Rosetti ș.a., imobil achiziționat de Maria Moruzzi, mama celebrului istoric. După ce s-a mutat la București, Gh.I. Brătianu a locuit mai întâi cu chirie în casele prof. Radu Perianu din cartierul Cotroceni, apoi într-o impresionantă locuință proprie, cumpărată pe str. Popa Chițu, în apropierea actualei străzi Lascăr Catargiu. Dacă mai adăugăm la acestea și faptul că era fiul lui Ionel I.C. Brătianu sau că avea în anii interbelici un Rolls Royce – avem astfel imaginea unui personaj a cărui opțiune pentru cariera de profesor universitar nu avea nimic de-a face cu dorința ascensiunii sociale și a prosperității materiale. Mircea Vulcănescu locuia în casa părintească din București, pe str. Popa Soare nr. 16, ce avea parter, etaj și mansardă, posedând totodată un automobil Buick Master 1927 și aproape jumătate milion de lei – în rente și numerar – pe numele soției și al copiilor.

Alți universitari profitau de anumite situații la un moment dat, locuind în imobile ale unor instituții pe care le conduceau, cheltuielile cu întreținerea spațiului fiind minimale. Bogdan P. Hasdeu beneficia de locuință personală în imobilul Arhivelor Statului, pe care le-a condus între 1876-1900. Abia în 1893 și-a cumpărat un teren de aproximativ un hectar, cu 1300 lei¹⁷⁵, la Câmpina, unde și-a ridicat apoi impozantul Castel „Iulia Hasdeu” și în care s-a mutat definitiv numai după ce a fost schimbat de la

¹⁷⁴ Pentru această locuință vezi și Adrian Marino, *La „Jurnalul literar”*, în „Viața românească”, XVIII, 1965, nr.6, p.187).

¹⁷⁵ La vremea respectivă, Hasdeu primea anual câte 6000 lei aur doar pentru munca la *Dicționarul Academiei*, la care se adăuga salariul de director al Arhivelor, cel de profesor la universitate, plus alte câștiguri ca membru în diverse comisii.

conducerea stabilimentului. Ioan Bianu a locuit în incinta Academiei, într-un apartament din clădirea principală, în partea opusă Căii Victoriei. Acolo era o grădină, mult mai întinsă decât cea de azi (nu exista încă clădirea vechii bibliotecii), unde ținea o vacă, în plin centrul Bucureștiului¹⁷⁶; de altfel, I. Bianu era extrem de economicos, acest spirit fiind uneori împins atât de departe încât genera chiar zâmbete (de pildă, recupera întotdeauna părțile albe ale unei coli de hârtie care nu fusese utilizată în totalitate); Bianu a deținut însă și o vilă la Predeal, construită prin 1911-1912, „într-o poziție admirabilă”¹⁷⁷. Ca director al Colegiului Latin din Cluj, Onisifor Ghibu avea o locuință în clădirea principală a acestuia (în spatele Teatrului Național). După desființarea Colegiului și transformarea lui în cămin al învățătorilor, lui O. Ghibu i s-a cerut să elibereze locuința, lucru pe care l-a refuzat timp de mai mulți ani, din punct de vedere juridic ocupând spațiul în mod ilegal. Iar motivația acestui refuz este cât se poate de ciudată, fiind surprinsă într-o scrisoare adresată de el ministrului Instrucțiunii la 24 august 1925: „Cine va veni să mă dea afară cu forța din această locuință a statului, pe care eu am luat-o de la unguri, după cum tot eu am luat și Universitatea?”¹⁷⁸. Abia în septembrie 1925 se va muta într-un alt excelent imobil, ce aparținuse până atunci colegului său de la Universitate, Gh. Bogdan-Duică, locuință situată lângă parcul central din Cluj¹⁷⁹. Între timp însă, Ghibu fusese împrumutat de statul român, în 1924, cu un loc de casă în Cluj¹⁸⁰, iar mai apoi va achiziționa și o proprietate la Stana, despre care am vorbit mai sus.

Așadar, contexte și motivații diverse, ambiții și obiective care diferă de la om la om în ceea ce privește rațiunile de a fi profesor universitar. Aproape că nu pot fi formulate concluzii valabile în toate cazurile, pentru a contura un model imuabil care ar explica această dorință și mecanismele puse în joc pentru atingerea unui astfel de obiectiv.

¹⁷⁶ C.C. Giurescu, *Amintiri*, p.96-97.

¹⁷⁷ *Scrisori către I. Bianu*, III, p.374.

¹⁷⁸ Cf. *Onisifor Ghibu în corespondență*, I, Cuvânt înainte, îngrijirea ediției, note și indici de Mihai O.Ghibu, București, Edit. Semne, 1998, p.15

¹⁷⁹ Ghibu a locuit aici până la 2 septembrie 1940, când a părăsit Clujul în urma Arbitrajului de la Viena. În 1997, pe fațada locuinței, s-a dezvelit o placă de marmură, cu efigia în bronz a profesorului.

¹⁸⁰ Ghibu nu și-a făcut casă pe acest teren, iar în vara lui 1948 l-a vândut pentru 60.000 lei (cf. Onisifor Ghibu, *Pagini de jurnal, 1935-1963*, I, ed. Miralena Mamina, Romeo Dăscălescu și O.O. Ghibu, București, Edit. Albatros, 1996, p.178).

Cert este însă că din multele profesii, cea de profesor universitar este una din puținele în care bătrânețea biologică asigură cel mai adesea și multiplicarea funcțiilor, când individul în loc să fie tot mai mult ignorat și marginalizat de cei tineri, dimpotrivă, devine tot mai curtat și adulat. Pentru că ajuns într-o asemenea postură, universitarul devine – aproape fără voia lui – puternic și autoritar în domeniu; și-l anexează și începe a controla tot ce se întâmplă pe teritoriul său, având privilegiul de a guverna și regula ansamblul specialității sau disciplinei sale. El apare, în mod indiscutabil, ca cea mai importantă instanță de evaluare, peste care doar arareori se putea trece. Iar dacă era un cumular de funcții (la Academie, în viața politică, la diverse fundații, societăți, comisii, comitete, edituri sau reviste etc), atunci chiar că beneficia de un prestigiu anevoie de zdruncinat, în jurul căruia se forma un soi de „curte”, avea „ciraci”, acorda „protecție”, dar cerea și loialitate¹⁸¹. Într-o astfel de postură s-a aflat de pildă C. Dimitrescu-Iași, care mereu a avut „multe sinecuri” de la „partidul liberal, al cărui membru devotat a fost mereu”¹⁸².

De aceea, dobândirea unor pârghii de putere în interiorul Universității și în afara ei, precum și menținerea lor, implica reale capacități, obligând cumularul la diverse solidarități și alianțe, la înscrierea sa într-o anumită „clică”, un grup bine încheiat care se întreține, se cultivă și se cooptează în funcție de afinitățile ideologice și intelectuale, ca să nu mai vorbim de legăturile familiale sau politice. În acest context, fiecare pol de putere punea în lucru o mare varietate de raporturi de forță și strategii. Așa apăreau în intervalul de timp pe care îl avem în vedere universitari precum B.P. Hasdeu, V.A. Urechia, Titu Maiorescu, Gr.G. Tocilescu, I. Bianu, N. Iorga, I. Bogdan, V. Pârvan, Sextil Pușcariu, I. Petrovici, N. Drăganu, Al. Lapedatu, I. Nistor, Fl. Ștefănescu-Goangă, Traian Bratu ș.a., care, însumând eficiente pârghii de putere și bucurându-se de un prestigiu intelectual mai mult sau mai puțin discutabil, ofereau contemporanilor convingerea că Universitatea este o chestiune de „masonerie”.

¹⁸¹ De altfel, nu fără motivații reale, adresa Ministerului Educației nr.196.068 din 15 octombrie 1940 reglementa – în baza noilor idealuri „de armonie și strânsă colaborare, bazată pe încredere reciprocă și legătură sufletească, pe care regimul legionar tinde să-l înstăpânească în toate domeniile de activitate” – raporturile dintre profesorii universitari și personalul ajutător (de la preparatori la lectori), excluzându-se orice tentativă viitoare de „servitute”, de utilizare a celui din urmă în profitul celor dintâi (cf. *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.458/1940).

¹⁸² I.M. Marinescu, *O viață supusă destinului*, ed. I. Opreșan, București, Edit. Vestala, 2005, p.63.

Dintr-o altă perspectivă, departe de a fi un aspect reprobabil, există în aproape fiecare individ un *libido dominandi*, care îi imprimă acestuia o anume energie cu care să dobândească ceva, ca voință a unui surplus de forță activă și dinamică¹⁸³. Altfel spus, tocmai acest *libido dominandi* animă pe toți, generează voința cu care se înfruntă viața, îi pune în mișcare ca să dobândească fericirea, să progreseze, să caute a fi mereu printre primii și printre cei mai buni. Prezentat adeseori ca un aspect trivial, ca o dorință a oamenilor cu suflet mic, frecvent lipsiți de caracter și de scrupule etc, dezideratul puterii se manifestă în principal și ca voința de a aduce altora binele. Pentru că, în fond, puterea rezidă în capacitatea de a face să triumfe un ideal și de a atinge niște scopuri apreciate ca pozitive pentru toată lumea, dar presupune și deținerea mijloacelor prin care să triumfe voința, iar istoria este martora vie că în lumea aceasta s-a impus în primul rând progresul, binele fiind așadar dominant.

Însă dobândirea și menținerea puterii presupune strategii, modalități optime de a utiliza conjuncturile și de a organiza judicios relațiile umane în sensul dorit. Oricât ar putea fi bănuț un universitar că trăiește în principal în sferele înalte ale științei și culturii (în de mulți invocatul „turn de fildeș”), pentru a răzbi, pentru a-și atinge acel *libido dominandi* are nevoie de reale calități în această direcție, este supus interdependențelor, trebuie să pună în practică câteva „reguli de aur” în relația cu semenii etc. Chiar și un savant ce a fost caracterizat de semeni ca fiind un soi de pustnic, retras din măruntele și uneori vulgarele aspecte ale vieții – este vorba de Alexandru Philippide –, a fost conștient încă din tinerețe de câteva aspecte necesare să asigure cuiva succesul în viață. Pe când se afla la Halle, îi scria la 10 februarie 1891 lui Titu Maiorescu: „Eu, onorate d-le Maiorescu, am trăit cam din greu, nu numai pentru că n-am avut avere de la părinți, că mi-am ales o breaslă rău văzută în țara noastră, unde, de pildă, cel mai gogoman procuror face mai mult efect decât cel mai strălucit profesor, că nu m-am silit să-mi îndulcesc zilele vânând vreo zestre grasă, ori lingușind vreun prieten puternic”¹⁸⁴. Totodată era conștient că „altă influență aș putea avea ca profesor la facultate decât cum sunt,

¹⁸³ A supra multiplelor fațete ale acestui aspect vezi, selectiv: Francesco Camastra, *Libido dominandi. La teoria politica da Gregorio Magno a Gregorio VII*, Milano, Unicopli, 1991; E. Michael Jones, *Libido dominandi. Sexual liberation and political control*, South Bend, Ind., St. Augustine's Press, 2000 (reedată în 2005); Gilbert Weiss, *Libido dominandi – Dominatio libidinis. Zur Pneumopathologie der „Marktgeseellschaft”*, München, Eric Vögelin Archiv, Ludwig-Maximilians-Universität, 2003.

¹⁸⁴ *Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii*, I, p.36.

când limba mi-i împiedicată. (...) Un defect mare, printre altele o sută, care împiedică mersul regulat al societății românești – mersul regulat, adică să fie pus fiecare cetățean la locul lui – este acela al frunțașilor noștri, când, în loc să caute pe oamenii vrednici, așteaptă să fie lingușiți de dânsii; dar a fi lingău și om vrednic sunt două lucruri care se exclud¹⁸⁵. Asta nu a însemnat însă că în timp Philippide nu a avut protectori și nu a devenit la rândul său un factor de decizie, supus acelorași slăbiciuni sau atitudini repudiate în tinerețe! Ca în multe alte cazuri, unul este discursul moralizator, alta e să trăiești moral. Și apoi, în cazul subiectului nostru, este și foarte dificil a defini ce este moral sau nu, ori unde este limita dintre cele două antinomii. Sunt încă chestiuni care-și așteaptă, evident, reperul!

Cu certitudine însă, statutul de profesor universitar a fost, și ar fi trebuit să rămână încă, nu doar un semn de distincție socială, ci mai ales atutul fundamental al intelectualilor de la vârf, al celor care dețin pârghiile esențiale în gestionarea culturii și științei, asumându-și totodată rolul de mediator între produsele consacrate ale spiritului și publicul dispus a se cultiva și a primi o validare a competențelor în diverse domenii. De aceea, nu întâmplător, dincolo de recunoașterea meritelor intelectuale prin cooptarea la Universitate și în alte instituții de validare și apreciere (precum Academia), mulți universitari au beneficiat și de onoruri publice, în cinstea lor organizându-se serbări, manifestări și volume omagiale, baterea unor medalii, iar după dispariție comemorări sau edificarea unor statui, busturi, monumente, ori numele lor a fost și este purtat de străzi și bulevarde, de instituții etc.

Iar ca formă de apreciere a rostului social de prim rang îndeplinit de profesorul universitar – și de intelectuali, în general –, chiar statul a instituit în martie 1876 medalia „Bene Merenti”, ce se acorda ca răsplată pentru meritele în domeniul științelor, artelor, industriei, agriculturii etc. Medalia avea două clase și era acordată pe viață atât cetățenilor români, cât și străini, prin Decret domnesc (apoi „regal”), în urma raportului miniștrilor de resort, și se publica în „Monitorul Oficial”. Medalia clasa I era alcătuită dintr-o piesă de metal galben, cu diametrul de 30 mm și o grosime de 2,5 mm, iar clasa II era din metal alb, cu aceleași dimensiuni. Ambele categorii aveau pe avers, în relief, efigia domnitorului/regelui, înconjurată de textul „Carol I Princeps Romaniae”, iar pe revers erau imprimate cuvintele „Bene Merenti”, înconjurate de o ghirlandă de stejar. Medalia era prevăzută cu un inel prin care se trecea o panglică de culoare vișinie, lată de 30 mm, fiind mărginită de un fir de argint, de 2,5 mm. Distincția era purtată pe partea

¹⁸⁵ *Ibidem*, p.41 (scrisoarea către Maiorescu, din 9 aprilie 1893).

stângă a pieptului, odată cu ea înmânându-se și un brevet semnat de domnitor/rege, cu sigiliu, și contrasemnat de ministrul de resort. Primii universitari „literari” care au primit medalia „Bene Merenti” cl. I au fost B.P. Hasdeu, „pentru operele sale istorice și literare”, și V.A. Urechia, „pentru operele sale literare, istorice și didactice”, la 8/20 aprilie 1876¹⁸⁶. Iar mai apoi, printre posesorii acestei distincții, primite în calitatea lor de universitari sau de oameni de cultură, amintim aici pe: Titu Maiorescu (1876), Al. Odobescu (1876), Ioan Lupaș (1907), Al. Tzigara-Samurcaș (1912), Ov. Densusianu (1913), Mihai Dragomirescu (1913), C. Rădulescu-Motru (1913), Garabet Ibrăileanu (1913), N. Iorga (1914), Al. Lapedatu (1919) ș.a.

Evident, nu doar de această decorație puteau beneficia universitarii noștri. Alte și alte demnități, funcții sau servicii aduse țării puteau procura tot felul de distincții. De pildă, lui Ioan Lupaș i se acordase de-a lungul vremii Steaua României în grad de mare ofițer (1926), Ordinul Regele Ferdinand, pentru luptele și suferințele închinat unității naționale (1931), Meritul Cultural clasa I (1932), Coroana României în grad de Mare Cruce (1934), Răsplata Muncii, Crucea și Steaua Ordinului Sfântului Mormânt (acordată de Patriarhul Ierusalimului, Damian, 1938). La fel, am mai putea exemplifica cu Gh. Bogdan-Duică, ce avea Răsplata Muncii clasa II, Medalia Jubiliară, fiind totodată Comandor al „Coroanei României” și Ofițer al Instrucțiunii Publice (Franța); Ilie Bărbulescu primise Ordinul Sfântul Sava în grad de comandor, dar și în grad de mare ofițer, Ordinul Danilo I în grad de mare ofițer, Ordinul cehoslovac „Leul Alb” în grad de comandor ș.a.; lui Vasile Bogrea i s-a acordat Medalia Militară „Avântul Țării”, Răsplata Muncii pentru învățământ clasa I și Coroana României în gradul de ofițer; Petre Andrei primise Coroana României în grad de comandor, Steaua României în același grad, Meritul Agricol (când fusese subsecretar de stat la Domenii), Crucea de Război cu berete, Vulturul României, Medalia Peleş ș.a.; Gheorghe Giuglea avea Răsplata Muncii pentru învățământ clasa I, „Bărbăție și credință” clasa II, Crucea comemorativă a războiului și Medalia jubiliară; lui Petre Grimm i se acordase Răsplata Muncii pentru învățământ clasa I și Crucea de Război; Constantin Marinescu avea Avântul Țării și Crucea comemorativă a războiului din 1916-1918; Traian Bratu a primit Coroana României în grad de ofițer și o alta în grad de Mare Cruce, Răsplata Muncii (pentru 25 ani în serviciul statului), Vulturul României în grad de comandor cl. I, ordinul

¹⁸⁶ Cf. B.P. Hasdeu. *Mărturii*, ed. Lidia Brâncanu, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului din România, 1993, p.47.

papal Sfântul Grigore cel Mare în grad de Mare Cruce ș.a.; Nicolae Bănescu fusese decorat cu Coroana României în grad de cavaler, Răsplata Muncii pentru învățământ, Bărbăție și Credință clasa I, Avântul Țării și Medalia jubiliară ș.a.m.d.

PROCESE DE FORMARE ȘI SELECȚIE A ELITEI UNIVERSITARE

Fiecare individ, în trasarea și desăvârșirea traiectoriei lui umane și profesionale, este – conștient sau nu – atât produsul unor conjuncturi, cât și al unor serii de proiecte și strategii mai mult sau mai puțin elaborate. Aspectul din urmă desemnează, în termeni generali, organizarea și mobilizarea tuturor mijloacelor necesare pentru atingerea unui obiectiv. Fie că este la vârsta copilăriei, fie la maturitate, conștient sau inconștient, prin proprie voință sau determinat de mediul familial ori social, individul urmează o cale care de cele mai multe ori este suma diverselor calcule pentru a realiza ceva în viață. Abstract vorbind, nimeni nu ar putea obține un succes, urmărind un obiectiv anume, fără mijloace și fără estimări adaptate proiectului propus a fi realizat, pentru că în viață aproape nimic nu se petrece la voia întâmplării, fiind nevoie de o bună determinare a acțiunilor ofensive și defensive, ceea ce presupune un mare consum de energie spirituală, abilitate și eforturi susținute.

Importanța crescândă a concurenței în interiorul fiecărui câmp, dar și între câmpuri diferite, impune indivizilor să investească tot mai mult pentru a-și construi traiectoria profesională și de a o pregăti pe a descendenților. Este vorba de a dobândi atuurile decisive pentru a depăși semenii, congenerii mai ales, ceea ce implică o diversificare a strategiilor indivizilor din aceeași categorie de vârstă, tocmai pentru a-și mări șansele și a-și rentabiliza disponibilitățile. Iar în cazul nostru, atutul de bază este *educația*.

a) Strategia educației

Deși termenul de educație este mult mai complex decât s-ar putea înțelege la o superficială abordare – aceasta reprezentând în fapt totalitatea achizițiilor de la naștere până la moarte –, ne vom opri aici în principal doar asupra educației realizată pe filiera instituțiilor de învățământ, în special cel

superior, susceptibil a facilita reușita socială prin atestarea măcar formală a competențelor intelectuale.

Însă nu este de neglijat nici etapa anterioară, cea din mediul familial, care constituie în termeni uzuali „cei șapte ani de acasă”, cu implicații majore în conduita ulterioară. Nu întâmplător, Ion Petrovici (1882-1972) – profesor universitar de filosofie la universitățile din Iași și București, de mai multe ori ministru la diverse departamente (printre care și la Instrucțiune Publică, în 1926-1927 și 1937-1938) – își intitulează un capitol din memoriile sale *Pedagogia mamei mele*¹, insistând asupra faptului că aceasta „mi-a fost cel dintâi profesor, timp mai scurt în sectorul instrucțiunii, ceva mai îndelung în acela al educației”. În măsura în care tatăl său era mai tot timpul reținut de activitatea profesională (fiind avocat), ca și în cazul altor familii, mamei îi revenea sarcina supravegherii formării intelectuale în primii ani. Aceasta își făcuse studiile la pensionul de călugărițe Notre-Dame din Iași – așadar, era o bună cunosătoare a limbii și literaturii franceze –, ceea ce a avut un rol major în educația primară a lui Petrovici. Tot ea a fost aceea care se ocupa de „bunele maniere” ale tânărului în formare, generând o anume rezistență din partea lui „pentru acele maimuțări salonarde”, dar pe care – mai târziu – a fost nevoit să le redescopere (îndeosebi la cei din preajma lui Titu Maiorescu) și să le practice în contactele lui cu diversele medii elitiste ale vremii. Și tot mama sa a fost aceea care a încercat să-i inoculeze – spre disperarea tânărului – aprecierea indivizilor după originea și clasa socială, în vreme ce el prefera „valoarea individuală”.

Fără a insista acum asupra teoretizărilor și imensei cazuistici legate de rostul mamei în rudimentele inițierii în viață a copiilor, fiind de fapt principalul mediator între aceștia și cadrul extrafamilial, din perspectiva subiectului nostru alte câteva exemplificări vor putea oferi unele detalii nu lipsite de semnificație.

De o copilărie și o educație familială cu totul „specială” a beneficiat Gheorghe I. Brătianu (1898-1953), care era fiul lui Ion I.C. Brătianu și nepot al lui I.C. Brătianu, ambii prim-miniștri și „ctitori” ai statului național modern, bunicul fiind artizanul dobândirii Independenței, tatăl al realizării României Mari. După mamă se trăgea din familia fanariotă Moruzi, ce a dat doi domnitori în ambele Principate în a doua jumătate a veacului XVIII și începutul celui următor, dar și din Sturdza. Mama, Maria Moruzi, se căsătorise în 1889 cu fiul lui Al.I. Cuza – rezultat din relația acestuia cu

¹ Ion Petrovici, *De-a lungul unei vieți. Amintiri*, București, Editura pentru literatură, 1966, p.14-27.

Maria Obrenovici –, tot Alexandru, care însă a murit la scurtă vreme. Prin moștenire, văduva Maria Moruzi locuia la castelul de la Ruginoasa, unde a invitat să locuiască și pe tânărul Ion (Ionel) I.C. Brătianu, proaspăt inginer ce lucra la calea ferată Iași – Pașcani. Între cei doi s-a înfiripat o idilă, în urma căreia s-a născut Gh.I. Brătianu, părinții căsătorindu-se formal doar pentru a legitima copilul, după care s-au și despărțit, fiecare având propria viață. În aceste împrejurări, Gheorghe Brătianu a rămas în grija mamei, înconjurat mai ales de rude femei și fiind tratat mai mult ca o „fată”, cunoscându-și tatăl abia în 1909, cu ocazia tentativei de asasinare a acestuia. Ulterior, întâlnirile au devenit tot mai dese, viitorul istoric fiind periodic prezent în familia Brătienilor, cu tot ceea ce presupune acest lucru.

Așadar, Gh.I. Brătianu a petrecut anii cei mai semnificativi ai educației sub grija atentă a mamei, mai întâi la Ruginoasa, apoi la Iași, în locuințe pline de o mare încărcătură simbolică², făcând „școlile” în particular, cu preceptori, luând lecții de dans, de scrimă etc, așa cum se obișnuia în casele celor avuți. Cu alte cuvinte a fost un privilegiat, în primul rând prin familie, beneficiind de o educație aleasă, având dascăli de înaltă ținută morală și profesională³. Nu întâmplător, în 1945, Gh.I. Brătianu va închina lucrarea sa *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești* „amintirii întâiului meu dascăl în știința istoriei”, lui A.B. Brandia, fost director al Liceului Național din Iași, dar și îndrumător în particular al viitorului universitar. De altfel, asupra calităților acestui profesor s-a oprit cu multă condescendență și Nicolae Iorga, elev cândva al dascălului amintit, entuziasmat că „explica bine, viu” și „îngăduia să se recurgă la cărți străine”⁴.

Am apelat doar la aceste pilde tocmai pentru a sugera nu numai marea complexitate a influenței mamei în declicul edificării personalității unor elite universitare, ci și pentru a scoate și aici în evidență puternicele încărcături sentimentale pe care le degajă orice referire autobiografică la „primii pași în viață” și cel dintâi educator.

Pentru alți viitori profesori universitari tatăl a fost acela care a contribuit la dezvoltarea anumitor deprinderi, pasiuni intelectuale, tabieturi

² La Iași este vorba de Casa „V. Pogor”, actualmente sediul Muzeului de Literatură a Moldovei, despre care am vorbit în capitolul anterior.

³ Vezi Lucian Nastasă, *G.I. Brătianu – drumul spre împlinirea unei vocații*, în vol. *Confluente istoriografice românești și europene. 90 de ani de la nașterea istoricului Gheorghe I. Brătianu*, ed. Victor Spinei, Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”, 1988, p.195-205.

⁴ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, ed. Sanda și Valeriu Râpeanu, București, Edit. Minerva, 1984, p.70.

etc, nu fără să fi avut și mama rosturi bine determinate. În biografia lui B.P. Hasdeu, părintele său Alexandru Hâjdeu pare să fi deținut un rol fundamental, surprins în mai multe texte de analiză istoriografică⁵. În fragmentul memorialistic *Istoria ideilor mele*, Alexandru D. Xenopol (1847-1920) atribuie tatălui multe din elementele definiției ale educației viitorului istoric. Lipsa de cultură a mamei sale a fost îndeajuns suplinită de personalitatea complexă a tatălui. Acesta cunoștea vreo șase limbi străine (din care patru foarte bine), avea o bibliotecă bogată, iar în fragedă copilărie îl lua pe Alexandru „pe genunchi”, fredonându-i „melodii triste și melancolice din țara lui îndepărtată” (memorialistul îi atribuie o origine anglo-saxonă). Este și explicația pentru care istoricul A.D. Xenopol a manifestat întreaga sa viață multă aplecare pentru muzică, întreținând chiar – periodic – un salon artistic bine cunoscut la Iași la cumpăna dintre veacurile XIX-XX. Tot tatălui său îi datorează calități precum buna gestiune a bugetului familial, respectarea unui program riguros în timpul zilei, corectitudinea în îndeplinirea angajamentelor de orice fel, religiozitatea, cu alte cuvinte, după cum mărturisește A.D. Xenopol, „în această înconjurime de muncă și de întetire intelectuală s-a deșteptat prima mea copilărie”⁶.

Cam la fel s-au petrecut lucrurile în cazul lui C. Rădulescu-Motru (1868-1957), care aprecia spre senectute că „primele îndrumări, care probabil au hotărât în bună parte mersul carierei mele de profesor și publicist, le-am primit de la tatăl meu” (proprietar de pământ), care fusese crescut de Eufrosin Poteca, egumenul mănăstirii Gura-Motru. Totodată, părintele său s-a dovedit a fi foarte sever, ca „metodă de educație pe acea vreme”, și deși avea un grad redus de instrucție, practica învățarea din „experiența vieții”, deprinsă în mediul rural, ceea ce-l făcea pe filosoful de mai apoi să considere că „multe din caracterizările pe care le-am dat mai târziu despre sufletul țaranului român și pe care le-am publicat în *Personalismul energetic*, în *Țărănism*, în *Românism*, precum și în scrierea ce pregătesc acum despre *Psihologia etnicului românesc* [în 1942], își au baza de documentare în experiențele făcute dimpreună cu tatăl meu”⁷. Pe de altă parte, Rădulescu-Motru atribuie aplecarea lui spre filosofie „tradiției” lui Eufrosin Poteca, afirmând mult mai târziu, în 1943, că „eu

⁵ În sinteză, vezi I. Opreșan, *Romanul vieții lui B.P. Hasdeu*, București, Edit. Minerva, 1990, p.57-88, 99-112.

⁶ A.D. Xenopol, *Scrieri sociale și filosofice*, ed. N. Gogoneață și Z. Ornea, București, Edit. Științifică, 1967, p.360-362.

⁷ C. Rădulescu-Motru, *Mărturisiri*, ed. Valeriu și Sanda Râpeanu, București, Edit. Minerva, 1990, p.56-59.

n-am nici un merit, fiindcă nu în mod conștient mi-am ales cariera. (...) Am lăsat din mână poate un profit sigur [agricultura], pentru a vâna o glorie, pe care nu voi ști dacă am obținut-o sau nu”⁸.

Cu certitudine, apetitul lui I.M. Marinescu (1880-1965) pentru limbile clasice se datorează tatălui său – preot și director de școală primară –, posesor al unei impresionante biblioteci, cunosător al limbilor latină, greacă și ebraică veche, așadar „un erudit”, care a insuflat fiului „gustul și iubirea pentru clasicism”. Iar I.M. Marinescu a și ajuns titularul catedrei de limba și literatura latină la Iași, fără a uita spre senectute să mai invoce ca factor determinant al educației lui inițiale pe unul din bunici – tot preot –, dar și pe mama sa, de la care a dobândit „amibiția la învățătură și emulația la muncă”⁹. La fel putem bănuși să fi fost semnificativă influența tatălui asupra lui George Murnu (1868-1957), cel dintâi fiind absolvent nu doar al Seminarului Superior din Atena, dar și licențiat al facultății de filosofie și litere de acolo, în limbi clasice și franceză, ajuns institutor și profesor prin mai multe localități din Grecia. Însă în diverse pasaje memorialistice, G. Murnu invocă deopotrivă influența bunicului său dinspre tată și a bunicii dinspre mamă¹⁰. Tot sub înrăurirea tatălui s-a aflat Charles Drouhet (1879-1940), francez de origine, stabilit la Bârlad, unde va preda la liceul din localitate, cu toate că nu poate fi neglijată nici educația primară primită de la mama sa, de asemenea profesoară și directoare a unui pension de fete din urbea amintită.

În ceea ce-l privește pe Tudor Vianu (1897-1964), deși mama acestuia era o femeie instruită, bună cunosătoare a limbilor germană și franceză (având o bibliotecă de peste o mie de volume din cele două literaturi), cântând la pian și practicând canto, copilăria viitorului estetician s-a desfășurat „în climatul profesional al tatălui meu [care era medic], unde ani de zile am răsfoit prin tomuri compacte de planșe anatomice, sub privigherea orbitelor vide ale craniului instalat pe bibliotecă”, mare parte din adolescența viitorul universitar estetician crezând că vocația lui este aceea de medic¹¹. Tatăl, dar și ambii bunici se pare că au influențat puternic viitorul intelectual și profesional al lui Octav Erbiceanu, descendent din

⁸ C. Rădulescu-Motru, *Revizuire și adăugiri, 1943*, ed. Rodica Bichis și Gabriela Dumitrescu, București, Edit. Floarea Darurilor, 1996, p.28.

⁹ I.M. Marinescu, *O viață supusă destinului*, ed. I. Opreșan, București, Edit. Vestala, 2005, p.18-19.

¹⁰ Cf. Iulia Murnu, Ecaterina Murnu, *George Murnu – poetul homerid*, București, Edit. Albatros, 1979, p.23-24.

¹¹ *Apud* Ion Biberi, *Tudor Vianu*, București, Editura pentru Literatură, 1966, p.11-12.

profesorul Gh. Erbiceanu, care la rândul său era fiul renumitului bizantinolog Constantin Erbiceanu¹², pentru ca mama să fie urmașă a nu mai puțin vestitei familii de preoți și cărturari Scriban.

Iar exemplele în această direcție ar putea continua, evident, pentru fiecare individ aparte, educația fiind indisolubil legată de originea socială și de mediul în care s-a dezvoltat: Tancred Bănățeanu era fiul conferențiarului Vlad Bănățeanu, începând cursurile școlii primare la Paris, unde se afla părintele său la specializare; tatăl lui Vasile Bogrea (Arghirie Bogrea) era originar din Egina (Grecia) – făcându-și aici, în principatele române, o bună situație fie ca administrator de moșie, fie ca preceptor –, așadar viitorul filolog clujean dobândind limba elenă încă din fragedă copilărie; cam la fel, tatăl lui Anton Naum era originar din Macedonia, după ce s-a stabilit la Iași ajungând comerciant, apoi arendaș al câtorva moșii din Moldova; Teodor Naum a fost fiul celui de mai înainte; Ovid Densusianu era fiul filologului universitar Aron Densusianu; tatăl lui Silviu Dragomir era notar în Gurasadului (jud. Hunedoara)¹³, ca și în cazul lui Dumitru Maniu (din Zagra); tatăl lui C.C. Giurescu fusese și el istoric-universitar; Eduard Gruber era fiul unui arhitect; tatăl lui G.G. Mateescu era un important negustor din Giurgiu, care și-a permis să mai întrețină un alt fiu la studii medicale, pe Vasile, care a lucrat apoi la Institutul antirabic din Cluj; tot fii de comercianți au mai fost Dan P. Mihail, Ioan Moga, C. Sudețeanu ș.a. Iar nu lipsit de semnificație este faptul că un număr important de universitari proveneau din familii de preoți sau învățători, îndeosebi ardeleni, în contextul unor motivații socio-istorice deja surprinse de istoriografia noastră. Putem astfel aminti aici pe: Ioan Breazu (preot greco-catolic în Mihalț, jud. Alba); Romulus Căndea (greco-ortodox, tatăl său ajungând chiar protopop la Avrig), care prin mamă era și strănepot al lui Gh. Lazăr; Ioan Hudiță era fiul unui învățător, ca și Ioan Ursu, Mihai Dragomirescu, Victor și Cezar Papacostea, Traian Brăileanu, Aurel Pampu, Dumitru Popovici, I.I. Rusu, Coriolan Suciu ș.a.; tatăl lui Karl-Kurt Klein era pastor evanghelic-lutheran în apropierea Bistriței; Leca Morariu era

¹² Vezi C. Erbiceanu, *Viața mea scrisă de mine după cât mi-am putut aduce aminte*, tipărită după moartea sa de către fostul său școlar iconom Ilie Teodorescu, București, Tip. Gutenberg, 1913, 40 p.; asupra acestuia: Matei Corugă, *Activitatea de bizantinolog a lui Constantin Erbiceanu*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, 49, 1973, nr.5-6, p.341-352; Leonidas Rados, *Sub semnul acvilei. Preocupări de bizantinistică în România până la 1918*, București, Edit. Omonia, 2005, p.280-293.

¹³ Vezi și N. Stoian, *Date privitoare la formația intelectuală a istoricului Silviu Dragomir*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie”, Cluj, XXVIII, 1987-1988, p.563-581.

descendentul unui preot la Pătrăuți, lângă Solca (Bucovina); tot fii de preoți au mai fost Coriolan Petranu, Em. Petrovici, Alexe Procopovici, Petre Rășcanu, Al. Nemțiu ș.a.m.d.

Însă în afara părinților, diverse alte rude, uneori direct, alteori indirect, au contribuit la modelarea caracterului, la pregătirea pentru viață, la deșteptarea gustului pentru lecturi, chiar la alegerea profesiei, la fel cum nici doicile, servitoarele, „bonele” ori diverși profesori sau „meditatorii” particulari n-au stat deoparte, prin basmele povestite, prin diverse relatări, recomandări de lecturi ori alți stimuli intelectuali etc, care au stârnit imaginația tânărului în formare, generând aspirații profesionale elevate. Bunăoară, Ioan Caragiani, profesorul de greacă al Universității din Iași între 1866-1904, junimist și membru fondator al Academiei Române, a avut o certă influență asupra carierei lui Pericle Papahagi, ca unchi al acestuia, la fel cum ambii au contribuit la dezvoltarea gustului pentru lingvistică și folclor al lui Tache Papahagi, nepot al lui Pericle, ultimii doi ajunși profesori la Universitatea din București.

În schimb, Ioan Bianu (1856-1935), deși era fiul unei familii de țărani ardeleni săraci, din comuna Făget (comitatul Târnavelor), și-a început studiile primare în localitatea natală, pentru ca apoi să le continue la gimnaziul din Blaj. Aici, la dezvoltarea gustului său pentru cultură a contribuit îndeosebi Timotei Cipariu, directorul școlii, care avea și o bibliotecă impresionantă pe care Bianu o consulta frecvent. Dar în egală măsură a fost influențat și de profesorul său de limba și literatura latină de la Blaj, Ioan Micu Moldovan, în casa căruia a și locuit de altfel vreme de zece ani (cât era elev), și care în 1876 l-a plasat pe Bianu sub „protecția” unui alt ardelean, însă stabilit de mult timp la București, unde era profesor și decan la facultatea de filosofie și litere de aici, asigurându-i-se astfel o bursă de studii la universitatea metropolitană. La fel, Ion Găvănescul mărturisea că datorează o bună parte din îndrumările și formația sa intelectuală celor doi învățători pe care i-a avut la Buzău, dar și profesorului de liceu Erimia Circa, „neîntrecutul naționalist, cald și luminat, minte enciclopedică, împodobită cu însușirile unei culturi clasice alese, puternic izvor neseecat de cugetări înălțătoare”¹⁴. Iar dacă Al. Lapedatu a dobândit dragoste pentru istorie (deși o vreme a cochetat cu medicina), acest lucru s-a datorat profesorului său de la Liceul Național din Iași, Grigore Buțureanu¹⁵, nimeni altul decât cel ce a întreprins cercetări și a

¹⁴ I. Găvănescul, în „Cultura română”, III, 1906, nr.9-10, p.390.

¹⁵ Al. Lapedatu, *Scrieri alese. Articole, cuvântări, amintiri*, ed. Ioan Opreș, Cluj, Edit. Dacia, 1985, p.125.

pus în circulație descoperirile neolitice de la Cucuteni-Băiceni, alături de alți doi concitadini.

Tot profesorilor – și mai puțin familiei, tatăl său fiind ceferist – își datorează dragostea de carte Alexandru Marcu (1894-1955), elev al Liceului „Carol I” din Craiova, aici aflând primele încurajări în ce privește creația lui poetică adolescentină, dar și primii stimuli pentru cunoașterea spațiului italic, veniți din partea unor pedagogi precum C.D. Fortunescu și I.M. Marinescu, acesta din urmă ajungând și el, mai apoi, profesor de latină la Universitatea din Iași. În plus, ca și în cazul altora, până și colegialitățile școlare îl împingeau în aceeași direcție, nu de puține ori fiind invocată prietenia și dragostea pentru literatură insuflată lui Al. Marcu de către Gib Mihăescu¹⁶.

Alexandru Rosetti (1895-1990) își plasează începuturile interesului său pentru știință și literatură tot în vremea liceului, invocând-o însă pe bunica sa, Elena C. Cornescu, ce avea o bibliotecă impresionantă, pe care viitorul filolog o consulta zilnic; în plus, tot bunica lui era cea care organiza periodic la ea acasă „serate”, unde Al. Rosetti a avut posibilitatea să cunoască diverse personalități ale culturii române, întâlniri nu fără ecou în sufletul tânărului în formare¹⁷. Pe când avea doar 3-4 ani, Constantin C. Giurescu a stat cu părinții la Viena, unde tatăl făcea cercetări în Arhivele de acolo, prilej cu care viitorul istoric a învățat germana, pentru că părinții și-au luat o „nemțoaică la copii”, ce a venit apoi în România și a mai rămas vreo doi ani în casa familiei, prezență care a lăsat urme durabile în educația celui invocat. Evident, nu a fost insensibil nici la îndrumările tatălui său, care-i dirija lecturile, citind astfel încă din școala primară *Genoveva de Brabant*, *Alexandria*, *Robinson Crusoe* (care l-a impresionat și cel mai mult), *Don Quijote*, pentru ca prin clasa a patra să-i cadă în mână seria de broșuri polițiste editate de Ignat Hertz, *Sherlock Holmes*¹⁸.

Alexandru Claudian (1898-1962), deși era născut în Cernavodă, părinții lui proveneau din Craiova, tatăl său fiind militar, în vreme ce mama era nepoata profesorului universitar Petre Cernătescu, fapt nu fără impact și semnificații în ce privește viitoarea lui carieră. Însă datorită profesiei tatălui, școlarizarea lui a fost itinerantă, fără a se fi putut atașa cât de cât de vreun dascăl de-al său, studiile primare și primele două clase de liceu fiind

¹⁶ Cf. Veronica Turcuș, *Alexandru Marcu (1894-1955). Viața și opera*, București, Edit. România Press, 2004, p.13-15.

¹⁷ Al. Rosetti, *Călătorii și portrete*, ed. Liviu Călin, București, Edit. Sport-Turism, 1983, p.215, 288.

¹⁸ Constantin C. Giurescu, *Amintiri*, ed. Dinu C. Giurescu, București, Edit. All, 2000, p.29.

urmate la Caracal, continuând apoi la Buzău și la Liceele „Mihai Viteazul” și „Sf. Sava” din București, localitate în care va absolvi apoi facultatea de filosofie și litere în 1922. Iar de o „inițiere” oarecum asemănătoare a avut parte și I.D. Ștefănescu (1886-1981), întâiul născut din cei doi fii ai maiorului Dumitru Ștefănescu, fratele lui Barbu Ștefănescu-Delavrancea. În vreme ce fiul mai mic (Scarlat) va urma tot cariera armelor, ajungând până la gradul de locotenent-colonel, I.D. Ștefănescu a absolvit cursurile facultăților de drept și de litere din București, ocupând apoi o catedră universitară.

Tuturor celor de mai sus nu le-au lipsit însă mijloacele materiale pentru a urma fără griji toate formele de educație școlară și familială. Însă mult diferită a fost copilăria altora, ca în cazul lui Onisifor Ghibu (1883-1972), care până pe la zece ani a crescut în casa părinților din Săliște (jud. Sibiu), descendenți din oieri și deveniți meșteri cojocari, activitate la care participau toți membrii familiei (viitorul universitar clujean având încă cinci frați). În frecvențele călătorii prin Ardeal sau Oltenia ale tatălui, pentru comercializarea cojoacelor și a pieilor, era luat și Onisifor, „întorcându-mă acasă – spune el – cu bogate cunoștințe de locuri, de oameni și de obiceiuri, care echivalau cu o adevărată școală a vieții”. Acest tip de educație era completat rudimentar în familie – tatăl său fiind mai puțin instruit, abia știind să citească (însă doar în cirilică, fără să poată scrie) –, deoarece în casa părintească se găseau doar câteva cărți bisericești și lucrări de literatură populară (gen *Povestea vorbii* și *Năzdrăvăniile lui Nastratin Hogeia*, versificate de Anton Pann), dar și exemplare din *Călimindarul poporului* și săptămânalul *Foaia Poporului*, ambele tipărite la Sibiu¹⁹.

Iar de o atmosferă oarecum asemănătoare a avut parte și Ion I. Nistor (1876-1962), fiul unor agricultori din satul Bivolărie (com. Vicovul de Sus, pe atunci districtul Rădăuți), ce aveau o casă modestă cu doar două camere, în care trăiau laolaltă părinții cu cei 14 copii ai lor. Primii doi ani de școală elementară i-a urmat în localitatea natală, va continua apoi la Rădăuți, unde va absolvi Liceul german (1897), între timp întreținându-se prin meditarea copiilor unor oameni cu stare²⁰. Andrei Oțetea (1894-1977), din Sibiel (com. Săliște, jud. Sibiu), era fiu de oier (mocan) ce avea doar o casă și 2,5 ha de pământ, dar și patru copii, din care doi vor rămâne la munca

¹⁹ Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieții. Anii mei de învățătură*, ed. Nadia Nicolescu, Cluj, Edit. Dacia, 1981, p.55-56.

²⁰ Doina Alexa, *Ion Nistor – dimensiunile personalității politice și culturale*, Rădăuți, Editura Institutului Bucovina, 2000, p.13-17.

câmpului²¹. În schimb, locurile pe unde a copilărit Oțetea au mai dat culturii române pe Ghibu, D.D. Roșca, I. Lupaș și Aurel Decei, de altfel farmecul regiunii constituind geneza piesei lui Lucian Blaga, *Tulburarea apelor* (apărută la Cluj în 1923, cu o frumoasă ilustrație realizată de A. Demian), viitorul filosof-poet fiind inspirat tocmai cu ocazia unei vizite la casa părintească a viitorului istoric, descrisă de același Blaga în lucrarea sa memorialistică *Hronicul și cântecul vârstelor*²². Ca al optulea copil al familiei – dar și cel mai mic din cei rămași în viață – Simion Mehedinți era fiul unui mocan, care din nefericire moare când viitorul nostru universitar se afla la sfârșitul studiilor liceale. Paul Nicorescu era fiul unui țăran din Gioseni (jud. Bacău), ca și Dumitru Macrea (din Fântâna, jud. Târnava Mare), Șt. Zeletin (din Burdusaci, jud. Bacău), Mihail Macrea (din Săcel, jud. Sibiu), Petru Caraman (din Vârlez, lângă Târgu Bujor, jud. Galați), Victor Motogna (din Breazov, pe lângă Cluj), Fr. Pall (din Carei, jud. Sălaj), Șt. Pașca (din Crișcior, jud. Hunedoara), Gh. Pavelescu (din Purcăreți, jud. Alba), Sever Pop (din Poiana Ilvei, jud. Bistrița-Năsăud), Grigore Popa (din Hidiș, jud. Turda), Al. Roșca (din Călata Mare, jud. Cojocna) ș.a.

La fel Mihai Beniuc (1907-1988), originar dintr-un sătuc din Munții Apuseni, din Sebiș (jud. Arad), ai cărui părinți erau țărani, suficient de săraci încât tatăl său să încerce marea aventură, plecând ca mulți alți ardeleni în America. A revenit în țară după opt ani, fără cine știe ce agoniseală, datorită efectelor crizei economice de după primul război. Avea trei copii și trei hectare de pământ, ceea ce nici unuia nu-i putea asigura mare lucru. De aceea, conform tradiției, unul trebuia destinat învățăturii, iar acesta a fost Mihai Beniuc, care după absolvirea Liceului „Moise Nicoară” a urmat cursurile facultății de litere din Cluj, unde va rămâne o vreme asistent (din 2 aprilie 1942), iar din 1944 va trece la Universitatea din Iași ca conferențiar, pentru ca ulterior să fie numit profesor la București, profitând din plin de schimbarea regimului politic și de calitatea de membru al Partidului Comunist încă din ilegalitate. Ștefan Pascu (1914-1998) a rămas orfan la o vârstă foarte fragedă – tatăl a căzut în primul război mondial –, mama sa îngrijindu-se de toți cei șase copii (cinci băieți și o fată), având o casă modestă la Apahida (jud. Cluj) și extrem de puțin pământ²³. A urmat Liceul „Petru Maior” din Gherla, iar apoi

²¹ Din frații lui Andrei Oțetea, Petre și Ioan au fost agricultori, în vreme ce Coman Oțetea a ajuns profesor la Oradea.

²² Lucian Blaga, *Hronicul și cântecul vârstelor*, ed. G. Ivașcu, București, Edit. Eminescu, 1973, p.143.

²³ În 1938 avea 8 jug. și 560 stj, doi boi și o vacă (cf. *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.345/1938).

facultatea de litere din Cluj (1934-1938), pentru ca la scurtă vreme să fie numit membru al Școlii Române din Roma (1939-1940), susținându-și ulterior doctoratul, în octombrie 1942, referentul Silviu Dragomir făcând observația că are o atitudine „nu totdeauna destul de respectuoasă față de predecesori, care au cercetat în domeniul ales de candidatul nostru”. A fost însă numit aproape imediat ca asistent cu titlu provizor la Institutul de istoria românilor din Cluj, în locul lui I. Moga (de la 1 februarie 1943), iar nu mult după aceea a devenit șef de lucrări²⁴, pentru ca regimul comunist să-l propulseze până în vârful ierarhiei universitare, devenind un soi de istoric oficial al anilor '80, promotor al național-comunismului. În schimb, Florin Ștefănescu-Goangă era și el fiu de țăran, însă unul înstărit (moșnean) din Curtea de Argeș, pentru că avea o moară și o prisacă. Așa se explică cum a reușit să întrețină la studii pe viitorul universitar clujean, dar și pe fratele acestuia, Petre Ștefănescu-Goangă, ajuns un apreciat bariton, angajat al Operei din Bruxelles, dar și profesor – de pildă – al lui Ludovic Spiess.

Alți viitori intelectuali care și-au creat un nume în cultura română își aduc aminte de copilărie cu tristețe și fără a putea invoca mare lucru despre inițierea în primii ani de viață, deși aceasta a existat, generând traume adânci în conduita ulterioară²⁵. Uneori sărăcia, alteori diverse accidente biografice – precum divorțul părinților sau moartea unuia dintre ei – aproape că nu lasă nimic din fluxul memoriei a se îndrepta spre educația de acasă, amintirile având mereu un aer tragic, ca în cazul lui Teohari Antonescu²⁶ ori Garabet Ibrăileanu²⁷, sau nefiind demne de a fi semnalate posterității. De pildă, Scarlat Lambrino a suferit enorm pentru faptul că a fost părăsit de tată, la fel cum nici Ion Andrieșescu nu s-a gândit cu plăcere la anii copilăriei, deși nu a reproșat ceva, vreodată, tatălui vitreg²⁸.

²⁴ „Monitorul oficial”, nr.300 din 23 decembrie 1943.

²⁵ O lucrare cu ambiții de model teoretic în ce privește „traumele culturale” vezi: Jeffrey C. Alexander, Ron Eyerman, Bernhard Giesen, Piotr Sztompka și Neil J. Smelser, *Cultural Trauma and Collective Identity*, Berkeley, University of California, 2004.

²⁶ Cf. *Jurnalul* acestuia, păstrat în Arhiva Muzeului de Literatură a Moldovei din Iași, fond 8569, alcătuit din trei caiete ce însumează aproximativ 250 file, care periodic invocă anii copilăriei și mediul familial (Vezi Teohari Antonescu, *Jurnal, 1893-1908*, ed. Lucian Nastasă, Cluj, Edit. Limes, 2005).

²⁷ Vezi Al. Piru, *G. Ibrăileanu*, București, Editura pentru Literatură, 1967, p.17-22.

²⁸ Născut la 2 mai 1888, la Iași, viitorul universitar a fost înregistrat sub numele de Ion Zaharia (la rubrica tatălui figurând „nedeclarat”). Ulterior, mama sa – Anastasia (Tasia) Zaharia – a încercat să-și refacă viața, căsătorindu-se cu un anume Ioan Zamfir Paladi, de care însă va divorța, recăsătorindu-se apoi cu ceva mai tânărul

Am făcut aceste succinte incursiuni biografice pentru a degaja câteva elemente ce țin de importanța tot mai sporită a educației școlare în cadrul societății românești aflată în plin proces de modernizare. Reformele administrative puse în lucru încă de pe la mijlocul secolului XIX și declinul vechilor funcții care se obțineau pe temeiul diverselor titluri de „noblețe” au deschis calea celor mai diverse fracțiuni sociale spre ascensiune, prin alte căi decât cele „tradiționale”. În acest context, nașterea ideologiei meritocrației a făcut ca îndeosebi din a doua jumătate a veacului XIX investiția școlară să capete o nouă valoare socială, care să justifice sacrificiile făcute de cei proveniți din păturile mici și mijlocii (îndeosebi mica burghezie, preoți, învățători și profesori, țărani înstăriți etc). Iar această idee o regăsim ca o dogmă în spiritul vremii, cu rezultate notabile îndeosebi după primul război mondial.

Însă toți aspiranții la o bună poziție socială știau că *meritul* și *capacitatea* nu se obțin „de la sine”, ci presupun ani de muncă și de privațiuni. În cazul multor liceeni, aspectul apare cel mai evident, deși mulți adolescenți – îndeosebi cei care vor urma filiera facultăților de filosofie și litere, pe la cumpăna veacurilor XIX-XX, dar și mai apoi – cochetau cu „boema”, închipuindu-se asemenea unui Verlaine, Baudelaire, Edgar Poe sau Hölderlin. Visau la mari succese literare și cărturărești, deși unii abia erau capabili să treacă clasele de liceu ori examenele la facultate, citind dezordonat, fără metodă, afișând stări „nevrotice” (care par să fi fost la modă), crezând în aptitudinile lor, dar și în menirea altora de a le cunoaște resorturile intime și a-i proclama genii. Se imaginau astfel în „turnul de fildeș” al marilor creații, trăind de azi pe mâine.

Au existat însă și spirite lucide, care aproape că știau din pragul adolescenței cam ce doreau. După cum nota Mircea Vulcănescu în octombrie 1924, la intrarea în universitate, aspirațiile lui erau cu siguranță comune și altor congeneri: „Veneam cu toată patima celor 16 ani să *mă afirm*. Nu știam bine ce voi spune, dar universitatea era un prilej să mă disting. Până atunci nu cunoscusem insuccesul. Tot ce încercasem, reușise. Eram vesel, mândru, sclipitor, vioi, inteligent și activ... și aspirând la dominare”²⁹. Au existat însă și spirite echilibrate – mulți ajunși universitari – care, fără să le displacă boema (cu câteva excepții

Gheorghe Andrieșescu (ea era născută în 1854, el în 1857), profesor, însă domiciliat în Dorohoi. Abia în acest context Ion Zaharia este „legitimat” de acesta din urmă, căpătând astfel numele de Ion Andrieșescu (vezi *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.833/1907, f.34-36).

²⁹ „Manuscriptum”, XXVII, 1996, nr.1-2, p.204.

notabile, precum N. Iorga și V. Pârvan), au zăcut prin biblioteci, au citit munți de cărți, au acoperit mii de fișe cu însemnări savante, fără a lăsa însă deoparte nici apucăturile indisolubil atașate adolescenței (chefuri, beții – unele monstruoase –, aventuri galante etc), toate acestea constituind parcă etape obligatorii ale inițierii, ca „aventuri” ale cunoașterii.

Deși principiul meritului și al capacității intelectuale are o valoare mai mult simbolică decât reală, acesta prezintă însă un mare avantaj – spre deosebire, de pildă, de reușita economică –, prin faptul că succesul este produsul acțiunii individuale. Aproape întotdeauna stă doar în puterea individului de a acumula capital intelectual, de a face performanță prin efort propriu, dobândind diplome și titluri. Este totodată adevărat că acest tip de capital nu asigură permanentizarea poziției în cadrul familiei, la generația următoare. El poate asigura în unele cazuri doar renumele, lucru deloc de neglijat, dar prea puțin folositor în ascensiunea profesională a generației succesoare. Cu alte cuvinte, acumularea capitalului intelectual în cadrul familial este un ciclu care trebuie luat mereu de la capăt, de la predecesor rămânând doar prestigiul, diverse bunuri culturale (bibliotecă, manuscrise etc) și, eventual, o rețea de relații construită de părinte și utilizabilă în timp și în cazul succesorului. Deși Constantin C. Giurescu urmase liceul „real”, pregătindu-se a urma apoi studii de inginerie, în ultimul an de studii secundare s-a decis totuși să urmeze facultatea de filosofie și litere – specialitatea istorie –, schimbare produsă în chiar anul morții tatălui său, tot istoric, conferențiar la Universitatea din București. Știa deja ce presupune o atare profesie, iar pentru a deprinde limbile clasice a apelat la bunăvoința lui Vasile Pârvan, „care fusese prieten cu tata și coleg la Academie”, de a fi acceptat ca auditor la cursurile de greacă ale acestuia, deși nu-și terminase încă liceul³⁰. De altfel, această decizie nu pare deloc întâmplătoare, de vreme ce mai apoi, ca istoric, C.C. Giurescu se revendică din părintele său, iar dintre profesorii universitari, foști colegi ai tatălui și care îi vor asista profitabil ascensiunea, invocă pe V. Pârvan, D. Onciul, S. Mehedinți³¹ și Demostene Russo, unii dintre ei cu un rol fundamental în cooptarea lui la universitate.

Asemenea lui C.C. Giurescu, tot din familie de universitari mai proveneau frații Alexandru și Teodor Naum, fiii *junimistului* ieșean Anton

³⁰ Constantin C. Giurescu, *Op.cit.*, p.88.

³¹ Care i-a devenit socru, C.C. Giurescu căsătorindu-se în aprilie 1926 cu Maria-Simona Mehedinți.

Naum³², primul ajungând temporar conferențiar de istoria artelor, al doilea profesor de latină la facultatea de litere din Cluj, căsătorindu-se destul de târziu cu Adina T. Antonescu, fiica arheologului ieșean, amintit deja, și nepoata lui Șt. Vârgolici³³; Ioan Botez, profesor de limba și literatura engleză la Iași, a avut un fiu, Constantin I. Botez, cu două doctorate (în drept și filosofie) și o specializare la Paris cu Pierre Janet, care a ajuns conferențiar, iar după al doilea război mondial a fost cercetător la Institutul de psihologie al Academiei, elaborând împreună cu Mihai Ralea, în 1958, o *Istorie a psihologiei*; Octavian Vuia era fiul lui Romulus Vuia, profesor de etnografie la Universitatea din Cluj, care după două licențe (în litere și drept) și un doctorat (juridic) în țară, apoi o specializare la Paris, a devenit doctorandul lui Heidegger (alături de Al. Dragomir), rămânând în exil și fiind mai târziu profesor la Universitatea din München, după ce la Cluj a ratat titularizarea pe o modestă poziție academică³⁴; unul din băieții lui Ioan Paul, Radu, termină facultatea de filosofie și litere din Cluj în 1929, susținându-și tot aici doctoratul în 1932 cu o teză despre *Flexiunea nominală internă* (referenți: N. Drăganu, S. Pușcariu și Th. Capidan), pentru ca imediat să devină asistent la catedra de Istoria literaturii moderne, în 1940 transferându-se la facultatea similară din București³⁵; fiica lui Sextil Pușcariu, Lia, după absolvirea facultății de litere a fost cooptată de tatăl ei ca asistentă la Muzeul Limbii Române din Cluj (din 1929), ulterior căsătorindu-se cu Grigore Manoilescu (fratele lui Nicolae Manoilescu, economistul)³⁶; Ovid Densusianu a fost fiul lui Aron Densusianu; Tancred

³² Victor Durnea, *Frații Alexandru și Teodor Naum*, în „Revista română”, X, 2004, nr.3, p.16.

³³ Este de remarcat că Șt. Vârgolici, Anton Naum și Teohari Antonescu au fost membri fideli ai „Junimii”.

³⁴ În 1942 a pierdut concursul pentru postul de asistent provizoriu la catedra de Introducere în filosofie, logică și istoria filosofiei vechi și medievale, neputându-se prezenta (se afla încă la Freiburg in Br.), fiind declarat reușit contracandidatul D. Mateiași. Deși tatăl lui Vuia a solicitat amânarea concursului cu câteva zile, acest lucru nu s-a făcut, comisia de concurs (Marin Ștefănescu, D.D. Roșca și C. Sudețeanu) dorind cooptarea anonimului, dar docilului Mateiași.

³⁵ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.621/1940.

³⁶ Asupra acesteia vezi Mioara Avram, *O lexicografă de neuitat: Lia Pușcariu Manoilescu (1907-1965)*, în „Dacoromania”, 3-4, 1998-1999, p.191-200. Sextil Pușcariu a mai adus în instituția ce o conducea pe nora lui, Maria (soția lui Radu Pușcariu, chirurg, ajuns și el profesor universitar), având calitatea de asistent universitar. De altfel, S. Pușcariu a mai facilitat cooptarea la Universitatea din Cluj a nepotului său Valeriu Bologa, precum și a unei alte rude, ce o chema tot Maria (alta decât cea menționată mai sus), ce a terminat literele în 1938, cu o licență

Bănățeanu, fiul conferențiarului Vlad Bănățeanu ș.a. – în general transmiterea din tată în fiu/fiică a profesiei fiind infim reprezentată în cazul facultăților de filosofie și litere, spre deosebire de medicină, ca să invocăm doar cel mai evident exemplu, aspectul generând adeseori acuzații de nepotism.

De altfel, studiul descendenților ne oferă nu doar o perspectivă asupra comportamentului demografic al universitarilor, ci și maniera în care reușita paternală influențează destinul copiilor, dacă prin tradiția stabilită de generația precedentă avem de-a face cu o reproducere culturală care s-a dovedit deja profitabilă din punct de vedere social și profesional, pentru că rentabilitatea filierei intelectuale depinde și de atuurile familiale. În acest context, nu este de mirare faptul că, în general, copiii de universitari urmează studii superioare și moștenesc un important capital intelectual, care le oferă deschidere spre cele mai diverse câmpuri elitiste, profitând uneori și de relațiile părintelui pentru a dobândi posturi bine remunerate și de prestigiu.

Iar unii din universitari nu au ezitat să intervină în favoarea descendenților, pentru a le crea o situație mai bună. Am amintit deja de intervenția lui Gh. Bogdan-Duică pe lângă N. Iorga (care, de altfel, îi era cumnat), pentru a li se aranja la doi din fiii universitarului clujean câte o bursă la Școala Română din Franța. Însă același Bogdan-Duică a intervenit mai tot timpul pe lângă cineva pentru a-și pricopsi copiii (dar și pe sine). De exemplu, adresându-se lui Al. Rosetti la 16 octombrie 1933, îi cere fără menajamente favoruri pentru fiul său: „Te văd șeful unei afaceri culturale regale”³⁷. Ești, deci, om cu puțință. Dacă vei avea nevoie de un bun băiat ca Bogdan Catul, fă-i un loc pe-acolo”, acesta lucrând la Timișoara, cu un salariu de 7000 lei pe lună. De altfel, Bogdan-Duică își dorea „să-i concentrez pe băieți la București, înainte de-a pleca ad inferos”³⁸. Dar ca el au procedat și alții: toată vara și toamna lui 1909, de mai multe ori Anton Naum a insistat pe lângă Ioan Bianu ca să afle un post la București pentru fiul său Alexandru (o sinecură, ca „impegat în Cancelaria Academiei”),

despre *Libertatea la Kant*, devenind însă asistentă la Muzeul Limbii Române. Pe de altă parte, trebuie să menționăm și faptul că în toamna lui 1940 Sextil Pușcariu a fost numit director al Institutului Român din Berlin de către fratele ginerelui său, Mihai Manoilescu, la vremea aceea aceea ministru de Externe.

³⁷ Nu demult fusese numit director al Fundației pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, care avea la dispoziție fonduri imense, ceea ce a și făcut din aceasta cea a mai prestigioasă editură din România acelor timpuri.

³⁸ *Scrisori către Al. Rosetti (1916-1968)*, ed. Al. Rosetti, București, Edit. Minerva, 1979, p.81.

care tocmai terminase la Iași două facultăți, iar acum voia să treacă doctoratul în capitală; în perioada cât Nicolae Iorga a fost prim-ministru al României (17 aprilie 1931-2 iunie 1932), ginerele său, D. Chirescu (colonel, căsătorit cu Florica Iorga în 1918), a fost numit prefect de Storojineț ș.a.m.d.

Pe de altă parte, prestigiul câștigat de tată în cercetarea științifică și în mediul universitar, uneori în viața politică, respectul de care se bucură pe toate palierele societății românești explică fidelitatea urmașilor față de meritocrație, dar și unele porniri spre endogamie. Descendenții universitarilor care nu ajung în învățământ sau diverse profesii liberale (medicină, avocatură îndeosebi) se îndreaptă spre administrație, diplomatie etc, în general spre cariere care solicită – cel puțin teoretic – nu doar o formație intelectuală solidă, ci presupun și o selecție oarecum dificilă.

Iată de ce opțiunea profesională a descendenților universitarilor (sau a celor intrați prin alianță în familia acestora, prin căsătoria cu fiicele lor) ascultă adeseori și de moștenirea familială, căutându-se chiar întreținerea unui spirit de corp, ca o continuitate culturală, poate și datorită lipsei de alte orizonturi, aspect de care nu ne ocupăm acum. Invocăm însă pentru moment cazul Iuliei Hasdeu, care deși tragic în finalitatea lui, ne poate sugera câteva aspecte nu lipsite de semnificație. Ca unic descendent al eruditului B.P. Hasdeu, Iulia s-a bucurat din fragedă copilărie de tot ce putea însemna mediu savant și prestigiu al tatălui: a fost botezată de Ion C. Brătianu, iar educația ei a devenit centrul de greutate al întregii familii, dar mai ales al mamei, care s-a implicat cu totul în creșterea fiicei. Deși este dificil a stabili acum cât este mit și cât realitate, s-a construit încă din primii ani de viață ai acesteia un soi de aureolă care ridică totuși multe semne de întrebare în ceea ce privește veridicitatea: citea la doi ani și jumătate, scria la patru, pentru ca la opt ani să stăpânească satisfăcător franceza, engleza și germana; stimulată de preocupările tatălui, la cinci ani compunea drame, iar la șapte avea deja în portofoliu o sumedenie de poeme și povestiri, în vreme ce presa nu mai contenea cu laudele asupra precocității și genialității firavului copil.

Se știe însă acum că toate aceste realizări ale Iuliei Hasdeu, ca și succesele școlare ulterioare, se datorau în primul rând orgoliilor părintești, care au privat-o de copilăria propriu-zisă, care o împingeau să ardă etape educaționale specifice unei anumite vârste, care o suprasolicituau și îi încărcau instrucția cu cele mai diverse activități (pictură, muzică instrumentală, dans etc), pentru ca în cele din urmă s-o trimită la Paris, unde va susține prematur bacalaureatul francez, urmând apoi cursurile facultății de litere, în vreme ce tot acest efort supraomenesc și o maladie

teribilă a epocii (tuberculoza) îi apropiiau sfârșitul. Între timp, tatăl – profitând de poziția sa – a procurat fiicei o bursă de stat în cuantum de 2400 lei aur pe an, votată în parlament și acordată nominal (așadar fără concurs), își mai aranja câte o misiune din partea Academiei, pentru a putea sta de sărbători sau în vacanțe alături de cele două Iulii (mamă și fiică) la Paris etc – totul năruindu-se în 1888, când moartea i-a răpit unicul copil, la numai 19 ani. Așadar, un tată savant, profesor universitar, dar și activ politic, care a dorit să transmită prin unicul descendent preocupările erudite ce i-au consumat viața, dar care a eșuat prin forța destinului, destin ajutat oarecum de îndârjirea unui părinte ce credea în harul genialității unei fiice mult prea plăpândă și bolnăvicioasă. Iar pentru că a avut o fată ce nu ar fi transmis numele familiei prin căsătorie, îi găsisese acesteia chiar și un soț, un apropiat al său, pe G.I. Ionescu-Gion, căruia i-a propus prin 1890 chiar să-i preia numele, de „Petriceicu Hasdeu”, cu toate prerogativele așa-zis „nobiliare”³⁹.

Continuând însă cu exemplificările, invocăm pentru moment familia Densusianu, din care doi frați, Aron și Nicolae, au făcut studii de drept, fiind însă interesați mai mult de filologie și istorie. Aron Densusianu – ajuns profesor la facultatea de filosofie și litere din Iași – a avut mai mulți copii, din care Ovid Densusianu a devenit titularul catedrei de filologie modernă la București, Eliza s-a căsătorit cu Vespasian Erbiceanu (consilier la Înalta Curte de Casație și de Justiție, membru corespondent al Academiei Române), iar Elena, medic și universitar, a devenit soția lui Emil Pușcariu (cu o genealogie impresionantă), profesor la facultatea de medicină din Iași, vărul filologului Sextil Pușcariu⁴⁰. La rândul său, Ovid Densusianu s-a căsătorit cu Elena Bacaloglu – absolventă a facultăților de litere din București și Paris, sora lui C. Bacaloglu, profesor la medicină – scriitoare și mesageră a culturii românești în străinătate, cu care a avut un fiu, Ovid, licențiat și el în litere și filosofie, publicist, funcționar la direcția presei a Ministerului de Interne și secretar literar la Teatrul Național din București.

³⁹ Asupra Iuliei vezi I. Oprișan, *Romanul vieții lui B.P. Hasdeu*, București, Edit. Minerva, 1990, p.369-379, 480-487, 512-522; Crina Decusară-Bocșan, *Renașterea unui nume. Studii și eseuri despre Iulia Hasdeu*, București, f. ed., 2002; B.P. Hasdeu, *Omagiu Iulia Hasdeu. 135 de ani de la naștere*, București, Edit. Asociația „Iulia Hasdeu”, 2004; Crina Decusară-Bocșan, *Epistolar Iulia Hasdeu*, I-II, București, Edit. Asociația „Iulia Hasdeu”, 2004; Iulia Hasdeu, *Oeuvre poétique/Opera poetică*, ed. I. Oprișan, București, Edit. Saeculum, 2005; Iulia Hasdeu, *Cugetări*, ed. I. Oprișan, București, Edit. Saeculum, 2006.

⁴⁰ Vezi Sextil Pușcariu, *Spița unui neam din Ardeal*, ed. Magdalena Vulpe, Cluj, Edit. Clusium, 1998, p.82, 98, 99 ș.a.

Sunt doar câteva repere care definesc un proces de reproducere în cadrul aceleiași corp profesional, care în fapt este mult mai complex prin ramificațiile genealogice.

Sau cazul lui Giovanni Frollo – profesor de limbi neolatine la Universitatea din București⁴¹ –, care a avut doi băieți, Iosif și Hildebrand. Primul dintre ei, Iosif Frollo (1886-1966), a studiat filologia romanică, devenind profesor de latină, greacă, franceză și filosofie în învățământul secundar și la facultatea de teologie romano-catolică din capitală. Însă împreună cu Mihai Dragomirescu și Victoria Ghiacioiu a publicat mai multe manuale de limba franceză, după primul război mondial colaborând cu Ov. Densusianu la revista „Înălțarea” etc⁴². Celălalt, Hildebrand Frollo (1878-1923), și el licențiat al facultății de litere, a fost profesor de germană, franceză și latină în învățământul liceal și comercial din București, afirmându-se totodată ca poet⁴³.

Din cei trei copii ai lui Ioan Lupaș, băiatul, Semproniu (1908-1983), a absolvit facultatea de drept din Lille (1932), pentru ca mai apoi să-și pregătească doctoratul la Paris, unde îl va și susține în 1936⁴⁴. A încheiat totodată o căsătorie promițătoare cu Cornelia Boilă, fiica lui Romul Boilă, profesor la facultatea de drept din Cluj și membru marcant al Partidului Național Țărănesc (Romul fiind de altfel nepot al lui Iuliu Maniu). Toate aceste atuuri l-au ajutat să devină asistent pe lângă catedra de Drept administrativ din Cluj, iar apoi profesor la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din același centru universitar, din 1938 până în 1949, când a fost epurat. Însă cele două fiice ale lui Ioan Lupaș, Hortensia și Minerva, au absolvit facultatea de litere din Cluj. Cea dintâi, Hortensia (1909-1996), a făcut și o specializare la Paris în arte și arheologie, a fost angajată de tată la Institutul de istorie ca preparatoare,

totodată măritându-se cu avocatul Mircea Georgescu (1898-1975), originar din Brăila, și el profesor la Academia de Comerț și Industrie din Cluj, și funcționar la Banca Națională. După 1950, Hortensia a lucrat în cinematografie, ca costumieră la filmele lui Mircea Veroiu, Sergiu Nicolaescu, Gh. Vitanidis, Dinu Cocea și alții⁴⁵. Cealaltă fiică, Minerva (1913-1998), a terminat literele la Cluj în 1935, cu o disertație despre *Reforma religioasă și biserica română din Transilvania* (conducător și referent: Al. Lapedatu), după care a fost bursieră la Școala Română din Roma (1936-1937), urmând o specializare și la Paris în 1937/8, pentru ca la 1 aprilie 1939 să-și susțină doctoratul la universitatea transilvană cu o teză despre *Mitropolitul Sava Brancovici, 1656-1683* (cu referate întocmite de Silviu Dragomir și Al. Lapedatu). A devenit apoi profesoară la Alba Iulia, s-a căsătorit cu sculptorul și scriitorul I. Vlasiu, continuând însă preocupările în domeniul istoriei și devenind din 1943 șef de lucrări la Institutul de Istorie Națională (unde tatăl era director), publicând bunăoară, în 1945, volumul *Aspecte din istoria Transilvaniei*⁴⁶.

Iar acest gen de autoreproducere și de valorificare educațională a zestrei intelectuale familiale este de regăsit la mai toți universitarii români, evident, totul depinzând de specificitățile în ceea ce privește descendenții (numărul copiilor, sexul, integritatea lor fizică și psihică, decese premature etc), tematică ce am dori să o abordăm într-o lucrare distinctă. Invocăm însă pentru moment cazul lui Mihail Dragomirescu, care a avut din prima căsătorie, cu Adelina (Ada) Poenaru⁴⁷, patru copii: pe Nestor-Basarab, mort

⁴⁵ Asupra ei vezi Silvia Kerim, *Ponica, o legendă*, București, Editura Doina, 1999 („Ponica” fiind numele ei de alint).

⁴⁶ Reeditat: Mariana Lupaș-Vlasiu, *Aspecte din istoria Transilvaniei*, Cuvânt înainte de Nicolae Edroiu, București, România Press, 2001, 320 p. Asupra acesteia vezi Stelian Mândruț, *Marian Vlasiu*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, XXXVII, 1998, p.391-392.

⁴⁷ Această căsătorie a lui M. Dragomirescu cu Adelina (ai cărei părinți s-au opus mariajului aproape un deceniu) a deschis universitarului în devenire multe uși utile, prin înrudirea cu o familie cu multe ramificații, avere și influență. De pildă, mama Adelinei, Lucia, era de origine franceză (bunicul ei, arhitectul Pierre-Charles-L'Enfant, fiind cel ce a întocmit planurile orașului Washington), din frații ei unul ajungând un faimos chirurg (Constantin Poenaru-Căplescu), iar o soră intrând prin mariaj în familia Ascanio-Ollănescu. Se pare că, prin Adelina, M. Dragomirescu a intrat în cercul maioreșcenilor, viitoarea lui soție fiind de o mare cultură (vorbea încă de mică trei limbi – româna, greaca și franceza –, la care se vor mai adăuga greaca veche, engleza, italiana și germana; a studiat la Oxford, traducând *Othello* în franceză, apoi la Sorbona, la îndemnul lui T. Maiorescu etc). Prin 1880, Adelina a cunoscut chiar pe Eminescu, prin saloanele literare din București (ale Mitei

⁴¹ C.H. Niculescu, *Gian-Luigi Frollo (1832-1899)*, în „Studii italiene”, IV, 1937, p.93-120.

⁴² Soția acestuia, Maria/Mia Frollo (1885-1962), și ea profesoară secundară în București, s-a afirmat ca poetă și traducătoare din italiană. Însă ca fostă studentă a lui Ov. Densusianu (succesorul soacrului ei la catedră), între ea și cel din urmă s-a înfiripat o idilă, ce s-a întins pe o lungă perioadă de timp (corespondența ei cu Ov. Densusianu, în vol. *Scrisori către Ovid Densusianu*, II, ed. Liviu Onu, Ileana Vârtosu, Maria Rafailă, București, Edit. Minerva, 1981, p.62-96).

⁴³ A publicat volumul de poezii *Inimă de student*, București, 1904.

⁴⁴ În același an, 1936, Ioan Lupaș a intervenit prin O. Goga la Savel Rădulescu, pe atunci subsecretar de stat la Externe, și la Octavian Beu (funcționar în același minister), pentru a se găsi un post în diplomație fiului său, Semproniu (cf. *Ioan Lupaș – Corespondență*, I, ed. Radu Ardelean și Lucian Giura, Sibiu, Edit. Tribuna, 2003, p.79).

de tânăr; Mihail (Bincu), și el dispărut în fragedă adolescență, ca elev de liceu; Maria-Ana (Medy), decedată de asemenea foarte tânără; și Georgeta-Elena Dragomirescu, singura ajunsă la maturitate și căsătorită Cerchez, dar care n-a avut nici o legătură cu profesia tatălui. În schimb, deși N. Iorga a avut mai mulți copii din cele două mariaje, vreo zece (dacă îi socotim doar pe cei ce au depășit un an de viață), doar Liliana (1910-1985) a absolvit facultatea de litere, ulterior studiind sculptura la Paris, însă măritându-se în 1943 cu D.M. Pippidi, istoric și epigrafist. Ceilalți descendenți au urmat fie ingineria, fie arhitectura, fie artele plastice, Alina Iorga – de pildă – căsătorindu-se cu un eminent jurist argentinian, Francisco Laplaza⁴⁸.

În afara celor menționate mai sus, alte câteva exemple oferite aici credem că vor fi pe deplin semnificative: Tudor Vianu s-a căsătorit cu Elena Irimescu, care abia prin 1960 a devenit conferențiară la facultatea de filologie din București, primul dintre copii – Ion – începând studiile clasice, însă până la urmă terminând medicina (psihiatria), nu fără a manifesta apoi, în exil, deprinderi literare⁴⁹, pentru ca al doilea descendent, o fiică, Maria, să se mărite Alexandrescu, fiul ei, Vlad, mergând oarecum pe urmele bunicului, fiind absolvent de litere, cu un doctorat la Paris în științele limbajului, din 2000 ocupând poziția de conferențiar la universitatea din capitală⁵⁰; Ioan Bogdan a avut doi băieți și o fată, Radu afirmându-se ca

Kremnitz, M. Miller-Vergy, Ioachim Pompilian, ale mamei ei, Lucia Poenaru), la care mai participa și Titu Maiorescu, poetul dedicându-i poezia *Apari să dai lumină*, publicată apoi de M. Dragomirescu în „Convorbiri literare” din 1895 (cf. Elena Cerchez, *În jurul poeziei „Apari să dai lumină”*, în „Manuscriptum”, 1/1990, p.27-29; despre Adelina Poenaru vezi Elena Cerchez, *Mihail Dragomirescu. În memoria Adelinei Poenaru*, în „Manuscriptum”, 4/1989, p.165-175). Pe de altă parte, bunăoară, din banii soției, M. Dragomirescu întemeiază „Convorbiri” în 1907, publicație numită apoi, între 1908-1910, „Convorbiri critice”. Au divorțat după 15 ani de mariaj (la cererea soției), M. Dragomirescu recăsătorindu-se ulterior cu Laura, fiica rentierului Grigore Feraru (mama acesteia fiind născută Coandă), persoană cu totul și cu totul needucată (avea doar 6 clase secundare).

⁴⁸ Autor, printre altele, a două lucrări de referință în ceea ce privește genocidul și criminalologia: Francisco P. Laplaza, *El delito de genocidio o genticidio*, Buenos Aires, Ediciones Arayú, 1953, 100 p.; idem, *Objeto y metodo de la criminologia*, Buenos Aires, Arayú, 1954, 150 p.

⁴⁹ Vezi *Stil și persoană* (1975), *Amintiri în dialog* (împreună cu Matei Călinescu, 1994 și 1997) și *Caietele lui Ozias* (2004).

⁵⁰ S-a îngrijit îndeosebi de valorificarea corespondenței lui Tudor Vianu (în trei volume), reeditând totodată mai multe lucrări ale acestuia din urmă.

poliglot, fiind preocupat mai ales de limbile orientale, în vreme ce Constantin (Dinu) a urmat dreptul, ajungând judecător, iar Viorica s-a căsătorit în 1928 cu Gh. Tulbure, publicist și inspector școlar; din prima căsătorie cu alsacianca Maria Done, Gh. Bogdan-Duică a avut șase copii, din aceștia doar Virgil absolvind literele la Cluj, cu un doctorat în filosofie, devenind profesor secundar și director de liceu, dar afirmându-se ca publicist și traducător din Hegel, Ovidiu ș.a.; Petre Caraman a avut și el două fete și un băiat, acesta din urmă, tot Petre, a absolvit matematica, specializându-se în SUA și lucrând într-un institut de cercetări din Iași, căsătorit tot cu o absolventă de matematică, din cele două descendente ale acestuia din urmă una terminând filologia (engleză-franceză, măritându-se însă tot cu un matematician), cealaltă ... matematica, pentru ca celelalte două fete ale slavistului ieșean (Alice și Mărioara) să urmeze facultăți tehnice; din cei trei copii ai lui Vladimir Ghidionescu, doar fiica acestuia, Despina, a urmat cursurile facultății de litere din Cluj.

Unicul copil al lui Gh. Giuglea⁵¹, din căsătoria cu Maria V. Haneș⁵², Floreanța, a urmat facultatea de litere din Cluj (1939-1944), luând licența „magna cum laude” (9,14) cu o teză despre *La vie de Saint Thomas*, ulterior măritându-se și stabilindu-se la Florența (de altfel, locul ei de naștere, după care i s-a dat și numele); fiica lui Petru Grimm, Elisa, a terminat tot literele la Cluj (1937), cu o licență despre *Dickens' Humour*, tatăl ei propunând-o în anul următor pentru studii în Anglia, unde s-a și căsătorit⁵³; din cei șase copii ai lui György Kristóf, doar Sarlota a urmat facultatea de filosofie și litere, obținând două licențe (în 1932 și 1937); fiica lui Al. Lapedatu, Ana-Victoria, a absolvit literele la Cluj, beneficiind de o specializare la Paris⁵⁴, măritându-se ulterior cu medicul Ioan Macavei; din

⁵¹ Care după mamă se înrudea cu Ovid Densusianu.

⁵² Profesoară în învățământul secundar, aceasta era soră cu Petre și Vasile V. Haneș. Primul fusese profesor secundar și istoric literar, secretar general al Ministerului Instrucțiunii (1920-1922), iar celălalt tot profesor, iar apoi avocat, publicist, cu un doctorat în filologie modernă (1920), o vreme fiind și membru în Consiliul general al Ministerului Instrucțiunii.

⁵³ Cf. *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.300/1937.

⁵⁴ La recomandarea lui Yves Auger și C. Marinescu (cf. *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.130/1935). Iată ce-i scria Ion Chinezu lui Basil Munteanu, la 24 noiembrie 1935, rugându-l să îndrume pe tânăra bursieră: „Fata aceasta frumoasă, cu aere de englezoaică, este fiica ministrului Al. Lapedatu (...) și cumnata lui Mușlea” (proaspăt numit în 1935 director al Bibliotecii Universitare din Cluj). „Mai mult însă decât pentru aceste glorii paterne, eu vreau s-o recomand pentru rarele ei calități personale și pentru vechea și marea prietenie pe care i-o purtăm” (Basil Munteanu, *Corespondențe*, Paris. Edit. Ethos, 1979, p.299).

cei doi copii ai lui C. Marinescu cu Zoe Balș, cel mai mic, băiatul (Dinu), a murit de septicemie în urma unui banal experiment la ora de chimie, însă fiica acestuia, Maria (1927-1984), a făcut literele la Paris, devenind apoi secretara marelui medievist Robert Fawtier la UNESCO⁵⁵; Mihai Ralea a avut o singură fiică, Catinca, ce a absolvit literele, afirmându-se ca traducătoare din engleză și franceză, dar și ca jurnalistă și realizatoare de emisiuni radio-tv; din cei patru copii ai lui Fl. Ștefănescu-Goangă, doar Sanda a urmat literele, susținând licența cu o teză despre *Metoda cantitativă de observație*, iar o carieră cât de cât în domeniu a făcut numai o nepoată a profesorului clujean, Anca (fiica Silviei), ce a lucrat la CNRS (Paris) ca arhitectă în domeniul arheologiei – iar cazuistica ar putea evident continua.

Așadar, mulți din descendenți au îmbrățișat cariere similare sau asemănătoare tatălui, iar poziția universitară a acestuia din urmă a contribuit major la traiectoria fiului sau fiicei. Theodor Capidan, profesor titular la catedra de Lingvistică generală în raport cu limbile balcanice la Cluj (1924-1937)⁵⁶, a avut un băiat, pe Emil Capidan, absolvent al facultății de filosofie și litere din orașul transilvan, fiind imediat angajat aici ca custode (în 1936), iar după numai câteva luni devenind preparator suplinitor la Muzeul Literaturii Române printr-o rotație de cadre oarecum complicată, dar care evidențiază abile jocuri de culise când se dorea cooptarea cuiva (în baza acțiunii nepotismului): Emil Capidan a venit pe postul lui D. Macrea, care a fost numit asistent suplinitor la lingvistică în locul lui I. Breazu, care fusese transferat ca asistent suplinitor la Muzeul Literaturii Române în locul lui Șt. Pașca, cel din urmă ocupând acum lectoratul de limba italiană⁵⁷. Istoricul și universitarul Ștefan Ciobanu a avut un fiu, Valeriu Ciobanu, absolvent al facultății de litere din București, care a devenit asistentul lui D. Caracostea, apoi al lui G. Călinescu, afirmându-se ca un reputat istoric literar, cu o disertație doctorală despre

⁵⁵ S-a căsătorit acolo, la UNESCO, cu un funcționar de origine maghiară, cu care a avut un copil, iar când să mai nască alți doi gemeni a murit (vezi Jean d'Ormesson, *Marica*, în „Le Figaro”, samdi, 17 mars 1984, p.25).

⁵⁶ Dar venit ca lector de dialectele române transdanubiene la această Universitate încă din 1919, prin decizia Consiliului Dirigent, Resortul Cultelor și Instrucțiunii Publice, nr.12474 din 4 sept.1919 (definitivat prin decizia acestui Consiliu, nr.3264/17 aprilie 1920). De la 1 octombrie 1937 a fost numit prin *chemare* la Universitatea din București.

⁵⁷ Cf. *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.197/1936. La 1 noiembrie 1937, Emil Capidan demisionează din postul de preparator suplinitor la Muzeul Limbii Române, pentru a pleca la București, unde se transferase tatăl său.

Poporanism. Geneză, evoluție, ideologie (1946) și o monografie despre *Hortensia Papadat-Bengescu* (1965), din 1949 lucrând în cadrul Institutului de Istorie și Teorie Literară, fiind preocupat de relațiile româno-ruse.

Însă asemenea conduite, grija față de descendenți sau față de cei intrați în familia universitarului prin alianță, au provocat și atitudini anti-nepotiste, atât oficiale – ca urmare a unor scandaluri în sânul corpului universitar –, cât și neoficiale, sub forma bârfelor etc. Prin 1909, Petre Rășcanu (1846-1913), profesor de istorie universală la Iași și în mai multe rânduri inspector general al învățământului secundar, intenționa să-și aducă fiul – pe Neculai (Țulai) – la facultatea de litere din Iași, în locul lui, după iminenta pensionare (inițial ca suplinitor), post râvnit însă și de Vasile Pârvan, proaspăt doctor, ceea ce a generat intense manevre de culise pentru a împiedica acest lucru⁵⁸. La fel ar fi dorit și Ion (Iancu) Botez, să aducă conferențiar de „filosofia științei” pe fiul său, Constantin (Sachi)⁵⁹, acțiune eșuată datorită atât unei părți a profesorilor de la Iași, cât și a incapacității candidatului de a-și trece în timp util disertația doctorală despre Poincaré.

Onisifor Ghibu s-a străduit cât a putut să-și „aranjeze” fiica, pe Ileana Ghibu (1914-1997)⁶⁰, măritată cu dr. Crișan Mircioiu⁶¹, fie în postul de secretară la Institutul de psihotehnie din Cluj, fie intervenind în noiembrie 1940 pe lângă ministrul de Interne și cel al Educației ca aceasta să capete un post la Serviciul social al Ținutului Someș și apoi la Rezidența Regală a Ținutului Someș, de unde va fi mai apoi transferată ca secretară-bibliotecară la Institutul de pedagogie și istoria pedagogiei din Sibiu⁶². Însă un scandal de proporții a izbucnit în primăvara lui 1941, când Gh. Duzinchevici a acuzat pe I. Lupaș de nepotism, fiind defavorizat în ceea ce privește promovarea, comparativ cu fiica celui din urmă, Hortensia Lupaș (căsătorită Georgescu). De altfel, ancheta ce a urmat a stabilit temeinicia acuzațiilor formulate de Duzinchevici, însă petentul a primit din partea Ministerului Educației un „avertisment”, fiind mutat la Arhivele

⁵⁸ Cf. *Vasile Pârvan. Corespondență și acte*, ed. Al. Zub, București, Edit. Minerva, 1973, p.73.

⁵⁹ Vezi *Ce se petrece la facultatea de litere din Iași*, în „Curentul”, București, 30 mai 1936.

⁶⁰ Aceasta fusese botezată de Octavian și Hortensia Goga, la fel cum aceiași cununaseră pe Onisifor Ghibu și mai botezaseră pe un fiu al acestuia, cu același nume.

⁶¹ Ajuns profesor la Institutul de medicină și farmacie din Cluj, astăzi în vârstă de 94 ani.

⁶² *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.439/1940.

Statului din Iași⁶³, în vreme ce ancheta asupra activității Hortensiei Lupaș a mai continuat⁶⁴, fără implicații notabile atunci, emițându-se doar o adresă a Ministerului (nr. 102.101 din 13 mai 1941) prin care se cerea facultăților tablele cu gradul de rudenie (de sânge sau prin alianță) între membrii corpului didactic și între aceștia și personalul științific și administrativ.

Cum am sugerat însă, de bârfe n-au scăpat nici cei intrați prin alianță în familia unui universitar, beneficiind de capitalul „socrului” și de protecție, de pildă, în cadrul mecanismelor de promovare în rândurile corpului universitar. Fiica lui Garabet Ibrăileanu, Maria, s-a căsătorit cu Gheorghe Agavriloaiei (1906-1981), absolvent al facultății de litere din Iași în 1931, acesta devenind asistent la catedra de Literatură română și estetică literară, între 1933-1947. Deși n-a dovedit o aplecare deosebită pentru materia în care era „specialist”, publicând mai mult în periodice, faptul că era căsătorit cu fiica lui Ibrăileanu, că era simpatizant comunist încă înainte de 1944, iar apoi a intrat în PCR, au fost atuuri importante în ascensiunea sa ulterioară, parcurgând treptele ierarhice până la gradul de profesor titular în 1966, pentru ca în 1968 să iasă la pensie.

Însă nu orice asemenea mariaj a presupus „calcul” și „interese”, nu de puține ori meritul personal deschizând doar ușa pentru o bună căsătorie, de regulă fetele universitarilor introducând în familie o mai mare eterogenitate socială. Nu se poate însă ignora faptul că de multe ori căsătoria cu fiica unui universitar era o modalitate pentru ginere de a-și „aranja” cariera, profitând de relațiile socrului. De pildă, în urma căsătoriei lui I. Popovici cu fiica lui C. Leonardescu, „prin stăruințele unor burtă-verde din București, neamuri de ale socru-so, a reușit băiatul să aibă o catedră la Liceul Externat și să capete una și pentru nevastă-sa”⁶⁵, devenind totodată și colaborator la *Dicționarul limbii române*, al Academiei. Însă în cazul lui Aurel Pampu, originar dintr-o modestă familie de învățător⁶⁶, este greu de stabilit cât au fost „calculul”

⁶³ Mai apoi, prin adresa Ministerului Culturii Naționale și al Cultelor, nr.284771 din 4 decembrie 1941, s-a dispus ca Gh. Duzinchevici să fie detașat la București pentru a lucra la comisia pentru întocmirea istoricului oficial al războiului din 1877/1878.

⁶⁴ Informații complete asupra acestui caz în *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.366/1941.

⁶⁵ *Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii*, I, ed. I. Opreșan, București, Edit. Minerva, 1986, p.64.

⁶⁶ Aurel Pampu rămăsese orfan de la 14 ani, însă mai avea un frate și o soră, cel dintâi (Liviu) ajungând ofițer, iar cea din urmă (Eleonora) absolvind facultatea de drept din Cluj.

și cât „pasiune” în ceea ce privește căsătoria lui cu Elena, fiica profesorului său de sociologie de la Universitatea din Cluj, Virgil Bărbat. Însă câteva repere sunt evidente: după licența în sociologie, Pampu a fost cooptat ca asistent (în 1930), a mers la Viena vreme de șase luni, la specializare, lucrând cu Anna Freud la „Psychoanalytische Ambulatorium”, dar și cu Alfred Adler, Karl Bühler și Ch. Bühler; ulterior, între 1936-1937 și 1938-1942, s-a aflat la Paris, pregătindu-și doctoratul cu Wallon (Collège de France), Guillaume, Halbwachs și Fauconnet (Sorbona)⁶⁷. Prin căsătorie, Aurel Pampu a intrat într-o familie destul de influentă în mediul intelectual, chiar și politic. De pildă, un frate al socrului – dr. Gh. Bărbat – până și în vremea regimului antonescian a ocupat o funcție administrativă importantă (secretar general al municipiului Sibiu, prin 1941-43 Pampu locuind chiar la el), în vreme ce soacra lui, Corina (profesoară), era sora lui Cezar Petrescu.

Un alt exemplu ar putea fi cel al lui Emil Condurachi, căsătorit în 1937 cu Florica, sora matematicianului universitar și academician Gr. Moisil (înrudindu-se astfel cu L. Blaga, C. Daicoviciu, Virgil Vătășanu, N. Drăganu, așadar o sumedenie de „literari”⁶⁸), al cărui „declic” profesional poate fi considerat a se fi produs cam din anul mariajului⁶⁹; totodată, fiica acestuia, Zoe, a urmat cariera tatălui, ajungând profesoară la Universitatea din București, măritându-se tot cu un arheolog, însă mai tânăr decât ea cu 15 ani, cu Aurelian Petre, cercetător la Institutul de Studii Sud-Est Europene. Și pentru că tot am menționat familia Moisil, să invocăm aici și pe Nicolae Drăganu (greco-catolic din Zagra, jud. Năsăud, ai cărui părinți – Teodor și Dachia, născută Zinvcliu – erau de condiție modestă), căsătorit în 1908 cu Olimpia (Pia) – fiica lui C. Moisil și mătușa matematicianului Gr. Moisil⁷⁰ –, cu care a avut doi băieți și o fată. În vreme ce Mircea Nicolae Drăganu a urmat fizica, devenind profesor la Universitatea din Cluj, iar Tudor a făcut studii juridice, ajungând profesor la aceeași instituție de

⁶⁷ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.500/1942.

⁶⁸ În plus, de pildă, Em. Condurache era rudă și cu Grigore Popa (1892-1948), medic anatomist, profesor la facultatea de medicină din Iași și București.

⁶⁹ La 4 septembrie 1937, Orest Tafrali intervine pentru a se acorda lui Em. Condurachi titlul de asistent provizoriu (cf. *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.5/1937, f.148).

⁷⁰ Asupra acestei familii vezi și Viorica Moisil, *O familie ca oricare alta*, București, Cartea Românească, 1989. De prin 1955 se tot vorbea în mediul academic de „clanul Moisililor”, alcătuit din C. Moisil, Gr. Moisil, C. Daicoviciu, V. Vătășanu, T. Bugnariu, Em. Condurachi.

învățămant superior⁷¹, fiica filologului, Pia Drăganu-Gradea (1910-1990), a fost în epocă asistentă la Seminarul de limbă și literatură română veche (de la 1 iulie 1933), căsătorindu-se cu magistratul Corneliu Gradea.

Deși Mircea Vulcănescu (1904-1952) provenea dintr-o familie destul de înstărită din punct de vedere material – tatăl său fusese vreme de 41 ani funcționar la Ministerul Finanțelor, șef al serviciului Contabilității Casei de Depuneri, apoi al Regiei Monopolurilor Statului, și inspector financiar, iar mama sa era fiica lui Mihail Tonescu (mare proprietar de pământ), cu studii artistice la München și la Viena – o alianță matrimonială cu mediul filosofico-literar nu putea decât să constituie un atu în plus în ascensiunea sa viitoare. În consecință, s-a căsătorit în 1925 cu o colegă de facultate, dar nu cu oricare, ci cu Anita (1904-1994), fiica lui I.A.I. Rădulescu-Pogoneanu, profesor la catedra de Etică și sociologie a Universității din București, apoi la cea de pedagogie (din 1920) și director al Seminarului de resort, personaj deosebit de influent în epocă. De altfel, imediat după căsătorie, Vulcănescu a și plecat la Paris pentru specializare în psihologia experimentală, împreună cu soția, la reîntoarcere – în 1928 – devenind asistent al lui D. Gusti la facultatea de litere din capitală. După numai un an va divorța însă, recăsătorindu-se în aprilie 1930 cu o „mai veche dragoste”, tot colegă de facultate (deși mai în vârstă), cu Mărgărita Ioana Nicolescu (1897-1987), de data aceasta o veritabilă infuzie nobiliară⁷².

O căsătorie promițătoare a încheiat și Emil Turdeanu (1911-2001), luând de soție la 3 iunie 1943 pe Margareta Laetitia, fiica universitarului

⁷¹ Nu de mult (la 11 mai 2007), a devenit *Doctor Honoris Causa* al Universității „Petru Maior” din Tg. Mureș, prilej cu care au fost evocate și principalele momente biografice ale acestuia (cf. Nicolae Balint, *Tudor Drăganu – un Patriarh al dreptului românesc*, în „Clipa”, XVII, 2007, nr.800 din 26 mai).

⁷² A doua soție a lui M. Vulcănescu era vară primară cu Elena Văcărescu, care după stabilirea în străinătate a avut ca „însoțitoare” pe Alexandrina Fălcoianu, sora Mărgăritei. Anita însă, prima soție, a devenit profesoară secundară la București, colaborând la mai multe publicații, după care s-a stabilit la Paris, unde va continua să tipărească prin diverse periodice ale emigrației românești. Relațiile ei cu Vulcănescu au rămas cordiale, acesta din urmă contribuind – de pildă – ca Eugen Ionescu (văr de-al doilea cu Anita) să fie numit atașat cultural la Vichy în anii celui de-al doilea război mondial. De altfel, din prima căsătorie a rezultat o fiică, Elena-Maria Viorica (Vivi), care s-a stabilit și ea în străinătate prin grija unchilor Titu și Victor Rădulescu-Pogoneanu, ultimul fiind șeful cifrului din Ministerul de Externe. Vivi a stat vreo doi ani în Elveția, apoi zece în America, după care s-a întors la Paris, în anii regimului comunist făcând tot posibilul pentru aducerea în Franța a uneia din cele două surori vitrege.

Nicolae Cartoian (la catedra căruia era asistent), dar care la data aceea era și ministru al Educației. Și ea urmase cariera tatălui, absolvind literele la București și specializându-se în filologie romanică, lucrând în acest sens în cadrul Muzeului Limbii Române din Cluj (1939-1940). Soțul acesteia îi fusese coleg de facultate, susținându-și doctoratul în 1942, iar imediat după schimbarea de regim s-a stabilit la Paris, lucrând la CNRS (1948-1977), pentru ca din 1983 să predea limba română la Universitatea din Roma, afirmându-se totodată ca istoric și filolog. La fel putem invoca și căsătoria lui Leon Țopa (1912-1996) cu unica fiică din cei patru copii ai lui Traian Brăileanu, ginerele fiindu-i asistent, iar mai târziu ajungând profesor, tot de sociologie.

Ion Hudiță, pe lângă faptul că era profesor universitar, deținea și importante funcții politice (pentru anii 1944-1945) – secretar general adjunct al PNT, ministru al Agriculturii în guvernele Sănătescu și Rădescu –, având totodată o fiică, Ioana, absolventă și ea a facultății de litere din București. Aceasta s-a căsătorit cu un coleg, Dan Berindei, în februarie 1945, având ca naș pe Gh.I. Brătianu, la cununia lor de la Biserica Domnița Bălașa participând bunăoară personalități precum Iuliu Maniu, Dinu Brătianu, C. Titel Petrescu, P. Constantinescu-Iași, Victor și Petre Papacostea, dr. Lupu ș.a. Deși a avut o vreme de suferit datorită schimbării de regim, ginerele s-a adaptat cu iscusință noilor imperative ideologice de după 1947 (chiar și la cele de după 1989), utilizând la maxim tot „capitalul” achiziționat prin căsătorie, lucrând aproape patru decenii în cadrul Institutului de Istorie din București al Academiei RSR, iar după 1990 fiind profesor pe la diverse facultăți de stat și private, membru al Academiei Române, președinte al secțiunii acesteia de Științe istorice și Arheologie etc, un fel de „guru” al istoriografiei naționale, pe locul lăsat liber de istoricul oficial al regimului Ceaușescu, Șt. Pascu.

Și pentru că totuși trebuie să încheiem cu exemplificările, mai invocăm aici căsătoria lui Mihai Berza (1907-1978) cu fiica mai mică a lui Al. Tzigara-Samurcaș, Ana (1908-1967), pictoriță, dar cu o încărcătură genealogică de invidiat: prin bunica dinspre tată a soției se înrudea cu cele mai vechi familii boierești muntene (Crețeanu, Bengescu, Kretzulescu, Rallet ș.a.) – deși nici bunicul dinspre tată nu era de neglijat –, iar soacra lui M. Berza era Maria Gr. Cantacuzino⁷³, fiica lui Alexandru Cantacuzino și a Coraliei (născută Boldur-Kostaki), în vreme ce socrul a fost profesor universitar, director al Muzeului Național de Artă, iar o vreme secretar al

⁷³ Maria Cantacuzino a fost mai întâi căsătorită cu prințul Gr.Gr. Sturdza (care s-a sinucis în urma unei povești de dragoste).

Carmen Sylviei, director al Fundației Universitare „Regele Carol I”, al revistei „Convorbiri literare”, membru corespondent al Academiei Române etc.

În general, se poate afirma că elitele universitare, îndeosebi cele ale facultăților de litere și filosofie, au fost defavorizate ca urmare a procesului de relativă autonomizare instituțională și a numărului oarecum redus al corpului didactic, iar alianțele cu reprezentanții altor domenii de activitate n-au dat întotdeauna rezultate. Cele câteva cazuri de endogamie nu pot încă sugera valoarea acestui demers, mai ales din cauza timpului (abia trei generații). În fine, acest grup a fost marcat după 1945 de circumstanțe particulare, prin schimbările politice, sociale și culturale profunde, care au pus în cauză regulile tradiționale de reproducere. În acest context constatăm că, după instaurarea regimului comunist, cea mai mare parte din descendenții membrilor eșantionului nostru au adoptat alte strategii și conduite, adaptate noilor realități (de pildă căsătoria cu reprezentantele „proletariatului”, cu fiice de „ilegaliști”), sau au fost victimele epurărilor și marginalizării pe considerente „genealogice”.

Așadar, pentru eventuala transmitere a poziției trebuie să se acumuleze și alte tipuri de capitaluri (sau alte variabile existențiale), ceea ce impune ca corolar complementaritatea reușitei școlare cu alte categorii de reușită, aspect ce l-am abordat în câteva studii ale noastre și asupra cărora vom insista și în volumul de față, când va fi cazul. Însă tradiția intelectuală a unei familii transmitea un lucru foarte semnificativ: atașamentul descendenților față de munca intelectuală și, implicit, dependența de funcțiile publice, fapt cu semnificații majore, întrucât pentru România – și în general pentru țările mai puțin dezvoltate ale Europei – categoriile intelectuale au rămas destul de puternic legate de stat, prin filierele de formare în principal publice și prin debușeele administrative. Nu întâmplător, instituțiile statului au constituit mereu un pol de atracție pentru indivizii cei mai educați.

Atuul principal cu conotații meritocratice l-a constituit așadar educația și, în cazul nostru, îndeosebi dobândirea unei diplome universitare, acesteia adăugându-i-se o altă suită de titluri și diplome (doctorat, studii de specialitate, atestate profesionale etc). De altfel, încă din ultimele patru decenii ale veacului XIX asistăm la o creștere tot mai pronunțată în toată Europa occidentală a fenomenului școlarizării de nivel secundar și universitar⁷⁴. Această expansiune constituie unul din procesele funda-

⁷⁴ Cf. Reinhart Schneider, *L'évolution de l'éducation dans les Etats d'Europe occidentale entre 1870 et 1975*, în vol. *Perspectives des sciences sociales en*

mentale ale modernizării, în strânsă legătură cu evoluția structurilor politice și sociale, cu extensia drepturilor civice, cu progresele tehnologice etc, cu alte cuvinte este vorba de un proces general de profunde mutații structurale. Nu întâmplător, mijlocul secolului XIX este apreciat de sociologi și istorici drept începutul erei învățământului, care va duce la eradicarea analfabetismului, în care școala este considerată de către stat ca un „serviciu indispensabil”, educația deschizând calea spre prestigiul social, siguranță, bogăție etc⁷⁵.

Însă întemeierea abia din a doua jumătate a veacului XIX a universităților de la Iași și București (1864) nu a însemnat neapărat și asigurarea pârgurilor elevate și eficiente de formare a elitelor intelectuale românești. Deși statul s-a angajat în aplicarea unei politici educative cât de cât coerente și de anvergură, cel puțin sub aspectul legislației și al declarațiilor de intenție, punerea în practică a unui învățământ superior modern – până spre 1900 – nu s-a putut împlini decât prin artificii și paleative, ceea ce a dat naștere la stabilimente universitare defectuoase în organizare și funcționare, în care structura și calitatea profesorilor n-au putut reprezenta stimuli în cooptarea și dialogul cu un corp studentesc cât de cât motivat profesional.

În aceste condiții, *cealaltă* Europă a constituit multă vreme principala sursă de instrucție superioară, spațiu de atracție și de referință, cu implicații majore în procesul modernizării societății românești⁷⁶. În dorința aproape disperată de a înlocui vechile configurații culturale, care asiguraseră prea puțin progresul națiunii, și de a recupera în forță decalajul temporal ce o separa de civilizația apuseană⁷⁷, tinerii cu aspirații elevate și-au îndreptat mereu privirile spre modelele sociale și intelectuale central și vest europene. Chiar statul, prin factorii diriguitori, a pus în practică un eficient și costisitor sistem de formare în „afară” a elitei intelectuale autohtone care, odată revenită, avea să promoveze aici standardele educaționale și științifice occidentale.

Allemagne aujourd'hui, coord. Erwin K. Scheuch, Paris, Editions de la Maison des Sciences de l'homme, 1991, p.3-39.

⁷⁵ Vezi Th. Zeldin, *Histoire des passions françaises, 1848-1945*, vol. II, *Orgueil et intelligence*, trad. din engleză de Catherine Erhel și Odile de Lalene, Paris, Edit. du Seuil, 1978, p.159 (cu o nouă ediție, Paris, Edit. Payot, 2002).

⁷⁶ Cf. Lucian Nastasă, *Itinerarii spre lumea savantă. Tineri din spațiul românesc la studii în străinătate (1864-1944)*, Cluj, Edit. Limes, 2006.

⁷⁷ Vezi, în acest sens, observațiile mereu valabile ale lui E. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, 3 volume, București, 1924-1926 (cu o nouă ediție în 1972, îngrijită de Z. Ornea, București, Edit. Științifică).

Din această perspectivă, formarea noilor îndrumători spirituali în apusul Europei a fost și a rămas încă (în diverse maniere) o tendință nu numai obsedantă, dar și primordială. În 1860, de exemplu (pentru a ne limita doar la perioada imediat anterioară fondării celor două universități în sens modern), au fost trimiși la studii în străinătate – Paris, Berlin, Bonn, Torino și München – 32 de bursieri din Moldova, dintre aceștia, la reîntoarcere, nouă devenind profesori universitari⁷⁸. Mai mult chiar, domnitorul A.I. Cuza avea intenția de a întemeia la Paris un colegiu român, proiect ce nu se va împlini decât mult mai târziu, în perioada interbelică, prin fondarea Școlilor române de la Roma și din capitala Franței.

Asta nu înseamnă că filiera studiilor în străinătate a fost apreciată la unison ca fiind pozitivă. Asemenea altor spații, au existat și la noi porniri anti-occidentale, tradiționaliste, care apreciau că „importurile” culturale nu fac altceva decât să corupă o societate cu suficiente resurse pentru o evoluție dinspre interior, care să conserve obiceiurile moștenite. De altfel, cu excepția profesorilor din perioada de început a universităților noastre, mereu se va căuta – îndeosebi după 1890 – cooptarea celor care mai întâi și-au făcut studiile superioare de bază în țară, dar care mai apoi au urmat filiere de educație și în apusul Europei, având ca finalitate dobândirea acolo a unei specializări sau a unui doctorat. Iar după primul război mondial, chiar acest ultim titlu obținut în afară nu mai era privit întotdeauna cu ochi buni, de vreme ce – de pildă – bursierilor de la Școlile românești de la Paris și Roma li s-a impus obligația de a-și susține disertația la una din facultățile din țară, motivându-se nevoia de „întărire” a universităților naționale.

Au fost acestea doar câteva elemente ce țin de educația viitoarelor elite universitare de la noi, aspectul fiind – evident – mult mai complex, dar reliefat măcar în linii generale în mai toate biografiile consacrate acestora. Vom insista însă acum în principal pe filierele formative din afara României, în contexte și cu consecințe ce se vor desprinde aproape de la sine.

⁷⁸ D. Berlescu, *Universitatea din Iași de la 1860 până la 1918*, în vol. *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași*, I, București, 1960, p.217. Pentru perioada de până la 1864 vezi și A. Filimon, *Legături științifice ale Universității din Iași cu universități străine*, în vol. *Universitatea din Iași. 1860-1985. Pagini din istoria învățământului românesc*, Iași, Edit. Universității „A.I. Cuza”, 1987, p.133-137.

b) *Peregrinatio academica* și elitele românești

Datorită curenților învățământului superior românesc și mirajului reprezentat de apusul Europei, universitățile străine au deținut multă vreme monopolul formării elitei intelectuale autohtone. Se poate estima, fără exagerare, că în intervalul 1860-1944, aproape toți miniștrii, membrii cabinetelor ministeriale, profesorii universitari și alți înalți funcționari au urmat filiera studiilor în străinătate. Pe de altă parte, la cumpăna veacurilor XIX-XX, un intelectual român remarcă nu fără oarecare tristețe faptul că diriguitorii noștri, cu toate că și-au completat și perfecționat „cunoștințele la metodele din Germania și Franța”, sunt incapabili să înțeleagă rostul unui sistem universitar național bine dotat și articulat; și deși „cultura apuseană ne-a format profesorii noștri universitari”, „am fost și suntem încă tributari apusului pentru importarea științei”⁷⁹. Doar în felul acesta se pot explica sursele transformării societății românești și cum s-a reușit, sub influența modelelor occidentale, modificarea aspectului și spiritului culturii naționale.

Iată cum se face că la noi trecerea printr-o universitate din „cealaltă” Europă a fost mereu considerată ca un bun indice de formație ambițioasă și de calitate. Obținerea unei diplome de licență sau de doctorat în străinătate, ca instrument al carierei, a devenit astfel obiectivul esențial al tinerilor cu aspirații elevate, atestatul indiscutabil al competențelor intelectuale și garantul reușitei sociale. În acest context, „oricine avea un titlu universitar, mai ales luat în străinătate – spunea în *Mărturisirile* sale filosoful C. Rădulescu-Motru, referindu-se la anii 1890-1900 –, găsea înaintea sa cariera deschisă gata”⁸⁰. În consecință, „continuarea studiilor universitare în străinătate era pentru toată generația mea un lucru așa de natural, încât ea nu cerea aranjamente prealabile (...). Plecau, fiindcă așa făcea toată lumea”⁸¹. De altfel, nici în perioada de după primul război mondial mentalitatea nu se schimbă prea mult, de vreme ce Vasile Băncilă îi relatează lui Basil Munteanu în toamna lui 1922 – fără să aibă o imagine prea clară a ceea ce se petrecuse anterior sub acest aspect – că „toți licențiații, când sunt întrebați ce planuri au, spun: «plec, plec!» I-a apucat instinctul migrației către Apus pe români, după ce 2000 de ani au găsit de

⁷⁹ Gr. Hurmuzescu, *Chestiuni de învățământ. Universitățile noastre*, în „Noua revistă română”, I, 1900, vol.2, nr.24 (15 decembrie), p.441.

⁸⁰ C. Rădulescu-Motru, *Mărturisiri*, p.69.

⁸¹ *Ibidem*, p.38.

bine să stea în văgăunele Carpaților. E cam târziu, dar nu strică!”⁸². Iar acest aspect a accentuat treptat diminuarea caracterului elitist al educației în afara granițelor, conturând impresia unui fenomen de masă.

Nu întâmplător, datorită sporului excesiv al atestatelor universitare străine – mai ales până pe la primul război mondial – s-a impus legislativ un „control” al acestora, prin îndeplinirea unor proceduri de recunoaștere a diplomelor de către ministerul român de resort. De altfel, încă de la finele primului deceniu al veacului XX asistăm la tot mai multe dezbateri pe tema necesității protejării piețelor profesionale naționale în fața diplomelor străine, pentru ca după 1919 sejururile în afară să fie „recomandate” doar pentru studiile de „scurtă durată”, dar mai ales cu obligația de a trece doctoratul în țară. Iar argumentul invocat de autorități era acela că rețeaua noastră universitară a reușit să acopere întârzierea anterioară, putând să ofere o calitate similară studiilor în afară, ca atare se crease acea situație susceptibilă de a limita „natural” importul de diplome prin simplul joc al pieței universitare. Cu toate acestea, nu s-ar putea spune că în perioada interbelică statul român a descurajat studiile în afară, impunând însă dreptul de preemțiune pentru titularii unor diplome naționale în cazul anumitor posturi.

În acest context, studiile în Occident au devenit pentru mulți dintre tinerii români nu numai un mijloc de a se forma, de a se instrui, cât mai ales o modalitate de a se afirma, de a dobândi atuurile principale în aspirația spre poziții sociale înalte. Nu întâmplător se constată atunci – ca și acum – o anumită greutate a virtuților intelectuale căpătate prin frecventarea universităților apusene, care dobândiseră de-a lungul vremii un fel de „capital simbolic autonom”, exprimat prin termeni de autoritate sau prestigiu, dar care se sprijină cel mai adesea pe simpla încărcătură ce ținea de vechimea stabilimentului. Iar a urma o universitate ce deținea un asemenea „capital atribuit” aducea studiosului uneori beneficii prin *procură*, doar prin banalul fapt că era posesorul unei diplome de la Paris, Berlin, Heidelberg sau Viena, deși pregătirea individului nu acoperea întotdeauna prestigiul aceluia atestat.

Din marea varietate a tipurilor de călătorie, filiera studiilor pare să fi fost cea mai importantă și semnificativă: ea urmărea un „program” cu obiective bine precizate; se făcea la vârste tinere (20-25 ani), când individul e deschis spre cunoaștere, spre alte experiențe; este cel mai important moment din ciclul inițierii, cu finalități la întoarcere, cei mai mulți studenți ocupând apoi funcții și pârghii esențiale de putere intelectuală, politică și

⁸² Basil Munteanu, *Corespondențe*, Paris, Edit. Ethos, 1979, p.8.

economică, devenind la rândul lor îndrumători sau diriguitori în varii domenii. În 1898, pe când Sextil Pușcariu avea doar 21 de ani, călătorise deja prin Germania și Danemarca, iar acum își pregătea doctoratul, nu fără a vizita „cultural” și Italia, atribuind acestor peregrinări însușiri invocate de mulți alții, pentru că ele se făceau „când cu sufletul virgin și cu o sete nesățioasă poți acumula fără oboseală cât mai multe și variate impresii, prelucrându-le repede, chiar dacă nu izbutești să le clasifici și să le distingi”⁸³. Totodată, frecventarea unui mare centru universitar vest european constituia o bună sursă de îmbogățire culturală, de distanțare față de moravurile și ideile preconceptuate avute în țară, de socializare și chiar de politicizare.

Așadar, a face studiile în străinătate, a călători și a trăi o vreme în alte spații culturale, nu înseamnă doar a te legitima ca „om profesional”, prin titluri și diplome, ci și a te rupe o vreme de contextul formativ inițial, de a suporta o „terapie” a ineditului. Nu întâmplător îi scria Onisifor Ghibu lui N. Iorga, în decembrie 1908, despre mediul mult diferit de la Jena, unde se afla pentru specializare: „Ce altă atmosferă decât la București, și în această universitate mică, de la cel dintâi profesor, până la studenții cei noi și până la studenții străini, care se prefac sufletește, ducând în patrie la întoarcere alte gânduri și alte idealuri decât cele cu care au venit aici”⁸⁴.

Pe de altă parte, în mod evident, anii de studii în afară au constituit indiscutabil o perioadă nu doar de îmbogățire intelectuală, ci și de a gusta libertatea, libertatea de mișcare, a ideilor, a moravurilor, atât de constrângătoare în spațiul românesc. Pentru că încă din a doua jumătate a secolului XIX, sistemul universitar occidental era întemeiat pe ideea emancipării, promițând libertatea conștiinței, egalitatea în drepturi, autonomia morală și intelectuală a indivizilor, beneficiind totodată de echipamente culturale și prestații erudite fără echivalent în spațiul românesc. Astfel, călătoria îndeplinea o puternică funcție de legitimare a statutului de om cultivat, membru al elitei, deoarece se acumula referințe la experiența intelectuală, culturală sau para-culturală a Occidentului dezvoltat, fie ele sub forma diplomelor, amintirilor, povestirilor sau chiar a relațiilor de „salon”⁸⁵.

⁸³ Sextil Pușcariu, *Călare pe două veacuri. Amintiri de tinerețe (1895-1906)*, București, Editura pentru Literatură, 1968, p.72.

⁸⁴ Onisifor Ghibu în *corespondență*, I, ed. Mihai O. Ghibu, București, Edit. Semne, 1998, p.304.

⁸⁵ Vezi, de pildă, G. Oprescu, *Amintiri, evocări*, București, Editura pentru Literatură, 1968, p.72-79, ce reconstituie o parte din acest aspect din perioada „La Belle Époque”.

Întâ de ce plecarea studioșilor din România spre Apus se datora în principal diferențelor în ceea ce privește oferta universitară, dar și efectului de dominație pe care îl exercita Occidentul nu doar asupra noastră, ci a întregii Europe de sud-est, ca urmare a unei dezvoltări socio-economice și a unei modernizări culturale accentuat inegală între diversele regiuni și țări ale continentului. Era nevoie de reforme profunde înainte de a se emite pretenția identității calitative dintre universitățile românești și cele occidentale. Alexandru Lapedatu, fost student al Universității din Iași și fără măcar un stagiul de specializare în afara țării, dar ajuns profesor universitar și în mai multe rânduri ministru al Cultelor și Artelor în perioada interbelică, avea să regrete în 1910, după o vizită în Germania, lipsa contactului cu Apusul în anii adolescenței: „Călătoria aceasta m-a convins și mai mult de greșeala ireparabilă pe care am făcut-o de a nu fi căutat și eu, ca alți colegi, să merg la studii în străinătate – respectiv Germania – unde, în epoca aceea, mergeau mai toți tinerii români. Regretul era prea tardiv. Ajunsesem la o vârstă [34 de ani] și într-o situație că nu mai puteam repara nimic”⁸⁶.

De altfel, această superficialitate a instituțiilor academice naționale, calitatea mediocră a celei mai mari părți din corpul profesoral, au constituit la cumpăna dintre veacuri subiectul unor ample dezbateri în societatea românească, ce aveau ca scop ameliorarea unor stări de fapt. Apariția celebrelor cărți ale lui Nicolae Iorga, *Opinions sincères* (1899), *Opinions pernicieuses* (1900) și *Cuvinte adevărate* (1903)⁸⁷, de pildă, ce puneau în discuție obiceiuri, mentalități, instituții, personalități etc, a fost rezultatul acestei situații de relativă înapoiere culturală, dar și un semnal de alarmă în ceea ce privește consecințele transplantării aici, prin intermediul celor instruiți superficial în afara hotarelor, a unor stabilimente ce nu păreau deloc adecvate stadiului real de evoluție a țării. Iar în ce privește universitățile, eșecul se datora în primul rând „direcției generale a studiilor”, care nu avea alt scop decât de a scoate profesori secundari, și nimic altceva, lipsiți de orice bază profundă a cunoașterii științifice, cu tehnici pedagogice bazate îndeosebi pe memorizare, ce descurajau cam tot ceea ce presupune creativitatea.

⁸⁶ Al. Lapedatu, *Scrieri alese. Articole, cuvântări, amintiri*, ed. Ioan Opriș, Cluj, Edit. Dacia, p.195.

⁸⁷ N. Iorga, *Opinions sincères. La vie intellectuelle des roumains en 1899*, Bucurest, Imprimerie de „L'Indépendance roumaine”, 1899; idem, *Opinions pernicieuses d'un mauvais patriote*, București, Imprimerie de „L'Indépendance Roumaine”, 1900; Idem, *Cuvinte adevărate*, București, Edit. Minerva, 1903.

În afara călătoriilor pentru a obține o diplomă care să ofere apoi șanse de realizare umană și profesională la revenirea în țară, sau a sejururilor pentru perfecționare, încoronate sau nu cu un titlu universitar (doctorat sau o diplomă de specializare), foarte mulți studioși români au plecat pentru voiajuri scurte, de la unul la câteva semestre, uneori chiar fără a căuta obținerea unei diplome. Pentru că nu sunt puține acele „prezențe simbolice”, în Franța – de pildă – putându-te înscrie de pe la începutul secolului XX cu titlul de „auditeur libre” și chiar de a obține un „certificat d'assiduité” pentru a valida fără examene un scurt sejur de studii. Or, după cum indică informațiile statistice interbelice, mulți studenți români (dar și din alte țări) nu au fost înscriși pentru susținerea examenelor în cazul facultăților de litere⁸⁸. Alții au adoptat o strategie a „studiilor itinerante”, aplicabilă mai ales în lumea germanofonă, unde – contrar Franței – fiecare semestru de prezență într-o facultate putea fi validat separat de autoritățile universitare, studentul trecând de la un stabiliment la altul pentru a reuni eventual numărul necesar de semestre recunoscute pentru a se prezenta la examenele finale.

Însă indiferent de tipul acestor călătorii, prezența mai ales în capitalele europene oferea experiența vieții metropolitane, care nu era de găsit la București. Profitul călătoriilor universitare este dublat de aportul unui turism cultural de conveniență, în uz în cadrul burgheziei cultivate, care își completa astfel capitalul cultural simbolic. În afara prezenței în sălile de curs – pentru a asculta pe profesorii de renume ai epocii –, mai toți tinerii studioși români erau interesați de arhitectură, muzee, teatre, săli de concert, galerii de artă, monumente istorice sau – mai târziu – cinemauri, care suscitau în acest cadru multă curiozitate, apoi cafenelele, restaurantele, iar pentru unii saloanele și chiar bordelurile. De aceea, nu trebuie omisă în acest context importanța ofertei para-culturale a Occidentului, căreia vizitatorii din România sunt tentați să-i accentueze valoarea, pentru că para-cultura este un mod de a accede la modernitate.

Specializarea în afară, în domenii fără echivalent în România, s-a lovit însă, adeseori, de conservatorismul de la noi, generând conflicte între generații sau între diverse grupuri socio-profesionale. Iar acest aspect este cel mai lesne de circumscris prin intermediul analizei câmpului universitar

⁸⁸ Vezi în acest sens Nicolas Manidakis, *Étudiants étrangers, universités françaises et marché de l'emploi du travail intellectuel (fin XIXe-années 1930). Certifier sans gratifier, des titres universitaires pour l'exportation*, în vol. *Construction des nationalités et immigration dans la France contemporaine*, ed. Éric Richard și Gérard Noiriel, Paris, Presses de l'École Normale Supérieure, 1997, p.139-140.

din România, unde au avut loc mereu confruntări între diversele puteri academice, pentru că aici concurența s-a manifestat vizibil și aproape imediat între disciplinele „moderne” și materiile așa-zis „clasice”, ceea ce a impus redefinirea programelor, scindarea vechilor catedre etc⁸⁹. Este cazul lui Eduard Gruber, care a suplinit o vreme la Iași catedra de psihologie, estetică și pedagogie (între 1893-1895), însă insistențele lui de a se crea o catedră și un laborator de psihologie experimentală nu au găsit nici un ecou favorabil, fiind considerată o specialitate fără semnificație la vremea aceea, ca atare neavând susținerea consiliului profesoral, dar nici a ministerului⁹⁰. Însă ceea ce a fost refuzat în 1893 la Iași, s-a dovedit deosebit de „actual” și de util după prima conflagrație mondială, la Cluj, datorită eforturilor lui Fl. Ștefănescu-Goangă.

Iar șirul exemplificărilor ar putea continua. Nu trebuie neglijat faptul că îndeosebi dezvoltarea științelor sociale – de exemplu – a avut loc în strânsă legătură cu modernizarea societății încă de pe la mijlocul veacului XIX, când asistăm la marile transformări sociale, politice și economice. Totodată, accelerarea industrializării, reconfigurarea statelor naționale, diversele reforme, modernizarea administrației, elaborarea sistemelor legislative naționale, diversificarea gândirii economice etc solicitau nu doar personal calificat și competent, ci și rezolvarea multor probleme, îndeosebi sociale. Or, aceste dezbateri au generat o dinamică cognitivă, ce s-a reflectat în circumscrierea unor noi discipline universitare, pentru care exista o cerere socială tot mai crescută⁹¹.

Un rol principal în formarea intelectualilor români din a doua jumătate a secolului XIX și primele patru decenii ale veacului următor l-au avut universitățile din Franța, Germania și Austria, iar secundar Belgia, Elveția, Italia și Ungaria, deși arareori mai întâlnim câțiva studioși de pe la noi și în Spania, Grecia ori Anglia. Nu vom insista asupra acestei ierarhii, însă Franța și Germania au dominat în mod detașat, fiind principalele pepiniere de licențiați și doctori români nu doar în literatură, istorie,

filosofie sau filologie, ci și în drept, medicină, științe exacte ori alte domenii tehnico-științifice purtătoare ale modernității.

În plus, s-a evidențiat tot mai mult în ultimul sfert de veac faptul că modelul german a constituit principalul element de referință pentru organizarea celorlalte universități moderne europene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Acest model s-a impus diverselor stabilimente continentale, care s-au reformat din mers prin simbioza dintre învățământ și cercetare, prin cultivarea gândirii critice, raționale și metodice. Nu întâmplător, în ceea ce privește Franța de pildă, s-a recunoscut că de pe la 1870, dincolo de victoria militară a Germaniei, au triumfat universitățile acesteia⁹².

Pe de altă parte, îndeosebi de pe la 1890 până la începutul primului război mondial, se constată o creștere extraordinară a efectivelor de studenți români aflați la studii în străinătate, mai ales în universitățile de limbă franceză și germană. Acest spor nu este specific doar pentru cei proveniți din spațiul românesc, ci de pretutindeni, asistând în fapt la un proces de internaționalizare a piețelor universitare europene, la o intensificare a mobilității studențești continentale⁹³.

Opțiunea tinerilor români pentru un anume centru universitar din afară s-a asociat cel mai adesea cu o serie de motivații, din care câteva au fost fundamentale. Se impune în primul rând educația familială și școlară anterioară plecării, la care se asociază în mod evident condiția socială. Tentațiile plecării spre Occident sunt mult mai pregnante în cazul tinerilor de origine „aristocratică” sau burgheză, din familii „intelectuale” măcar cu o generație în urmă, în general citadini. Asta nu înseamnă că și cei din familii modeste nu manifestă asemenea aspirații, stimulați în primul rând de politica școlară și de stipendiile acordate de stat îndeosebi după 1864. Iar numărul acestora este imens, fiind beneficiarii relativei deschideri sociale din a doua jumătate a veacului XIX, când meritul și capacitatea au concurat puternic vechile vestigii și rânduiești pe criteriul „rangului”.

Din bogata cazuistică invocăm aici doar pe Teohari Antonescu (1866-1910), născut în familia micului negustor Petru Antonescu, pe care viitorul universitar nu l-a cunoscut niciodată, anul decesului acestuia

⁸⁹ Pentru domeniul istoriografiei vezi Lucian Nastasă, *Generație și schimbare în istoriografia română (sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX)*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 1999.

⁹⁰ Vezi *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.888/1893, f.19 (vezi și *Ibidem*, dos.889/1894, f.82).

⁹¹ *Discourses on society. The shaping of the social science disciplines*, ed. by Peter Wagner, Björn Wittrock and Richard Whitley, Dordrecht, Kluwer Academic Publ., 1991; *L'avènement des sciences sociales comme disciplines académiques, XIXe-XXe siècles*, publié par Diana Le Dinh, Lausanne, Edit. Antipodes, 1997.

⁹² Cf. Th. Zeldin, *Higher Education in France, 1848-1940*, în „Journal of Contemporary History”, 1967, no.3, p.57.

⁹³ Victor Karady, *La République des Lettres des temps modernes. L'internationalisation des marchés universitaires occidentaux avant la Grande Guerre*, în „Actes de la Recherche en Sciences Sociales”, nr.121-122, 1998, p.92-103.

(decembrie 1865) indicând chiar serioase îndoieli asupra paternității⁹⁴. Din mărturiile lui Teohari s-ar părea că n-a avut o copilărie tocmai fericită, într-o nouă formulă familială, modestă, chiar sărăcăcioasă sub aspectul stării materiale. De altfel, deși în anii debutului ca profesor la Universitatea din Iași încă mai frecventa locurile copilăriei în timpul vacanțelor, mereu șederea la Giurgiu (locul natal) – chiar de scurtă durată – îi pricinuia adevărate stări depresive, sursă de rememorări tragice din „istoria familiei”, evitând întotdeauna orice discuție asupra descendenților, a statutului social etc, manifestând permanent jenă și evidente rețineri în fața curiozităților pe această temă⁹⁵. A reușit totuși, cu ajutorul stipendiilor, să urmeze cursurile Universității din București, în timpul cărora s-a arătat deosebit de pasionat de istoria lumii antice și de arheologie, sub influența lui Al. Odobescu⁹⁶, care l-a și prezentat lui Titu Maiorescu. La intervenția acestuia din urmă, Antonescu obține o generoasă bursă pentru specializare în apusul Europei, pătrunzând totodată în cercul „protejaților” săi, într-o strategie îndelung probată și exersată în cadrul Junimii.

A fost, de altfel, marea șansă a lui Teohari Antonescu, pentru că anii săi de formație au coincis cu influența covârșitoare exercitată în societatea românească de *junimism*, a cărui figură centrală era Titu Maiorescu, mereu atent în selecția tinerilor, mai ales a celor de origine modestă, cărora le canalizează energiile în direcția concepută de el, le supraveghează lecturile, îi invită la el acasă, făcându-le intrarea în lumea influentă, îi poartă în călătorii de vacanță pe cheltuială proprie, iar unora chiar le găsește soții din familii bune, profită de poziția sa politică și socială, oferindu-le cu generozitate burse, posturi, șanse de afirmare etc⁹⁷ –

⁹⁴ Vezi Lucian Nastasă, *Intelectualii și promovarea socială în România, sec. XIX-XX (Pentru o morfologie a câmpului universitar)*, Cluj, Edit. Limes, 2004, p.104.

⁹⁵ Cf. Teohari Antonescu, *Jurnal, 1893-1908*, ed. Lucian Nastasă, Cluj, Edit. Limes, 2005.

⁹⁶ Sub îndrumarea acestuia a elaborat o interesantă lucrare de licență despre *Cultură Cabirilor în Dacia*. Studiu arheologic și mitologic asupra unor monumente antice în mare parte inedite și descoperite în regiunile Istrului, cu XII tabele litografiate, București, 1889, 260 p.

⁹⁷ Sorin Alexandrescu apreciază Junimea ca o „școală de cadre ce produce partizani și îi distribuie sistematic în toate domeniile vieții publice, o infrastructură socială sau, cu alte cuvinte, o mafie care asigură membrilor ei funcții și promovări sociale” („Junimea”: *Discours politique et discours culturel*, în vol. *Libra. Etudes roumaines offertes à Willem Noomen à l'occasion de son soixantième anniversaire*, éd. Par I.P. Culiănu, Groningen, Presses de l'Université, 1983, p.51). Vezi și studiul lui Mihai Dim. Sturdza, *Junimea societate secretă*, în „Ethos”, Paris, 1973, p.81-110.

totul în schimbul loialității și al solidarității de grup. În felul acesta s-au adunat în jurul său tineri de mare valoare – unii de condiție socială modestă –, precum viitorii universitari C. Rădulescu-Motru, Pompiliu Eliade, Mihai Dragomirescu, P.P. Negulescu, Simion Mehedinți, I.A.I. Rădulescu-Pogoneanu, G. Bogdan-Duică, C. Lizica, I. Dianu, G. Murnu, Ch. Drouhet, Al. Philippide, D. Evolceanu, Em. Pangrati, Al. Tzigara-Samurcaș, D. Onciul, I. Bogdan, C. Giurescu și mulți alții.

Dintr-o altă perspectivă, printre factorii favorizanți ai plecării la studii în Occident, esențiale au fost capacitățile lingvistice, la noi dominante fiind fie franceza, fie germana, fie ambele, la care se adaugă italiana – pe de o parte ușor de însușit de către români, prin fondul comun al limbii, dar stimulată și de proiecțiile istoricizante ale unor interferențe de civilizație încă din antichitate. Așadar, în mod evident, nu trebuie minimalizată „dominația” exercitată de *Weltsprachen* – franceza sau germana –, care au servit drept curea de transmisie a spiritualității europene înalte, reprezentând astfel un capital cultural de o importanță specială⁹⁸. Burghezia și alte elite de la noi au făcut – odată cu angajarea în procesul de modernizare – din însușirea limbilor străine vii (mai întâi franceza, apoi germana) una din bazele distinctive ale statutului lor social. Este un aspect deja evidențiat că majoritatea familiilor din înalta societate, dar și cele de categorie mijlocie, erau posesoare ale unor impresionante biblioteci, în principal de limbă franceză, iar marile periodice pariziene aveau aici nenumărați abonați. Mai mult chiar, importante librării bucureștene sau ieșene onorau orice comandă de carte din hexagon, România fiind pentru multă vreme, până spre sfârșitul perioadei interbelice, una din marile consumatoare de producție culturală franceză⁹⁹.

Iată de ce în mai multe școli din Principatele Române învățământul se făcea în principal în franceză, iar în celelalte devenise un fel de limbă „clasică”, ce conferea nu doar distincție socială, ci era și un vehicol al valorilor democratice și de aculturație, importantă pentru utilitatea ei imediată, cel puțin până la primul război mondial¹⁰⁰, dar și după aceea. Totodată, franceza era utilizată în corespondența și chiar în conversațiile cotidiene ale anumitor categorii burgheze cultivate, între intelectuali sau

⁹⁸ Lucian Boia, *Sur la diffusion de la culture européenne en Roumanie (XIXe siècle et début du XXe siècle)*, în „Analele Universității București”, istorie, 1985, p.51-69.

⁹⁹ Ecaterina Cleynen-Serghiev, „*Les belles infidèles*” en Roumanie. *Les traductions des œuvres françaises durant l'entre-deux-guerres (1919-1939)*, Valenciennes, Presses Universitaires de Valenciennes, 1993, p.15.

¹⁰⁰ Vezi Jacques Novicow, *Le français, langue internationale de l'Europe*, Paris. Edit. Grasset, 1911.

membrii vechii boierimi. Erau aduse guvernante franceze sau nemțoaice (ori din Elveția, vorbitoare ale ambelor limbi), iar lectura romanelor în aceste idiomuri era ceva aproape de la sine înțeles. Ca fiu al unui funcționar de stat, bunăoară, Șerban Cioculescu beneficiase din fragedă copilărie de prezența unei guvernante – „nemțoaică la copii” –, în fapt o tiroleză poliglotă, de la care viitorul universitar, critic și istoric literar a deprins nu doar limba germană, ci mai ales franceza, această „Fräulein” inițiindu-l în mai mult decât rudimentele literaturii franceze¹⁰¹.

Așadar, pentru elitele universitare de la noi, accesul la modernitate s-a făcut fără îndoială prin limbile cu vocație universalistă, aspect deja evidențiat istoriografic, pentru că cel mai adesea nu exista nici o barieră lingvistică între universitățile apusene și potențialul public din România. Iar pentru a devansa oarecum aspectul referitor la utilizarea de către universitarii noștri a diverselor limbi străine (clasice și moderne), ca instrumente de lucru indispensabile, poate n-ar fi inutil să evocăm acum că, de pildă, în afara „erudiților” cunoscuți mai de toată lumea că vorbeau sau utilizau în jur de o duzină de idiomuri (precum B.P. Hasdeu ori N. Iorga), alții îi urmau îndeaproape: Theodor Capidan cunoștea bulgara, albaneza, sârba, greaca și – puțin – turca (dintre limbile balcanice), dar și slavona veche, iar în plus franceza, italiana și germana; Victor Iancu știa franceza, germana, maghiara (bine), engleza și italiana (mediu), iar în 1946 a învățat și rusa; Ioan Nistor vorbea germana, poloneza, ucrainiana și rusa; Andrei Oțetea stăpânea maghiara, franceza, germana și italiana; Mircea Vulcănescu vorbea bine franceza, germana și engleza, dar în mod acceptabil italiana, rusa, maghiara, chineza și chiar limba țigănească; Petru Caraman stăpânea perfect vreo șapte limbi, franceza, germana, poloneza, rusa, bulgara, sârba și croata; Lucian Blaga nu utiliza decât germana și maghiara; Șt. Pașca doar franceza și maghiara ș.a.m.d.

În mod evident, nu vom invoca aici pe specialiștii în limbi clasice sau pe cei ce predau limbi moderne, însă pentru profesorii de la Cluj se cuvine menționat faptul că aproape toți vorbeau curent limba maghiară, iar nu puțini o puteau utiliza chiar în scris. Bunăoară, în iunie 1943, astfel se prezentau lucrurile în ce privește maghiara, scris și vorbit: C. Daicoviciu, S. Dragomir, O. Ghibu, I. Lupaș, C. Petranu, Em. Petrovici, S. Pușcariu, Liviu Rusu, R. Vuia, I. Crăciun, I. Breazu, Fr. Lang, Fr. Pall, V. Iancu, Șerban Lungu; doar vorbit I. Moga, D.D. Roșca, M. Macrea, I.I. Rusu, R. Kutschera, Gh. Stănescu¹⁰².

¹⁰¹ Șerban Cioculescu, *Amintiri*, București, Edit. Eminescu, 1981, p.21.

¹⁰² Cf. *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.235/1943.

În strânsă legătură cu aspectul de mai sus, dar fără a putea generaliza, opțiunea tinerilor pentru un anume spațiu universitar poate fi și rezultatul „afinităților culturale”, dobândite în principal încă din copilărie, în primii ani de formație intelectuală. Este vorba de acei tineri care, fideli tradițiilor familiale, s-au îndreptat spre centrele ce furnizaseră părinților sau altor membri ai familiei o sumedenie de beneficii (în principal de natură intelectuală). Aceștia par a reveni în locurile unde strămoșii sau rudele și-au făcut studiile ori au călătorit „de plăcere”, fiind așadar influențați de relatările și povestirile acestora din urmă. Sextil Pușcariu a optat inițial pentru studii filologice la Leipzig îndeosebi sub înrăurirea unchiului său Ioan Popea, care îi vorbea „cu însuflețire de *micul Paris* de lângă râul Pleisse”, povestirile lui fiind „un îndemn puternic pentru mine – mărturisirea universitarul clujean spre senectute – de a studia tocmai în acest oraș”¹⁰³.

În plus, nu putem omite raporturile care s-au stabilit în Europa între 1870-1944, din punct de vedere politic, economic și cultural. Întrucât, de exemplu, creșterea puterii Germaniei în competiție cu Franța, până la finele primului război mondial, a contribuit la întărirea limbii germane ca „limbă de civilizație”. Acest aspect a făcut ca pe lângă afinitățile lingvistice – ca factor de imbold pentru a merge într-o anumită țară – să se impună și o altă funcție susceptibil stimulativă, și anume convingerile și opțiunile politice ale tinerilor, dar mai ales ale „mentorilor” care-i „orientează”, corelate și cu diversele perioade în care România era atașată de una sau alta din marile puteri militare occidentale. *Grosso modo*, deși România s-a considerat mereu a fi în strânse legături cu Franța, din 1866 a avut un principe și apoi un rege german, în 1883 a încheiat o înțelegere militară cu Prusia și Austria, doar după 1916 declarându-se pe față de partea Franței, pentru ca de prin 1938 să se reorienteze spre Germania. Aceste schimbări s-au tradus și în alegerea preferențială (dacă nu obligatorie) a tinerilor studiosi și dornici de specializare în afară, care erau stimulați prin burse spre una sau o altă țară apuseană.

De departe însă, dominantă a fost dorința de a se achiziționa titluri academice de „legitimare”, nevoia de specializare profesională. Așa cum am amintit deja, multe din aceste călătorii în afară au fost susținute prin burse acordate de stat și care dirijau tinerii români în direcții „obligatorii” de sejur și domenii de specializare, la fel cum s-a beneficiat de stipendii și din partea unor state apusene, îndeosebi în perioada interbelică, ca o politică de stimulare a elitelor în formare din statele clientelare marilor

¹⁰³ Sextil Pușcariu, *Călare pe două veacuri. Amintiri din tinerețe (1895-1906)*, ed. Magdalena Vulpe, București, Editura pentru Literatură, 1968, p.19-20.

puteri de atunci. Însă noul stat român creat după 1860 a intervenit în procesul de modernizare a elitelor – de altfel, ca și alte țări din centrul și sud-estul Europei nou create și aflate pe calea modernizării – prin a trimiterea tinerilor promițători în străinătate pentru a se forma și specializa. Crearea burselor de stat destinate candidaților preselecționați pentru a urma studiile în afara granițelor a fost modalitatea cea mai simplă pentru realizarea obiectivului menționat, acestea constituind elementul de bază al politicii culturale a statului român.

În plus, România fiind o țară în curs de modernizare, încă de la mijlocul veacului XIX s-au creat astfel perspective profesionale favorabile, datorită nevoilor statului de a avea personal calificat (în deficit numeric)¹⁰⁴, ceea ce a provocat o deschidere a carierelor spre clasele de jos, stimulate acum prin stipendii pentru a urma filiera studiilor universitare. Chiar dacă trimiterea bursierilor spre Occident a început încă înainte de dobândirea independenței (sau recunoașterea ei de către marile puteri), politica culturală a României în această direcție n-a putut căpăta amploare decât mai târziu, prin anii 1880 și 1890, odată organizate administrația și sistemul școlar, dar și realizarea estimărilor în ceea ce privește nevoia de oameni „calificați”. În mod efectiv, abia cu aceste decenii asistăm la primele contingente semnificative de studenți români plecați la studii în străinătate, pentru că penuria de cadre într-un domeniu anume generează o mare mobilitate sub aspect educativ, ceea ce explică în fond cum se face că perioadele de așa-zis regres, de deficiență, favorizează și stimulează procesele unei transformări societale accelerate.

De altfel, după primul război, pentru a facilita mai mult accesul la cultura apuseană, România a creat două centre de studii în două din capitalele occidentale, la Paris și Roma, sub patronajul Academiei Române. Acestea erau instituții multifuncționale – unde tinerii erau cazați, posedau o bibliotecă, sală de studiu, publicații proprii, totodată aceste locații devenind și locuri de sociabilitate, dar și de propagandă – completând sau înlocuind uneori avantajele materiale de care beneficiau bursierii de stat.

Așadar, teoretic și practic, nu exista nici un obstacol în calea studiosilor români în ceea ce privește accesibilitatea la vreo universitate străină, existând toate caracteristicile logicii funcționării unei piețe internaționale. Important era să fi dobândit un anumit nivel al competențelor

¹⁰⁴ Lothar Maier, *Stadien der Modernisierung Rumäniens. Vom Frieden von Adrianopol bis zur Thronbesteigung Carols II (1829-1930)*, în vol. *Rumänien im Brennpunkt. Sprache und Politik, Identität und Ideologie im Wandel*, Hrsg. Krista Zach, München, Verlag Südostdeutsches Kulturwerk, 1998, p.13-35.

lingvistice, dar să și aibă calificarea școlară necesară (în special diploma de bacalaureat, de licență etc). Și nu în ultimul rând, trebuia să fie solvabil, să aibă mijloacele materiale necesare pentru întreținere, acestea nefiind mai ridicate în Apusul Europei decât în România, însă aspectul putând să reprezinte un factor de atracție sau de evitare a unor centre universitare.

După cum am sugerat mai sus, în această ierarhie a spațiilor universitare preferate de românii aflați în *peregrinatio academica*, Franța a dominat în mod indiscutabil. Îndeosebi Parisul, datorită concentrării unice de ofertă universitară și academică, prin calitatea învățământului superior (bazat pe principiile izvorâte din Revoluția franceză și organizarea napoleoniană, întemeiată pe meritocrație, fără prejudecăți în ce privește religia și originea socială), prin bogăția și monumentele sale, prin publicații și tipărituri, prin mondenități, prin manifestările artistice și literare de avangardă, prin numărul și diversitatea geografică a studenților etc, a exercitat o incontestabilă atracție asupra tinerilor, făcând figură de *leader european* și reprezentând pentru multă vreme „capitala universitară a Europei”¹⁰⁵. Fără a exagera, se poate afirma că până la primul război mondial nu a existat nicăieri în lume un cumul de investiții de ordin cultural și para-cultural, așa cum aflăm la Paris, universitatea de aici rămânând unul din cele mai puternice simboluri ale societății moderne.

În plus, pentru tinerii care au învățat aici, Parisul a mai însemnat și altceva: în această metropolă „s-au create mode, aici s-a manifestat boema, cu alte cuvinte s-au format reprezentări și s-au popularizat tipuri sociale”¹⁰⁶; aici se manifestau efervescentele ideologice, orașul oferind imaginea proletariatului academic de până la izbucnirea primei conflagrații mondiale, dar și de mai apoi. Așadar, Parisul și instituțiile lui de învățământ superior, îndeosebi de pe la 1870 până pe la 1914, erau impregnate de o atmosferă politică, culturală și intelectuală deosebită, unde se forma gustul pentru literatură și artă, dezvoltându-se totodată interesul pentru problemele sociale, dar și o curiozitate fără limite și un devotament total față de spiritul științific¹⁰⁷.

¹⁰⁵ Jean-Claude Caron, *Paris, capitale universitaire de l'Europe*, în vol. *Sozialer Raum und akademische Kulturen. Studien zur europäischen Hochschul- und Wissenschaftsgeschichte im 19. und 20. Jahrhundert*, hrsg. von J. Schriewer, E. Keiner, Ch. Charle, Frankfurt am M., Berlin, Peter Lang Verlag, 1993, p.439-454.

¹⁰⁶ Cf. Pierre Moulinier, *La naissance de l'étudiant moderne (XIXe siècle)*, Paris, Éditions Belin, 2002 (citatul, p.5).

¹⁰⁷ Ch. Charle, *Le champ universitaire parisien à la fin du 19e siècle*, în „Actes de la recherche en sciences sociales”, no.47-48, 1983, p.77-89; Idem, *Naissance des „intellectuels” (1880-1900)*, Paris, Éd. de Minuit, 1990.

De altfel, această atmosferă nu poate fi disociată de politica activă și încurajatoare a statului francez față de aflulul de străini în universitățile sale, poate și datorită nevoii de a compensa simbolic marea înfrângere din 1871, printr-o „încoronare culturală”, la fel cum nu poate fi neglijată nici importanța atribuită gestiunii patrimoniului ei cultural – francofonia –, susceptibilă la cumpăna secolelor XIX-XX a fi privită ca hegemonică în Europa, dacă nu cumva chiar în lume¹⁰⁸. Aceste elemente au pus Franța în competiție mai ales cu Germania, ambele cu ambiții de „societăți imperiale”¹⁰⁹, producătoare ale unor culturi universalizante, fiecare din aceste două state căutând să coopteze și să fidelizeze o clientelă universitară străină, aspect indisolubil legat și de natura relațiilor internaționale ale acestor două mari puteri, vizibil și mai bine articulat îndeosebi după primul război mondial. Astfel, imediat după încheierea conflagrației, Franța a considerat primirea unui cât mai mare număr de studenți străini drept una din marile ei misiuni, prin care să domine lumea din punct de vedere intelectual, fiind principala beneficiară a mobilității studențești din epocă, majoritatea tinerilor provenind din centrul și sud-estul Europei.

În consecință, capitala Franței a adăpostit o adevărată colonie de studenți români, care – după cum nota N. Iorga, aflat la studii la Paris prin anii 1891-1892 – „erau mulți, aproape incalculabil de mulți (...), găsindu-i cu grămada, necopti, zgomotoși, gata să se înjure și să se bată, prin cafenelele în vogă din acest Cartier Latin, cu legiunile internaționale de tineri de toate națiunile, unindu-se numai prin grija amărâtă a carierei și prin aplecarea către petreceri”¹¹⁰. Și într-adevăr, în anul atât de plastic surprins de Iorga, tinerii români aflați la Paris reprezentau aproximativ 15% dintre studenții străini și ceva mai mult de 20% dintre cei europeni, ocupând locul secund după ruși, care alcătuiau 27% dintre străini și aproape 45% dintre europeni¹¹¹.

Evident, sunt aprecieri mult prea exagerate din partea celui care, la întoarcere, va deveni promotorul „școlii critice” românești în istoriografie și căruia îi plăcea să se considere „apostolul neamului”, îndrumătorul

¹⁰⁸ Cf. Victor Karady, *La migration internationale d'étudiants en Europe, 1890-1940*, în „Actes de la Recherche en Sciences Sociales”, no.145/2002, p.58.

¹⁰⁹ Vezi conceptul la Christophe Charle, *La Crise des sociétés impériales. Allemagne, France, Grande-Bretagne, 1900-1940. Essai d'histoire sociale comparée*, Paris, Seuil, 2001, p.15-28.

¹¹⁰ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, ed. Sanda și Valeriu Râpeanu, București, Edit. Minerva, 1984, p.129.

¹¹¹ Pierre Moulinier, *La naissance de l'étudiant moderne (XIXe siècle)*, p.63.

„lucid” al unei națiuni aflată aproape mereu în derivă și care nu-și cultiva convenabil valorile autohtone, tradiționale¹¹². Și totuși, în cazul considerațiilor lui Iorga, explicația rezidă și în aceea că societatea franceză i-a „rămas total neștiută, ca și colegilor mei, trimiși și ei numai pentru carte, teză și diplomă”. Apoi, se pare, nici mediul intelectual francez pe care încerca să-l frecventeze orgoliosul viitor profesor universitar nu părea prea ospitalier, „această societate așa de prudentă și de econoamă ferindu-se, cu dreptate, de orice străin care n-ar fi fost îndelung și cu îngrijire verificat”. Firește, nu uita însă că în Franța se formaseră, dintre români, „exemplare strălucite de echilibru intelectual și de grație în purtări tocmai prin viața de familie franceză, ale cărei defecte nu le puteam lua, cu firea noastră așa deosebită, dar ale cărei atât de mari calități ne-ar fi fost de un neprețuit folos”¹¹³. Însă N. Iorga avea neapărat nevoie să obțină o diplomă de doctor în străinătate, iar francezii nu-i tolerau graba, asimilând-o cu superficialitatea și carierismul, în vreme ce unul din motivele pentru care mulți alți români schimbau Parisul cu diversele universități germane era faptul că la acestea din urmă se recunoșteau tot felul de diplome, examene trecute în altă parte, frecvențe din alte țări etc. Ca urmare, N. Iorga se va îndrepta spre spațiul german, unde mecanismul susținerii unei disertații coincidea cu interesele lui imediate.

Atitudini deprimante și oarecare dezamăgiri manifestă și alți români aflați la studii în capitala Franței, evident, fiecare din diverse motive. Chiar și sub aspectul calității învățământului superior elogiile se lasă anevoie surprinse. „Era cu totul altceva Parisul din capul meu decât Parisul ce-ntâlnesc acilea – scria într-o epistolă din februarie 1892 Pompiliu Eliade; lume multă, învălmășeală multă, mult zgomot ... mai ales *mult zgomot!* Aici nu am dat de «animalele superioare» ce mi le plăsmuiam la București și îmi pare că tot ce văd mai inteligent sunt monumentele tăcute”. Aceeși dezamăgire și în legătură cu profesorii de la Sorbona care, „în numele inteligenței, tâmpesc lumea și nici se poate închipui mai mare dușmănie pentru *libertate*. (...) Cursurile lor de acilea sunt tot ce e lăsat să te-nspăimânte: se ceartă pe citații, pe asemănări de paragrafe, pe cuvinte”¹¹⁴, pentru că – va completa într-o altă epistolă, din 30 noiembrie același an – „sunt grozav de exacti și de ostenitori iubiții mei profesori de la

¹¹² N. Iorga va fi totodată și promotorul tezelor *sămănătoriste* (și ca urmare a prea multelor călătorii și influențe apusene), care au vehiculat o profilaxie defensivă, un soi de autarhie spirituală, o respingere în bloc a oricărei influențe din afară.

¹¹³ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, p.131.

¹¹⁴ Titu Maiorescu și prima generație de maioreșceni. *Correspondență*, ed. Z. Ornea, București, Edit. Minerva, 1978, p.149.

Sorbona¹¹⁵. Era însă o opinie doar conjuncturală, pentru că odată trecut în 1893 la Școala Normală Superioară, părerea i se schimbă: „Cu cât înaintea mai mult în cunoștința intimă a vieții culturale franceze, cu cât, cu o efortare eroică, ajung a astupa golul ce mă desparte de colegii mei, cu atât mă încredințez de superficialitatea învățaturii de la noi din țară¹¹⁶. Iar un congener de-al său, Mihail Dragomirescu, ulterior critic literar de notorietate, director de reviste și profesor universitar, remarca excesul de critică (hipercritică) ce domnea în această instituție: „Puterea profesorilor de aici în critică stă. Într-atât a ajuns de dezvoltată critica, încât distrugând construcții făcute, ajunge la concluzia că nu se pot face altele, ba ceva mai mult: într-atât spiritul de critică urmărește orice manifestare a cugetării, încât chiar construcțiile ce cineva ridică îl face în același timp să recunoască fragilitatea ei¹¹⁷”.

Nu sunt însă constatări singulare în epocă, datorate atât pozitivismului excesiv (dar și a unor puseuri antipozitiviste ce se manifestau încă de la sfârșitul secolului XIX), cât și discrepanțelor dintre nivelul cultural dobândit în țară și cel existent în Europa apuseană. Totodată, schimbările structurale și inovațiile instituționale puse în lucru prin reforma universitară din anii celei de-a III-a Republici, stimulii generați de așa-zisa „criză germană a gândirii franceze¹¹⁸”, fundamentarea mai vechilor domenii ale cunoașterii pe aplicațiile unor științe „pozitive” și introducerea de noi materii în programa școlară etc – explică în mare măsură reacțiile multor tineri de la noi la contactul cu învățământul superior francez de la cumpăna veacurilor XIX-XX¹¹⁹.

Pe de altă parte, un tânăr precum George Panu, trimis cu bursă la Paris de către Titu Maiorescu, pentru a studia istoria la École des Hautes Études, abandonează aproape imediat ideea când unul din profesorii de acolo, Gaston Boissier, încearcă să-i impună o cercetare asupra diverselor combinații ale literei C în inscripțiile cuprinse în imensul *Corpus*

¹¹⁵ *Ibidem*, p.153.

¹¹⁶ *Ibidem*, p.168.

¹¹⁷ *Ibidem*, p.99.

¹¹⁸ Cf. Claude Digeon, *La Crise allemande de la pensée française, 1870-1914*, Paris, PUF, 1959.

¹¹⁹ Vezi o analiză sintetică la Victor Karady, *Les universités de la Troisième République*, în vol. *Histoire des universités en France*, ed. Jacques Verger, Paris, Edit. Privat, 1986, p.323-366. De asemenea, Ch. Charle, *L'élite universitaire française et le modèle universitaire allemand (1880-1900)*, în vol. *Transferts. Les relations intellectuelles dans l'espace franco-allemand*, ed. Michel Espagne și Michael Werner, Paris, Édition Recherche sur les Civilisations, 1988, p.346-358.

Inscriptionum latinarum, studiosul român optând atunci pentru o licență în drept¹²⁰, mult mai ușor de obținut, lecturi temeinice din economia politică, estetică etc, cam tot ceea ce avea de-a face cu politica, în care – după revenirea în țară – s-a afirmat în mod deosebit prin stilul său personal. De altfel, mulți din noii universitari francezi din ultimul deceniu al veacului XIX începuseră deja tot mai mult să privească cu ironie acest cult pentru „hipercritică”, generată îndeosebi de concurența cu savanții germani. În plus, pe la finele aceluși secol asistăm la tot mai multe interogații asupra „științificității” unor materii umaniste, îndeosebi a istoriei (la care a participat și A.D. Xenopol cu ale sale *Principii fundamentale ale istoriei*¹²¹). Nu întâmplător, apariția în 1898 a lucrării lui Ch.V. Langlois și Ch. Seignobos, *Introduction aux études historiques*¹²², a intensificat dezbaterile, printre altele și asupra excesului de pedanterie a anumitor erudiți.

Deși, de departe, dominante erau studiile medicale și juridice, pentru mulți români și studiile de filosofie, istorie, sociologie, literatură ori lingvistică au ocupat un rol primordial, ca și „științele” exacte, deși cantitativ disproporțiile sunt uneori evidente în profitul domeniilor profesionale, de „liberă practică”. Este o conduită diferită de a tinerilor englezi, suedezi, elvețieni, norvegieni, germani, austro-ungari, italieni, americani etc, care se concentrău mai ales la facultățile de litere. Explicația rezidă în faptul că principala strategie a studioșilor de la noi viza în principal dobândirea unui titlu universitar occidental (în speță francez), fie în vederea unei cariere ulterioare în țara de origine, fie ca scop al emigrării. În schimb, studenții occidentali vedeau în aceste stagii ale lor în Franța o formație complementară, de scurtă durată, vizând îndeosebi studiile literare sau culturale, fără ca acestea să fie neapărat sancționate printr-o diplomă, pentru că acești tineri se orientau în principal spre perfecționarea competențelor lingvistice, nu întotdeauna cu dorința de a rentabiliza profesional aceste sejururi. Este și explicația pentru care se constată faptul că în comparație cu studenții germani, americani sau britanici – care se înregistrau mai ales ca „auditori liberi” –, cei din estul și sud-estul Europei, așadar și românii, își susțineau examenele¹²³, pentru că la noi, pe piața

¹²⁰ Cf. „Literatură și artă română”, XI, 1907, p.140.

¹²¹ A.D. Xenopol, *Les principes fondamentaux de l'histoire*, Paris, Ernest Leroux, 1899 (cu o versiune românească apărută la Iași, Tip. H. Goldner, 1900), ce a cunoscut o a doua ediție, sub titlul *La théorie de l'histoire*, Paris, Ernest Leroux, 1908.

¹²² Apărută la Paris, Edit. Hachette, 1898, XVIII+308 p.

¹²³ Cf. N. Maniatakis, *Op.cit.*, p.140.

muncii, li se recunoșteau diplomelor străine o valoare promoțională superioară față de diplomele naționale.

Așadar, poate cea mai vizibilă filieră a studiilor în Franța pentru tinerii români – deși, repetăm, nu și cea mai reprezentativă ca pondere – a constituit-o cea cuprinsă generic în categoria facultăților de „litere”, putând fi dobândite aici diplomele de bacalaureat, licență și doctorat, iar din 1886 „diploma de studii superioare”, necesară prezentării agregatei. Dar aceste facultăți eliberau deopotrivă și atestate îndeosebi pentru uzul studenților străini: certificatul de studii franceze, diploma de studii universitare și doctoratul universitar.

Ca și în cazul celorlalte domenii de studii, tinerii români aproape mereu au ocupat locul al doilea ca pondere printre străinii aflați în capitala Franței, îndeosebi până la primul război mondial. În anul școlar 1889/1890, facultatea de litere din Paris era dominată de ruși (20%), urmați de români (14,5%), germani și englezi (fiecare cu o pondere de 12%)¹²⁴. Ierarhia se va schimba însă în perioada interbelică, în 1934/1935, de pildă, studenții din România fiind cei mai numeroși dintre străini (254, din care 110 „înmatriculați”, iar 144 „înscriși”), fiind urmați de polonezi (239) și ruși (95)¹²⁵.

Spre deosebire de facultățile „profesionale” invocate mai sus, studiile literare au interesat o categorie mult mai largă de tineri – și nu numai – proveniți din spațiul românesc. Alături de cei care își făceau studiile literare complete, o cohortă impresionantă s-a îndreptat spre Paris pentru „specializare” (îndeosebi bursieri), după ce obținuse în țară diploma de licență. Pentru mulți din tinerii români aflați aici pentru studii „literare”, oferta era deosebit de generoasă, dar și traseele lor adeseori destul de complicate, datorită varietății de instituții destinate unei pregătiri cât mai specializate și performante¹²⁶. De departe, Sorbona a constituit punctul central al peregrinilor români, întrucât aceasta deținea, alături de École Normale Supérieure, monopolul studiilor umaniste în perioada de organizare universitară napoleoniană, dar și mai apoi. Totodată, un rol important l-au avut și instituțiile specializate pentru dezvoltarea cercetării și formarea „erudiților”, existente în afara filierelor tradiționale, și pe care studiosii români le-au frecventat cu asiduitate: École Pratique des Hautes

Études, Collège de France, École des Langues Orientales, École des Chartes, École du Louvre sau École Libre des Sciences Politiques.

Creată în 1868, École Pratique des Hautes Études dubla structura facultăților și completa seria altor mari instituții științifice, precum Muzeul și Observatorul¹²⁷. „Școala” era beneficiara unui regim cu totul liberal, iar prin „directorii de studii” iniția studenții în metodele diverselor discipline științifice, promovând – asemeni seminariilor universitare germane – legătura directă dintre profesor și discipol într-o manieră activă și deosebit de profitabilă pentru cel din urmă, în care formalitățile erau reduse la minimum, neexistând sistemul examenelor, ci doar al referatelor științifice (memorii) etc. De aceea, dobândeau statutul de elev titular la această Școală aceia care – indiferent de vârstă sau pregătirea anterioară – participau la cursul unui „director de studii”, iar de-a lungul timpului redactau unul sau mai multe „memorii” validate de o comisie, pentru ca după trei ani de frecvență să fie proclamat „elev diplomat” al acestui stabiliment. Practic, veneau aici în primul rând cei care aveau motivații științifice elevate, pentru că, sub aspectul valorii diplomelor, acestea nu se bucurau de o căutare deosebită chiar până spre cumpăna dintre veacuri, deoarece ele nu aveau acoperire printr-un sistem de examene și concursuri, fundamentul sistemului meritocrato-birocratic de atunci. Este și explicația pentru care au frecventat această școală un număr apreciabil de străini, îndeosebi la cumpăna secolelor XIX-XX, aflați la Paris mai ales pentru specializare sau într-un soi de sejur cultural.

Din mulții studiosi români care au trecut pe aici, pe la 1878-1879 îl aflăm – cu titlu de exemplu – pe Gr.G. Tocilescu, care audiază cursurile lui Gaston Paris, Arsène Darmesteter (fonetica limbilor romanice), Ernest-Emile Antoine Desjardins (elemente de epigrafie și studiul inscripțiilor municipale ale Galiei), Oliver Rayet (istoria sculpturii grecești) ș.a. De altfel, Tocilescu va fi printre pușinii români care au avut șansa să profite de contactul spiritual cu cei doi frați Darmesteter, pe care i-a audiat și la Collège de France. Arsène Darmesteter nu de multă vreme descoperise o importantă lege fonetică (în 1876), ce-i poartă de altfel numele, iar în 1878 tocmai publica împreună cu Adolphe Hatzfeld celebra lucrare *Le Seizième Siècle*, despre limba și literatura franceză a aceluia secol.

¹²⁴ Cf. Pierre Moulinier, *La naissance de l'étudiant moderne (XIXe siècle)*, p.62; pentru distincția dintre „înscriși” și „înmatriculați” vezi p.33-35.

¹²⁵ Nicolas Maniakis, *Op.cit.*, p.141-142.

¹²⁶ Asupra ofertei de studii „culturale” la facultățile de litere vezi Ch. Charle, *Paris, fin de siècle. Culture et politique*, Paris, Seuil, 1998, p.34-35.

¹²⁷ École Pratique des Hautes Études avea inițial patru secțiuni: I – matematici; II – fizică și chimie; III – științe naturale și fiziologie; IV – istorie și filologie; în 1885 s-a creat și secțiunea a V-a, de științe religioase, deși aceasta fusese hărăzită prin decretul din 30 ianuarie 1869 să acopere științele economice, bransă ce va exista doar din 1948.

Totodată, încă din 1871 începuse să lucreze împreună cu A. Hatzfeld și la un dicționar al limbii franceze, care ar fi trebuit să fie gata în numai trei ani, dar întinzându-se până la urmă pe șaptesprezece, munca celor doi semănând întru câtva cu ceea ce va încerca să facă la noi Al. Philippide (este drept, cu mai puțin randament). În ce-l privește pe James Darmesteter (1849-1894) – devenit director al Școlii în 1892 –, acesta se afirmase ca sanscritolog, fiind unul din ultimii discipoli ai lui Eugène Burnouf, dar și în gramatica comparată, sub impulsul lui Michel Bréal, tot de la École des Hautes Études, pe acesta din urmă avându-l profesor și Tocilescu.

De altfel, în decembrie 1878, Gr.G. Tocilescu îi relata lui Al. Odobescu despre faptul că este tot mai atras de cursurile universitare și că se consideră „fericit” pentru că se află la Paris: „Mai cu seamă lecțiunile de filologie comparată ale d-lui M. Bréal de la H. Études și Collège de France le urmez cu mult profit”¹²⁸. Și într-adevăr, avea toate motivele să fie încântat de Michel Bréal, devenit în 1879 inspector al învățământului superior, care preda gramatica comparată – având printre discipoli și pe Antoine Meillet, socio-lingvistul care va utiliza comparația ca metodă critică –, iar mai târziu, prin lucrarea sa *Essai de sémantique. Science des significations* (1897), impunându-se drept creatorul semanticii.

A avut de profitat aici și Sextil Pușcariu, care după ce a studiat patru ani la Leipzig cu G. Weigand (între 1895-1899), la cumpăna veacurilor XIX-XX va trece pe la Collège de France și École Pratique des Hautes Études, asupra lui având „o influență covârșitoare” Gaston Paris, care de altfel la scurtă vreme a și murit (în 1903): „Precum de la Weigand am învățat că profesorul trebuie să coboare de la catedră uneori în banca elevului, pentru a-l face să câștige cunoștințele fundamentale, astfel Gaston Paris ne ajută să observăm amănuntul revelator, să vedem just și să ni se ațâțe dorința de a urmări până la sfârșit o chestiune abordată odată”¹²⁹.

Toată această atmosferă a fost regăsită și în anii interbelici, Al. Rosetti afirmând la începutul lui 1922 că „la Hautes Études, mai ales, mediul e cât se poate de potrivit pentru studii serioase”, peste doi ani scriindu-i mentorului său I. Bianu că aceiași Școli și „maeștrilor de aci (...) le datoresc aproape toate”¹³⁰. Iar sentimente similare fuseseră

împărtășite și mai devreme de alți filologi de la noi, precum Ioan-Aurel Candrea (1872-1950) – care începe facultatea de litere din București (1892), iar între 1895-1902 se specializează la Paris, la École Pratique des Hautes Études, aici cunoscând pe Ov. Densușianu (cu care va lega o lungă și trainică prietenie) –, Sextil Pușcariu¹³¹ sau Iuliu Valaori, cu toții viitori profesori la universitățile românești. Alexandru Graur (1900-1988), după o licență la București, va merge la Paris (1924-1929), unde va obține o diplomă la École de Hautes Études și doctoratul la Sorbona, fiind apoi director la Liceul Evreiesc din capitală (1941-1944), iar din 1945 profesor universitar, membru al Academiei, autor al multor lucrări de filologie clasică și etimologie. Însă asemenea celor de mai sus, au mai frecventat École Pratique des Hautes Études numeroși alți români, precum: Mihai Berza, între 1935-1936; Victor Buescu, între 1933-1936; Ion Dianu, diplomat al acestui stabiliment în 1893; C. Leonardescu, între 1869-1871; Grigore Nandriș, între 1924-1925; Francisc Pall, între 1936-1938; Emil Petrovici, între 1923-1926; Sever Pop, între 1925-1927; Iosif Popovici, între 1901-1902; Orest Tafrali, între 1909-1911¹³² ș.a.

De un mare prestigiu se bucura Collège de France, care încă de la fondarea lui, în 1530, s-a dovedit o instituție deschisă oricui, fără o înscriere prealabilă și fără examene, care a reușit să îmbine în mod fericit cercetarea cu învățământul. Trecut din 1852 sub oblăduirea ministerului Instrucțiunii Publice, Collège de France avea un număr de patruzeci de catedre, cu tot atâția profesori ce țineau cursuri gratuite, iar sediul era situat într-o ambianță cât se poate de stimulativă, alături de noua Sorbonă, de Liceul „Louis-le-Grand”, Panthéon și Jardin du Luxembourg. Frecventând cursurile lui Collège de France, pe la 1878-1880, Gr.G. Tocilescu audiază în afară de prelegerile lui M. Bréal (amintit mai sus) și pe cele ale lui P. Meyer (devenit directorul Colegiului în 1882), L. Renier și Alfred Maury. Îndeosebi legătura cu acesta din urmă i-a fost de mare folos lui Tocilescu.

¹³¹ Pentru perioada petrecută aici, între 1899-1901, vezi Sextil Pușcariu, *Călare pe două veacuri. Amintiri de tinerețe (1895-1906)*, p.129-141.

¹³² Pe când Tafrali era student la Paris, a publicat studiul: *Colecțiunea creștină și bizantină a Școalei des Hautes Études din Paris și studiul monumentelor noastre*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, vol. X, 1909, p.363-368. Mai târziu, în 1934, O. Tafrali a ținut 14 prelegeri la École Pratique des Hautes Études, secția științelor religioase, asupra Reformei și a urmărilor ei; un rezumat al acestor lecții a apărut în revista „Religio”, XI, 1935, cu titlul: *Chiesa Ortodoxă și Reforma ei secolii XVI și XVII*, textul fiind o prescurtare a unei lucrări în proiect, *Le defence de l'orthodoxim contre calvinism au XVI et XVII siècle – L'oeuvre de Meletios Sirigos*, întreruptă datorită decesului prematur al istoricului.

¹²⁸ Al. Odobescu și corespondenții săi, ed. Filofteia Mihai și Rodica Bichis, București, Edit. Minerva, 1984, p.294.

¹²⁹ Sextil Pușcariu, *Călare pe două veacuri. Amintiri de tinerețe (1895-1906)*, p.163.

¹³⁰ *Scrisori către Ioan Bianu*, IV, ed. Marieta și Petre Croicu, București, Edit. Minerva, 1978, p.85, 107.

Membru al Collège de France din 1862 și director general al Arhivelor Naționale între 1868-1888, Alfred Maury era un adevărat erudit, arheolog și istoric deopotrivă, îndrumându-l pe tânărul român în cercetarea arhivelor franceze, pentru ca mai apoi, pe baza documentelor adunate, Tocilescu să editeze un volum din colecția Hurmuzaki. Tot aici a căutat să-și desăvârșească studiile despre antichitatea greco-romană, lucrând îndeosebi cu epigrafistul L. Renier. Asemenea lui Gr.G. Tocilescu, cursurile de la Collège de France au fost urmărite și de un discipol al său, Orest Tafrali, care audiază îndeosebi pe Ernest Babelon și R. Cagnat. De altfel, pe la Collège de France au trecut mai toți românii aflați la studii la Paris, unul din cei care au avut un rol semnificativ în modelarea tinerelor spirite și des invocat de universitarii noștri literari pentru atacurile sistematice contra filosofiei pozitivistice fiind Henri Bergson, profesor aici din 1904.

În afara acesteia se cuvine a fi menționată École des Chartes, creată încă din 1821, ca stabiliment științific și cultural de rang superior, destinat a pregăti un personal înalt calificat pentru conservarea patrimoniului bibliotecilor, arhivelor, muzeelor, al monumentelor și colecțiilor arheologice. În fapt, prin multitudinea disciplinelor predate aici, instituția oferea instrumentarul cel mai adecvat pentru exploatarea tuturor surselor ce serveau la reconstrucția trecutului, la un moment dat dovedindu-și utilitatea chiar și în chestiuni de natură politică¹³³. Este și motivul pentru care mai toți viitorii noștri universitari „literari” au trecut pe aici, după modelul ei Ioan Bianu creând la București învățământul bibliologic, pentru ca în 1924 același cărturar să fondeze Școala Practică de Arhivistică și Paleografie, devenită din 1931 Școala Superioară de Arhivistică și Paleografie. Aici a predat biblioteconomia Alexandru Sadi-Ionescu, fiind urmat apoi, din 1929, de N. Georgescu-Tistu, filolog specializat atât la École des Chartes, cât și la École Américaine des Bibliothécaires din Paris. Iar pe temeiul acelorași stimuli – dar și ca discipol al lui Bianu –, Ioachim Crăciun a început să țină din 1932 un curs de bibliologie la Universitatea din Cluj¹³⁴, după ce anterior, ca bursier al Școlii Române din Paris, a frecventat École des Chartes (1926-1927), dar și Institutul Internațional de Bibliografie din Bruxelles (1927).

¹³³ De pildă cu ocazia revizuirii procesului Dreyfus, când un document atribuit căpitanului condamnat s-a dovedit a fi un fals tocmai datorită profesionalismului unor specialiști de la École des Chartes (în 1898).

¹³⁴ Mai întâi conferențiar suplinitor la Bibliografie generală (1932-1938), iar din 1946 ca profesor titular la catedra de Istoriografie română și științe auxiliare (cf. „Monitorul oficial”, nr.157 din 10 iulie 1946).

Și nu în ultimul rând, École Normale Supérieure, fondată în 1794 pentru „a pregăti profesori și a propaga ideile Luminilor”, și care a fost racordată Sorbonei din 1903, prin aceea că toți elevii celei dintâi trebuie să urmeze cursurile facultăților de litere sau de științe¹³⁵. În privința acesteia, s-a invocat deja contribuția majoră a Școlii de pe „rue d’Ulm” la dezvoltarea ideilor liberale și republicane în spațiul francez, nu numai datorită unor profesori precum E. Lavisse, G. Monod, J. Jaurès sau L. Blum, ci mai ales prin metodele de învățământ, care încurajau discuțiile critice. De aceea, prestigiul Școlii a sporit mereu, iar a intra într-un asemenea stabiliment reprezenta ceva cu totul și cu totul deosebit. Școala era impregnată de o tradiție democratică, elevii fiind selectați, pe baza unui concurs dur, din toate regiunile Franței, indiferent de categoria socială ori de religie. La cumpăna dintre secolele XIX-XX, normalianul tipic era un republican convins, antidoctrinar, socialist în sensul lui Jaurès, patriot însă fără să fie șovin, liber-cugetător, fără convingeri religioase profunde.

Pe de altă parte, Școala a produs în mod real o mică elită intelectuală, care după 1870 a dobândit o anume influență politică, prin elaborarea ideologiilor care să susțină guvernele celei de-a treia Republici, impunând normele culturale ale unei Franțe moderne. Nu întâmplător, dintre normalieni au fost recrutați administratorii învățământului, la fel cum tot dintre ei mulți au dobândit de-a lungul vremii pârgulii politice de prim rang, generând chiar un mit al spiritului de castă ce caracterizează pe elevii acestei instituții¹³⁶.

Deși Școala părea închisă studenților străini¹³⁷, dintre românii care au fost acceptați totuși aici – la secția „lettres”¹³⁸ – se cuvine a reține pe

¹³⁵ Tot din 1904, profesorii de la Școala Normală au devenit profesori la Sorbona.

¹³⁶ Asupra acestui aspect vezi: Robert J. Smith, *The École Normale Supérieure and the Third Republic*, Albany, State University of New York Press, 1982; Diane Rubenstein, *What's left? The École Normale Supérieure and the right*, Madison, University of Wisconsin Press, 1990; Craig S. Zwierling, *The emergence of the École normale supérieure as a center of scientific education in nineteenth-century France*, New York, Garland Pub., 1990; Pascale Hummel, *Humanités normaliennes. L'enseignement classique et l'érudition philologique dans l'École Normale Supérieure du XIXe siècle*, Paris, Les Belles Lettres, 1995.

¹³⁷ Admiterea străinilor se făcea după o procedură specială, la cererea guvernului de unde provenea candidatul, cel admis având un statut special, de „élève étranger hors cadre”. Străinilor le era destinat un număr limitat de locuri, în deceniul al treilea al veacului XX fiind admiși în medie de 4-5 pe an, iar în cel următor numărul lor variind între 5 și 10.

¹³⁸ Pentru aspectele legate de sursele documentare și elevii români de la Școala Normală vezi Florea Ioncioaia, *Les Normaliens: Romanian Students at the École*

Ștefan Vârgolici (promoția 1867) și Pompiliu Eliade (promoția 1892), ca viitori universitari, la care mai putem adăuga un cetățean francez ajuns profesor la facultatea de litere din Cluj, pe Yves Auger (promoția 1912). Cert este că Pompiliu Eliade a considerat École Normale ca „o perfectă școală de educație morală pentru un străin”, iar faptul că se făcuse o excepție pentru el de a fi primit ca elev îi crease chiar „un fel de aureolă de mică glorie locală”, de altfel simțindu-se excelent aici, după cum îi mărturisea în 1894 lui Al. Odobescu¹³⁹. Dacă de Sorbona, Eliade nu era prea încântat, în schimb École Normale Supérieure – îi scria el lui T. Maiorescu în ianuarie 1893 – „e un mediu ce îmi priște atât prin felul cum se înțelege înăuntrul ei învățătura, cât și prin felul de viață ce o duci într-însa. Internatul nu mă tulbură și tovarășii mei de cursuri sunt niște îngeri care știu carte multă. Fără să-ți dai seama cum, progresezi aci repede”¹⁴⁰. În acest stabiliment Eliade a fost elevul lui Ferdinand Brunetière, care preda și la Sorbona, iar din 1893 devenise membru al Academiei Franceze¹⁴¹, dar și al lui Joseph Bédier, care din 1903 va ocupa catedra de limba și literatura franceză a Evului Mediu de la Collège de France, un excelent realizator de ediții critice din *Fabliaux* (1893), *Tristan et Yseult* (1900) și *La Chanson de Roland* (1921), care împreună cu Paul Hazard a publicat o impresionantă *Histoire de la littérature française* (1923-1924), și el membru al Academiei din 1920.

Dincolo de toate însă, Parisul a rămas mereu marea atracție a studiosilor români și unul din locurile preferate pentru sejururi mai lungi sau mai scurte în vederea specializării, a obținerii unei diplome de licență ori doctorat¹⁴², sau nu de puține ori, a prezenței fără țintă, sub cele mai diverse pretexte¹⁴³.

Normale Supérieure in Paris (1867-1940). Sources and Issues, în vol. *Academic Migrations, Elite Formation and Modernisation of Nation States in Europe (second part of the 19th century-1939)*, ed. Natalia Tikhonov și Victor Karady, Budapest, CEU-Pasts, Inc., 2005, p.200-209.

¹³⁹ A. Odobescu și corespondenții săi, p.205.

¹⁴⁰ Titu Maiorescu și prima generație de maioreșceni. *Corespondență*, p.159.

¹⁴¹ Vezi necrologul semnat de P. Eliade la moartea lui Brunetière în „Viața nouă”, București, II, 1907, nr.23, p.509-519.

¹⁴² Vezi Matei Fotino, *Teze de doctorat susținute de români între 1907-1914 la Universitățile din Franța*, în „Convorbiri literare”, 60, 1927, mai-august, p.148-157.

¹⁴³ În Franța existau două categorii de studenți, înregistrați ca atare: cei „înscriși” și cei „înmatriculați”. Din prima categorie făceau parte tinerii ce doreau să obțină licența în drept, litere și științe, sau doctoratul în medicină, iar în a doua intrau cei care urmau studii – să zicem – post-universitare.

Aproape totul îndemna la aceasta! Adresându-se în noiembrie 1896 tatălui său Aron Densusianu, profesor de limba și literatura latină la Universitatea din Iași, Ovid Densusianu avea convingerea că a căpătat cel puțin o bună orientare în ceea ce privește studiile filologice, dar mai ales avea „mulțumirea că mi-am câștigat o metodă care lipsește la noi și fără de care nu se poate scrie nimic serios. Paul Mayer (...) îmi spunea că la noi s-au pus în circulație multe teorii filologice îndrăznețe și nemeditate. Îmi spune totodată că dacă voi ajunge la Universitate să caut să introduc printre elevi spiritul după care lucrează toți romaniștii mai de seamă din Franța, Italia, Germania. (...) La noi profesorii mai întotdeauna n-au în vedere decât să deie elevilor câteva cunoștințe necesare pentru examene, fără să se gândească să facă și printre tineri o școală și un curent sănătos. Cu voință și cu muncă neîntreruptă cred că voi ajunge să fac ceva mai mult decât s-a făcut până acum pentru filologia noastră. Cei trei ani pe care i-am petrecut în străinătate mi-au putut arăta cât de mult ne lipsește și cât de mult se poate face. Sacrificiile pe care le-ați făcut pentru mine și pentru care voi fi veșnic recunoscător, vor fi răsplătite prin ceea ce voi produce în viitor”¹⁴⁴. Iar în 1922, Ioan Bianu îi scria lui Alexandru Rosetti, care-și pregătea la Paris disertația doctorală: „Dar sunt așa de multe izvoarele de cultură de tot felul – generală și specială în toate direcțiile – în această capitală a minții omenеști, încât un tânăr ca d-ta nu poate decât să profite foarte mult din tot ce vede și din tot ce aude, adică din întreg mediul ambiant, din atmosfera vieții intelectuale din jurul Sorbonei, Collège de France, École de Chartes etc, etc, pe lângă toate multele și bogatele muzee de tot felul”¹⁴⁵.

Și într-adevăr, majoritatea nu au avut decât de profitat, după cum vom ilustra prin doar câteva exemple. După primul război mondial au ajuns acolo viitoare nume de rezonanță ale culturii române și universitari, precum D.D. Roșca, Mihai Ralea, Gh.I. Brătianu, Andrei Oțetea ș.a., cu toții apreciind stagiul parizian ca fundamental în biografia lor intelectuală. După absolvirea liceului ortodox „A. Șaguna” din Brașov, Andrei Oțetea a urmat cursurile Institutului teologic din Sibiu (1914-1917), nu atât pentru a deveni preot, cât mai ales pentru a evita satisfacerea serviciului militar. La sfârșitul conflagrației, este trimis ca bursier al statului la Paris, dobândind licența la Sorbona după trei ani (în paralel urmând și cursurile de la École des Sciences Politiques). Rememorând anii petrecuți acolo, invocă nume celebre care i-au modelat orientările metodologice, precum Ch. Diehl, Ed.

¹⁴⁴ Ioan Șerb, *Restituiri: Ovid Densusianu*, în „Manuscriptum”, IX, 1978, nr.1, p.74.

¹⁴⁵ *Scrisori către Al. Rosetti*, ed. Al. Rosetti, București, Edit. Minerva, 1979, p.45.

Jordan, Henri Hauser ș.a.¹⁴⁶ Prin profesorul său de istoria literaturii italiene, Henri Hauvette, care în 1925 preda Renașterea italiană, a reușit să aibă acces la arhiva familiei Guicciardini, acest lucru stând la baza disertației sale doctorale, susținută la Sorbona la 23 decembrie 1926¹⁴⁷, subiect ce-l va conduce ulterior la elaborarea unei lucrări intitulată *Renașterea și Reforma* (1941), constituită din cursurile universitare predate la Iași. Totodată, semnificativ este faptul că în perioada studiilor la Paris, Oțetea a deschis la „Viața românească” rubrica *Scrisori din Paris*, în care prezenta aspecte din activitatea intelectuală franceză (cărți, reviste, spectacole, congrese etc), devenind – am putea spune – un model de gen, de vreme ce mult mai târziu, în 1938, Lucian Boz îi scria lui Camil Petrescu că o asemenea rubrică ar vrea să deschidă și el la „Revista Fundațiilor Regale”, dând exemplu pe Oțetea¹⁴⁸.

Originar din Huși, cu studiile liceale la Iași, iar cele universitare la București, Mihai Ralea este trimis la Paris în 1919, ca bursier al statului. Își echivalează licența românească și se înscrie pentru un doctorat în litere la Sorbona și un altul în drept, secția politică și economie. În dorința de a se specializa în sociologie, a lucrat îndeaproape cu Célestin Bouglé (1870-1940), fost discipol al lui Durkheim și profesor la Sorbona din 1901, care-l va influența enorm pe Ralea. Însă deopotrivă a fost interesat de cursurile lui L. Lévy-Brühl și P. Fauconnet, iar la Collège de France a

¹⁴⁶ Cf. *Destăinuiri Andrei Oțetea*, în „Manuscriptum”, II, 1971, nr.4, p.63.

¹⁴⁷ Este de reținut că acest prestigios „grand doctorat” a mai fost susținut în perioada interbelică și de Al. Rosetti, D.D. Roșca și Gh.I. Brătianu, „străinii” dobândind de obicei doctoratul de Universitate (așa cum făcuse același Ralea cu doctoratul în drept, obținut la Paris în 1922). În Franța puteau fi susținute două tipuri de doctorate: de stat (cel mai „respectabil”, dar și mai dificil) și de Universitate. Însă la doctoratul de stat nu erau admiși până la finele primului război decât cei care aveau o licență obținută în Franța. Primul român care a dobândit acest tip de doctorat la Sorbona a fost I. Crăciunescu, în 1874, cele două teze fiind: *Plutarchus cum Herodoto et Thucydide comparatur quod ad historicam rationem attinet* și *Le peuple roumain d'après ses chants nationaux*, aceasta din urmă fiind și tipărită, în același an, la Paris, Edit. Hachette (vezi *Un român doctor în litere*, în „Românul”, București, XVIII, 1874, 14/15 iulie; S. Perietzeanu-Buzău, *Crăciunescu și opera sa*, în „Revista contimporană”, II, 1874, p.504-514). În afara acestuia, Pompiliu Eliade a mai reușit o atare performanță până la prima conflagrație mondială. În schimb, de exemplu, lui Ch. Drouhet, care dorea acest doctorat de stat în 1905, i s-a refuzat susținerea. (Vezi și Claude Jolly, *La Thèse de lettres aux XIXe et XXe siècles. Les principaux textes législatifs et réglementaires*, în „Mélanges de la Bibliothèque de la Sorbonne”, 1993, nr.12, p.113-176).

¹⁴⁸ *Scrisori către Camil Petrescu*, I, ed. Florica Ichim, București, Edit. Minerva, 1981, p.72.

lucrat cu Pierre Janet, fiind preocupat de psihologie. Încă de pe atunci Mihai Ralea știa că foștii lui profesori bucureșteni (îndeosebi Rădulescu-Motru) intenționau să-i găsească o catedră universitară. Totodată, asemenea colegului său Oțetea, Mihai Ralea va trimite mai multe cronici la „Viața românească” despre mișcarea culturală franceză. Pe de altă parte, a căutat să-și extindă orizontul cultural, întreprinzând în 1922 mai multe călătorii de documentare, dar și de plăcere, nu doar prin Franța, ci și în Belgia, Germania și Italia. În iunie 1923, Ralea și-a susținut doctoratul de stat cu lucrarea *L'idée de la révolution dans les doctrines socialistes* (Paris, Rivière, 1923), iar ca teză complementară a prezentat o bibliografie a socialismului, fiind – după afirmația lui – „primul român care trece acest doctorat de la război încoace”¹⁴⁹, și în total al șaselea, deși la acest tip de doctorat au fost înscriși la Sorbona între 1919-1923 un număr de 30 de studenți români. După obținerea doctoratului, Ralea se va îndrepta spre spațiul german, studiind un an de zile la Berlin cu E. Spranger, Vierkandt, Dessoir ș.a.

Ca licențiat al Universității din București, Al. Rosetti se îndreaptă în toamna lui 1920 spre Paris, pentru a pregăti un doctorat de stat la Sorbona, în filologie. În primul rând, i-a trebuit ceva timp ca să se obișnuiască „cu viața de oraș civilizată”, abia după câteva luni bune începând „a profita cu folos real de lecțiile măștrilor de aici, dezbărându-mă de unele prejudecăți în care mă fixasem în țară, privind multe probleme sub un alt aspect, mai larg, și condus de alte criterii. De asemenea, acest mare și unic oraș a început să acționeze cu succes asupra mea, fie prin minunatele-i muzee, fie prin umanismul înaltelor sale instituțiuni, fie prin lecturi sau plimbări”¹⁵⁰. În acest context, este interesat de o disciplină relativ nouă pe atunci, geografia lingvistică, o materie destul de complexă (cunoscută și ca geolingvistică sau geografia dialectală), profesată de Jules Gilliéron, ce plasează fenomenul lingvistic în contextul spațial, analizând posibilele relații între limbaj și mediul geocultural¹⁵¹.

¹⁴⁹ *Scrisori către Ibrăileanu*, II, ed. M. Bordeianu, V. Botez, Gr. Botez, I. Lăzărescu și Al. Teodorescu, București, Edit. Minerva, 1971, p.307.

¹⁵⁰ *Scrisori către Ioan Bianu*, IV, ed. Marieta și Petre Croicu, București, Edit. Minerva, 1978, p.80, 82.

¹⁵¹ Cf. Sever Pop, Rodica Doina Pop, *Jules Gilliéron. Vie, enseignement, élèves, oeuvres, souvenirs*, cu o prefață de Pierre Chantraine, Louvain, Centre International de Dialectologie Générale près l'Université Catholique, 1959; *Geographie linguistique et biologie du langage. Autour de Jules Gillieron*, edité par Peter Lauwers, Marie-Rose Simoni-Aurembou și Pierre Swiggers, Leuven, Peeters, 2002.

Intenționând să lucreze pe documentele românești din veacul XVI, publicate de Densusianu și Candrea, Al. Rosetti nu rămâne insensibil la concepțiile lui Gilliéron în ce privește „biologia limbajului”, critica etimologiei tradiționale, atitudinea față de legile fonetice și concepția dialectică a evoluției limbajului – toate aceste aspecte fiind lesne de circumscris și în opera lingvistului român, asemenea unui alt discipol al savantului francez, ceva mai în vârstă, Jakob Jud (1882-1952), ajuns profesor de lingvistică la Universitatea din Zürich. În plus, Gilliéron era autorul unei opere fundamentale, *Atlas linguistique de France*, în mai multe volume (între 1902-1915), ce conținea peste 2500 de hărți¹⁵². Astfel, este explicabil entuziasmul lui Rosetti, atunci când îi scria lui I. Bianu, la 20 martie 1922: „Sunt cu totul scufundat în studii de geografie lingvistică și de lingvistică generală. De fapt, Gilliéron a revoluționat teoriile curente în filologie. (...) Lucrările lui abundă în vederi noi, pe care nici măcar *nu le bănuim*”; „Cum vedeți, caut să mă pun la curent cu noile teorii. (...) Mi se pare că actualmente, din punct de vedere teoretic, centrul este aici, la Paris”¹⁵³. Iar spre sfârșitul anului era mulțumit că învățase mult în ce privește câteva materii de bază (geografia lingvistică, gramatica comparată indo-europeană și fonetica experimentală), având totodată „norocul să cunosc de aproape pe maeștrii care le-au *creat*. Urmarea este că mi-am schimbat *fundamental* părerile agonisite cu trudă în anii precedenți”¹⁵⁴.

Imediat după sfârșitul primului război mondial – la care participase activ pe front – Gh.I. Brătianu își va continua studiile la Paris, din 1920, după ce în țară terminase facultatea de drept, la Iași. În capitala Franței – cu siguranță, la sugestia lui N. Iorga – urmează cursurile de la Sorbona, École Pratique des Hautes Études și École des Chartes, în direcția studiilor istorice. Au fost tocmai anii în care domeniul suferea profunde transformări, împotriva dominației „școlii pozitiviste” afirmându-se de ceva timp tot mai pregnant noua tendință imprimată de „Revue de Synthèse” a lui H. Berr. În acest context, Brătianu audiază la École Pratique des Hautes Études prelegerile lui Ferdinand Lot, care abordau complicatele probleme ale tranziției de la civilizația romană la cea medievală. Într-o scrisoare adresată lui N. Iorga la 12 martie 1920, Brătianu îi descria mulțumirea sa în ce privește cursurile lui Fd. Lot, care „alcătuiesc

¹⁵² De altfel, metoda a fost însușită de o pleiadă de alți cercetători, din toate colțurile lumii, care au realizat de-a lungul vremii atlase lingvistice în Anglia, Statele Unite, Elveția, Germania, Italia, Corsica, Suedia, Norvegia, Finlanda, Irlanda, Spania, Columbia, Mexic ș.a.

¹⁵³ *Scrisori către Ioan Bianu*, IV, p.86-87.

¹⁵⁴ *Ibidem*, p.92-93.

o pregătire serioasă pentru cunoașterea instituțiilor medievale”¹⁵⁵. Tot la această Școală urmează cursul de paleografie latină al lui E. Berger, cel de arheologie medievală ținut de Lefèvre Portalis, precum și prelegerile despre arta bizantină ale lui Gabriel Millet. Înscriș ca auditor la École des Chartes, urmărește cursurile de istoria Bizanțului ale lui Ch. Diehl, dar și pe cele de istoria evului mediu german și italian ținute de Ed. Jordan, cunoscutul istoric al papalității. Totodată, la Sorbona a audiat pe Henri Hauser, specialist eminent în istoria economică, care ținea un curs general intitulat *Des foires à la bourse*, a fost interesat de lecțiile lui Henri Hauvette (istoric al literaturii italiene), Charles de la Roncière (istoric al marinei franceze), Mario Roques ș.a. Într-un timp relativ scurt, Gh.I. Brătianu își va trece în iulie 1921 licența în litere la Sorbona, anunțând-o pe mătușa sa Sabina Cantacuzino că „de-abia acum voi putea începe să lucrez cu folos și să mă ocup de ce mă interesează”¹⁵⁶. Înscriș din decembrie 1922 pentru doctorat tot la Sorbona, Brătianu va prefera – zorit de șansa ocupării unei catedre universitare la Iași – să își treacă disertația la Cernăuți, „în fața unei comisii binevoitoare”, sub oblăduirea lui I. Nistor, membru al Partidului Național Liberal¹⁵⁷, pentru ca abia în 1929 să-și susțină un „grand doctorat” la Paris. Însă stagiul parizian a lăsat urme adânci în scrisul istoric profesat de Brătianu, influențat de spiritul de la „Annales” inițiat de Lucien Febvre și Marc Bloch¹⁵⁸.

Iar ca cei menționați anterior mai pe larg au fost mulți alții, viitori universitari, a căror marcă intelectuală este ușor detectabilă în spațiul francez. Dumitru Popovici – pentru a mai da doar un singur exemplu – a absolvit Facultatea de litere din București (1927), gravitând în jurul lui Ov. Densusianu, D. Caracostea și N. Cartoian, în anii II și III (1924-1926) fiind chiar asistent onorific la Seminarul de literatură română modernă (al lui Caracostea). Între 1930-1934 va fi beneficiarul unei burse franceze la Paris, unde și-a propus să studieze relațiile literare franco-române în secolul XIX, precum și „problemele de metodă de cercetare în domeniul istoriei literare,

¹⁵⁵ Șt.S. Gorovei, Lucian Nastasă, Petre Țurlea, „Școala nouă” de istorie. *Mărturii documentare*, I, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A.D. Xenopol”, Iași, XXII/1, 1985, p.342.

¹⁵⁶ Victor Spinei, *Din corespondența și actele lui Gh.I. Brătianu*, în vol. *Confluente istoriografice românești și europene. 90 de ani de la nașterea istoricului Gheorghe I. Brătianu*, ed. V. Spinei, Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”, 1988, p.386-387.

¹⁵⁷ Cf. V. Iamandi, *Cum a ajuns G. Brătianu la Universitate. Fapte și constatări*, în „Ordinea”, III, 1930, nr.534 (11 septembrie), p.1.

¹⁵⁸ Cf. Pompiliu Teodor, *Istorici români și probleme istorice*, Oradea, Fundația Culturală „Cele trei Crișuri”, 1993, p.68-91.

naționale sau comparate”¹⁵⁹. Din această perspectivă, la Sorbona a urmărit cu mare interes cursurile lui Mornet, care pentru el „constituiau îndeosebi soluționarea practică a unor probleme de metodologie”, și pe cele ale lui Fernand Baldensperger, iar la Collège de France audiază prelegerile lui Paul Hazard. Totodată, aprofundează neogreaca la Școala de limbi orientale, cu Mirambel, acordându-i-se în același timp calitatea de lector de limba română atât la acest stabiliment, cât și la Sorbona. Cu o asemenea experiență intelectuală, va dobândi titlul de doctor al Universității din București (1935), „summa cum laude”, cu o teză referitoare la *Ideologia literară a lui Heliade Rădulescu*.

În asemenea împrejurări, este explicabil faptul că după primului război mondial statul român a creat în două capitale europene – Roma și Paris – tot atâtea instituții, intitulate Școli, care să adăpostească tinerii români merituoși absolvenți de facultate, în vederea specializării și pregătirii disertațiilor doctorale, care urmau însă să fie susținute în țară. Astfel, cele două Școli – întemeiate printr-o lege votată de Parlament în august 1920, sancționată prin Decretul Regal nr. 4285 din 22 octombrie 1920¹⁶⁰ – aveau câte trei secții: una pentru studiile de istorie și filologie a popoarelor romanice; o alta pentru continuarea pregătirii universitare de specialitate la acele discipline care nu se predau în România; o secție pentru cultivarea artelor. Stagiul era de un an, dar cu puțința de a se prelungi la doi, iar beneficiarii ai calității de membru nu puteau deveni decât cei recomandați de instituțiile naționale de învățământ superior. Sub pretextul ca aceste instituții să nu intre sub influența jocurilor politice, directorii erau numiți pe viață, ceea ce a dus însă și la mult arbitrariu, îndeosebi în cazul școlii din Franța, unde director a fost numit Nicolae Iorga.

Sediul acesteia din urmă a fost stabilit în localitatea Fontenay-aux-Roses, situată atunci la vreo 5 km de Paris, într-un imobil achiziționat de statul român, instituția fiind inaugurată la 1 iulie 1922. Distanța era justificată de primul director al Școlii – istoricul Nicolae Iorga

¹⁵⁹ D. Popovici, *Memorii de titluri, studii și lucrări*, Cluj, Tip. Cartea Românească, 1935, p.3.

¹⁶⁰ Regulamentul de funcționare a celor două școli a fost publicat în „Monitorul Oficial”, nr.105 din 13 august 1921, p.4149-4152. Se prevedea că cele două instituții au caracterul unui „internat academic”, în care disciplina trebuia să fie foarte strictă. Școala din Franța acorda prioritate cercetărilor de arhivă și în bibliotecă, cea din Roma se axa în principal pe arheologie. Fiecare din cele patru universități puteau recomanda câte doi membri pe an pentru fiecare Școală. Numărul de membri a fost fixat la 10 pentru fiecare din ele, în doar câteva cazuri urcând la 11-12.

– prin aceea de a fi feriți studenții de tentațiile neintelectuale ale Parisului. De altfel, toți bursierii erau obligați să fie prezenți noaptea în clădirea stabilimentului, li se interzicea să aducă musafiri în cameră, nu li se permitea să locuiască împreună cu soțiile în Școală etc, aceste restricții generând nu de puține ori nemulțumirea bursierilor. În plus, stipendiul acordat de stat era extrem de mic față de necesitățile ce le presupunea un centru de talia Parisului. Cu tot disconfortul provocat de regulamentul restrictiv al Școlii și de distanța relativ mare până la bibliotecile și instituțiile de învățământ superior pariziene, au beneficiat de burse aici un număr relativ mare de viitori universitari români, precum C. Marinescu, N.A. Constantinescu, Scarlat Lambrino, Gr. Nandriș, C.C. Giurescu, P.P. Panaitescu, N. Georgescu-Tistu, Al. Elian, I. Popescu-Spineni, N. Corivan, Radu Vulpe, Tr. Chelariu, Eufrosina Dvoicenco, Minodora Ignat, Dumitru Berlescu, Dumitru Macrea, Francisc Pall, Nicolae Lascu, Em. Condurachi, Octavian Vuia ș.a. Asemenea stabilimentului de la Roma, și cel de la Fontenay-aux-Roses va publica începând cu 1923 o revistă anuală, „Mélanges de l'École Roumaine en France”, în care membrii Școlii își vor tipări din rezultatele cercetărilor în Franța¹⁶¹. Instituția își va înceta activitatea în 1940, odată cu ocuparea Parisului de către trupele germane, de aceea noul Decret-lege de reorganizare a celor două școli (din mai 1941), după dispariția lui Iorga, nu a mai fost funcțional. Au fost numiți însă noii directori, Scarlat Lambrino pentru Roma și C. Marinescu pentru Paris, pentru ca din 1948, odată cu noua Lege a învățământului, cele două stabilimente să fie desființate oficial.

Revenind însă la mediul parizian atât de îndrăgit de mulți din studiosii români, trebuie remarcat faptul că pe lângă entuziasmele ce le-a stârnit, a provocat totodată decepții și neîmpliniri. Mihail Dragomirescu nu s-a simțit acolo nicicum bine: „Nu știu cum, dar orașul acesta, pe care acum încep a-l vedea din ce în ce mai măreț – nota el în 1893 –, mi-a stat pe suflet de când am intrat și până am ieșit dintr-însul, ca un neînterupt șir de muștrări de cuget. Acum mă simt liber și-mi pare bine că am trecut în tabăra vrăjmașă [Germania]”¹⁶². Deși puțin mai devreme, când compara Germania cu Franța, fiecareia îi găsea calități pe măsură: „E ceva în Germania care te face să simți ordinea, curățenia și definirea în toate manifestările naturii externe, pe care o locuiesc și o lucrează ei. În schimb,

¹⁶¹ Asupra instituției vezi Petre Țurlea, *Școala Română din Franța*, București, Edit. Academiei Române, 1994.

¹⁶² Titu Maiorescu și prima generație de maioreșcieni. *Correspondență*, p.105.

sentimentul mișcării, al vieții debordante, confuză și nedefinită la suprafață, dar perfect ordonată în mașinăria ei internă, am simțit-o la Paris”¹⁶³.

În același timp însă, C. Rădulescu-Motru, aflat la École des Hautes Études prin 1889-1890, ținea să noteze: „Am trăit un an de viață cosmopolită, în care am simțit binefacerile unei civilizații cu adevărat ospitaliere. Parisul este singurul oraș mare din Europa în care străinul se simte ca la el acasă. Nimeni nu-l jicnește aducându-i aminte continuu că civilizația pe care o gustă este opera altora”. De aceea, „este în viața Parisului un ritm de umanism care lipsește din toate celelalte orașe mari ale Europei”. Nici comparațiile nu lipsesc atunci când filosoful caută să detașeze câteva din însușirile francezilor. Aceștia „n-au ostentația bogăției lor. Nu insistă asupra originalității lor naționale. Geniul francez n-are nevoie de reclamă. Tendința spre general și uman, de care vorbesc adesea aceia care vor să caracterizeze geniul francez, este ieșită din această particularitate a francezului de a nu face paradă de însușirile lui naționale. Un ungar, un bulgar, un sârb și chiar un român la orișice ocazie se pune înaintea, ca valori de comparație; un francez niciodată”¹⁶⁴.

Dar și în perioada interbelică comparațiile dădeau câștig de cauză Parisului. Constantin Balmuș, cu specializări la Berlin și Bonn (1922-1924), ajuns bursier al Școlii Române de la Roma (1924-1926), se îndreaptă pentru un scurt sejur spre Paris, scriindu-i în iulie 1926 lui G. Călinescu că orașul „e splendid din toate punctele de vedere” și că viața este „extrem de ieftină” comparativ cu Italia, care i-a „nenorocit finanțele”; în plus, aici era o „atmosfera splendidă, de libertate, de adevărată civilizație”¹⁶⁵. Așadar, imagini diferite, provenite din experiențe, din afinități și conduite diferite.

Însă nu ar trebui să se creadă că admirația pentru Franța și cultura ei au fost fără rezerve, la fel cum nici atașamentul față de Germania – deseori exprimat – nu s-a bucurat de unanimitate. Cu toate acestea, influența Germană nu a fost deloc insignifiantă și fără urmări notabile asupra evoluției societății românești. În discursul său la Academia Română, din 1891, când se aniversau 25 de ani de la fondarea acestei instituții, marele om politic care a contribuit decisiv la modernizarea țării, Mihail Kogălniceanu, nu întâmplător a insistat mai mult asupra mediului său formativ din anii adolescenței: „Toată viața mea, și tânăr și în vârstă coaptă,

am mărturisit în mai multe rânduri că culturii germane, că Universității din Berlin, că societății germane, bărbaților și marilor patrioți care au operat reînălțarea și unitatea Germaniei, dătoresc în mare parte tot ce am devenit în țara mea și că la focul patriotismului german s-a aprins făclia patriotismului meu român”¹⁶⁶. Erau afirmații ale celui care, după un scurt sejur studentesc la Lunéville alături de fiii domnitorului Mihail Sturdza, a trebuit să-și desăvârșească formația intelectuală departe de „contagiunea ideilor revoluționare”, la Berlin, într-un mediu auster, unde „educația este mai profundă, moravurile mai inocente și obiceiurile mai patriarhale”¹⁶⁷.

Totodată, exemplul Societății Junimea este mai mult decât revelator, prin prestigiul social, literar și intelectual fără rival în perioada 1866-1918, dar și după aceea, precum și prin influența exercitată în viața politică românească. Titu Maiorescu, artizanul și liderul incontestabil al acestei grupări, care a jucat un rol decisiv în orientarea culturii române până la primul război mondial, avea o formație strict germană (liceul la Viena, universitatea la Berlin și doctoratul la Giessen), cu toate că nici cultura franceză nu i-a fost străină (studii de drept la Paris între 1859-1861). Deși majoritatea membrilor Junimii (printre ei numeroși universitari, oameni politici ajunși în fotolii ministeriale, înalți funcționari etc) aveau o formație franceză, cu toate acestea tonul și direcția ideologică erau date de o relativă minoritate (o pătrime) care privea cu mare admirație spre cultura germană, considerată prin disciplina și rigoarea ei, prin conservatorism, prin sistemul politic bismarckian și tactul pedagogic, drept singurul model ce ar servi intereselor societății românești, în vreme ce modelul francez era acuzat de prea multă superficialitate și spirit revoluționar¹⁶⁸. Iar Titu Maiorescu, ca ministru al Educației ori ca rector al Universității din București, a contribuit la orientarea diverselor branșe de studii în principal spre modelul german, rezultat evident în structura învățământului superior românesc de la finele secolului XIX și până în preajma celui de-al doilea război mondial. Nu întâmplător, unul dintre junimiștii de atunci și protejat al lui Maiorescu, viitorul universitar Ioan Bogdan, a fost însărcinat să studieze la fața locului principiile și modul de organizare al școlilor germane, elaborând la întoarcere, în 1886, un voluminos raport¹⁶⁹. Iar acestea sunt doar câteva

¹⁶⁶ „Analele Academiei Române. Dezbateri”, s. II, t. 13, 1890-1891, p.264.

¹⁶⁷ Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu istoric*, Iași, Edit. Junimea, 1974, p.67-103.

¹⁶⁸ Pentru aceste aspecte vezi C.G. Bedreag, *Quelques aspects de „Junimea de Iassy”. 1863-1872-1885*, în vol. *Omagiu lui Ion I. Nistor, 1912-1937*, Cernăuți, Tip. „Glasul Bucovinei”, 1937, p.121-155.

¹⁶⁹ I. Bogdan, *Raport asupra școalelor secundare din Germania*, București, Edit. C. Göbl, 1886, VIII-260 p.

¹⁶³ *Ibidem*, p.97.

¹⁶⁴ C. Rădulescu-Motru, *Mărturisiri*, p.42-43.

¹⁶⁵ G. Călinescu și contemporanii săi (*Corespondență primită*), I, ed. Nicolae Mecu, București, Edit. Minerva, 1984, p.45.

argumente. Fără a generaliza însă, se poate constata faptul că în anii 1870-1880 – și nu doar în planul culturii – mai toate reacțiile anti-junimiste erau apreciate de regulă ca atitudini anti-germaniste și susținătoare ale „neolatinismului”.

Pe de altă parte, Maiorescu a profitat de poziția sa politică și socială oferind cu generozitate burse protejaților lui (îndeosebi pentru Germania), posturi, șanse de afirmare etc. El este cel care impunea discipolilor aflați prin capitalele europene să-i ofere în schimburile epistolare descrieri cât mai fidele ale evenimentelor politice și culturale de acolo, ale locurilor văzute și ale celor constatate¹⁷⁰. Impunea așadar, printr-un subtil tact pedagogic, exercițiul inițierii și cunoașterii prin observație directă, prin spirit critic și comparație. Sub impulsurile lui Maiorescu, călătoriile de studii în străinătate au căpătat intenții și scopuri rigurose motivate, cât mai bine organizate, cu finalități benefice pentru societatea românească¹⁷¹. La inițiativa și prin intervențiile lui directe și eficiente au studiat în Germania viitoare personalități ale culturii noastre, profesori universitari, precum C. Rădulescu-Motru, P.P. Negulescu, Teohari Antonescu, D. Evolceanu, C. Litzica, Al. Philippide, I.Al. Rădulescu-Pogoneanu, S. Mehedinți etc., cu toții lăsând posterității – deși adeseori inconștient – pagini descriptive și analitice de impresionantă vigoare.

Privită dinspre România, universitatea germană oferea înainte de toate o abundență de cursuri și de catedre, garanție – în opinia românilor – a unei activități intelectuale intense. Această comparație cantitativă a devenit repede un exercițiu de stil pentru a se cere și la noi crearea de noi catedre, existând în arhivele universitare și în cele ale Ministerului Instrucțiunii numeroase memorii și rapoarte, ca să nu mai vorbim de multitudinea articolelor din periodice, prin care se sublinia întârzierea noastră științifică, oferindu-se o lungă listă de cursuri și materii care lipseau universităților românești.

În 1930, Traian Herseni privea știința germană – asemenea altor conaționali – ca pe o „știință vie, neanchilozată”, care a produs un stat, un cetățean, o economie *model*. De aceea publică, nu fără semnificație, sub aparența unei enumerări obositoare de date, un provocator studiu intitulat

¹⁷⁰ Vezi volumul *Titu Maiorescu și prima generație de maiorescieni. Corespondență*, citat.

¹⁷¹ Vezi Lucian Nastasă, *Generație și schimbare în istoriografia română (sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX)*, p.36-47.

*Socialul ca obiect de preocupare științifică în universitățile germane*¹⁷², ce scoate în evidență complexitatea sociologiei ca materie de învățământ superior, care la noi a rămas în canoanele stabilite cam pe la finele secolului XIX, în vreme ce disciplina a devenit „și o metodă” fără de care nu mai poate progresa convenabil nici o altă știință umană, epoca fiind una „sociologică”, în care practic s-a schimbat perspectiva cercetării. Din numeroasele discipline sociologice sau conexe acestuia predate la universitățile germane, era greu de închipuit că în România se vor introduce prea curând materii precum antropologia filosofică și sociologia puterii, sociologia politică socială, sociologia popoarelor naturale, filosofia socială, sociologia opiniei publice și a presei etc. De aceea, conchidea Herseni, „țările mai înapoiate ar trebui să tragă învățături de mare preț din modelul german”, care a pus știința în serviciul societății, îndeplinind astfel o funcție socială.

Germania a constituit așadar și un model pedagogic, universitățile ei servind mai pretutindeni în Europa ca element de referință¹⁷³. Foarte mulți studioși de la noi sunt fascinați de acest aspect, o mare parte din reflecțiile lor având ca temă fundamentală descrierea universităților din punct de vedere instituțional-organizatoric, a cursurilor, a corpului profesoral, a evoluției diverselor discipline de studiu etc. Ca loc de învățământ și de cercetare, universitatea germană reunea nu doar profesori și studenți, ci beneficia și de un semnificativ corp intermediar, cel al *privat-docenților*¹⁷⁴. În plus, exista o reală concurență între diferitele stabilimente de învățământ superior, se practicau cursurile *ex-cathedra*, iar seminariile și lucrările practice ofereau șansa multiplicării disciplinelor și a mai strictelor specializări. Sintetizându-i oarecum lui Titu Maiorescu beneficiile trecerii sale prin Heidelberg, C. Rădulescu-Motru realiza în septembrie 1890, „din cât mi-a fost posibil a întrevede în lucrările din laboratoare și clinici (...), importanța ce ar avea pentru un studiu serios cunoștința mai cu de-amănuntul a metodelor ce se practică în universitățile germane. (...) Mi-au părut laboratoarele, clinicile din Heidelberg mici, fără

¹⁷² Traian Herseni, *Socialul ca obiect de preocupare științifică în universitățile germane*, în „Arhiva pentru știința și reforma socială”, IX, 1930, nr.1-3, p.263-276.

¹⁷³ Ch. MacClelland, *State, University and Society in Germany, 1700-1914*, Cambridge, Cambridge University Press, 1980, p.2.

¹⁷⁴ Categoria privat-docenților este specifică mediului universitar german și era alcătuită din tineri, posesori ai unui doctorat, care predau în învățământul universitar, fără a primi însă un salariu fix, ci doar din ceea ce se obținea din taxele studenților înscriși la cursurile respectivului.

îndoială, comparate cu cele din Paris; dar mai potrivite pentru o preparare solidă, pentru cercetări proprii¹⁷⁵.

Modelul german apărea astfel încă de pe la finele veacului XIX ca singura alternativă posibilă la sistemul napoleonian anchilozat¹⁷⁶, lucru recunoscut de altfel și de francezi. Pe de altă parte – fapt insesizabil memoria-liștilor din epocă, dar pe care analiștii de azi l-au evidențiat deja –, universitățile germane traversau și ele spre sfârșitul secolului XIX o criză de identitate, generată de reculul idealului humboldian, universalist și dezinteresat, în fața unei Germanii utilitariste, în care efectivele de studenți sporeau incredibil, noile stabilimente tehnice concureau universitățile tradiționale și în care cultura generală pierdea teren în fața tentațiilor pe care le ofereau strictele specializări¹⁷⁷. La 1893, Dimitrie Evolceanu – ca mulți alții – nu înțelegea prea bine fenomenul în toată dimensiunea și implicațiile lui, însă îl intriga la culme faptul că în Germania, în domeniul filologiei bunăoară, cursurile generale lipseau aproape cu totul în detrimentul acribiei¹⁷⁸.

Era și acesta un motiv pentru unii de a apăra modelul francez în fața hegemoniei germane (mai ales în cazul disciplinelor canonice: filosofie, istorie). Însă un congener al celui de mai sus, istoricul Nicolae Iorga, vedea lucrurile și din altă perspectivă. În 1891 el părăsea Parisul, pentru a merge la Berlin, „fără o mărturisire de recunoștință față de profesorii mei [parizieni]”¹⁷⁹. „Toate erau așa de bine rânduite în această Germanie

¹⁷⁵ Titu Maiorescu și prima generație de maiorescieni. *Corespondență*, p.367.

¹⁷⁶ Reflecții și comparații între modelul german și cel francez vezi în „*Einsamkeit und Freiheit*” *neu besichtigt. Universitätsreformen und Disziplinenbildung in Preussen als Modell für Wissenschaftspolitik im Europa des 19. Jahrhunderts*, hrsg. Gert Schubring, Stuttgart, Steiner Verlag, 1991. Pentru a particulariza, vezi *Philologiques I. Contribution à l'histoire des disciplines littéraires en France et en Allemagne au XIXe siècle*, éd. Michel Espagne, Michel Werner, Paris, Édit. de la MSH, 1990.

¹⁷⁷ Vezi Fritz K. Ringer, *The Decline of the German Mandarins*, Cambridge (Mass.), Harvard University Press, 1969; Konrad H. Jarausch, *Students, Society and Politics in Imperial Germany. The Rise of Academic Illiberalism*, Princeton, Princeton University Press, 1982; *Les Universités germaniques. XIXe-XXe siècles*, sous la direction de Ch. Charle, număr special al revistei „Histoire de l'Éducation”, nr.62, 1994 ș.a. Despre implantațiile științifice germane în străinătate, prin teoria imperialismului cultural german, vezi Lewis S. Pyenson, *Cultural Imperialism and Exact Sciences. German Expansion Overseas, 1900-1930*, New York, Peter Lang, 1985.

¹⁷⁸ Titu Maiorescu și prima generație de maiorescieni. *Corespondență*, p.251.

¹⁷⁹ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, ed. Valeriu și Sanda Râpeanu, București, Edit. Minerva, 1984, p.141.

wilhelmiană – mărturisea el aproape trei decenii mai târziu – încât se făceau de la sine, fără să ai nevoie a intra numaidecât în legături cu oamenii”¹⁸⁰. Se pare însă că nici Berlinul nu-l încântase prea mult, pentru că va continua să aplece, în același spațiu german, un alt mediu universitar mult mai în concordanță cu temperamentul său pasional și independent. Îndreptându-se spre Leipzig, „nu lăsam în urmă nici un profesor de care să fi fost legat, nici un coleg german, dar absolut nici unul, pe care să-l fi cunoscut”. Abia aici, la Leipzig, „intram în adevărata viață germană, în viața germană a sudului, mai blândă, mai zâmbitoare, mai prietenoasă, o viață «născută, iar nu făcută», fără nimic din constrângerea pe care în orice detaliu al existenței o găsisem la Berlin”¹⁸¹. „Examenul de doctorat se făcea fără nici o solemnitate (...), prin vreo cămăruță oarecare, de la profesor la profesor, cu un singur element de datină, fracul de împrumut (...) care înlocuia vechea robă medievală. Publicul nu era admis. Totul se petrecea simplu și iute”¹⁸². Era exact mediul ce-i trebuia lui¹⁸³, pentru a obține mai repede și fără complicații doctoratul mult râvnit, așa cum procedaseră și alții anterior și cum, de exemplu, va mai face și discipolul lui Iorga, Vasile Pârvan, ajuns profesor universitar pe baza unui doctorat susținut în 1908 la Breslau (Wroclaw), cu Conrad Cichorius, după ce ezitase în fața lui Otto Hirschfeld (Berlin) și Wilken (Leipzig). De altfel, anunțându-l pe Iorga de dobândirea acestui titlu, în decembrie 1908, îi și explica schimbarea: „De la Berlin a trebuit să plec, deoarece Hirschfeld, cu micile mizerii ce mi le făcea, m-ar fi ținut un an în loc cu doctoratul”, iar una din motivații ar fi fost și faptul că, „după câte mi-ați povestit și d-voastră despre el, se pare că e un antiromân”¹⁸⁴. Evident, este o justificare bizară și exagerată, însă deseori folosită de cei care întrevedeau eșecuri în relația cu profesorii străini!

Cam la fel s-au petrecut lucrurile și cu alți studiosi români care inițial au sperat să-și desăvârșesc formația intelectuală în capitala Franței. În 1881, Al. Odobescu îi furniza lui I. Bianu rudimentele unei strategii

¹⁸⁰ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, p.144.

¹⁸¹ *Ibidem*, p.147.

¹⁸² *Ibidem*, p.149.

¹⁸³ Pentru acest aspect, dar și pentru altele, la Universitatea din Leipzig, vezi excelentul studiu semnat de Akira Hayashima, *Das Leipziger Experiment. Die erste Generation der Diplom-Kaufleute, Diplom-Handelslehrer und Bücherrevisoren an der Handelshochschule Leipzig, 1898-1921*, în „Kwansei Gakuin University. Social Sciences Review”, Nishinomiya (Japan), vol. 6, 2001, p.19-108.

¹⁸⁴ *Vasile Pârvan. Corespondență și acte*, ed. Al. Zub, București, Edit. Minerva, 1973, p.68.

„educaționale” pusă în practică încă de mulți alți conaționali: „Dacă ai putea să vii în Paris, eu aș crede că n-ar trebui să te preocupi a lua aici licența și doctoratul la facultate, ceea ce ar necesita un studiu amănunțit (și inutil) al limbii literare al stilului clasic francez. Mai bine ai face să urmezi cursurile filologice (foarte erudite și profitabile) la Școala Practică de Înalte Studii (École Pratique des Hautes Études); și după ce vei obține acolo titlul de *élève diplômé*, să mergi undeva în Germania ca să iei acolo *pro forma* o diplomă de *doctor*. Aceasta e o cale practică și folositoare”¹⁸⁵.

De altfel, „strategia” descrisă mai sus a fost ispita multor români. În martie 1888, Lazăr Șăineanu – ulterior, pentru puțină vreme, suplinitor al lui Hasdeu la Universitate, dar și apreciat pe la 1890 de unii ca cel „mai potrivit” pentru o catedră de istoria și literatura românilor, de la care a fost însă respins pentru că era evreu – îi scria lui Moses Gaster de la Paris că intenționa să rămână acolo doar un an, pentru a-și însuși „metoda științifică” franceză, pe care o aprecia, dar și talentul de a scrie al savanților francezi; însă apoi va merge la Leipzig, unde se afla Karl Brugmann, „reprezentantul de frunte al lingvisticii actuale”, orașul fiind totodată apreciat ca „centrul intelectual al Germaniei”, iar în plus, fiind mic ca dimensiuni, „poți veni mai des în contact cu profesorii, ceea ce e foarte greu într-un oraș imens ca Parisul”¹⁸⁶. Așa a și făcut, de la finele lui 1888 trecând deja la Universitatea din Leipzig, lucrând cu Brugmann și August Leskien, fiind scutit de a mai „lua inscripțiile”, iar pe baza unor lucrări anterioare i se va accepta o „mică lucrare” ca teză de doctorat. Aici însă nu va fi foarte încântat de cursurile lingvistice, predate poate de cei mai buni specialiști din Europa: aceștia au „o știință imensă”, dar fără talent pedagogic, devenind plictisitori, motiv pentru care nu se abține de la comparații: „Orice s-ar zice de francezi, dar numai ei știu să insufle entuziasm pentru știință, numai dâșii se pricep a-i da viață și mișcare”, bucurându-se în consecință că mai întâi a fost la Paris și abia apoi a venit la Leipzig¹⁸⁷.

Iar modelul pare să fi fost urmat și de alți studiosi români. În toamna lui 1889, de pildă, C. Rădulescu-Motru urmărește la Sorbona cursurile fiziologului H. Beaunis, fără o atracție specială, ca mulți alți români comportându-se precum un „diletant în voiaj”, bucurându-se mai

mult de plăcerile metropolitane și de bogata ofertă literară. „Anul cât am stat la Paris – spune el – a fost dezordonat în ceea ce privește programul studiilor. (...) Am trăit un an de viață cosmopolită”. Abia în toamna următoare, la îndemnul lui Jules Soury de la École des Hautes Études, va merge în Germania, mai întâi la Heidelberg, apoi la München, unde „începe o altă viață” cu frecventarea regulată a cursurilor și bibliotecii, cu vizitarea teatrelor și pinacotecilor etc, totul „după un plan regulat”. La Leipzig face practică în laboratorul lui Wilhelm Wundt – fondatorul psihologiei experimentale –, unde îl impresionează „atmosfera de gândire pură” și în care „domnea un spirit foarte liberal”, savantul fiind „un profesor minunat, care nu căuta să-și impună părerea lui, ci dădea libertate deplină elevilor săi”¹⁸⁸. De altfel, lui Wilhelm Wundt îi vor datora o bună parte din formația lor intelectuală alți viitori universitari, precum Ion Petrovici, Dimitrie Gusti, Petre Andrei și Fl. Ștefănescu-Goangă.

După absolvirea studiilor universitare la București, Teohari Antonescu s-a arătat deosebit de pasionat de istoria lumii antice și de arheologie, sub influența lui Al. Odobescu, care l-a și sprijinit pentru a intra în cercul „protejaților” lui Titu Maiorescu. La intervenția acestuia din urmă, Antonescu obține o generoasă bursă pentru specializare în apusul Europei. Protectorul său spera astfel ca discipolul să se inițieze temeinic și să profeseze apoi în domeniul arheologiei și al istoriei vechi, poate și cu gândul nemărturisit de a găsi un înlocuitor, cândva, pentru Gr.G. Tocilescu, profesorul de la Universitatea din București, deloc prețuit în cercul Junimii și, totodată, un oponent înverșunat, catalogat ca aparținător al „vechii școli” istoriografice, alături de B.P. Hasdeu și V.A. Urechia. Pentru început, Antonescu audiază la École des Hautes Études din Paris (din noiembrie 1889 până în februarie 1890) cursurile de epigrafie latină ale lui H. de Villefosse și Cagnat, pe cele de epigrafie greacă ale lui Th. Homolle, cursurile de paleografie ale lui M. Chatelain, precum și diverse alte prelegeri susținute de M. Collignon (despre ceremonii funerare în epoca clasică), Girard (instituții judiciare în Grecia), B. Haussoullier ș.a.¹⁸⁹. După acest scurt stagiul, Teohari Antonescu s-a îndreptat spre universitățile germane, firește, la dorința lui Maiorescu. La Heidelberg a audiat îndeosebi cursurile lui Friedrich von Duhn asupra antichităților etrusce, iar la Berlin a fost atras de prelegerile lui Adolf Furtwängler și Reinhard Kekule. În mod deosebit însă, Teohari Antonescu va afla stimuli în noile propuneri și

¹⁸⁵ *Scrisori către I. Bianu*, III, ed. Marieta și Petre Croicu, București, Edit. Minerva, 1976, p.103.

¹⁸⁶ *M. Gaster în corespondență*, ed. Virgiliu Florea, București, Edit. Minerva, 1985, p.143.

¹⁸⁷ *Ibidem*, p.150-152.

¹⁸⁸ C. Rădulescu-Motru, *Mărturisiri*, p.23-30, 44-47.

¹⁸⁹ Vezi caietele lui T. Antonescu la Muzeul de Literatură a Moldovei din Iași, caiet 8569/1 (66 p.). Cuprinde însemnări luate la cursuri, în perioada 1889-1890.

deschideri spre civilizația indiană, textele sanscrite și studiul comparativ al limbilor indo-europene și al diverselor religii, domenii care vor constitui punctul de plecare al multora din studiile lui ulterioare. Din acest punct de vedere, șederea în Germania a multor tineri din România a coincis cu o extraordinară ascensiune a interesului față de problematica idiomurilor și a filiațiilor indo-europene, îndeosebi universitarii filologi punând bazele unei veritabile „școli” în domeniu.

După un scurt stagiul la Universitatea din München – și nu înainte de a călători prin mai multe centre culturale germane, precum Dresda – T. Antonescu se îndreaptă spre Grecia, pentru a participa la activitățile Institutului arheologic german, sub conducerea lui W. Dörpfeld, care ținea cursuri chiar în incinta Acropolei ateniene, și cu dorința de a studia antichitățile miceniene, de a călători în Asia Mică (la Troia), pe țărmul Mării Egee și prin insule. Experiența dobândită aici este fascinantă, iar notațiile sale jurnaliere referitoare la spațiul elen în general, și la cel atenian în special, sunt unice în literatura noastră¹⁹⁰. Aflat în preajma lui Dörpfeld, istoricul român are șansa să cunoască o sumă de alți savanți străini, atrași cu toții de profesionalismul, șarmul și bunăvoința magistrului, care le organizează excursii pe la mai toate ruinele și monumentele antice din Pelopones și de pe insulele Mării Egee, până în Creta. Nu este o întâmplare că într-o asemenea companie T. Antonescu va cunoaște pe Arthur Evans, pasionat de hieroglife și care, după 1900, va face una din cele mai senzaționale descoperiri arheologice, palatul de la Cnossos.

Asemenea lui Teohari Antonescu, Simion Mehedinți obține și el licența la București (1892), după care își începe ca bursier studiile de geografie la Paris, pentru ca din toamna lui 1893 până în 1896 să le continue la Berlin și Leipzig, la această din urmă Universitate susținând doctoratul abia în 1899, cu o disertație despre *Die kartographische Induktion*. Ca rezultat al opțiunii lui pentru acest din urmă mediu academic stă însușirea determinismului geografic german, dar este evidentă și influența lui Paul Vidal de la Blanche – cofondator în 1891 a publicației „Annales de géographie” –, atât de dominantă în mai tot ceea ce a predat și scris Mehedinți, cu impact nu doar asupra geografilor, ci și a istoricilor. În fond, mergând tot pe urmele unui german, Vidal de la Blanche (iar apoi și Mehedinți, dar și ginerele său C.C. Giurescu) a insistat asupra interacțiunii și interdependenței între om și mediul său înconjurător. Asemenea geografului francez, Mehedinți a recurs la istorie, precum și la alte

¹⁹⁰ Teohari Antonescu, *Jurnal, 1893-1908*, ed. Lucian Nastasă, Cluj, Edit. Limes, 2005.

discipline (ca psihologia) pentru a fundamenta o nouă geografie, solid legată de istorie, dar și cu o largă abordare interdisciplinară.

Aidoma celor amintiți mai sus, contactul lui Ioan Andrieșescu cu mediul formativ german a fost esențial. După ce și-a luat doctoratul la Iași, cu un subiect de preistorie, a plecat în Germania pe cheltuială proprie, studiind la Berlin și lucrând pe șantiere arheologice împreună cu Gustav Kossinna – unul din primii care au introdus preistoria ca disciplină științifică, începând cu 1902 – și Hubert Schmidt, acesta din urmă deschizând seria săpăturilor sistematice la celebra stațiune neolitică de la Cucuteni-Băiceni (jud. Iași)¹⁹¹. Cu alte cuvinte, Andrieșescu s-a specializat într-un domeniu în care la noi, până la el, activaseră doar neprofesioniștii, fiind apoi și principalul atu pentru care Vasile Pârvan l-a susținut în ocuparea unei catedre universitare.

Așadar, mult mai elogiși și deplin atașați de modelul intelectual german s-au dovedit a fi cei care căutau să scoată câmpul lor propriu de studiu de sub dominația exclusivă a tradiționalelor întocmiri așa-zis „literare” sau „filosofice” și de a găsi o alternativă în modelul științific implantat mai puternic în Germania. În afara lui C. Rădulescu-Motru pentru psihologia experimentală, Teohari Antonescu pentru arheologie, Simion Mehedinți pentru geografie, Ioan Andrieșescu pentru preistorie, invocați mai sus, se cuvin a mai fi amintiți George Murnu și Nicolae Bănescu pentru bizantinologie, Ștefan Zeletin pentru sociologie istorică ș.a. Însă cel mai revelator exemplu îl constituie filologia romanică, lingvistul german Friedrich Diez fiind cel ce a creat o puternică tradiție și mai ales o școală în studiul strict științific al idiomurilor neolatine. Iar prin succesorul său, Meyer-Lübke (anterior profesor la Jena și Viena), Universitatea din Bonn a atras mereu pe cei mai reprezentativi filologi români. În *Memoriile* sale, Iorgu Iordan explică, credem, cel mai complet rațiunile profunde ce puteau determina frecventarea unei universități germane, începând cu existența catedrelor strict specializate și până la sistemul de recrutare a corpului didactic¹⁹².

Pe de altă parte, pedagogia, ca disciplină de studiu, a constituit pentru tinerii români un domeniu favorit, cu adevărat apt să reformeze și să amelioreze învățământul autohton. Plecând în 1907 pentru trei ani la Jena,

¹⁹¹ Lucian Nastasă, *Unele date în legătură cu istoricul descoperirilor de la Cucuteni*, în „Acta Moldaviae Meridionalis”, Vaslui, V-VI, 1983-1984, p.513-522.

¹⁹² I. Iordan, *Memorii*, II, București, Edit. Albatros, 1977, p.28-69. Pentru o mai scurtă călătorie în Germania, înainte de primul război mondial, vezi vol. I, p.220-231.

Onisifor Ghibu motivează în volumul său de memorialistică, *Pe baricadele vieții. Anii mei de învățatură*, rațiunile acestei opțiuni, întrucât orașul, „pe vremea aceea, era metropola mondială a pedagogiei”¹⁹³, aici audiind în principal cursurile lui Wilhelm Rein și Rudolf Eucken. Îndeosebi lecțiile acestuia din urmă i-au oferit lui Ghibu o „armătură etică”, care îi „completa o lacună de care se resimțea adânc viața noastră românească, lipsită aproape cu totul de preocupări etice mai înalte”¹⁹⁴. Ulterior s-a îndreptat spre Heidelberg, atras nu de „faima lui de vechi oraș studentesc cu tradiții de idile și de farmec unic, ci de faima a doi profesori”, Wilhelm Windelband (de istoria filosofiei) și Ernst Troeltsch (teolog)¹⁹⁵. Iar un traseu asemănător a avut și Vladimir Ghidionescu, devenit profesor de pedagogie tot la Cluj și fondator al unui excelent Laborator de pedagogie experimentală și pedologie, primul din spațiul românesc. Așadar, punerea în lucru a învățământului specializat de inițiere în metodele de cercetare a fost un mijloc de atragere a studenților cei mai mobili și mai motivați profesional. La toate acestea, cum s-a sugerat deja, la sfârșitul secolului XIX s-au adăugat și argumentele utilitariste în funcție de competiția economică și culturală internațională.

Au existat însă și „mișcări” atipice ale peregrinărilor academice, nu doar din Franța spre Germania – cum a rezultat din exemplele de mai sus –, ci și invers. Titu Maiorescu ar putea fi un prim exemplu. După ce și-a luat doctoratul în filosofie la Geissen, la 26 iunie 1859, din toamnă s-a îndreptat spre Paris, cu o bursă acordată de Eforia școalelor, pentru a dobândi un doctorat în litere. Constată însă că în comparație cu Germania, viața la Paris era foarte scumpă, iar banii ce-i avea erau insuficienți. În plus, nu găsește capitala Franței un oraș atractiv, ci dimpotrivă. Contrar motivelor pentru care fusese trimis aici, a urmat cursurile facultății de drept (între 1859-1861), pentru ca finalmente să-și echivaleze la Paris diverse diplome și atestate germane, reușind să se înscrie și la un doctorat în litere. Însă disertația i-a fost respinsă de comisie, consolându-se până la urmă cu licența în drept.

Mai mult pare să fi profitat Dimitrie Gusti, care a petrecut în cele două țări intervalul dintre 1900-1909. Mai întâi student la filosofie în

¹⁹³ Iar într-o epistolă adresată lui N. Iorga în toamna lui 1908, Ghibu aprecia că „Jena e un mic Pantheon german”, străzile și multe din locuințe amintind că pe acolo au stat cândva Schiller, Goethe, Fichte, Luther etc. (*Onisifor Ghibu în corespondență*, I, ed. Mihai O. Ghibu, București, Edit. Semne, 1998, p.302).

¹⁹⁴ Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieții. Anii mei de învățatură*, ed. Nadia Nicolescu, Cluj, Edit. Dacia, 1981, p.231.

¹⁹⁵ *Ibidem*, p.131; în general, pentru Germania vezi p.169-185.

Berlin, apoi la Leipzig (unde va rămâne patru ani), revenind din nou la Berlin pentru a audia pe Franz von Liszt – creatorul școlii sociologice de criminalistică –, Gusti se va îndrepta finalmente spre Paris, unde va lucra cu Durkheim, specializându-se în sociologie, deși dobândise deja titlul de doctor, încă din 1904, cu o disertație pregătită sub îndrumarea lui W. Wundt, intitulată *Egoismus und Altruismus*, cu subtitlul *Zur soziologischen Motivation des praktischen Wollens*, și participase activ la seminariile lui Fr. Paulsen¹⁹⁶ și Barth (pentru etică), Büchner, Schmoller și Liszt (pentru sociologie și drept)¹⁹⁷. Cu toate acestea, ajuns profesor la Universitatea din Iași în 1910, își va propune să înființeze un seminar de sociologie și etică așa cum l-a cunoscut el în Germania, în care profesorul și studenții dezbăt și cercetează problemele în discuție.

Așadar, ocupând o poziție dominantă în domeniul cercetării europene încă de la finele secolului XIX, cu remarcabile inovații pedagogice – prin instituirea seminariilor și laboratoarelor, prin propunerea a noi și noi materii de interes didactic –, învățământul superior german devenise în primul rând un spațiu al concurenței între diverse stabilimente universitare¹⁹⁸. Este și motivul pentru care arareori aflăm studenți ce au frecventat doar o singură universitate, iar câteva exemplificări sunt ilustrative: Ilie Bărbulescu și-a luat licența la București, după care s-a specializat în filologie la Leipzig și Berlin, anterior trecând și pe la Zagreb și Praga; Ștefan Bărsănescu, licențiat în drept și litere la Iași, a frecventat apoi universitățile din Berlin, Jena și München, pentru ca doctoratul să-l susțină în țară, în 1925; Romulus Cândea a făcut mai întâi teologia la Cernăuți, după care a urmat studii de filosofie la Berlin și Leipzig, la această din urmă universitate susținând doctoratul în 1916; Al. Dima și-a luat licența la București, continuând studiile la Berlin, München și Viena; C. Dimitrescu-Iași a terminat literele la Iași, după care se va specializa la Berlin și Leipzig; Constantin Fedeleș a absolvit mai întâi literele la Iași, în 1903, după care a trecut pentru specializare în filosofie și psihologie pe la universitățile din Berlin, Leipzig și München, susținându-și doctoratul la

¹⁹⁶ Vezi D. Gusti, *Aniversarea lui [Fr.] Paulsen*, în „Noua revistă română”, II, 1900, nr.15 (1 aug.), p.104-106, ce conține date în legătură cu activitatea și concepția filosofică a acestuia.

¹⁹⁷ Pentru această perioadă din viața sa vezi Ovidiu Bădina, Octavian Neamțu, *Dimitrie Gusti*, București, Edit. Tineretului, 1967, p.25-70.

¹⁹⁸ Vezi Rudolf Stichweh, *La différenciation des disciplines dans les universités allemandes du XIXe siècle*, în „Histoire de l'Éducation”, Paris, no.62/1994 (număr special sub titlul *Les universités germaniques. XIXe-XXe siècles*, sub direcția lui Ch. Charle), p.55-73.

stabilimentul din urmă; Petru Mihăilescu, după o licență la București, și-a continuat specializarea la Berlin și München; Ion Rădulescu-Pogoneanu a studiat filosofia la Leipzig, Berlin și Jena; Alexandru Roșca, licențiat în litere la Cluj în 1928, a frecventat apoi cursurile de psihologie, sociologie și estetică de la Hamburg și Leipzig, pentru ca doctoratul să și-l susțină în țară, în 1930 ș.a.

De altfel, strategia studiilor itinerante a fost specifică învățământului superior german, care permitea reunirea diverselor certificate (credite transferabile) ce justificau semestrele necesare prezentării la examenele de doctorat, spre deosebire de mediul francez, care impunea „sedentarismul” universitar. Sosit la Berlin în toamna lui 1903, pentru a-și pregăti și susține aici doctoratul în istorie, Ioan Ursu se va înscrie în semestrul următor la München, justificându-și alegerea cât se poate de simplu, într-o epistolă adresată lui Dimitrie Onciul: „Am crezut că e bine să cunosc și alte universități și orașe din Germania și de aceea m-am folosit de prilejul că sunt la început, pentru ca să ascult un semestru – în nici un caz mai mult – și pe profesorii de aici”¹⁹⁹. A rămas însă la München un an și jumătate, audiind cursurile lui Karl Heigel și Karl Krumbacher, pentru ca apoi – deși intenționa să treacă și pe la Leipzig, unde preda Lamprecht – să revină la Berlin și să-și susțină disertația doctorală abia la începutul anului 1907.

Concluzionând parcă, filologul Iorgu Iordan explică în câteva pagini din însemnările lui memorialistice motivațiile profunde ale studioșilor români de a merge în Germania, în primul rând datorită „posibilităților numeroase de a se instrui în sensul larg al termenului”²⁰⁰. Este de la sine înțeles faptul că treziți din letargia moldo-valahă, studioșii români depășesc repede simplele intenții de instrucție universitară, călătoria transformându-se de cele mai multe ori într-un extraordinar exercițiu de informare și cunoaștere extinsă la toate palierele societății germane. În afara descrierilor și aprecierilor asupra unor universități precum Göttingen (leagănul renașterii universitare germane), Berlin, Leipzig, Halle, Bonn sau Heidelberg, nu este neglijată nici viața cotidiană, economia, starea politică și culturală. Adresându-se lui Septimiu Albini, președintele Societății „Transilvania”, Onisifor Ghibu îi justifică acestuia în februarie 1908 necesitatea de a mai rămâne la studiu în Germania, întrucât unui student nu îi este „permis să stea numai cu cartea în mână – căci aceasta o poate face

¹⁹⁹ *Apud* Ioana Ursu, Dumitru Preda, *Biografia unei conștiințe: Ioan Ursu*, Cluj, Edit. Dacia, 1987, p.38.

²⁰⁰ Iorgu Iordan, *Memorii*, I, București, Edit. Albatros, 1977, p.229.

și într-alt loc –, ci trebuie să caute a cunoaște temeinic toate manifestațiunile de viață culturală pe care le întâlnește aici și din care adesea poate profita mai mult decât din carte”²⁰¹.

De aceea, multe din relatări devin veritabile mărturii-document de epocă, în care tensiunea diferențelor de civilizație dintre cele două spații anevoie a putut fi escamotată. Vasile Pârvan, aflat la Jena pentru specializare în arheologia clasică, considera de datoria sa să informeze pe cei din țară despre realitățile din spațiul teuton, publicând în „Voința națională” câteva *Schițe din viața socială germană*²⁰², în care, finalmente, lansa provocatoarea întrebare: „când va veni și la noi, cu același ritm înălțător și sfânt al luminii” progresul prin instituțiile de cultură? Era, poate, și reacția firească la suspiciunea mereu afișată de profesorii germani față de tinerii veniți din România, așa cum rezultă din epistola adresată lui I. Bogdan în iunie 1905, din Berlin, în care îi spunea că „ceea ce m-a amărât însă, nu atât pentru mine, cât pentru țara noastră, a fost neîncrederea, aproape disprețul, cu care suntem tratați de învățații de aici”²⁰³.

Nu vom insista acum asupra sentimentelor de uimire, de încântare sau de dezamăgire naivă manifestate de călători pentru tot ceea ce a însemnat lumea extrauniversitară. Călătoria de studii a rămas pentru cei mai mulți principala îndeletnicire, fiind mai cu toții preocupați să-și îndrepte pașii spre acele stabilimente care ofereau finalități profitabile mai apoi în țară. Este și explicația pentru care aproape toți studenții români aflați în Germania au trecut prin cel puțin două-trei universități – după cum am arătat deja –, parcă mereu nehotărâți și în căutare de tot felul de facilități sau stimulente intelectuale.

În acest context, în 1909, Ion Andrieșescu – viitor profesor de preistorie la București – îi oferea lui Vasile Bogrea o veritabilă analiză comparativă între diversele centre universitare germane, cu reflecții amare în ce privește starea instituțiilor similare din țară. Referindu-se la Berlin, de exemplu, uimirea sa e fără rețineri: „Mijloacele materiale nu picură, curg, și nu se cruță banul când e vorba de școli și cultură, mai ales că pentru prusaci e o chestie de ambiție a completa Universității puținătatea anilor vechimei cu bogăția mijloacelor culturale – e drept, fără pereche. Astfel, se ridică Universitatea cea nouă din Berlin deasupra tuturor celorlalte, care se mândresc că au apucat veacul de mijloc”. Este impresionat îndeosebi de

²⁰¹ *Onisifor Ghibu în corespondență*, I, p.12.

²⁰² În „Voința națională”, XXI, 1904, nr.5903, p.1-2; nr.5904, p.1 (semnat: V. Andrei).

²⁰³ *V. Pârvan. Corespondență și acte*, p.18.

biblioteca din Berlin, pe care o consideră „unică în lume”: „nu e carte și nu e colecție veche sau nouă care dacă nu e în bibliotecă, ceea ce se întâmplă rar să nu fie, [este] căutată la toate bibliotecile germane și adusă celui ce a cerut-o (...). E o organizație model, care explică conștiințiozitatea până și a celor mai mediocre cercetări ale nemților”²⁰⁴. În același registru se înscriu și descrierile lui Ion A. Rădulescu-Pogoneanu făcute mentorului său din țară, Titu Maiorescu, atunci când se oprește la Berlin și Leipzig²⁰⁵. Iar această atmosferă și explică prezența foarte numeroasă în deceniul premergător primei conflagrații mondiale a studenților străini îndeosebi la Berlin, de altfel cea mai frecventată universitate europeană după Paris și Viena²⁰⁶, care multora le-a făcut „o bună impresie”, mai ales că viața cotidiană era foarte ieftină.

De altfel, se poate afirma pe bună dreptate că Universitatea din Berlin, „universitatea ideală”, „modelul”, a fost produsul concepțiilor lui Wilhelm von Humboldt, în ceea ce privește unitatea dintre învățământ și cercetare, libertatea cunoașterii și autonomia corpului profesoral. El i-a asigurat totodată și locația (aceeași și acum, pe bulevardul „Unter den Linden”), iar nu întâmplător poartă și numele fondatorului. Deși stabilimentul a început să funcționeze încă din 1810, primii studenți români la Berlin au fost Mihail Kogălniceanu și cei doi fii ai principelui Mihail Sturdza, înmatriculați în 1837, după un scurt sejur la Lunéville (Franța)²⁰⁷. În afara „literaților” deja menționați a fi trecut pe aici, facultatea de litere din Berlin a mai fost frecventată de: Nicolae Bagdasar, care și-a susținut aici doctoratul în 1926, devenind apoi profesor de istoria filosofiei la Universitatea din Iași; Ștefan Bezdechi s-a specializat în studii grecești după ce-și prezentase licența la București, ulterior devenind profesor la Universitatea din Cluj; Vasile Bogrea a absolvit literele la Iași, după care și-a continuat studiile la Berlin între 1910-1913, predând apoi limbile clasice la Cluj; Nicolae Cartoian și-a desăvârșit aici studiile, ajungând

²⁰⁴ *Documente literare*, I, ed. Gh. Cardaș, București, Edit. Minerva, 1971, p.66-67. Vezi și scrisoarea lui Andrieșescu către N. Iorga, din 29 iulie 1909, despre jubileul de 500 ani al Universității din Leipzig (I.E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, X, București, 1940, p.17).

²⁰⁵ Titu Maiorescu și prima generație de maioreșceni. *Corespondență*, p.406-419.

²⁰⁶ Cf. raportului întocmit de Victor Karady, *Relations inter-universitaires et rapports culturels en Europe (1871-1945)*, Paris, Centre de Sociologie de l'Éducation et de la Culture, 1992. La Berlin, de pildă, în 1899/1900, din 5473 studenți, 675 erau străini, iar în 1910/11, din 7641 studenți, 1048 erau străini.

²⁰⁷ D.C. Amzăr, *Kogălniceanu la Berlin. Câteva date noi din vremea studiilor*, în „Cercetări literare”, III, 1939, p.295-318.

profesor de istoria literaturii române vechi la Universitatea din București; Constantin Diculescu a absolvit mai întâi în țară teologia, după care a urmat în capitala Germaniei cursurile facultății de filosofie, aici dobândind doctoratul în istorie universală, pentru ca apoi să predea la Cluj această materie, din 1925²⁰⁸; Ion Găvănescu, cu un doctorat la Berlin în 1887 – unde i-a audiat pe Fr. Paulsen (care l-a influențat vizibil) și G. von Gizycki –, fiind apoi profesor de pedagogie, psihologie și estetică la Universitatea din Iași; Simion Mândrescu și-a luat licența în țară, pentru ca apoi să se specializeze la Berlin, cu Erich Schmidt, Gustav Roethe, Paulsen, I. Vahlen și Alois Brandl, dobândind și un doctorat, pentru ca ulterior să ocupe catedra de germanistică de la București; Nicolae Quintescu și-a susținut aici doctoratul în filosofie în 1867, după ce a trecut și pe la Universitatea din Bonn, devenind apoi profesor de latină la facultățile de litere din Iași și mai apoi București; Eugeniu Speranția a studiat doi ani la Berlin – în 1913 și 1914 –, după ce anterior își luase doctoratul la București, ajungând profesor de sociologie la Universitatea din Cluj; Iuliu Valaori, după o licență la București și cursurile Școlii Practice de Înalte Studii de la Paris, și-a trecut doctoratul în litere la Berlin, în 1910, devenind apoi profesor la universitatea din capitală, totodată director al învățământului secundar și superior, secretar general al Ministerului Instrucțiunii, de mai multe ori deputat ș.a.

Evident, nu ne-am propus aici a parcurge sistematic toate universitățile germane și nici publicul românesc ce le-a frecventat. Însă pentru o imagine cât de cât sugestivă în acest sens se cuvine a ne opri totuși și asupra altor câteva centre germane de educație elevată, care și-au pus amprenta în formarea unei fracțiuni din elita românească, cu atribuții de seamă în învățământul superior românesc. De pildă, Universitatea din München a atras pe mulți din cei ce au dorit să se specializeze în bizantinologie, aici activând celebrul Karl Krumbacher. Pe la acesta din urmă au trecut și și-au însușit fundamentele bizantinologiei moderne: George Murnu, care va obține aici doctoratul în 1901, după o licență în țară, mergând apoi – ca și Teohari Antonescu – în Grecia, ca membru al Școlii Germane de acolo (1903), va reveni apoi la München în 1905 pentru studii de arheologie și istoria artei, pentru ca în anul următor să frecventeze Universitatea din Berlin (lucrând cu Ulrich von Willamowitz-Moellendorf, R. Delbrück, O. Wulff ș.a.), devenind în cele din urmă profesor la Universitatea din București; Nicolae Bănescu și-a susținut aici doctoratul în

²⁰⁸ Datorită unei boli mintale, Diculescu a ieșit la pensie la 30 iunie 1936, în același an găsindu-și sfârșitul.

1914, ajungând profesor de bizantinologie la Cluj și București. Iar pentru alte materii umaniste au mai trecut pe aici: Iordache Făcăoaru, care a dobândit titlul de doctor în 1931, cu o disertație despre *Soziale Auslese, ihre biologischen und psychologischen Grundlagen*, activând apoi ca asistent la Institutul de igienă și igienă socială din Cluj; Victor Iancu s-a specializat la Viena și München (1930-1936), la universitatea din urmă susținându-și doctoratul în 1938, fiind ulterior asistent la Cluj și pentru puțină vreme conferențiar la Iași (iar în anii regimului comunist predând literatura comparată și universală la Institutul Pedagogic din Timișoara); Gr. Tabacaru, susținându-și la München doctoratul în filosofie, în 1915, predând apoi pedagogia la Universitatea din Iași, cu o activitate publicistică impresionantă etc.

Nici celelalte universități germane n-au fost mai prejos. Leipzigul, ca unul din cele mai vechi stabilimente de învățământ superior (1409) și important centru comercial, a atras de timpuriu tineri din întreaga Europă, Wolfgang von Goethe – care a studiat aici între 1765-1768 – supranumindu-l „Micul Paris”. Iar pentru cei ce se pregăteau în filologie, de pildă, încă de pe la finele veacului XIX Universitatea din Leipzig devenise – după expresia lui Sextil Pușcariu, aflat la studii aici – „câmpul de activitate al frunțașilor neogramatici”²⁰⁹. Într-adevăr, atunci și în acest loc filologia atinsese „apogeul pozitivismului”, prin activitatea lui Karl Brugmann, Leskien (slavist), Eduard Sievers (germanist), Gustav Weigand (romanistică) ș.a., care imprimaseră lingvisticii științificitatea atât de invocată, prin stabilirea de legi, prin înlăturarea „speculațiilor romantice”, istorismul lingvistic fiind pe primul plan, utilizându-se în exces comparatismul. În acest context, dintre viitorii noștri universitari și-au făcut studiile aici: George G. Antonescu, care după un scurt sejur la Berlin și-a trecut la Leipzig doctoratul în filosofie, devenind ulterior profesor de pedagogie la universitatea din București; Theodor Capidan și-a susținut aici doctoratul în 1907, în filologie, ulterior fiind profesor la universitățile din Cluj și București; Romulus Căndea a studiat mai întâi la Berlin, pentru ca în 1916 să-și susțină disertația doctorală la Leipzig, în filosofie, devenind apoi profesor de istorie la universitățile din Cernăuți și Cluj; C. Dimitrescu-Iași și-a continuat aici studiile, luându-și doctoratul în 1877, ajungând profesor de psihologie, pedagogie și estetică la Universitatea din Iași, iar din 1885 profesor de istoria filosofiei la București, cu contribuții majore la Legea Instrucțiunii Publice din 1898, rector al universității din capitală vreme de 12 ani, în mai multe rânduri deputat și senator; Dimitrie

²⁰⁹ Sextil Pușcariu, *Călare pe două veacuri. Amintiri de tinerețe (1895-1906)*, p.31.

Gusti și-a susținut doctoratul la Leipzig, în 1904; Friedrich Lang a făcut doi ani de studii aici (1914-1917), susținând apoi doctoratul la Cluj, unde a și ocupat ulterior catedra de germanistică; Pericle Papahagi și-a susținut aici doctoratul în litere, predând apoi dialectologie și folclor romanic la universitatea din capitală; Ion Sân-Giorgiu și-a luat doctoratul în filosofie la Leipzig, devenind apoi profesor de germană la Universitatea din București ș.a.

Pe la alte universități germane au mai trecut: Vl. Ghidionescu, mai întâi cu o licență la București, în 1899, după care s-a specializat pe la universitățile din Paris, Geneva, Zürich, Berlin și Jena²¹⁰, devenind doctor la aceasta din urmă în 1910, ulterior predând pedagogia la Cluj; Kurt Horedt și-a luat licența la Cluj, specializându-se apoi la universitățile din Kiel, Leipzig și Bonn, la aceasta din urmă susținându-și doctoratul cu o teză despre *Cultura Wietenberg*; Constantin Narly, absolvent al facultății de litere din Iași chiar la finele primului război mondial, după care va merge vreme de trei ani pentru specializare la Berlin și Göttingen, la această din urmă trecându-și doctoratul în 1924, devenind apoi profesor de pedagogie la Universitatea din Cernăuți, iar din 1940 la cea din Iași, fiind totodată – din 1926 – membru al consiliului legislativ; Tudor Vianu a susținut la Tübingen doctoratul în filosofie, în 1923 ș.a.

Ceea ce a entuziasmat cu adevărat pe intelectualii români a fost libertatea de care se bucurau studenții în Germania. Viața în universități reprezenta o ruptură de cutumele învățământului secundar și pregătea într-adevăr pentru autonomia vieții adulte. Studenții noștri sunt seduși de sociabilitatea juvenilă intensă, de *Korps* sau *Burschenschaften*, care întrețin uzajele aristocratice ale duelurilor sau bețiilor colective. „Pe vremea aceea, în Germania – rememora C. Rădulescu-Motru –, întreaga viață studențească era organizată în corporații. Unele aveau coduri de onoare foarte complicate, practicau duelul și mențineau în veacul al XIX-lea o mentalitate perimată. Totuși aceste organizații își aveau importanța lor, căci nivelau diferențele dintre clasele sociale, punând pe nobili în directă legătură cu intelectualii de origine burgheză sau proletară”²¹¹. De altfel, acest aspect a fost bine sintetizat de Sextil Pușcariu într-un volum de memorialistică, atunci când afirma că „nu cunoști Germania fără să fi fost

²¹⁰ Vezi Vl. Ghidionescu, *Vagabondajul meu de student*, în „Patria”, XVI, 1934, nr.100 (3 mai), p.2. Conferință ținută studenților de la filosofie și litere, la 28 aprilie, în care a vorbit despre studenția lui la Paris, la Geneva – unde a întâlnit pe Flournoy, cu mare influență asupra sa –, Zürich (lucrând cu Meumann, fondatorul pedagogiei experimentale), Berlin și Jena (unde a audiat pe Haeckel și pe Eucken).

²¹¹ C. Rădulescu-Motru, *Mărturisiri*, p.27.

membru al unor *Verein-uri*²¹². Până și Vasile Pârvan, cu tot temperamentul său auster și predispus mai mult la studiu decât la activitățile extra-universitare, surprinde o sumă de trăsături de caracter ale poporului german pornind de la felul în care acesta își petrece timpul liber, evident, cu referiri critice la situația din țară și concluzionând că „disciplina intelectuală și morală a unui popor poate să-i producă petreceri și bucurii de cel mai înalt grad chiar când acestui popor îi lipsește voiciunea popoarelor sudice și scânteia de geniu intensiv a orientului”²¹³.

Însă dincolo de aceste aspecte surprinse mai sus, trebuie totuși reliefate și altele, generate de un soi de „educație ascunsă”, evidențiată deja, generatoare de atitudini antiliberale până spre finele primului război mondial²¹⁴. Dezvoltarea politicii studențești, elitismul universitar, atitudinea corporațiilor studențești devenite tot mai exclusiviste, autoritariste și naționaliste, existența unei minorități deosebit de active care va impune corpului studențesc antisemitismul, antisocialismul și ideea superiorității rasiale – vor lăsa urme adânci și în spiritul multor tineri români aflați la studii în Germania, care au îndrăgit socializarea, dar uneori inconștient, reveniți în țară, au dovedit atitudini antidemocratice. Iar acest mecanism va fi și mai evident pentru deceniul premergător celui de-al doilea război mondial, în care ideologia național-socialistă promovată de cel de-al Treilea Reich a marcat conduita multor intelectuali români.

De altfel, primul război mondial a diminuat considerabil nu doar prezența studioșilor români în acest spațiu, ci și simpatia față de această națiune. Iar mărturiile în acest sens nu sunt de neglijat. Dincolo de dificultățile economice pe care le traversa Germania imediat după conflagrație, care au dus la creșterea cheltuielilor străinilor pentru studii datorită hiperinflației, s-au mai impus și alte aspecte. Deși imediat după război unii tineri români au optat încă pentru universitățile germane, alegerea lor nu a fost privită cu ochi buni de o serie de conaționali, plasați

²¹² Sextil Pușcariu, *Călare pe două veacuri. Amintiri de tinerețe (1895-1906)*, p.52.

²¹³ V. Pârvan, *Sărbători și petreceri*, în „Voința națională”, XXXIII, 1905, nr.5983, p.1; nr.5984, p.1-2 (semnat V. Andrei); pentru citat vezi nr.5983.

²¹⁴ Konrad H. Jarausch, *Students, society, and politics in imperial Germany. The rise of academic illiberalism*, Princeton, Princeton University Press, 1982; *In search of a liberal Germany. Studies in the history of German liberalism from 1789 to the present*, edited by Konrad H. Jarausch and Larry Eugene Jone, New York, Berg, 1990; Patricia Mason, *Die Auswahl der „besseren Elemente“. Ausländische und jüdische Studenten und die Zulassung von Frauen an deutschen Universitäten 1890-1909*, în „Jahrbuch für Universitätsgeschichte“, Bd. 5, 2002, p.185-198.

deja în funcții de decizie și care uneori exagerau în mod evident anti-germanismul lor. Este și cazul lui Nicolae Iorga, care până pe la 1914 manifestase un real atașament față de cultura germană, publicând în limba acesteia câteva lucrări fundamentale, dar care ulterior va fi capabil să reproșeze – de exemplu – unui tânăr filolog în formare (lui Iorgu Iordan) alegerea de a studia la Bonn vreme de un an (1921/22), chiar dacă pe cheltuielă proprie: „Părerea mea statornică – îi comunica Iorga lui Iordan la 6 martie 1923 – e aceea că un român care consimte, după ce am suferit de la germani, să învețe acolo, își umilește țara”²¹⁵.

Dar până și un universitar rațional precum Sextil Pușcariu – care era de formație germană – își formula cam în astfel de termeni opiniile într-o epistolă adresată lui I. Bianu în 1924: „Înainte de război aveam o stimă atât de mare pentru poporul german încât îi iertam toate defectele. De când i-am văzut însă, în război, sălbateci, neomenoși, îngâmfați și hapsâni, mi-a scăzut această stimă atât de mult, încât le văd și păcatele pe care înainte nu le observam”²¹⁶. Cu toate acestea, nu i-a displicut ideologia tinerilor legionari interbelici – publicând chiar un articol intitulat *De ce cred în biruința legionară* (în „Buna Vestire” din 8 decembrie 1937) –, iar în anii ultimei conflagrații mondiale a primit cu satisfacție conducerea Institutului Cultural Român din Berlin (din august 1940).

Însă așa cum a rezultat deja, atașamentul față de Germania și cultura ei nu era de dată recentă, în perioada interbelică – așadar și în vremea Republicii de la Weimar – mulți din tinerii români ce și-au făcut studiile acolo devenind apoi susținătorii și propovăduitorii „spiritului german”, la fel cum alții nu s-au contaminat de ideologia de extremă dreapta, ci dimpotrivă. Dincolo de acest aspect însă se cuvin a fi evidențiate în primul rând acumulările intelectuale ale tinerilor români, îndeosebi în științele fundamentale, dar și în cele aplicate, de înaltă tehnologie pentru

²¹⁵ *Destăinuiri: Iorgu Iordan. Corespondența mea cu N. Iorga*, în „Manuscriptum”, V, 1974, nr.2, p.84. Vezi și *N. Iorga. Corespondență*, II, ed. Ecaterina Vaum, București, Edit. Minerva, 1986, p.195-196.

²¹⁶ *Scrisori către Ioan Bianu*, III, ed. Marieta și Petre Croicu, București, Edit. Minerva, 1976, p.612. Totuși, în același an 1924, refuză a participa la primul Congres de bizantinologie de la București, solidarizându-se astfel cu „învățații germani”, cu care era în relații „prea strânse” și nu dorea să le aducă „o mare jignire” (*Nicolae Iorga și Universitatea din Cluj. Corespondență (1919-1940)*, ed. Petre Țurlea și Stelian Mândruț, București, Edit. Academiei Române, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, 2005, p.142).

acea vreme²¹⁷. La fel cum nu trebuie omise progresele din chimie, biologie (de exemplu în ceea ce privește ereditatea, eugenia), antropologie, geopolitică, adaptarea unor concepții filosofice naționaliste germane la construcțiile similare din spațiul românesc etc, toate acestea fiind stimulate și de prezența la noi, la București (ca și la Sofia ori Belgrad), a unui Institut care să promoveze *Kulturpolitik* celui de-al Treilea Reich.

Sunt acestea doar câteva ipostaze ale filierelor și ale manierei în care a fost receptat spațiul german, sub raportul contribuției lui la formarea elitei universitare românești. Fără să acoperim aici întreaga gamă de direcții susceptibile a fi investigate pe această temă, se impune aproape de la sine concluzia că frecventarea universităților germane a avut indiscutabil efecte intelectuale remarcabile asupra culturii științifice de la finele secolului XIX și din întregul veac XX.

Tot aceluiași spirit formativ se cuvine adăugată și Universitatea din Strasbourg, deși numărul românilor care au studiat aici a fost insignifiant, îndeosebi al celor cu o viitoare carieră universitară. La trecerea sa prin localitate, în 1893, aceasta îi aducea aminte lui Mihail Dragomirescu mai degrabă de satele românești: „Un oraș în care simți tăcerea și liniștea satelor noastre de țară, când toți din sat pleacă la câmp”²¹⁸ – cu toate că de la anexarea ei de către Germania trecuseră mai bine de două decenii. Și totuși, sub dominația germană, Strasbourg își schimbase înfățișarea. În afara unei vieți administrative și economice mult mai dinamice, orașul s-a extins, într-o manieră modernă, a fost construit un teatru, un palat de justiție, dar mai ales o splendidă universitate și o școală de medicină. Tot nemții au edificat aici o bibliotecă, deopotrivă universitară și municipală, care până la primul război mondial – când Harvard îi va lua locul – a fost cea mai importantă din lume, prin cele mai mult de o jumătate de milion de volume. Într-un asemenea cadru și-a petrecut Onisifor Ghibu anul academic 1907/8, audiind în principal cursurile de filosofie și pedagogie ale lui Theobald Ziegler. Nu cu totul ignorat a rămas stabilimentul din Strasbourg după primul război mondial, când a revenit sub autoritatea franceză, pe aici trecând Mihai Uță, care a urmat cursurile universităților din București și Lyon, după care își va trece doctoratul în filosofie la Strasbourg, în 1928, devenind profesor la Liceul Militar din Iași, iar o vreme suplinitor de filosofie modernă și contemporană la universitatea din același oraș.

²¹⁷ Pentru un cadru general vezi *Science, Technology and National Socialism*, edited by Monika Renneberg and Mark Walker, Cambridge, Cambridge University Press, 1994.

²¹⁸ Titu Maiorescu și prima generație de maioreșceni, p.97.

Austria s-a bucurat de o specială căutare, deși uneori a beneficiat de imagini oarecum contradictorii. Frecventată mai mult pentru specialități precum lingvistica, Austria a constituit până la primul război mondial unul din punctele de atracție mai ales pentru tinerii studiosi din Transilvania și Bucovina. Mai mult, ea a fost asociată aceluiași spirit german ce fascina o parte a intelectualității noastre, spiritul de ordine și disciplină, raționalismul și temeinicia lucrului bine făcut. Dacă Nicolae Iorga era prin 1892-1893 mult mai atras de Austria provincială decât de cea „pudrată și birocratizată din Viena”²¹⁹, un intelectual ardelean cu studii în capitala imperiului găsea societatea vieneză din anii imediat anteriori izbucnirii primei conflagrații mondiale drept „afabilă, primitoare, ospitalieră, prevenitoare față de toți străinii”, care erau bine primiți și „înzestrați cu fel și fel de favoruri numai și numai ca acești străini să plece cu impresii bune din Viena și cu admirație pentru vienezii”²²⁰.

De altfel, începând cu ultimele două decenii ale veacului XIX și până spre debutul primului război mondial, universitatea vieneză a constituit cea mai importantă instituție de învățământ superior din Europa centrală și răsăriteană, reunind cel mai numeros public studentesc din imperiu²²¹, pe plan continental nefiind depășită decât de Paris. Dintr-o analiză efectuată pe un eșantion de studenți vienezii în anii 1880 și 1900, rezultă că din 413 studenți înscriși la facultatea de litere, 1,2% erau din România, în vreme ce studenții români ca limbă maternă de la litere erau ceva mai numeroși (2,8%), datorită prezenței tinerilor studiosi din Ardeal²²².

²¹⁹ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, p.154.

²²⁰ Dr. Cosma, *Viena de odinioară și Viena de azi*, în „Patria”, Cluj, IV, 1922, nr.7 (11 ianuarie), p.1-2.

²²¹ Victor Karady, *De la métropole académique à l'université de province. Note sur la place de Vienne dans le marché international des études supérieures (1880-1938)*, în „Revue germanique internationale”, 1/1994, p.221-242; vezi și Waltraud Heindl, *Ausländische Studentinnen an der Universität Wien vor dem Ersten Weltkrieg. Zum Problem der studentischen Migrationen in Europa*, în vol. *Wegenetz europäischen Geistes. II. Universitäten und Studenten. Die Bedeutung studentischer Migrationen in Mittel- und Südosteuropa vom 18. bis zum 20. Jahrhundert*, hrsg. Richard Georg Plaschka und Karlheinz Mack, Wien/München, Verlag für Geschichte und Politik/Oldenbourg, 1987, p.317-343.

²²² Victor Karady, *De la métropole académique à l'université de province. Note sur la place de Vienne dans le marché international des études supérieures (1880-1938)*, p.231.

Din pleiada de viitori universitari „literari”, evocăm prezența în capitala imperiului doar a câtorva, asupra cărora studiile făcute aici au lăsat urme evidente: Ioan Paul, care după terminarea liceului de la Blaj a urmat cursurile Universității din Viena (1877-1883), pentru ca doctoratul să-l susțină la Budapesta, cu o teza în limba maghiară despre *Noul curent popular din literatura română*; Gr.G. Tocilescu, după o specializare la Praga, s-a îndreptat spre Viena, unde aprofundează epigrafia și arheologia pe lângă Otto Hirschfeld; Ioan Nistor, după o licență obținută la Cernăuți (în 1903), va merge apoi la Viena, pentru specializare (1908-1909), având ca profesori pe C.J. Jirecek, Eswald Redlich, Emil Ottenthal, Alfons Dopsch, Hans Ubersberger ș.a., susținându-și doctoratul la 22 martie 1909, pentru ca ulterior să-și continue peregrinările academice la München și Leipzig²²³. Un viitor coleg de profesorat al lui Nistor, Eugen Herzog, a avut chiar mult mai adânci legături cu universitatea vieneză. Născut în capitala imperiului, a urmat aici studiile superioare, obținând doctoratul în 1897, în 1900 fiind abilitat ca docent, pentru ca în 1910 să devină profesor agregat onorific, un an mai târziu trecând ca titular la Universitatea din Cernăuți, la catedra de filologie romanică, fiind păstrat în această poziție și după 1918. Iar un destin oarecum asemănător l-a avut și Sextil Pușcariu, care după studii la Leipzig și Sorbona își va continua specializarea la Viena (1902-1904), sub îndrumarea lui Wilhelm Meyer-Lübke²²⁴, devenind docent privat pentru limbile romanice la facultatea de litere de aici (1904-1906) și trecând apoi ca profesor agregat extraordinar la Universitatea din Cernăuți, unde va rămâne până în 1919, când se va muta la Cluj.

Atras de același Meyer-Lübke a fost Dumitru Caracostea, care între 1909-1912 se specializează la Viena în filologie romanică. Asemenea altor români, ajuns în capitala Imperiului, Caracostea a fost inițial „descurajat – după cum mărturisește – să văd atmosfera care era în jurul acestui maestru; era atâta preocupare de strictă documentare, era atât orizont în ceea ce făcea și stringentă metodă”, încât era chiar gata să renunțe la bursă, necrezând că ar putea să-și treacă vreodată doctoratul la Viena. Pe de altă parte, viitorul universitar era dezamăgit și de faptul că pur și simplu, la început, nu se putuse apropia de Meyer-Lübke: „seminarul lui

²²³ Astrid Agache, Dumitru Agache, *Ion Nistor – docent al Universității din Viena*, în vol. *Ion Nistor (1876-962)*, ed. Al. Zub, Iași, Edit. Universității „Al.I. Cuza”, 1993, p.41-94.

²²⁴ Vezi Sextil Pușcariu, *Călare pe două veacuri. Amintiri de tinerețe (1895-1906)*, p.279-382.

era așa alcătuit încât un străin foarte greu era admis la discuții, să fie membru al seminarului”²²⁵. Se crease un soi de *numerus clausus* în jurul lui Meyer-Lübke, însă fără ca acesta să știe, iar prin perseverență Caracostea va răzbi să se facă remarcat, luându-și apoi doctoratul și rămânând aici și în anul 1913/4 ca lector de limba și literatura română. Iar printre colegi a mai avut pe Anita Belciugățeanu, viitoare asistentă la catedra de italianistică a Universității din București, și pe Ernst Gamillscheg, ajuns un celebru romanist la universitățile din Innsbruck, Berlin, București, Tübingen, Zürich și Saarbrücken.

Sedus de filosofie încă de pe băncile liceului, Lucian Blaga și-a continuat studiile superioare la Viena (1917-1920), fără a urma cursurile cu asiduitate, dar profitând mai ales de bogăția bibliotecii universitare, punându-și astfel bazele unei culturi filosofice ce a lăsat urme adânci și în opera sa literară. A audiat totuși prelegerile lui Adolf Stöhr (psihologie), Robert Reininger (raționalism și empirism înainte de Kant, dar și lecții de filosofie indiană), Wilhelm Jerusalem (care tocmai în anul 1917/8 ținea un curs de interpretare a lui *Faust*, de Goethe), Karl Camillo Schneider (semnificația „generației” în biologie, sociologie și cosmologie), Samuel Oppenheim (introducere în „teoria Lunii”) ș.a. Finalmente, la 26 noiembrie 1920, Lucian Blaga își va susține doctoratul, cu teza *Kultur und Erkenntnis*²²⁶. În același an 1920, Tudor Vianu plănuiise să meargă la Leipzig, însă repede își schimbă direcția spre Viena, unde va urma patru semestre, cu intenția unei specializări în psihologie. Asemenea lui Blaga, Vianu audiază cu mult interes cursurile lui W. Jerusalem, printre altele autor al unor lucrări care vor influența concepțiile estetice ale viitorului universitar român²²⁷. De la Viena, Tudor Vianu va pleca la Tübingen, unde va sta până în 1923, susținându-și disertația doctorală.

Însă Viena de după război nu mai era cea anterioară, „intra în decadentă”, devenind „simbolul lichidării unui imperiu”, după expresia lui Nichifor Crainic, ajuns și el aici în toamna lui 1920. De altfel, acesta caută să profite mai mult de industria paraculturală decât de ofertele intelectuale ale facultății de litere, pentru că „eu plec la Viena să mă cultiv pentru mine,

²²⁵ Cf. amintirile lui Caracostea, publicate de Petre Stroe, *Profesiune de credință: D. Caracostea*, în „Manuscriptum”, XII, 1981, nr.1, p.89.

²²⁶ Mai multe detalii în Ion Bălu, *Viața lui Lucian Blaga*, I, București, Edit. Libra, 1995, p.168-276. Vezi și Eugen Glück, *Lucian Blaga – Dosarul de la Universitatea din Viena*, în „Manuscriptum”, XVIII, 1987, nr.1, p.142-152.

²²⁷ Îndeosebi *Der kritische Idealismus und die reine Logik* (1905) și *Wege und Ziele der Ästhetik* (1906), dar și lucrarea postumă *Einführung in die Soziologie* (1926).

pentru viitoarea mea carieră de publicist liber, fără nici o obligație oficială”²²⁸. Așa se face că deși vreme de doi ani a frecventat diverse cursuri de filosofie, dar și teologice, fără a obține vreun atestat, spre senectute a ținut să noteze că perioada aceea a trăit-o cu „o intensitate ca pentru douăzeci de ani”, conturând „tot ce aveam mai specific în mine”²²⁹. Iar ca el n-au fost puțini!

Ceva mai devreme – între 1913-1916 – trecuse pe la Viena și Coriolan Petranu, care va obține un doctorat în istoria artelor în 1917. Pentru aceeași specializare a mers mai apoi și Virgil Vătășianu, care după un an de studii la Praga (1920/1) se va îndrepta spre Viena (1921/2), Cluj (1923-1925) și București (1925/6), pentru ca din nou să revină în capitala Austriei, susținându-și doctoratul la 23 martie 1927 cu celebrul Josef Strygowski, la ale cărui cursuri participase nu demult și Tudor Vianu. Absolvent al facultății de litere din Cluj, cu o licență în sociologie, pedagogie și psihologie, Aurel Pampu va pleca în 1933 la Viena, la specializare, doar pentru șase luni, lucrând aici cu Anna Freud și Alfred Adler, iar la Institutul de psihologie fiind în preajma lui Karl Bühler și a soției acestuia, abia apoi îndreptându-se spre Paris, în vederea pregătirii doctoratului. La numai un an după Pampu, în 1934, Ioan Chelcea a studiat un semestru la Viena discipline precum muzeologia, etnografia și antropologia, primele două specialități sub conducerea lui Arthur Haberlandt (director la „Museum für Volkskunden”), iar ultima sub direcția lui Victor Lebzelter (directorul Muzeului de istorie naturală din Viena).

Pe lângă cei deja invocați, pe la Universitatea din Viena au mai trecut și alți „literați”, precum G. Bogdan-Duică (1886), I. Bogdan (1890), C. Giurescu (1903-1906)²³⁰, Ilie Bărbulescu (1898), Dimitrie Marmeliuc (1886-1888), Iosif Popovici (1900), Marton Roska (1908-1909), Silviu Dragomir (1909-1910), Ilie Minea (1905), D.D. Roșca (1918-1919), Grigore Nandriș (1919-1920), Nicolae Mărgineanu (1928), Victor Iancu (1930-1933), Vasile Grecu (1905-1907) – aceștia fiind doar câțiva din cei care au profitat de ambianța intelectuală, este adevărat că mult diferită, de dinainte și de după prima conflagrație mondială.

²²⁸ Nichifor Crainic, *Zile albe, zile negre. Memorii*, București, Edit. Gândirea, 1991, p.175.

²²⁹ *Ibidem*, p.180.

²³⁰ Stelian Măndruț, *Constantin Giurescu, bursier la Universitatea din Viena (1903-1906)*, în vol. *Timpul istoriei*, II., București, 1998, p.24-37.

Pe de altă parte, în afară de Viena, Imperiul austro-ungar beneficia deja de o veritabilă rețea de alte universități importante care au adăpostit și studiosi români, Universitatea din Graz fiind frecventată de Vasile Burlă (1840-1905), care a studiat la Viena și apoi aici, susținându-și licența în greacă și latină, devenind profesor secundar la Iași, „junimist” și cu numeroase studii de etimologie, dar și suplinitor la catedra de limba și literatura română din Iași (1875/6), apoi titularul unui „curs gratuit de limba sanscrită”.

Fără îndoială că sub aspectul rețelei de învățământ superior, după 1867 se cuvine a disocia mediul universitar austriac de cel maghiar, acesta din urmă având o dezvoltare proprie după realizarea Compromisului, în strânsă legătură cu evoluția societății ungare și implicit a Transilvaniei. Ar fi totuși oarecum nefiresc să tratăm problema itinerariilor tinerilor din Ardeal pe la diverse stabilimente din vechea Ungarie ca ținând *stricto sensu* de un *peregrinatio academica*, din motive istorice mult prea cunoscute pentru a insista acum, aici. În acest context, ne vom opri totuși asupra Universității din Budapesta, care în mod evident a avut un rol major în formarea elitei intelectuale transilvane – și nu numai –, putând vorbi la rigoare, pentru epoca de până la finele primului război mondial, de o migrație a tinerilor din acest spațiu spre metropolă, de vreme ce o universitate provincială precum cea de la Cluj a funcționat începând cu 1872.

În mod evident, până la realizarea României Mari, cel mai important mediu formativ pentru tinerii români din Ardeal a fost indiscutabil Budapesta. Aflat pe la 1893 în această metropolă, Nicolae Basilescu nu-și poate reține admirația față de orașul care tocmai căpăta contururile pe care le știm astăzi și care îi oferea „înțelesul cuvântului *elegant*”²³¹. Creată administrativ abia în 1873, prin reunirea a trei componente – Pesta, Buda și Óbuda –, capitala Ungariei rezultată după compromisul din 1867 a constituit unul din cele mai atractive centre universitare îndeosebi pentru tinerii ardeleni cu aspirații elevate. Aici și-au făcut studiile superioare complete mulți dintre transilvăneni, nu doar de etnie română, ci și maghiari, germani, evrei sau armeni, la fel cum

²³¹ Titu Maiorescu și prima generație de maioreșceni. *Corespondență*, p.28; pentru o imagine mai complexă vezi John Lukacs, *Budapest 1900. A Historical Portrait of a City and Its Culture*, New York, Grove Weidenfeld, 1988; Tamás K. Pintér, *Budapest architecture, 1900*, Budapest, Alma Grafikai Stúdió és Kiadó, 1999.

numeroși alții s-au aflat măcar în trecere pe la Budapesta, pentru două-trei semestre, pentru că mereu metropola a constituit un puternic pol de atracție pentru provinciali.

Pe de altă parte, trecerea printr-un atare stabiliment era considerată ca un indice de calitate, de bună pregătire profesională, prin care se spera – mai ales în cazul provincialilor nemaghiari – accesul la veritabila elită socială. În plus, datorită faptului că limba maghiară era obligatorie pentru oricine dorea să ocupe un post în vechea Ungarie, tot mai mulți ardeleni urmau o universitate „națională” (Cluj sau/și Budapesta), opțiunea fiind „stimulată” și de faptul că bursele de stat erau acordate doar acelor care frecventau un astfel de stabiliment. Acest lucru explică de ce după 1870 tot mai puțini tineri ardeleni se vor îndrepta spre universitățile austriece, fapt ce nu înseamnă o descreștere semnificativă pentru acestea din urmă. Iar în plus, de un real sprijin au fost și stipendiile diverselor fundații, congregații etc, în cazul românilor transilvăneni putând aminti bursele oferite de Societatea „Transilvania” din Vechiul Regat, „Gojdu”, „Șuluțiu”, „Ramonțai” etc.

În acest context, atunci când Axente Banciu a trebuit să opteze pentru o instituție de învățământ superior, „singura hotărâre definitivă pe care o luasem – afirmă în memoriile sale – era de a nu mă duce la Cluj, ci la Budapesta. Îmi dădeam seama că alt orizont sufletesc ți se deschide într-un oraș mare, decât într-unul de-a doua sau a treia mână”²³². Până și un tânăr bucureștean aflat doar în trecere pe aici în 1904 fusese „impresionat” de metropola Ungariei, „prin lărgimea și adâncimea perspectivelor ei, prin monumentalitatea clădirilor făcute cu risipă de cheltuială”, frumusețea Dunării traversată de poduri „minunate”, existența metroului etc²³³. În schimb, pe la cumpăna veacurilor XIX-XX, Budapesta nu i-a făcut „o impresie” tocmai favorabilă lui Sextil Pușcariu, aflând contraste pline de semnificație între cele două componente ale capitalei Ungariei, Pesta și Buda²³⁴. Și totuși, parcă sintetizând, Ion Lapedatu surprinde un adevăr profund resimțit de mai toți românii aflați la studii aici: „Deși ajuns într-o capitală care nu ne era simpatică, care ne înstrăina prin spiritul ei de intoleranță, șovinism și îngâmfare ungurească, totuși, în ce privește Universitatea, pot spune că era o instituțiune de la care am profitat foarte

²³² Axente Banciu, *Vălul amintirilor*, ed. S. Mândruț și A.A. Rusu, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 1998, p.177.

²³³ Constantin Kirițescu, *O viață, o lume, o epocă*, București, Edit. Sport-Turism, 1979, p.168.

²³⁴ Sextil Pușcariu, *Călare pe două veacuri. Amintiri din tinerețe (1895-1906)*, p.17.

mult, o instituțiune de la care oricine putea profita”. Iar în legătură cu profesorii, pe lângă faptul că erau „de mâna întâi”, „ei tratau și pe studenții de altă origine cu aceeași bunăvoință părintească ca și pe studenții de origine maghiară. Ba din contră, față de elementele minoritare, la care constatau zel deosebit în studiile lor, erau cu o deosebită considerație”²³⁵.

Cu toate acestea, numărul românilor care au frecventat Universitatea din Budapesta nu a fost chiar spectaculos, deși dintre foștii studenți cinci au ajuns prim-miniștri ai României²³⁶. Pe de altă parte, în afara studiilor juridice și medicale, un interes major l-au avut românii pentru facultatea de litere și filosofie. Aici și-au făcut studiile câțiva din viitorii noștri profesori universitari „literari”, precum Ilie Minea, Octavian Goga, Ioan Lupaș, Nicolae Drăganu, cam cu toții în aceeași perioadă. Ilie Minea – de pildă – a studiat în această metropolă între 1900-1905²³⁷, fiind preocupat îndeosebi de istoria medievală, paleografie și diplomatică, susținându-și disertația doctorală în 1907, cu o cercetare despre *Relațiile dintre maghiari, bulgari și valahi în vremea lui Ludovic cel Mare*, pentru elaborarea ei efectuând un stagiul de cercetare și la Viena. De asemenea, după studii liceale la Năsăud, Nicolae Drăganu a intrat la Colegiul „Eötvös” din Budapesta (în 1902), un fel de Școală Normală Superioară, urmând în paralel și cursurile facultății de litere, unde a lucrat sub îndrumarea filologului Zoltán Gombocz. Cu toții n-au avut decât de profitat, însușindu-și întreg instrumentarul necesar – de limbă și cultură maghiară – pe care îl vor pune la lucru în perioada interbelică în cadrul confruntărilor politico-istoriografice în ce privește Transilvania. Dar tot pe la Universitatea din Budapesta au mai trecut și alții, viitori profesori de învățământ superior românesc, precum G. Bogdan-Duică (ca student, 1886-1888), Gustav Oswald Kisch (ca student, 1889-1890, 1892-1893), Onisifor Ghibu (ca student, 1906-1907), György Kristóf (pentru doctorat, în 1905), Ioan Paul (pentru a-și susține doctoratul), Iosif Popovici (ca docent, între 1904-1914), Romulus Vuia (la Seminarul Normal Superior, absolvit în iunie 1910), Coriolan Suciuc (între 1914-1917) ș.a.

²³⁵ Ion I. Lapedatu, *Memorii și amintiri*, ed. Ioan Opreș, Iași, Institutul European, 1998, p.71.

²³⁶ O analiză, cu multe informații empirice, vezi la Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 2000 (pentru Budapesta, p.67-98).

²³⁷ Vezi Stelian Mândruț, *Ilie Minea, student la Universitatea din Budapesta (1900-1905)*, în vol. *Ilie Minea (1881-1943)*, ed. Al. Zub, Iași, Edit. Universității „Al.I. Cuza”, 1996, p.54-61.

Fără a deține o poziție semnificativă în itinerariile de studii ale tinerilor români aflați pe la universitățile străine, instituțiile de învățământ superior din Praga au fost frecventate îndeosebi în contextul rețelei educaționale de limbă germană dezvoltată în cadrul Imperiului austro-ungar. Cu toate acestea, începând cu 1882, vechea universitate pragueză a funcționat sub forma a două stabilimente complet independente, una de limbă cehă (Karlo-Ferdinandova Univerzita), iar cealaltă rămânând germanofonă (Karl-Ferdinand Universität), situație ce s-a perpetuat până în 1939.

Din această perspectivă, Universitatea germană din Praga – cea mai veche din Europa Centrală, fiind fondată încă din 1348 – a atras mai mulți tineri din spațiul românesc, în special pentru studiile de slavistică dezvoltate aici până spre primul război mondial. Obținând licențele în drept și litere la Universitatea din București, în 1874, Gr.G. Tocilescu a fost îndrumat de foștii lui profesori Hasdeu și Odobescu spre o specializare în istorie și slavistică la Praga²³⁸. Ajuns aici în 1875, Tocilescu va urma îndeosebi cursurile lui Fr. Miklosich și August Leskien, iar după susținerea doctoratului în filosofie la Praga, secțiunea istorică, se va îndrepta spre universitățile din Viena și Paris. La vreo două decenii după aceea, Ilie Bărbulescu și-a continuat și el studiile la Praga, după ce obținuse licența în științe istorice la Universitatea din București (1895). Nu va zăbovi prea mult, trecând ca bursier al statului pe la Zagreb, Leipzig, Berlin și Viena, pentru ca în 1899 să obțină doctoratul în litere (specialitatea slavistică) la Universitatea croată din Agram (Zagreb), disertația fiind scrisă în sârbo-croată²³⁹.

Asemenea celor amintiți mai sus au mai procedat, imediat după prima conflagrație mondială și constituirea statului cehoslovac, dar și ca o prelungire a capitalului cultural acumulat anterior: Petru Cancel, licențiat în litere și drept la București, care se va duce la Universitatea din Praga pentru a susține doctoratul, devenind apoi profesor universitar în capitală; Dumitru Mototolescu, după un doctorat în drept la București, urmează și facultatea de litere, susținându-și doctoratul în filologie slavo-română la Praga, devenind apoi profesor de istoria dreptului românesc la Universitatea din Cluj; Virgil Vătășianu, care a studiat aici în anii 1920-1921, susținându-și

²³⁸ B.P. Hasdeu și contemporanii săi români și străini, II, București, Edit. Minerva, 1983, p.256-275.

²³⁹ Cu mici adăugiri, *Introducerea* a fost publicată în „Noua revistă română”, II, 1900, nr.23, p.418-428, iar un fragment din ea a fost reprodus în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, IV, 1902, vol. VIII, p.285-286.

mai târziu doctoratul la Viena, în 1927, pe o temă de arhitectură medievală românească, devenind ulterior profesor la Universitatea din Cluj ș.a.

Deși nu ca în prima perioadă a epocii moderne, din perspectiva semnificației, Italia a continuat să reprezinte încă multă vreme un pol de atracție pentru tinerii studiosi români. Acest interes a fost alimentat și de realele afinități dintre cele două popoare, prin nelipsita invocare a latinității românilor, ușurința deprinderii limbii italiene etc. Nu întâmplător, corifeii Școlii Ardelene priveau spre Cetatea Eternă ca spre sursa fundamentală a spiritualității neamului, generând în spațiul românesc – de pildă, din punct de vedere lingvistic – chiar excese „latiniste”. La fel în epoca unirii principatelor române, când Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică, condus de M. Kogălniceanu, se adresa guvernului Italiei pentru a primi cinci studenți români la Universitatea din Torino, pornind de la considerentul că acest lucru este „mijlocul cel mai expeditiv, totodată și cel mai energic, de a facilita și de a grăbi trecerea ideilor italiene la noi, idei care singure pot să readucă vechea unificare de tendințe și de aspirațiuni ale stirpei latine”, Italia fiind „leagănul cel nepieritor al străbunilor români”²⁴⁰.

Cu toate aceste – să zicem – „tradiționale” și vechi contacte academice, de la mijlocul veacului XIX până pe la primul război mondial universitățile italiene nu au constituit cât de cât o pepinieră pentru elita românească, peninsula exercitând o atracție mai mult pentru călătoriile „de plăcere”, uneori și cu rosturi de cercetare (ca în cazul lui I. Bogdan, N. Iorga, V. Pârvan ș.a.), spațiul fiind privit ca un fel de „muzeu” în aer liber – după expresia lui Gramsci –, a cărui moștenire culturală se întindea din antichitate până mult după Renaștere. A existat totuși un contingent care, deși deloc numeros, a frecventat universitățile italiene, cu beneficii intelectuale indiscutabile, dintre viitorii universitari literari amintind pe Ioan Bianu, care a studiat la Milano doar în anul academic 1881-1882, mai mult pentru a-l audia pe celebrul filolog Ascoli, profitând însă și vizitând Italia de la un capăt la altul, pe îndelete și cu mari profituri spirituale, plănuiind apoi să treacă prin mai multe stabilimente din Occident, precum Madrid și Paris, realizându-se doar ultimul deziderat.

Însă între cele două războaie mondiale, Italia fascistă a devenit treptat ținta studenților români, pregătiți în parte să aspire – îndeosebi pentru cei de la facultățile de litere și filosofie – la cultura acestui spațiu și de dezvoltarea pe care au luat-o la noi studiile de italianistică, în principal

²⁴⁰ V.A. Urechia, *Opere complete. Didactica*, vol. I (1858-1867), ed. II, București, Tip. F. Göbl, 1883, p.128-129.

sub direcția lui Ramiro Ortiz la București și Giandomenico Serra la Cluj. Ramiro Ortiz, originar din Chieti (în Abruzzi), a venit la București în 1909, la cererea lui Ioan Bianu și la recomandarea lui Pio Rajna, inaugurând astfel catedra de literatură italiană din capitala României, pe care o va onora până în 1933, când va fi îndepărtat și se va stabili la Universitatea din Padova²⁴¹. Semnificativ este însă faptul că dacă în anul școlar 1909/10 nu avea decât doi studenți, ulterior efectivele vor crește simțitor, creându-se un corp de specialiști și iubitori ai culturii italiene ce au lăsat urme adânci sub aspectul realizărilor.

La Cluj, Giandomenico Serra, originar din Locana Canavese (Ivrea-Piemonte), a fost angajat ca lector din 1921, la recomandarea lui Matteo Bartoli (din Torino) și Karl Jaberg (din Berna), la numai câteva luni fiind numit profesor la catedra de limba și literatura italiană, rămânând în acest post până la finele anului 1939, după care a trecut la Universitatea din Cagliari. Alături de aceștia trebuie evidențiată și activitatea celui care i-a succedat lui Ortiz la catedră, Alexandru Marcu, fost membru al Școlii Române de la Roma, cu un doctorat la Florența, apreciat ca unul din marii noștri italieniști, printre altele traducător din Dante, Machiavelli, Boccaccio, Goldoni, D'Annunzio, Papini, Pirandello etc, care în anii regimului antonescian a fost subsecretar de stat la Ministerul Propagandei, motiv pentru care mai apoi a și fost condamnat la închisoare, de unde nu s-a mai întors²⁴².

Așadar, în anii interbelici, universitățile italiene au constituit un mediu important de atracție pentru tinerii studioși din spațiul românesc, chiar dacă prezența „internațională” în peninsula a rămas oarecum redusă²⁴³. De altfel, ca și în cazul Franței, la scurt timp după primul război mondial, România a depus eforturi pentru crearea și întreținerea unei Școli românești în capitala Italiei (din 1922), sub denumirea de Academia Română de la Roma, care să adăpostească și să îndrume pe tinerii studioși de la noi, interesați de diversele aspecte ale culturii și civilizației spațiului

²⁴¹ D.D. Panaitescu, *Profesorul Ramiro Ortiz (Din Arhiva Universității din București)*, în „Analele Universității din București”, Literatură universală și comparată, 1973, nr.1, p.51-60; Michaela Șchiopu, *Amintirea unui profesor: Ramiro Ortiz*, în „Revista de istorie și teorie literară”, XLV, 1997, nr.3-4, p.247-256.

²⁴² Așupra sa vezi Veronica Turcuș, *Alexandru Marcu (1894-1955). Viața și opera*, București, Edit. România Press, 2004.

²⁴³ Cf. Elisa Signori, *Una peregrinatione academica in età contemporanea. Gli studenti ebrei stranieri nelle università italiane tra le due guerre*, în „Annali di storia delle università italiane”, 4/2000, p.145.

italic (îndeosebi în ceea ce privește istoria, arheologia, artele frumoase și filologia), fapt ce explică puținătatea celor ce figurează ca studenți ordinari pe la diversele facultăți de litere peninsulare. Locul oferea însă condiții ideale de muncă, prin monumentele existente, muzee, biblioteci, universități și „academii” diverse, aici fiind și 21 de instituții străine de educație de rang superior și de cercetare.

Inițiată, organizată și condusă o vreme de Vasile Pârvan, Școala va avea un sediu propriu în Valle Giulia, început încă din 1926 și finalizat abia în 1933, precum și publicații care să valorifice rezultatele cercetărilor întreprinse de bursierii ei: *Ephemeris Dacoromana* (din 1923) și *Diplomatarium italicum* (din 1925). De-a lungul timpului, până a fost desființată, în 1947, la conducerea instituției s-au succedat, după moartea lui Vasile Pârvan, alți trei universitari – G.G. Mateescu, Emil Panaitescu și Scarlat Lambrino –, iar printre elevii ei s-au numărat viitoare personalități ale culturii române, mulți ocupând apoi și catedre universitare: Paul Nicorescu, G.G. Mateescu, Em. Panaitescu, D. Berciu, G. Călinescu, D. Ciurea, E. Condurachi, C. Daicoviciu, N. Lascu, F. Pall, Șt. Pascu, D. Pippidi, V. Vătășianu, R. Vulpe, Vladimir Dumitrescu, Șt. Bezdechi, Al. Marcu, Ștefan Pascu, Marcu Berza ș.a. În 1947, autoritățile române vor închide însă atât Școala, cât și biblioteca acesteia, iar sediul va cădea în ruină, până în 1969, când se redeschide sub denumirea de Biblioteca Română.

Deși numărul studioșilor români prezenți în Elveția pare să fi fost impresionant, nu mulți au fost cei ce au urmat cursurile vreunei facultăți de litere, cu toate că, atunci când se adresează lui Titu Maiorescu, în iulie 1889, C. Rădulescu-Motru relatează faptul că „la Zürich aproape nu mai aude decât românește. Sunt atâția români încât s-ar putea dispensa cineva de a mai învăța vreo altă limbă”²⁴⁴. Însă mai cu toții urmau îndeosebi studiile de drept și medicină, iar în număr redus pe cele de „științe”, nu doar la Zürich, ci mai ales la Lausanne și Geneva.

De altfel, la cumpăna secolelor XIX-XX, Elveția posedă șapte universități, din care trei erau germanofone (Basel, Zürich și Berna), alte trei francofone (Geneva, Lausanne și Neuchâtel), iar cea de la Fribourg era bilingvă. Semnificativ este însă faptul că toate aceste stabilimente s-au bucurat de-a lungul vremii de excelente dotări materiale, de un corp universitar cu renume și de un impresionant public studentesc, pe un fond de mare prosperitate economică, de climat politic și religios tolerant. Este

²⁴⁴ Titu Maiorescu și prima generație de maioreșceni. *Correspondență*, p.359.

de altfel explicabil cum se face că până la primul război mondial, aproape un student din doi provenea din afara Elveției.

Fără a intra acum în detalii, se cuvine a menționa totuși faptul că fiecare universitate cantonală își avea specificul ei, nu fără urmări și asupra publicului studentesc străin pe care-l atrăgea fiecare. La Zürich, de pildă, încă din perioada fondării universității, asistăm la o deosebită dezvoltare economică, ceea ce genera prosperitate, devenind astfel o sursă de atracție pentru cei din afară, îndeosebi refugiați politici și activiști radicali, stimulați mai ales de spiritul democratic ce guverna aici²⁴⁵. În aceste împrejurări, este explicabilă prezența la Universitatea din Zürich a numeroși români (în cuantum de 167 în intervalul 1871-1919)²⁴⁶, din care amintim acum dintre literari pe Vladimir Ghidionescu, care a studiat aici după absolvirea facultății de filosofie și litere din București și trecuse pentru specializare pe la Paris și Geneva, susținându-și apoi doctoratul la Jena (în 1910), devenind profesor de pedologie și pedagogie experimentală la Universitatea din Cluj.

Universitatea din Geneva a constituit și ea un important pol de atracție pentru studenții străini, fapt sesizabil aproape imediat după schimbările radicale de natură politică, socială și economică din 1846, când noii guvernanți s-au dovedit interesați printre altele și de promovarea științei, aspect favorizat mai ales de reformele instrucțiunii publice de la începutul anilor '70 ai secolului XIX. În plus, Geneva – ca și alte centre universitare elvețiene – a oferit posibilitatea contactului celor din România cu tot soiul de refugiați politici (socialiști-revoluționari, bundiști, anarhiști sau menșevici), ceea ce a contribuit la însușirea diverselor ideologii politice ale vremii, chiar de sorginte radicală. Dintre viitorii noștri universitari, la Geneva și-a desăvârșit în 1905 studiile „literare” Virgil Bărbat, aici făcând cunoștință cu scrierile lui Nietzsche, „marea revelație și călăuză convertirii”, motiv pentru care va face un pelerinaj la Weimar, în scopul studierii arhivei filosofului german²⁴⁷, ce va avea ca finalitate susținerea unui doctorat pe această temă la Berna (1909), călătorind ulterior pentru specializare în Anglia, Franța și Statele Unite, în țară devenind profesor de

sociologie la Universitatea din Cluj. Iar pentru o scurtă specializare la Geneva a trecut și Al. Roșca, în 1930, după ce anterior a mai frecventat universitățile din Cluj (fiind licențiat aici în 1928, în psihologie, sociologie și estetică), Hamburg, Leipzig și Paris, parcurgând apoi prin toate gradele academice, de la asistent (în 1930) până la profesor la facultatea de filosofie și litere din inima Ardealului²⁴⁸.

În a doua jumătate a secolului XIX, Belgia beneficia de existența a patru universități, alături de cea mai veche – Universitatea Catolică de la Louvain (întemeiată în 1426) – fiind altele stabilimente la Bruxelles, Liège și Gand. Având în vecinătate alte două rețele puternic articulate, precum cele din Franța și Germania, prea puțini tineri de la noi (dar nu în cuantum nesemnificativ) au fost atrași de oferta universitară belgiană, dintre străini preponderenți fiind studenții veniți îndeosebi din Imperiul țarist. Cu toate acestea, universitățile belgiene se bucurau de „prestigiul” de a elibera într-o manieră cât se poate de simplă diplomele de doctorat, nefiind obligatorie frecvența și nici tipărirea disertației, ceea ce a stimulat pe mulți români să urmeze această filieră, din nevoia practică de a deține un atare titlu academic. Cu toate acestea, deși românii s-au îndreptat cu predilecție spre domeniile juridice, științele sociale, economice sau politice, dintre viitorii universitari „literari” care au studiat aici putem invoca doar pe Dumitru Burileanu, care și-a luat licența la Paris (1897) și doctoratul la Bruxelles, ajungând profesor la Universitatea din București și director general al învățământului superior în Ministerul Instrucțiunii. Iar la rigoare mai putem aminti pe Dimitrie Aug. Laurian, care după studii universitare la București și-a trecut doctoratul în filosofie la Bruxelles, fiind profesor de liceu în capitală, dar și de mai multe ori director general al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, autor de manuale, cu o bogată activitate de jurnalist, încercând de câteva ori să ocupe o catedră universitară, cum vom vedea într-un alt capitol.

Deși nu a cunoscut un aport cât de cât substanțial de studii veniți din spațiul românesc, Spania a figurat printre destinațiile câtorva dintre ei, unii devenind profesori universitari. În fapt, Spania nici nu putea prezenta un interes prea mare din punct de vedere instituțional-educativ, până spre finele secolului XIX învățământul de toate gradele fiind de nivel destul de redus, poate chiar mai redus decât în România, iar diversele sincope – precum suprimarea libertății învățământului în 1875, inexistența unui

²⁴⁸ Prin decretul nr.104/1947 (în „Monitorul Oficial”, nr.34 din 11 februarie 1947).

²⁴⁵ Daniela Neumann, *Studentinnen aus dem Russischen Reich in der Schweiz (1867-1914)*, Zürich, Verlag Hans Rohr, 1987; Marc Vuilleumier, *Flüchtlinge und Immigranten in der Schweiz. Ein historischer Überblick*, Zürich, Pro Helvetia, 1989.

²⁴⁶ Lista completă, cu multe detalii, vezi în *Die Matrikel der Universität Zürich von 1833 bis 1920*, prezentată de Ulrich Helfenstein pe <http://www.rektorat.unizh.ch/matrikel/manual/hintro.html>.

²⁴⁷ Em. Panaitescu, *Virgil Bărbat*, în „Națiunea”, Cluj, V, 1931, nr.252 (27 nov.), p.1.

minister specializat al educației până în 1900 etc – neputând oferi coerență și atractivitate pentru un eventual public cât de cât motivat. În plus, deși pe la mijlocul veacului XIX existau zece universități, organizate după modelul centralist francez, singura care putea să reprezinte ceva într-o anume ierarhie era Universitatea Centrală din Madrid²⁴⁹, doar aceasta având dreptul de a acorda titlul de doctor în toată peninsula. Cu toate acestea, ca și în cazul României, un rol important în formarea elitei spaniole l-au avut universitățile occidentale, îndeosebi cele francofone (din Franța, Belgia și Elveția), dar într-o oarecare măsură și cele din Italia, Anglia și Austria, îndeosebi după 1900²⁵⁰.

De altfel, până la începutul veacului XX, doar doi viitori profesori universitari români și-au completat formația intelectuală și în Spania: Ștefan Vârgolici și Andrei Vizanti. Cel dintâi, după o licență luată la Universitatea din Iași, a urmat câteva cursuri complementare și la Universitatea din Madrid, apoi la alte instituții similare din Paris, Würzburg și Berlin. În urma periplului iberic, a elaborat câtorva studii asupra literaturii spaniole²⁵¹, fiind totodată și primul traducător al lui *Don Quijote* în limba română. În ceea ce-l privește pe Andrei Vizanti, și acesta a fost absolvent al Universității din Iași (în 1865), în anul următor câpătând o bursă de stat pentru a studia la facultatea de filosofie și litere din Madrid, unde după doi ani va susține o teză de licență despre istoria românilor. Din perioada anilor petrecuți la Madrid se păstrează de la cel din urmă o serie de texte publicate în „Buletinul Instrucțiunii Publice”, sub forma unor corespondențe, ce tratează diverse subiecte relative la mișcarea intelectuală

²⁴⁹ Această universitate a funcționat de fapt în apropierea Madridului, la Alcalá de Henares, transferându-se în metropolă, temporar în 1820 și definitiv în 1836. Vezi *L'Université en Espagne et en Amérique Latine du Moyen Âge à nos jours*, vol. I: Structures et acteurs, ed. J.L. Guereña, E.M. Fell et J.R. Aymes, Tours, Publications de l'Université de Tours-CIREMIA, 1991.

²⁵⁰ Cf. Carolina Rodríguez López, *Apprendre à l'étranger ce dont nous avons besoin chez nous. Note sur les voyages d'études des universitaires espagnols (1900-1939)*, în vol. *Academic Migrations, Elite Formation and Modernisation of Nation States in Europe (second part of the 19th century-1939)*, ed. Natalia Tikhonov și Victor Karady, Budapest, CEU-Pasts, Inc., 2005, p.9-18.

²⁵¹ Șt.G. Vârgolici, *Miguel Cervantes autorul lui Don Quijote*, în „Convorbiri literare”, II, 1868, nr.18, p.292-296; nr.20, p.324-329; idem, *Studii asupra literaturii spaniole*, în „Convorbiri literare”, III, 1869, nr.4, p.65-69; nr.5, p.83-86; nr.6, p.90-100 (despre Lope de Vega); idem, *Don Pedro Calderon de la Barca. Urmarea artei dramatice*, în „Convorbiri literare”, III, 1869, nr.19, p.325-332; nr.20, p.347-355; 1870, nr.21, p.375-380; nr.22, p.389-398 ș.a.

spaniolă, colaborând totodată acolo – în 1867 – la publicația „La Enseñanza”.

Despre un contact al lui V.A. Urechia cu mediul formativ spaniol – de rang universitar – nu se poate vorbi, legăturile acestuia fiind într-o primă etapă mai degrabă familiale, prin căsătoria lui, în 1857 (la Paris), cu Françoise Dominique Plano, fiica doctorului de Plano, medicul reginei Izabela a Spaniei. La scurt timp de la căsătorie pleacă în peninsula, unde stă din august până în noiembrie 1857, și deși soția lui va muri în anul următor, Urechia va mai întreține legătura cu foștii socri, pe care îi va vizita de mai multe ori, manifestând totodată și un anume interes pentru spațiul cultural iberic²⁵². După primul război mondial, chiar dacă nu în rețeaua universitară, Constantin Marinescu a întreprins mai multe călătorii de documentare în Spania. Absolvent al Universității din București, a urmat un stagiul de specializare la Paris, pentru ca din 1920 să fie interesat de istoria catalană, publicând de altfel volumul *La politique orientale d'Alphonse V d'Aragon, roi de Naples*, care îi va aduce calitatea de membru corespondent al Academiei Regale din Barcelona (1923), dar și premiul Patxot în 1928, la tomul amintit adăugându-se de-a lungul vremii și alte câteva studii de istorie iberică.

Deși într-o măsură mai mică, unele universități din Rusia au contribuit și ele la formarea (specializarea) în anumite branșe de studiu a câtorva viitori universitari români (și nu numai), îndeosebi în slavistică. Deși stabilimentele rusești, datorită atmosferei politice atât până la revoluția bolșevică, cât și după aceea, nu au fost capabile să rețină propriul lor public studentesc, mulți mergând la studii în apusul Europei²⁵³, în ceea ce privește subiectul nostru vom invoca aici doar câteva exemple de tineri români care au frecventat universitățile acestui spațiu, evident, într-un alt context motivațional și nu la fel de mulți ca cei proveniți din Serbia sau Bulgaria. Pentru că deși Rusia a fost o mare producătoare de studenți migranți, ea a primit totuși regulat – deși în număr limitat – tineri originari din statele naționale slave cu care avea afinități (sârbi și bulgari îndeosebi), ca să nu mai vorbim de migrația internă a studenților proveniți din rândul diverselor

²⁵² Paul Păltănea, *V.A. Urechia. Interférences avec le monde espagnol*, în „Revue roumaine d'histoire”, t.XXXI, 1992, nr.1-2, p.145-158.

²⁵³ Cf. Patrick L. Alston, *Education and the State in Tsarist Russia*, Stanford, Stanford University Press, 1969; James C. McClelland, *Autocrats and academics. Education, culture and society in Tsarist Russia*, Chicago, University of Chicago Press, 1979; Samuel Kassow, *Students, Professors and the State in the Tsarist Russia*, Berkeley, Los Angeles, University of California Press, 1989.

minorități naționale (precum polonezii), private de universități proprii în interiorul imperiului.

Absolvent al facultății de filosofie și litere din Iași cu o teză de licență despre *Istoria coloniei Sarmizegetusa* (1885) și beneficiind de „protecția” lui B.P. Hasdeu și I. Bianu, Ioan Bogdan este trimis în 1886 de ministrul Instrucțiunii Publice (D.A. Sturdza) într-o călătorie de studii, de 3 luni, în Germania de Nord (Prusia, Saxonia, Turingia), cu sarcina de a analiza la fața locului organizarea învățământului secundar, iar în anul următor obține o bursă pentru Italia. Nu la mult timp după aceea, în 1888, capătă un nou stipendiu, de data aceasta mai consistent, pentru specializare în slavistică, în Rusia, atât la îndemnul lui Hasdeu, dar și datorită lui Titu Maiorescu²⁵⁴.

Necesitatea de a pregăti specialiști în acest domeniu provenea din interesul sporit față de mărturiile slavone, mai puțin cercetate până atunci de români, dar care vor deschide noi orizonturi în cunoașterea trecutului, îndeosebi a evului mediu. Faptul fusese remarcat și de Vasile Alecsandri, într-o epistolă către I. Negruzzi, încă din 15 septembrie 1875: „M-am mirat de procedeul lui Maiorescu (...) de-a trimite la Paris pe Panu, Lambrior și Slavici, când noi avem nevoie de oameni care să cunoască limba slavă. Atâtea documente stau ascunse și neexaminat în bibliotecile din Polonia și Rusia! Chiar în Moscova și la Kiev se găsesc o mulțime, foarte importante pentru noi și pe care guvernul Rusiei ar învoi să le consultăm... Și cu toate acestea, un singur literat avem în toată țara, care să cunoască limba slavă... Hajdeu..., și Hajdeu nu poate să pună piciorul în Rusia de frică de-a nu merge mai departe [în surghiun]”²⁵⁵.

Evident, condițiile din Rusia nu erau nici măcar ca la noi, pentru a stârni cuiva entuziasmul unui mai îndelungat sejur. De altfel, I. Bogdan se plângea lui Bianu încă din octombrie 1888 de vremea deosebit de friguroasă de la St. Petersburg, în plus „viața e proastă și scumpă și cum văd, voi trăi mai prost ca-n Viena” (prețurile alimentelor fiind ridicate)²⁵⁶. Însă după inerenta adaptare, Bogdan descoperă și beneficiile. În afara celor științifice (îndeosebi în ce privește slavona), ardeleanul începe să-și formeze o tot mai bună opinie despre oamenii și civilizația acestora: „rușii sunt foarte cumsecade; de o sută de ori mai primitivi și mai sinceri decât nemții, mai puțin formalisti decât noi și incomparabil mai cinstiți. Am început a crede că

e o mare greșală a numi pe acești oameni barbari, cum avem obiceiul a-i numi noi fără să-i cunoaștem”²⁵⁷, ceea ce indică și existența multor prejudecăți față de spațiul slav, generate de o experiență istorică a românilor nu tocmai fericită în ceea ce privește relațiile politice cu Rusia. De altfel, o asemenea mentalitate părea să se contureze chiar și la I. Bogdan, după cum rezultă din epistola adresată lui Iacob C. Negruzzi la 14 aprilie 1889: „Rusia e o astfel de putere încât când ai intrat în ghiarele ei, cu greu mai poți scăpa. De când sunt aci și văd cu ochii mei ce presiune exercită rușii asupra altor popoare mici, mi se umple sufletul de ura ce o are orice ființă slabă pentru alta puternică și amenințătoare, când aceasta n-o lasă să trăiască”; „A cultiva simpatie pentru Rusia în poporul nostru, a căuta să-l apropie de ruși, de care și altfel e prea aproape prin aceeași credință, mi se pare că ar fi o politică ce ne-ar duce la urma urmelor la o abnegare a individualității noastre naționale”²⁵⁸.

Evident, sunt reflecții ocazionale, dar pline de substanță, mereu îmbogățite cu câte ceva pe parcursul perioadei petrecute în Rusia. Aflat în 1889 la Moscova, o găsește „frumoasă și originală, când o privești din clopotnița înaltă a Kremlinului; când ești însă silit să umbli pe jos prin strade pline de toate duhurile, prăfoase și strâmte și murdare; când mai ești silit să prânzești în tractire scârboase (locale mijlocii nu se află) și să trăiești foarte modest, îți cam trece pofta de cercetări archivalice ori filologice. Din toate orașele câte am văzut, în nici unul viața bogaților nu stă într-un contrast așa de mare cu a săracilor, ca aci. Oamenii de seama mea trebuie să se aclimatizeze cu voie, fără de voie cu cea din urmă, căci n-au altă alegere. Dacă arhivele și bibliotecile n-ar fi așa de bogate în materiale prețioase pentru slavistică și pentru istoria noastră, n-aș putea sta nici două luni în Moscova”²⁵⁹. Însă perioada petrecută în Rusia – la St. Petersburg și Moscova adăugându-se și Kievul – va fi deosebit de profitabilă pentru viitorul său intelectual²⁶⁰, la întoarcere ocupând catedra de slavistică a Universității din București (în 1891) și creând o adevărată „școală” în acest domeniu²⁶¹.

²⁵⁷ *Ibidem*, p.171.

²⁵⁸ I.E. Torouțiu, Gh. Cardaș, *Studii și documente literare*, vol. I (Junimea), București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina”, 1931, p.234.

²⁵⁹ *Ibidem*, p.238-239.

²⁶⁰ Vezi Damian P.Bogdan, *Legăturile slavistului Ioan Bogdan cu Rusia [1888-1914]*, în vol. *Studii privind relațiile româno-ruse*, III, București, 1963, p.181-339; idem, *Ioan Bogdan în circuitul slavisticii europene*, în „Studii. Revistă de istorie”, tom. 18, 1965, nr.1, p.3-23.

²⁶¹ Mihail Dan, *Despre activitatea didactică a lui Ioan Bogdan*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, VIII, 1965, p.235-275.

²⁵⁴ Cf. I. Negruzzi, *Ioan Bogdan, Al. Vlahuță, A. Xenopol și manuscrise ale lor*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare”, s.III, t.1, mem. 2, București, 1923, p.22.

²⁵⁵ V. Alecsandri, *Scrisori*, I, București, f.edit., 1904, p.76.

²⁵⁶ *Scrisori către Ioan Bianu*, I, p.169.

Alături de Ioan Bogdan trebuie amintită și prezența altor viitori universitari de la noi pe la universități rusești, precum Alexandru Boldur, ce va ajunge profesor de istoria românilor la Universitatea din Iași. Originar din Chișinău, Boldur a urmat cursurile facultății de drept și ale Institutului Arheologic Superior din Petersburg, devenind asistent la această universitate (1911) și docent pentru istoria dreptului (1917), pentru ca la finele războiului mondial să fie numit profesor la Institutul Superior Juridic din Sevastopol (1918-1921), după care va trece pentru scurtă vreme la Universitatea din Crimeea (martie-octombrie 1921), pentru ca în cele din urmă să ajungă la cea din Iași, inițial la „filiala” ei de teologie din Chișinău.

Deși aproape înconjurați de o lume slavă, așa cum s-a constatat mai sus interesul românilor pentru studii superioare în stabilimente slavofone a fost extrem de redus. Mai degrabă nevoia unor stricte specializări a îndreptat pașii unora spre statele din preajmă, iar faptul că după 1918 Rusia a devenit un stat sovietic, închis ermetic spre orice schimburi intelectuale cu democrațiile timpului, a determinat un oarecare aflax spre Polonia, de pildă, redescoperită ca o țară cu care aveam încă multe lucruri în comun.

În acest context, spre Polonia s-au îndreptat o serie de viitoare personalități ale culturii române, din care amintim acum pe viitorii universitari: Gh. Duzinchevici, licențiat al Universității din Iași, după care și-a susținut doctoratul la Universitatea din Lwow, în 1932, devenind lector de limba polonă la București, apoi predând în învățământul superior din Cluj; Petru Caraman, care după absolvirea facultății de litere din Iași (1921), a trecut prin mai multe universități din Polonia (Cracovia, Varșovia și Lwow), pentru ca în 1928 să-și susțină doctoratul în slavistică la Cracovia, mergând ulterior pentru specializare la Belgrad și Zagreb, în 1938 ocupând catedra de slavistică de la Iași; Grigore Nandriș, care s-a specializat în relațiile româno-slave, studiind la Cracovia și obținând un doctorat în 1922, pentru ca ulterior să ocupe catedra de slavistică de la Cernăuți; P.P. Panaitescu în același scop s-a îndreptat spre Cracovia între 1923-1924, devenind apoi profesor la Universitatea din București ș.a.

Nu vom putea omite însă din aceste proximități prezența unor români în Serbia și Croația. Deși cu o veche tradiție în ceea ce privește învățământul elevat din fostul Imperiu habsburgic – sub forma unei Academii iezuite, fondate încă din 1669 de împăratul Leopold I –, de un învățământ universitar la Zagreb, în sens modern, nu se poate vorbi decât din 1874, odată cu actul fondator al lui Franz Joseph, cel care a mai pus bazele stabilimentelor de educație superioară de la Cluj și Cernăuți. Însă pe aici a trecut Ilie Bărbulescu, care după licența în țară și călătoria de studii la

Praga, Leipzig, Berlin și Viena și-a susținut doctoratul în slavistică la Zagreb (în 1899), devenind ulterior profesor la Universitatea din Iași. Și tot aici s-a specializat în slavistică Iosif Popovici, prezentându-și apoi doctoratul în filologie la Viena, în 1900, devenind profesor la Universitatea din Cluj. Iar dintre cei care s-au specializat la Belgrad, se cuvine a invoca pe Anton Balotă, care după o licență în litere la București, s-a specializat la Belgrad în slavistică și albaneză, obținând aici și doctoratul, iar apoi fiind profesor secundar și asistent la Universitatea din București.

Nici Anglia nu a rămas multă vreme în afara interesului studioșilor români, îndeosebi pentru specializarea în diverse domenii nu neapărat „literare”. Cu câțiva ani înaintea primei conflagrații mondiale, după ce urmase în țară cursurile Universității din Iași și la o vârstă destul de înaintată pentru un astfel de scop, Ioan Botez s-a specializat la Londra în limba și literatura engleză. Ajuns acolo în iulie 1909, constată că „organizarea școlilor e cu totul deosebită” și că „cunoștințele noastre despre Londra sunt legende ridicule”²⁶². Deși în Anglia trăia „între oamenii cei mai civilizați din lume”, gândurile îi sunt mereu la Iași, „la străzile lui sparte”, dar unde i se aflau soția și copilul, iar în plus era din nou bântuit de febra tifoidă²⁶³. Ulterior, va publica volumul *Aspecte din civilizația engleză*, care conține – din perspectiva a ceea ce ne interesează aici – două capitole despre „Educația și viața publică” și „Ramurile de învățământ”.

Deși mult mai târziu, universitățile nord-americane au contribuit și ele la deschiderea unor noi orizonturi studioșilor veniți din România, îndeosebi pentru specializare în varii domenii, din care cele medicale și tehnico-aplicate par a se situa pe primul loc. Însă călătoriile de studii ale tinerilor de la noi și contactul cu America postbelică au dat naștere unui alt tip de mentalitate, diferit de cel european, fapt remarcat de altfel de mulți dintre ei²⁶⁴, ceea ce a generat chiar un soi de literatură²⁶⁵. s

Concepute și dezvoltate într-un spirit de „serviciu comunitar”, cu caracter funcțional, instrumental și pragmatic, universitățile americane trebuiau să răspundă unor nevoi în primul rând practice. Dacă la începutul

²⁶² *Scrisori către Ibrăileanu*, II, ed. M. Bordeianu, V. Botez, Gr. Botez, I. Lăzărescu și Al. Teodorescu, București, Edit. Minerva, 1971, p.29.

²⁶³ *Ibidem*, p.30.

²⁶⁴ P. Comarnescu, *Tipul de student realizat de Universitățile anglo-americane, în „Vremea”, IX, 1936, nr.463 (15 noiembrie), p.11.*

²⁶⁵ *Vezi*, de exemplu, antologia *Studii de americanistică*, ed. Alina Branda, Cluj, Edit. Fundația pentru Studii Europene, 2001, ce cuprinde texte semnate de Virgil Bărbat, Nicolae Petrescu și Petru Comarnescu.

perioadei interbelice nu toți au înțeles cât de cât convenabil învățământul superior din acest spațiu (comparativ cu cel european), cu stabilimentele lui de stat și private, în care individualismul comunităților se completa cu convingerea că progresul unei societăți nu se întemeiază doar pe diplome, ci pe o ideală și pragmatică însușire a oricărei profesii, treptat percepția s-a schimbat, universitățile americane apărând ca un model de succes și eficacitate îndeosebi în ceea ce privește activitățile de cercetare specializată.

Cum de la sine se înțelege, nu vom intra acum în particularitățile învățământului academic nord-american, însă se cuvine a menționa faptul că majoritatea românilor ajunși la specializare peste ocean au beneficiat în principal de burse ale Fundației Rokefeller. De un astfel de stipendiu a profitat între 1932-1934 Nicolae Mărgineanu, absolvent al facultății de litere și filosofie din Cluj, unde va ajunge și profesor, în SUA lucrând chiar la sediul fundației și specializându-se în psihologia muncii.

Nu am putea încheia prezentarea mediilor formative străine pentru tinerii români fără a invoca aici călătoriile de studii în spații culturale oarecum atipice, ce au impus nu doar în epoca de care ne ocupăm transferuri culturale „exotice”, dovedindu-se deosebit de atractive.

Proaspăt absolvent al facultății de filosofie și litere din București, Mircea Eliade a studiat vreme de trei ani în India, la Universitatea din Calcutta, între 1928-1931. Beneficiar al unui stipendiu acordat de maharajahul din Kassimbazar, la care s-a adăugat apoi și o bursă din țară, Eliade a deprins nu doar fundamentele filosofiei indiene, adâncindu-se în studiul religiei locale și petrecând o vreme într-o mănăstire din Himalaya, ci deopotrivă însușindu-și limbile sanscrită, pali și bengaleză, sub directa coordonare a lui Surendranath Dasgupta²⁶⁶. În plus, după cum îi mărturisea mult mai târziu lui Ionel Jianu (la 18 mai 1966), contactul cu această civilizație a fost hotărâtor în destinul său: „N-aș fi devenit, atât de repede, eu însumi fără experiența Indiei la 21 de ani”²⁶⁷.

Pe baza acestor studii, Eliade își va susține doctoratul în 1933 cu o lucrare despre *Istoria comparată a tehnicilor Yoga*²⁶⁸, apărută mai apoi (în 1936), revizuită, în limba franceză²⁶⁹, dar totodată – așa cum mărturisește el

²⁶⁶ Pentru această perioadă, vezi Mircea Eliade, *Memorii (1907-1960)*, I, ed. Mircea Handoca, București, Edit. Humanitas, 1991, p.173-228.

²⁶⁷ „Manuscriptum”, 1/1990, p.113.

²⁶⁸ *Mircea Eliade. Teza de doctorat*, în „Revista de istorie și teorie literară”, XXXI, 1983, nr.3 și 4, p.137-144 și 153-160.

²⁶⁹ Mircea Eliade, *Yoga. Essai sur l'origine de la mystique indienne*, Bucarest, Imprimerie Nationale/Paris, P. Geuthner, 1936, 336 p.

– „înțelegerea spiritualității indiene aborigene m-a ajutat, mai târziu, să înțeleg structura culturii românești”²⁷⁰. Va deveni apoi asistent la Universitatea din București, publicând mai multe romane, este atașat cultural la Londra și Lisabona, după 1945 optând însă pentru exil la Paris, iar apoi la Chicago, coordonând catedra de istoria religiilor, care astăzi îi și poartă numele²⁷¹.

c) Strategiile carierei

Ca regulă generală, reușita de a intra în rândurile corpului profesoral universitar este rezultatul unui subtil amestec între șansă, competență profesională și muncă. În plus, simpatia câștigată din partea unui mentor universitar pe băncile facultății, o colegialitate școlară, o prietenie de tinerețe, o afinitate ori înregimentare politică, înrudiri sau alianțe matrimoniale, o complementaritate profesională, chiar hobbyurile comune sunt și ele susceptibile a provoca declicul, constituind atuuri deloc de neglijat, apte a netezi calea spre un post universitar.

De pildă, A.D. Xenopol a însemnat marea șansă pentru Nicolae Iorga, uneori poate unica ce apare în viața unui om. Ca profesor la Universitatea din Iași, Xenopol a fost încă de la începuturi artizanul „fenomenului Iorga”, el a dat formă și conținut reușitei tânărului istoric în ierarhia sistemului. Bucurându-se de un real prestigiu intelectual și politic, cu evidente veleități de mentor la universitate și în cadrul „Societății științifice și literare” – în al cărei organ publicistic, „Arhiva”, avea să tipărească N. Iorga începând cu 1890 –, Xenopol înfruntă o parte influentă a corpului profesoral pentru scurtarea stagiului de studii al tânărului cu *dispoziții geniale* (cum aprecia „Era nouă” din 24 decembrie 1889) și tot el are ideea organizării unui banchet în cinstea lui Iorga, la care au participat toți universitarii în frunte cu rectorul N. Culianu²⁷². Mai mult chiar,

²⁷⁰ Idem, *Memorii (1907-1960)*, I, p.221.

²⁷¹ Asupra personalității și dimensiunii lui intelectuale vezi: Mac Linscott Ricketts, *Mircea Eliade. The Romanian roots, 1907-1945*, New York, Distributed by Columbia University Press, 1988; Mircea Handoca, *Mircea Eliade. O biografie ilustrată*, Cluj, Edit. Dacia, 2004; Florin Țurcanu, *Mircea Eliade, prizonierul istoriei*, București, Edit. Humanitas, 2006 (apărută inițial în versiune franceză, la Paris, în 2003).

²⁷² A.D. Xenopol, *Istoria ideilor mele*, în vol. *Scrisori sociale și filosofice*, ed. N. Gogoneață și Z. Ornea, București, Ed. Științifică, 1967, p.389. Vezi și Georgeta

Xenopol aranjează proaspătului absolvent o audiență la Th. Rosetti, ministru al Cultelor și Instrucțiunii pe atunci, asigurându-i-se astfel mult râvnitul stipendiu pentru studii în străinătate. Și tot el este mijlocitorul și susținătorul căsătoriei lui Iorga cu Maria Tasu, factor favorabil lărgirii legăturilor cu mediul intelectual și politic ieșean, legături de mare importanță în acel moment²⁷³.

De altfel, toți anii de până la sfârșitul veacului XIX au marcat strânse legături între magistrul și istoricul în formare²⁷⁴. Dacă în 1891 încercarea lui Xenopol de-al aduce pe Iorga la una din catedrele vacante ale facultății de litere din Iași a eșuat din motive „burocratice” (în realitate de sorginte politică, dar invocându-se și „tineretea” celui vizat)²⁷⁵, nu mai puțin interesat se va arăta profesorul în 1894, cu ocazia concursului de la București, ce va marca debutul lui Iorga ca universitar²⁷⁶. În plus, de-a lungul întregii perioade se constată grija lui Xenopol față de istoricul în formare, corespondența abundând de povește și sugestii de o rară delicatețe, indicând însă și o colaborare pe picior de egalitate. Asistența acordată lui Iorga a fost mai mult decât profitabilă: de exemplu, în 1896, pe când acesta își publica *Actes et fragments relatifs à l'histoire des roumains* (3 vol., 1895-1897), cu sprijinul Ministerului Instrucțiunii Publice, dar exista riscul sistării la un moment dat a tipăririi, Xenopol intervine și rezolvă în chip fericit sincopa; nu întâmplător, lucrarea a fost închinată magistrului. Tot A.D. Xenopol propunea în 1898 alegerea lui Iorga ca membru activ al Academiei, în locul lui Al. Odobescu, alegere amânată atunci și nerealizată decât mult mai târziu, în 1911 ș.a.m.d.²⁷⁷

Este dificil totuși a stabili principii universale valabile, eventual „rețete”, tipologii bine conturate, care să sintetizeze mecanismele de selecție și de promovare în câmpul universitar, fiecare individ având o traiectorie proprie, extrem de diferită de la un caz la altul, chiar dacă uneori

Fiñescu, *Din viața de student a lui Nicolae Iorga*, în „Revista arhivelor”, IV, 1941, nr.2, p.224-247.

²⁷³ Vezi Lucian Nastașă, *Strategii matrimoniale în mediul universitar românesc la finele sec. XIX. Cazul Nicolae Iorga*, în vol. *Istoria ca lectură a lumii*, coord. G. Bădărău, L. Boicu, L. Nastașă, Iași, Fundația Academică „A.D. Xenopol”, 1994, p.619-630.

²⁷⁴ *Scrisori către N. Iorga*, I, ed. B. Theodorescu, București, Ed. Minerva, 1972, p.3-19.

²⁷⁵ *Ibidem*, p.108.

²⁷⁶ Cf. N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, p.164.

²⁷⁷ Mai multe în Lucian Nastașă, *A.D. Xenopol și „Școala critică”*, în „Anuarul Institutului de istorie A.D. Xenopol”, Iași, XXXVI, 1999, p.25-36.

multe elemente biografice par comune sau cel puțin dau iluzia a se supune unor regularități. Totodată, nu trebuie să ometem nici faptul că fiecare stabiliment, disciplină chiar, are propriile evoluții și reguli de funcționare, care trebuie să se întâlnească cu aspirațiile cuiva, ceea ce complică oarecum lucrurile. Așadar, oricât de mult ne-am dori o punere în tipare a câtorva modele de împlinire profesională, eventual pentru a servi de prototip sau de a explica un proces socio-istoric, demersul pare mereu incomplet și predispus la erori explicative, în primul rând prin intervenția hazardului, dincolo de care istoria „științifică” anevoie mai poate trece. Cu toate acestea, câteva elemente pot fi lesne circumscrise.

Prima condiție generală pentru a accede la un post universitar este capacitatea profesională, calitățile intelectuale ale individului. Concurența care se desfășoară între potențialii aspiranți la o carieră universitară are la bază în primul rând capacitățile intelectuale ale fiecărui individ care intră în competiție. Orice pretendent speră să acumuleze față de semenii săi cât mai multe atuuri profesionale, care să fie decisive în funcție de conjuncturile în primul rând intelectuale (culturale), dar și politice ori de altă natură. Deși Ioan Ursu fusese discipol al lui N. Iorga, iar acesta din urmă și l-ar fi dorit la o catedră universitară, până la urmă – dincolo de orice simpatie – profesorul bucureștean îi servește o „lecție” destul de usturătoare în 1907. Fiind disponibilă catedra de Istorie medie și modernă universală de la Iași, Ursu ar fi vrut s-o ocupe el, deși A.D. Xenopol era potrivit acestui lucru. Absolvent al facultății din București și cu o specializare la Berlin (1903-1907), I. Ursu abia își susținuse doctoratul și râvnea deja la o poziție universitară elevată, deși opera istoriografică nu-l recomanda încă. În consecință, raportul comisiei de la București nu i-a fost tocmai favorabil. „Noi, cei trei membri ai Comisiunii – îi spunea Iorga –, tustrei oameni cinstiți și drepecți, foști profesori cu iubire ai d-tale, I. Bogdan, D. Onciul și cu mine, am făcut raportul conform cu legea și conștiința noastră, care ne sunt singurele îndreptare. D-ta n-ai de ce să fii jignit. Ți se cere o lucrare întinsă, măcar una, o lucrare care să fie bine primită de critică, o lucrare care să-ți dea un nume. Fă-o! E singura cale pentru a intra, prin noi și cu bucuria noastră, în învățământul superior. Căci convingerea noastră e că trebuie să avem profesori care să fi putut ocupa acest loc la orice Universitate din lume”²⁷⁸. Este tocmai ceea ce va face I. Ursu, în anul următor tipărend volumul *La politique orientale de François I-er*

²⁷⁸ N. Iorga, *Corespondență*, III, ed. Ecaterina Vaum, București, Edit. Minerva, 1991, p.323.

(1515-1547)²⁷⁹, însă nu înainte de a urma sfaturile lui Iorga pentru ameliorarea calității lucrării, stimulat și de faptul că acesta intervenise pe lângă Onciul pentru a-l recomanda ca suplinitor. Ulterior, va ajunge profesor agregat prin concurs, în 1911²⁸⁰, apoi titular (1914), după care va trece la Universitatea din Cluj (1919) și în cele din urmă la cea din București.

Pe de altă parte, nu trebuie să ometem faptul că universitatea este o „lume” unde legăturile de la om la om sunt determinante. În martie 1896, când se anunță data concursului pentru catedra de Arheologie și antichități de la Iași, candidatul Teohari Antonescu notează în *Jurnalul* său că „totul atârna însă de profesorii din comisiune; prin urmare se înțelege de la sine că a pregăti «bateriile» este prima treabă de om deștept”²⁸¹. Nu întâmplător, în preajma competițiilor universitare exista obiceiul ca aspirantul să efectueze vizite mai mult sau mai puțin protocolare celor care erau membri în comisia examinatoare. De exemplu, concursul pentru ocuparea catedrei de Limbi slavice la Universitatea din București s-a ținut la Iași, la mijlocul lunii octombrie 1891, existând un singur candidat, I. Bogdan, iar comisia fiind alcătuită din Șt. Vârgolici, Ar. Densusianu, A. Vizanti, I. Găvănescul și A.D. Xenopol. După scenariul deja menționat, Ioan Bogdan a vizitat pe toți membrii comisiei acasă, în unele cazuri nu fără emoții, reușind să dobândească unanimitatea sufragiilor pentru a fi recomandat pe baza scrierilor și titlurilor academice²⁸². Oarecum asemănător, în mai 1937, George Călinescu – care participa la concursul pentru ocuparea unei conferințe la Iași – a vizitat pe toți membrii comisiei (I. Iordan, O. Botez, I.M. Marinescu și C. Balmuș), cu pretextul de a le oferi câte un volum de-al său de versuri ce tocmai ieșise din tipografie. Această practică a „vizitării” s-a încetățenit ca un *ritual* respectat cu sfințenie de absolut toți candidații, un mijloc fie de a testa în ultimul moment atitudinea membrilor juriului față de aspirant, fie de a obține finalmente bunăvoința unora potrivnici sau ezitanți.

O a doua condiție generală în elaborarea strategiilor de accedere într-o poziție didactică este evoluția morfologică a câmpului universitar: apariția unor noi discipline sau a diverselor posturi de așteptare (pentru

²⁷⁹ Apărută la Paris, Honoré Champion, 1908.

²⁸⁰ Pentru atitudinea negativă a lui Ilie Bărbulescu față de I. Ursu, cu ocazia concursului, vezi I.E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, XII, București, 1940, p.375-376.

²⁸¹ Teohari Antonescu, *Jurnal*, ediția citată, p.188-192.

²⁸² *Scrisori către Ioan Bianu*, I, ed. Marieta și Petru Croicu, București, Edit.Minerva, 1974, p.250.

preparatori, asistenți, docenți, șefi de lucrări, conferențieri), vacantarea, scindarea ori crearea de catedre etc. Din această perspectivă însă, logica universitară a progresului științific și ambițiile unor reformatori nu au fost întotdeauna în consonanță cu mijloacele financiare acordate de stat dezvoltării rețelei de învățământ superior. Cu alte cuvinte, aproape mereu a existat o inadecvare între scopuri și posibilități, mereu idealismul universitar s-a lovit de realitățile politice și economice, lipsa banilor fiind mai totdeauna invocată atunci când se refuza introducerea unor noi materii în organigrama învățământului nostru superior. Putem merge însă și mai departe cu constatările, afirmând chiar faptul că noile catedre create în cadrul facultăților de filosofie și litere românești au fost mai degrabă *ad personam*, iar nu ca rezultat al cine știe cărei dorințe de a îmbogăți *curricula* cu vreo materie în vogă pe piața universitară europeană. Pildă ar putea sta și epistola adresată de Teohari Antonescu lui N. Iorga, din Berlin, la 4 octombrie 1893: „te anunț că o scrisoare din partea d-lui Maiorescu (care ne privește pe noi trei, adică Mehedinți, Evolceanu și eu) cere să-i spunem precis în ce direcție sunt studiile noastre și de ce anume materie am fi în stare să dăm lecții pe la Universitate, ca să se instituie prin buget atari catedre, la care prezentându-ne, prin concurs, se înțelege că le luăm”²⁸³.

Fără a putea acum reface fiecare itinerar aparte, vom căuta prin exemplificări să surprindem câteva mecanisme generale ale strategiilor carierei, apte să faciliteze selecția și promovarea în câmpul universitar „literar” de la noi, aceste mecanisme fiind circumscrise momentan nu în funcție de tipul de acțiune socială, ci din perspectiva evoluției intelectuale în acest spațiu. În acest context, putem surprinde *grosso-modo* trei tipuri de strategii profesionale ce ar putea genera declicul pentru cooptarea într-un post universitar, tipuri ce au ca temei opțiunea pentru anume materii (domenii ale cunoașterii), clasificabile în *discipline fundamentale* (clasice sau canonice), de *strictă specializare* și *conjuncturale*.

Opțiunea pentru o calificare în materiile clasice pare strategia cea mai la îndemână și lipsită de riscuri profesionale, pentru că presupune în primul rând un atașament față de disciplinele consacrate, devenite „canonice” în învățământul nostru filosofico-literar. Deși aceste materii solicită – măcar la o primă vedere – mai puțină inovație intelectuală, ele impun însă acumularea unui oarecare prestigiu științific (nu doar prin tipărituri) și integrarea într-o rețea de protecție dominantă, de obicei de

²⁸³ *Scrisori către Nicolae Iorga*, I, ed. Barbu Theodorescu, București, Edit. Minerva, 1972, p.168-169.

factură politică. Din această perspectivă, nu este lipsit de semnificație dialogul epistolar dintre Pompiliu Eliade și Ov. Densusianu, la finele anului 1903, când cel dintâi cere sprijinul pentru a fi numit profesor plin (era doar agregat), fiind de altfel favorizat – după cum o recunoaște – și de prezența cumnatului său Spiru Haret în fruntea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii. Rezultă totodată din corespondența celor doi dificultatea unei juste aprecieri în cazul unei discipline clasice, ca a lui Eliade, de limbă și literatură franceză, mai ales când împotriva sa era N. Iorga, susținut de ceilalți ce alcătuiau așa-zisa *triadă critică*: „Un profesor de literatură nu e un profesor de istorie și nu e un profesor de filologie. Ramura lui nefiind erudiție, nu i se cere să facă știință propriu-zisă. În special când acel profesor e de literatură străină, departe adică de manuscrisele autorilor, nu i se poate cere să facă descoperiri importante în ramura sa”²⁸⁴. Aceste aspecte, de *statut* al disciplinei, vor fi însă depășite, iar P. Eliade va fi numit până la urmă profesor definitiv la 21 aprilie 1904.

Pe de altă parte, cei care adoptă ca strategie obținerea unui loc de onoare în materiile clasice, își asumă riscuri, pe de o parte pentru că întâlnesc o puternică concurență în domeniu, iar pe de alta prin faptul că, de regulă, catedrele canonice devin vacante doar prin decesul titularului sau prin transferul acestuia la o altă catedră sau universitate. În plus, a îmbrățișa o asemenea strategie și a nu reuși finalmente a ocupa o catedră universitară poate duce la un veritabil blocaj profesional, progresul intelectual în cadrul acestor materii fiind mai puțin vizibil și spectaculos. De regulă, cei care pierd competiția pentru o catedră clasică intră mai devreme sau mai târziu în anonimat, foarte puținele excepții confirmând de fapt aserțiunea.

Așadar, deși pare cea mai simplă strategie, ea este totuși cea mai dificil de împlinit, prin hazardul vacantării postului și prin existența unei puternice concurențe, de obicei materiile clasice fiind considerate ca cele mai importante, prin gradul lor de generalitate, adecvat învățământului universitar de la noi, menit a furniza în principal profesori secundari. Cu titlu de exemplu, poate fi invocată ocuparea catedrei de Istorie medievală și modernă din București, devenită vacantă în 1892, prin decesul titularului, Petre Cernătescu. Până la acea dată, materia – denumită inițial, destul de pretențios și fără acoperire, *istoria critică universală*, din care se desprinsese catedra de Istorie antică – fusese predată de personaje destul de

²⁸⁴ *Scrisori către Ovid Densusianu*, II, ed. Liviu Onu, Ileana Vărtosu, Maria Rafailă, București, Edit. Minerva, 1981, p.9.

șterse ca prestigiu intelectual (Florian Aaron²⁸⁵ și Petre Cernătescu²⁸⁶), deși era considerată o disciplină fundamentală. Concursul pentru ocuparea acestei catedre, desfășurat în 1894, a devenit repede un soi de spectacol al jocurilor de influență și de culise, plin de intrigi și calomnii, în care s-au înfruntat mai toate tipurile de atuuri (intelectuale, politice, sociale etc), generând o confruntare în adevăratul sens al cuvântului²⁸⁷.

Din numeroșii potențiali candidați, finalmente s-au întrecut doar patru, fiecare motivat în intenția sa: I.C. Georgian (38 de ani), care părea cel mai îndreptățit și „înzestrat” pentru un atare post, având un stagiul de 15 ani în învățământul secundar de stat, cu studii la École Pratique des Hautes Études din Paris, dar neinspirat în declanșarea și întreținerea unei polemici cu A.D. Xenopol de la Iași, membru în comisia de examinare; G. Capitanovici (28 de ani), și el profesor secundar, cu un doctorat obținut la Berlin, apreciat de mulți contemporani ca o „mediocritate” avidă de o poziție universitară; M.B. Caloianu (34 ani), cu studii la École Pratique des Hautes Études din Paris și un doctorat la Bruxelles, un eminent profesor secundar, dar – din păcate – de latină; Nicolae Iorga (23 ani), proaspăt absolvent al Universității din Iași (după numai un an și jumătate de la înscriere), cu doctoratul obținut la Leipzig și care se bucura de imaginea unui „tânăr fenomenal” („geniu”), dar și de o puternică susținere din partea unor protectori universitari suficient de influenți. Alături de aceștia, trebuie remarcată și candidatura inițială a lui Bonifaciu Florescu, fiul nelegitim al revoluționarului pașoptist Nicolae Bălcescu și al Alexandrinei Florescu (fiica unui mare agă), profesor secundar de limba și literatura franceză în capitală, cu studii universitare la Paris, pentru scurtă vreme profesor la catedra de Istorie universală din Iași (1873-1874), pe care a pierdut-o în împrejurări ce le vom descrie în altă parte, dar care acum cerea recunoașterea unui concurs similar câștigat de

²⁸⁵ Avea însă gloria de pașoptist, fost profesor al lui N. Bălcescu, autor – printre altele – al *Istoriei Principatului Țării Românești*, în trei volume (1835-1838), și al unei *Istории a lumii* (1845).

²⁸⁶ Mai semnificativ publicase *Istoria contemporană de la anul 1815 până în zilele noastre*, București, Tip. Laboratorilor Români, 1871, 288 p. Asupra lui vezi Gr.G. Tocilescu, *Doi istorici, G. Panu și P. Cernătescu. Schițe critice*, București, Tip. Curții, 1874, II+224 p.

²⁸⁷ Cf. Barbu Theodorescu, *Un concurs universitar celebru (Nicolae Iorga)*, București, Edit. Casa Școalelor, 1944; idem, *Biografia școlară a lui N. Iorga (Studii și documente)*, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1970; Gh. Buzatu, *Mărturia noi despre un concurs universitar la Iași din anul 1894*, în „Cercetări istorice”, Iași, I, 1970, p.349-355.

el cu două decenii înainte. Diverșii factori care s-au înfruntat și miza concursului a fost atât de mare încât s-a adoptat strategia amânării de a se declara un câștigător, reluarea competiției în anul următor – în 1895 – aducând numirea lui Nicolae Iorga²⁸⁸. Câți însă au mai auzit astăzi de ceilalți contracandidați ai lui Iorga!

Avataruri asemănătoare pentru ocuparea unei materii „canonice” au mai avut loc în cazul concursului pentru catedra de Istoria limbii și literaturii române tot de la Universitatea din București, în 1897, când au concurat Ovid Densusianu, G.Dem. Teodorescu și I. Bianu, cel dintâi fiind numit doar suplinitor. După trei ani competiția s-a reluat, candidând primii doi din turul anterior, la care s-a mai adăugat N. Petrașcu. Fiecare din concurenți avea atuurile lui, prevalând fie cele intelectuale, fie cele politice, fie și unele, și altele: G.Dem. Teodorescu, editorul doar a unui impresionant volum de poezii populare²⁸⁹, însă fost ministru al Instrucțiunii Publice în 1891 (din februarie până în iulie), cu o excelentă situație materială; Nicolae Petrașcu era directorul revistei „Literatura și arta română”, ce apărea în condiții grafice deosebite pentru vremea aceea, și autor – până atunci – al unor „studii critice”, sub formă de volume, despre Eminescu și Alecsandri (în 1892 și 1894), dar și al unui tom intitulat *Figuri literare contemporane* (1893); Ovid Densusianu, fiul universitarului ieșean Aron Densusianu și suplinitor al catedrei scoase la concurs încă din 1897, cu remarcabile calități de cercetător, care oferise lumii științifice mai multe lucrări valoroase și care se va afirma ulterior ca o personalitate de frunte a culturii române²⁹⁰. Pentru moment însă, toți candidații găsesc în filologul ieșean Al. Philippide – unul din principalii referenți – un potrivnic plin de pasiune și peste măsură de subiectiv, mai ales în cazul lui Densusianu, tocmai pentru faptul că onora o disciplină aproape similară, iar concurența intelectuală nu era tocmai pe placul ilustrului savant de la Universitatea din Iași. În plus, se pare că postul era vizat chiar de Philippide, care își făcuse deja calcule mult prea elaborate în legătură cu mutarea lui în capitală, printre altele și preluarea realizării *Dicționarului Academiei*²⁹¹. Abia după tergiversarea cu încă un an, Ov. Densusianu va deveni titularul catedrei menționate, în urma raportului

²⁸⁸ Între timp, la începutul lui 1895, protectorul lui Iorga, A.D. Xenopol, a desființat în adevăratul sens al cuvântului lucrarea lui Ioan C. Georgian, *O pagină din viața marelui Ștefan*, în „Arhiva”, VI, 1895, nr.1-2, p.85-99.

²⁸⁹ G.Dem. Teodorescu, *Poezii populare române*, București, Tip. Modernă, 1885.

²⁹⁰ Vezi Marin Bucur, *Ovid Densusianu*, București, Edit. Tineretului, 1967.

²⁹¹ G.Dem. Teodorescu, *Concursul universitar trecut la Iași în luna ianuarie 1897*, București, 1898, p.47-48.

făcut de I. Bogdan și susținut în ședința senatului Universității din București la 3 februarie 1901²⁹².

O asemenea puternică concurență pentru anumite catedre clasice a făcut ca uneori materia respectivă să rămână o vreme neocupată de un titular, aducând evidente prejudicii corpului studentesc, dar beneficii celor care dețineau pârghii de putere, prin mașinațiile care duceau la cooptarea personajului dorit și crearea unor solidarități interesate, iar nu de puține ori existența unui post vacant aducea chiar foloase materiale unor profesori cumularzi, care suplineau ceea ce nu era încă ocupat. Este – de pildă – și cazul catedrei de latină a Universității din Iași, ocupată inițial de N. Quintescu (din 1867), care după ce se transferă la București este urmat de Aron Densusianu (din 1881²⁹³). Când acesta a încetat din viață, în 1900, postul a devenit vacant, punându-se problema cooptării unui alt specialist. În acest context, deja A. Philippide îi scria lui T. Maiorescu în octombrie 1900, că: „Până când nu se va găsi un om vrednic, eu am să mă pun luntre și punte să nu fie recomandat aici nimeni. Doi concurenți s-au prezentat: Xenophon Gheorghiu și Calloianu²⁹⁴. Îi cunoașteți. Trebuie să tindem într-acolo ca ori să avem o singură universitate, ori să lăsăm locurile goale la nesfârșit, până se vor găsi oameni capabili. Ce ziceți de Evolceanu? Evolceanu este, firește, un specialist român ca și mine și ca atâția alții, apoi este și articlist, dar cu nădejdea în viitor noi l-am recomanda aici cu siguranță”²⁹⁵. Însă nu va fi adus acesta din urmă, care din 1906 va ocupa catedra similară din București. A fost cooptat un suplinitor, I. Dianu (1869-1939)²⁹⁶, absolvent al Universității din București și diplomat al secției de istorie și filologie de la École Pratique des Hautes Études din Paris (iunie 1893), care în urma unui concurs a fost numit agregat definitiv la această catedră (octombrie 1906)²⁹⁷. Dar la numai câteva luni – în

²⁹² Sub titlul *Lucrările filologice ale d-lui Ovidiu Densusianu*, raportul a fost publicat în „Convorbiri literare”, XXXV, 1901, nr.3, p.254-266.

²⁹³ Ca titular va ocupa catedra abia din 1883, în urma unui concurs.

²⁹⁴ Mihail B. Calloianu mai candidase la catedra de Limba și literatura latină din Iași și în 1882-1883, fiind respins în favoarea lui Aron Densusianu.

²⁹⁵ *Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii*, I, ed. I. Oprișan, București, Edit. Minerva, 1986, p.59.

²⁹⁶ Prin adresa nr.9734 din 6 octombrie 1901, Ministerul Instrucțiunii încredințează lui I.N. Dianu suplینirea la catedra de Limba și literatura latină din Iași, în urma raportului nr.120 din 26 septembrie 1901 al decanului (*Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.896/1900, f.125).

²⁹⁷ Calitatea de „profesor agregat” era o poziție intermediară între conferențiar și profesor titular sub raportul titularității și al salarizării.

februarie 1907 – va renunța la post, pentru că a dorit să-și păstreze și catedra la Seminarul Central din București, pentru ca abia în 1927 să fie numit conferențiar de latină la universitatea din capitală. Practic, catedra de la Iași a rămas în „conservare”, ba funcționând, ba nu, până la aducerea lui I.M. Marinescu ca profesor agregat, în 1920, titularizat de la 1 octombrie 1923.

Aceste catedre sunt de regulă cele mai prestigioase și mai solicitate, prin renumele și puterea ce acumulau. Mulți aspiranți, fideli vechilor reprezentări ierarhice și intelectuale, preferau diverse poziții de așteptare sau sinecuri conjuncturale, pentru ca la momentul oportun să ocupe atari catedre, profitând de poziția, renumele și relațiile achiziționate între timp în mediul universitar. În mod evident, în opinia unora, multă vreme aproape că nu exista termen de comparație între catedra de Istorie universală, de pildă, și cea de... Istoria artelor ori de Istoria Europei Orientale. Logica dominantă a rămas mereu tradiția, pentru că a face altceva presupune multă inițiativă, curaj, deschidere intelectuală. Or, mulți din titularii universităților noastre, ajunși în vârful piramidei, s-au dovedit adeseori atașați vechii ierarhii a disciplinelor, ceea ce și explică puținătatea materiilor novatoare, ba chiar și a celor de strictă specializare.

Asta nu înseamnă însă că nu vom găsi și mulți titulari ai unor catedre canonice cu idei inovatoare care, deși atașați materiilor și carierelor clasice, au dat dovadă și de multă deschidere, acceptând diviziunea muncii intelectuale și universitare. Mulți au știut să exploateze noile domenii sau provocări metodologice, propunând alte abordări și solicitând exigență maximă din acest punct de vedere. Deși sunt apropiați de inovatori, ei se disting totuși de aceștia prin faptul că ilustrează pe mai departe catedrele clasice, punând însă în cauză repartiția și diversitatea cunoașterii, așa cum o conceperă predecesorii, obținând totodată o recunoaștere socială și impunându-și dezideratele și în mediile extra-universitare. Așa este cazul lui Gh.I. Brătianu, profesor la catedra de Istorie medie, modernă și contemporană universală de la Iași, din 1923, profund atașat de spiritul de la „Annales” și de „nouvelle histoire”, cu publicații meritorii din această perspectivă, care a reușit să dinamizeze la noi o materie ce evoluase prea puțin până la el²⁹⁸. Mai mult chiar, a fost dispus spre o repartiție mai exigentă a disciplinei, acceptând fără scandal – ba chiar la sugestia lui –

²⁹⁸ *Confluente istoriografice românești și europene. 90 de ani de la nașterea istoricului Gheorghe I. Brătianu*, coord. Victor Spinei, Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”, 1988; Pompiliu Teodor, *Istorici români și probleme istorice*, Oradea, Fundația Culturală „Cele trei Crișuri”, 1993, p.68-91.

fragmentarea catedrei ce o onora, în 1929, prin desprinderea istoriei moderne și contemporane (ocupată cu multă vâlvă, prin concurs, de Andrei Oțetea), el predând apoi doar istoria evului mediu și științele ajutoare ale istoriei²⁹⁹.

Adeziunea pentru discipline ce presupuneau o strictă specializare putea constitui o altă modalitate de a accede la un post universitar. Invocată ca o strategie de înaltă profesionalizare, ea presupunea afirmarea într-un domeniu de obicei nou în spațiul universitar și în cultura română, dar nu neapărat și în cea europeană. Specializarea într-o branșă de dată recentă, adeseori purtătoare a modernității în plan intelectual, oferea șanse suplimentare în accederea la universitate. Pentru că este de presupus faptul că orice aspirant la o funcție universitară stăpânește în primul rând măcar una sau două discipline fundamentale, iar pe temeiul lor se nasc și strictele specializări.

Așadar, a te apropia de un nou domeniu este un lucru nu numai plin de satisfacții, dar și dătător de speranțe într-o frumoasă carieră universitară. Din păcate însă, această strategie s-a lovit adeseori la noi de conservatorismul mediului academic, generând conflicte între generații sau între diverse grupuri de putere universitară, fiind apreciată de multe ori de către „bătrâni” ca generatoare de domenii marginale ale științei.

Însă atunci când s-a impus, această strategie a spart monopolul materiilor clasice și a modificat diviziunea muncii intelectuale, a dus la crearea de noi catedre în specialități până atunci absente, dar necesare prin evoluția cunoașterii. Așa s-au dezvoltat domenii distincte precum filologia romanică, dialectologia, bizantinologia, istoria sud-estului european, istoria statelor și culturii slavilor, istoria diplomației, sociologia, psihologia experimentală, etnografia, bibliografia și bibliologia, limba turcă etc. Cei care au apelat la această strategie au dat dovadă de multă ambiție intelectuală, dar și-au asumat și multe riscuri, prin aceea că materia ce ar fi dorit s-o ilustreze nu și-ar găsi locul în programa școlară. Tinerii care s-au îndreptat spre atari materii sunt dotați cu titluri universitare impresionante, mulți dau dovadă de ascetism, de vocație dezinteresată (ca în cazul filologului Al. Philippide), și obțin recunoașterea cu eforturi îndelungate, dacă în strategia lor nu aduc în sprijin stimuli de altă natură (politică, matrimonială, atașamentul față de un grup intelectual influent etc).

Caracterul unic, sau aproape unic al specialității face ca fiecare aspirant – pe o astfel de filieră – la un post universitar să constituie un caz particular. La „concursuri”, aceștia aproape că nu au contracandidați,

²⁹⁹ *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat, dos.7/1926, f.214.*

reușita lor fiind totuși condiționată de existența unor factori de decizie (guvernamentali, parlamentari, universitari etc) capabili să înțeleagă și să adopte noile propuneri științifice. Pentru că nu trebuie să ne imaginăm că deciziile la vârf pentru înființarea unor noi catedre sau conferințe, cu bugetul necesar, aveau ca stimuli doar profesionalismul candidatului sau necesitatea instituționalizării unei noi materii. Intrau în calcul o sumă de mulți alți factori. La fel cum cei ce se opuneau unor atari oficializări (așa cum rezultă din diversele dezbateri surprinse în Parlament, în consiliile universitare, presă etc) nu erau neapărat conservatori sau retrograzi, ci mai mult se opuneau fie grupului de putere inițiator, fie unui sistem clientelar, fie chiar aspirantului în cauză. Pe de altă parte, implicarea într-o atare strategie crea adeseori emoții, pentru că noua disciplină nu avea încă de la început un statut definitiv în organigrama universitară. Putea fi înființată o vreme, chiar îndelungată, dar și putea dispărea subit, fără preaviz.

De multe ori, în acest context, noile discipline s-au impus în urma confruntării pentru hegemonie între diversele grupuri (universitare și politice), a unei lupte pentru influență ce a dus la desprinderea dintr-o materie „clasică” a unor atribute, ce vor constitui fundamentul unei noi discipline de învățământ. Aici se cuvine a menționa cazul universitarilor Andrei Oțetea și Ioan Hudiță de la Iași. Pentru cel dintâi, în 1927, anterioara conferință de Gramatică comparativă a limbilor vechi a fost schimbată într-una de Istoria modernă și contemporană, considerată de minister a fi o materie „fundamentală” și „cu caracter obligatoriu pentru studenți”³⁰⁰. Ulterior, în 1929, mai vechea catedră de Istorie medie, modernă și contemporană universală, ocupată de Gh.I. Brătianu, s-a scindat în două materii distincte: Istoria evului mediu și științele ajutoare ale istoriei, ocupată de Brătianu, și Istoria modernă și contemporană. Pentru ocuparea acesteia din urmă se declanșează o aprigă competiție, la concursul anunțat pentru vara lui 1930 participând C.I. Andreescu (asistentul lui Gh.I. Brătianu), A. Oțetea și Ioan Hudiță. Ultimul dintre candidați ocupa și el o conferință, cea de Istoria Europei Orientale, creată în 1924 prin transformarea alteia mai veche (de Logică și metafizică), devenită apoi – de la 1 ianuarie 1928 – conferință de Istoria diplomatică modernă, suplinită de Hudiță³⁰¹.

Datorită personajelor implicate în ocuparea noii catedre de Istoria modernă și contemporană, îndeosebi Oțetea și Hudiță având o puternică

³⁰⁰ Cf. *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.3/1927, f.1, dos.3/1933, f.16.

³⁰¹ *Ibidem*, dos.1/1928, f.63.

susținere politică, competiția a devenit deosebit de aprigă, generând polemici, atacuri în presă, implicând studenții, schimbări spectaculoase de situații etc, abia după vreo trei ani găsindu-se o soluție prin transformarea conferinței lui Hudiță în catedră, iar pe postul scos inițial la concurs fiind numit temporar A. Oțetea ca suplinitor, în primăvara lui 1933³⁰², iar peste aproape doi ani fiind și titularizat prin chemare³⁰³. Așa cum a surprins un observator din epocă evenimentele, A. Oțetea a izbutit „să ocupe catedra nu numai pentru că a avut sprijinul *Vieții românești* și al unor specialiști bucureșteni, printre ei cel mai cu autoritate, care era N. Iorga, ci și pentru că era un cercetător valoros, cum a dovedit din plin activitatea sa ulterioară”³⁰⁴. Iar în plus nu trebuie neglijată nici solidaritatea unor vechi colegi de studii, din care nu lipsiți de influență au fost Mihai Ralea și Gh.I. Brătianu, între care se crease o strânsă legătură încă din anii specializării la Paris. Până la urmă, în cazul înfruntării dintre două grupări atât de puternice, s-a ajuns la un compromis între „tabere”, fiecare din candidați obținând finalmente câte o catedră, Oțetea pe cea „clasică”, Hudiță una „specializată”, s-ar putea spune chiar novatoare pentru spațiul românesc³⁰⁵.

Puterea politică – pentru că ea avea în fond ultimul cuvânt pentru înființarea unei conferințe sau a unei catedre – nu venea de fapt decât să omologheze noile profile intelectuale, rezultate din frământările interne ale sistemului universitar, în funcție de ofertanții recentelor discipline, dar fără să se țină prea mult seama de utilitarismul materiei create, de o eventuală racordare a ei la mecanismul cererii și ofertei. Pentru că, în asemenea împrejurări, nu de puține ori corpul studentesc a trebuit „să înghită” disciplina impusă de sus, aceasta devenind repede un soi de „balast”, care va și fi îndepărtat cu proxima ocazie. Este și explicația pentru care unii universitari, deși titulari ai unor materii astfel create, vor căuta mereu – unii chiar reușind – să treacă la catedre „clasice” sau în curs de „clasicizare”, pentru mai multă audiență la studenți, în consecință pentru o mai mare putere intelectuală.

De regulă, noii numiți la discipline de strictă specializare sunt oameni tineri sau relativ tineri, ei întrușchipează excelența profesională, căci catedrele lor sunt strategice atât în câmpul cunoașterii (bizantinologie, arheologie preistorică etc), cât și în cel al politicilor universitare (fiind

³⁰² *Ibidem*, dos.2/1933, f.161 și 173.

³⁰³ *Ibidem*, dos.1/1935, f.59.

³⁰⁴ I. Iordan, *Memorii*, II, București, Edit. Eminescu, 1977, p.181.

³⁰⁵ Pentru mai multe detalii vezi *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”*. Rectorat, dos.1357/1931.

viitori votanți în consiliile profesoriale, evident, de partea celor ce au contribuit la cooptarea lor). Profesorii care au urmat o atare carieră au caracteristici oarecum identice: un cursus strălucitor, lucrări inovatoare, dar și relații sociale întinse și legături privilegiate cu susținătorii și protectorii. De aceea, printre „specialiști” vor figura atât celebrități ale științei și erudiției, cât și personaje care deși la începutul carierei „promiteau” din punct de vedere profesional, au sfârșit prin a lăsa mai puține urme în câmpul intelectual, afirmându-se mai mult – de exemplu – în viața politică (precum I. Hudiță).

După cum sugeram și în altă parte, exemplele invocate de noi ar putea părea acum ca neconcordanțe cu ceea ce presupune o „strategie specializată” în sensul strict al cuvântului, dar aprecierea trebuie făcută în raport cu evoluția diverselor domenii științifice în epocă, care atunci apăreau ca ramuri inovatoare în spațiul românesc, datorită relativei întârzieri cu care s-au impus aici unele discipline³⁰⁶. Totuși, această strategie a creat domenii ce au intrat relativ repede în concurență cu catedrele clasice, impunând redefinirea programelor, multe din materiile respective devenind la rândul lor „canonice”.

O pildă edificatoare ar fi slavistica, despre care nu s-ar putea spune că nu avea o bună tradiție în spațiul românesc. Publicarea diverselor documente slavone a constituit sursa fundamentală pentru restituția istoriei naționale și pentru studierea originii limbii și a poporului român, afirmându-se în acest sens cărturari precum Mihail Kogălniceanu, Th. Codrescu, I. Venelin, Bogdan P. Hasdeu, Al. Odobescu, Melchisedec, A.D. Xenopol, Moses Gaster ș.a. În sens științific însă, creatorul filologiei slavo-române a fost Ioan Bogdan (1864-1919), de care s-a mai vorbit aici în câteva rânduri. După absolvirea studiilor universitare la Iași, beneficiază de burse de studii la Viena (unde audiază cursurile lui V. Jagić), Sankt Petersburg (interesat îndeosebi de materia lui A.I. Sobolevski, ce acoperea limba paleoslavă și limba lituaniană), Moscova (unde studiază deja documente românești în limba slavă), Kiev și Cracovia (pentru polonistică, lucrând mai ales cu dialectologul Lucian Malinowski), după care este numit mai întâi suplinitor (1891), apoi profesor provizor (1892) la catedra de slavistică a Universității din București, creată anume pentru el. Și nu întâmplător această materie s-a inaugurat în capitala țării, pentru că – așa

³⁰⁶ Astăzi, dimpotrivă, titulatura unor materii este extrem de bine racordată la programele universitare occidentale, însă fondul nu acoperă mai deloc domeniul anunțat, fiind de fapt improvizații menite să impresioneze și să atragă publicul studentesc, în vreme ce profesorii ce le ilustrează sunt candidați la mediocritate.

cum îi mărturisise I. Bogdan lui I. Bianu încă din iulie 1890 – „în împrejurările noastre o catedră de slavistică la Iași este o absurditate. Acolo nu se poate lucra nimic. Aceasta trebuie s-o știe foarte bine oamenii care pricep ce fel de slavistică ne trebuie nouă și pentru ce ne trebuie”³⁰⁷. Deschizându-și cursul – la numai 27 de ani – cu lecția *Însemnătatea studiilor slave pentru români*, I. Bogdan evidențiază cât se poate de lucid importanța unei atari discipline, profesată nu cu diletantism și oarecum „auxiliar” altor materii, care lipsită de „științificitate” a putut face loc atâtor denaturări și chiar falsuri de texte. Se împlinea astfel un deziderat mai vechi, evocat cu mult înainte de Vasile Alecsandri, într-o epistolă a sa către I. Negruzzi, din 15 septembrie 1875 – despre care am amintit deja –, în care blama obiceiul de a trimite tineri studioși doar la Paris, de pildă, „când noi avem nevoie de oameni care să cunoască limba slavă”³⁰⁸.

Ulterior, materia se va clasiciza, în 1905 înființându-se o catedră similară la Iași, unde titular va deveni Ilie Bărbulescu, în 1909, după ce mai întâi acesta suplinese materia, iar apoi devenise agregat³⁰⁹. Din păcate însă, deficiențele întrevăzute de I. Bogdan și semnalate lui Bianu la modul general încă din 1890 – în ce privește neputința de a se lucra în slavistică la Iași – au rămas valabile încă multă vreme. După cum arăta Ilie Bărbulescu în cadrul ședinței senatului universitar din 25 iunie 1912: „Universitatea din Iași are ambiția – pentru că se simte în stare – de a produce și ea ca cea din București profesori și viitori oameni de știință pregătiți cu cunoștințele și metodele moderne de cercetare. Pentru aceasta însă are și ea nevoie de mijloace didactice și științifice fără de care nu se poate făuri ceva trainic”. Cu alte cuvinte, din punctul lui de vedere, „în primul rând are nevoie de o arhivă de documente, în care studenții de la litere, anume cei care studiază istoria și limba românilor, să facă aplicații practice de citire și interpretarea actelor slave”. Pentru că în timp ce studenții din București aveau la dispoziție Arhivele Statului și Academia, Iașul nu beneficia de asemenea facilități. „De aceea, cursurile noastre de istoria și limba românilor sunt lipsite de cel mai de seamă element pentru științificitatea lor: de documente în care să se vadă paleografia, diplomatica și limba veacurilor din perioada slavonismului. Iar această lipsă face pe de altă parte ca studenții noștri să nu poată fi decât inferiori în pregătire celor de la București, deși și lor li se cere

³⁰⁷ *Scrisori către Ioan Bianu*, I, p.243-244.

³⁰⁸ V. Alecsandri, *Scrisori*, I, București, 1904, p.76.

³⁰⁹ Cf. *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.901/1904, f.38; *Ibidem*, dos.912(I)/1909, f.34. Recomandarea făcută de A.D. Xenopol pentru ridicarea lui Bărbulescu la rangul de profesor se află în același fond, dos.911(I)/1909, f.1-11.

aceiași examen de capacitate spre a deveni profesori secundari”. Iar ca o concluzie, arăta că „interesul țării, al învățământului și științei ei este, firește, ca Universitatea din Iași nu numai să existe, ci încă să fie și un laborator din care să iasă știință și minți pregătite pentru ea”³¹⁰. Iar aceste observații erau făcute după ce, încă de la titularizarea sa, retrăsese funcțiile catedrei într-un memoriu adresat lui A.D. Xenopol la 10 octombrie 1909, pe atunci decanul facultății de litere din Iași: „rostul catedrei noastre de slavistică este, desigur, nu acela de a da ascultătorilor numai cunoștințe despre slavi, ci ceva mai larg, de a le pune la îndemână mijloace de luminare și înțelegere a limbii, literaturii și istoriei românilor”, de aceea propunând obligativitatea slavisticii nu numai la secția istorică, ci și la cea filologică³¹¹.

Strategiile conjuncturale sunt mai degrabă rezultatul unor elaborări de moment, fie că reprezintă o sinecură sau o poziție trecătoare ce trebuia să împlinescă orgoliul cuiva, fie că este o modalitate de a răsplăti o personalitate a culturii naționale, care nu putea ocupa o catedră universitară pe filiera tradițională. Așa a fost în cazul lui Octavian Goga, care deși i se propusese încă din 1919 de către Consiliul Dirigent – care gestiona temporar treburile Transilvaniei după unirea cu România – catedra de Istoria literaturii române moderne de la Cluj (așadar o materie „clasică”), a preferat atunci să opteze pentru onorurile publice și acțiunea directă în câmpul vieții politice, ajungând succesiv ministru al Instrucțiunii și Cultelor, al Cultelor și Artelor, de Interne etc, deși studiile lui superioare nu au fost încununuate nici măcar cu o diplomă de licență. La împlinirea vârstei de 50 de ani, poetul și omul politic a beneficiat de o suită impresionantă de festivități naționale, care au culminat – printre altele – cu decernarea titlului de *Doctor honoris causa* al Universității din Cluj (16 februarie 1932). Totodată, se reia și ideea de a fi cooptat printre titularii corpului învățat de aici, cu atât mai mult cu cât catedra ce i se propusese în 1919 era acum vacantă prin decesul lui Gh. Bogdan-Duică (care nici el nu avusese doctoratul, deși a condus pe ale altora). Numai că prin procedura clasică acest lucru nu era posibil, O. Goga neavând o diplomă universitară, iar o serie de polemici generate din acest motiv în 1934 blamau „introducerea” politicianismului în instituțiile academice.

³¹⁰ *Documente din arhive ieșene*, III, ed. D. Ivănescu, București, Edit. Minerva, 1988, p.213.

³¹¹ *Ibidem*, p.210. Vezi pledoaria și pentru mai târziu: Ilie Bărbulescu, *Insuficiența științifice ale istoricilor noștri: necunoașterea limbii și istoriei rușilor*, în „Arhiva”, XXXII, 1925, nr.2, p.144-150; nr.3-4, p.267-271.

Însă în 1936, prin acțiunea conjugată a consiliului facultății de filosofie și litere din Cluj și autoritatea regelui Carol II, O. Goga a fost „chemat” la o catedră special creată pentru el la Cluj, *Cultura română modernă*, prin derogare de la dispozițiile legii (de la 1 noiembrie 1936)³¹², deși acest lucru a generat o serie de reacții ostile, poetul fiind apreciat drept un „pseudo-intelectual”, doar cu „merite politice”, care „vine pe scările din dos ale Universității”³¹³. Pentru a îndepărta orice bănuială că O. Goga ar fi urmărit o sinecură, acesta a anunțat consiliul facultății că lea fa ce i se cuvine va fi pusă la dispoziția creării unui Institut Național pentru Studenții Români, iar cursurile – libere și fără obligații de examene – vor cuprinde doar noțiuni generale, el dorind să fie în primul rând un „profesor de simțire românească”. De altfel, chiar Memoriul de recomandare a lui Goga la această catedră, semnat de Ioan Lupaș (fost coleg de liceu și studenție, iar în guvernul Goga – Cuza semnatarul va deveni ministru al Cultelor și Artelor), justifică motivele pentru care poetul era „cel mai indicat titular”, întrucât „în sufletul tineretului universitar cuvântul cald și avântat al maestrului va fi ca un izvor de înălțare morală, de viguros optimism și de credință neșovăitoare în puterea de creație artistică și culturală a neamului românesc”³¹⁴.

Un alt exemplu ar fi poetul și filosoful Lucian Blaga, care vreme de un deceniu și jumătate a fost în așteptarea unei catedre, mereu și mereu întâmpinând diverse obstacole pentru a ajunge profesor la Universitatea din Cluj³¹⁵. A trebuit să treacă timpul, concepția sa filosofică să câștige adepti, să dobândească pe alte căi o poziție socială elevată recunoscută, pentru a-și împlini dezideratul de tinerețe. În perioada guvernului O. Goga – A.C. Cuza, Lucian Blaga a devenit subsecretar la Ministerul Afacerilor Străine, iar în aceste împrejurări, la 13 ianuarie 1938, D.D. Roșca (prietin din adolescență) redactează un *Memoriu* pentru înființarea la Cluj a unei catedre de „Filosofia culturii”³¹⁶, inițiativă validată în ianuarie de către consiliul facultății și de Consiliul de Miniștri. Evenimentele se succed într-o cadență uimitoare, deciziile și actele legislative derulându-se aproape de la o zi la alta, ajungându-se până la modificarea Legii pentru organizarea

³¹² Lucian Nastasă, *Întregiri la biografia lui Octavian Goga*, în „Dacia literară”, VI, s.n., 1995, nr.1. p.20-21.

³¹³ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.200/1936-1937.

³¹⁴ Lucian Nastasă, *Întregiri la biografia lui Octavian Goga*, p.21.

³¹⁵ Idem, *Lucian Blaga – avatarurile unei catedre universitare*, în vol. *Itinerarii istoriografice*, coord. G. Bădărău, Iași, Fundația Academică „A.D. Xenopol”, 1996, p.499-521.

³¹⁶ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.312/1937-1938.

învățământului superior, ce permitea astfel chemarea lui Blaga în virtutea calității de membru plin al Academiei Române³¹⁷. Acțiunea s-a desfășurat în contrapartidă cu ridicarea la rangul de catedră a conferinței de Epigrafie și antichități greco-romane, ocupată tot prin chemare de către C. Daicoviciu, și cu satisfacerea altor interese, precum aducerea lui Alex. Procopovici la Lingvistică, titularizarea lui Romulus Vuia – după 12 ani de suplinitură – la Etnografie și folclor etc.

Devenit între timp ministru extraordinar și plenipotențiar al României la Lisabona, L. Blaga își va inaugura cursul la 17 noiembrie 1938 cu lecția *Despre plenitudinea istorică*, fiind prezentat deosebit de călduros numeroasei asistențe de către Sextil Pușcariu care, vreme de 15 ani, a fost indiscutabil cel mai fidel și constant susținător al poetului-universitar de acum. Renunțând la diplomație – una din condițiile chemării sale – și pe cale de a se întoarce definitiv la Cluj, Blaga s-a aflat în postura de profesor la o altă catedră, de Sociologie rurală, cea anterioară fiind desființată prin noua lege a învățământului superior care, printre altele, eliminase iarăși posibilitatea „chemării”. Deși materia era „în sine o *universitate*, mai ales așa cum concep eu satul românesc”³¹⁸, schimbarea îl deranja vizibil deoarece „mă plictisește” și „mă costă înzecit efort”³¹⁹. Devenise și el între timp un cumular, ceea ce, se pare, nu prea era pe placul său: „Nu pot să fiu într-un singur an – mărturisirea surorii sale Letiția Pavel – ministru, profesor, senator, agricultor, membru în consiliul superior, hotelier, poet, dramaturg, filosof și să țin și conferințe”³²⁰. Abia la 10 noiembrie 1938, la propunerea lui Ștefănescu-Goangă, consiliul facultății din Cluj a revenit la vechiul titlu al catedrei, Filosofia culturii, decizia fiind consfințită la 10 februarie 1940 de ministrul Educației de atunci și președinte al lui Blaga, Nicolae Cartoian.

În același mod a dorit să devină și Mihail Sadoveanu profesor la Universitatea din Iași. Era membru al Academiei Române (din 1921), în februarie 1936 s-a propus în consiliul facultății de litere acordarea titlului

³¹⁷ Pentru amănunte: M. Curticeanu, *Prolegomene la o carieră universitară. „Chemarea” poetului la catedra de Filosofia Culturii*, în „Manuscriptum”, X, 1979, nr.1, p.95-110; Pavel Țugui, *Lucian Blaga la catedra de „Filosofia Culturii”*, în rev. cit., XX, 1989, nr.3, p.98-106. Vezi și *De amicitia Lucian Blaga – Ion Breazu. Corespondență*, ed. Mircea Curticeanu, Cluj, Biblioteca Apostrof, 1995 [1996], cu foarte multe informații asupra acestui aspect, precum și Lucian Bălu, *Viața lui Lucian Blaga*, II, București, Editura Libra, 1996.

³¹⁸ B. Munteanu, *Corespondențe*, Paris, Edit. Ethos, 1979, p.178.

³¹⁹ Lelia Rugescu, *Cu Lucian Blaga*, Cluj, Edit. Dacia, 1985, p.78.

³²⁰ *Ibidem*.

de „doctor honoris causa”³²¹ (cum se întâmplase și cu Goga ceva mai devreme), s-a invocat chiar numele autorului *Hanului Ancuței* ca fiind cel mai potrivit să-l urmeze pe G. Ibrăileanu la catedră, după decesul criticului, iar când s-a conturat tot mai mult un alt succes al acestuia (Octav Botez), s-a luat în calcul chiar crearea printr-o lege specială a unei noi catedre, de Cultură românească³²². Și toate aceste proiecte se făceau în condițiile în care Sadoveanu avea doar diploma de bacalaureat și numai un semestru urmat la facultatea de ... drept din București. Însă de data aceasta, cu tot prestigiul său literar și în ciuda faptului că era șeful Marii Loji Francmasonice Naționale, Mihail Sadoveanu nu a reușit să ocupe o catedră universitară, ca în cazul celor doi literați invocați mai sus, și în contextul politic al exacerbării atitudinilor de extremă dreapta (în 1937, cărțile lui au fost arse în piețele publice). I s-a acordat până la urmă titlul de „doctor honoris causa”, în 1939, în urma unui raport întocmit de Octav Botez, și atât.

Astfel de posturi „conjuncturale” (pe care foarte bine am putea să le numim și „politice”) au apărut de regulă ca răspuns la diverse cereri mai curând politice decât intelectuale. În aparență, acești profesori sunt rezultatul reformelor în domeniul învățământului superior, au suficiente atestate intelectuale, dar și multe atuuri sociale și politice; ei dau dovadă de abilitate pe plan strategic pentru adoptarea noului în știință, chiar de multă erudiție, dar manifestă și mult atașament față de tradiție. În general, ei nu propun materii care să ofere specializări deosebite, concrete, nici măcar nu sunt promotorii unor discipline exotice (să zicem sinologie, indianistică etc.), ci onorează niște discipline „fără disciplină”, sau un cumul de discipline (ceea ce am numi astăzi interdisciplinaritate).

Cei care au profitat cel mai mult de acest tip de selecție proveneau în special din câmpul filosofic sau literar, unde „speculațiile” intelectuale puteau crea un renume, dar nu presupuneau cine știe ce erudiție sau cunoștințe verificabile prin filiera clasică a *concurșului*. Iată de ce, de pildă, istoria sau filologia s-au pretat mai puțin la acest tip de strategie, având ca finalitate cooptarea în mediul universitar. Important este faptul că acești indivizi, ce au ilustrat materii conjuncturale, au impus pentru perioade relativ scurte diverse cursuri, apelând pentru adoptarea lor – adeseori prin intermediari (amici sau discipoli) – la argumente intelectuale, sociale, politice, apte să convingă guvernanții și comunitatea universitară de

³²¹ Au existat și opinii contra acestui lucru: Ilie Bărbulescu, *Scritorii în știință și literatură*, în „Arhiva”, XLIII, 1936, nr.3-4, p.261-262.

³²² Cf. „Lumea”, Iași, 10 mai 1936.

necesitatea instituționalizării disciplinei propuse. Aceste materii nu au sfârșit însă prin a deveni clasice, ele apărând în strânsă legătură cu diversele contexte politice și ideologice, ca urmare – de exemplu – a unui curent de exacerbare a creștinismului, a unor manifestări naționaliste, a cultului pentru rural etc. Este și motivul pentru care asemenea creații au generat dezbateri, atitudini pro și contra, interpelări, polemici, cel mai adesea fiind apreciate ca materii marginale, beneficiind însă și de un numeros public extra-universitar, dar în principal datorită prestigiului personal al titularului.

Toate aceste strategii ale carierei s-au diversificat de-a lungul timpului în funcție de noile modele posibile de excelență intelectuală. Existența acestor tipuri de strategii a pregătit totodată autonomizarea câmpului intelectual, lesne observabilă în perioada interbelică, instituind nu doar noi idealuri profesionale și științifice, dar generând și confruntări între diverse generații universitare, generații caracterizate de modurile diferite de formare, selecție și promovare, chiar dacă cronologic indivizii aparțineau aceleiași clase de vârstă.

Începând cu finele secolului XIX, reformele care au vizat învățământul superior au dat o tot mai mare extensie „posturilor de așteptare” (preparator, asistent, docent, șef de lucrări, conferențiar), o parte din ele fiind din punct de vedere ierarhic inferioare și prost plătite în comparație cu catedrele de liceu, însă statutar atașate facultăților și impunând un anume prestigiu social. Aceste posturi sunt menite îndeosebi celor tineri, care s-au afirmat în anii studiilor și imediat după aceea, care aveau ambiția de a ajunge la vârf și nu beneficiau încă de o gamă cuprinzătoare de atuuri extra-meritocratice.

În lipsa unei cooptări imediate la universitate, tinerii ambițioși ocupă inițial un post la o școală secundară (gimnaziu sau liceu), de preferat în centrul universitar (uneori asumându-și și sarcini de asistent pe lângă un „patron”), sau sunt beneficiarii unor stagii de specializare în străinătate, ceea ce le permite să lucreze comod la doctorat în biblioteci sau arhive, să elaboreze vreo lucrare savantă, să aibă legături permanente cu diverșii specialiști în discipline de erudiție, de științe aplicate etc, pentru că – așa cum s-a afirmat deja – acest lucru oferă o șansă suplimentară de a intra în facultate, iar diplomele obținute în străinătate funcționau ca o recomandare de prim rang în cursa obținerii unui post universitar.

Mulți dintre acești tineri, care se afirmă încă de pe băncile facultății, chiar de prin anii II-III de studenție sunt cooptați „onorific” (fără retribuție) ca preparatori sau asistenți, căpătând deprinderile de bază

pentru o viitoare carieră de universitar și întărind și mai mult atașamentul față de titularul catedrei. Așa au fost: Orest Tafrali, care în anii III și IV (1903-1904) funcționează ca asistent „onorific” și secretar la Muzeul Național de Antichități din București, colaborând la strângerea materialului epigrafic al României, ce va apare sub semnătura protectorului său, Gr.G. Tocilescu (*Monumente epigrafice și sculpturale ale Muzeului de Antichități*, București, 1905); G.G. Mateescu s-a dedicat studiului istoriei antice și epigrafiei încă din anul II de facultate, lucrând în seminarul lui V. Pârvan și participând în primăvara lui 1912, în calitate de asistent onorific, la săpăturile de la Ulmetum, statut păstrat și în anii următori, la Histria, punând ordine în colecția de monete antice a muzeului din Constanța etc; Paul Nicorescu, asistent onorific la același Muzeu Național de Antichități (1914), participând apoi alături de V. Pârvan la cercetările arheologice de la Tomis și Tekirghiol; Dumitru Popovici, care în anii II și III (1924-1926) a fost asistent onorific la seminarul de literatură română modernă din București (la D. Caracostea); Nicolae Mărgineanu a fost în anul IV de facultate preparator suplinitor la Institutul de psihologie (1926-1928), pentru ca în anul următor să devină deja asistent; Lia Pușcariu, încă din ultimul an de facultate devenind asistentă suplinitoare la Muzeul Limbii Române din Cluj (în 1929, director al acestei instituții fiind tatăl ei!); Nicolae Lascu, din anul III de studenție lucrează ca preparator la Institutul de studii clasice din Cluj (1929-1930); Teodor Onișor, când era în anii II-III, apare ca „practicant” (de fapt preparator) la Muzeul Etnografic din Cluj, pe lângă asistentul Tiberiu Morariu (1932-1934); Zevedei Barbu a fost preparator suplinitor (în realitate secretar) la Oficiul universitar din Cluj (de la 1 aprilie 1936), susținându-și licența abia în iunie 1937, iar doctoratul în 1939, pentru ca de la 1 octombrie 1938 să devină preparator titular la Institutul și laboratorul de psihologie experimentală, apoi asistent la Filosofia culturii, iar din ianuarie 1945 să fie numit secretar general la Ministerul Naționalităților; Dumitru Ciurea era asistent onorific la catedra de istorie universală (modernă și contemporană) de la Iași din noiembrie 1936, pentru a fi numit suplinitor abia peste doi ani; Nicolae Grigoraș a fost vreme de doi ani – cât și-a elaborat disertația doctorală – un fel de secretar științific și bibliotecar al seminarului de Istoria românilor, al lui Ilie Minea, în plus făcând și o oră pe săptămână exerciții de lectură paleografică, onorific, abia de la 1 decembrie 1941 fiind numit asistent suplinitor³²³; Liberale Netto a fost asistent onorific vreme de doi ani al lui

³²³ *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, doc. 2/1941, f.103.

Ermenegildo Lambertenghi, pe lângă catedra de Limba și literatura italiană a Universității din Iași³²⁴ ș.a.m.d.

Așadar, schemele de parcurgere a unei cariere sunt uneori complexe, specifice aproape fiecărui individ aparte. Cu prea puține excepții, cam toți viitorii universitari au fost mai întâi și profesori secundari, uneori în provincie, după care au venit spre un liceu din centrul universitar; sau, unii, au fost profesori secundari în capitală, apoi ocupă un post de așteptare într-o universitate provincială, pentru a reveni într-o poziție convenabilă în metropolă. Iar asocierile de acest fel pot fi astfel mult extinse și ușor de exemplificat: Nicolae Bănescu a fost mai întâi profesor suplinitor la Liceul „I.C. Brătianu” din Pitești (de greacă și geografie, între 1899-1904), apoi provizor la Liceul „Carol I” din Craiova (de franceză, greacă și română, între 1904-1907), ulterior director și profesor la gimnaziul „D. Cantemir” din București (1907-1919), pentru ca – cu intermitențe – să fie revizor școlar în jud. Argeș (1907) și director de studii la Liceul militar „Mănăstirea Dealu” (1912-1914), abia apoi ajungând la Universitatea din Cluj, transferându-se în cele din urmă la București; Virgil Bărbat a fost profesor suplinitor de limba engleză la Liceul „Mihai Viteazul” (1914-1920), apoi de engleză și germană la Liceul „Spiru Haret” din capitală (din 1915), pentru ca apoi să ajungă la Universitatea din Cluj; Ioan Bogdan, imediat după terminarea studiilor universitare, a fost un an profesor de latină și greacă la Liceul particular din Pomârla-Dorohoi (1885-1886); G. Bogdan-Duică a fost profesor provizor de limba germană la Seminarul de la Curtea de Argeș (1897), ulterior la Liceul clasic din Focșani, la Gimnaziul „D. Cantemir” (1899-1909) și, finalmente, la Liceul „Mihai Viteazul” din București (1909-1919); Traian Brăileanu a lucrat mai întâi în învățământul secundar (1905-1908), apoi ca interpret la Legația Română din Viena (1909-1914), doi ani la Biblioteca Universității din Cernăuți (1919-1921), devenind aici profesor agregat la catedra de pedagogie și sociologie, după care s-a transferat la București; Ion Caragiani a fost profesor de greacă la Școala Comercială din București (1864-1866); Nicolae Cartoian a fost succesiv paleograf la Secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei Române, profesor de limba și literatura română la o școală comercială din Giurgiu (1907), apoi profesor și director la Gimnaziul „Ion Măiorescu” din același oraș (1910) și, în sfârșit, profesor la Liceul militar Mănăstirea Dealu (până la 1912); Ștefan Ciobanu a fost mai întâi profesor la Liceul Real din Chișinău, abia apoi a venit ca titular la Universitatea din Iași (în

1927); Emil Diaconescu este profesor suplinitor de limba engleză la Liceele „Gh. Lazăr”, „Matei Basarab” și „N. Kretzulescu” din București (1925-1933), apoi la cel din Turnu Măgurele (1933-1937) și la Liceul „Gh. Barițiu” din Cluj (1937/8), pentru ca după un post de așteptare la universitatea transilvană să se titularizeze la o catedră a facultății de litere din Iași, în 1943; C. Dimitrescu-Iași a fost profesor de filosofie la Botoșani (1869-1870) și Bârlad (1871-1872); Nicolae Drăganu a fost profesor suplinitor și apoi titular la Liceul grăniceresc „G. Coșbuc” din Năsăud (1906-1919); Constantin Fedeleș a fost profesor de filosofie și de germană la Liceul din Bârlad, apoi la Botoșani și ulterior la Liceul Național din Iași; George Giuglea a fost funcționar la Biblioteca Academiei Române, secția manuscrise (1908-1913), apoi profesor titular la Gimnaziul „E. Văcărescu” din Târgoviște (1912-1914) și, în final, la Liceul Militar „Mănăstirea Dealu” (1914-1919); Petre Grimm a fost profesor suplinitor la Liceul „Tudor Vladimirescu” din Târgu Jiu (1905-1906), provizor la Liceul „Traian” din Turnu Severin (1906-1909), definitiv la Liceul „Enăchiță Văcărescu” din Târgoviște (1909-1916) și la Liceul „Nicolae Filipescu” de la Mănăstirea Dealu (1916-1919); György Kristóf a fost multă vreme profesor la Liceul reformat „Kun” din Orăștie (1903-1922), pentru ca apoi să vină la catedra de limba și literatura maghiară din Cluj; Constantin Marinescu a fost profesor suplinitor la Liceul „Sfântul Sava” și provizor la Liceul „I.C. Brătianu” din Pitești, ocupând apoi un post de așteptare la Universitatea din București (în 1923), după care va merge la cea din Cluj, unde se va titulariza; George G. Mateescu a fost profesor suplinitor la Liceele „Sfântul Sava”, „Mihai Viteazul” și „Dimitrie Cantemir” din București (1915-1919), și titular la Liceul „G. Barițiu” din Cluj (1919-1925); Petru Mihăilescu a fost profesor de latină la Liceul „Unirea” din Focșani (1901-1902) și la Liceul „Gh. Lazăr” din București (1905-1910), titularizându-se apoi la Universitatea din Iași; Ilie Minea a funcționat ca profesor provizor la Seminarul român greco-ortodox și la Liceul din Caransebeș (1908/1909), se mută în Vechiul Regat, unde va preda prin diverse școli particulare din capitală, este numit ajutor de bibliotecar la Arhivele Statului din București (1911-1918), în paralel obținând și o numire la Gimnaziul „I. Măiorescu” din Giurgiu, pentru ca la finele războiului mondial să fie numit suplinitor (1919), apoi titular la Universitatea din Iași (1922); Teodor Naum a fost profesor de limba latină și română la Liceul militar „N. Filipescu” de la Mănăstirea Dealu (1914-1919); Ion Paul a fost profesor de română, maghiară și matematică la Institutul Pedagogic și Teologic din Caransebeș, apoi – după stabilirea în Vechiul Regat –

³²⁴ *Ibidem*, doc. 1/1941, f.252.

profesor suplinitor (de română și germană) la Gimnaziul din Slatina (1886-1890), provizor la Liceul Național din Iași (1890-1895), definitiv la Școala Militară (1892-1919) și Liceul Internat din același oraș (1895-1919), pentru ca apoi să ocupe o catedră la Universitatea din Cluj; Dumitru Popovici a fost profesor la Școala comercială de băieți „N. Titulescu” din Slatina (1927-1930), apoi la același tip de școală din Iași (1930-1936), pentru ca finalmente să se titularizeze la Universitatea din Cluj; Alexe Procopovici a fost profesor la liceul de stat (1906-1918) și Liceul „Aron Pumnul” din Cernăuți (1918-1921); Constantin Sudețeanu a fost profesor suplinitor la Liceele „Sfântul Sava” și „Gh. Lazăr” din București (1909-1910), apoi la Școala Normală din Buzău (1910-1912), iar ca titular la Școala Normală din Turnu Severin (1913-1915) și la cea din Buzău (1915-1919), pentru ca apoi să se transfere la Cluj, unde va fi profesor la Liceul „G. Barițiu” (1919-1920) și la Școala Normală (1921-1935), ocupând finalmente catedra de sociologie a Universității de aici; Ioan Ursu a fost profesor suplinitor la Liceul real din Brăila (1898-1900) și la cel din Piatra Neamț (1900-1902), apoi titular la Liceul din Craiova (1902) și din nou Piatra Neamț (1902-1906), transferat succesiv la licee din București (1906-1909), Buzău (1909-1910) și Iași (1910), în cele din urmă ajungând la o catedră universitară.

Acestea au fost doar câteva exemple de *cursus* spre un post universitar, care avea însă o „logică” bine cunoscută de mai toată lumea. În toamna lui 1922, când C.C. Giurescu și-a luat licența, acesta și-a pus în mod firesc problema viitorului. Deși profesorul lui, D. Onciul, i-a recomandat să se apuce imediat de pregătirea doctoratului, pentru că „dumneata trebuie să te consacri științei și să vii la Universitate”, viitorul său socru, Simion Mehedinți, l-a sfătuit să-și treacă mai întâi examenul de capacitate pentru o catedră în învățământul secundar. „Universitatea nu e o certitudine – i-a spus acesta; nu ți-o pot garanta nici eu, nici nimeni”. De aceea, era bine mai întâi să-și „asigure spatele”, cu o catedră în învățământul secundar, ceea ce a și făcut, ocupând ca titular un post la Liceul „Unirea” din Focșani (unde fusese și tatăl său profesor), pe care însă nu l-a onorat efectiv, devenind membru al Școlii Române din Franța, iar apoi conferențiar la universitate.

Pe de altă parte, un stagiul îndelungat la ciclul secundar conferă – este drept – mai multă experiență didactică, dar și tendința de a face din învățământul universitar o prelungire a celui liceal, aspect ce se reflectă atât în orizontul cultural oarecum limitat al universitarului în cauză, cât și în puținătatea producției lui științifice. Iar exemplele nu sunt puține din acest punct de vedere. Totodată, profesorul secundar, aflat deopotrivă pe

un post universitar de „așteptare”, poate genera pasiuni printre liceeni, sugerându-le cariere viitoare. Așa a fost G.G. Mateescu, de pildă, pe care un memorialist – la vremea aceea elev de liceu – îl prezintă astfel: „Mateescu a fost pedagogul neîntrecut care ne entuziasma din propriul său entuziasm didactic. Înalt, subțiratic, părul tăiat de o cărare la mijloc, brunet, doi ochi scânteietori, voce tenorală, Mateescu ne știa cuceri atenția prin felul cum prezenta materialul”³²⁵.

Chiar și în perioada interbelică, când un tânăr putea imediat să rămână atașat unei catedre, într-un post de așteptare, aproape întotdeauna acesta avea în paralel și angajamente didactice în învățământul secundar, evident, și din motive financiare: Emil-Ioan Diaconu a fost profesor suplinitor de limba engleză la Liceele „Gh. Lazăr”, „Matei Basarab”, „N. Kretzulescu” și „Mihai Viteazul” din București (1925-1933), după care a obținut un post de lector suplinitor la Universitatea din Cluj (1933-1938), în acest interval figurând și ca profesor suplinitor la Liceul de băieți din Turnu Măgurele (1933-1937) și ca titular la Liceul „Gh. Barițiu” din Cluj (1937/8), pentru ca finalmente să devină lector provizor (februarie 1938), titular (ianuarie 1941), iar din 1943 profesor la Universitatea din Iași; Nicolae Lascu a fost preparator, asistent suplinitor și titular la Institutul de studii clasice din Cluj (1929-1943), între timp fiind și profesor la Liceul din Bistrița (1936-1938) și la Școala Normală Superioară din Cluj (1939-1940); George G. Mateescu era profesor titular de istorie și geografie la Liceul „G. Barițiu” din Cluj (1919-1925), în același timp fiind și asistent la Institutul de arheologie din Cluj, pe lângă catedra de istorie antică, abia în 1926 căpătând suplینirea unei conferințe; Victor Motogna era profesor și director al Liceului din Dej (1919-1930), iar între timp era docent și conferențiar (cursuri libere) la Universitatea din Cluj (începând cu 1925), predând Istoria românilor din nordul Dunării în veacul XIII, devenind conferențiar definitiv abia în 1938; Ștefan Pașca era asistent definitiv la catedra lui Sextil Pușcariu, iar în această vreme suplinea cu intermitențe pe la diverse școli din Cluj (de pildă, la Școala de elevi meseriași CFR); Radu Paul era profesor suplinitor la Liceul „G. Barițiu” și la cel romano-catolic din Cluj (1929-1934), între timp fiind custode-bibliotecar la Muzeul Limbii Române (1925-1933), preparator la aceeași instituție, abia din noiembrie 1934 devenind asistent suplinitor la catedra de Istoria literaturii române moderne; Ionel Iosif Russu a fost practicant, preparator suplinitor și asistent la catedra de istorie antică din

³²⁵ Horia Stanca, *Fragmentarium clujean*, Cluj, Edit. Dacia, 1987, p.55.

Cluj (din 1932), dar o vreme și profesor suplinitor la Liceul „G. Barițiu”, abia în 1946 devenind șef de lucrări ș.a.

„Așteptarea” pentru o poziție favorabilă în perspectiva unei cariere universitare este mult mai lungă pentru „literari” decât pentru „științifici”, la fel cum și posibilitățile numerice de integrare sunt mai reduse. Pe de altă parte, există diferențe de integrare universitară între generațiile din intervalul 1864-1918 și 1919-1944, pentru că până spre începutul primului război mondial existau puține catedre și seminarii. Abia după 1919 posturile de așteptare apar în număr sporit prin organigrama fiecărei universități, dar și prin dublarea stabilimentelor, în urma românizării instituțiilor similare de la Cluj și Cernăuți.

Așadar, după 1918, extinderea națională a câmpului universitar și modificările structurale ale învățământului superior oferă șanse suplimentare de integrare în Universitate. Apare și se dezvoltă tot mai mult modelul cooptării și ascensiunii în interiorul corpului universitar pe „trepte”, „ierarhic”. Acest mecanism este destinat îndeosebi celor care în afara meritului și capacității intelectuale nu prea au acumulat și alte atuuri, care să-i propulseze direct – sau aproape direct – la vârf. Aceștia ne apar într-adevăr ca profesioniștii materiei, legați direct de cercetare și învățământ, beneficiind totodată de multă experiență didactică, prin parcurgerea tuturor treptelor inițierii în acest câmp. Așa au fost Dumitru Găzdaru (1897-1991), cu studii universitare la Iași (licențiat în 1922), Marburg și Roma, devenind apoi asistent la catedra de filologie română (1924), conferențiar (1930) și profesor (1935), pentru ca din ianuarie 1941 să se stabilească în Apus, mai întâi la Roma, apoi la Buenos Aires³²⁶; Karl-Kurt Klein (1897-1971), absolvent al Universității din Cluj, devine asistent de germanistică la Iași (unde va fi și pastor al Comunității Bisericii Evanghelice), docent (1926) și conferențiar definitiv (1935), pentru ca în toamna lui 1939 să fie numit profesor titular la catedra de limba și literatura germană de la Cluj; Ștefan Bârsănescu (1895-1894), absolvent al Universității din Iași (dreptul în 1919, literale în 1921), cu un doctorat susținut aici în 1925 despre *Emile Boutroux, viața, opera și filosofia sa*, cu stagii de specializare la Berlin, Jena, München (Germania) și Hillerod (Danemarca), care și-a început activitatea ca profesor de pedagogie la Școala Normală „Vasile Lupu”, în același timp fiind și

³²⁶ Fusese membru al mișcării legionare, participând la rebeliunea din 21-23 ianuarie 1941. De altfel, prin IDR nr.2574/1938, D. Găzdaru fusese deja suspendat din învățământul superior pe doi ani, cu începere de la 10 iulie 1938, după ce în prealabil i se fixase domiciliu forțat pentru activitate politică interzisă.

asistent din 1923 la Catedra de pedagogie a Universității ieșene, trecând succesiv toate treptele ierarhiei didactice, pentru ca din 1933 să devină titularul disciplinei de Pedagogie și istoria pedagogiei, pe care a reprezentat-o până la pensionare, în 1965; Sever Pop (1901-1961), licențiat în filologie modernă la Cluj (1925), cu o specializare la Paris, traversează toate etapele, începând ca „ajutor” la Muzeul Limbii Române (1919-1921), secretar-bibliotecar (1921-1923) și asistent în același loc (1923-1929), pentru a deveni apoi lector de dialectologie (1929-1931), conferențiar (1931-1940) și în cele din urmă profesor titular la catedra de limba română și dialectele ei³²⁷; Nicolae Lascu (1908-1988), licențiat al facultății de litere din Cluj (1931), membru al Școlilor române de la Roma (1932-1934) și Paris (1938/9), cu un doctorat în filologie clasică cu disertația *Riflessi d'arte figurata nelle metamorfosi di Ovidio* (Cluj, 1936), trece de la calitatea de preparator suplinitor la Institutul de studii clasice (1929) și asistent (1934), prin cea de lector, până la șef de catedră; Emil Condurachi (1912-1987), absolvent al Universității din Iași în 1932, cu un doctorat susținut aici, intitulat *Contribuțiuni la studiul creștinismului în vechiul Illyric* (1938), după o specializare prealabilă la Școlile române din Roma și Paris, începe prin a fi asistent suplinitor la catedra de arheologie (din 1933)³²⁸, pentru ca după parcurgerea treptelor ierarhice să ajungă profesor titular la București, în 1947; Constantin Daicoviciu (1898-1973), absolvent al facultății din Cluj, cu un stagiu de specializare la Roma, devine succesiv practicant (1921) și custode (1923) la Institutul de arheologie³²⁹, pentru ca ulterior să ajungă docent (1932), conferențiar, iar din 1938 profesor titular; Dumitru Macrea (1907-1988) urmează cursurile facultății de litere din Cluj (1928-1932), unde își va susține și doctoratul, fiind cooptat mai întâi ca prim-custode și preparator la Muzeul Limbii Române (1933-1934), asistent la Laboratorul de fonetică experimentală (din 1937), înaintat apoi ca șef de lucrări la Muzeul Limbii Române (1943), conferențiar de Limba română și dialectele ei (1947), pentru ca finalmente să ajungă profesor titular³³⁰; la fel Mihail Macrea (1908-1967), absolvă facultatea la Cluj, se

³²⁷ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.176/1940-1941.

³²⁸ Abia în septembrie 1937 devine, la intervenția lui Orest Tafrali, asistent provizor (cf. *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.5/1937, f.148).

³²⁹ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.3/1920; *Ibidem*, dos.5/1922.

³³⁰ Deja din 15 noiembrie 1947, D. Macrea este suplinitor la catedra de istoria literaturii române vechi (*Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.442/1947).

specializează la Școala Română din Roma (1931-1933), pentru ca în 1937 să-și treacă doctoratul cu teza *Contribuții la studiul trofeului în arta romană* (cu C. Daicoviciu și D.M. Teodorescu), fiind totodată preparator provizor la Institutul de studii clasice (1935), va deveni șef de lucrări (1938) și profesor titular; Ștefan Pașca (1901-1957), licențiat și doctor al Universității din Cluj (în 1925, respectiv 1927), cu o specializare la Roma (1927-1929), trece succesiv prin posturile de secretar la Muzeul Limbii Române (1923), preparator (1925), asistent (1926), docent (1932), lector de limba italiană (1935), conferențiar (1938) și finalmente profesor titular la catedra de Istoria literaturii române vechi, transferându-se în 1947 la cea de Limba română și dialectele ei³³¹ ș.a.

La fel s-au petrecut lucrurile în cazul lui Ioan Breazu (1901-1958), fiu de preot greco-catolic, absolvent al facultății de filosofie și litere din Cluj în 1924, elev la Fontenay aux Roses (1926-1928), apoi doctor la universitatea ardeleană în 1931. După un intermezzo ca profesor suplinitor de limba română la Liceul romano-catolic din Cluj (1925/6), I. Breazu este din 1928 asistent, mai întâi la Laboratorul de fonetică experimentală, apoi la catedra de lingvistică³³² și finalmente la Muzeul Limbii Române, unde conduce secția bibliografică, pentru ca în 1937 să fie numit șef de lucrări³³³. Abia după moartea lui D. Popovici – în septembrie 1952 –, I. Breazu va deveni titularul catedrei de Istoria literaturii române. În ceea ce-l privește pe Alexandru Roșca (1906-1996), fiu de țăran din Călata Mare (jud. Cluj), acesta termină facultatea de litere din Cluj (1928), unde obține și doctoratul în 1930, după care se specializează pe la universități din Hamburg, Leipzig, Paris și Geneva. În 1926 devine preparator la Institutul de psihologie din Cluj, asistent (din 1929), șef de lucrări (1938) și conferențiar (1945), pentru ca din aprilie 1947 să fie numit profesor titular la catedra de Psihologie socială³³⁴. Iar ca un ultim exemplu, nu putem omite pe Ioachim Crăciun (1898-1971), dintr-o familie modestă din Dârlos (Târnava Mare), însă căsătorit în 1933 cu Ana I. Vaida, fiică de avocat, dar și nepoată a lui Al. Vaida-Voevod. Cu studii secundare la liceul german „Ștefan L. Roth” din Mediaș, la cel maghiar din Dumbrăveni, pentru ca bacalaureatul să-l susțină la liceul

³³¹ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.742/1941; *Ibidem*, dos.54/1947.

³³² Cf. *Ibidem*, dos.197/1936.

³³³ Definitivat abia din 1 iunie 1941 (*Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.263/1941).

³³⁴ Cf. „Monitorul Oficial”, nr.34 din 11 februarie 1947; vezi și *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.77/1947.

greco-catolic din Blaj (1920), Ioachim Crăciun absolvă Universitatea din București (1924), după care își va susține doctoratul la cea din Cluj, în 1931, după o scurtă specializare la Paris (1926/1927). Deja din 1924 devine asistent provizor la Institutul de istorie națională din Cluj (până în 1937), pentru ca ulterior să fie conferențiar de Bibliografie generală (suplinitor între 1932-1938, provizor până în 1941, după care este definitivat), o vreme suplinind și catedra de Istoria românilor (1941/2). În 1942 conferința de Bibliografie se transformă în catedră, la care va fi chemat I. Crăciun ca profesor titular³³⁵, pentru ca în 1946 denumirea acesteia să se schimbe în Istoriografie română și științele auxiliare, iar un an mai apoi acesta să fie delegat și ca decan al facultății³³⁶.

Această ultimă manieră, de promovări în trepte, care însă nu a exclus nici ea „concursul”, a presupus un cumul treptat de atuuri, în principal intelectuale, dar și ani de așteptare, în care s-au realizat legături profitabile cu cei ce puteau deveni „electori”, dar și experimente de loialitate față de aceștia, uneori de obediență, ceea ce conferă un plus de culoare dinamicii interne a corpului profesoral. Scriindu-i la 8 august 1923 lui Tr. Bratu, la sugestia episcopului Teutsch (care fusese solicitat să recomande un asistent), Karl K. Klein îi relatează profesorului ieșean despre etapele formației lui intelectuale, cerându-i totodată lămuriri, întrucât „mă atrage posibilitatea unei cariere universitare”, anterior fiind chemat și de Universitatea maghiară din Debrecen; de asemenea, „mărturisesc că îmbrățișarea carierei academice mă tentează”, adăugând promisiunea „să-mi dau toată osteneala pentru a răspunde exigențelor dumneavoastră și să vă fiu un sprijin conștiincios și de încredere în activitatea dumneavoastră de profesor titular al catedrei”³³⁷. Dar cam în aceeași vreme, de exemplu, Pompiliu Constantinescu (1901-1946), care s-a afirmat ca un critic literar apreciat pentru calitățile sale, deși a fost încadrat inițial ca asistent la Universitatea din București, în urma neînțelegerilor cu Mihail Dragomirescu – în ceea ce privește maniera de a-și elabora disertația doctorală (o teză despre Titu Maiorescu) – își va pierde postul, trecând în învățământul secundar din provincie. Iar astfel de exemple nu sunt singulare, de multe ori o sumă de factori extra-profesionali conducând la curmarea unor cariere ce se anunțau

³³⁵ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.113/1942.

³³⁶ *Ibidem*, dos.326/1947.

³³⁷ *Karl Kurt Klein, 1897-1997. Corespondență*, coord. Ioan Dordea, Cluj, Edit. Clusium, 1997, p.48.

meritorii, pe care vom căuta de altfel să le circumscriem în capitolul dedicat eșecurilor universitare.

După 1948, odată cu noua lege a învățământului, ce marca noile realități din Republica Populară Română, se impun alte strategii ale carierei, bazate pe reguli mult diferite de cele anterioare. Cel puțin în etapa de început, chiar dacă principal se menține valoarea acțiunii meritului și capacității în cooptarea corpului universitar, în fapt primează originea socială a individului, trecutul său politic, înregimentarea activă în rândurile Partidului Comunist sau ale unor formațiuni satelite acestuia, favorizând parcă mai mult ca oricând oportunistul și impostura. Iar aceste calități sunt cu atât mai necesare universitarilor de la filosofie, litere și istorie, cu cât materiile acoperite sunt considerate „ideologizante” și supuse controlului de la vârf, nu doar profesorii trebuind să beneficieze de un „dosar curat”, ci și studenții, aceștia din urmă fiind relativ bine verificați încă din etapa premergătoare examenelor de admitere în facultate.

Treptat, din vechiul corp didactic au rămas prea puțini, cu toții trecând prin câteva valuri de „verificări” și epurări. În locul celor îndepărtați, au fost cooptați alții, în baza Decretul nr. 312 din 6 noiembrie 1948, care reglementa unele norme tranzitorii în legătură cu funcționarea instituțiilor de învățământ superior, îndeosebi în probleme legate de cooptarea corpului didactic, alegerea în funcțiile de conducere etc. Noii profesori sunt membri ai PCR, unii foști deținuți politici din vremea regimului „burghezo-moșieresc” („ilegaliști”), alții recuperați din vechea elită universitară aflată în poziții de „așteptare” și dispuși la compromisuri cu noua putere³³⁸, dar și creații recente ale școlilor de partid³³⁹.

³³⁸ Câteva date sintetice asupra corpului universitar din capitală vezi la Ovidiu Bozgan, *Din istoricul facultății de istorie din București în perioada 1948-1960*, în „Analele Universității București”, istorie, 1990, p.93-103.

³³⁹ Mihai Dinu Gheorghiu, *Intelectualii în câmpul puterii. Morfologii și traiectorii sociale*, Iași, Edit. Polirom, 2007.

MECANISMELE COOPTĂRII CADRELOR UNIVERSITARE

Așa cum s-a evidențiat deja, recrutarea în rândul corpului universitar a avut ca principiu fundamental meritocrația (cel puțin din punct de vedere teoretic), acest lucru presupunând o lărgire a sferelor sociale de unde se putea face selecția. Spre deosebire de multe alte domenii ale vieții politice și economice, unde accesul era cel mai adesea restricționat prin bariere de natură socială, iar în unele funcții de stat cooptarea făcându-se preferențial și uneori exclusiv din diverse pături strict circumscrise – cum ar fi de pildă în armată sau diplomație –, în învățământul superior șansele de acces erau practic nelimitate. Sigur că și în acest din urmă caz s-ar putea invoca necesitatea existenței unor stimuli indirecti, a unor condiționări de natură socială, prin simplul fapt că individul, pentru a-și atinge obiectivele educaționale, avea nevoie cât de cât de o susținere materială în vederea finalizării studiilor. Dar chiar și în cazul categoriilor lipsite de șansă socială pot fi invocate câteva nume care, prin jocul destinului sau eforturi susținute și pline de ambiție, au reușit să depășească anumite bariere și să ajungă în vârful ierarhiei universitare. Totodată, chiar statul, prin politica lui de burse, s-a arătat interesat să susțină în anumite proporții pe acei tineri lipsiți de mijloace materiale, dar care manifestau interes pentru carte și anumite aptitudini intelectuale.

Pe de altă parte, nu trebuie să ne închipuim că doar acțiunea principiului meritocratic era suficientă pentru accederea într-o poziție universitară. Acest principiu a fost puternic temperat de considerații extra-intelectuale, intrând mereu în concurență cu alte câteva sisteme, din care opțiunea politică, legăturile familiale și strategiile matrimoniale sunt doar o parte. Iar în epocă, mai toată lumea știa lucrul acesta, de vreme ce – de pildă – G.G. Mateescu îi mulțumea lui N. Iorga pentru susținerea de a fi numit ca director al Școlii Române de la Roma, spunându-i că „mi se deschide o carieră științifică așa de frumoasă, la care (...) nu mai cutezam să mai năzuiesc, în lumea noastră de azi, când

chiar posturile științifice se acordă după interese politice sau legături familiale”¹.

Este și motivul pentru care mulți din profesorii universitari sau aspiranții la o atare poziție, intelectualii în general – cu toții atât de legați de meritocrație, pentru că ei au de profitat cel mai mult din generalizarea acesteia în societățile moderne –, au pus cel mai adesea în discuție diversele alte moduri de selecție, cum ar fi cea influențată de apartenența politică, denunțând totodată carierismul, nepotismul, impostura etc. Pe de altă parte, aspirând să ajungă profesor la Universitatea din București – deși devenise între timp ginerele influentului Simion Mehedinți, iar prin răposatul său tată se bucura de „simpatia” măcar a unei părți din corpul didactic al facultății de litere –, Constantin C. Giurescu constată cât de complexe sunt relațiile între diverșii factori de putere universitară, ceea ce „explică, în ultimă analiză, o serie întregă de fapte și hotărâri. Căci aceste relații, bazate nu atât pe rațiune, cât pe interese personale și, foarte adesea, pe sentimente și mai ales resentimente, determină atitudini, voturi și decizii”².

Poate și de aceea, sistemul meritocratic, promovarea pe baza acestuia, apărea adeseori „periculos” pentru ordinea deja existentă. Pentru că la vârf, în multe cazuri, factorii de decizie își căutau colaboratorii îndeosebi în *clientelă* (arareori în familie, pentru facultățile de litere, deși Clujul a făcut figură aparte din această perspectivă³), ceea ce impunea așadar și o promovare arbitrară. De aici s-a născut și *oportunistul*, apetitul multora din aspiranții fără atuuri solide de a naviga cu abilitate printre diverșii factori de putere, pândind și fructificând orice porțiță deschisă spre accesarea la poziția râvnită. În fond, oportunistul – dincolo de semnificația unei persoane care-și creează șanse – este un excelent manipulator al opiniei celorlalți, tehnica devenind de-a lungul vremii poate regula de bază

¹ Nicolae Iorga și Universitatea din Cluj. *Corespondență (1919-1940)*, ed. Petre Țurlea și Stelian Mândruț, București, Edit. Academiei Române, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, 2005, p.248.

² C.C. Giurescu, *Amintiri*, ed. Dinu C. Giurescu, București, Edit. All, 2000, p.185.

³ Am menționat deja cazul lui Sextil Pușcariu, care și-a angajat fiica, pe Lia, ca asistentă la Muzeul Limbii Române, dar și o altă rudă (pe Maria Pușcariu), tot ca asistentă la același stabiliment. De asemenea, fiica lui Nicolae Drăganu, Pia, a fost și ea asistentă la catedra de limbă și literatură română veche (de altfel, o cumnată a lui N. Drăganu era soacra lui C. Daicoviciu, care la rândul lui se înrudea cu alți universitari clujeni, precum Virgil Vătășeanu, Lucian Blaga, Tudor Bugnariu ș.a.). Totodată, Radu, fiul lui Ioan Paul, a fost asistent la catedra de Istoria literaturii române moderne; Ioan Lupaș a avut două fiice, Hortensia și Minerva, ambele asistente la Institutul de istorie din Cluj ș.a.m.d.

pentru succesul cuiva, deși tot mai mult noțiunea a căpătat conotații negative. Iar ca exemplu de un astfel de „manipulator” ar putea fi invocat Ioan Bogdan, care în vederea obținerii catedrei de slavistică de la București nu ezită să urzească o întregă intrigă în jurul lui Polihron Agapievici Sârcu (slavist, specializat în limba și literatura bulgară, conservator declarat⁴), potențial preferat la disciplina amintită: „Pe d-ta nu te are la stomac – îi relata lui I. Bianu, în octombrie 1888; odată a zis că-i ești «dușman»; după ce a văzut însă că-s prieten cu d-ta, a zis că ești «om de omenie»; nu știu ce a avut el cu Academia, de nu i s-a împlinit dorința, căci batjocorește pe Academie, pe Hasdeu, pe d-ta, pe Sturdza (...). În genere e un om cu foarte puțin tact și cu puțină creștere (...). Ca om de societate e *unausstehlich*; brutal și prost, vorbește numai prostii” etc⁵.

Este însă doar o mostră dintr-o campanie de discreditare a lui Sârcu, care nu avea alt scop decât blocarea ascensiunii acestuia în propriul profit: „La București vreau și eu să fiu [profesor], căci numai acolo poți lucra în specialitatea asta (...). Pentru catedră mă socot destoinic și cred că nu mă înșel de fel în puterile mele socotindu-mă mai destoinic decât Sârcu”; „m-ar jigni văzând un astfel de om în universitatea noastră din București și dacă voi ști că se lucrează în adevăr pentru aceasta eu voi căuta a-l face cunoscut celor de la putere așa cum este. Prin aceasta îmi voi face numai datoria”⁶. Era într-adevăr numai „datoria”, în primul rând față de P.A. Sârcu, care în timpul stagiului de cercetare petrecut de I. Bogdan la Petersburg îl cazase o vreme în propria locuință, stăteau aproape mereu împreună, iar când lipsa banilor era acută tot Sârcu acoperea sincopa financiară. Pe de altă parte, Bogdan este conștient că pentru reușita sa sunt indispensabile și influențele politice. Fiind informat că în 1891 va fi inclusă în buget o catedră de limbi slave, acesta îi scrie încă din iulie 1890 aceluiași Bianu, membru al Partidului Liberal și apropiat al lui D.A. Sturdza: „D-ta îmi spui să mă pun bine cu puternicii zilei. Cine sunt însă aceștia? Și în

⁴ Polihron Agapie Sârcu (1855-1905), originar din Basarabia, a fost din 1883 privat-docent la catedra de slavistică a Facultății de istorie și filologie a Universității Imperiale din St. Petersburg, din ianuarie 1884 trecând cu același rang la catedra de limba și literatura română. Asupra lui vezi Damian P. Bogdan, *Basarabeanul Polihron Sârcu și contribuția lui la cultura românească veche*, în „Arhiva Românească”, VIII, 1942, p.99-151; Damian P. Bogdan, *Bibliografia scrierilor lui Polihron Sârcu. Studii, ediții de texte și articole*, în „Arhiva Românească”, VIII, 1942, p.439-449.

⁵ *Scrisori către Ioan Bianu*, I, ed. Marieta și Petre Croicu, București, Edit. Minerva, 1974, p.167-168.

⁶ *Ibidem*, p.198-199.

special în ministerul nostru, cine are preponderență?”⁷ În acest context, deși prin anii 1888-1889 Bogdan era considerat ca făcând parte din partida liberalilor (I.C. Brătianu, Sturdza, Hasdeu, Tocilescu, Bianu), care îl susținuseră și-l sprijiniseră⁸, după căderea acestora de la putere și numirea unui guvern conservator (cu Titu Maiorescu la Ministerul Instrucțiunii Publice), slavistul devine „convorbirist”⁹. Păstrează însă o bună relație și cu liberalii, prin Ioan Bianu, dovedindu-se de fapt un excelent navigator între diversele formațiuni politice ale epocii.

Ioan Bogdan se dovedește abil și în a tempera din efectele unor gafe, generate tocmai de dorința lui de a ieși repede în evidență, fără să se gândească și la consecințe. Ajutat și încurajat mult de B.P. Hasdeu în direcția studiilor slave, fiind inclus de acesta și în redacția de la „Revista nouă” (1887), făcând afirmații de genul „unde merge Veteranul [Hasdeu] în frunte cum n-am merge noi după dânsul [?]”, Ioan Bogdan va publica în „Convorbiri literare” un text despre diploma lui Caliman Asen, pe care o dovedește falsă, în vreme ce Hasdeu o credea veritabilă. Textul lui Bogdan provoacă supărarea lui Hasdeu, motiv pentru care cel dintâi îi scrie repede lui Bianu, de la Moscova: „Voi suferi să mă numești un porc de câine. Aceasta aș și merita-o, căci eu datoresc prea mult Veteranului și am prea multă stimă pentru d-sa decât ca să pot scrie sau vorbi ceva fără deferență despre dânsul”; „Știam că Veteranului nu-i va plăcea să-l critice un mucos de seama mea și nici n-aș fi trimis acest articol la *Convorbiri* dacă nu mi-ai fi comunicat d-ta de mai-nainte că nu se va supăra dacă voi dovedi falsitatea *Diplomei bârlădene*. Dacă aș fi știut că și aceasta din urmă poate să-l supere, nu aș fi scris-o și m-aș căi f. mult că am scris-o, dacă în adevăr i-a cauzat neplăcere”¹⁰. Așadar, Bogdan se dorea foarte prudent în relațiile cu „patronul” său de până atunci, fiind în stare de dragul succesului să renunțe până și la demascarea falsurilor științifice¹¹. „Te rog să asiguri pe Veteranul – scrie el mai departe lui Bianu – că se înșală f. rău dacă mă crede capabil de a nu-i da stima și recunoștința cuvenită. Nu pot să înțeleg

⁷ *Ibidem*, p.243.

⁸ *Vezi Ibidem*, p.198.

⁹ Este de menționat aici faptul că potențialul rival al lui Bogdan, P.A. Sârcu, era un conservator declarat.

¹⁰ Textul a apărut în cele din urmă, sub titlul: *Diploma bârlădeană din 1134 și principatul Bârladului. O încercare de critică diplomatică slavo-română*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, s.II, t. XI, 1891, p.65-112.

¹¹ Asupra acestei probleme vezi P.P. Panaitescu, *Din nou despre „Diploma bârlădeană” din 1134*, în „Romanoslavica”, XIII, 1966, p.85-91.

cum poate chiar să presupună așa ceva. Eu îmi explic lucrul acesta numai prin vreo intrigă a neprietenilor mei, care cine știe ce vorbe îi vor fi șoptit. (...) În curând se va convinge d-sa că eu nu sunt un mizerabil de seama celor ce cresc ca ciupercile la noi în țară. Eu nici nu ling tâlpile nimănui, nici nu arunc cu gunoi în cei ce mi-au făcut un bine. Fără Veteranul eu poate nu eram ceea ce sunt acum și aceasta nu i-o voi uita nici în ceasul când d-sa ar pierde orice bunăvoință față de mine”¹².

Aceste tentative de estompare a tensiunilor dintre magistru și discipol indică totodată nu doar dorința lui Bogdan de a se afla în relații bune cu Hasdeu, ca o garanție a promovării, dar și apetitul acestuia din urmă – iar ca el mulți alții – de a fi adulat, de a nu cunoaște decât supunerea, umilința, lipsa spiritului critic în ce-l privește, chiar în chestiuni științifice. Însă I. Bogdan nu va ezita după ce va ocupa o catedră universitară să se asocieze cu alți doi istorici într-o așa-zisă *triadă critică*, ce va lovi necruțător în prestigiul „bătrânilor” profesori, printre ei aflându-se la loc de frunte și B.P. Hasdeu¹³.

În același timp, pentru a intra în grațiile unor electori, pentru a te bucura de protecție „academică” era nevoie adeseori de *servituți*, asemenea vechilor relații dintre vasalii și seniorii medievali. Ajuns la București în toamna lui 1905, lui Onisifor Ghibu i se aranjează imediat o bursă de studii, chiar dacă a trebuit luată de la o altă facultate decât de la litere, în principal datorită sprijinului altor doi ardeleni, Ioan Bogdan și Al. Lapedatu, la care s-a asociat intervenția decisivă a lui Iorga. Nu după multă vreme, acesta din urmă îi cere lui Ghibu să-i pună biblioteca personală în ordine și să o catalogheze. Astfel, o bucată bună de timp, Ghibu a mers zilnic în casa lui Iorga, câte două-trei ore, pentru a face această muncă. Când Iorga a lipsit din București în vacanța lui 1905/6, Ghibu a avut grijă de cea mai mare parte a afacerilor curente, mutându-se temporar în locuința istoricului, devenind apoi chiar nașul de botez al fiicei acestuia, Magdalena¹⁴. De altfel, mai tot timpul Ghibu s-a aflat în preajma lui Iorga (1905-1907), fiind „omul lui de casă”, făcându-i diverse servicii, în vara lui 1906 acceptând chiar să-l ia la Săliște, pe timpul vacanței, pe Petru (fiul lui Iorga, de 12 ani, căruia nu-i prea plăcea cartea), pentru a-l medita și a se ocupa de conduita lui. Asta la rugămintea lui Iorga!¹⁵. Și tot așa, mereu fel de fel de servituți,

¹² *Scrisori către Ioan Bianu*, I, p.231-232.

¹³ Lucian Nastasă, *Generație și schimbare în istoriografia română (sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX)*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 1999.

¹⁴ Onisifor Ghibu, *Amintiri despre oameni pe care i-am cunoscut*, ed. Crișan Mircioiu și Șerban Polverejan, Cluj, Edit. Dacia, 1974, p.164-168.

¹⁵ *Ibidem*, p.181-182.

de la căratul genții doldora de cărți a magistrului, până la a simpatiza sau antipatiza – după caz – pe prietenii sau adversarii protectorului său, indiferent dacă Ghibu avusese sau nu de-a face vreodată cu aceștia. Mai apoi, în 1919, când s-a alcătuit comisia universitară care să selecteze și să numească pe noii profesori de la Universitatea din Cluj, Iorga a fost cooptat ca membru, fiind principalul raportor pentru facultatea de litere și filosofie. Iar de pe lista candidaților nu putea lipsi, bineînțeles, Onisifor Ghibu, care va și fi numit profesor, în vreme ce mulți alți candidați, cel puțin cu aceleași merite (dacă nu mai mari!), au fost respinși fără menajamente.

Și pentru a nu ne depărta prea mult de momentul recrutării corpului profesoral de la Cluj, în 1919, trebuie subliniat faptul că ulterioarele atribuirii grandomane ale lui O. Ghibu, cum că el ar fi fost artizanul universității românești din inima Ardealului, sunt elucubrațiile unui egocentric, preluate de mai toată istoriografia problemei, fără cea mai elementară expertiză critică. Nu i se poate contesta un anume rol, însă contribuția lui a fost minoră și marcată în mare măsură de nepriceperea sa în chestiunile legate de organizarea unei asemenea instituții. În fapt, procesul a fost viciat de multe aspecte „nedidactice”. În primul rând, s-a decis necooptarea vreunui profesor de la vechea universitate maghiară, indiferent de valoarea lui științifică. Apoi, în selecția corpului didactic, Sextil Pușcariu constată următoarele: „Răul principal era pe de o parte birocratismul și considerațiile politice de partid, la București, pe de alta lipsa unui om cu experiență universitară și cu independență față de rudele și prietenii cu apetituri prea mari, în Ardeal”. Astfel, în Consiliul Dirigent, „chestiunile de ordin politic în legătură cu Universitatea prevalau pe cele de natură didactică și științifică”.

În felul acesta, mulți din membrii Consiliului Dirigent, rude, prieteni sau protejați ai acestora au ajuns profesori universitari la Cluj¹⁶. Este cazul, de pildă, cu Silviu Dragomir, absolvent de teologie ortodoxă, profesor la Institutul Teologic din Sibiu din 1911, rudă prin alianță cu Vasile Goldiș din 1917 (se căsătorise cu o nepoată a soției acestuia¹⁷). Pe de altă parte, Dragomir își crease oarecum un renume politic în Ardeal pentru realizarea unirii cu Vechiul Regat, fiind unul dintre secretarii Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, devenind apoi șeful Biroului de Presă al

¹⁶ Sextil Pușcariu, *Memorii*, ed. Magdalena Vulpe și Ion Bulei, București, Edit. Minerva, 1978, p.389.

¹⁷ Cu Florica Aurelia Bonciu, fiica lui Iuliu Bonciu și a Lucreției (născută Tămășdan). De altfel, la căsătoria lui Dragomir, din 20 ianuarie 1917, la Arad, Vasile Goldiș a fost martor, alături de Iuliu Herbay.

Consiliului Dirigent, iar în cele din urmă director al învățământului superior din cadrul Resortului Instrucțiunii, Cultelor și Artelor, din această postură „numindu-se” profesor agregat la Universitatea din Cluj, la catedra de Istoria sud-est europeană și diplomatică slavo-română (de la 1 septembrie 1919) – deși „opera” nu-l recomanda până la data aceea¹⁸ –, pentru ca din 31 mai 1923 să devină titular. Meritelor patriotice, dar și faptului că multă vreme fusese un fidel și apropiat colaborator al lui Iorga, la care trebuie să adăugăm și mai vechea colegialitate și prietenie cu Sextil Pușcariu, se datorează și cooptarea lui Al. Lapedatu ca profesor de istoria veche a românilor, cu toate că nici el nu prea avea scrieri pe această temă. Dar la fel putem vorbi și despre O. Ghibu, care în afara meritelor „naționale” în cazul unirii Basarabiei cu România și a susținerii lui Iorga, alte atuuri, de natură științifică, nu prea a avut.

De altfel, datorită acestui soi de „intervenții” (dar din partea altora), N. Iorga a și refuzat să mai participe din iulie 1919 la lucrările acestei comisii (mai degrabă nemulțumit de numirea la Cluj a unor intelectuali cu care el nu se afla în bune relații), cooptarea pe aceste criterii fiind temperată de S. Pușcariu, numit „comisar general” al Universității (în locul titlului de rector), care a refuzat alte demnități, pentru a se dedica acestui proiect. În felul acesta, Pușcariu a pus în practică ideea că posturile didactice din Cluj nu „pot servi ca un fel de recompensă națională pentru bărbații merituosi din Ardeal, care însă n-au pregătirea necesară pentru un profesor universitar”¹⁹. Însă totodată și-a propus – după cum a notat la 29 mai 1919, referitor la cooptarea viitorului corp universitar – să lucreze „cu multă dibăcie, ca să nu ating susceptibilități, dar și cu toată energia necesară, ca să nu intre amestecul politicianilor”²⁰. Au existat însă și rațiuni precum cele expuse de Ioan Paul lui Octavian Goga, la 1 iulie 1919, cel dintâi rugându-l pe omul politic influent de acum, de după unire, să intervină în favoarea lui pentru a fi numit profesor la Universitatea din Cluj, „oricât de greu îmi vine să mă dezrădăcinez din Iași”. Lăsând modestia de o parte, I. Paul este convins că noul stabiliment din inima Ardealului „cu deosebire de un profesor competent de literatură are nevoie”, deși acesta

¹⁸ Vezi și Sorin Șipoș, *Silviu Dragomir – istoric*, Cluj, Centrul de Studii Transilvane, 2002. Lucrearea invocată în epocă ca fiind meritorie și „suficientă” pentru cooptarea la universitate (este vorba de studiul *Din istoria luptelor noastre pentru ortodoxie*, 1911) era nu doar redusă ca întindere și fără măcar exigențele profesionale vehiculate în acea vreme, ci mai era lipsită și de deontologie, prin scopul inițial de condamnare a unirii cu Biserica Romei.

¹⁹ Sextil Pușcariu, *Op.cit.*, p.404.

²⁰ *Ibidem*, p.444.

n-a confirmat mare lucru. Iar pentru a ajunge aici, Paul s-a adresat și lui V. Braniște și S. Pușcariu, conștient că „cei însărcinați cu organizarea universității și cu numirile de profesori fac și ei, cum se face la noi, chestie de prietenie și de provincialism”²¹. Și într-adevăr, va avea câștig de cauză, ocupând o catedră în acest centru universitar.

Ipostazele de mai sus nu pot fi disociate de o alta care le însoțește mereu, și anume de *lingușeală*. De regulă, lingușitorii speculează vanitatea celor care deja dețin pârgii de putere, profitând de slăbiciunile acestora, fără ca faptul în sine să li se pară un act de umilință. Deși nu se prea întâlnesc reflecții pe această temă, la noi filosoful și universitarul C. Rădulescu-Motru a găsit de cuviință să dedice aspectului câteva rânduri²². Este însă semnificativ de surprins faptul că în mediul intelectual lingușirea atinge cote uneori perfid de ridicate, pentru că modalitățile de a o face sunt multiple, bunăoară limbajul nefiind la întâmplare, iar cel ce practică acest lucru pare să cunoască și să fi analizat bine pe cel căruia i se adresează, utilizând cu dibăcie cuvintele și ideile care plac celui ce se complace a fi lingușit.

Câți oare nu au profitat de slăbiciunea și vanitatea lui Nicolae Iorga de a fi adulat, manifestând orgolii și atitudini uneori grotești, surprinse de mulți din cei aflați prin preajma lui? Iorga era „orgolios” și „nestatornic”, intelectual de excepție, însă care „nu tolerează să fie contrazis, dar ascultă foarte bucuros lingușirile. În apropierea d-sale nu poate trăi nici o personalitate, dar o duc bine toți idolatrii”²³. Când Eugen Lovinescu îi făcea în *Memoriile* sale un portret lui Vasile Pârvan, care-i fusese coleg de facultate, afirmând că declicul succesului viitorului universitar și arheolog se datora și (dar poate în primul rând) lingușirii „marelui” Iorga, descrierea a fost imediat pusă pe seama relei credințe a criticului, evocarea acestuia fiind considerată până și astăzi drept pățimașă și profund nedreaptă. Însă lectura și cu „alți ochi” a diverselor mărturii și fapte din epocă ne obligă să reținem și prezentarea lui Lovinescu, făcută „colegului” Pârvan, „figură de copil îmbătrânit”, care „pe lângă dârză hârnicie, el s-a semnalat chiar de la început printr-o ambiție evidentă în încordarea și voința ei de putere; omul,

²¹ Octavian Goga în *corespondență*, ed. Daniela Poenaru, București, Edit. Minerva, 1975, p.277-278.

²² C. Rădulescu-Motru, *Revizuire și adăugiri, 1943*, ed. Rodica Bichis și Gabriela Dumitrescu, București, Edit. Floarea Darurilor, 1996, p.144-145.

²³ *Supărarea d-lui Iorga*, în „Gazeta Transilvaniei”, LXXXVI, 1923, nr.58 (18 martie), p.1. Vezi și mai puțin cunoscutul volum al lui C. Cernăianu, *N. Iorga – idolul neamului românesc. Antologie pentru posteritate*, ediție completă, București, Tip. „Marele Voevod Mihai”, 1932, 261 p.

pe a cărui cucerire o întreprinsese și o și realizase, pe dubla cale a străduinții și a obedienții față de o vanitate ușor de cucerit, era d. N. Iorga (...), după atâți alți discipoli ce nu-i ajungeau la subsuoară, i-a venit rândul și lui Pârvan de a-i duce, abia ținându-se de dânsul, geanta plină de cărți, în zâmbetul ironic al trecătorilor Căii Victoria”²⁴. Mai târziu însă, Iorga va juca un rol însemnat în cooptarea lui Pârvan la universitate, la numai 27 de ani acesta devenind profesor, la scurt timp și director al Muzeului Național de Antichități, pentru ca doi ani mai apoi să fie ales membru corespondent al Academiei Române, iar în 1913 membru activ etc.

Dar până și un intelectual echilibrat ca Sextil Pușcariu însemna în *Memoriile* sale, la 19 mai 1919, faptul că Iorga „nu se abate de la părerile lui și nu primește bucuros de la alții informații. Astfel depărtează de la sine pe oamenii de valoare care țin cu adevărat la el și ar vrea să se sfătuiască cu el. Se înconjoară în schimb cu mediocritățile care îl adulează”²⁵. Evident, nu întotdeauna! De pildă, când s-a pus problema configurării noului corp profesoral românesc la Cluj, în 1919, s-a străduit să-și impună câțiva discipoli valoroși, dar și pe alții, pe care chiar dacă nu i-a avut elevi, îi aprecia în mod deosebit. Așa a fost cazul lui Vasile Bogrea – absolvent al Universității din Iași –, despre care Iorga spunea prin 1915 că are „învățătură cât 20 de savanți și că demult trebuia să urci treptele unei catedre universitare, dar se vede că nebiruita fire de moldovean cam nepăsător te-a făcut să tot amâi și doctoratul și darea la lumina tiparului a comorii d-tale de cunoștințe și ingeniozitate”²⁶. În replică parcă, în vara lui 1919, când Iorga a primit „Legiunea de onoare” a statului francez, Bogrea alături de alți doi aspiranți la un post universitar la Cluj (Em. Panaitescu și G. Oprescu) i se adresează în astfel de termeni: „Salutăm cu mândrie pe cel mai mare soldat al României întregite, legionar de onoare al Franței victorioase, în clipa când nedreptatea seculară se năruie și se inaugurează falnic viitorul visat”²⁷. Era genul ideal de lingușire a lui Iorga, ceea ce-l va determina – în plus – pe acesta din urmă să treacă până și peste voința lui Pârvan, care ar fi dorit să aducă la Cluj, la catedra de latină, fie pe D.M.

²⁴ E. Lovinescu, *Scrieri*, vol. II, *Memorii*, ed. Eugen Simion, București, Edit. Minerva, 1970, p.49. Parcă în replică, mult mai târziu, după decesul fostului discipol și coleg la universitate, Iorga nota la 7 aprilie 1932 că Nae Ionescu „îmi vorbește de cumplita dușmănie pe care mi-o purta Pârvan” (N. Iorga, *Memorii*, VI, București, Tip. Datina Românească, 1939, p.369).

²⁵ Sextil Pușcariu, *Op.cit.*, p.442.

²⁶ G.T. Kirileanu. *Corespondență*, ed. Mircea Handoca, București, Edit. Minerva, 1977, p.19.

²⁷ *Nicolae Iorga și Universitatea din Cluj. Corespondență (1919-1940)*, p.36.

Teodorescu, fie pe C. Diculescu, reușind să-l impună totuși pe Bogrea. Iar filologul nostru îi va mulțumi pe măsură lui Iorga (la 19 august 1919), în termeni utilizați și mai înainte, dar pe care îi vom regăsi și ulterior, polihistorul atotinfluent fiind calificat drept „geniul nostru tutelar”, „providența mea” etc²⁸. Iată de ce, poate că sintetica caracterizare a lui Eugen Lovinescu ar fi cea mai potrivită: „Iritabil, autoritar, dominator, d. Iorga nu rabdă în jurul său nici talentul, nici independența caracterului, nici măcar demnitatea omenească; meritând, prin atâtea calități remarcabile, să fie înconjurat de alți oameni, el s-a mulțumit cu mediocritatea sau inocența”²⁹.

Așadar, nu este lipsit de importanță faptul că multora din universitarii cu pârghii de putere le-a plăcut să fie lingușiți, deși mai toți înțelegeau acțiunea linguşitorului. De pildă – ne spune C. Rădulescu-Motru –, Titu Maiorescu „simțea o deosebită plăcere să fie linguşit. De multe ori eram de față când i se aduceau linguşiri și eu mă jenam; câteodată chiar mă indignam, fiindcă luam linguşirile drept o bătaie de joc față de Maiorescu”³⁰. Alteori însă, dacă laudele excesive erau aduse în public, atunci subiectul venerației se credea invidiat de alți „egali” ai lui, care la rândul lor, pentru a compensa frustrarea, se lăsau și ei linguşiti de cei ce intrau în aria lor de acțiune. Așa s-a creat aproape o practică curentă, un fel de „școală a linguşirii”, ce poate fi chiar tipologizată, pentru că linguşirea cuiva presupune totuși o anume umilință (a recunoaște pe cineva mai puternic decât tine, uneori chiar fără acoperire!), iar când linguşitorul se va înălța pe scara socială va dori la rândul său să se bucure de un atare tratament. La urma urmei, ce sunt multe din volumele omagiale dedicate diverșilor universitari? Nimic altceva decât un soi de linguşeală a inițiatorilor, la care se alipesc și alții.

Și poate nu este întâmplător faptul că tocmai lui Nicolae Iorga i s-au dedicat cele mai numeroase tomuri omagiale, „dedicația” celui din 1921 – *Lui Nicolae Iorga. Omagiu. 1871-5/18 iunie-1921* (Craiova, Edit. Ramuri)³¹ –, semnată de G. Bogdan-Duică, arătând cam astfel: „Îți oferim un volum modest, însă doveditor: că iubim știința și artele spre care ne călăuzești neostenit; și că suntem fericiți a Te avea în frunte, conducător

²⁸ *Ibidem*, p.38.

²⁹ E. Lovinescu, *Scrieri*, vol. II, *Memorii*, p.68.

³⁰ C. Rădulescu-Motru, *Revizuire și adăugiri*, 1943, p.144.

³¹ Realizat de Gh. Bogdan-Duică, secondat de alte patru persoane, din care și N.A. Constantinescu. Dintre universitari sau viitori universitari literari au mai semnat: I. Andrieșescu, N. Bănescu, V. Bogrea, P. Cancel, Șt. Ciobanu, N. Drăganu, V. Grecu, P. Grimm, Al. Lapedatu, G. Oprescu și Șt. Berechet.

cald când îndemni, sever când alegi” (p.5). Iar cam la fel s-au petrecut lucrurile și în 1911 (la 40 de ani), și în 1931. Însă dacă în primul caz au apărut doar numere aniversare ale unor periodice³², la împlinirea a șase decenii de viață Iorga a fost pur și simplu copleșit de „atenție”, poate și pentru că din punct de vedere politic era „pe val”³³.

Pe de altă parte, linguşitorii nu au făcut altceva decât să răspundă așteptărilor acelor profesori vanitoși, pentru că în practică mai ales aceștia simt o deosebită plăcere de a li se exacerba calitățile care, în fond, poate chiar lipsesc. De pildă, Gr.G. Tocilescu „își avea celebritatea” sa ca profesor, deși „cursurile lui erau o năditură după diferite compilații luate de la autori germani”, iar în acest context era apreciat ca „foarte vanitos” de mulți studenți de-ai lui. Numai că – după cum ne confirmă un memorialist, ajuns și el profesor universitar – lui Tocilescu „îi plăcea să se înconjoare de studenții cei mai mediocri și care știau în schimb să linguşească foarte bine”, aceștia fiind denumiți „periuțele maestrului”³⁴. Iar un astfel de om pare să fi fost Orest Tafrales – cel puțin după spusele unui fost coleg de facultate –, care „era pe atunci un student nul, care nu se afirmase prin nimic. Ducea catalogul lui Tocilescu și îi făcea acestui profesor servicii care nu se deosebeau mult de ale unui servitor”³⁵. Evident, poate sunt

³² De pildă, revista „Ramuri” i-a dedicat lui N. Iorga un număr întreg, sub forma unui volum omagial („Ramuri”, VI, 1911, nr.18-20, p.353-480), în care nu a semnat nici un universitar, ci doar o parte din discipolii lui de la această publicație, precum și o serie de intelectuali ardeleni, din care doar trei vor deveni profesori universitari: O. Ghibu, I. Lupaș și S. Pușcariu. Tot la această aniversare, „Junimea literară” din Cernăuți îi dedică lui Iorga nr.7-9 din 1911. Vezi și broșura *Sărbătorirea profesorului N. Iorga cu ocazia împlinirii a 40 de ani de viață. Câteva articole din ziare și reviste*, Galați, 1911, 75 p. Dar și în 1921 „Glasul Bucovinei” (Cernăuți), IV, 1921, nr.729 (19 iunie), 8 p., este dedicat în întregime lui N. Iorga, la 50 de ani, fiind realizat în principal de universitarii I. Nistor, R. Căndea, D. Marmeliuc, V. Grecu, Aurel Morariu.

³³ În afara unei cantități impresionante de articole de presă, este de menționat faptul că, de pildă, la 17 mai 1931, Academia Teologică Ortodoxă din Cluj a sărbătorit cu mare fast pe N. Iorga (de altfel, un tom întreg din „Biserica Ortodoxă Română”, XLIX, 1931, nr.6-8, a purtat titlul: *Omagiu lui N. Iorga*). Și tot la Cluj, la Teatrul Național, au vorbit S. Dragomir, C. Marinescu, Vl. Ghidionescu ș.a. Dar și Teatrul din Timișoara l-a aniversat pe Iorga, prin punerea în scenă a piesei acestuia: *Sarmala, amicul poporului* (interpretată de A. Ionescu-Ghibericon, V. Brezeanu, Felicia Frunză ș.a.), regizor Sică Alexandrescu, ulterior reprezentației I. Vlădescu, profesor universitar la București, vorbind despre opera marelui istoric ș.a.m.d.

³⁴ I.M. Marinescu, *O viață supusă destinului*, ed. I. Opreșan, București, Edit. Vestala, 2005, p.60-61.

³⁵ *Ibidem*, p.156.

exagerate asemenea observații, cu atât mai mult cu cât memorialistul, ajuns universitar la Iași, nu s-a aflat în relații tocmai bune cu fostul său coleg Tafrali. Dar ceva-ceva tot a fost!

Totodată, linguseala este asociată și cu o critică a rivalilor celui lingușit, iar această ultimă strategie pare cea mai dibace. Se poate ajunge chiar la o culme a dexterității atunci când fără să lingusești pe interlocutor, îi scoți în evidență meritele excepționale prin criticarea rivalului său. Iar aceste câteva sumare aspecte sunt aproape nelipsite din schimburile epistolare dintre magiștri și discipoli, apar surprinse în volumele de memorialistică, majoritatea utilizate și de noi în volumul de față. Printre altele, așa a reușit studentul C. Balmuș să câștige simpatia profesorului său de latină, I.M. Marinescu, dându-i apă la moară în ce privește defăimarea rivalului său pentru o vreme, Vasile Bogrea. O recunoaște chiar latinistul ieșean în amintirile sale, care afirmă că „nu l-a uitat niciodată [pe Balmuș], l-a susținut mereu și contra oricui”, iar faptul că Balmuș a ajuns mai apoi profesor universitar i se datorează și „nu i-a părut rău niciodată de ajutorul dat”³⁶. Printre cele câteva excepții ar putea fi invocat Vasile Pârvan, așa cum rezultă din ceea ce se cunoaște până acum³⁷, și pe care un congener al acestuia îl descria astfel în anii studenției: „Mărunțel și slab, cu fața palidă, modest și timid, nu voia să fie de nimeni băgat în seamă. Dar când începea să vorbească, toate privirile se întorceau spre el, iar profesorii îl ascultau mai atenți decât noi studenții. Avea o dicțiune clară, precisă și colorată. Ceea ce spunea era gândit, original, substanțial și frumos. (...) De tânăr, sufletul lui trăda o structură arhitecturală clasică din antichitate”³⁸. Să intre însă acest portret în contradicție cu cel realizat de Lovinescu și prezentat de noi mai sus?

Un alt element deloc de neglijat în înțelegerea mecanismelor de selecție și cooptare este și filiera studiilor, sub aspectul centrului universitar. De regulă, unde îți faci studiile superioare acolo există și

posibilitatea cea mai sigură de încadrare ulterioară. Acolo a avut individul șansa de a se afirma, de a se face cunoscut de către instanțele de evaluare, de a-și proba în timp loialitatea față de un potențial susținător etc. Așa a procedat și Mihail Dragomirescu, în dorința lui de a intra în grațiile unui „puternic al zilei”, remarcându-se prin ceva penetrant, cu efect puternic și imediat. Proaspăt absolvent al facultății de filosofie și litere din București în 1892, acesta a publicat studiul *Criticile Domnului Titu Maiorescu (Studiu de critică generală)*³⁹, ceea ce-l va aduce o vreme în intimitatea celui despre care a scris, va fi susținut pentru o bursă în străinătate, a fost promovat la universitate, chiar dacă după o vreme relațiile dintre cei doi s-au mai răcit. De altfel, mulți viitori universitari au gândit în termenii ieșirii din „anonimat” pentru a ocupa poziții înalte, supralicitând chiar – la nevoie – calitățile, pentru că așa cum remarca în 1888 Ioan Bogdan, „cu modestia la noi nu faci multă treabă”⁴⁰, nefiind în consecință adeptul savantului în „turnul de fildeș”, care lucrează temeinic în tăcere, pentru că mai devreme sau mai târziu meritele vor fi recunoscute și apreciate.

În acest context, dacă urmărim – de pildă – corespondența dintre N.I. Herescu și discipolul său Victor Buescu, îndeosebi între 1935-1937, putem constata cât de utilă a fost în cariera celui din urmă poziția de discipol și cultivarea de către acesta a unui limbaj numai bun să „capaciteze” orgoliile magistrului. De la formule precum „discipulus semper fidelis” (în 1935), până la declarații de genul: „Dacă voi ajunge și eu ceva – și dacă deja sunt ce sunt – aceasta este și va fi numai mulțumită ocrotirii și imboldului dvs. Recunoștința mea va fi nețărmurită” (la 28 aprilie 1937) – se interpun o sumă complexă de considerații pentru reușita profesională, din care nu au fost excluse cele de natură politică, dar mai ales proximitatea student-profesor. Herescu intervine pentru elevul său în obținerea de stipendii la Paris, este adus ca asistent al acestuia la universitate, iar în 1941 intervine pentru numirea lui ca lector de limba română la Lisabona (de unde nici nu se va mai întoarce în țară), totul în virtutea legăturilor directe și pe termen lung dintre cei doi, a dovezilor de loialitate etc⁴¹.

Din impresionanta cazuistică în ceea ce privește șansele sporite de acces la o anume universitate, dacă ai fost cândva student al acesteia, ne

³⁶ *Ibidem*, p.165. Vezi și „Revista critică”, X, 1936, p.43-52 (articolul intitulat *Promovarea mediocrităților*), în ce privește acordarea docenței (în 1932), prin puternica susținere din partea lui I.M. Marinescu și Paul Nicorescu; la fel „Revista critică”, XI, 1937, p.172-183. Balmuș a devenit profesor titular prin „chemare” în urma raportului semnat tot de I.M. Marinescu și P. Nicorescu (decembrie 1936), deși facultatea din Iași mai avea un excelent „clasicist”, pe conferențiarul Th. Simenschy, invocat și el în epocă, dar fără susținători puternici.

³⁷ *Vasile Pârvan. Corespondență și acte*, ed. Al. Zub, București, Edit. Minerva, 1973; Al. Zub, *Vasile Pârvan – Efigia cărturarului*, Iași, Edit. Junimea, 1974.

³⁸ Octavian C. Tăslăuanu, *Spovedanii*, ed. Gelu Voican, București, Edit. Minerva, 1976, p.228-229.

³⁹ În „Convorbiri literare”, XXVI, 1893, nr.1, p.8-31; nr.3, p.248-267, continuat mai târziu, în aceeași revistă, an. XXX, 1896, nr.1, p.1-22.

⁴⁰ *Scrisori către I. Bianu*, I, p.143.

⁴¹ *Scrisori către N.I. Herescu*, ed. Victor Durnea și Vasile Pop-Luca, Iași, Editura Alfa, 2005.

mai oprim acum doar asupra evenimentelor petrecute la Iași după transferarea lui Ch. Drouhet la București (de la 1 ianuarie 1915)⁴², catedra de limba franceză din orașul moldav rămânând astfel vacantă. Până la ocuparea ei în 1918, candidații nu au lipsit, însă mereu s-a manifestat opoziția unor profesori de a angaja pe oricine. În acest sens, de pildă, Dimitrie Gusti îi scria lui Garabet Ibrăileanu să participe la un consiliu profesoral, în care unii colegi doreau „să recomandăm pe unul care nu este deloc competent, care are însă «dorința» fierbinte de a deveni profesor de franceză la Universitate. De altfel, aceiași colegi sunt gata să recomande pe același domn (din «prietenie»!) și *pentru latină și pentru greacă!* Ce zici, halal de așa «enciclopedic» candidat și mai halal încă de colegii noștri!” Gusti îl avertizează totodată pe Ibrăileanu că Al. Philippide are deja pentru catedra de franceză un om potrivit, pe Paul Zarifopol, care „dorește să se stabilească la Iași”, pe care îl crede și el „un element minunat”⁴³. Zarifopol era absolvent al Universității din Iași (1898), specializându-se apoi în filologia clasică și istorie în Germania, la Halle, unde și-a susținut doctoratul în 1904 cu celebrul romanist Hermann Suchier, vechi și fidel prieten al lui Al. Philippide. A mai rămas acolo o vreme, la Leipzig, de unde întreține o interesantă corespondență cu congenerul său Garabet Ibrăileanu, care îl tot stimula să scrie și care îi va publica de altfel după primul război mondial diverse texte de mare rafinament critic în „Viața românească”.

Numai că la catedra amintită mai râvneau și alții, în ședința consiliului profesoral din 17 februarie 1915 înregistrându-se candidaturile la suplinire ale lui N.I. Apostolescu, N. Șerban și A. Patrognat. Dacă cel din urmă a fost exclus din competiție din capul locului, pentru că nu avea nimic publicat demn de luat în seamă, nu același lucru i se putea întâmpla lui N.I. Apostolescu (1876-1918), care solicitase catedra la nici două săptămâni de la transferul lui Drouhet (la 12 ianuarie 1915), considerându-se îndreptățit prin studiile și doctoratul de la Sorbona (*L'Influence des romantiques français sur la poésie roumaine*) și prolifică activitate publicistică, ce acoperea materia catedrei. Însă nu

⁴² Ch. Drouhet ajunsese suplinitor la catedra de Limba și literatura franceză din Iași (din 15 octombrie 1909), pentru ca la numai câteva luni să fie numit agregat definitiv (cf. ÎDR nr.1133/30 martie 1910), iar după cei trei ani regulamentari ajunge și titular (cf. *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.912(I)/1909, f.19; *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I.Cuza”. Rectorat*, dos.1/1913, f.366).

⁴³ *Scrisori către Ibrăileanu*, III, ed. M. Bordeianu, V. Botez, Gr. Botez, I. Lăzărescu și Al. Teodorescu, București, Edit. Minerva, 1973, p.78-79.

toți membrii consiliului facultății din Iași agreeau pe suplinitorul Apostolescu (îndeosebi Ibrăileanu), ci mai curând pe unul din cadrele existente într-o poziție de așteptare. Deși I. Petrovici, I. Bărbulescu, P. Mihăileanu și O. Tafrali s-au opus numirii lui C. Fedeleș – care era conferențiar provizoriu de psihologie, fără legătură cu franceza, mai ales că își făcuse studiile în Germania⁴⁴ –, la propunerea majorității consiliului profesoral, acesta a fost totuși desemnat suplinitor în ședința din 17 februarie 1915, în primul rând ca să blocheze postul⁴⁵. Ulterior, la 24 octombrie 1918, când se pune din nou problema suplinirii catedrei, Apostolescu va fi recomandat ca suplinitor, fiind susținut de Ilie Bărbulescu (care era decan), în vreme ce Ibrăileanu s-a abținut⁴⁶. Numai că din nenorocire, la numai câteva ore de la primirea veștii, Apostolescu va înceta din viață. În acest context, cel care va avea câștig de cauză, ca fost student al facultății și aflat de mai mulți ani în posturi de așteptare, a fost Nicolae Șerban, cu care însă ne vom mai întâlni în această carte, când va încerca să se transfere la București, eșuând cam din aceleași motive pentru care a avut șansa să ajungă profesor la Universitatea din Iași.

Evident, problema centrului universitar, invocată mai sus, nu este o regulă imuabilă, apărând mereu și factori „perturbatori”. Adresându-se lui Vasile Bogrea în septembrie 1923, Ștefan Zeletin îi relatează acestuia o conjunctură deloc favorabilă: „Sunt în prezent *candidat fără noroc* la două catedre: una de Economie națională de la Cernăuți și alta de Istoria filosofiei vechi de la Iași. La Cernăuți am contracandidat pe un absolvent de școală comercială, un analfabet inexistent în economia politică. Dat fiindcă e fratele unui profesor titular, trece drept candidat foarte serios și probabil va lua catedra. La Iași lucrurile stau altfel: aici mă cunosc aproape toți, aș îndrăzni chiar să cred că mă apreciază, dar ... este un contracandidat oficial. E vorba de d-l Tăușan, stâlpul *Viitorului*, satelit vintilist, plaga Casei noastre de Credit și autor al unei teze de licență, din timpuri imemorabile, asupra lui Plotin. Ministrul de instrucție ține personal ca acest domn să ia catedra de la Iași, care de altfel a și fost formată pentru el. Nu știu dacă facultatea de litere de la Iași se va resemna să înghită acest hap, căci toți știu că acest candidat al guvernului nici nu va veni cel puțin la Iași.

⁴⁴ Asupra lui vezi *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.913/1912, vol.II, f.156-162, 179, 189-191, 193.

⁴⁵ Vezi și „Revista critică”, I, 1927, p.110-115, cu referire la raportul negativ întocmit de Orest Tafrali asupra lucrărilor lui N. Șerban.

⁴⁶ Pentru detalii vezi *Documente din arhive ieșene*, III, ed. D. Ivănescu, București, Edit. Minerva, 1988, p.222-238.

Personal, stau ca spectator față de toate acestea...”⁴⁷. În cele din urmă, Zeletin va avea câștig de cauză, la început fiind numit suplinitor, iar mai apoi – în 1927 – devenind titular prin „chemare” la catedra de Introducere în filosofie și istoria filosofiei vechi și medievale din Iași, pe temeiul raportului de recomandare întocmit de Petre Andrei⁴⁸.

Mai mult chiar, colegialitățile gimnaziale sau din perioada universitară, a face studiile liceale și pe cele superioare la București ori Iași, de pildă, constituiau un avantaj suplimentar, atât monden, cât și școlar. Pe lângă faptul că, de pildă, metropola a atras mereu pe tineri, ea oferea șansa de a avea camarazi de studii ce proveneau din „clasele înalte”, bine plasați mai târziu și care vor constitui o rețea de prietenii utile, individul aflându-se astfel în proximitatea elitelor politice centrale, acolo unde de regulă se concentrează familiile influente etc. Bunăoară, I.M. Marinescu a urmat literele la București (1899-1903) și a fost coleg – printre alții – cu Vasile Pârvan, E. Lovinescu, I. Petrovici și D. Caracostea. Totodată, aflat la Berlin și München pentru doctorat, leagă o strânsă prietenie cu Vasile Bogrea și Traian Bratu (dar întreține relații cordiale deopotrivă cu Șt. Zeletin, Petre Andrei, Ioan Ursu și Octav Botez), aflați și ei la studii acolo, însă consolidează definitiv și excelentele relații cu Pârvan. Poate nu întâmplător, toți cei menționați în acest caz au avut ulterior un rol important – într-un fel sau altul – în aducerea lui Marinescu la universitate (deși îi cam „trecuse” vârsta), iar apoi în promovarea sa, dar chiar și în dobândirea altor funcții de seamă în cadrul ministerului Instrucțiunii. La fel, I. Rădulescu-Pogoneanu nu numai că i-a fost colaborator lui S. Pușcariu la *Dicționarul Academiei*, dar în general „și un amic devotat” de-a lungul întregii vieți, începând de când s-au cunoscut la studii la Universitatea din Leipzig⁴⁹. Prieteni de o viață au rămas și Mihai Ralea cu Tudor Vianu, colegi la facultatea de litere din București, acestora adăugându-se spre finele primei conflagrații un alt coleg, Nicolae Bagdasar, ajuns și el universitar la Iași⁵⁰. De aceea, nu este întâmplător faptul că o vreme T. Vianu a fost conferențiar pe lângă catedra lui Ralea, predând Estetică specială și critică literară, iar pentru că acesta

⁴⁷ C.D. Zeletin, *Ștefan Zeletin – Dialog cu Vasile Bogrea*, în „Manuscriptum”, XIV, 1983, nr.2, p.122.

⁴⁸ Cf. *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat*, dos.41/1926, f.177-182; raportul prezentat de P. Andrei la f.186-189.

⁴⁹ Sextil Pușcariu, *Călare pe două veacuri. Amintiri de tinerețe (1895-1906)*, București, Editura pentru Literatură, 1968, p.123.

⁵⁰ Dosarul și recomandarea lui N. Bagdasar (asistent definitiv la București) în *Arh.St.Iași. Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat*, dos.2187/1942, 27 f. Se cuvine să menționăm însă și faptul că Bagdasar era fiul lui C. Rădulescu-Motru.

din urmă era mult prea ocupat cu politica, Vianu a ținut și cursul de Estetică generală.

Până și colegialitățile din școlile secundare au putut crea solidarități determinabile în timp, la liceul „Șaguna” din Brașov, de pildă, fiind în aceeași clasă viitorii universitari A. Oțetea, D.D. Roșca și L. Blaga. Primii doi au fost colegi și mai apoi, la Paris, unde au legat prietenii durabile cu Mihai Ralea, Gh.I. Brătianu și Al. Rosetti. De altfel, Ralea este cel care l-a introdus pe Oțetea în cercul „Vieții românești”, adăugându-se unui grup de alți universitari ieșeni (G. Ibrăileanu, C. Stere, Traian Bratu, Iorgu Iordan, Petre Andrei și Constantin Balmuș) cu aspirații oarecum apropiate, mulți din ei supraviețuind ca poziție universitară chiar și după 1945. Iar astfel de exemplificări ar putea cu siguranță continua.

Pe de altă parte, nu trebuie neglijată nici solidaritatea „regională”, care în multe cazuri a funcționat cu profit, ca într-un caz deja sugerat, al universitarilor originari din Săliște, alte exemple urmând a se regăsi pe parcursul lucrării. De altfel, se poate vorbi cu multă seriozitate de existența unui „spirit ardelenesc” în mediul nostru universitar extracarpatic, care a funcționat în mod real și căruia sperăm să-i putem dedica cândva o carte.

În mod evident, multe alte variabile de natură etică, sociologică și psihologică ar putea fi luate în discuție atunci când vorbim de mecanismele cooptării în mediul universitar, însă unele cu greu pot fi surprinse documentar – după tipicul istoriei pozitivistice –, altele le-am abordat în capitolele următoare, iar multe chiar nouă ne-au scăpat din vedere, căzând acum în sarcina altora să le depisteze și să le analizeze.

Unde să fii profesor universitar?

Este cât se poate de dificil, dar și riscant, a încerca să surprindem din perspectivă istorică ceea ce deosebește o regiune de alta, un oraș de un altul etc – totul raportat la eventualele contraste impuse de antinomiile cardinale, de evoluțiile socio-economice și culturale. Ne-am încurca în ițele diverselor teorii enunțate încă din prima jumătate a secolului XIX, mereu îmbogățite și nuanțate până spre zilele noastre, care țin cu tot dinadinsul să afle diferențe de evoluție între nord și sud, între est și vest, ori să stabilească sensuri în ceea ce privește așa-zisa expansiune a „civilizației” dinspre o anumită zonă (matrice) spre celelalte. Căzute în desuetudine și adânc frustrante pentru multe din națiunile lumii, cu oarecare pretenții de împlinire culturală, aceste axiome s-au dovedit șubrede și chiar periculoase prin clasificările și hegemoniile impuse. Determinismul geografic a încetat

să mai fie fundamental în imprimarea și explicarea anumitor particularități ale diverselor comunități umane.

Cu atât mai mult ne vedem încurcați în cazul raportărilor din interiorul propriului nostru spațiu statal. Pe de o parte, orice comparație și diferențiere ar șubrezi considerabil doctrina „perfectei unități” naționale, atât de vehiculată până nu demult în istoriografia noastră pe baza unor argumente cu totul aleatorii și pasionale, pe de altă parte, prin reliefa deosebirilor reale dintre diversele regiuni, ar submina orgolii și ar activa sensibilități locale, existente oricum latent. Și totuși comparațiile se impun de la sine – vrem sau nu –, iar ele s-au făcut mereu, oferind reperele unor conștiințe bine circumscrise la o regiune sau localitate dată. Nu întâmplător se utilizează sintagme precum „muntean”, „ardelean”, „moldovean”, „bănățean”, „dobrogean”, „bucovinean”, „basarabean”, „vrâncean”, „bucureștean”, „craiovean”, „orădean” etc, mergându-se până la diferențieri chiar și în cadrul marilor aglomerări urbane: „din Ferentari”, Giulești, Drumul Taberei, Floreasca etc (în București); „din Mănăstur”, Mărăști, Dâmbul Rotund, Someșeni etc (pentru Cluj); „din Galata”, Copou, Podu Roș, Bucșinescu, Frumoasa etc (pentru Iași) ș.a.m.d., toate marcând specificități repede recunoscute de localnici. Așadar, din perspectivă socio-istorică există evidente surse (variabile) de comparație inter-regională, care pot coborî mult în adâncime și care ar merita cu prisosință analizate. Nu ar fi ambiția aflării celor mai simple evidențe și nici de a face inventarul analogiilor formale. Ar fi modalitatea propunerii unor ipoteze explicative care n-ar fi numai tautologice sau care ar trimite la diferențe culturale ireductibile⁵¹.

Adevărata dificultate apare atunci când vom căuta să comparăm intelectualii diverselor regiuni, în sine ei fiind individualități în câmpul culturii. Greutatea rezidă în câteva elemente ce se cuvin, în esența lor, a fi reținute. În primul rând nu pot fi atașați în mod strict unei anume regiuni, mereu intelectualii dând dovadă de o mare mobilitate geografică și adaptabilitate. Apoi, ei se definesc – chiar și cei ce recuză orice universalism abstract – nu numai în raport cu societatea lor, ci într-o manieră globalizantă, prin contactul permanent cu elementele general valabile ale celorlalte culturi. Ei au fost mereu agenții cei mai activi ai transferurilor culturale și politice între diversele culturi naționale. Chiar și acei intelectuali, în general conservatori și reacționari, profund naționaliști,

care au refuzat deschiderea spre alte orizonturi și s-au exprimat împotriva oricăror influențe din afară, au făcut lucrul acesta prin cunoașterea – măcar aproximativă – a produselor culturale pe care le denunțau, stigmatizau sau le caricaturizau. Un caz particular, însă cu alte conotații, l-ar constitui intelectualii din Ardeal, teritoriu în care pluralismul etnic, confesional și lingvistic este pregnant, ceea ce a dat un plus de specificitate producțiilor și confruntărilor intelectuale, sensibil diferite de cele din spațiul extracarpatic, și care ar putea sugera un exercițiu al comparațiilor, dar nu sub semnul zonelor determinate din perspectiva punctelor cardinale, ci sub forma unei solidarități interumane pe temeuri regionale și religioase.

Dacă teritorial comparațiile par anevoioase în cazul intelectualilor, ca grup însă (ca medii intelectuale) analizele sociologice devin extrem de fructuoase. Ele ar constitui acea micro-istorie socială de care avem atâtea nevoie și care ar presupune studii de biografie colectivă riguros delimitată – dar nu înainte de minuțioase anchete prosopografice –, cu indivizi atașați aceluiași medii formative și influențe culturale, cu aceleași preocupări intelectuale, aparținând aceleiași generații biologice, aceleiași școli de gândire etc, pentru a degaja regularități sau contraste socio-intelectuale, pentru a discerne reprezentările simbolice și politice care oferă specificitate grupurilor luate în discuție.

Și totuși, în plan mental contrastele au existat mereu, așa cum am sugerat mai sus, pornind mai mult de la criteriile regional-locale, evident subiective, însă nu arareori argumentate pe temeuri de evoluție socio-economică inegală, grade diverse de dezvoltare urbană, influențe culturale etc. Oricâtă iritare ar produce astăzi invocarea existenței unui așa-zis „spirit ardelenesc”, acesta a existat și încă se mai face simțit, iar o analiză în această direcție ar da rezultate fără echivoc. Din această perspectivă au existat certe diferențieri de percepție (cel puțin) și între centrele universitare, aglomerații urbane în care se concentrau o sferă largă de puteri, care beneficiau de echipamente culturale evaluate și abundente, susceptibile a grupa cea mai importantă masă a intelectualilor profesioniști, dar și de a influența orientarea profesională a tinerilor, oferind facilități de acces pe „piața muncii”. Evident, nu e locul aici pentru analize erudite și puternic argumentate pe această temă. Însă câteva elemente se cuvin a fi reținute.

În mod cert, de pildă, Universitatea din Iași a fost mereu considerată ca un stabiliment periferic, o „antecameră” pentru cea din București. Deși a existat încă de pe la 1862 un discurs înflăcărat în ceea ce privește rolul Iașului de „capitală culturală” a României (în schimbul renunțării, în favoarea Bucureștiului, la atuul politic), nicicând orașul nu s-a bucurat de

⁵¹ Din această perspectivă, pentru spațiul românesc extracarpatic, vezi încercarea sociologului D. Drăghicescu, de la începutul secolului XX, *Din psihologia poporului român* (1907), reeditată de Elisabeta Simion la Edit. Albatros, în 1996.

statutul heidelbergian râvnit. „Această Florență a românismului” – cum gratula orașul Mihail Sadoveanu, în 1935 – a fost departe de a reține toate forțele intelectuale pe care le-a format, le-a înălțat și afirmat. Pentru mulți intelectuali, universitatea de aici a fost doar o cale mai ușoară de pătrundere în rândul specialiștilor, al celor de la vârf, deținători ai unor importante pârghii de putere culturală și ideologică. Odată titularizați în învățământul superior ieșean, cu proxima ocazie cei mai mulți au părăsit orașul fără o minimă remușcare, îndreptându-se – evident – spre Universitatea metropolitană. Deși e temerar acum, aici, a da nume (datorită cantității), se cuvine a aminti dintre „literari” pe B.P. Hasdeu, V.A. Urechia, T. Maiorescu, N. Quintescu, C. Dimitrescu-Iași, P.P. Negulescu, D. Gusti, G. Murnu, Ch. Drouhet, Gh.I. Brătianu, I. Petrovici, M. Ralea, Andrei Oțetea, I. Hudiță, D. Găzdaru și mulți alții. La toți aceștia ar trebui adăugați și cei care au avut intenția clară de a se muta la București, dar care – datorită diverselor împrejurări – nu au reușit acest lucru. Este cazul lui Ilie Bărbulescu, care în ianuarie 1920 a solicitat transferul la catedra de limbi slave din București, publicată vacantă la 11 decembrie 1919, după decesul lui Ioan Bogdan⁵². La fel, în 1927, Orest Tafrali a dorit să treacă prin transfer la catedra de istoria artelor de la București⁵³, eșuând datorită opoziției lui Nicolae Iorga⁵⁴; în iulie 1926, I.M. Marinescu a fost numit director general al învățământului superior, context în care și-a vândut casa din Iași și s-a mutat la București, făcând o vreme naveta, încercând totodată să obțină catedra de limbi clasice din capitală, care va fi însă ocupată de N.I. Herescu; în 1938-1939, Traian Bratu ar fi dorit foarte mult să se transfere la București, la catedra vacantă prin pensionarea lui S. Mândrescu, dar vicii de fond l-au împiedicat ș.a.m.d.

În anumite cazuri, o titularizare inițială la Iași a vizat chiar interese ce depășesc pe cele personale, făcând parte dintr-o strategie de grup, ca în cazul *junimiștilor* deveniți bucureșteni spre sfârșitul veacului XIX. De pildă, numirea lui T. Antonescu și a lui P.P. Negulescu la Universitatea din Iași i-a fost anunțată lui Al. Philippide cu mare bucurie de Iacob Negruzzi, într-o epistolă din 5 octombrie 1894: „Vă vin doi băieți foarte buni ca

⁵² Cerere înregistrată la minister sub nr.1182 din 5 ianuarie 1920; *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat*, dos.2/1920, f.28.

⁵³ Cf. *Ibidem*, dos.1/1927, f.119; vezi și f.120-121; dos.41/1926, f.192. Catedra de istoria artelor de la București fusese declarată vacantă în „Monitorul Oficial”, nr.107 din 18 mai 1927.

⁵⁴ O. Tafrali, *Concursul pentru ocuparea catedrei de istoria artelor de la Facultatea de litere din București. Răspuns unui referat pătimaș*, în „Arta și Arheologia”, fasc. 4, 1930, p.49.

conferențieri la Universitatea din Iași, d-nii Negulescu și Teohari Antonescu. Sunt tineri, harnici, învățați, deprinși să cugete prin ei înșiși, iubitori de învățătură și în tot felul recomandabili. Să vedem ce va ieși din ei acolo și dacă și caracterele sunt la înălțimea învățăturii lor”⁵⁵.

De ce la Iași și nu în București, cu atât mai mult cu cât nici unul din cei doi nu agreea inițial ideea de a se stabili în fosta capitală a Moldovei? A făcut și aceasta parte din strategia lui Titu Maiorescu de a „controla” mai bine universitatea de acolo⁵⁶, fapt ce fusese discutat de altfel, în prealabil, cu P.P. Negulescu. Adresându-se mentorului său, încă de la 8 februarie 1894, tânărul filosof îi dădea dreptate, considerând că „o concentrare a forțelor tinere [la Iași] – a tuturor – ar fi poate foarte necesară, atât pentru propagarea și întărirea direcției noastre literare, cât și pentru însănătoșirea mediului în general”; „Iașii sunt – continua el –, în țara noastră, un centru socialist (...). Și ceea ce agravează încă importanța Iașilor, ca centru socialist, e că posedă și o universitate, din care se răspândesc apoi în țară, ca profesori, adepții acestei direcții. Iată pentru ce cred că o concentrare a tinerilor la Iași ar putea fi foarte necesară”⁵⁷. Însă a doua zi ținea totuși să-i atragă atenția lui Maiorescu: „Am fost întrebat (...) dacă aș primi, sau nu, un loc de agregat de filosofie la Universitatea din Iași. Răspunsul mi-a fost, precum știți poate deja, negativ. Motivele acestui răspuns (...) erau două: unul intelectual, altul de sentiment. Întâi, aș fi ținut mult să rămân în București, într-un centru de viață intelectuală relativ mai intensă și mai bogată, și în același timp la obârșia mișcării noastre literare. Al doilea, mediul din Iași, cu totul opus modului meu de a fi, îmi era și îmi e foarte respingător, așa de respingător încât i-am scris lui Basilescu că Iașii ar fi pentru mine un adevărat loc de exil”⁵⁸.

De altfel, ceva mai târziu, autorul rândurilor de mai sus s-a și transferat în capitală, celălalt având un destin oarecum nefericit, sfârșindu-și viața în 1910, la numai 43 de ani. Chiar și așa, în scurta sa perioadă petrecută la Iași, Teohari Antonescu a fost deosebit de activ în a remobiliza pe vechii junimiști de aici, intrați într-un soi de letargie, mulțumiți cu palide și solitare activități intelectuale. S-a autolegitimat în

⁵⁵ *Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii*, II, ed. I. Opreșan, București, Edit. Minerva, 1987, p.78.

⁵⁶ La București, de pildă, Maiorescu controla facultatea de litere și prin faptul că impusese numirea ca secretar, în 1893, a fostului său discipol și mereu om de încredere Nicolae Basilescu, ce va funcționa în acest post până în 1902, când va deveni prin concurs profesor la un liceu din Iași, de altfel murind de tânăr, în 1904.

⁵⁷ *Titu Maiorescu și prima generație de maioreșceni. Corespondență*, p.285.

⁵⁸ *Ibidem*, p.284.

această acțiune atât prin strânselile relații ce le avea cu T. Maiorescu, cât și prin căsătoria cu Eugenia Vârgolici, fiica universitarului și junimistului Ștefan Vârgolici⁵⁹. De altfel, acest ultim aspect l-a și făcut să renunțe la ideea de a reveni la București, atunci când s-ar fi eliberat catedra de Antichități a lui Gr.G. Tocilescu, preferând să se stabilească „definitiv în acest colț al Moldovei”⁶⁰, unde „viața de provincie își merge mersul ei regulat. Neprevăzutul și neașteptatul niciodată nu cade peste noi. Eu unul, m-am așezat pentru toată viața, mă simt liniștit și dispus de muncă; numai sănătate să fie”⁶¹.

În consecință, Teohari Antonescu a încercat să refacă vechea tradiție junimistă a întâlnirilor săptămânale, la el sau la cineva mai înstărit acasă, a organizat conferințe și provoca la dezbateri științifice, convoacă noi membri etc. Într-o scrisoare adresată lui Maiorescu, din 12 decembrie 1898, Al. Philippide îi descrie acestuia cam cum se înfățișau lucrurile în noua formulă: „Teohari Antonescu a adunat de mai multe ori, în saloanele lui, supt patronajul lui [Petru] Missir, tot felul de caracudă, și tânără, și bătrână, cu gândul ca adică să reînnoiască Junimea”; „Ședințele literare din saloanele lui Teohari au fost însă curioase prin exagerarea calităților Junimei: gluma devenea bufonerie, spiritul-nebunie, libertatea-anarhie. În aer nici o idee – nici o noțiune, cum ziceți d-voastră psihologiei de astăzi.[...] Missir e prea fin și prea diplomat pentru ca să poată patrona o societate așa din topor, precum a fost și este Junimea”⁶². Sunt realități ce se regăsesc și în multe din paginile *Jurnalului* universitarului ieșean, insatisfacția lui T. Antonescu de a nu mai putea reface atmosfera Junimii ieșene de odinioară fiind anevoie reprimabilă⁶³. A încercat totodată să se apropie de grupul de intelectuali din cadrul „Societății științifice și literare”, însă și aici atmosfera de improvizație și incoerență îi crea dezamăgire. De altfel, îi și scrie la un moment dat mai vechiului său prieten M.

⁵⁹ Căsătorit cu Eugenia Vârgolici, la Iași, la 24 iunie 1899. Martori: P.P. Negulescu, Chiriac Corban, C. Maisner și G. Roiu. Prin procesul-verbal din 10 mai 1899, sfatul de familie al minorei Eugenia Vârgolici (care la data aceea era orfană), sub președinția lui C. Climescu (din sfat mai făceau parte: G. Roiu, G.D. Buțoreanu, C. Coroi, M. Vârgolici, P. Culianu, P. Poni și I.G. Stravolca), a consimțit la acest mariaj (vezi dosar căsătorie, *Arh.St.Iași, Starea civilă. Căsătorii*, nr.13632/1899).

⁶⁰ *Titu Maiorescu și prima generație de maioreșceni. Corespondență*, p.19.

⁶¹ *Ibidem*, p.504.

⁶² *Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii*, I, ed. I. Oprișan, București, Edit. Minerva, 1986, p.52-53.

⁶³ Teohari Antonescu, *Jurnal (1893-1908)*, ed. Lucian Nastasă, Cluj, Edit. Limes, 2005.

Dragomirescu, în august 1901: „La Iași, cu toate încercările mele de a face ceva în sensul unor întruniri literare, nimic nu e de împlinit. Nu învie morții, e în zadar, iubite. Orașul nostru, odinioară centrul unei însemnate mișcări literare, își dă sufletul; degeaba se fac încercări de înviere. Noi trăim ca bolnavul căruia i se insuflă cu baloanele oxigen în plămân. Poate generațiile care or veni să mai facă ceva”⁶⁴. A rămas totuși un optimist și un entuziast, sperând că schimbările bune se vor face din mers și cu mult tact, activând în paralel în cadrul „Junimii” politice ieșene, fără veleități de a ieși prea mult în față, rămânând până la moarte omul fidel al lui Maiorescu.

Este adevărat că „cine a trecut pe aici – după cum mărturisea N. Leon în *Amintirile* sale din 1925 –, a stat cât de puțin, și-a lăsat ceva din sufletul lui”. Însă la fel de adevărate pot fi și sentimentele lui G. Călinescu, din 1937, când a acceptat fortuit să se titularizeze pe o conferință la Iași: „N-am putut găsi nici o cameră mobilată după o săptămână de căutări cu samsari. Ideea unei odăi cu parchet, sau cu teracotă, sau cu baie, îi făcea pe toți să râdă. Nu este nici măcar o odaie ca la țară, în Ardeal. Nu există paturi în Iași (crede-mă! nu e glumă!). Am cheltuit 15000 lei la hotel, fiind cu soția. În camera pe care am găsit-o (ceva ca încăperile de prostituție), n-am putut rezista. Ralea mi-a indicat o casă goală. Dar puteam eu să mă mut la Iași înainte de a avea o situație certă acolo? De altfel, m-am încredințat că n-aș putea locui la Iași, în chip permanent, niciodată. *Absolut niciodată*. Cred că nicăieri în Africa nu se mai găsesc astfel de spectacole. Ieșenii mi se par puțin demenți”. „Sunt foarte dezorientat. Gândul meu e de a renunța la conferință. Ea e prost plătită, cu atât cât am și aici. Deosebirea e că aici sunt la București și acolo sunt într-un infam sat. Toată lumea, mai curând sau mai târziu, fuge din Iași”⁶⁵. Iar în plus, nici colegii de facultate nu erau pe placul său, încă din 1936 întrebându-se dacă merită să meargă la Iași, „acolo unde e un [G.] Pascu, un [N.] Șerban și un [D.] Găzdaru (...)”? Mai bine învățător. Cunosce la Școala de Comerț persoane mult mai distinse și mai culte”⁶⁶.

Iar ceea ce remarcase G. Călinescu la acea dată nu era doar o chestiune de „moff”, ci una reală, descrisă cam în aceiași termeni și cu aproape un sfert de veac mai devreme de I. Al. Brătescu-Voinești, atunci când se adresa lui G. Ibrăileanu, la 20 august 1910: „Nu mi-a făcut

⁶⁴ *Titu Maiorescu și prima generație de maioreșceni. Corespondență*, p.507.

⁶⁵ *Corespondența lui G. Călinescu cu Al. Rosetti, 1935-1951*, ed. Al. Rosetti, București, Edit. Eminescu, 1977, p.59-60.

⁶⁶ *Scrisori către Al. Rosetti*, ed. Al. Rosetti, București, Edit. Minerva, 1979, p.98.

impresie bună. Da, e splendidă biserica Trei Ierarhi, e monumentală și prea frumoasă Mitropolia, e frumusețea teatrul, sunt la Copou câteva case drăguțe, Golia e interesantă, poziția orașului e minunată și dealurile de prin prejur fac în zărea mai fiecărei străzi un tablou foarte plăcut. Dar Broscăria⁶⁷ e înspăimântătoare și nemaipomenita ei murdărie se întinde peste tot orașul ca o pată de grăsime. Laibăre slinoase, perciuni slinoși, mutre nesuferite cu care ochiul meu de muntean nu e obișnuit și pe care nu le poate privi fără o nerațională, dar invincibilă greață. N-am să uit multă vreme murdăria unuia din cele mai bune hoteluri ale orașului, așezat, mă rog, în piața Unirii, hotelul Buch⁶⁸. Chiar și lui I.M. Marinescu, proaspăt venit de la Craiova și numit suplinitor la universitatea ieșeană în 1919, orașul i se părea trist și urât, cu „case mici și fără aspect, rar câte o clădire mai mare, oameni tăcuți și necăjiți”, în vreme ce soția sa avea chiar convingerea că sediul banilor olteni este „mult mai frumos” decât vechea capitală a Moldovei⁶⁹. Există atunci însă o speranță, aceea că după Marea Unire orașul va străluci din nou⁷⁰. Dar cu toate milioanele de lei alocate Iașului, edilii urbei s-au dovedit a gestiona foarte prost fondurile, mizeria acumulată în anii conflagrației păstrându-se încă multă vreme.

Până și Al. Philippide, statornic în universitatea ieșeană de-a lungul întregii vieți, îi descria prietenului său Hermann Suchier, încă din 1892, o atmosferă greu acceptabilă: „scumpetea cea mare, murdăria, nevoia de a șede la hotel până ce-mi voi găsi o locuință, lipsa completă – dar completă! – de oameni care să aibă gusturile și năzuințele mele, dau Iașului forma unei închisori în care trebuie să expiez niscaiva păcate strămoșești. (...) Cât voi putea, voi lupta pentru înfrângerea acestor rele, aș fi în stare să-mi sacrific viața, să joc cu cuțitul la nevoie, căci ce folos am să trăiesc într-o lume cu care nu seamănă la fel? Dacă-ți voi spune că trăiesc străin în mijlocul compatrioților mei, n-ai să mă crezi, și este cu toate acestea adevărat. Acești oameni sunt însă blânzi și buni, au dorinți frumoase, ei ar forma lesne, aici în orientul Europei, un adăpost al ordinii și al progresului, dacă crășmele Parisului, vierme care a pătruns până și în măduva țaranului, n-ar face din jocul de cărți, beția, lenea, mândria stupidă, semicultura, minciuna, curvăria, dacă n-ar face din asemenea lucruri sportul

⁶⁷ E vorba de mahalaua cu același nume, lângă cartierul Frumoasa.

⁶⁸ *Scrisori către Ibrăileanu*, II, ed. M. Bordeianu, V. Botez, Gr. Botez, I. Lăzărescu și Al. Teodorescu, București, Edit. Minerva, 1971, p.88.

⁶⁹ I.M. Marinescu, *O viață supusă destinului*, ed. I. Oprișan, București, Edit. Vestala, 2005, p.153.

⁷⁰ *Din Iași*, în „Patria”, Cluj, I, 1919, nr.179 (2 octombrie), p.4.

românilor”⁷¹. Și tot aceluiași interlocutor îi scria Philippide cu altă ocazie, că „aici, în Iași, dacă voi vrea să vorbesc despre altceva decât despre politică ori despre schimbările atmosferice, sunt nevoit să vorbesc cu mine singur. Nu că n-ar fi oameni cu oarecare cultură și pe aici, dar acești oameni sunt foarte obraznici și proști; printr-o curioasă întâmplare toți cei care au puțină inteligență sunt ignorați ca o ciubotă”⁷².

Dar și alți intelectuali simțeau cam aceleași lucruri, unii preferând chiar să activeze mai degrabă în alte centre urbane, cum ar fi de pildă Galațiul, oraș-port la Dunăre, oarecum „cosmopolit”, cu multă putere financiară și care oferea sentimentul unei mai mari deschideri spre lume. Stabilite în acest oraș în 1905, H. Sanielevici îi scria lui G. Ibrăileanu despre bucuria de a fi scăpat de „atmosfera aceea îmbăcșită de Iași, de oraș care decade, de boiernași slabi, decăzuți, care se vând primului venit pentru a putea trăi!” În plus, „Iașul nu trăiește decât din buget”, a devenit un „oraș parazit prin excelență”, fiind totodată și promotor al „ideologiei naționaliste a clasei dominante”, motiv pentru care îl invită și pe Ibrăileanu să se stabilească la Galați, unde atmosfera este mult mai prielnică ca să facă cu alți intelectuali din acest oraș „cetățuia democrației adevărate”⁷³.

De altfel, toate aceste aspecte reliefate mai sus nu erau reflecții de moment⁷⁴, ci dimpotrivă, au constituit nu de puține ori motiv de analiză serioasă, socio-istorică, chiar alarmistă, precum studiul lui Grigore T. Popa, *Starea trecută și actuală a Iașului*, inițial o conferință ținută în aula universității locale în noiembrie 1931⁷⁵. Dincolo de datele concrete de natură politică, socială și economică, ce au dus nu la decăderea orașului, ci la „ruina” lui, semnificative sunt și motivațiile de natură etno-, citadino-psihologică, printre altele ieșenii fiind „oameni plângăreți, dispuși să se caine mereu”, frecvent „deprimați”, dar mai puțin dispuși la muncă organizată, manifestând „dezinteres față de ce este al societății”, fiind, „fără exagerare, printre cele mai neglijente și murdare populații orașenești”. În plus, centralismul excesiv de după 1866 a contribuit și el la decăderea urbei, în favoarea Bucureștiului și, după 1919, a Clujului. Evident, la această situație au contribuit și universitarii ieșeni, care pur și simplu au fost acaparați de politică și de clientelism, mereu fiind cu ochii spre

⁷¹ *Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii*, I, p.76.

⁷² *Ibidem*, p.84.

⁷³ *Scrisori către Ibrăileanu*, III, ed. M. Bordeianu, V. Botez, Gr. Botez, I. Lăzărescu și Al. Teodorescu, București, Edit. Minerva, 1973, p.245, 247, 250.

⁷⁴ *Vezi*, de pildă, și Cezar Petrescu, *Ruina Universității din Iași*, în „Cuvântul”, II, 1925, nr.285 (17 octombrie), p.1.

⁷⁵ Text tipărit în „Revista critică”, VI, 1932, p.81-121.

capitală, doar-doar se va ivi o șansă să se stabilească acolo. De altfel, așa s-au născut profesorii „ambulanti”, care vin la Iași să-și facă orele numai între două trenuri, din întreg corpul universitar de aici 19 având domiciliul permanent în București, iar 23 făcând politică activă, stând așadar mai tot timpul acolo.

Au existat însă și atitudini diferite celor de mai sus, generate poate de un soi de patriotism local, de nostalgie pe care mulți din locuitorii regiunii le-au evidențiat frecvent. Originar din Huși, cu studiile liceale la Iași, iar cele universitare la București, Mihai Ralea este trimis la Paris în 1919, cu intenția de a se specializa în sociologie, motiv pentru care lucrează îndeaproape cu Célestin Bouglé (1870-1940), fost discipol al lui Durkheim, profesor la Sorbona din 1901. Încă de pe atunci Ralea știa că foștii lui profesori bucureșteni (îndeosebi Rădulescu-Motru) intenționau să-i găsească o catedră universitară, iar când în 1920 se întâlneau o posibilitate, prin faptul că la Iași sociologia era vacantă, iar Motru – prin Negulescu – dorea să i-o păstreze până la întoarcerea în țară, cu titlul de doctor, Ralea îi destăinuia lui Garabet Ibrăileanu cât de mult dorește acest lucru, întrucât „din toate locurile țin la Iași, unde mă leagă atâtea lucruri”⁷⁶. Va ajunge finalmente profesor aici, însă nu va ezita în 1938 să se transfere la București⁷⁷.

Așadar, marea atracție a fost mereu Capitala, singurul spațiu ce putea să ofere nu numai șansele împlinirii umane și intelectuale, ci și suficiente elemente de referință, modele culturale ce au jucat un rol fecund și mobilizator. Ca orice capitală de țară, în care principiul centralismului era fundamental⁷⁸, aici fusese concentrat cam tot ceea ce era important în materie politică, economică și de industrie culturală. Este și motivul pentru care îndeosebi universitarii din Iași și Cernăuți au pus în lucru strategii diverse, pentru a optimiza la maxim șansa ajungerii în București. Iar aspectul nu poate fi apreciat nicicum nelalocul lui. Exista de altfel – cel puțin până la primul război mondial – un fel de nostalgie intelectualistă în ce privește vechea capitală a Moldovei, dar și un soi de pragmatism legat de ceea ce putea oferi Bucureștiul. Scriindu-i lui Titu Maiorescu, în 1894, pentru a-i confirma că acceptă o catedră universitară oriunde, D. Evolveanu vedea astfel lucrurile: „Iași – avantaje materiale, viață liniștită, poate prea

⁷⁶ *Scrisori către Ibrăileanu*, II, p.288.

⁷⁷ Cf. Adresa Ministerului Educației nr.230.894/5 decembrie 1938 (*Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat*, dos.7/1926, f.16).

⁷⁸ Sub aspectul învățământului superior, cu statistici, vezi *Moldova sub jugul Munteniei*, în „Revista critică”, II, 1928, p.183-193.

liniștită, într-un sens, destul de furtunoasă în altul [probabil politic]. București – concentrare, avantaje intelectuale indiscutabile”⁷⁹.

De altfel, mereu și pretutindeni metropola a constituit un punct forte de atracție pentru cei ambițioși. Chiar dacă atmosfera Bucureștiului în sine a generat numeroase reacții de respingere, de critică și insatisfacții – mai ales pentru ardeleni –, puțini sunt aceia care odată instalați aici l-au mai și părăsit. Până spre 1918, capitala vechiului regat părea să fi constituit pentru mulți români intelectuali din Transilvania cam singurul loc unde aspirațiile împlinirii umane puteau să-și afle un debușeu convenabil, deși nu toți doreau să se stabilească veșnic acolo⁸⁰. În 1889, G. Bogdan-Duică îi scria lui I. Bianu, din Brașov, că „nu voi veni [la București] cu gândul de-a nu mă mai întoarce”; „voi prefera o modestă viață aici, față de orice bunătați dincolo”⁸¹. Mai târziu, când puterea obișnuinței își spune cuvântul, același Bogdan-Duică, devenit între timp profesor la Focșani, îl ruga tot pe protectorul Bianu, în februarie 1899, să intervină pe lângă Spiru Haret, ministrul Învățământului, „să mă ducă la toamnă în capitală”; „eu nu mai caut decât liniștea de-a putea citi și scrie și ocazia de-a scăpa dintr-un loc în care dacă ești un mediocru te prostesti, dacă ești un talent te reduci prin împrejurări nefavorabile gândirii și muncii serioase”⁸². Iar motivația e simplă și am sugerat-o deja: prin instituțiile politice, economice și culturale, prin mondenități, prin numărul și diversitatea tipologică a populației, Bucureștiul a exercitat o incontestabilă atracție. În plus, pentru Bogdan-Duică, ca și pentru fratele său Ioan Bogdan, dincolo de afinitățile și atașamentul identitar față de România, stabilirea la București era și o chestiune de proximitate geografică, cealaltă metropolă – Budapesta – aflându-se la o distanță cu mult mai mare de Brașovul natal, deși o soră a celor doi, Ecaterina (viitoarea soție a lui N. Iorga) își făcuse studiile în capitala Ungariei.

Evident, nu putem să nu evidențiem, spre comparație, faptul că în perioada interbelică universitatea din Cluj a făcut totuși figură aparte. Nu numai că mult prea puțini universitari s-au îndreptat spre capitală, dar la rândul lui stabilimentul de aici a constituit un puternic pol de atracție, în multe laturi comparabil cu Bucureștiul. Universitari din Iași și Cernăuți, ba chiar din București, au profitat de orice ocazie pentru a veni aici (și n-au

⁷⁹ *Titu Maiorescu și prima generație de maioreșceni. Corespondență*, p.256.

⁸⁰ Mai aplicat și nuanțat, vezi analiza acestui aspect la Sabina Fati, *Transilvania – o provincie în căutarea unui centru*, Cluj, Edit. CRDE, 2007, p.75-87.

⁸¹ *Scrisori către I. Bianu*, I, p.293.

⁸² *Ibidem*, p.296.

fost puțini), nu atât prin ceea ce unii au numit drept revers al „descălecatului”, ci din rațiuni profunde ce ar merita cândva detaliate. Din Iași au venit la Cluj, după 1919, Ion Paul, Ion Ursu, Kurt K. Klein ș.a. Iar acesta din urmă, proaspăt absolvent al Universității din Cluj, unde și-a susținut și doctoratul, îl avertizase încă din 1923 pe cel ce l-a chemat la Iași, pe Traian Bratu, că vine acolo doar stimulat de ideea unui post în învățământul superior: „Iașul mă atrage pentru că-mi oferă posibilitatea ca să mă transfer odată la una din universitățile mai apropiate locurilor mele natale (Cluj sau Cernăuți), unde mi-aș putea desfășura activitatea fie în mijlocul sau în apropierea conaționalilor mei sași”⁸³. Va ajunge la Iași, va eșua la concursul pentru catedra de germanistică din Cernăuți, abia în 1939 trecând la universitatea transilvană, după decesul fostului titular și conducător al lui de doctorat, Gustav Kisch. Va rămâne la Cluj chiar și după ce stabilimentul de aici s-a mutat la Sibiu – ca o consecință a Arbitrajului de la Viena, din 1940 –, după război retrăgându-se spre centrul Ungariei și ulterior stabilindu-se la Innsbruck.

Sigur că acest din urmă exemplu sugerează și existența unor stimuli ce țin de originea regională a celor amintiți, firești de altfel. Au existat însă și ardeleni care n-au mai revenit în spațiul intracarpatic și nici nu și-au dorit acest lucru, precum Ilie Minea.

Însă numărul mare al neardelenilor la Cluj a generat și profunde nemulțumiri din partea intelectualilor locali, care deși aveau veleități de a ajunge universitari, speranțele lor se vedeau spulberate de prezența masivă a celor din afara arcului carpatic. La sfârșitul anului 1924, Sever Bocu îi scria lui I. Bianu despre sentimentele generate de invazia regătenilor în Ardeal: „Nu puteți lua apărarea tuturor elementelor trimise de aici acolo [în Ardeal]. Regatul ne-a trimis politicieni fără scrupul, care au creat noțiunea de «regățean». Mă cunoașteți că nu sunt unul cu sentimente egoiste, regionaliste, dar îmi explic asertivitățile compatrioților mei împotriva acestei invaziuni nu totdeauna norocoase”⁸⁴. Iar ca o completare parcă, un alt corespondent al lui Bianu, G. Moroianu, sublinia la 29 mai 1927: „Chestia aceasta a unirii sufletești este una din problemele cele mai însemnate ale ceasului de față. Politicește suntem uniți, dar sufletește mai trebuie lucrat încă mult și bine până vom desăvârși această unire”⁸⁵.

⁸³ *Karl Kurt Klein, 1897-1997. Corespondență*, coord. Ioan Dordea, Cluj, Edit. Clusium, 1997, p.47.

⁸⁴ *Scrisori către Ioan Bianu*, I, p.113.

⁸⁵ *Scrisori către Ioan Bianu*, II, ed. Marieta și Petre Croicu, București, Edit. Minerva, 1975, p.432.

Cu toate acestea, în anumite cazuri, nici Clujul nu putea satisface dezideratele tuturor. G. Bogdan-Duică, ardelean din Șcheii Brașovului, stabilit în Vechiul Regat cu mult înainte de unirea din 1918, dar ajuns apoi profesor la Universitatea transilvană, și-ar fi dorit în mai multe rânduri să revină în capitală, îndeosebi din motive materiale, invocate deja într-un capitol anterior: „Cu perspectivele prezente – îi mărturisea lui Ioan Bianu la 4 ianuarie 1924 –, eu am început a mă gândi să fug din Cluj și să mă întorc la București, *chiar și la liceu*, deoarece sper că, pe lângă liceu, aș mai găsi ceva de lucru, comercializând condeiul”. La Cluj însă, „din condei” „nu poate ieși nici o îndreptare materială”, în vreme ce capitala oferea mai multe posibilități prin numărul mare de gazete, prin proximitatea factorilor politici etc. În aceste împrejurări, argumentele liderului liberal Vintilă Brătianu, „care pare a crede că suntem datori a ne înfometa din patriotism” întărind românismul la Cluj, i se par uneori ridicole⁸⁶. De aceea, când aude la finele lui 1926 că Ioan Bianu (și el ardelean stabilit în capitală) se va pensiona de la catedră, i se adresează acestuia direct, în virtutea unei mai vechi amiciții și solidarități, spunându-i că nu poate avea nimic în contra de a-i succeda, fiind acum rândul altora pentru „exilul ardelenesc, la care eu am venit cu entuziasm și de care m-am plictisit”⁸⁷. Nu a reușit însă, în locul lui Bianu – pensionat în vara lui 1928 – venind D. Caracostea. Dar și de la Cluj au plecat spre București de-a lungul vremii Theodor Capidan (în 1937), Nicolae Bănescu (1938), C. Marinescu (1943), Elena Eftimiu (1947) ș.a., cu toții fiind însă „regățeni”. De altfel, Marinescu, încă înainte de a fi sigur că va ajunge la Cluj ca profesor agregat (toamna lui 1924), îi explica protectorului și susținătorului său, N. Iorga, că nu-și mai dorește atât de mult să părăsească postul de conferențiar ce-l avea în capitală, întrucât „posibilitățile de trai acolo” (în Ardeal) erau reduse, în vreme ce la București dobândise câteva cumuluri profitabile (profesor la Școala de Arhivistică, membru în Comisia de Heraldică, secretar la Institutul de Studii Sud-Est Europene), care-i dublaseră „salariul de la universitate”⁸⁸.

Cât privește Cernăuțiul, mulți din profesorii de aici ar fi plecat la oricare din celelalte trei centre universitare. Grigore Nandriș, deși era originar din Cernăuți, după stagii de specializare la Viena, Cracovia și Paris

⁸⁶ *Ibidem*, I, p.300.

⁸⁷ *Ibidem*, p.301.

⁸⁸ *Nicolae Iorga și Universitatea din Cluj. Corespondență (1919-1940)*, ed. Petre Țurlea și Stelian Mândruț, București, Edit. Academiei Române, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, 2005, p.174-175.

revine în orașul natal pentru un post universitar, la catedra de slavistică. A găsit însă în 1925 o localitate în care „încă nu s-au cicatrizat rănilor și greu se vor închide în atmosfera aceasta de afaceri evreiești și de politicianism românesc”⁸⁹, în care – după cum îi mărturisea lui Basil Munteanu în 1929 – „apasă o atmosferă de provincie minoritară, ucigătoare pentru orice mișcare spirituală”⁹⁰. Este și motivul pentru care mulți universitari activi și merituosi s-au îndreptat cu prima ocazie spre alte centre: Alexandru Procopovici, transferat la Cluj din octombrie 1938; Dragoș Protopopescu vine ca titular la București, în 1939 ș.a.m.d. – pentru ca odată cu cedarea Bucovinei către URSS, în urma pactului Ribbentrop-Molotov, mai toți să-și găsească debușeul la celelalte universități rămase românești.

Evident, au existat și mișcări atipice – dinspre București sau Cluj spre Iași ori Cernăuți –, ca rezultat al dorinței unor universitari aflați în poziții de „așteptare”, a căror singură șansă de promovare era tocmai trecerea la una din ultimele două universități menționate. Așa a fost cazul lui Al. Tzigara-Samurçaș, C. Marinescu, Constantin Narly, G. Călinescu, Sever Pop, Al. Dima, Victor Iancu, Mircea Florian ș.a.

Sunt acestea doar câteva repere menite să articuleze dezbatere pe tema diferențelor, fie chiar și pe criterii de orientare spațială, între diversele variabile de natură culturală în spațiul românesc. Totodată, acest aspect evidențiază și faptul că rupturilor tradițional-geografice între diversele instituții de învățământ superior li s-au adăugat și rupturile transversale, care au fragmentat și mai mult mediul universitar. Nu întâmplător, pentru toată perioada avută de noi în vedere, s-a discutat mult pe tema „profesorilor ambulanti”, a celor care locuiau în București, având și alte diverse ocupații, adeseori fără legătură cu învățământul, și care o zi pe săptămână (dar de obicei chiar și mai rar!) mergeau într-o universitate provincială, unde erau titulari, pentru a-și ține cursurile⁹¹. În felul acesta, nu prea aveau legătură cu facultatea, nu cunoșteau studenții, nu puteau să se

⁸⁹ Basil Munteanu, *Corespondențe*, Paris. Edit. Ethos, 1979, p.534.

⁹⁰ *Ibidem*, p.556.

⁹¹ La Iași, de pildă, prin anii '30 mai ales, erau „ambulanți” cu notorietate Gh.I. Brătianu, Iancu Botez, I.M. Marinescu și M. Ralea, fiind ani când deși acesta din urmă își primea salariul întreg de profesor, abia dacă ținea 3-4 lecții pe an. Măcar Gh.I. Brătianu avea un suplinitor, pe C.I. Andreescu (din 1931, dar care îi era de fapt asistent), mai târziu autor al unui excelent *Manual de paleografie latină* (cu un Cuvânt înainte de G.I. Brătianu, București – Iași, 1939, 248 p.+8 pl., în seria „Universitatea din Iași. Manuale de istorie generală, publicate sub îngrijirea d-lui prof. univ. G.I. Brătianu”).

întâlnească și să lucreze suplimentar cu aceștia etc. De altfel, contra acestora periodic se vor lua măsuri, iar art. 4 din Legea învățământului universitar din martie 1937, la care se va adăuga decizia nr. 87 din 3 ianuarie 1938, vor prevedea faptul că profesorii universitari sunt obligați a avea domiciliul efectiv și permanent în localitatea unde au catedra. Pe de altă parte, se cuvine a sublinia totuși că facultățile de litere și de științe din provincie au fost cel mai puțin atinse de un atare comportament, cazurile de „profesori ambulanti” fiind puține (în comparație cu facultățile provinciale de drept), iar unele tentative au fost repede curmate.

Procedurile cooptării

Studierea *procedurilor cooptării* în cadrul sistemului universitar românesc constituie maniera cea mai eficientă pentru înțelegerea din interior a dinamicii diverselor stabilimente de învățământ superior și de a sesiza criteriile de apreciere implicite și explicite ce fondează ierarhia legitimităților în sânul acestora, dar și în exterior. Pentru că la urma urmei prestigiul unei universități este dat de valoarea corpului profesoral și de publicul care o frecventează.

La facultățile de filosofie și litere, dintr-o anumită perspectivă, condițiile cooptării sunt oarecum diferite de cele de la științe, drept și medicină, criteriile finale în alegerea unui individ fiind mult mai ambigui. Poate și de aceea, procedurile electorale au fost cauza deselor conflicte din interiorul câmpului universitar (dar nu numai) – datorită proximității disciplinelor literare, filosofice și istoriografice de sensibilitățile epocii, de faptele culturale și politice generale –, împiedicând unanimitatea în jurul câtorva principii comune, în primul rând de ordin științific, și lăsând câmp liber interpretărilor etc.

Pentru cooptarea la multe dintre catedre, precum estetica, filologia, sociologia, psihologia sau pedagogia, dezbaterele relevă și competiția dintre concepțiile asupra acestor discipline. În 1924, cu ocazia examenului de docență al lui Lucian Blaga pe lângă catedra de Estetică, a ieșit limpede în evidență un atare aspect. Prezentându-se la concurs, Blaga miza pe opera sa filosofică (deja două volume, doctoratul și teza de docență, *Filosofia stilului*, apărută în 1924), pe reputația literară – suficientă la data aceea, credem – și pe susținerea din umbră a lui Sextil Pușcariu, dar și pe cea afectivă a titularului catedrei, Ioan Paul, aflat în bune relații cu marele

filolog și, oarecum, cu „obligații” față de socrul lui Blaga⁹². Însă laconismul motivațiilor din procesul-verbal de amânare a abilitării (comparativ cu alte asemenea proceduri), subsemnat de G. Bogdan-Duică, Fl. Ștefănescu-Goangă și M. Dragomirescu⁹³, indică în mod evident inapetențe conceptuale. Membrii comisiei, cu excepția președintelui ei, I. Paul, își argumentau astfel decizia: „După o discuție amănunțită, ceilalți trei membri sunt de părere că d-l Blaga, susținând o nouă definiție a esteticului împotriva celor curente, o nouă teorie a stilului și o nouă diviziune a stilurilor, ar fi oportun ca d-lui să-și refacă și [să-și] completeze lucrarea cu o deslușire mai largă a tezelor sale, decât cele discutate în lucrarea d-sale, fără să omită pe cele române”.

Este adevărat că din toate disciplinele filosofice și literare, estetica nu s-a bucurat nicicând de consens, tocmai datorită faptului că s-a pretat la o mare suplețe; toți aceia care s-au considerat abilitați în materie și-au asumat sau și-au elaborat propriul bagaj de concepte, propriul limbaj, generând încă din a doua jumătate a secolului XIX veritabile lupte intelectuale. Așadar, o materie care din capul locului excludea consensul ideologic, ceea ce nu ar fi trebuit neapărat să însemne recuzarea lui Blaga. Că limbajul lui filosofic, noile concepte pe care le punea în circulație iritau o parte din pedagogii ce se credeau autorizați să pună verdictive definitive, irefutabile – este o realitate care s-a făcut și se face simțită mereu. Însă dincolo de toate acestea, L. Blaga se integra tinerei generații postbelice de intelectuali care a avut șansa să dobândească rapid o audiență impresionantă, prin marea cerere culturală și prin schimbarea radicală a modurilor de comunicare. Este și ceea ce a iritat pe cei doi foști maioreșcieni (M. Dragomirescu și G. Bogdan-Duică), aflați în controversă cu L. Blaga în acel moment⁹⁴.

⁹² În penultimul deceniu al veacului XIX, Coriolan Brediceanu era membru în consiliul județean Caraș-Severin, din această poziție ajutând pe I. Paul să ocupe postul de profesor la Școala Normală din Caransebeș. Se mai pot adăuga și afinitățile intelectuale – și nu numai – dintre fiul lui I. Paul, Radu (cu preocupări în estetică) și Blaga. De altfel, „amicizia” dintre I. Paul și S. Pușcariu se va manifesta și prin numirea, în 1925/26, a lui Radu în postul de custode al Muzeului Limbii Române din Cluj.

⁹³ Pavel Țugui, *Lucian Blaga la catedra de „Filosofia Culturii”*, în „Manuscriptum”, XX, 1989, nr.3, p.99.

⁹⁴ Vezi și recenziile lui M. Dragomirescu făcute producțiilor lui Blaga (*Pașii profetului, Zamolxe și În marea trecere*) în „Buletinul Institutului de literatură”, pe 1921/22, partea II, broșura 4 (1924), p.197-200; pe 1923, broșura 1 (1923), p.54-57 și pe 1924/25, partea I (1925), p.40-46.

Însă dincolo de acest gen de disensiuni, au mai acționat dizarmoniile din interiorul corpului profesoral clujean, invidiile și antipatiile profesionale și politice. Se constituiseră deja „clanurile” și la Cluj, iar grija echilibrului de forțe, obstrucția și acțiunea ocultă, pentru minimul ascendent al unui grup de presiune față de un altul, loveau și afectau sensibilități, hotărau destine, precum cel al lui Blaga. În vreme ce I. Paul „susținea că este tânărul cel mai distins din noua generație”, Fl. Ștefănescu-Goangă, liberal ca și Duică, iar apoi cu o frumoasă carieră politică, „arăta că are lipsuri multe, alătura de tot atâtea semne de pretenție”⁹⁵. Că în respingerea lui Blaga au existat și considerente arbitrare, dovadă stau rândurile adresate de Ștefănescu-Goangă lui V. Bogrea la 22 iunie 1924: „A trebuit să fiu de gardă, căci amicul P[ușcariu] prea vrea să-i fericească pe cei din jurul său. Cred că e supărat pe mine, căci la examenul de docență n-am vrut să subscriu raportul elogios ce-i făcuse Moș Paul (...). P. avea intenția să-l propună ca suplinitor al catedrei filosofului nostru [Marin Ștefănescu], pus în concediu din oficiu. Cred că va veni cu propunerea aceasta la toamnă”⁹⁶. Cu amărăciune va nota S. Pușcariu în același an, la 2 noiembrie, că „astfel, universitatea noastră a plătit rușinea de a respinge pe singurul cap filosofic între tinerii noștri ardeleni”⁹⁷.

Aceeași lipsă de unanimitate, ce a creat tensiuni între diverse instanțe consacrate și debutanții în materie, poate fi evidențiată și în ceea ce privește filologia. Multe cazuri sunt deja antologice, cu repercusiuni nu tocmai fericite asupra destinului unor candidați la un post universitar. La 1899, într-o scrisoare adresată filologului german Hermann Suchier, Al. Philippide ținea să evidențieze faptul că la noi „n-avem opinie publică pentru filologie. Acei câțiva care suntem de această breaslă, suntem totdeauna pătimiși în aprecierile noastre: Hasdeu despre mine afirmă că aș fi un diletant, eu despre el socot că e un măgar leneș și șarlatan! Tânărul Densusianu vorbește cu o suficiență care-ți aduce scuipat în gură și mă face să-l socot un *petit sot* impertinent! Ei, poftim judecată și opinie publică!”⁹⁸.

⁹⁵ *Documente literare*, I, ed. Gh. Cardaș, București, Edit. Minerva, 1971, p.191.

⁹⁶ „Jurnalul literar”, Onești, 1977, p.6.

⁹⁷ S. Pușcariu, *Memorii*, ed. Magdalena Vulpe, București, Edit. Minerva, 1978, p.742.

⁹⁸ *Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii*, I, ed. I. Opreșan, București, Edit. Minerva, 1986, p.165. Deși cu un alt limbaj, Philippide va critica pe B.P. Hasdeu și Ov. Densusianu într-un text intitulat *Specialistul român*, în vol. *Lui Titu Maiorescu. Omagiu*, București, Socec, 1900, p.91-117. Mai larg, Philippide va publica mai târziu *Specialistul român. Contribuție la istoria culturii românești din secolul XIX*, Iași, Edit. Viața Românească, 1907.

De altfel, chiar Philippide era o „problemă”, atât pentru el, cât și pentru cei din imediata apropiere, ca să nu mai vorbim de ceilalți, pentru că pur și simplu nu accepta și nu credea în prieteni și în bunele intenții ale cuiva: „Prietenul la noi, cum îi întorci spatele îți dă cu tifla. În casă-ți intră cu gândul să te spioneze, să te înșele, să-ți împrumute bani, să te lingusească în vederea vreunui profit etc. (...) Este invidios și totdeauna crede că ai ceva mai mult decât dânsul. Din cauza aceasta, lipsește complet spiritul de asociație și încrederea”⁹⁹. Și poate nu greșea în chiar toate cele afirmate! Însă datorită caracterului său impulsiv, a convingerilor că doar el are dreptate și în știința filologiei, l-a pus în conflict cu Aron și Ovid Densusianu, cu B.P. Hasdeu, I. Bogdan, Sextil Pușcariu ș.a. Uneori a mers atât de departe, încât până și pe „binefăcătorul” său, Titu Maiorescu (care, în principiu, nu cunoștea – după expresia lui Iorga – decât „ucenici și vasali”), l-a făcut să exclame la începutul anului 1902: „Ești d-ta cine ești, dar sunt și eu cine sunt!”¹⁰⁰.

Evident, adversitatea lui Philippide contra altor filologi români consacrați, egoismul de a realiza numai el *Dicționarul Academiei*, l-au făcut să eșueze și în această acțiune, în 1905 retrăgându-i-se însărcinarea de a mai lucra la el, prilej cu care filologul ieșean va părăsi „Convorbirile literare”. În fapt, ruptura era mai veche, încă de prin 1901, odată cu respingerea lui Ov. Densusianu la concursul pentru ocuparea catedrei de Istoria limbii și literaturii române de la București, când în urma atitudinii lui Philippide pe „chestiuni științifice”, cel dezavuat a publicat mai multe articole contra acestuia¹⁰¹, iar pentru faptul că I. Bogdan s-a manifestat deschis în susținerea lui Densusianu, acesta i-a devenit deopotrivă „dușman” suspiciosului profesor moldav. Și cum „o nenorocire nu vine niciodată singură”, la toate acestea se adaugă solicitarea lui Maiorescu ca Philippide să realizeze măcar o versiune „redușă” a *Dicționarului*, pentru a-și onora angajamentele față de instituția patronatoare și față de rege (filologul ieșean promisese lucrarea în doi ani!). În aceste împrejurări, Philippide deja se vede „trădat” tocmai de cel care-l susținuse constant, cu putere și eficient până atunci. Mai mult chiar, fără ca Maiorescu să știe prea bine despre recentele animozități dintre Philippide și I. Bogdan, îi solicită celui dintâi să susțină referatul slavistului, prin care Dimitrie Evolceanu era

⁹⁹ Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii, I, p.206.

¹⁰⁰ Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii, II, ed. Oprișan, București, Edit. Minerva, 1987, p.76.

¹⁰¹ Vezi îndeosebi Ov. Densusianu, *Cum se falsifică la noi titlurile științifice*, în „Noua revistă română”, III, 1901, nr.33, p.418-425; nr.34, p.497-453.

propus ca agregat definitiv la catedra de Limba și literatura latină de la București. Acest ultim aspect a iritat însă enorm pe Philippide, ceea ce motivează evoluțiile ulterioare în raporturile cu fostul protector.

Nici în alte cazuri nu au existat unanimități „științifice”, caracterizări pe astfel de tonuri fiind formulate încă multă vreme și în varii ocazii. Deși Sextil Pușcariu se înrudea prin alianță cu Ov. Densusianu (dr. Emil Pușcariu, vărul lui Sextil, era căsătorit cu sora lui Ov. Densusianu), între aceștia exista o anumită doză de adversitate, în principal din motive profesionale. Cu toate că în primii cinci ani ai veacului XX cei doi păreau a fi în relații amicale, totuși nu lipseau încă de pe atunci înțepăturile și criticile reciproce. De pildă, pe la începutul anului 1902, Pușcariu îi reproșa lui Densusianu că într-un articol al acestuia din urmă „nu mă recunoști pe mine ca pe autorul” unei anumite etimologii; „de aceea am fost jignit văzând că te îndoiești măcar o clipă de cinstea muncii mele”¹⁰². Treptat însă, această firavă amicitie se transformă într-o puternică dușmănie, extinsă și asupra discipolilor acestora, iar declinul animozității a stat în dorința Academiei de a trece în sarcina altcuiva elaborarea *Dicționarului limbii române*, prin anii 1904-1905, aflat până atunci în grija lui Philippide. Principalii vizați erau cei doi invocați mai sus. Mai mult, aceștia păreau chiar înțeleși să preia împreună *Dicționarul*, jumătate și jumătate. În cele din urmă însă, Densusianu se va retrage din competiție, întrucât în urma unor sfărâri de culise, propunerea lui de a avea ca colaborator pe I.A. Candrea a fost respinsă, în acest context *Dicționarul* fiind încredințat doar lui Pușcariu.

Alte nepotriviri conceptuale n-au avut întotdeauna consecințe negative vizibile pentru cariera cuiva, însă au conservat acel soi de tensiune între o eventuală instanță de validare și un aspirant la un post universitar, tensiune care la urma urmei nu poate fi decât benefică pentru o cultură, prin polemicele generate, prin eforturile intelectuale depuse de cei implicați pentru a-și impune punctul de vedere, pentru a câștiga aderenți etc. Este cât se poate de evident faptul că unui filolog precum Al. Philippide, care declara în 1919 că aflase „definitiv” soluția la problema rotacismului, nu i-a picat deloc bine când un tânăr de 29 ani – Al. Rosetti – publica la Paris, în 1924, un *Étude sur le rhotacisme en roumain*, promovând opinii sensibil diferite de ale ilustrului universitar ieșean. Însă calitățile sale intelectuale și protecția unor influenți universitari din capitală (precum I. Bianu) au făcut ca după numai alți patru ani Al. Rosetti să fie numit conferențiar de

¹⁰² *Scrisori către Ovid Densusianu*, IV, ed. Liviu Onu, Ileana Vărtosu și Maria Rafailă, București, Edit. Minerva, 1989, p.212.

fonetică experimentală la București. Pentru că în acest caz existau și soluții, una fiind furnizată lui Rosetti de Mihai Ralea, încă de prin ianuarie 1926: „Poate vii aici la Universitate [în Iași]. Am putea să-ți găsim un loc. Numai că ambii filologi, Pascu și Bărbulescu, te urăsc. Dar cu o recenzie puțin favorabilă se pot câștiga ambii foarte ușor. Au vanitatea facilă”¹⁰³. Însă Rosetti nu-i va curta pe cei doi menționați, ci dimpotrivă, ceea ce a ascuțit animozitățile, G. Pascu fiind iritat la culme de faptul că filologul bucureștean îl ignora cu bună știință, necitând nici o lucrare de-a acestuia¹⁰⁴.

Cu toate acestea, diversele opinii științifice divergente, polemici sau cronici negative nu au afectat întotdeauna cariera cuiva pe termen lung. Este doar o chestiune de deontologie profesională, pe care unii universitari au respectat-o, uneori cu sfințenie, depășind sentimentele (în fond umane) de frustrare, mâhnire, iar adeseori chiar de revoltă. Deși încă de la 1885, Titu Maiorescu căuta să-l „monteze” pe tânărul Dimitrie Onciul contra lui A.D. Xenopol și a lucrării sale *Teoria lui Roesler* – vorbindu-i despre fostul junimist care „este, ca mai totdeauna, pe cale greșită” și nu produce decât „elucubrații frivole”¹⁰⁵ –, istoricul bucovinean dă dovadă de o anume onestitate în împlinirea comenzii pentru „Convorbiri literare”: „Felul criticii mele – scria el lui Maiorescu – este mai mult de-a îndeplini lipsele mai însemnate și de-a corege erorile cu siguranță constatate, decât de-a le muștra sau de-a le respinge fără întemeiere mai de aproape”; „O critică aspră, cu scopul amintit pentru fixarea opiniei publice despre cartea cutare, cum aș crede-o și eu după dorința d-voastră de bine și de lipsă, nu pot încă întreprinde până ce nu-mi voi câștiga dreptul la asemenea lucrare prin un nume de autor”¹⁰⁶. Cu toate că recenzia lui Onciul¹⁰⁷ ar fi putut irita o fire cât de cât mai susceptibilă, Xenopol nu și-a manifestat nicidecum insatisfacția, cel puțin în mod public. Iar când în 1895 D. Onciul se va prezenta la concursul pentru ocuparea unei catedre la Universitatea din București, evident, cu sprijinul lui Maiorescu și în înțelegere cu I. Bogdan, Xenopol nu a ezitat să recunoască meritele științifice ale mai tânărului său

¹⁰³ *Scrisori către Al. Rosetti (1916-1968)*, ed. Al. Rosetti, București, Edit. Minerva, 1979, p.390.

¹⁰⁴ G. Pascu, *O nouă școală de filologie română*, în „Revista critică”, XII, 1938, p.165-175 (aici cu referință doar la Rosetti, însă pe alte pagini autorul s-a mai ocupat de Al. Graur și Jacques Byck).

¹⁰⁵ *Titu Maiorescu și prima generație de maioreșceni. Corespondență*, p.470.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p.329.

¹⁰⁷ În „Convorbiri literare”, XIX, 1885, nr.1, p.60-80; nr.2, p.174-187; nr.3, p.255-278; nr.4, p.327-348; nr.5, p.424-439; nr.7, p.589-602.

coleg¹⁰⁸, deși ar fi putut să-i împiedice sau să-i amâne numirea, ori chiar să ocupe el catedra vacantă.

În fapt, atitudinea lui A.D. Xenopol în astfel de împrejurări pare exemplară, chiar cu iz de singularitate, jucând un rol important în devenirea multor alți universitari, care ulterior „au mușcat mâna ce i-a mângâiat”, neezitând însă să depășească „trădările” atunci când mai vechii discipoli îi cereau ajutorul în chestiuni ce țineau de echitate, morală, cinste, deontologie profesională¹⁰⁹. De altfel, A.D. Xenopol este unul din puținii noștri universitari implicați în diverse polemici care nu a privit *critica* adusă lui ca un afront personal, ci ca o arenă de dezbatere publică, constructivă, în limbaj civilizată, așa cum a înțeles el să procedeze cu concepțiile unor gânditori occidentali – de pildă –, atunci când lua în discuție chestiuni legate de teoria istoriei.

Totodată, divergențele conceptuale, de opinie, de metodă etc, existente între diversele autorități deja recunoscute și fondatoare de „școli” în cadrul facultăților de filosofie și litere s-au răsfrânt și asupra discipolilor. Faptul că – de pildă – nu a existat unanimitate între „școlile” de slavistică de la București și Iași (reprezentate prin I. Bogdan, I. Bianu și Ilie Bărbulescu), la care se adaugă după 1920 ramificațiile lor la Universitățile din Cluj și Cernăuți, a generat de-a lungul timpului nenumărate dispute, dar și obstrucționări ale slaviștilor formați de „adversari”, aspectul extinzându-se și asupra filologilor și istoricilor medievaliști. Deși fost elev al lui Ioan Bogdan la București, Ilie Bărbulescu – ajuns profesor la Universitatea din Iași – milita pentru publicarea documentelor slavo-române cât mai asemenea cu originalele¹¹⁰, reproșând mentorului său faptul că a făcut prea multe concesii istoricilor. Cu alte cuvinte, edițiile de documente medievale trebuiau să devină instrumente de lucru nu doar pentru reconstrucția

¹⁰⁸ A.D. Xenopol, *Istoria ideilor mele*, în vol. *Scrieri sociale și filosofice*, ed. N. Gogoneață și Z. Ornea, București, Edit. Științifică, 1967, p.388-389.

¹⁰⁹ Vezi Lucian Nastasă, *A.D. Xenopol și „Școala critică”*, în „Anuarul Institutului de istorie A.D. Xenopol”, Iași, XXXVI, 1999, p.25-36.

¹¹⁰ Vezi îndeosebi Ilie Bărbulescu, *Fonetica alfabetului cirilic în textele române din veacul al XVI-lea și al XVII-lea în legătură cu monumentele paleo-sârbo-bulgaro-ruso și româno-slave*, București, 1904, 500 p. (în care argumentează faptul că românii au luat alfabetul cirilic de la bulgari în veacul XII; totodată, evidențiază influențele sârbești și rusești asupra literaturii române; în același timp, autorul consideră greșită redarea cu litere latine a vechilor texte cirilice, deoarece acest mod falsifică fonetica veche a limbii noastre); vezi și idem, *Probleme capitale ale slavisticii la români*, Iași, 1906, 52 p., care este lecția inaugurală la catedra de slavistică din Iași.

trecutului, ci și pentru uzul filologilor, în acest context Bărbulescu considerând tehnica lui B.P. Hasdeu și a lui Gr.G. Tocilescu (cu suprapunerii, accente, semne, paeric etc.) superioară celei utilizate de Bogdan¹¹¹. Or, în epocă, nu putea exista ofensă mai mare decât o asemenea afirmație, ce contrapunea pe Hasdeu și Tocilescu lui I. Bogdan!

Cum de la sine se înțelege, această manieră de a vedea lucrurile și animozitățile generate s-au răsfrânt și asupra susținătorilor fiecărei opinii, Ilie Bărbulescu nefiind de acord – de pildă – nici cu felul în care publica documentele universitarul cernăuțean Grigore Nandriș¹¹², care adoptase – ca și C.C. Giurescu – transcrierea așa-zis „fotografică” (nu fonetică), eliminând accentele și coborând pe linie literele suprascrise, indicându-se totuși printr-un semn grafic acest lucru etc. Nepotriviri evidente au mai existat și cu Al. Rosetti, care în plus evita să facă vreo referință la primordialitatea lui Bărbulescu în ce privește câteva convenții ortografice¹¹³. În dezacord cu toți se afla însă Nicolae Drăganu de la Cluj, iar puncte de vedere proprii aveau și I. Bianu, Ov. Densusianu, Gorge Pascu, Iorgu Iordan, Vasile Bogrea ș.a., deși mult apropiate de unul sau altul din cele două curente generale. Cert este că în vreme ce majoritatea filologilor privea tehnica editării ca o chestiune de natură științifică, în fond ambele sisteme având avantaje și dezavantaje, alții au dovedit multă patimă ce a depășit cu mult sfera profesională. Este și explicația pentru care la cele două congrese ale filologilor români (ambele ținute în aprilie, primul la București în 1925, celălalt la Cluj, în 1926) nu a participat nici un universitar din Iași. Iar cât privește ocuparea unei catedre la Cernăuți, în

¹¹¹ Cf. Ilie Bărbulescu, *Prof. Ohienko despre publicarea documentelor româno-slave*, în „Arhiva”, XLIV, 1937, nr.1-2, p.102-104.

¹¹² Cf. recenziile lui Ilie Bărbulescu din „Arhiva”, XLIV, 1937, nr.1-2, p.133-155 (la cartea lui Gr. Nandriș, *Documente românești în limba slavă din mănăstirile Muntelui Athos*, București, 1937; materialul fusese publicat după fotografiile și notele lui Gabriel Millet). O recenzie critică a mai publicat și A. Sacerdoțeanu, în „Revista istorică”, XXIV, 1938, p.162-165, Nandriș răspunzând celor doi în „Revista Istorică Română”, VIII, 1938, p.48-55).

¹¹³ Ilie Bărbulescu, *O ortografie în textele cirilice române și descoperitorul ei*, în „Arhiva”, XLIII, 1936, nr.1-2, p.98-100. Se referă la cartea lui Al. Rosetti, *Limba română în sec. XVI*, București, 1932, în care abordează printre altele chestiunea introducerii unei vocale între două consoane, acest lucru provenind din ortografia slavă; în fapt, Bărbulescu se declară drept „descoperitor” al acestui aspect, reproșând lui Rosetti că nu-l citează în acest sens. Cartea lui Al. Rosetti, menționată, a fost recenzată și de Ov. Densusianu, în „Graii și suflet”, VI, 1934, fasc. 1-2, p.390, care nu acceptă pentru secolul XVI influența ortografiei slave ș.a.m.d.

1926, Gr. Nandriș avea toate motivele să-și declare temerile în privința reușitei, „mai ales că Bărbulescu e la putere”¹¹⁴.

Cam la fel s-au petrecut lucrurile între „școlile” arheologice constituite în jurul lui Orest Tafrali (de la Iași)¹¹⁵ și Vasile Pârvan (de la București), cel din urmă având de partea lui pe atotputernicii Iorga și Bogdan. Totul a pornit de la lucrările pentru restaurarea Bisericii Domnești de la Curtea de Argeș, conduse de arhitecții Gr. Cerkez și N. Ghica-Budești, refacerea picturilor fiind încredințată lui D. Norocea. Cu acest prilej, s-au descoperit sub tencuială alte 2-3 straturi de pictură, admirabile fresce bizantine, cu inscripții grecești, peste care era un strat de pictură ulterioară, cu însemne slavonești, și un strat mai nou, cu scris românesc. Entuziasmat de aceste descoperiri, Tafrali a arătat însemnătatea și vechimea frescelor, scoțând totodată la iveală o inscripție pe care o datează ca fiind din sec. XIII, în grecește¹¹⁶. Această atribuire a atras reacția celor ce făceau parte – după expresia lui Tafrali – din „nenorocita școală de admirație mutuală și exploatare științifică”¹¹⁷, care nu priveau cu ochi buni faptul că un universitar ieșean le-a „călcat” teritoriul (Curtea de Argeș), iar în plus mai descoperise ceva care infirma multe din construcțiile istoriografice ale lui Iorga și Onciul.

În acest context, s-au scris rapoarte oficiale contra lui Tafrali, deși acesta nu publicase încă nimic, s-a dat ordin să nu fie primit în Biserica Domnească, nu i s-a permis intrarea prin alte monumente istorice pentru a-și lua notițe etc¹¹⁸. Campania declanșată împotriva lui Tafrali a dat naștere chiar unei ședințe penibile la Academie, în 18 septembrie 1915¹¹⁹, înaltul for

¹¹⁴ *Scrisori către Al. Rosetti (1916-1968)*, ed. Al. Rosetti, București, Edit. Minerva, 1979, p.273.

¹¹⁵ O. Tafrali fusese discipol al lui Gr.G. Tocilescu – care îl vedea ca pe un succes –, iar din această cauză i se închisese practic orice șansă de a ocupa o catedră la București. A găsit însă sprijin pentru Iași, având ajutorul și al lui I. Găvănescul, supus și el, prin 1904, atacului „triadei critice”, prin I. Bogdan și Iorga.

¹¹⁶ O. Tafrali, *Biserica domnească – datele clădirii și decorării sale picturale*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, XVI, 1915.

¹¹⁷ O. Tafrali, *Critica operelor arheologice și istorice*, Iași, f. edit., 1921, p.5.

¹¹⁸ Vezi și Sanda Racoviceanu, *Un document inedit de la O. Tafrali*, în „Revista arhivelor”, XLVII, 1970, nr.2, p.645-646 (scrisoare din 17 septembrie 1921 către mitropolitul Visarion Puiu, cu privire la greutățile ce i se făc la documentarea pentru Curtea de Argeș).

¹¹⁹ Ecolul acesteia, oarecum trunchiat, în „Analele Academiei Române. Dezbateri”, s.II, t.XXXVIII, 1919, p.16. După această ședință a Academiei, Tafrali scrie un articol la „Noua revistă română”, condusă de C. Rădulescu-Motru (O. Tafrali, *Biserica Domnească din Curtea de Argeș. Răspuns unui raport academic*, în

însărcinând pe nimeni altcineva decât pe Bogdan, Iorga și Onciul să cerceteze inscripția și să-și dea cu părerea asupra constatărilor ce vor face la fața locului, aceștia din urmă formulând – evident – alte concluzii¹²⁰. Fără a intra în detalii acum¹²¹, polemica a implicat mulți specialiști (Gr. Cerkez, D. Caselli, Ch. Diehl, Șt. Nicolaescu, Gh.I. Brătianu, C. Kogălniceanu, C. Andreescu, Ph. Schweinfurth ș.a.), mai fiecare formulând opinii sensibil diferite, disputele continuând de-a lungul a mai mulți ani, pe măsură ce Tafrali mai publica câte ceva despre acest subiect¹²². Animositățile între cele două „școli” au fost de altfel o constantă¹²³, Tafrali extinzându-și aria cercetărilor arheologice și în Dobrogea, tocmai acolo unde Vasile Pârvan ținea cel mai mult. De altfel, la 22 ianuarie 1922, Pârvan îi relatează lui M. Simionescu-Râmnicăneanu convingerea că din cauza lui Tafrali – membru al Partidului Liberal – i s-au refuzat subvențiile pentru unele proiecte, așa cum mai pășise și altă dată, deoarece universitarul ieșean „se plânsese lui Angelescu [ministrul Instrucțiunii] că îl asasinez științificește, luându-i orice posibilitate de a lucra”¹²⁴. Este și motivul pentru care V. Pârvan va căuta să

„Noua Revistă Română”, XVIII, 1916, p.5-6, 10), acesta din urmă luând și el apărarea universitarului ieșean: *Lămuriri d-lui N. Iorga și altora*, în rev.cit., VIII, 1916, nr.20-27 (martie).

¹²⁰ O. Onciul, I. Bogdan, N. Iorga, *Raport înaintat Academiei Române cu privire la Biserica Domnească de la Curtea de Argeș (9 octombrie 1915)*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, VIII, 1915, fasc. 31, p.141-143. Textul este reprodus și în *AAR Dezbatere*, s. II, t.XXXVIII, 1915-1916, p.23-26, ședința din 9/22 octombrie 1915; reprodus de asemenea în D. Onciul, *Opere complete*, I, ed. A. Sacerdoțeanu, București, 1946, p.345-349.

¹²¹ Pentru clarificări, vezi Daniel Barbu, *Pictura murală din Țara Românească în secolul al XIV-lea*, București, Edit. Meridiane, 1986. Autorul consideră că înălțarea bisericii Sf. Nicolae a putut fi începută prin 1360-1361, fiind încheiată la 1363, pentru a primi decorul pictural între 1364-1365. Meritul lui Tafrali constă și în faptul că a oferit o viziune coerentă asupra fenomenelor politice, confesionale și artistice sud-carpătice din sec. XIV.

¹²² Mai semnificative: O. Tafrali, *Les fresques de l'Église Saint-Nicolas de Courtea-de-Argeș*, extras din *Monuments et mémoires*, publiés par l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Fondation Eugène Piot, t. XXIII, Paris, 1919, p.7 și 9 (prezentată de Vasile Pârvan în cadrul Academiei Române, la 12 noiembrie 1920, și atrăgând criticile lui Iorga, în *AAR Dezbatere*, XLI, 1920-1921, p.18-19); idem, *Monuments byzantins de Curtea-de-Argeș*, 2 volume, Paris, 1931, 383 p. text+150 planșe în fototipie și 12 în culori.

¹²³ Vezi și G. Pascu, *Prestigiul oligarhiei universitare*, în „Arhiva Societății Științifice și Literare din Iași”, XXIX, 1922, nr.1, p.96-97.

¹²⁴ V. Pârvan, *Corespondență și acte*, ed. Al. Zub, București, Edit. Minerva, 1973, p.409; vezi și *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”*. Rectorat, dos.2/1924, f.295.

impună ulterior la Iași pe un discipol al său, Paul Nicorescu, scriindu-i în ianuarie 1927 lui Traian Bratu să-l sprijine, întrucât: „Sunt sigur că după diletantismul atroce al bizantinologului vostru [O. Tafrali], devenit arheolog clasic *malgré lui* și fără cea mai elementară pregătire anterioară, Nicorescu va introduce o metodă serioasă, apuseană și va pregăti istorici ai antichității care să facă cinste facultății voastre”¹²⁵. Iar cele surprinse până acum n-ar mai însemna mare lucru dacă am invoca bunăoară discuțiile pe tema descoperirilor de la Glozel, ce au generat mari dezbateri în spațiul românesc, chiar dacă subiectul venea din Franța¹²⁶, antrenând discipolii și partizanii celor două școli create de Pârvan și Tafrali.

Până și materiile „clasice”, precum greaca și latina, au generat controverse, bunăoară mereu și mereu traduceri rivalilor în domeniu constituind un bun exercițiu de abilități lingvistice și profesionale pentru criticii puși pe harță pentru te miri ce. Este cazul lui Ștefan Bezdechi, profesor de greacă la Cluj, care aproape că face praf traducerea din Platon a lui Cezar Papacostea, titularul aceleiași materii la Universitatea din Iași¹²⁷. Atât de violent a fost atacul și de denigrator încât fostul profesor al lui Bezdechi, Iuliu Valaori, intervine chiar în favoarea lui Papacostea¹²⁸, deși animozitățile cu greu s-ar fi putut armoniza, chestiunile de traducere fiind mai mult un pretext. În fapt, monopolul deținut de Cezar Papacostea și de Iuliu Valaori asupra cărților școlare de greacă constituia adevărata cauză a dizarmoniilor conceptuale.

Așadar, mai nimic nu părea a fi fără secret în lumea universitarilor de la noi, iar unanimitățile profesionale arareori se realizau pe criterii obiectiv științifice. Aprecierile țineau mai mult de apartenența la un grup de interese politice, universitare, familiale, clientelare etc, nu

¹²⁵ V. Pârvan, *Corespondență și acte*, p.293.

¹²⁶ Este vorba de descoperirile de la Glozel, o mică așezare din munții Bourbonnaise, în cadrul comunei Ferrières-Sichon, la 20 km sud-est de Vichy, unde la 1 martie 1924 au fost găsite tăblițe ceramice care au declanșat una din cele mai violente și aprige controverse arheologice din secolul XX, pentru că s-a repus în cauză ceea ce se știa despre „originile scrierii”. Vezi Joseph Grivel, *La préhistoire chahutée. Glozel (1924-1941)*, Paris, L'Harmattan, 2003, 440 p.; Hans-Rudolf Hitz, *Der altkeltische Hintergrund der Inschriften von Glozel*, Ettingen, Verf., 2007.

¹²⁷ În „Societatea de mâine”, 1930, p.567 (are în vedere Platon, I, *Apologia, Euthyphron, Kriton*, București, Edit. Casa Școalelor, 1930). Cezar Papacostea era profesor titular la facultatea de litere din Iași, la catedra de Limba și literatura elină, din mai 1923, însă suplînise materia încă din 1 octombrie 1922.

¹²⁸ I. Valaori, *Clasicism și educație. Cu prilejul unei critici*, în „Revista clasică”, București, VI, 1930, nr.4, p.279-280.

de puține ori asistând la elogi în ceea ce privește – de exemplu – lucrarea cuiva când aceasta era chiar departe de vreun merit științific, în vreme ce o producție realmente de valoare era făcută „zob”, doar pe criteriul simpatiiilor sau antipatiilor adeseori strict personale sau de grup, asta dacă nu cumva era ignorată cu totul. Cu alte cuvinte, ca și astăzi, cel mai adesea „gloriile” intelectuale au fost create; parcă cu cât cineva era mai mult mediatizat, pe atât era o „făcătură”, cu prea puțină substanță și profunzime științifică. Poate și de aceea, unora și în anumite momente, Universitatea părea un loc al frecventelor conflicte interpersonale, în care profesorii erau departe de imaginea savanților închiși în turnul lor de fildeș, ci apăreau deopotrivă predispuși la ceartă – asemenea precupețelor din epocă –, jigniri, intrigăraie, dezavuări publice sau oculte, dueluri¹²⁹, amenințări cu bătaia sau chiar încăierări¹³⁰. Reținem aici, ca exemplificare, altercația dintre N. Iorga și M. Dragomirescu, care a făcut de altfel obiectul unei anchete din partea ministrului Spiru Haret, pe care o relatăm și noi după un memorialist – și el mai apoi universitar – ce-l acompania pe polihistorul nostru. Însoțindu-l pe N. Iorga, Al. Lapedatu este rugat să-l aștepte câteva clipe în fața universității, pentru că are ceva de rezolvat în cancelarie. „După vreun sfert de oră, iată-l că vine cu paltonul plin de praf de sus până jos, spunându-mi foarte agitat: «Știi că m-am bătut cu Dragomirescu?» «Cum?» întreb eu”. Iar N. Iorga îi povestește incidentul: „Eram în cancelarie, vorbind cu un grup de profesori. Dragomirescu, care era în altă parte și asculta ceea ce spuneam, a exclamat deodată la adresa mea: hodoronc, tronc! Furios, m-am repezit la el și l-am lovit cu bastonul în cap. El a ripostat, așa că ne-am încăierat până ce am ajuns să ne tăvălim pe jos. Intervenind cei de față, ne-au despărțit”¹³¹. Am putea spune chiar că devine savuros și plin de umor incidentul, dacă ne imaginăm acum, la un veac distanță, staturile celor doi

¹²⁹ De pildă, animozitățile dintre Gr.G. Tocilescu și N. Iorga au ajuns așa de departe încât acesta din urma l-a provocat la duel pe cel dintâi. Totul fusese pregătit pentru aceasta: Tocilescu și-a luat ca martori pe gen. Brătianu și C. Dissescu; Iorga pe mr. A. Gorgos și Al.G. Ionescu. Intervenția multora a dus la evitarea înfruntării, cu toată îndârjirea lui Tocilescu de a nu-i da satisfacție lui Iorga (Cf. *Scrisori către N. Iorga*, I, ed. Barbu Theodorescu, București, Edit. Minerva, 1972, p.394-395).

¹³⁰ De pildă, cu ocazia unui concurs de agregatie la facultatea de medicină din Iași, în martie 1916, doi din concurenții s-au bătut în adevăratul sens al cuvântului, de față cu comisia examinatoare, cu studenții, bolnavii și infirmierii. A urmat o anchetă a ministerului, însă fără a se stabili vreun vinovat.

¹³¹ Al. Lapedatu, *Scrisori alese. Articole, cuvântări, amintiri*, ed. Ioan Opreș, Cluj, Edit. Dacia, 1985, p.206-207.

(Iorga fiind foarte înalt), cărându-și pumni pe podea sub privirile lui Ov. Densusianu, C. Rădulescu-Motru sau Ioan Bogdan.

Și pentru a nu părea că ignorăm acest ultim aspect, cu consecințe indiscutabile în mecanismele cooptării universitare, vom încerca să ilustrăm oarecum sumar și această dimensiune, ce denotă uneori trăsături de caracter nu tocmai de admirat. Dacă cele relatate de Mihail Dragomirescu lui Eugen Lovinescu, în ceea ce privește calificativele adresate de cel dintâi lui Ov. Densusianu, chiar în cadrul unui consiliu al facultății – „stârpitură, putoare, scârba scârbelor, șontorogule, să nu mă faci că te cotonogesc și de celalt picior”¹³² – ar putea părea în mod evident deplasate și greu de acceptat, alte tipuri de conduite ar constitui prea bine gesturi și atitudini nevinovate. Întrucât deși în 1935 Gr. Nadriș aprecia pe D. Marmeliuc, într-o corespondență privată, că „sub raport științific este *homo nullius libri*, iar ca politician de rând este capabil de orice”¹³³, relațiile dintre cei doi păreau pentru cei din afară mai degrabă agreabile.

Iar astfel de atitudini nu erau de dată recentă și doar în astfel de contexte. Cu privire la un referat întocmit de Teohari Antonescu pentru recomandarea lui Gr.G. Tocilescu la catedra de arheologie de la București, vacantă, autorul îi explica binefăcătorului său T. Maiorescu (aprig opozant al aspirantului la materia menționată) – în primăvara lui 1909 – în astfel de termeni cam cum era situația, în măsura în care mai concureau G. Murnu și Al. Tzigara-Samurcaș. Spunea Antonescu: „Știu foarte bine că din punct de vedere moral, d. T[ocilescu] este un mizerabil; știu că pentru educația morală a tinerimii noastre este o primejdie; totuși, această primejdie este neutralizată ușor de înrăurirea fericită a altor profesori de acolo din facultatea de litere; nu este mai puțin adevărat însă, că încredințarea catedrei universitare fie lui Murnu – care este nul –, fie lui Tzigara S[amurcaș] – care și-a îndreptat activitatea sa științifică pe un teren arheologic altul decât cel cerut de nevoile Universității noastre – este o primejdie și mai mare: este condamnarea pentru multă vreme a generațiilor noastre de studenți, să petreacă timpul universitar fără a cunoaște din arheologie ceea ce trebuie să cunoască”¹³⁴. Însă cu toate aceste argumente, în 1910 Murnu va fi numit agregat de arheologie la

¹³² E. Lovinescu, *Scrieri*, vol. II, *Memorii*, ed. Eugen Simion, București, Edit. Minerva, 1970, p.118.

¹³³ *Scrisori către Al. Rosetti (1916-1968)*, ed. Al. Rosetti, București, Edit. Minerva, 1979, p.285.

¹³⁴ *Titu Maiorescu și prima generație de maiorescieni. Corespondență*, p.24.

București – nu fără discuții și acuzații de plagiat aduse acestuia¹³⁵ –, deși Antonescu poate vedea ca ocupant al postului mai degrabă pe Vasile Pârvan¹³⁶.

Iar o altă mostră – din nenumăratele existente – de cum puteau influența animozitățile dintre diverși universitari destinul unei catedre sau al unui individ ce se pregătea de o competiție rezultă bunăoară din discuțiile purtate în cadrul câtorva ședințe ale consiliului profesoral de la facultatea de litere din Iași, în primăvara lui 1922. Atunci când s-a pus în discuție soarta catedrei de Istoria filosofiei vechi, etică și sociologie, Ion Găvănescul pur și simplu a refuzat să participe la ședințe, explicându-i decanului de atunci (Ibrăileanu) și motivele: „nu pot veni la un consiliu unde aș fi expus să stau față în față cu un om care, a doua zi după ce l-am recomandat și a devenit profesor [Gorge Pascu, titular de la 1 octombrie 1921], m-a batjocorit în public, în mod nedemn, lovind chiar și calitatea mea de profesor” [îl făcuse „pedagog ramolit”]; „A veni și a participa la lucrările consiliului, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat, ar fi a admite că astfel de raporturi pot fi considerate ca normale, între profesori universitari și încă între colegi de la aceeași facultate”¹³⁷.

¹³⁵ Cf. Al. Tzigara-Samurçaș, *Iarăși plagiatul d-lui G. Murnu*, în „Noua revistă română”, VIII, 1910, nr.8 (30 mai), p.116-120, care pune în evidență, pe două coloane, plagiatul lui Murnu din *Monumente antice* (București, 1908) și din lucrarea lui Christian Huelsen, *Das Forum Romanum* (Roma, 1904). Vezi și G. Murnu, *Știința și morala în polemică. Răspuns d-lui Tzigara-Samurçaș*, în „Noua revistă română”, VIII, 1910, nr.9 (6 iunie), p.123-126; Al. Tzigara-Samurçaș, *Răspuns d-lui G. Murnu*, în rev.cit., VIII, 1910, nr.10 (13 iunie), p.149-151; G. Murnu, *Sfârșitul unei campanii*, în rev.cit., VIII, 1910, nr.11 (20 iunie), p.165-167; Al. Tzigara-Samurçaș, *Un ultim cuvânt în chestia arheologiei*, în rev.cit., VIII, 1910, nr.12 (27 iunie), p.183-184; G. Murnu, *Epilogul unei polemici*, în rev.cit., VIII, 1910, nr.201-202.

¹³⁶ Raportul lui Teohari Antonescu asupra lucrărilor lui G. Murnu a fost publicat, în extenso, în „Conservatorul” din 13 iunie 1909, p.1, sub titlul *Raportul comisiei de cercetare a lucrărilor candidaților la catedra de arheologie din București*. Un fragment din acest raport a fost publicat după decesul lui T. Antonescu și în “Convorbiri literare”, 44, 1910, nr.1, p.98-105. Ca reacție la publicarea fragmentului, G. Murnu publică *În chestia catedrei de arheologie*, în „Noua revistă română”, VIII, 1910, nr.6 (16 mai), p.76-81. Intervine apoi Simion Mehedinți, *O scrisoare*, în rev.cit., VIII, 1910, nr.8 (30 mai), p.120; Murnu îi dă un *Răspuns la scrisoarea d-lui Mehedinți*, în rev.cit., VIII, 1910, nr.8 (30 mai), p.120; urmează din nou Mehedinți, *Un post-scriptum*, în rev.cit., VIII, 1910, nr.9 (6 iunie), p.135.

¹³⁷ *Scrisori către Ibrăileanu*, IV, ed. Mihai Bordeianu, București, Edit. Minerva, 1982, p.60.

De altfel, cel invocat mai sus, Gorge Pascu, ne apare mai totdeauna ca un personaj violent și irascibil¹³⁸. Prin intermediul publicației sale „Revista critică” ataca pe mai toți colegii lui – cel mai adesea nu pe nedrept –, nu doar din Iași. De pildă, exasperat, într-o zi Ilie Bărbulescu – și el cam cu aceleași porniri neacademice – îl întâlnește pe G. Pascu pe str. Lăpușeanu și-l lovește cu bastonul¹³⁹. Pascu a început atunci să strige „Săriți că mă omoară”, iar Păstorel Teodoreanu, care trecea întâmplător pe acolo, i-a replicat: „Nu mă bag, nu mă amestec, autonomia universitară”¹⁴⁰. De altfel, G. Pascu a fost probabil profesorul căruia i s-au intentat cele mai multe procese de calomnie, în cadrul cărora s-au cerut sume fabuloase ca „daune morale” și îndeosebi excluderea din învățământ, fiind însă doar suspendat de câteva ori.

Deși nu de factura lui G. Pascu, un reclamaș de profesie și amator de conflicte cu colegii a fost Onisifor Ghibu. Extrem de orgolios și egocentric, acesta pare de multe ori că-și pierde simțul valorilor, inventând uneori acuzații de o stupiditate incredibilă. De exemplu, adresându-se cu un Memoriu mareșalului Ion Antonescu, la 21 noiembrie 1941, Onisifor Ghibu pune pe seama a doi colegi universitari (Fl. Ștefănescu-Goangă și Silviu Dragomir) faptul că „au dus țara mai întâi la o enormă slăbiciune înăuntru, apoi la compromiterea ei în fața străinilor și, în sfârșit, la oribila mutilare din anul 1940”¹⁴¹. Expresia ce sintetizează intervenția lui pe lângă

¹³⁸ A fost un excelent lingvist și analist al vechilor noastre cronică medievale moldovenești, despre care astăzi se vorbește prea puțin, deși opera sa este impresionantă ca întindere și valoare (vezi, de pildă, *Cronicarii moldoveni Gligorie Ureache și Miron Costin*, Iași, Biblioteca „Revistei Critice”, 1936, 119 p.; *Letopisețul moldovenesc utilizat de Gligorie Ureache*, Iași, Biblioteca „Revistei Critice”, 1938, 226 p., în care face o comparație foarte meticuloasă a letopisețelor slavone moldovenești și a cronicii moldo-polone, moldo-ruse – anonimă – și moldo-germană – Cronică lui Ștefan cel Mare; metoda întrebuițată de G. Pascu este aceea de a considera toate cronicile slave ale Moldovei – și cele trei versiuni străine – ca manuscrise derivând dintr-un arhetip comun, idee împărtășită și de P.P. Panaitescu). Asupra acestui universitar vezi: Ilie Dan, *Gorge Pascu*, în „Analele Științifice ale Universității Al.I. Cuza din Iași”, sect.III, Lingvistică, t.XX, 1974, p.159-162; Lucian Nastasă, *N. Iorga în apărarea lui Ovid Densusianu*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A.D. Xenopol”, Iași, XXVI/1, 1989, p.409-413; Gavril Istrate, „Cazul” *Gorge Pascu*, în „Dacia literară”, XI, 2000, nr.39, p.30-33.

¹³⁹ *Arh.St.Iași, Facultatea de litere – corespondență*, dos.1/1924, f.151.

¹⁴⁰ Cf. C.C. Giurescu, *Amintiri*, ed. Dinu C. Giurescu, București, Edit. All, 2000, p.225.

¹⁴¹ *Onisifor Ghibu în corespondență*, I, ed. Mihai O. Ghibu, București, Edit. Semne, 1998, p.26.

șeful statului, deși tranșantă ca exprimare, este doar o mostră dintr-un document ce pare opera unui maniac, infantilă ca raționament, în care caută să sensibilizeze pe mareșal prin idei naționaliste excesive, evidențiind marile lui merite „culturale” și „justițiare”, în vreme ce colegii săi de facultate îl obstrucționează. La fel de pornit este și împotriva lui C. Daicoviciu, decanul, „căruia i se datorește o bună parte a anarhiei de la această Universitate”. De altfel, Ghibu a adresat un memoriu contra celor trei menționați și generalului Radu Rosetti, ministrul Culturii Naționale, cerând o anchetă, fără ca acesta din urmă să dea curs solicitării. Însă se pare că toată această agitație se datora unui proces de calomnie cu Silviu Dragomir, pe care nu mai înceta de la o vreme să-l blameze în cele mai diverse situații. Scriindu-i lui C.C. Giurescu, bunăoară, la 25 iulie 1941, O. Ghibu încearcă să-l discrediteze pe Dragomir, deoarece auzise că acesta va colabora la o lucrare despre Transilvania, sub coordonarea profesorului bucureștean, proiectată să fie realizată de Institutul de istorie națională din capitală¹⁴². Dar și mai târziu, Ghibu va rămâne extrem de îndârjit contra lui C. Daicoviciu, înaintând memoriile rectorului Hațieganu (care nu prea le-a luat în seamă), dar și succesorului său, Alexandru Borza (decembrie 1944)¹⁴³, acestuia din urmă reproșându-i că nu dă curs reclamațiilor, tocmai lui, care „a creat Universitatea” în 1919 etc. Însă nu după multă vreme, lucrurile se vor întoarce contra lui Ghibu, acesta intrând în colimatorul Comisiei de epurație de la Universitatea din Cluj, fiind audiat pentru întâia dată la 22 și 23 decembrie 1944, iar mai apoi exclus din învățământul universitar tocmai în virtutea raportului întocmit de C. Daicoviciu, Em. Petrovici și C. Drăgulescu¹⁴⁴.

De altfel, în cadrul Ministerului Instrucțiunii și al Cultelor exista o comisie de judecată a corpului didactic secundar și superior, care arbitra și conflictele dintre profesorii universitari. De pildă, în februarie 1909 se stabilește să fie aduși în fața acestei comisii N. Iorga și M. Dragomirescu, care în 28 noiembrie 1908 au avut un conflict în cancelaria Universității – despre care am vorbit ceva mai sus –, în sensul că cel dintâi l-a palmuit pe

¹⁴² *Ibidem*, p.201-202.

¹⁴³ *Ibidem*, p.56-57.

¹⁴⁴ Aceștia fuseseră numiți ca membri ai „Comisiunii informative pentru purificarea personalului didactic și administrativ al Universității din Cluj” (cf. „Monitorul Oficial” nr.109 din 17 mai 1945), O. Ghibu fiind epurat prin ÎDR nr.2316 din 23 iulie 1945, publicat în „Monitorul Oficial” nr.169 din 28 iulie 1945.

celălalt, gestul aducând „o serioasă atingere liniștii Universității și prestigiului dv. [Iorga]”¹⁴⁵.

Pe de altă parte, este adevărat că promovarea în mediul universitar a ascultat mereu de niște reguli bine stabilite, întărite prin articole de lege, în care primordială era existența diplomelor. Însă când interesele erau mari (îndeosebi din motive politice și mult mai puțin de natură intelectuală!), legea a fost modificată, instituindu-se noi proceduri, ca în cazul lui B.P. Hasdeu, Al. Odobescu, Gh. Bogdan-Duică sau O. Goga, care nu posedau – de pildă – diplome universitare, ce să le ateste competențele, conform legislației în vigoare.

Bogdan P. Hasdeu era originar din ținutul Hotinului, aflat în componența Imperiului țarist, cu o viață cât se poate de aventuroasă în tinerețe, nefinalizându-și studiile juridice la Universitatea din Harkov, pentru a se angaja în armata rusească. Din 1857 se stabilește la Iași, devine foarte activ în câmpul publicisticii, dovedind interes pentru studiile de istorie și filologie. În urma unor scandaluri declanșate pe seama lui în capitala Moldovei, în 1863 se stabilește la București, afirmându-se tot mai mult în domeniile amintite, pentru ca din 1874 să predea la facultatea de litere un curs de filologie comparată. Alexandru Odobescu a început colegiul „Sf. Sava” din București (1844-1850), își continuă studiile la Paris, ca auditor la Collège de France, luându-și bacalaureatul abia la finele anului 1853. Urmează apoi câteva cursuri la Sorbona, însă revine în țară fără să fi dobândit nici măcar o diplomă, deși se afirmase deja prin mai multe lucrări publicate. Cu o fire boemă, Odobescu s-a aplecat tot mai mult asupra arheologiei, cu rezultate notabile, fiind invitat în 1874, la propunerea lui Titu Maiorescu, de a ține cursuri la Universitatea din București. Ulterior va deveni titular, iar din 1891 este numit chiar director al Școlii Normale Superioare. Gh. Bogdan-Duică a absolvit gimnaziul românesc din Brașov,

¹⁴⁵ *Scrisori către N. Iorga*, II, ed. Barbu Theodorescu, București, Edit. Minerva, 1979, p.606; descrierea evenimentelor în *N. Iorga. Corespondență*, III, ed. Ecaterina Vaum, București, Edit. Minerva, 1991, p.42-43. Există chiar un Regulament al acestei Comisii de judecată. Înviniții erau invitați în fața Comisiei, pentru a se apăra în persoană (oral sau în scris), ori printr-un apărător ales conform art. 14 din Regulament. Acuzarea era Ministerul sau reprezentantul său. Membrii comisiei (rectorul și doi membri asesori) puteau fi revocați și înlocuiți cu un supleant, iar dosarul procesului putea fi consultat în cancelaria secretariatului Universității. După război, în 1924, a fost elaborată o nouă lege pentru instituirea comisiei de judecată a universitarilor, comisie ceva mai complexă, pentru că prevedea și prezența unui președinte de secțiune de la Înalta Curte de Casație („Monitorul Oficial”, nr.240 din 31 octombrie 1924).

după care a făcut studii universitare oarecum „itinerante” (la Budapesta, Viena și Jena), abia la București reușind să-și treacă licența în litere (1897)¹⁴⁶, vreme de peste două decenii fiind profesor secundar la Curtea de Argeș, la Focșani și pe la diverse licee din capitală, pentru ca în 1919 să fie chemat la catedra de Literatură română a Universității din Cluj, fără a avea o diplomă de doctor, deși a coordonat numeroase disertații de asemenea rang. Octavian Goga, după ce și-a încheiat studiile liceale la Brașov, s-a îndreptat spre Universitatea din Budapesta, unde după patru ani petrecuți la facultatea de filosofie și litere (1900-1904) nu va obține decât un „Absolutorium”, pentru ca apoi să se îndrepte spre Berlin. Nici aici nu va dobândi vreo diplomă, revenind în Ardeal, afirmându-se în câmpul literelor și al diverselor activități politice, după unirea din 1918 ocupând mai multe demnități¹⁴⁷, pentru ca abia în 1936 să fie „chemat” la o catedră special creată pentru el, Cultura română modernă, prin derogare de la dispozițiile legii¹⁴⁸. Este drept că a mai existat o tentativă serioasă de-al aduce ca profesor universitar la Cluj, imediat după decesul lui Gh. Bogdan-Duică, la catedra de Estetică literară, însă în fața multor reacții negative s-a renunțat atunci, în 1934¹⁴⁹.

Dar mai putem invoca aici și cazul lui Ștefan Bezdechi (1888-1958), care a fost cooptat tot la Universitatea din Cluj într-o poziție academică inexistentă până atunci, cea de „agregat stagiar”. Absolvent al facultății de litere din București în 1911, Bezdechi a urmat doar două semestre de specializare la Berlin (în 1915/6), pentru ca ulterior – în anii războiului – să funcționeze pe lângă Legația română din Copenhaga în

¹⁴⁶ G. Bogdan-Duică, *Studentul Gh. Bogdan*, în „Națiunea”, V, 1931, nr.68 (27 martie), p.2.

¹⁴⁷ Onisifor Ghibu afirmă că în perioada Consiliului Dirigent i s-a propus lui O. Goga „să accepte” catedra de istoria literaturii române de la Cluj, „considerând că datorită culturii lui va face o figură frumoasă”. Acesta însă a refuzat, motivând prin faptul că nu și-a terminat studiile universitare, nu are nici licența și nici doctoratul. „Nu pot – ar fi afirmat Goga – să mă duc la Universitate și să vină apoi oricine să spună că un neisprăvit ca mine a ajuns profesor universitar”. (cf. Onisifor Ghibu, *Amintiri despre oameni pe care i-am cunoscut*, ed. Crișan Mircioiu și Șerban Polverejan, Cluj, Edit. Dacia, 1974, p.134).

¹⁴⁸ Lucian Nastasă, *Întregiri la biografia lui Octavian Goga*, în „Dacia literară”, VI, s.n., 1995, nr.1. p.20-21.

¹⁴⁹ Vezi, de pildă, *Octavian Goga la Universitate?*, în „A.B.C.”, I, 1934, nr.4 (12 noiembrie), p.3. (se invocă faptul că nu deține o diplomă universitară, argumentându-se totodată că nu este obligatoriu ca un bun scriitor să fie și un bun profesor; de asemenea, trebuie „să se renunțe la politicianizarea universităților noastre”).

calitate de interpret (1917-1919). Revenit în țară, este imediat angajat ca agregat stagiar (în 1919), titlatură inventată ad-hoc, deoarece nu avea încă doctoratul, acesta fiind trecut abia în decembrie 1920, la București. Mai mult chiar, în februarie 1923, peste titlatura ambiguă ce o avea, este numit și docent în specialitatea Filologie clasică (limba greacă), pentru ca la numai o lună și jumătate să devină profesor agregat (fără concurs!), iar în toamna aceluiași an să obțină și o bursă la ... Școala Română din Roma (1923/1924)¹⁵⁰. În mod evident, toată această succesiune de cooptări și promovări sugerează cam până unde putea merge arbitrarul, deși Șt. Bazdechi a dovedit prin opera sa și prețuirea de care s-a bucurat din partea studenților că și-a meritat fără îndoială locul.

Iar pe temeiul aceluiași artificiu a ajuns la Cluj și Emil Panaitescu (1884-1958), numit tot în toamna lui 1919 ca „agregat stagiar”, la recomandarea lui Vasile Pârvan. Numai că Panaitescu a încercat să forțeze lucrurile și a cerut numirea ca profesor agregat definitiv, după numai un semestru de activitate, amenințând că va pleca de la Cluj¹⁵¹. Consiliul profesoral a luat în dezbatere solicitarea lui Panaitescu, însă a constatat că acesta nu îndeplinea condițiile (nu avea lucrări, nici doctoratul), motiv pentru care i s-a refuzat schimbarea încadrării, iar Pârvan i-a transmis prin G. Vâlsan că dacă va pleca, la București nu va primi conferința pe care ar fi dorit-o, iar locul din inima Ardealului va fi ocupat de un profesor de la Cernăuți. Până la urmă, ambiția lui Panaitescu a impus un compromis, în sensul că a rămas conferențiar, i s-a încredințat suplینirea catedrei de istorie antică, urmând ca după ce va îndeplini condițiile legale și va publica ceva să fie propus ca agregat. Abia la 5 februarie 1925 va susține doctoratul la Cluj, în istoria antică, cu teza: *Fidenae. Studiu istorico-geografic*, pentru ca la finele anului să devină profesor titular la catedra de istorie antică (din 23 decembrie 1925), la numai o lună și ceva după ce a încheiat și o căsătorie „profitabilă”, luând de soție pe Maria-Sofia Lahovary-Krețulescu, fiica lui Al.Em. Lahovary, ministru al României la Roma (1917-1928). Iar în acest context, poate nu este fără legătură faptul că Em. Panaitescu a devenit la scurtă vreme (în 1927) director al Școlii Române din Roma, deși Sextil Pușcariu îi scria lui I. Bianu cu puțin timp înainte (la 2 octombrie) că „L-aș recomanda cu mai multă insistență dacă l-aș ști mai muncitor și mai însuflețit. Avantajile pe care le are asupra altora sunt însă legăturile lui personale – și prin socrul său – cu cercurile din Roma, unde a petrecut

¹⁵⁰ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.5/1922.

¹⁵¹ Cf. *G.T. Kirileanu. Corespondență*, ed. Mircea Handoca, București, Edit. Minerva, 1977, p.640.

aproape doi ani și felul lui simpatic de a se prezenta. Și din punct de vedere științific sunt sigur că nu ne va face de rușine, dar nici că va putea continua moștenirea lui Pârvan¹⁵².

Putem adăuga celor doi invocați mai sus și pe Gheorghe Giuglea (1884-1967), absolvent al Universității din București în 1909, ca discipol al lui Ov. Densusianu, cu care de altfel se și înrudea prin mama sa Aurelia Moroianu¹⁵³. Iar o astfel de înrudire putea fi oricând utilă în cariera tânărului aspirant la o bună poziție profesională, după cum indică și corespondența dintre George Moroianu și Ov. Densusianu. De pildă, în decembrie 1913, cel dintâi îi scria universitarului bucureștean, rugându-l pentru o „intervenție” în favoarea lui Giuglea, pe atunci profesor titular la Gimnaziul „Enăchiță Văcărescu” din Târgoviște: „Nu știu ce se face bietu’ Giuglea. Aud că ți-ai dat destulă silință ca să-l poți transfera la București, dar se vede că nici tu nu mai poți răzbi în contra nenorocitului sistem care domnește la noi. Păcat de începutul bun ce l-a făcut el în știința filologică, căci, dacă va rămânea acolo în provincie, se tâmpește bietul om. Cred că o fi început să-ți vie și ție acru de politica de partid. Fie, dar pare că nici un partid nu a făcut atâtea nedreptăți ca partidul vostru” (este vorba de Partidul Conservator Democrat al lui Take Ionescu)¹⁵⁴. La finele războiului însă, Giuglea își va mai adăuga printre atuurile necesare unei bune cariere și căsătoria lui cu Maria V. Haneș (la 12 aprilie 1919), sora fraților Petre și Vasile V. Haneș, cel dintâi ajungând după câteva luni secretar general al Ministerului Instrucțiunii, în vreme ce celălalt a fost o vreme membru în Consiliul general al aceluiași departament. Cert este faptul că printre cei cooptați în rândul corpului profesoral universitar clujean a figurat și Gheorghe Giuglea ca „agregat stagiar” (de la 1 septembrie 1919)¹⁵⁵, pentru ca după susținerea doctoratului la aceeași facultate unde funcționa (la 15 mai 1920) să fie

¹⁵² *Scrisori către I. Bianu*, III, ed. Marieta și Petre Croicu, București, Edit. Minerva, 1976, p.631.

¹⁵³ Aurelia Moroianu era soră cu George Moroianu, economist, publicist, diplomat și om politic, veri cu Ovid Densusianu prin bunica dinspre mamă a acestuia din urmă, Maria Circa (născută Moroianu). Vezi și Victor Durnea, *Un săcelean de văză – George Moroianu*, în „Revista română”, VIII, 2002, nr.3, p.16.

¹⁵⁴ *Scrisori către Ovid Densusianu*, III, ed. Liviu Onu, Ileana Vârtosu și Maria Rafailă, București, 1984, p.189. De altfel, cu foarte puțin timp înainte, Densusianu demisionase din acest partid.

¹⁵⁵ Vezi E. Diac, *Lección de deschidere a d-lui G. Giuglea*, în „Patria”, I, 1919, nr.213 (13 noiembrie), p.1.

încadrat cu toate drepturile după nomenclatorul legal, ca profesor agregat la catedra de romanistică (în 1922), de la 1 ianuarie 1925 devenind titular.

De altfel, numeroase texte, oficiale sau particulare, au denunțat mult practicile incompatibile cu o universitate în care doar titlurile științifice și competiția deschisă trebuia să conteze, nu de puține ori fiind pusă în discuție chiar valabilitatea principiului meritocratic. Nu întâmplător, în februarie 1908, Paul Zarifopol îi scria socrului său C. Dobrogeanu-Gherea că Dimitrie Gusti „se prezintă la concursul pentru catedra rămasă văduvă pe urma lui Leonardescu”, având prea puține șanse de succes, deoarece numai „titlurile sunt nesuficiente și concurenții puternic sprijiniți”¹⁵⁶. Și nu era departe de adevăr, însă cel la care se gândea el – D. Gusti – va reuși în cele din urmă să ocupe postul. În acest context, nu este lipsit de interes a relata succint cam cum s-au petrecut lucrurile. Publicându-se vacanța catedrei de istoria filosofiei antice și etică la Iași (după decesul lui C. Leonardescu)¹⁵⁷, și-au depus candidatura cinci persoane: G. Aslan, D. Gusti, I. Petrovici (care era deja conferențiar de filosofie de doi ani), D.C. Nădejde și G. Antonescu. Raportori asupra lucrărilor candidaților au fost P.P. Negulescu, I. Găvănescul și A.D. Xenopol¹⁵⁸. Problema se complicase oarecum, deoarece deși materia figura cu titulatura prevăzută prin regulamentul din 1897, în fapt la această catedră se făcea și sociologie.

Era de altfel o practică aproape uzuală de a se atașa unor catedre discipline care încă nu se individualizaseră în învățământul nostru superior, absența unor materii fiind de cele mai multe ori o chestiune de buget. De pildă, tot la Iași, Istoria filosofiei contemporane se făcea în cadrul și ca o prelungire a catedrelor de Istoria filosofiei vechi și de Istoria filosofiei moderne. În consecință, după cum constatau raportorii mai sus amintiți, „bugetul nu este oglinda fidelă a realității și neputând renunța la cursul de sociologie, alipit pe lângă catedra de istoria filosofiei vechi și etică, acum vacantă, va trebui să cercetăm lucrările candidaților și din acest punct de vedere”¹⁵⁹. Astfel, raportul conchide că din toți candidații, „cel care se apropie mai mult de condițiile cerute de lege este dl. D. Gusti”, ceilalți, deși merituosi, neacoperind materiile catedrei. Drept urmare, în ședința

¹⁵⁶ *Paul Zarifopol în corespondență*, ed. Alexandru și Radu Săndulescu, București, Edit. Minerva, 1987, p.95.

¹⁵⁷ În „Monitorul Oficial”, nr.150 din 6 octombrie 1907.

¹⁵⁸ Vezi Raportul în *Documente din arhive ieșene*, III, ed. D. Ivănescu, București, Edit. Minerva, 1988, p.243-250. Rapoartele finale ale concursurilor se publicau în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii Publice”.

¹⁵⁹ *Documente din arhive ieșene*, III, p.243.

senatului unit cu consiliul facultății, din 10 martie 1908, D. Gusti este recomandat ca agregat la catedra amintită, propunându-se totodată scindarea acesteia (deoarece acoperea prea multe discipline), pentru a se înființa o a patra catedră de filosofie, care ar urma să fie încredințată lui I. Petrovici¹⁶⁰.

Lucrurile însă s-au complicat, erau prea mulți pretendenți susținuți îndeosebi politic, astfel încât concursul se va relua în ianuarie 1910, candidații fiind din nou D. Gusti, G. Aslan și D. Nădejde, cărora li se adaugă și Ilie Ghibănescu. Cu această ocazie și în strânsă legătură cu ceea ce am dori să ilustrăm acum, în ședința senatului unit cu consiliul facultății din Iași, din 14 ianuarie 1910, s-a discutat raportul comisiei care a cercetat lucrările candidaților la catedra de Istoria filosofiei vechi și etică.

Dintre raportori, P.P. Negulescu recomandă cu entuziasm pe D. Gusti, în vreme ce Ilie Bărbulescu nu este de acord, deoarece în scrierile sale nu aduce ceva „nou și personal”, ci doar vulgarizează atât în sociologie, cât și în etică. Mai mult, i se reproșează chiar că deși „are o catedră într-o universitate românească”, mai tot ce a publicat este în limba germană. De aceea, Bărbulescu pune mai presus de Gusti pe Aslan și pe Nădejde, care dacă tot au „vulgarizat”, au făcut-o în limba română, pentru publicul românesc și în special studenții de la noi. Totodată, i se mai reproșează lui Gusti că nu are nici o legătură cu învățământul românesc, făcându-și studiile în Germania (licența și doctoratul), că nu a dat aici „nici un examen universitar” etc¹⁶¹. În acest context, A.D. Xenopol consideră că Bărbulescu „are o concepție greșită despre originalitatea în științele morale”, iar alături de el intervine și Ioan Găvănescu, care îi contestă slavistului capacitatea de a judeca activitatea științifică a lui Gusti, pentru că nu are „competența specială cerută pentru elucidarea chestiunilor în discuție. Ca să te poți pronunța în cunoștință de cauză despre ce este nou sau vechi într-o lucrare științifică, trebuie să cunoști dezvoltarea istorică a acelei științe și literatura și curentele ei de idei actuale”. În cele din urmă, într-o manieră cât se poate de simplă, P.P. Negulescu lansează dilema: dacă e de preferat un candidat care s-a afirmat mult și bine în străinătate, sau un altul care s-a manifestat tot mult, dar prost în țară (cu aluzie la Aslan), acesta din urmă neputând constitui un „model” pentru „cultura românească”. Drept urmare, în urma votului, Gusti este recomandat ca

¹⁶⁰ *Ibidem*, p.252.

¹⁶¹ Deși afirmația lui Bărbulescu nu are nici o relevanță, menționăm totuși că D. Gusti fusese înscris la Facultatea de litere din Iași, în anul școlar 1900/1, anul preparator (*Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.895 bis/1899, f.54).

profesor, cu 10 voturi pentru, din 12 exprimate¹⁶², iar ministerul îl va numi de la 1 aprilie 1910 profesor agregat definitiv la catedra de Istoria filosofiei antice și morala, în baza articolului 69 din Legea învățământului¹⁶³.

În strânsă legătură cu evenimentele de mai sus – din perspectiva influenței politicului asupra promovărilor universitare –, observațiile formulate de D.C. Nădejde într-o epistolă adresată susținătorului său Ov. Densusianu, pe marginea lucrărilor lui D. Gusti, ar merita mai multă luare aminte, deși sunt formulate de un perdant¹⁶⁴. De altfel, Nădejde și-a dorit aproape cu disperare o catedră universitară și părea a avea suficiente atuuri, dar și protectori. Studiase filosofia la București cu T. Maiorescu și C. Dimitrescu-Iași, între 1894-1898, specializându-se apoi la München, unde și-a luat doctoratul (1905), după care va mai rămâne ceva timp în Germania. Revenit în țară, va fi profesor de filosofie la Botoșani, apoi la București, unde sub directoratul lui C. Dimitrescu-Iași va fi adjunctul acestuia la Seminarul Pedagogic. Totodată, a publicat mai ales în „Convorbiri literare” lucrări de filosofie, psihologie, critică literară, estetică, fără să fi atras în vreun fel atenția exegeților.

În aceste împrejurări, după eșecul de la Iași¹⁶⁵, D.C. Nădejde va încerca să ocupe catedra de filosofie (cu specialitățile estetică, etică, sociologie) din București, candidând cu ocazia concursului din octombrie 1910 alături de D. Drăghicescu și G. Aslan, neavând nici aici în vreun fel șanse, catedra fiind încredințată provizoriu maiorescianului I. Rădulescu-Pogoneanu, cu care va concura din nou la începutul anului 1913¹⁶⁶. Însă nici de data aceasta comisia nu-i va fi favorabilă, fiind

¹⁶² *Documente din arhive ieșene*, III, p.252-258.

¹⁶³ Prin ÎDR nr.897 din 10 martie 1910 (cf. *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.912 (I)/1909, f.141). Ulterior, prin decretul regal nr.892 din 31 martie 1915, agregatul D. Gusti a fost ridicat la rangul de profesor titular (cf. *Documente din arhive ieșene*, p.259).

¹⁶⁴ *Scriori către Ovid Densusianu*, III, p.211-212.

¹⁶⁵ În 1911, când s-a publicat vacanța catedrei de filosofie, cu logică și istoria filosofiei moderne din Iași (în „Monitorul Oficial” nr.251 din 12 februarie 1911), Nădejde va participa din nou, fiind numit totuși cel căruia îi era destinată, I. Petrovici.

¹⁶⁶ La această catedră aspira și D. Gusti, care va cere transferul la 12 septembrie 1912, însă la sfatul susținătorilor lui – care trebuiau acum să-l promoveze pe Rădulescu-Pogoneanu – și-a retras solicitarea la 17 octombrie 1912 (cf. *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.1/1912, f.649 și 758). Până la urmă, Gusti va reuși să ajungă la București, fiind transferat cu toate drepturile la catedra de Etică, estetică și sociologie, de la 1 noiembrie 1920, în vreme ce I. Rădulescu-Pogoneanu ocupase prin transfer (de la 1 aprilie 1920) catedra de pedagogie și

alcătuită din oamenii de încredere ai lui Titu Maiorescu (la data aceea prim-ministru): I. Bogdan, C. Dimitrescu-Iași, P.P. Negulescu și C. Rădulescu-Motru, la care se mai adăuga I. Bianu, catedra fiind destinată de fapt lui I. Rădulescu-Pogoneanu, fără realizări cărturărești deosebite, dar de multă vreme aflat în grațiile mentorului junimist¹⁶⁷. De altfel, scrisoarea lui D.C. Nădejde adresată lui I. Bianu la 3 februarie 1913 vorbește aproape de la sine, eșecul celui dintâi fiind pus pe seama diferendului „dintre mine și junimiștii colorați și decolorați” (ca C. Rădulescu-Motru), „din pricină că membrii senatului universitar, care aparțin *colaborării* politice, par influențați de ea, iar majoritatea celorlalți nu iau o atitudine potrivită cu scopurile urâte pe care le urmăresc răuvoitorii mei, ba unii par înclinați să înlesnească jocul *coteriei* junimiste, care a dovedit că e în stare să scoată până și ineptia ca genialitate și necinstea patentă ca virtute”. Și continuă el: „Meritele muncii” altora nu vor putea nicicum ieși „în lumina ce ar merita-o din cauza atmosferei de mistificare în care se zbate la noi biata filosofie, sub influența din culise a șefului junimismului decadent, d. Maiorescu, și-a epigonilor săi; dar e clară ca lumina zilei sentința acestora (atâta vreme cu cea mai mare înlesnire înfăptuită prin sprijinul câtorva oameni pe care nu i-au putut niciodată suferi: Haret, Dimitrescu-Iași, Bogdan) de a identifica interesele universității cu ale coteriei lor și de a transforma în special facultățile de litere în debușee pentru «destinații» și predestinații..., căsuțe înconjurate cu zid din str. Mercur 1”. În consecință, Nădejde cere ajutorul lui Bianu, ca acesta să intervină „pe lângă prietenii politici”, care să ia „o atitudine hotărâtă contra acelor care de mult trebuiau puși la carantină”¹⁶⁸.

De aceea, se poate vorbi de faptul că ritualurile cooptării au fost niște gigantice mașinării, instanțele care dădeau câștig de cauză cuiva devenind de fapt un fel de arbitru între diversele filiere școlare, intelectuale, politice, familiale, de grup etc. În fapt, cam totul părea a fi un mecanism bine pus la punct pentru promovarea într-un post universitar, pentru alcătuirea consiliului profesoral sau a diverselor comisii ș.a.m.d. Iată în ce termeni îi scria I. Bogdan lui N. Iorga (la 18 februarie 1901), aflat în străinătate: „sunt multe lucruri care reclamă prezența ta aci. Întâi de toate recomandarea lui Tzigara, pentru care e greu să formăm majoritatea fără

istoria pedagogiei, devenind totodată director al Seminarului Pedagogic Universitar.

¹⁶⁷ Prin adresa Ministerului Instrucțiunii nr.81.062 din 25 octombrie 1913, I. Rădulescu-Pogoneanu va fi numit profesor agregat la catedra de Etică, estetică și sociologie de la București.

¹⁶⁸ *Scrisori către I. Bianu*, III, p.14-15.

tine; al doilea, mă aștept la un nou asalt din partea adversarilor, încurajați prin schimbarea guvernului; al treilea, chestiunea lui Evolceanu care poate să vie înaintea senatului; al patrulea, recomandarea lui Litzica [pentru a obține o catedră de greacă], care trebuie s-o facem, pentru a ne asigura majoritatea cât mai iute; al cincilea, alegerea pentru senat, de la care nu poți lipsi, căci Maiorescu contează pe votul tău; eu cel puțin i l-am făgăduit și nu cred că ai să mă dai de minciună”¹⁶⁹.

De altfel, se poate afirma fără ezitare că cooptarea a fost cel mai adesea rodul unui *arbitrariu clientelar*. Nu de puține ori se poate constata vizibil existența în mediul universitar a unor veritabile clici, grupuri de profesori în interiorul cărora se manifesta o puternică solidaritate, persoane care se întrețin, se protejează și se susțin reciproc, se autopromovează etc, în funcție de afinitățile ideologice sau intelectuale. Nu întâmplător, din Cluj, îi scria Olimpiu Boitoș lui Basil Munteanu la 13 septembrie 1930, după revenirea celui dintâi de la o specializare la Paris, că obținerea unui post era condiționată de apartenența la un grup: dacă ești „de-ai noștri ai dreptul la toate bunătățile lumii, plus dreptul de a disprețui pe ceilalți, altfel ai datoria să fii nu numai modest, ci chiar umilit”¹⁷⁰. Iar Simion Mândrescu declara la finele anului 1930 că „am fost unul din puștii pe care nu i-a așteptat catedra de-a gata la trecerea graniței în țară [după studiile din străinătate] și care a trebuit să treacă prin toate filierele învățământului universitar, până să ajungă profesor”¹⁷¹. Nu eram ginerele nimănui și nici măcar junimist, într-un timp când facultatea de filosofie și litere din București era aproape în totalitatea ei junimistă”¹⁷².

Însă cel mai mult, regulile de cooptare au fost puternic influențate de politizarea intelectualilor, la care la fel de bine au acționat și considerațiile subiective, îndeosebi personale: solidaritatea regională și confesională, colegialitățile școlare, relațiile de rudenie etc. Reproducem

¹⁶⁹ *Scrisori către Nicolae Iorga*, I, p.354.

¹⁷⁰ Basil Munteanu, *Corespondențe*, p.198.

¹⁷¹ Simion Mândrescu (1868-1947) era originar din satul Râpa de Jos (jud. Mureș), dintr-o familie de agricultori, din care doar un unchi de-al său a reușit să urce pe scara socială, ajungând protopop de Sibiu. Cu studii liceale la Sibiu și Năsăud, iar universitare la București, și-a desăvârșit formația intelectuală la Berlin (unde și-a luat și doctoratul), cu Erich Schmidt, Gustav Roethe, Paulsen (filosofie), I. Vahlen și Alois Brandl. A fost apoi profesor de latină la Liceul „Codreanu” din Bârlad, iar din 1905 a predat germana la Iași. Va deveni profesor suplinitor de germană la Universitatea din București (1905), agregat (1908) și în cele din urmă titular (1912).

¹⁷² Ioan Massoff, *Despre ei și despre alții*, București, Edit. Minerva, 1973, p.215.

acum doar apelul adresat de I. Bogdan proaspătului său cumnat, N. Iorga, aflat în voiaj de nuntă prin Italia, prin care îi cerea să revină cât mai repede în țară pentru a-l „căpătui” cu o catedră universitară și pe Al. Tzigara-Samurcaș, nașul de cununie al lui Iorga: „De erai aci, puteam să facem chiar azi recomandarea; așa trebuie să întârzie; nu e bine să întârzie prea mult, căci putem fi acuzați că te-am așteptat pe tine ca să facem majoritate în consiliu. Fără tine, majoritatea nu se poate face, deci e de nevoie să te întorci cât mai degrabă; în cel mult două săptămâni trebuie să fii aici. Situația guvernului se clatină din nou și mâine poate să avem alt guvern și poate alt partid la putere. Sub liberali recomandarea lui Tzigara poate fi pusă la dosar mai ușor decât sub junimiști, mai ales dacă nu va fi făcută cu mare majoritate de voturi în consiliul facultății”¹⁷³. Este doar o mostră de dialog epistolar, care s-a mai purtat și cu alte ocazii între cei doi, deși în cazul de față Iorga va căuta să mai tragă de timp: „Am uitat năcazuri, insomnie și enervare. Și tu mă somezi să viu pe acel infern de intrigi și de prostie, unde cad ministere, se dau lupte pentru catedre” etc; „Ce prost aș fi dacă te-aș asculta! Așa că *nu vin*”¹⁷⁴. De altfel, nu peste multă vreme relațiile dintre Iorga și Tzigara-Samurcaș vor deveni conflictuale, cel dintâi opunându-se în mai multe rânduri ca nașul său de cununie să ocupe o catedră de istoria artei la București.

Totodată sunt și situații când „dinastiile” au plătit indirect relațiile conflictuale ale părinților cu alți profesori, ca în cazul lui Ovid Densusianu, Neculai Rășcanu, Al. Naum, Radu Paul, Octavian Vuia, Minerva Lupaș, Hortensia Georgescu (născută Lupaș), Emil Capidan ș.a., exemple ce au fost dezvoltate la locul potrivit.

Pe de altă parte, la facultățile de litere, *clicile* puternice sunt mai rare și mai fragile decât în alte facultăți, dat fiind individualismul ce domină organizarea muncii de cercetare și creație în domeniile umanistice. Dar nu numai! Parcă a stat și stă în firea intelectualilor noștri obsesia atomizării excesive, ideea păguboasă a aventurilor personale, incapacitatea de a accepta spiritul de echipă pe picior de egalitate cu ceilalți etc. De pildă, în vreme ce la Paris „toți și toate îndeamnă la muncă științifică” – după cum îi scria I. Bianu lui Al. Rosetti în februarie 1924 –, la noi „este încă în mare parte altfel: personalitățile nu se atrag, nu se susțin spre lucrare, ci din contra: intoxicarea individualismului exclusivist-repulsiv are încă multă putere de dezagregare. Vorbeam în zilele trecute cu excelentul tânăr

¹⁷³ *Scrisori către Nicolae Iorga*, I, p.352-353.

¹⁷⁴ cf. *N. Iorga. Corespondență*, I, ed. Ecaterina Vaum, București, Edit. Minerva, 1984, p.176.

[George] Brătianu, care mi-a făcut iar o amabilitate, și-i spuneam cât rău face această stare de spirite la noi. Îi uram și vă urez la toată generația d-tale să biruiți răul, să vă feriți de această atmosferă și să aduceți în sfârșit și aici spiritul de acolo de a se susține moralmente, de a se încuraja prin toate mijloacele activitatea oricărui om de talent, de știință și de muncă bună și serioasă”¹⁷⁵. Și nu s-ar putea spune că, în parte, cei doi tineri – pe atunci – „interbelici” nu au luat aminte la un asemenea sfat!

Însă clicile puternice au existat și au funcționat și aici, uneori conjunctural, iar despre gruparea hasdeienilor și cea autointitulată „noua școală de istorie” – sau *triada critică* – am publicat deja o lucrare distinctă¹⁷⁶. Au mai fost însă și altele, cu forțe mai reduse sau circumstanțiale, din care în anii '30 ai veacului trecut cea mai vizibilă s-a manifestat tot sub genericul de „noua școală de istorie”, însă în conflict deschis cu precedentă¹⁷⁷, și în cadrul căreia „eminența cenușie” părea să fi fost până la un moment dat Demostene Russo. Fără a insista acum asupra acesteia din urmă, reținem doar ideea că cei grupați în jurul lui Russo se întâlneau periodic la el acasă, de regulă foști elevi și colegi de facultate (I. Rădulescu-Pogoneanu, N. Cartoian, Scarlat Lambrino, George Oprescu, D. Caracostea, Al. Rosetti, C.C. Giurescu ș.a.): „Ne primea în camera sa de lucru de la etaj, așezat la birou cu spatele la biblioteca plină de cărți. (...) Conversația noastră era variată, dar prioritatea o avea dezbateră situației de la facultate: candidaturi la catedre sau conferințe, probleme de administrație internă etc. Strategia, pentru reușita unei candidaturi, era fixată de maestru în toate amănunțele, cu discuții amănunțite privind votul probabil al fiecărui membru al Consiliului profesoral”¹⁷⁸.

Iar pretexte de asociere și de „lucrături” existau din plin. De pildă, C.C. Giurescu avea resentimente contra lui N. Iorga pornind de la ceea ce i se întâmplase tatălui său, C. Giurescu, care fiind conferențiar la

¹⁷⁵ *Scrisori către Al. Rosetti (1916-1968)*, p.55.

¹⁷⁶ Vezi Lucian Nastasă, *Generație și schimbare în istoriografia română (sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX)*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 1999.

¹⁷⁷ Cf. Șt.S. Gorovei, Lucian Nastasă, Petre Țurlea, „Școala nouă” de istorie. *Mărturie documentare*, I-III, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A.D. Xenopol”, Iași, XXII/1, 1985, p.335-376; XXIII/1, 1986, p.355-396; XXIV/2, 1987, p.417-454.

¹⁷⁸ Al. Rosetti, *Călătorii și portrete*, ed. Liviu Călin, București, Edit. Sport-Turism, 1983, p.278. Asupra acestor întâlniri vezi și Nestor Camariano, *Sub semnul erudiției: G.T. Kirileanu și D. Russo*, în vol. *G.T. Kirileanu sau viața ca o carte. Mărturie inedite*, ed. Constantin Bostan, București, Edit. Eminescu, 1985, p.87-88; C.C. Giurescu, *Amintiri*, p.116.

universitate, mereu se lovise de refuzul „polihistorului” de a i se transforma conferința în catedră. De altfel, la începutul facultății, ca student, C.C. Giurescu nici nu a participat la cursurile lui Iorga, acesta din urmă intervenind prin cineva pentru a fi frecventat în cele din urmă. Pe de altă parte, C.C. Giurescu recunoaște sprijinul acordat lui de către Iorga cu ocazia doctoratului și docenței, poate ca o „răscumpărare a răului pe care îl făcuse părintelui meu”. Totodată, se tipărește lecția de deschidere a lui Giurescu din 1926 în „Revista istorică”, iar în schimb, în 1927, acesta îl propune pe Iorga ca președinte al Comitetului Istoricii Români, care s-a afiliat la Comitetul Internațional al Istoricii, în vreme ce tânărul istoric devine secretar general al organismului din țară. Apoi, în 1928, când Iorga își depune candidatura pentru postul de decan, Giurescu a făcut propagandă pro-Iorga, contribuind la alegerea lui, acțiune repetată și în 1929, pentru calitatea de rector etc¹⁷⁹.

Pe de altă parte, la scurtă vreme, în cadrul cursului litografiat al lui C.C. Giurescu erau contrazise o sumedenie de afirmații ale lui Iorga. Or, acesta avea un „temperament de mare feudal”¹⁸⁰, oricine nu era de acord cu el din punct de vedere științific devenea dușmanul său declarat: îl reclama pe la toate forurile, devenea batjocoritor în notițele din revistele pe care le controla, îi punea bețe în roate dacă i se oferea prilejul etc¹⁸¹. În consecință, Iorga a început să critice la cursul său nu doar pe Giurescu, ci și pe Panaitescu și Al. Rosetti, încă de prin 1928, generând deja animozități. Pe acest fond, să zicem „științific”, s-au suprapus și împrejurările politice, marcate de revenirea în țară a lui Carol II. Nicolae Iorga avea oarecare simpatii pentru acesta, însă acțiunea lui Carol I-a luat pe nepregătite, în ce privește adeziunea fățișă la gestul monarhului. În același timp, Gh.I. Brătianu a declarat fără rețineri recunoașterea ca rege a lui Carol II, intrând astfel în conflict cu „bătrâni” liberali. Aceștia din urmă l-au exclus pe Gh. Brătianu din partid, mulți trecând de partea lui, mai ales intelectualii, îndeosebi profesorii universitari, dintre care, de la litere, Al. Rosetti, S. Lambrino, C.C. Giurescu, P.P. Panaitescu, Radu Vulpe, Victor Papacostea,

¹⁷⁹ Cf. C.C. Giurescu, *Op.cit.*, p.111, 186.

¹⁸⁰ *Ibidem*, p.189.

¹⁸¹ De pildă, mult mai târziu, K.K. Klein a publicat în „Siebenbürgische Vierteljahrsschrift”, 58, 1935, nr.3, p.340-342, o recenzie elogioasă la primul volum din *Istoria românilor* al lui C.C. Giurescu, comparând pe cel din urmă cu Leopold von Ranke. Din acest motiv, Iorga a fost foarte revoltat, reproșând acest lucru lui Klein, refuzând chiar să-l întâlnească când a dorit să i se dea o explicație (cf. *Karl Kurt Klein, 1897-1997. Corespondență*, coord. Ioan Dordea, Cluj, Edit. Clusium, 1997, p.353-354).

Paul Nicorescu, Marin Popescu-Spineni, Al. Procopovici, Gr. Nandriș ș.a. Acest lucru a deranjat mult pe Iorga, care se vedea parcă dat la o parte, intelectualii grupându-se în jurul unui tânăr precum Gh.I. Brătianu și nu în jurul său, care chiar se credea „Apostolul neamului”. Evident, nu vom insista acum pe ceea ce a urmat, existând deja câteva analize pe această temă, poate nu chiar din perspectiva conceptului de *clică*¹⁸². Este de reținut însă faptul că una din caracteristicile generației tinere din perioada interbelică a fost atitudinea „revoluționară”, de contestare a celor vârstnici, atitudine ce se manifesta de la polemica violent-vulgară până la cea academică. *Negativismul tinerii generații* al lui Mihail Ilovici sau acel *Nu hotărât* al lui Eugen Ionescu erau acte nu numai de curaj, dar și de strategie personală, cu manifestări în arta plastică, literatură, filosofie, istorie etc¹⁸³.

Totodată, nu de puține ori se constată schimbări spectaculoase în structura diverselor grupe de influență, vechi adversari devenind aliați, dar și invers. De altfel, se pare că singurele tipuri de coeziuni care au putut suda rețele cât de cât mai durabile și eficiente au fost cele politice și familiale.

Ca protejat al lui Titu Maiorescu, Mihai Dragomirescu preda la Universitatea din București încă din toamna lui 1894 (pe când avea doar 26 de ani), aflându-se pe un post de conferențiar. Această poziție era însă ceva nesigur, pentru că oricând putea dispărea dintre materii, Parlamentul fiind organismul care vota în fiecare an bugetul și organigrama facultăților (depindea așadar foarte mult de puterea politică). Însă în vreme ce mulți din foștii lui colegi, maiorescieni și ei (C. Rădulescu-Motru, Simion Mehedinți, P.P. Negulescu, Teohari Antonescu, Pompiliu Eliade, D. Evolceanu), beneficiaseră de titularizări ca profesori, M. Dragomirescu mai bine de un deceniu a avut o situație incertă, conferința sa schimbându-și frecvent titulatura. Acest statut nesigur se datora mai ales faptului că între timp s-a produs ruptura sa de Titu Maiorescu, deși nu era una care să nu dea loc de „bună ziua”.

Abia în 1906 s-a anunțat concursul la catedra de Literatură română a Universității din București, iar pentru acest lucru M. Dragomirescu a trebuit să redacteze în scurt timp lucrarea *Teoria poeziei*. Dar mai ales a fost nevoit să apeleze, în disperare de cauză, la fostul lui susținător, Titu

¹⁸² Paul Cernovodeanu, *Revista istorică română, 1931-1947. Bibliografie critică*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1977; Șt.S. Gorovei, Lucian Nastasă, Petre Țurlea, *Op.cit.*; *Confluente istoriografice românești și europene. 90 de ani de la nașterea istoricului Gheorghe I. Brătianu*, ed. Victor Spinei, Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”, 1988.

¹⁸³ Vezi și Mircea Vulcănescu, „*Tânără generație*”. *Crize vechi în haine noi: cine sunt și ce vor tinerii români?*, ed. Marin Diaconu, București, Edit. Compania, 2004.

Maiorescu, care deși nu ierta „trădările”, a acceptat – nu cu mare plăcere – să-l susțină pe Dragomirescu¹⁸⁴. Acesta din urmă s-a adresat în scris lui Maiorescu, explicându-i și motivele: „Se înțelege dar că la numirea comisiei pentru cercetarea lucrărilor și având de vrăjmași ireductibili pe Iorga și pe Densusianu, sprijiniți pe sub mână de Coco Dumitrescu și de alți partizani ai candidaților guvernului, eu voi fi prada lor, pentru că ceilalți prieteni ai mei – care mai sunt – ori sunt prea tineri, ori prea intimidați (cum e Bogdan) de Iorga. În acest caz, toată silința mea (...) va rămâne fără rezultat, cu atât mai mult cu cât Olănescu Ascanio și Duiliu Zamfirescu (...) lucrează cu mult entuziasm (l-au recomandat cu multă stăruință și lui Bogdan) la izbânda lui Pătrașcu. Se pare că așa sunt urgisit eu, ca tocmai atunci când împrejurările sunt mai în partea mea, să se întoarcă totuși în contra-mi și ca să rămân toată viața pradă celor ce și-au știut să-și creeze și altfel de amici decât de idei... literare”. Iar „singura speranță mi-ar fi fost la d-voastră”¹⁸⁵.

În acest context, Maiorescu va interveni pe lângă Pompiliu Eliade (care era membru al comisiei) – deși de vreo 3-4 ani nu mai erau în bune raporturi – să facă un referat favorabil, însă acesta va refuza foarte ferm. Iar motivația o găsim în scrisoarea adresată de Eliade fostului său mentor, la 12 mai 1906: „Oricare ar fi dorința mea de a fi de aceeași părere cu dvs., și mai ales de a vă fi agreabil, nu pot lucra împotriva conștiinței mele și nu pot săvârși un act de nedreptate. Am străbătut lucrările literare ale lui Dragomirescu și n-am găsit în ele nici spirit literar, nici disciplină universitară. Ce s-a făcut cu d-nii Petrașcu și Speranția e *drept* să se facă și cu acest de al treilea candidat”¹⁸⁶. Dincolo de aceste motivații, Eliade ascundea și multă dușmănie față de Dragomirescu, care alături de alții fusese cândva în grațiile lui Maiorescu (pe când Eliade era tratat cu răceală) și avusese un cuvânt greu de spus la „Convorbiri literare”.

Cu toate acestea, Maiorescu a înțeles să-i întindă o mână de ajutor lui Dragomirescu, făcându-i un raport favorabil. Și de la Iași a obținut un referat conceput la superlativ, din partea prietenului său P.P. Negulescu, la care s-au adăugat intervențiile lui Teohari Antonescu pe la membrii senatului universitar. La București însă, P. Eliade, Ov. Densusianu (antijunimist înrăit și prieten bun cu cel dintâi) și I. Bianu îi erau potrivnici, Dragomirescu abia reușind să fie recomandat ca agregat. În aceste împrejurări, M. Dragomirescu s-a adresat direct ministrului Instrucțiunii,

¹⁸⁴ Cf. „Manuscriptum”, II, 1971, nr.4, p.79.

¹⁸⁵ Titu Maiorescu și prima generație de maioreșceni. *Corespondență*, p.133.

¹⁸⁶ *Ibidem*, p.246-247.

Mihai Vlădescu (membru oarecum de frunte al grupării conservatoare takiste), promițându-i că va adera la formațiunea sa (fapt împlinit apoi, în 1908, după ce Take Ionescu a fondat Partidul Conservator-Democrat), acesta adoptând concluziile senatului din Iași, de recomandare ca profesor titular.

Din cele de mai sus rezultă deopotrivă importanța vechilor colegialități și prietenii, T. Antonescu și P.P. Negulescu de la Iași fiindu-i de un real folos. Cu adevărat, raportul întocmit de Negulescu și contrasemnat de Philippide și Naum a fost excelent conceput și redactat în favoarea lui Dragomirescu. În plus, Antonescu a fost omul din culise, care a câștigat multe din adeziunile membrilor senatului universitar, astfel încât au votat 12 profesori pentru și doar unul contra (Paul Bujor). Pentru a ilustra mai nuanțat, iată ce-i scria Antonescu lui Dragomirescu la 16 iunie 1906: „Pe Xenopol nu l-am putut face să voteze pentru tine decât cu o singură promisiune: am spus d-nei Gatosky [a doua soție a lui Xenopol] că tu îi vei face o critică serioasă asupra activității sale literare. Ea este cea care a pus pe istoricul nostru în opoziție cu făgăduința dată lui Speranță. Căci trebuie să știi că Speranță s-a ținut de Xenopol mai toată ziua, până la ușa universității chiar!”¹⁸⁷

În cu totul altă manieră a decurs însă cooptarea lui Vasile Pârvan la universitate. În decembrie 1908, acesta dobândise doctoratul în Germania și deși era profesor titular la gimnaziul „Ștefan cel Mare” din Iași, nu-și ocupase postul, aflându-se în continuare la specializare în străinătate. Susținătorii lui bucureșteni (Iorga, Bianu, Onciul) îi inoculau mereu ideea că va ajunge la o catedră universitară, iar în acest context Pârvan viza un post la Iași, unde P. Rășcanu trebuia să iasă la pensie în primăvara lui 1909, chiar dacă cel din urmă l-ar fi dorit ca succesori pe fiul său, Neculai (Țulai)¹⁸⁸. Dar Rășcanu nu intenționa încă să se pensioneze, nădăjduind ca descendentul său să-și mai adune ceva atuuri intelectuale. Astfel, Pârvan se resemnase oarecum, aflându-se în așteptare, când în mod surprinzător moare la 18 septembrie 1909, la București, Gr.G. Tocilescu, „marele” vrăjmaș al lui Iorga, vacantându-se astfel o catedră nesperată. Pentru

¹⁸⁷ *Ibidem*, p.517. Asupra titularizării lui M. Dragomirescu, relatat chiar de el, vezi Ioan Massoff, *Despre ei și despre alții*, București, Edit. Minerva, 1973, p.121-124.

¹⁸⁸ Adresându-se de la Berlin lui Simionescu-Râmnicianu, la 19 februarie 1909, Pârvan îi scria acestuia că „la Iași se vorbește că Rășcanu s-ar fi gândit că tot e mai bine să-și lase ca succesori la catedră pe Țulai decât pe mine”. Iar în cazul unui concurs, universitarii de aici „n-ar sta la îndoială de a-l prefera pe Țulai mic”; de aceea, „nu mă prezint de fel la cazul unei astfel de concurențe!” (*Vasile Pârvan. Corespondență și acte*, ed. Al. Zub, București, Edit. Minerva, 1973, p.354).

moment se întrevedea o suplinire a catedrei, motiv pentru care nu se arată prea nerăbdător în acest sens, ci mai așteaptă câteva zile, să-i apară cartea despre *M. Aurelius Verus Caesar și L. Aurelius Commodus*, pentru a-l „trimite pe dânsul [pe Marcus Aurelius] să intervină”¹⁸⁹. Lucrurile încep însă să se complice, prin faptul că apare un contracandidat la suplinirea catedrei, D.N. Burileanu, licențiat în litere la Paris (1897) și cu un doctorat la Bruxelles, care din 1898 era profesor de limba și literatura greacă la Universitatea din București. Imediat după moartea lui Tocilescu, Burileanu – susținut de tachiști (trei din membrii consiliului profesoral) – a solicitat catedra acestuia.

În acest context, în favoarea lui Pârvan s-au mobilizat Iorga, Bogdan și Onciul, care l-au recomandat în ședința consiliului profesoral din 20 octombrie 1909 (obținând 8 voturi pentru și 3 contra). „La reușita mea – îi scria Pârvan lui Tr. Bratu – au contribuit mai ales istoricii, cu Iorga în frunte, care m-au susținut cu așa energie, încât chiar rectorul și alți «nehotărâți» au trecut de partea mea; de aici numărul voturilor”¹⁹⁰. Iar după numai șase luni, Pârvan a fost numit agregat definitiv (la 13 mai 1910), însă nu fără probleme, datorită campaniei defăimătoare declanșată de fostul său contracandidat, Burileanu, care l-a acuzat de „necinste literară” (plagiat) când a scris cartea despre Marcus Aurelius. Polemica a luat proporții, intervenind de o parte și de alta susținătorii fiecăruia¹⁹¹. Între timp, pentru concursul de agregatie, Pârvan a pregătit terenul încă din decembrie 1909, tipărindu-și memoriul de titluri și lucrări și trimițându-l la aproape toți profesorii facultăților de litere din București și Iași, dar și tuturor membrilor celor două senate universitare, în plus depunându-și la Academie pentru

¹⁸⁹ Vasile Pârvan. *Corespondență și acte*, ed. Al. Zub, București, Edit. Minerva, 1973, p.80.

¹⁹⁰ *Ibidem*, p.82.

¹⁹¹ Vezi D.N. Burileanu, *Expunere făcută în scurt în ședința Senatului Universitar de la 2 martie 1910*, în „Monitorul Oficial”, nr.163 din 23 octombrie 1910, p.6684-6694 (despre lucrarea *Marcus Aurelius*, cu ocazia candidaturii lui Pârvan ca agregat); V. Pârvan, *Scrisoare deschisă d-lui D.N. Burileanu*, în „Noua revistă română”, XI, 1911, nr.5, p.75-77; D.N. Burileanu, *Un răspuns d-lui Pârvan*, în rev.cit., XI, 1911-1912, p.43-45, 60-61; idem, *Ultimul cuvânt în chestiunea d-lui Pârvan*, în rev.cit., XI, 1911, nr.6 (4 dec.), p.95. Totodată, prefața la cartea lui Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911, are o notă polemică pe această temă (p.VIII-XIII). Vezi și Caion [Caius Ionescu], *Lucruri ce nu trebuie spuse*, în „Românul literar și politic”, VIII, 1909, nr.6 (13 nov.), p.41-42 (contra lui Pârvan); Iorga, în „Neamul românesc”, VI, 1911, nr.130, p.2096; T. Iordănescu, *Ceartă universitară*, în „Neamul românesc”, VI, 1911, nr.137 (2 dec.), p.2099 (ultimii doi de partea lui Pârvan) ș.a.

premiere cartea despre Marcus Aurelius. Astfel, acuzația de plagiat adusă de Burileanu lui Pârvan¹⁹² avea menirea de a-l discredita pe acesta din urmă, în ajunul concursului pentru agregatie. În vederea contracarării calomniei, Pârvan îi scrie lui I. Ursu (profesor la Iași), la 10 martie 1910, dar și altora: „trebuie să lucrați mai înainte de toate împotriva calomniei dușmanilor mei, arătând că e la mijloc o simplă răzbunare oriental-perfidă a d-lui Burileanu, pentru că în toamnă a fost bătut de mine cu rușine la recomandarea de suplinitor”, verificarea că nu este un plagiat fiind ușor de făcut¹⁹³.

În cele din urmă, la 2 aprilie 1910, senatul universitar din Iași a luat în discuție raportul relativ la lucrările lui Pârvan, votându-se numirea acestuia ca agregat. Mai mult chiar, P.P. Negulescu, I. Caragiani, P. Rășcanu și Matei Cantacuzino propuneau să fie numit direct profesor¹⁹⁴. Evident, pentru subiectul nostru nu sunt lipsite de interes diversele opinii formulate în această ședință. La discuții, Ilie Bărbulescu ridică o „chestiune de principiu”. „Toți am auzit – spunea el – și știm că în lumea din afara universităților a început de câțiva ani să circule ideea înjositoare pentru aceste înalte instituții culturale, că dacă cineva are sprijin, ajunge sub actuala lege profesor mai curând la universitate decât la liceu”. De aceea, deși Bărbulescu apreciază raportul ca fiind laudativ, constată că nu rezultă ce a adus nou Pârvan în cercetările sale, iar el crede că nu prea există noutăți. În schimb, Negulescu ia apărarea lui Pârvan în ce privește „noutatea”: „De altfel, noutatea în știință e relativă. O lucrare științifică poate fi originală fără să aducă încă un fapt nou”; „descoperirea de fapte noi cere un concurs de împrejurări ce nu se realizează în toate zilele: e bunăoară o chestie de întâmplare. Un istoric caută o viață întreagă un document și altul îl găsește din întâmplare”. Totodată, A.D. Xenopol arată că legea „nu cere noutatea sau originalitatea, ci numai ca lucrarea să fie de valoare. De valoare însă poate fi și o lucrare de simplă erudiție, care nu conține altceva decât adunare de material”. Alăturându-se celorlalți, I. Caragiani afirmă că „V. Pârvan este un excelent candidat; d-sa a scris cu multă erudiție”, iar în urma votului, Pârvan este evident recomandat, dar

¹⁹² Se afirma că Pârvan plagiasse din lucrarea *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Hrsg. Georg Wissowa, 1. Reihe – Band I, 2 Alexandros-Apollokrates (= 2. Halbband), Stuttgart, Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1894.

¹⁹³ Vasile Pârvan. *Corespondență și acte*, p.93.

¹⁹⁴ Cf. „Monitorul Oficial”, nr.163 din 23 octombrie 1910, p.6695. Vezi și *Arh.St.București, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, dos.2715/1913, f.221-222.

pentru moment doar ca agregat¹⁹⁵. În ziua următoare, la 3 aprilie 1910, a avut loc și la București ședința senatului universitar, care a recomandat tot pe Pârvan, deși ar fi fost suficientă chiar și numai propunerea unei singure universități. Cu iz de amuzament pentru felul cum erau „trăite” evenimentele, se cuvine să adăugăm aici faptul că la Iași un potrivnic al lui Pârvan a fost Ion Petrovici. Din acest motiv, după derularea evenimentelor de recomandare, în 14 iunie 1910, când Pârvan s-a întâlnit față în față cu Petrovici la București, la Ministerul Cultelor, cel dintâi a avut o ieșire de natură a-l ofensa pe profesorul ieșean, care în seara aceleiași zile a trimis la Pârvan acasă pe Constantin Bungețianu și pe Gh. Bogdan-Duică, pentru a cere explicații asupra comportării sale, iar dacă acesta refuza scuzele de rigoare, atunci urma să fie provocat la duel. În cele din urmă, Petrovici a acceptat motivațiile, și deși Pârvan era pregătit de duel, acesta nu a mai avut loc¹⁹⁶.

Pentru cât de complex era în fapt mecanismul promovării într-un post de profesor universitar, vom încheia prin descrierea etapelor numirii lui Scarlat Lambrino (1891-1964) la catedra de Istorie antică și epigrafie din București, povestite aproape de el însuși. Absolvent al acestei universități și cu un stagiul de specializare în capitala Franței, ca elev al Școlii române de la Fontenay-aux-Roses (1922-1925), în primăvara lui 1929 Scarlat Lambrino (proaspăt numit conferențiar de Epigrafie și antichități greco-romane, dar și suplinitor la catedra de Istorie antică a defunctului Pârvan) își credea compromisă ascensiunea prin diversele aranjamente ale lui N. Iorga și ale altor colegi de profesorat. În primul rând, i se crease o conferință de „Helenism” lui G. Cantacuzino, potențial rival, care își tipărise doctoratul cu o prefață foarte elogioasă a lui Iorga, iar în acest caz – după cum îi scria lui Basil Munteanu în martie 1929 – „la un concurs eventual nu mă voi prezenta, fiindcă nu mă pot expune la probe aranjate de mai înainte”¹⁹⁷. A constatat însă că nu de la Iorga îi putea veni eșecul, dar a pune mecanismul cooptării în mișcare nu era deloc ușor. În primul rând, încă din decembrie 1931 a trebuit să se roage pe „la toți sfinții să se publice vacanța catedrei”.

Apoi, dorind ca și în cazul lui să se aplice prevederile art. 81, a fost nevoit să meargă vreme de vreo patru zile pe la toți profesorii consiliului ca

¹⁹⁵ Cf. proces-verbal nr.26, în *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat*, dos.8/1908-1911, f.91-95; publicat și în *Documente din arhive ieșene*, III, p.270-274.

¹⁹⁶ *Vasile Pârvan. Corespondență și acte*, p.98.

¹⁹⁷ Basil Munteanu, *Corespondențe*, p.479.

să semneze recomandarea. Doar P.P. Negulescu a refuzat, el fiind din principiu contra aplicării acestui articol, după opinia lui toată lumea trebuind să treacă prin toate etapele: doctorat, docență, concurs (deși nu el putea fi un exemplu!). Până la urmă, Lambrino a obținut 23 de semnături favorabile din 24. Etapa a doua, „mult mai grea”, consta în admiterea propunerii de către senat și înaintarea ei la minister, cerându-se numirea. Numai că reunirea cvorumului necesar în senatului universitar, împreună cu Consiliul facultății, era dificilă, motiv pentru care Lambrino a trebuit să alerge din nou pe la 24 profesori și 14 senatori, însă contra-cronometru, pentru ca recomandarea facultății să nu-și piardă valabilitatea. Finalmente, senatul s-a reunit, iar propunerea a plecat la minister.

Pe parcursul ambelor etape, Lambrino a avut de întâmpinat și protestele lui G. Cantacuzino (și îndeosebi ale mamei lui) pe lângă decanat, rectorat, diverși profesori, pentru a impune susținerea unui concurs. N-au avut câștig de cauză, Iorga susținând totuși pe Scarlat Lambrino. Urma apoi o altă etapă, delegarea în comisia de chemare a unor profesori de la celelalte universități provinciale, motiv pentru care candidatul a pornit „colindul prin provincie”. Totul în mare grabă, pentru că se zvonea despre modificarea legii învățământului superior. În cele din urmă, Lambrino a obținut propunerea definitivă, semnată de Emil Panaitescu, I. Andrieșescu, P. Nicorescu și T. Sauciu-Săveanu. A urmat apoi obținerea semnăturii lui Iorga (care era rector), apoi cea de la Palat (numirea făcându-se de Rege) și publicarea în „Monitorul Oficial”, totul derulându-se aproape exemplar. În tot acest labirint, Lambrino a știut să se folosească de diversele animozități, discordii, aspirații de ascensiune în alte posturi (cum ar fi cel de prorector) etc. Ca o concluzie, îi scria el lui Basil Munteanu la 14 martie 1932 că „N. Iorga a fost de o bunăvoință și de o statornicie care m-a mișcat. Fără asentimentul lui tacit (...) nu puteam izbuti. Îmi sunt nespuse de îndatorat și îmi pare rău că are dreptul să fie supărat pe mine fiindcă articolul lui Giurescu a apărut îndată după aceea”¹⁹⁸. (Este vorba de începutul acțiunii publice a celei de-a doua „școli de istorie”).

Însă pericolul nu trecuse. În parlament se discuta noua lege a învățământului superior, iar Gh. Cantacuzino reușise să introducă la Cameră un alineat conform căruia toate recomandările făcute după 18 decembrie 1931 sunt „nule și fără efect”. În acest împrejurări, Lambrino se pune din nou în acțiune, mobilizând „pe toți pe care-i puteam atinge și care erau deputați sau puteau interveni acolo”¹⁹⁹, reușind modificarea

¹⁹⁸ *Ibidem*, p.489-491.

¹⁹⁹ *Ibidem*, p.492-493.

paragrafului astfel încât să nu-l afecteze, fiind susținut în această acțiune și de situația similară a unui proaspăt numit la facultatea de medicină, care era nepotul lui Zamfir Brătescu, subsecretar de stat la Finanțe. Iar din toată această încrângătură de acțiuni am omis cu bună știință faptul că Scarlat Lambrino, pe lângă faptul că provenea dintr-o veche familie boierească (în care se amestecaseră Cantacuzino, Aslan, Alcaz, Rosetti-Solescu, Miclescu ș.a.), mai era și nepot al lui Zoe (Zizi) Lambrino, prima soție a regelui Carol II.

Așa cum a rezultat și din cele surprinse până acum, pentru intervalul de timp ce ne interesează au existat în învățământul universitar românesc mai multe modalități de cooptare și de promovare, cele clasice fiind *numirea* (sau *chemarea*) și *concurusul*.

a) Cooptarea prin „numire” sau „chemare”

Din punct de vedere legislativ, Legea învățământului secundar și superior din 1898 introduce posibilitatea ocupării unei catedre universitare prin așa-zisa „numire”, termen schimbat apoi cu cel de „chemare” și „chemare prin transfer”. În conformitate cu prevederile articolului 69 din legea menționată, în cazul vacantării unei catedre, aceasta să se publice în „Monitorul Oficial”, candidații întocmind un dosar în care piesa de rezistență era memoriul de titluri și lucrări. Ministerul înainta celor două universități de atunci (din București și Iași) câte un exemplar, urmând ca consiliul profesoral al facultății reunit cu senatul să recomande un candidat, care trebuia să îndeplinească una din condițiile următoare: să fie agregat sau docent, dar să se fi remarcat cu lucrări științifice în specialitatea catedrei. În cele din urmă, Ministerul avea libertatea de a numi sau nu pe unul din candidații propuși, fiind obligat totodată să facă publică întreaga procedură, tipărind de pildă raportul de recomandare în „Monitorul Oficial”. În cazul în care nu au existat candidați care să îndeplinească aceste condiții, Ministerul va scoate la concurs catedra, însă numai pe postul de profesor agregat²⁰⁰, fiind necesar doar titlul de doctor și lucrări științifice. Această ultimă procedură va urma un alt curs, asupra căruia ne vom opri în subcapitolul următor.

Ulterior se va introduce o mai mare permisivitate în ce privește cooptarea prin „chemare”, în sensul că – de pildă – prin Legea din 3 martie

²⁰⁰ Acesta avea rangul de profesor, însă funcționa pe lângă o catedră condusă de un alt profesor titular.

1925 se va prevedea că poate fi numit profesor prin această procedură „o persoană care să se fi distins într-o activitate științifică neîntreruptă de cel puțin 5 ani în specialitatea catedrei vacante și prin lucrări de mare valoare afară de acelea care au servit pentru obținerea titlului de doctor”²⁰¹. Cu alte cuvinte, se deschidea calea oricui de a deveni direct profesor universitar, numirea nemaifiind condiționată de parcurgerea unor posturi de „așteptare”, putând așadar să se ajungă direct în vârful piramidei chiar și din postura de asistent. Însă pe de altă parte, se punea stavilă celor abili (ca să nu le spunem „șmecheri”) – cel puțin teoretic –, care utilizau disertația doctorală pe toate treptele ascensiunii în ierarhia universitară, uneori publicând-o și republicând-o cu titlul schimbat, împărțind-o chiar în două-trei volume etc, tocmai pentru a-și spori numărul tipăriturilor, constatându-se în cele din urmă că mai toată viața lor n-au scris decât cel mult 300 pagini, din care jumătate erau documente sau citate din alți autori, iar un sfert se relua de la un tom la altul! Ulterior, prin Legea de organizare a învățământului superior din 1932²⁰², se va reglementa din nou faptul că poate fi chemat ca profesor titular la o catedră vacantă doar un alt profesor titular (de la o altă catedră sau universitate), un profesor agregat sau un conferențiar definitiv²⁰³.

Deși procedura numirii era justificată prin cooptarea unei personalități validate a culturii române, care fie se afirmase în afara câmpului universitar, fie urmasese deja mai multe trepte în ierarhia internă a învățământului superior, în cele mai multe cazuri această modalitate putea avea în fapt și alte conotații, de regulă politice, pentru că postul trebuia creat sau menținut (și vacantat) prin bunăvoința ministrului de resort. Pe de altă parte, în cazul vacantării prin decesul, pensionarea sau transferul fostului titular, aspirantul la o „chemare” trebuia să întrunească în principal unanimitatea consiliului profesoral, ceea ce presupunea câștigarea nu doar a adeziunii unei comisii inițiale de electori (raportori), ci și bunăvoința celei mai mari părți a corpului profesoral, potențiali viitori colegi cu candidatul, care să accepte în mijlocul lor un nou factor de putere intelectuală.

Poate și de aceea, cea mai mare parte a celor promovați prin „chemare” au funcționat deja o bună vreme la facultatea respectivă în posturi inferioare sau ca suplinitori, având timpul necesar să-și dovedească loialitatea și apartenența la un grup de influență, finalmente fiind admiși nu

²⁰¹ „Monitorul Oficial”, nr.50 din 4 martie 1925.

²⁰² „Monitorul Oficial”, nr.96 din 22 aprilie 1932.

²⁰³ Ultimele două categorii – profesor agregat și conferențiar – impuneau cooptarea prin concurs.

fără negocieri și compensații pentru celălalt grup de presiune, pentru că puțini, foarte puțini au fost aceia care s-au bucurat de simpatia și respectul întregului corp profesoral. Iar dintre cazurile cele mai notabile – am putea zice de excepție – ar fi cele ale lui Vasile Bogrea și Teodor Naum la Cluj, sau Gh.I. Brătianu și Ilie Minea la Iași, acesta din urmă pentru că „avea teamă de puternicii zilei, de aceea se ferea să ia o atitudine când erau în luptă două clanuri universitare sau două tabere politice”²⁰⁴. Nu în ultimul rând, un rol important îl juca și rectorul, care trebuia apoi să treacă dosarul prin senatul universității; or, cel dintâi putea să găsească fel de fel de vicii de procedură pentru a returna documentele sau pur și simplu bloca o vreme trecerea dosarului prin forul suprem, în eventualitatea că ascensiunea competitorului nu a fost îndeajuns „negociată”, ceea ce însă s-a întâmplat în prea puține cazuri. Iar în cele din urmă, de ministrul de resort – om politic – depindea numirea definitivă.

Din această perspectivă, în primele două decenii de funcționare a universităților românești s-a manifestat în mod constant arbitrarul în ce privește numirile universitare, răbufnind la lumina zilei mai toate rivalitățile politice (în acest sens, cazurile T. Maiorescu, A. Vizanti, N. Ionescu ș.a. fiind de notorietate). Deși este vorba de o perioadă tulbură din istoria universităților românești, în care fragilitatea corpului profesoral era evidentă, impunându-se cel mai adesea măsuri de „urgență” pentru umplerea lacunelor, cu toate acestea respectarea unei minime și formale legalități a fost mereu invocată. În februarie 1869, la Iași, unde nu erau decât cinci profesori, din care doar doi titulari (N. Ionescu și T. Maiorescu), suplitorii fuseseră numiți direct de minister, fapt contrar legii învățământului superior de atunci. Acest context, de impunere de la vârf a suplitorilor A. Vizanti, I. Caragiani și N. Quintescu, fără ca posturile să fie scoase la concurs, a dat naștere unui protest bine articulat al lui Titu Maiorescu, care a înaintat rectorului un memoriu în care propunea „a se invita ministerul să le scoată în termenul prescris de lege catedrele la concurs, ca și când ar fi vacante”²⁰⁵.

Însă peste aproape un sfert de veac, același Maiorescu va fi mai puțin pornit contra unei asemenea proceduri, de data aceasta fiind în joc destinul unui protejat al său, Al. Philippide. Anunțându-l pe acesta din urmă – la 8 aprilie 1893 – că s-a votat în Parlament o catedră de Filologie

²⁰⁴ C.C. Giurescu, *Amintiri*, ed. Dinu C. Giurescu, București, Edit. All, 2000, p.225-226.

²⁰⁵ *Documente din arhive ieșene*, III, ed. D. Ivănescu, București, Edit. Minerva, 1988, p.43-44.

comparată la Iași, creată special pentru Philippide, care avea „rara, între români, calitate de a nu te vârf și de a nu ridica pretenții personale”, Titu Maiorescu considera că „se cuvine să se gândească alții la d-ta și la binele ce-l poți aduce învățământului”²⁰⁶. Pe de altă parte, este adevărat că la început, vreme de un an, Philippide trebuia să suplinească catedra, abia apoi publicându-se concursul. În acest context, la 7 septembrie 1894, Maiorescu îi scria lui Philippide că totuși legea prevedea ocuparea prin concurs, chiar dacă cel vizat avea publicații și un stagiu de doi ani la catedră. Cu toate acestea, „în starea actuală a țării – îi explica Maiorescu –, unde judecata *dreaptă* e încă lucru foarte rar, nu se poate pune multă încredere pe aprecierea «publicațiilor» din partea unui juriu oarecare, și concursul cu probe scrise și lecțiuni orale publice prezintă ceva-ceva mai multe garanții. (...) Majoritatea oamenilor de la noi confundă încă literatura cu maculatura, și orice tahigraf și poligraf trece de autor de valoare”, invocând câteva nume care după cantitatea lucrărilor ar fi trebuit să fie universitari, în vreme ce totuși calitatea lucrărilor părea îndoielnică²⁰⁷.

Erau acestea suficiente considerații pentru ca mai apoi, în 1896, Philippide să fie dispensat totuși de susținerea concursului. Iată cum descrie proaspătul profesor mecanismul titularizării, într-o epistolă adresată vechiului său prieten H. Sucher, la 17 iulie 1896: „Îți fac cunoscut că la 27 iunie am devenit *profesor ordinarius*, cum ziceți d-voastră, definitiv cum zicem noi. Catedra a fost anume pentru mine creată. Legea românească cere însă pentru ocuparea definitivă a unei catedre universitare: *concurs*. După ce, însă, am creat cursul trei ani și am publicat prelegerile anului întâi, juriul compus din șapte profesori universitari sub prezidenția lui Maiorescu, rectorul Universității din București, m-a dispensat în unanimitate de concurs și mi-a acordat definitivatul. Concurent n-am avut pe nimeni. Aceasta a fost pentru mine o mare satisfacere morală. (...) Un astfel de concurs, ca al meu, n-a mai avut loc în țara românească. Au mai căpătat și alții profesura definitivă fără concurs, de ex. Xenopol, decât au fost târăgănați luni întregi, dacă nu și ani, din cauza greutăților de tot felul iscate în sânul juriului. La mine a fost lucrul gata în jumătate de ceas. La 14 iunie, stil vechi, seara, am plecat din Iași, la 15 iunie, 9 ore dimineața, am fost în București; la 12 ore aceeași zi juriul s-a constituit complet; la 12 și

²⁰⁶ *Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii*, I, ed. I. Opreșan, București, Edit. Minerva, 1986, p.89. De altfel, și mai devreme, în 1891, tot Maiorescu, în calitate de ministru al Instrucțiunii, a găsit resurse pentru un stipendiu adresat lui Philippide, aflat la studii în Germania.

²⁰⁷ *Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii*, II, București, Edit. Minerva, 1987, p.68-69.

jumătate am fost numit fără discuție, în seara aceleiași zile am plecat din București, astfel că la 16 iunie dimineața am fost din nou în Iași. Peste 5 zile am primit decretul și am depus jurământul²⁰⁸.

Sub acest aspect și parcă în continuarea exemplului de mai sus, al numirilor pe deasupra procedurilor legale, filiera cooptării lui Garabet Ibrăileanu la Universitatea din Iași, prin diversele mecanisme meritocratice, dar și de influență a unui „protector” și prin intervenția politicului, merită și ea luare aminte prin discuțiile ce le-a generat și mobilizarea – poate unică în biografia sa – a unui deja consacrat factor de prestigiu și putere intelectuală, Al. Philippide. Deși pe la începutul ultimului deceniu al secolului XIX relațiile dintre cei doi păreau a nu fi tocmai cordiale, prin cele câteva puseuri critice formulate de Ibrăileanu la adresa *gherismului* promovat de Philippide, începând cu 1897 cel dintâi va figura în cadrul echipei filologului ieșean care lucra la elaborarea *Dicționarului limbii române* al Academiei. La cumpăna dintre veacuri, Philippide se va îngriji de aducerea lui Ibrăileanu la Iași (de la Bacău), intervenind pe lângă Titu Maiorescu, Petru Th. Missir, I. Kalinderu ș.a., lucrând până în 1905 la adunarea și clasificarea impresionantei cantități de fișe necesare întocmirii dicționarului amintit. Între timp, dar și mai apoi, Ibrăileanu s-a afirmat puternic în câmpul criticii literare, îndeosebi prin organul de expresie „Viața Românească” (apărut de la 1 martie 1906), cu un program bine articulat, ce va promova la noi un curent de gândire, *poporanist*²⁰⁹.

Totodată, dând dovadă de o mare capacitate de muncă, de zel și atașament față de Al. Philippide, acesta se va strădui să-i procure lui Ibrăileanu și o catedră universitară, deși până în 1912 cel din urmă nu a găsit forța necesară pentru a-și susține teza de doctorat. Cu toate acestea, Philippide a reușit să-și atingă scopul propus la finele anului 1908, când își va impune punctul de vedere consiliului profesoral, cu toată opoziția acestuia, care dorea să numească ca suplinitor al catedrei de Istoria literaturii române moderne și estetică literară pe Ion Paul²¹⁰. Philippide ținea să-și explice insistența încă din 8 noiembrie 1908, afirmând că „față cu atâtea numiri, altele de suplinitori, făcute de-a dreptul de minister, fără

²⁰⁸ *Ibidem*, I, p.133. În fapt, Philippide a fost numit „profesor cu titlu provizoriu” la catedra de Filologie română (cf. *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.918/1895, f.156). Titular va ajunge abia în ianuarie 1900 (*Documente din arhive ieșene*, III, p.94-95).

²⁰⁹ Vezi, deși cu distorsiuni ideologice, cartea lui Z. Ornea, *Poporanismul*, București, Edit. Minerva, 1972.

²¹⁰ Ioan Paul (1857-1926) va ajunge până la urmă profesor la catedra de estetică literară din Iași (în 1916), după care se va muta la Universitatea din Cluj (1920).

ca să fi fost consultată facultatea și fără ca să se fi făcut din partea acesteia vreo protestare, îmi pare că nu este timpul potrivit să facem dificultăți tocmai acum, când suplinitorul este dl. G. Ibrăileanu, omul, după părerea mea, cel mai competent în ce privește istoria literaturii române moderne și estetică literară”. Pe de altă parte, încetățenita tehnică de a fi suplinită o materie de un titular al unei alte catedre i se părea „cu totul prejudicioasă instrucției, atunci când se găsește persoana competentă trebuitoare”²¹¹.

De fapt, o parte a universitarilor ieșeni (îndeosebi P. Rășcanu, I. Găvănescul, T. Antonescu, A. Naum și I. Bărbulescu) au fost nemulțumiți nu atât de aducerea lui Ibrăileanu la facultate (în locul lui I. Paul), cât mai ales de maniera în care s-a făcut numirea ca suplinitor, direct de la București, fără a fi fost mai întâi consultat consiliul profesoral ieșean. Se recunosc meritele lui Ibrăileanu, însă numirea trebuia să țină cont de prevederile art. 75 al Legii învățământului superior. În acest context, Ministerul se conformează observațiilor consiliului, iar la 25 noiembrie 1908, în ședința consiliului profesoral, se amână numirea lui Ibrăileanu la suplinitură, pentru a se studia și candidaturile lui I. Paul și N. Iorga (apărut între timp printre competitori).

Existând așadar și alți candidați la suplinitură, Philippide va reuși în numai o lună să atragă azeziunea și altor colegi de facultate, îndeosebi a lui Ion Caragiani și Petru Rășcanu, acesta din urmă declarând în ședința consiliului din 6 decembrie 1908 că deși I. Paul posedă o diplomă de doctor, fiind astfel îndeplinită condiția formală, nu are „scrieri și lucrări, pe temeiul cărora s-ar putea baza ca să-l recomande”. În ceea ce-l privește pe Iorga, ar fi singurul ce întrunea toate condițiile legii, însă era titular la București și greu s-ar putea imagina că ar fi lucrat convenabil și la Iași. Ibrăileanu însă „are scrieri din care rezultă competența sa în materia catedrei vacante și, dintre doi candidați, din care unul îndeplinește condițiile formale, iar altul pe cele de fond, recomandă pe acesta din urmă”²¹². În schimb, I. Găvănescul arată că Ibrăileanu vine din afara universității și nu are nici doctoratul, afirmând totodată despre I. Paul că „e cunoscut ca profesor merituos, om cult, versat în materiile filosofice și literare, și dacă i s-ar încredința suplinitura catedrei de literatură și estetică literară, nu mă îndoiesc că s-ar achita conștiincios de această sarcină și cu folos pentru studenți”. În fața unei asemenea pledoarii, va fi recomandat

²¹¹ *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.910 (I)/1908, p.126.

²¹² *Ibidem*, f.56. Vezi întregul material publicat în *Documente din arhive ieșene*, III, p.129-135.

până la urmă Paul, însă la 23 ianuarie 1909, Ministerul va încredința suplینirea lui Ibrăileanu²¹³.

În mod paradoxal însă, acesta nu s-a îngrijit să-și susțină rapid doctoratul, ceea ce va crea din nou o situație tensionată. În toamna lui 1911, suplینirea catedrei amintite va fi solicitată de Eugen Lovinescu²¹⁴, care era și doctor, și docent în disciplina respectivă, și cu toată opoziția unei părți a corpului profesoral ieșean, în urma intervenției ministrului Instrucțiunii și a captării adeziunii a trei electori, criticul bucureștean are câștig de cauză²¹⁵. În fața unei atari situații, Philippide îl mobilizează pe Ibrăileanu pentru redactarea lucrării de doctorat și totodată își pune în mișcare toată energia pentru a grăbi lucrurile, astfel încât în primăvara lui 1912, fiind îndeplinite toate formalitățile²¹⁶, Ibrăileanu va fi numit prin „chemare” la catedra respectivă, în cadrul ședinței senatului unit cu consiliul facultății de litere din Iași, din 7 iunie 1912, în baza articolului 81, cu 11 voturi pentru și unul împotrivă (a lui Găvănescul)²¹⁷. Așa cum se constată, acest lucru a fost posibil, deși Ibrăileanu nu avea încă trei ani de la susținerea tezei, așa cum prevedea legea. Este de remarcat totuși faptul că la ședința amintită, Ilie Bărbulescu a susținut ideea organizării unui concurs, pentru a nu „se răpi și altora, care au și ei o valoare, puțința de a-și valida drepturile și aspirațiunile în mod public”, însă și în acest caz – în conformitate cu art. 80 – candidatul ar fi trebuit să treacă doctoratul cu minim trei ani în urmă, ceea

²¹³ Este numit prin adresa Ministerului Instrucțiunii nr.86834, avându-se în vedere „încheierea consiliului profesoral al acelei facultăți, din procesul verbal încheiat pe lângă adresa dvs. no.53 și având în vedere că dl. G. Ibrăileanu are și publicații în obiectivul catedrei” (*Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.910/1908, vol. I, f.162).

²¹⁴ Se pare că la propunerea lui I. Găvănescul (cf. E. Lovinescu, *Scrieri*, vol. II, *Memorii*, ed. Eugen Simion, București, Edit. Minerva, 1970, p.168-169).

²¹⁵ Asupra acestui aspect vezi și scrisoarea lui I. Botez către Ibrăileanu, din 6 noiembrie 1911, în vol. *Scrisori către Ibrăileanu*, II, ed. M. Bordeianu, V. Botez, Gr. Botez, I. Lăzărescu și Al. Teodorescu, București, Edit. Minerva, 1971, p.38-39.

²¹⁶ Își va susține doctoratul în fața unei comisii alcătuite din P. Rășcanu, Al. Philippide, A.D. Xenopol, Ilie Bărbulescu și Ch. Drouhet, fiind admis, la 2 iunie 1912, cu toate bilele albe, „magna cum laude” (*Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.912(VII)/1911, f.66).

²¹⁷ *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.913(I)/1912, f.6 (întreg procesul verbal în *Documente din arhive ieșene*, III, p.140-147). Trecerea prin Senatul universitar a promovării lui Ibrăileanu se pare că a avut loc în urma unei înțelegeri politice locale: junimiștii au votat cu Ibrăileanu, iar liberalii l-au susținut pe Virgil Arion la catedra de sociologie, astfel fratele celui din urmă, ministrul C.C. Arion, semnând și numirea criticului de la „Viața românească” (cf. E. Lovinescu, *Scrieri*, vol. II, *Memorii*, p.171).

ce iarăși l-ar fi surclasat pe Ibrăileanu. De aceea, mai degrabă susține și el aplicarea art. 81, pentru că Ibrăileanu este „o personalitate destul de puternic reliefată în mișcarea noastră culturală”. În cele din urmă, prin ordinul ministrului din 2 iulie 1912, Ibrăileanu este numit din 1 octombrie 1912 profesor titular.

Prin „chemare” a ajuns direct profesor și Orest Tafrali, fără măcar un stagiul prealabil, dar cu un strălucit doctorat susținut la Paris chiar în anul numirii sale la Universitatea din Iași (1913) și publicat în capitala Franței în două volume: *Topographie de Thessalonique* și *Thessalonique au XIV-e siècle*, la aceeași editură care – tot atunci – i-a mai tipărit și un tom de *Mélanges d'archéologie et d'epigraphie Byzantines* (Paris, Librairie Paul Geuthner, 1913), ce reunea în parte și studiile lui din prestigioasa „Revue archéologique”. Așadar, pare o numire justificată prin atuurile intelectuale, evidențiate de A.D. Xenopol²¹⁸ și omologate în unanimitate de senatul universitar, care l-a recomandat ca profesor titular la catedra de arheologie și antichități²¹⁹, și validat printr-un Înalt Decret Regal (nr. 4511 din 14 iunie 1913)²²⁰. Cu toate acestea, „chemarea” sa a presupus și o eficiență susținere din partea celor puternici și influenți, în principal a lui Ion Kalinderu, poate unul din cei mai energici președinți ai Academiei (între 1904-1907), administrator al Domeniilor Coroanei și apropiat al lui Carol I²²¹. Apoi, un semnificativ ajutor i-a acordat fostul său coleg de studenție, Ion Petrovici, care prin accesul direct la Titu Maiorescu (pe atunci prim-ministru) a dinamizat oarecum chestiunile legate de birocrație. O recunoaște de altfel chiar Orest Tafrali într-o epistolă adresată lui Petrovici (în aprilie 1913), prin care mulțumește acestuia și soției sale „pentru tot ce ați făcut”, dar și pentru că „mi-ați arătat multă prietenie și m-ați încurajat în niște momente dificile”; totodată, „numai bietul dl. Kalinderu se interesează de mine”, iar „fără dânsul mi-aș fi luat deja calea spre Paris” (unde i se promisese un post în învățământul superior)²²². Dar în afară de aceștia, a mai contribuit chiar „raportorul” A.D. Xenopol, căruia Tafrali reușise încă demult să-i cucerească inima: de pildă, în octombrie-noiembrie 1908, pe când Xenopol se afla la Paris, pentru un ciclu de conferințe la

²¹⁸ *Arh.St.București, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, dos.2715/1913, f.187-191.

²¹⁹ *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat*, dos.7/1913, f.13.

²²⁰ *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.914(XI)/1913, f.17.

²²¹ Vezi O. Tafrali, *Ion Kalinderu*, în „Noua revistă română”, 1913, vol. 15, p.37-38.

²²² Lucian Nastasă, *Orest Tafrali. Mărturii epistolare*, în „Acta Moldaviae Meridionalis”, Vaslui, VII-VIII, 1985-1986, p.505.

Collège de France, École Libre des Sciences Politiques și la Conférence Permanente du Commerce Extérieur Français, i se organizează de către studenții români din capitala Franței, la „Café Cluny”, un banchet (la 30 noiembrie), printre fruntașii animatori și rostitori de discurs înflăcărat aflându-se chiar Orest Tafrali²²³. Ulterior, Xenopol – care era sensibil la orice fel de „tămâiere” – și-a manifestat mereu atașamentul față de mai tânărul istoric²²⁴, acesta din urmă păstrând excelente relații cu raportorul și apoi colegul său, mult mai târziu militând chiar pentru ridicarea unei statui a lui A.D. Xenopol în fața Universității din Iași, ceea ce se va și întâmpla ulterior²²⁵.

Tot o asemenea manieră de cooptare, prin „numire”, a generat polemici și frustrări, cu ocazia ocupării catedrei de bizantinologie de la București. Cel vizat pentru un atare post era Demostene Russo (1869-1938), originar din Grecia, cu studii liceale la „Școala cea Mare” din Constantinopol, iar universitare la Atena, Berlin și Leipzig. Îndemnat de C. Rădulescu-Motru (cu care fusese coleg de studii la Leipzig), D. Russo vine în România în 1894 și este numit profesor la un liceu din Galați, după care – în 1897 – se stabilește la București, unde colaborează la ziarul grecesc de aici, „Πατρις”, pentru ca în 1900 să ajungă interpret la Ministerul Afacerilor Străine²²⁶. Publică ulterior mai multe lucrări, din care sunt semnificative: *Studii și critice* (1910), *Elenismul în România. Epoca bizantină și fanariotă* (1912) și *Critica textelor și tehnica edițiilor* (1912), ultima bucurându-se de o excelentă primire din partea lui N. Iorga, care aprecia că „în noua lucrare a d-lui Russo e multă erudiție și varietate de cunoștințe, multe sfaturi bune, multă râvnă pentru perfecțiune”²²⁷. De altfel, Russo îi și mulțumește lui Iorga pentru această întâmpinare, „care l-a

²²³ Cf. „Evenimentul”, XVI, 1908, nr.249 din 9 decembrie, p.1-2. Vezi și scrisoarea de răspuns a lui Xenopol, reproducă în „Opinia”, VI, 1908, nr.609 din 16 decembrie, p.2.

²²⁴ Cf. A.D. Xenopol, *Lucrările d-lui O. Tafrali, profesorul de arheologie de la Iași*, în „Noua revistă română”, XV, 1914, nr.11 (16 februarie), p.167. Vezi și „Evenimentul”, XXII, 1914, nr.22 (5 martie), p.2.

²²⁵ O. Tafrali, *O nouă statuie în fața Universității*, în „Arta și Arheologia”, fasc. 9-10, 1933-1934, p.64; vezi și „Lumea”, Iași, din 4 februarie 1935.

²²⁶ Cf. C.C. Giurescu, *D. Russo*, în „Revista Istorică Română”, VIII, 1938, p.2. Vezi și Fr. Babinger, *Demosthenes Russo zum Gedächtnis*, în „Convorbiri literare”, LXXI, 1938, nr.11-12, p.386-390 (în românește, sub titlul *In memoria lui Demostene Russo*, în „Însemnări ieșene”, IV, 1939, p.99-103); Al. Elian, *Demostene Russo, notiță bio-bibliografică*, în „Convorbiri literare”, LXXI, 1938, nr.11-12, p.390-394.

²²⁷ „Neamul românesc literar”, 1912, p.512.

mișcat cu atât mai mult cu cât provine din partea autorului *Istoriei literaturii românești* și al *Istoriei Imperiului otoman*”²²⁸.

Pare firească în asemenea împrejurări numirea lui Russo la Universitate, fără să treacă prin mecanismul concursului, deși conferențiarul de până atunci – C. Litzica – a tot sperat să fie el „chemat” la o catedră ce fusese creată la urma urmei tocmai pentru el (încă din 1913), de protectorul său Titu Maiorescu, pe atunci președinte al Consiliului de Miniștri. Litzica avea împotriva sa „triada” și, mai hotărât, un discipol al acesteia, pe Vasile Pârvan, iar în plus, în postura de conferențiar, orele nu i-au fost frecventate de studenți, a lipsit enorm (o vreme fiind și director general în cadrul Ministerului Instrucțiunii), în timp ce opera sa – un catalog de manuscrise grecești, un volumaș încropit din diverse studii și o traducere de documente din colecția Hurmuzaki – era făcută praf mai ales de N. Iorga și de cel ce va ocupa catedra, Russo²²⁹.

Numai că postul era vizat și de Nicolae Bănescu, absolvent al facultății din București și cu studii de specializare în Germania, fost profesor pe la diverse licee din Pitești, Craiova și București, care din 1912 era director de studii la Liceul militar „Mănăstirea Dealu”²³⁰. Zadarnic a încercat acesta să determine scoaterea catedrei la concurs, întrucât lucrurile erau deja hotărâte. Apelează chiar la mai vechiul său protector, N. Iorga, căruia îi și scrie la 14 septembrie 1914: „Vorbeam acum vreo două luni cu d. Ioan Bogdan, asupra catedrei, pentru care d-sa era înclinat a recomanda pe Russo. Mi-a spus-o verde. Întrebându-mă ce gânduri am eu, i-am răspuns că n-am nici unul. I-am spus numai atât, că nu mă pot pune în cumpănă cu un învățat care are la activul său vreo 18 ani de lucru în specialitate și a produs câteva broșuri (alte lucrări nu cunosc). Unii mă îndeamnă însă ca să mă prezint și eu. La toamnă, îmi spunea d. Bogdan, se va isprăvi cu acea catedră; eu n-am tipărit lucrarea mea [de doctorat] – foarte apreciată – și nici diploma n-o am. S-o mai tipăresc? Să îndrăznesc a mă amesteca unde nu-mi fierbe oala?”²³¹ Răspunsul lui Iorga a fost însă

²²⁸ I.E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, XII, București, 1940, p.149.

²²⁹ D. Russo a evidențiat de nenumărate ori slabele cunoștințe de greacă ale lui Litzica, însă un text de-a dreptul violent a publicat sub titlul *Datoria criticii și bilanțul unei activități științifice*, în „Noua revistă română”, XV, 1914, nr.9, p.129-136 (să nu uităm că revista aparținea prietenului și protectorului său, C. Rădulescu-Motru!).

²³⁰ Asupra sa vezi S. Brezeanu, *Bizantinistul Nicolae Bănescu (100 de ani de la naștere)*, în „Revista de istorie”, tom.31, 1978, nr.12, p.2221-2233.

²³¹ *Scrisori către N. Iorga*, III, ed. Petre Țurlea, București, Edit. Minerva, 1988, p.309.

încurajator. Cu toate acestea, în iunie 1915, D. Russo a fost numit profesor la Universitate – prin puternica susținere a lui I. Bogdan –, deși N. Bănescu ceruse insistent concurs²³². La 1 noiembrie 1915, scriindu-i lui Iorga, N. Bănescu era foarte dezamăgit și trist: „Ce-i mai rămâne de făcut în această țară omului de bine care a cheltuit tinerețea muncind onest și căruia i se închide, în așa chip, ușa în nas, în pragul nobilelor sale aspirații legitime²³³”, exprimând parcă astfel gândurile multor congeneri de-ai lui, aflați în situații oarecum similare. Nu a mai putut face altceva decât să declanșeze o pătimașă și sugestivă polemică cu Russo, ce ar merita luare aminte în aprofundarea subiectului pe care l-am abordat aici²³⁴.

Însă dincolo de aceste aspecte evidențiate, beneficiile unei asemenea proceduri – cel puțin în intențiile legiuitorilor – erau indiscutabile. Când în primăvara lui 1931 se discuta în Parlament proiectul de lege privind învățământul superior depus de ministrul Instrucțiunii Publice și Cultelor, N. Costăchescu, Romulus Cândea – din partea Universității din Cernăuți – rostește un discurs în ședința de noapte din 30 martie 1931, în care aprecia că art. 81 nu este unul rău, însă a fost defectuos aplicat, în primul rând de corpul universitar, pentru că astfel s-a permis pătrunderea în universități a unor indivizi ce nu au nimic de-a face cu știința²³⁵. Ridicându-se totodată împotriva categoriei de „agregați”, el pledează ca posturile de profesori să fie ocupate de titulari, pe lângă care să funcționeze un corp de „învățați” cooptați și promovați doar prin concurs. Aceștia ar constitui „pepiniera” de cadre care să suplinească temporar pe titularii bolnavi, decedați etc, sau să ocupe catedrele nou

²³² Mai multe detalii la Leonidas Rados, *Sub semnul acvilei. Preocupări de bizantinistică în România până la 1918*, București, Edit. Omonia, 2005, p.322-338; idem, *O pagină controversată din istoria bizantinisticii române. „Dosarul” numirii lui Demosthene Russo la Universitatea din București (1915)*, în „Anuarul Institutului de istorie A.D. Xenopol”, Iași, XLII, 2005, p.585-602.

²³³ *Scrisori către N. Iorga*, IV, ed. Petre Țurlea, București, Edit. Minerva, 1993, p.151.

²³⁴ Vezi N. Bănescu, *O misterioasă reputație științifică*, în „Cultura românilor”, I, 1915, p.364-372; idem, *O celebritate a științei românești (D. Demosthenes Roussos)*, București, 1915; idem, *Rătăcirile științifice ale d-lui Dem. Roussos, bizantinist neimprovizat și profesor de recentă improvizare la Universitatea din București*, București, 1916; D. Russo răspunde printr-o carte: *Un bizantinolog improvizat (N. Bănescu)*, București, 1916, 56 p.

²³⁵ Romulus Cândea, *Reforma învățământului superior*, Discurs rostit la Senat, Cernăuți, Edit. Glasul Bucovinei, 1931, p.33.

create. Astfel, „chemarea” ar deveni doar o excepție²³⁶. Iar mai târziu, Sextil Pușcariu, într-o epistolă adresată la 4 decembrie 1938 lui Basil Munteanu, referindu-se la modificarea legii învățământului universitar, remarca și cealaltă fațetă a numirii prin chemare: „am impresia că gândul care a stat la temelia acestei legi fiind înlăturarea atâtor catedre cu adevărat inutile și înlesnirea pătrunderii elementelor tinere în universități, există calea legilor speciale pentru crearea unor catedre noi și chemarea la ele a unor valori care nu întrunesc condițiile stabilite de lege²³⁷”.

Pe de altă parte, așa cum s-a menționat deja, puțini au fost cei veniți din afară direct prin numire. Majoritatea au trecut prin diverse posturi de așteptare, ocupate de regulă prin concurs (mai mult sau mai puțin pro-forma), pentru ca ulterior să acumuleze suficiente atitudini profesionale care să legitimeze o „chemare”. Din perspectiva varietății „tehnicilor” puse în joc pentru ocuparea unei catedre universitare, cazul lui Mihai Ralea poate constitui un bun exemplu. Absolvent al facultății de litere din București, cu o specializare și un doctorat obținut la Paris, Ralea știa că foștii lui profesori (îndeosebi C. Rădulescu-Motru) intenționau să-i găsească o catedră universitară. Încă din aprilie 1920 se întrededa o posibilitate, prin faptul că la Iași catedra de sociologie era vacantă, iar Rădulescu-Motru – prin P.P. Negulescu – dorea s-o păstreze neocupată până la întoarcerea în țară a lui Ralea, cu titlul de doctor. Însă prin iulie 1920 se mai vorbea de un pretendent pentru acest post, de Garabet Aslan (pe care îl tot întâlnim în acest capitol), și el cu un doctorat la Paris²³⁸. Și într-adevăr, lucrurile se vor complica, în cazul lui Ralea punându-se problema fie pentru o suplinire a catedrei de sociologie și filosofie a dreptului (deținută de Virgil Arion²³⁹), tot la Iași, însă la facultatea de drept, fie pentru o candidatură la catedra de sociologie de la Cluj, aceasta din urmă fiind refuzată hotărât de cel căruia i se oferise. Între timp însă, susținătorii lui Ralea se mobilizează, de exemplu D. Gusti scriindu-i lui Ibrăileanu la 24 ianuarie 1921 despre „splendida trinitate”, „laboratorul de infamii al măștrilor neîntrețuți” de la Iași care pregăteau „aslaniada” (I.

²³⁶ N. Costăchescu propunea prin proiect ca orice cooptare să se facă doar prin concurs, care să difere prin modalitatea de susținere de la o facultate la alta, în funcție de specificități.

²³⁷ B. Munteanu, *Corespondențe*, p.640.

²³⁸ *Scrisori către Ibrăileanu*, II, ed. M. Bordeianu, V. Botez, Gr. Botez, I. Lăzărescu și Al. Teodorescu, București, Edit. Minerva, 1971, p.290.

²³⁹ În paranteză fie spus, prezența lui V. Arion la o catedră universitară a fost prețuită pentru cooptarea lui G. Ibrăileanu, în 1912, fratele celui dintâi fiind C.C. Arion, pe atunci ministru.

Găvănescul, O. Tafrali și Ilie Bărbulescu). De aceea, Gusti îl roagă pe Ibrăileanu să fie cu grijă, ca nu cumva să „nu alegeți în comisiune numai admiratori ai lichelismului aslanist”, deoarece „dacă aslaniștii, care au majoritatea, se vor alege pe ei înșiși, n-am mai făcut nimic”, adică vor fi patru ieșeni (din șapte) – pentru că alături de cei trei fusese cooptat și Philippide²⁴⁰.

Finalmente, oricât ar părea de bizar (dar nu fără o strategie abil elaborată), M. Ralea va accepta propunerea lui Ion Petrovici, de a deveni mai întâi asistent al acestuia²⁴¹, ocupând legal postul pe lângă catedra de Logică și istoria filosofiei moderne începând cu 1 noiembrie 1923²⁴². De la aceeași dată, în urma recomandării consiliului profesoral, este numit și suplinitor al conferinței de Pedagogie socială și legislație școlară națională și comparată²⁴³. Abia în toamna lui 1925 va fi publicată vacanța catedrei de Psihologie și estetică²⁴⁴, Ion Petrovici întocmind la 27 noiembrie 1925 memoriul de recomandare a lui M. Ralea ca profesor titular la această materie, în baza art. 81 din lege²⁴⁵. Iar pentru a corespunde acestei catedre, încă din vara aceluși an Ralea publicase volumul *Formația ideii de personalitate* (Iași, 1925), în care oferea o nouă abordare, din perspectiva psihologiei genetice, în vreme ce până atunci problema personalității fusese tratată îndeosebi sub aspect etic. În urma raportului lui Petrovici, senatul reunit cu consiliul facultății hotărăște recomandarea lui Ralea ca profesor titular, decizie întărită de minister, cu începere de la 1 ianuarie 1926²⁴⁶. Această succesiune de reușite nu trebuie însă disociată de un alt context, cel al numirii ca titular la Iași a lui Gh.I. Brătianu, cu care de altfel Ralea era

²⁴⁰ *Scrisori către Ibrăileanu*, III, ed. M. Bordeianu, V. Botez, Gr. Botez, I. Lăzărescu și Al. Teodorescu, București, Edit. Minerva, 1973, p.80.

²⁴¹ *Scrisori către Ibrăileanu*, II, p.307.

²⁴² *Documente din arhive ieșene*, III, p.313; *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.3/1923, f.50.

²⁴³ *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.3/1923, f.104.

²⁴⁴ În „Monitorul Oficial” nr.235 din 24 octombrie 1925.

²⁴⁵ *Documente din arhive ieșene*, III, p.314-318.

²⁴⁶ Catedra fusese suplinită mai mulți ani de C. Fedeleş, acesta fiind chiar susținut de o parte a corpului studențesc (vezi *Un protest studențesc contra numirii unui profesor*, în „Cuvântul”, II, 1925, nr.326/5 decembrie, p.2, prin care se cerea respingerea lui M. Ralea și numirea suplinitorului Fedeleş). La scurt timp însă, C. Fedeleş a devenit profesor titular la catedra de istoria filosofiei și pedagogiei de pe lângă facultatea de teologie din Chișinău, pe 1 februarie 1928, transferându-se apoi la facultatea de litere din Iași.

prieten încă de pe vremea specializării lor la Paris²⁴⁷. Iar mult mai târziu, după transferul lui M. Ralea la Universitatea din București, la catedra de Estetică și Psihologie, în noiembrie 1943 s-a publicat aici – în capitală – vacanța catedrei de Psihologie, pe care dorea s-o ocupe tot acesta, în ideea ca fosta lui catedră să-i revină lui Tudor Vianu, care era conferențiar. Însă de data asta altul era contextul, corpul profesoral nemanifestând nici cea mai mică împotrivire, întrucât Ralea era cunoscut ca politician de „stânga” și mai toată lumea bănuia că va deveni curând „omul zilei”. Astfel, comisia de „chemare” – alcătuită la finele lui noiembrie 1943 din D. Gusti (președinte), Mircea Florian și G. Antonescu – l-a recomandat pe Ralea.

Oarecum asemănător s-au petrecut lucrurile cu Octav Botez, deși acesta a pătruns în mediul universitar relativ târziu și fiind susținut mai ales de Garabet Ibrăileanu și de ceilalți profesori de la „Viața Românească”. Absolvent al facultății de litere din Iași în 1906 (în cinci ani, la vremea aceea!), a încercat să se specializeze la Berlin (în filosofie), a revenit în țară, a plecat din nou în străinătate pentru un doctorat, la Geneva (în sociologie), dar fără rezultat etc. A fost aproape două decenii profesor de liceu în orașul moldav, publicând totodată recenzii și cronici la „Viața Românească”. Abia în 1925 a reușit să-și încropească disertația doctorală, cu un studiu relativ la *Alexandru Xenopol, teoretician și filosof al istoriei*²⁴⁸, mai mult din perspectiva unei cariere universitare. De altfel, i se va și încredința suplینirea conferinței de Estetică și critică literară din Iași (de la 1 septembrie 1927)²⁴⁹, pentru ca în martie 1931 să fie definitivat pe post. Totodată, cu intermitențe, îl suplinește pe Ibrăileanu între 1930-1936, pentru ca după moartea acestuia să fie recomandat ca succesor prin „chemare” la catedra de Istoria literaturii române moderne și estetică literară²⁵⁰, în baza unui referat semnat de M. Ralea și I. Iordan, deși „opera” nu-l recomanda, însă o eventuală contracandidatură din partea lui Dumitru Găzdaru era exclusă datorită orientării politice a acestuia (era legionar) și a susținătorului G. Pascu²⁵¹. În

²⁴⁷ Ion Petrovici a dat votul său pentru Gh.I. Brătianu, având promisiunea verbală a lui G.G. Mărzescu că va fi trecută în buget o nouă catedră, „destinată” lui Mihai Ralea, ceea ce s-a și petrecut la sfârșitul sesiunii parlamentare din iunie 1925.

²⁴⁸ Tipărită apoi la București, Tip. Casa Școalelor, 1928, 221 p.

²⁴⁹ *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”*. Rectorat, dos.1/1927, f.76.

²⁵⁰ Vacanța catedrei în „Monitorul Oficial”, nr.273 din 23 noiembrie 1936. Dosarul „chemării” la *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”*. Rectorat, dos.1613/1936, 14 file.

²⁵¹ „Revista critică”, XI, 1937, p.66-83; Valeriu Mangu, *De vorbă cu Iorgu Iordan*, București, Edit. Minerva, 1982, p.42-47. În epocă s-a vehiculat și numele lui Mihail Sadoveanu ca succesor al lui Ibrăileanu („Curentul”, 17 aprilie 1936).

plus, unul din partizanii lui Octav Botez, Iancu Botez (nu exista nici o relație de rudenie între cei doi) – titularul catedrei de engleză –, spera că va obține pentru fiul său, Constantin (Sachi), conferința rămasă vacantă, care-și va schimba titulatura, în Filosofia științei.

Iar pentru a nu ne depărta de un alt nume invocat mai sus, cel al lui Gh.I. Brătianu, este de reținut faptul că acesta, după ce a absolvit facultatea de drept din Iași, va merge pentru specializare la Paris în anii 1920-1921. Aici urmează cursurile la Sorbona, École Pratique des Hautes Études și École des Chartes, pentru ca în iulie 1921 să își treacă licența în litere. S-a înscris la doctorat tot la Sorbona, însă zorit de șansa ocupării unei catedre universitare își va susține o disertație la Cernăuți, „în fața unei comisii binevoitoare”, fiind susținut de I. Nistor, membru al PNL. La Iași, după mutarea lui Ioan Ursu la Universitatea din Cluj, catedra de istorie medie, modernă și contemporană universală era suplinită de Ilie Minea, care va recomanda pe Gh.I. Brătianu. Cu proaspăta diplomă de doctor, acesta primește suplinirea catedrei începând cu 1 noiembrie 1923, pentru ca la mai puțin de un an, la recomandarea majorității consiliului profesoral al facultății de litere din Iași, să fie titularizat²⁵². Evident, ușurința cu care a ajuns Brătianu la Universitate – fără concurs – a fost interpretată politic, ca rod al unor complicate mașinațiuni (prea puțini universitari ieșeni fiind liberali), promițându-se în contrapartidă înființarea unei catedre pentru Ralea. Însă chiar dacă Gh.I. Brătianu se va dovedi un istoric prolific, dar mai ales în acord cu mișcarea istoriografică apuseană (indeobște cea profesată de „Annales” a lui M. Bloch și L. Febvre), confirmând din plin încrederea acordată, în mintea multor contemporani de-ai lui a rămas ideea că evitând „concursul”, promovarea lui la universitate a fost rodul aranjamentelor „subalternilor” tatălui său – I.I.C. Brătianu, primul ministru –, sau, după cum va scrie ceva mai apoi Victor Iamandi, „a luat catedra universitară fără merite, fără consacrarea științifică de rigoare, la vârsta de 25 de ani”²⁵³.

Nu cu atâtea complicații, mai pot fi amintite o sumedenie de alte cazuri, ce au trecut prin proceduri oarecum asemănătoare, finalitatea fiind însă numirea prin „chemare”. Virgil Bărbat (1878-1931) a fost mai întâi

²⁵² Până și Vasile Pârvan a intervenit pe lângă Traian Bratu pentru tânărul Brătianu, scriindu-i acestuia – la 30 mai 1924 – să-l susțină în Consiliu, ca fiind „oarecum elevul meu”, tot el îndemnându-l cândva să se dedice carierei universitare. (cf. *Vasile Pârvan. Corespondență și acte*, ed. Al. Zub, București, Edit. Minerva, 1973, p.258).

²⁵³ V. Iamandi, *Cum a ajuns G. Brătianu la Universitate. Fapte și constatări*, în „Ordinea”, III, 1930, nr.534 (11 septembrie), p.1-2.

profesor suplinitor la Cluj, la catedra de sociologie și estetică (1920-1922), pentru ca apoi să fie numit titular în baza articolului 81, la aceeași catedră²⁵⁴. Petru Grimm (1881-1944), absolvent al Universității din București și doctor al celei din Cluj, după aproape 15 ani de profesorat secundar este numit lector de limba engleză în orașul de pe Someș în 1919, la scurt timp încredințându-i-se suplinirea catedrei. Abia de la 1 martie 1925 a fost numit profesor titular de Limba și literatura engleză, în virtutea art. 81. Teodor Naum (1891-1980), fiul junimistului universitar ieșean Anton Naum, este numit în noiembrie 1926 profesor suplinitor de Limba și literatura latină la catedra de Filologie clasică a Universității din Cluj²⁵⁵; în urma vacantării postului²⁵⁶, va deveni titular prin „chemare”, în urma unui raport semnat în unanimitate de toți membrii consiliului facultății. Ștefan Zeletin (1882-1934), deși fără să fi trecut prin vreun post de așteptare – fiind însă profesor la Liceul „Mihai Viteazul” din București (1920-1927), în această postură elaborând celebra sa lucrare *Istoria socială* (1925) –, a devenit titularul catedrei de Introducere în filosofie și istoria filosofiei vechi și medievale de la Iași prin „chemare” (iunie 1927), în urma raportului elogios de recomandare semnat de Petre Andrei²⁵⁷. Și tot atunci – în vara lui 1927 – a fost „chemat” și Iorgu Iordan (1888-1986), deși suplinea catedra de Filologie romanică de doar un an, însă concitadinul și protectorul lui de atunci, Ion Petrovici, tocmai devenise ministru averescan al Instrucțiunii, acestuia asociindu-se deopotrivă Al. Philippide, G. Ibrăileanu și Traian Bratu. Recomandarea de chemare a fost semnată de primii doi, la care s-a asociat și Ilie Minea²⁵⁸, iar comisia a fost alcătuită din G. Giuglea, E. Herzog, Nicolae Șerban și Ov. Densusianu, doar acesta din urmă nefiind printre semnatarii procesului verbal de validare a procedurii, datorită unor puncte de vedere diferite în ce privește diverse chestiuni filologice²⁵⁹.

Vreme de două decenii profesor de engleză la Liceul Internat din Iași și fost colaborator al lui Al. Philippide la *Dicționarul Academiei*, Ioan Botez (1872-1947) a ocupat până la urmă o conferință la

²⁵⁴ Prin ÎDR, nr.5348 din 2 decembrie 1922 (*Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.5/1922).

²⁵⁵ *Ibidem*, dos.13/1926.

²⁵⁶ „Monitorul Oficial”, nr.13 din 16 ianuarie 1929.

²⁵⁷ *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.41/1926, f.177-182; raportul la f.186-189.

²⁵⁸ *Arh.St.Iași, Universitatea „A.I. Cuza”*. Rectorat, dos.1/1927, f.134-143.

²⁵⁹ Vezi și Valeriu Mangu, *De vorbă cu Iorgu Iordan*, p.100-117; *Arh.St.Iași, Universitatea „A.I. Cuza”*. Rectorat, dos.41/1926, f.169-175.

Universitatea din Iași. Însă la finele anului 1925, în baza raportului de recomandare întocmit de Garabet Ibrăileanu la 27 noiembrie, acesta a devenit profesor la catedra de Limba și literatura engleză, în baza art. 81 din legea modificată a învățământului superior²⁶⁰. Paul Nicorescu (1890-1946) a fost absolvent al facultății de litere din București și membru al primului lot de bursieri ai Școlii Române din Roma, alături de G.G. Mateescu, C. Papacostea, Al. Marcu și Em. Panaitescu, cu toții viitori universitari. A intrat însă, încă din perioada studenției, în grațiile lui V. Pârvan, care din 1914 l-a numit asistent onorific la Muzeul Național de Antichități, participând apoi alături de magistrul său la cercetarea zidurilor înconjurătoare ale cetății Tomis și la studierea diferitelor monumente descoperite la Tekirghiol și împrejurimi²⁶¹. Cum la București nu prea se întrevădeau șanse de a ocupa un post universitar, Pârvan s-a mobilizat pentru a-l plasa însă la Iași. Îi și scrie de altfel lui Traian Bratu (cu care era în excelente relații încă din perioada studiilor în Germania) ca să-l sprijine pe Nicorescu, «care deși nu a lucrat până acum, cantitativ, prea mult, are lucrări foarte bune și se bucură de un nume bun în lumea științifică de la Roma și din Apus»²⁶², la fel cum va mai apela la un alt fost protejat al său, I.M. Marinescu²⁶³. Cu asemenea susținători, Paul Nicorescu a fost numit la 1 septembrie 1927 profesor titular la catedra de Istorie antică, pe baza art. 81, prin „chemare”²⁶⁴.

Alții, chiar dacă au ajuns titulari la o catedră prin „chemare”, au parcurs însă mai toate treptele didactice existente în învățământul nostru superior. La Universitatea din Cluj, Dumitru Macrea (1907-1988) și-a început cariera în 1929, ca practicant la Muzeul Limbii Române, devenind apoi prim-custode (din 1933) și preparator (din 1934), pentru ca din 1937 să treacă ca asistent la Laboratorul de fonetică experimentală, revenind apoi la

²⁶⁰ *Arh.St.București, Ministerul Instrucțiunii. Învățământ Superior*, ordinul nr.145713/21 decembrie 1925 (numirea este începând cu 1 ianuarie 1926). Raportul lui Ibrăileanu în *Documente din arhive ieșene*, III, p.154-158. De asociat și faptul că Ioan Botez era administrator al „Vieții Românești” și director de bancă.

²⁶¹ Vezi și P. Nicorescu, *Vasile Pârvan*, în „Universul”, XLVIII, 1930, nr.146 (29 iunie), p.7.

²⁶² *V. Pârvan. Corespondență și acte*, p.293.

²⁶³ I.M. Marinescu, *O viață supusă destinului*, ed. I. Opreșan, București, Edit. Vestala, 2005, p.177.

²⁶⁴ Recomandarea în *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”*. Rectorat, dos.41/1926, f.104, 128. Procesul verbal nr.24 din 21 martie 1927, pentru recomandarea lui Nicorescu, în *Ibidem*, f.141-144. Raportul semnat de Gh.I. Brătianu în *Ibidem*, dos.1/1927, f.44-45; *Arh.St.Iași, Facultatea de litere și filosofie – corespondență*, dos.4/1926, f.77-78.

Muzeul mai sus amintit, de la 1 septembrie 1943, și fiind înaintat ca șef de lucrări provizor, prin decizia Ministerului Educației nr. 171.529 din 24 septembrie 1943. Ceva mai târziu, în iulie 1946, se publică vacanța conferinței de Limba română și dialectele ei. În aceste împrejurări, consiliul facultății din 26 iulie 1946 alege comisia pentru transfer, alcătuită din Emil Petrovici (președinte), Șt. Pașca și G. Giuglea. Aceasta s-a întrunit la 11 septembrie 1946 și a constatat că nu este caz de transferare, drept pentru care se lărgește comisia cu alți doi membri: Al. Rosetti (București) și D. Simonescu (Iași). În noua formulă, comisia se reunește la 29 octombrie 1946, însă Rosetti va lipsi, recomandând totuși în scris pe D. Macrea, asemenea lui Em. Petrovici, pentru „chemare”. Cu toate că G. Giuglea a optat pentru cooptarea prin concurs, consiliul facultății din 9 decembrie 1946 a recomandat finalmente chemarea lui D. Macrea la conferința amintită²⁶⁵. Abia după șase ani, în 1952, în cadrul altei legislații, acesta va ajunge profesor titular.

Și pentru că tot am amintit mai sus numele lui Ștefan Pașca (1901-1957), chiar și cazul său merită luare aminte. Absolvent al Universității din Cluj și doctor al acesteia (în 1927), cu o specializare la Școala română de la Roma (1927-1929), Șt. Pașca își începe cariera universitară în 1923, ca secretar la Muzeul Limbii Române din Cluj, continuă apoi ca preparator suplinitor la aceeași instituție, asistent suplinitor (din 1926) – titularizat în 1933 – și docent²⁶⁶. Abia în decembrie 1938 va fi ridicat la rang de conferențiar definitiv, însă nebugetar până în aprilie 1941²⁶⁷. Spre sfârșitul acestui an, în cadrul consiliului profesoral, Al. Procopovici propune titularizarea lui Șt. Pașca la catedra de Istoria literaturii române vechi, fiind încadrat astfel prin „chemare”²⁶⁸. Din 1945 va suplini și catedra de Limba română și dialectele ei, în locul lui Al. Procopovici (închis de comuniști într-un lagăr de muncă), post ce va fi declarat vacant în 1947²⁶⁹. În acest context, comisia alcătuită din Em.

²⁶⁵ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.334/1946. În virtutea recomandării, prin decretul 423, publicat în „Monitorul Oficial”, nr.65 din 19 martie 1947, Dumitru Macrea a fost numit de la 20 martie 1947 conferențiar definitiv de Limba română și dialectele ei. Însă din 15 noiembrie 1947 va fi suplinitor la catedra de istoria literaturii române vechi (*Ibidem*, dos.442/1947).

²⁶⁶ Între timp a mai fost lector suplinitor și provizor de limba italiană, dar și suplinitor al lui Sextil Pușcariu.

²⁶⁷ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.184/1940.

²⁶⁸ *Ibidem*, dos.844/1941.

²⁶⁹ „Monitorul Oficial”, nr.20 din 25 ianuarie 1947.

Petrovici, T. Naum și D. Popovici va recomanda ca titular prin transfer pe Șt. Pașca, de la 1 martie 1947²⁷⁰.

O traiectorie oarecum similară a avut-o Ioan Moga, absolvent al facultății de litere din Cluj în 1924, cu un stagiu de specializare ca membru al Școlii Române din Roma (1926-1928), pentru ca la începutul anului 1934 să-și susțină doctoratul cu lucrarea *Campaniile lui Ioan Sobieski și orientarea politică a domnilor Moldovei*, în fața unei comisii alcătuite din I. Lupaș și S. Dragomir. Între timp fusese director al Gimnaziului mixt din Săliște (1928-1929), a fost numit apoi asistent la Institutul de Istorie Națională, a predat la Seminarul Pedagogic Universitar (1934-1938) și la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj (1936-1938), a ținut un curs de Istoria Transilvaniei la Universitate, pentru ca schimbarea de regim din vara lui 1944 să-l propulseze în ierarhia sistemului. Mai întâi a fost delegat ca director la Institutul de Istorie Națională încă din septembrie 1945²⁷¹, pentru ca la numai câteva luni catedra de Istoria românilor să fie declarată vacantă²⁷². În aceste împrejurări, consiliul facultății de litere din Cluj se întrunește la 8 aprilie 1946 și alege comisia de chemare prin transfer – conform art.63, aliniatul 1, din Legea pentru organizarea învățământului superior din 23 mai 1942 –, alcătuită din S. Dragomir (președinte), R. Căndea și C. Daicoviciu. Aproape în mod formal, aceasta își ține lucrările la 4 iunie 1946, recomandând pe I. Moga, iar consiliul se întrunește la 11 iunie 1946, toți cei 11 profesori prezenți votând pentru. Și astfel, prin Decretul 2373/1946²⁷³, Ioan Moga devine titularul catedrei de Istoria românilor, fiind în felul acesta îndreptățit să ocupe direcția institutului mai sus amintit, dar în același timp suplinind și catedra de Istoria Transilvaniei.

Nu lipsită de semnificație este maniera de titularizare a lui Dumitru Todoran (1908-1996), prin „chemare” la catedra de Pedagogie și istoria pedagogiei. Ajuns până la rangul de conferențiar, acesta a fost numit director al Seminarului Pedagogic Universitar din aprilie 1945²⁷⁴, în locul lui Onisifor Ghibu, ținut de comuniști într-un lagăr de muncă. Totodată este numit și suplinitor al catedrei amintite, până în octombrie 1946, când postul vacant este scos la concurs. Într-o primă etapă competiția nu s-a putut ține, lipsind trei din membrii comisiei sub diverse pretexte mai mult sau mai

²⁷⁰ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.54/1947.

²⁷¹ „Monitorul Oficial”, nr.188 din 18 aug.1945.

²⁷² *Ibidem*, nr.72 din 26 martie 1946.

²⁷³ *Ibidem*, nr.191 din 19 august 1946.

²⁷⁴ Mai fusese numit o dată în această funcție, în 1943, pe când universitatea se afla la Sibiu, însă O. Ghibu a refuzat să dea în primire (cf. *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.250/1943; vezi și *Ibidem*, dos.162/1945).

puțin reale (C. Sudețeanu invoca probleme familiale, Liviu Rusu nu a putut termina referatele, iar C. Narly nereușind să vină din motive personale, neprecizate), în realitate însă pentru că se anunțase un contracandidat – Ilie Sulea-Firu (1906-2001)²⁷⁵ – și se prefera republicarea vacanței catedrei și cooptarea prin „chemare” (în conformitate, la acea dată, cu art. 63). În aceste împrejurări, postul liber este din nou publicat²⁷⁶, consiliul profesoral din 26 noiembrie 1946 stabilind comisia de chemare prin transfer (Fl. Ștefănescu-Goangă, L. Blaga, C. Sudețeanu, completată apoi de minister cu I.I. Gabrea din București și V. Pavelcu din Iași). Întruniți la 21 decembrie 1946, electorii au decis chemarea lui D. Todoran, iar consiliul facultății va aproba propunerea cu 10 voturi pentru și o abținere (din 11 prezenți)²⁷⁷.

Pentru Iași putem invoca succesiunea parcursă de Ion Petrovici, cel care ar trebui menționat și pentru faptul că a fost primul doctor în filosofie al unei universități românești²⁷⁸. Deși se crease anume pentru el o conferință de Filosofie generală (ce cuprindea Enciclopedia filosofică, Teoria cunoașterii, Metafizica științifică), a mai apărut însă un candidat, și anume G. Aslan (cu care ne-am mai întâlnit în paginile acestei cărți, un fel de „candidat de profesie”²⁷⁹). În aceste împrejurări, în care consiliul profesoral al facultății desemnase deja o comisie la 29 septembrie 1906 (alcătuită din I. Găvănescul, C. Leonardescu și A.D. Xenopol), la 11 octombrie 1906 ministerul l-a numit deja în acest post pe I. Petrovici și ca atare nu a mai fost nevoie de concurs²⁸⁰. Ulterior, la 7 octombrie 1908, Petrovici este numit docent în specialitatea psihologie, logică și filosofie

²⁷⁵ *Ibidem*, dos.111/1946.

²⁷⁶ „Monitorul Oficial”, nr.269 din 20 noiembrie 1946.

²⁷⁷ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.524/1946. Prin Decretul 134/1947 (publicat în „Monitorul Oficial”, nr.35 din 12 februarie 1947), D. Todoran a fost numit de la 13 februarie 1947 profesor titular la catedra de Pedagogie și istoria pedagogiei din Cluj.

²⁷⁸ Vezi și G. Bogdan-Duică, *Întâia teză română pentru doctorat în filosofie*, în „Revista generală a învățământului”, I, 1905, nr.5, p.322-325.

²⁷⁹ Vezi și *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”*. *Rectorat*, dos.952/1921, 66 file (concursul pentru ocuparea catedrei de Istoria filosofiei antice, etică și sociologie, vacantă la Iași, în urma căruia este recomandat pentru numire G. Aslan; s-a protestat însă contra acestei desemnări, de remarcat fiind memoriul lui Petre Andrei, cel al unor societăți studentești, observațiile lui Ion Petrovici ș.a.); *Ibidem*, dos.955/1921, 53 file (cu procesele verbale privitoare la recomandarea lui G. Aslan, în care se regăsesc intervențiile lui Ibrăileanu, Tr. Bratu, I. Bărbulescu, Tafrați, Găvănescul și Philippide).

²⁸⁰ *Documente din arhive ieșene*, III, p.280-281.

generală²⁸¹, iar de la 15 decembrie 1910 devine profesor suplinitor la catedra de Logică și istoria filosofiei moderne, vacantă prin plecarea lui P.P. Negulescu la București²⁸². Astfel, după numai un an, I. Petrovici va fi numit pe 1 ianuarie 1912 agregat definitiv la catedra pe care a suplinit-o²⁸³, pentru ca în urma raportului favorabil semnat de P.P. Negulescu și S. Mehedinți, Petrovici să fie ridicat prin „chemare” la rangul de profesor, prin decretul regal nr. 891 din 31 martie 1915.

Ceea ce merită totuși acum semnalat este faptul că mai apoi I. Petrovici – care a cam evitat concursurile de-a lungul vieții sale – s-a manifestat mereu ca un potrivnic al numirilor prin „chemare”, explicându-i de pildă, în decembrie 1920, lui Tr. Bratu, când se punea în discuție numirea unui profesor la catedra de Etică și sociologie din Iași, că „la această catedră există *mai mulți candidați* și nu înțeleg să se înlăture metoda comparațiunii, care se obține prin concurs” și că „atunci când s-a încredințat această suplinitură colegului nostru, dl. Găvănescul, a fost un fel de înțelegere între noi (...), ca *concursul* să hotărască rezultatul, arătând care este cel mai destoinic”²⁸⁴. Iar această atitudine și-a manifestat-o în multe alte împrejurări, intrând uneori în polemică chiar cu doi discipoli ai săi, ajunși universitari și colegi la Iași (Petre Andrei și Mihai Ralea), de pildă în toamna lui 1936, cu ocazia „chemării” lui Dan Bădărău - care era conferențiar încă din 1925 - ca titular la catedra de Istoria filosofiei vechi și introducere în filosofie²⁸⁵. Petrovici invocând însă alte opt persoane apte să predea materia respectivă²⁸⁶.

Iar una din acestea era Al. Claudian, care după ce a fost profesor suplinitor de filosofie și franceză pe la diverse licee bucureștene și la Liceul militar din Iași (1922-1929), dar și secretar al Institutului Social Român al lui Gusti (1928-1929), devenise asistent al lui Ștefan Zeletin (de la 1 octombrie 1929) în capitala Moldovei, unde își va lua doctoratul în 1930.

²⁸¹ Cf. adresa nr.67210 din 7 octombrie 1908 (*Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.910 (I)/1908, f.168).

²⁸² *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat*, dos.2/1909, f.429.

²⁸³ *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.913 (II)/1912, f.180 (după ce anterior, prin adresa Ministerului Instrucțiunii nr.6463 din 19 ianuarie 1911, s-a revenit asupra numirii lui Petrovici ca suplinitor, catedra fiind încredințată lui I. Găvănescul, recomandat în unanimitate de profesorii ieșeni (*Ibidem*, f.17)).

²⁸⁴ *Documente din arhive ieșene*, III, p.288.

²⁸⁵ Dosarul „chemării” în *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat*, dos.1611/1936, 26 file.

²⁸⁶ Cf. Procesul verbal al Consiliului facultății din 10 noiembrie 1936, în „Revista critică”, XI, 1937, p.51-83.

Ulterior a suplinit pe mai mulți universitari ieșeni, predând Istoria filosofiei vechi și medievale, Sociologie, logică și psihologie, pentru ca abia în 1940 să fie numit conferențiar de Logică prin concurs, deși nu tocmai spre mulțumirea lui. Scriindu-i încă de prin ianuarie 1937 lui Tudor Vianu despre „conferința care mi-ar fi oarecum destinată”, îi relata totodată o sumă de insatisfacții, gândindu-se chiar să părăsească mediul universitar²⁸⁷. Nu a fost însă așa, vechea conferință de filosofie a lui Dan Bădărău transformându-se într-una de Logică și etică, universitarii ieșeni insistând ca Al. Claudian să se prezinte la concurs, pe care – evident – îl va câștiga. Împrejurările au împins însă lucrurile altfel, după sinuciderea lui Petre Andrei, Claudian fiind „chemat” la catedra de Sociologie²⁸⁸, unde a funcționat până la desființarea ei, în 1948, când s-a transferat la facultatea de medicină din Iași, la catedra de Psihologia copilului normal și patologic, ulterior fiind trecut în cercetare, în cadrul filialei Iași a Academiei RPR.

Cam în aceeași manieră s-au derulat lucrurile și cu Dan Simonescu, care va ocupa la începutul anului 1943, prin „chemare”, catedra de Istoria literaturii române vechi, la propunerea lui Ilie Minea²⁸⁹, după ce parcursese cam toate treptele didactice: a fost asistent al lui N. Cartoian (din 1927) la București, din 1931 conducea secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei, în 1938 și-a susținut doctoratul, în 1939 a fost numit profesor suplinitor la Școala de arhivistică și paleografie din București, iar din 1941 i se încredințase suplinitura catedrei la care acum a devenit titular, având totodată lucrări valoroase și reale calități de pedagog. La fel pot fi invocate și promovările lui Alex. Ieșan, C. Balmuș, Romulus Căndea²⁹⁰, Ștefan Ciobanu²⁹¹, Nicolae Grămadă²⁹², Ștefan Bârsănescu²⁹³, Petre Caraman²⁹⁴, V. Pavelcu²⁹⁵, Neculai Bagdasar²⁹⁶ ș.a.

²⁸⁷ *Scrisori către Tudor Vianu*, II, ed. Maria Alexandrescu Vianu și Vlad Alexandrescu, București, Edit. Minerva, 1994, p.72.

²⁸⁸ *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat*, dos.2092/1941, 10 file. Raportul de „chemare” a fost semnat de A. Ieșan, Dan Bădărău și A. Oțetea.

²⁸⁹ Lucian Nastă, *Corespondență și acte din Arhiva Universității Iași*, în vol. *Ilie Minea (1881-1943)*, ed. Al. Zub, Iași, Edit. Universității „Al.I. Cuza”, 1996, p.186-188.

²⁹⁰ Acesta era deja profesor la facultatea de teologie din Cernăuți încă din 1919, la catedra de Istoria bisericească universală și statistică bisericească; trecerea la facultatea de litere s-a făcut prin „chemare”, începând cu 1 noiembrie 1922 (cf. „Monitorul Oficial”, nr.212 din 28 decembrie 1922).

²⁹¹ El era încă din 1927 titularul catedrei de Istoria literaturii române a Universității din Iași, fiind „chemat” la București ca efect al legii din 4 noiembrie 1938, devenind astfel al doilea titular al catedrei ilustrate de Nicolae Cartoian.

Au existat și cazuri când „chemarea” s-a făcut unor personalități *hors catedra*, așa cum s-a întâmplat cu Basil Munteanu (1897-1972), deși formal s-a îndeplinit măcar condiția unei supliniri prealabile. Absolvent al Universității din București și apoi bursier al Școlii Române de la Paris, Munteanu va renunța la „beneficiile”, dar și obligațiile ce-i reveneau din această ultimă calitate, luându-și destinul în propriile mâini în capitala Franței. Aici se va lăsa furat de studiile de literatură comparată, publicând în periodice de prestigiu, precum „Revue de littérature comparée”, „Gazette de Prague”, „L’Europe centrale” ș.a. Din acest motiv, și-a amânat nepermis de mult trecerea unui doctorat la Paris, ceea ce-l împiedica să obțină din vreme un post universitar (pe care, poate, nici nu l-a dorit prea mult, preferând diverse îndeletniciri cărțurărești la Paris, decât a fi universitar în România). În zadar se străduiau o serie de profesori din țară să-i impună și un anume pragmatism, Basil Munteanu rămânând multă vreme insensibil la astfel de provocări. În iulie 1931, Sextil Pușcariu îi scria acestuia că „oricât de justificată e dorința d-tale de a împlini integral programul de lucru pe care ți l-ai propus, nu e rău să ții seama și de ocaziile favorabile care ți-ar putea procura, acasă, împrejurările prielnice pentru o rodnică activitate. Mi se pare că o asemenea ocazie se va prezenta în curând la Universitatea din Cernăuți, unde a doua catedră de filologie romanică, devenită vacantă după moartea lui E. Herzog, s-a schimbat în catedră de limbă și literatură franceză. Dacă gândul de a trece câțiva ani pe la Cernăuți te ademenește, m-aș putea interesa mai de aproape de intențiile foștilor mei colegi din Bucovina”²⁹⁷. Iar în decembrie 1934 chiar îi mărturisea că l-ar dori la Cluj, „unde poate și d-ta te-ai simți mai bine decât la București”; însă pentru acest lucru îi cere doctoratul. Era o mai veche obsesie a lui Pușcariu de a aduna la Cluj tot ceea ce e mai valoros intelectual (ca și în cazul lui Blaga, dar nu numai), pentru că „mai mult decât la orice țin la Universitatea pe care am nășit-o și aș fi bucuros să putem alege din cât mai mulți pe cel mai bun”²⁹⁸.

²⁹² Fusese conferențiar de Științe auxiliare la Cernăuți, iar prin decretul nr.3646 din 30 octombrie 1940 a fost încadrat profesor la Universitatea din Iași.

²⁹³ *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat, dos.1698/1937, 88 file; Ibidem, dos.1981/1940, 10 f.*

²⁹⁴ *Ibidem, dos.2093/1941, 44 file.*

²⁹⁵ *Ibidem, dos.2263/1943, 45 file.*

²⁹⁶ *Ibidem, dos.2187/1942, 27 file.*

²⁹⁷ Basil Munteanu, *Correspondențe*, Paris. Edit. Ethos, 1979, p.631.

²⁹⁸ *Ibidem, p.635.*

Pe aceleași coordonate se situau și alții, la 23 decembrie 1934 N. Cartoian scriindu-i de pildă lui Munteanu: „Te urmăresc cu simpatie caldă și cu deosebit interes. Noi, prietenii d-tale de aci, vom face tot ce va fi posibil, la timpul oportun, ca temeinica d-tale pregătire și munca frumoasă desfășurată până acum să devină utile pentru cultura și învățământul nostru superior; dar cum împrejurările nu stau totdeauna în mâna noastră, e bine să faci efortul supremă a doctoratului”²⁹⁹. De altfel, de mai multe ori s-a pus problema creării unei conferințe la București pentru Basil Munteanu, însă s-a tot amânat acest lucru până la obținerea titlului invocat, pentru că altfel postul înființat ar fi fost ocupat de alții, abilitați printr-o asemenea diplomă. Mai apoi, la începutul lui noiembrie 1936, în cadrul consiliului facultății din București, s-a propus de către Ch. Drouhet crearea unei conferințe de Literatură comparată, anume pentru Munteanu – pe care de altfel îl vedea succesor la catedra lui –, lucru acceptat de toți profesorii.

Cu toate acestea, postul nu s-a regăsit în bugetul facultății, așa încât cooptarea s-a amânat pentru o dată ulterioară. Însă în primăvara lui 1939, B. Munteanu a fost ales membru corespondent al Academiei Române, iar la mai puțin de un an moare și Charles Drouhet, titularul catedrei de Limbă și literatură franceză. Această ultimă situație pune în discuție mai întâi necesitatea suplinirii catedrei! Era o regulă ca în primul rând unul din profesorii facultății, care predă o materie înrudită, să suplinească, aceștia fiind Al. Marcu și G. Oprescu. Însă ambii și-au declinat asumarea unei atari responsabilități, având la rândul lor prea multe obligații, Oprescu recomandând pentru acest lucru pe Basil Munteanu. Candidatura este susținută în consiliul profesoral și de D. Caracostea, Al. Marcu, Al. Rosetti și Scarlat Lambrino, invocându-se faptul că și fostul titular Drouhet l-ar fi dorit pe Munteanu la universitate, iar în plus acesta era și membru corespondent al Academiei. În acest context, la recomandarea facultății, ministrul Petre Andrei încredințează la 19 ianuarie 1940 suplinirea lui Basil Munteanu, declanșând totodată și procedurile de vacantare a catedrei, pentru ocuparea prin concurs.

Între timp, Munteanu este numit și consilier cultural pe lângă Ambasada Regală română din Paris, însă își deschide cursul la 7 februarie 1940, după care pleacă în capitala Franței, de unde revine la 10 mai 1940. În competiția pentru ocuparea catedrei amintite se mai înscriu doi candidați, Pius Servien și Nicolae Șerban. Acesta din urmă era deja profesor titular de Limba și literatura franceză la Universitatea din Iași (din 1922), cu o activitate intensă și meritorie în direcția promovării

²⁹⁹ *Ibidem, p.257.*

francofoniei la noi – printre altele, fondator și director al revistelor „Lutetia. Organe d’amitié franco-roumaine” și „Gallia. Revue d’études françaises”, organizator și coordonator al Universității Libere Latine (din 1933)³⁰⁰ etc –, dar și cu o producție scriitoricească oarecum semnificativă, nu însă lipsită de critici bine întemeiate³⁰¹. În ceea ce-l privește pe celălalt, Pius Servien – pe numele său real Șerban Coculescu (1902-1959) –, acesta era fiul lui Nicolae Coculescu (1866-1952), și el profesor universitar și director al Observatorului Astronomic din București. Departe însă de orice suspiciune care să implice nepotismul, Pius Servien a avut o evoluție intelectuală de-a dreptul meritorie. Absolvent al Liceului „Saint-Louis” din Paris (1917), se va înscrie la facultatea de litere de la Sorbona, unde își va susține doctoratul în 1930, cu o lucrare devenită apoi de referință: *Les rythmes comme introduction physique à l’esthétique*³⁰². La 27 februarie 1940, acesta va depune o cerere la facultatea de litere din București pentru a ocupa catedra de Limba și literatura franceză, însă candidatura lui nu a fost luată în discuție, întrucât lipseau mai multe acte necesare din dosar, iar Servien se afla atunci în Maroc, urmând ca tatăl său să se ocupe de formalități, ceea ce se pare că nu a reușit³⁰³. Problemele au apărut însă din partea lui Nicolae Șerban, titularul catedrei similare de la Iași (dar care acum locuia permanent la București), care solicitase transferul, deși postul îl obținuse în

³⁰⁰ Vezi, de pildă, A.G. Stino, *Cursurile de vară de la Brașov*, în „Patria”, Cluj, XVI, 1934, nr.163 (10 iulie), p.1-2; Ilie Dăianu, *Universitatea latină din Brașov*, în „Națiunea română”, X, 1936, nr.193 (30 aug.), p.2.

³⁰¹ Printre altele, autor al volumelor: *Leopardi et la France. Essai de littérature comparée*, Paris, E. Champion, 1913; *Alfred de Vigny et Frédéric II. Étude d’influence littéraire*, Paris, E. Champion, 1920; *Pierre Loti. Sa vie et son oeuvre*, Paris, Les presses françaises, 1924; *Un frère de Pierre Loti*, Paris, Librairie Latine, 1936; *Histoire de la littérature française au XVIIIe siècle*, Jassy, Edit. Lutetia, 1936, 386 p.; *Racine en Roumanie*, București, Edit. Lutetia, 1940; sau traducător: *Les plus belles poésies françaises*, Jassy, Edit. Lutetia, 1933; Marie, Reine de Roumanie, *Histoire de Ma Vie*, traducere din engleză în franceză de N. Șerban, Paris, Edit. Plon, 1938 etc. Vezi criticile aduse de F. Baldensperger, în „Revue critique d’histoire et de littérature”, Paris, vol. 88, 1921, p. 215; Edmond Jaloux, în „Les Nouvelles Littéraires”, din 20 septembre 1924 ș.a.

³⁰² Pius Servien, *Les Rythmes comme introduction physique à l’esthétique. Nouvelles méthodes d’analyse et leur application notamment à la musique, aux rythmes du français et aux mètres doriens. Avec une remarque de Paul Valéry*, Paris, Edit. Boivin, 1930, 208 p.

³⁰³ Cf. Ion Deaconescu, *Cântecul amintirii: Pius Servien*, în „Manuscriptum”, X, 1979, nr.4, p.121-122; textul cererii a fost publicat în Mircea Anghelescu, *Pius Servien – Basil Munteanu: avatarii unui concurs la Universitatea din București*, în „Manuscriptum”, XII, 1981, nr.3, p.99-102.

urma împrejurării tragice a decesului lui N.I. Apostolescu, cel care de fapt câștigase prin concurs, în vreme ce Șerban fusese atunci surclasat.

În acest context, solicitarea de transfer a lui Șerban a fost analizată de o comisie numită de Minister, din care făceau parte Ilie Bacinschi (Cernăuți), Sextil Pușcariu (Cluj) și G. Oprescu (București), celui din urmă încredințându-i-se sarcina de a întocmi raportul. Acesta, fără a contesta o serie de cercetări ale lui Șerban (îndeosebi prin disertația lui doctorală: *Leopardi și Franța*), nu-i găsea o prea bogată activitate în câmpul științei. Deși avusese „succes de librărie” cu câteva gramatici franceze și manuale, nu i se pot recunoaște merite în cercetare. În plus, în ultimii ani nu crease mai nimic. Ca atare, Oprescu propune să nu se accepte transferul lui Șerban, iar consiliul profesoral acceptă raportul cu 12 voturi pentru, în vreme ce 8 au fost contra, susținându-l pe Șerban³⁰⁴. Asta presupunea însă trecerea la susținerea unui concurs, ceea ce l-ar fi avantajat, prin atuurile pe care le avea deja, pe N. Șerban. În aceste împrejurări, s-a mers pe soluția cooptării lui B. Munteanu prin „chemare” și a numirii prin decret, așadar fără concurs. Modalitatea a fost oarecum facilitată și de faptul că noul ministru al Educației era D. Caracostea, care va „stimula” rapidă emitere a decretului-lege³⁰⁵ prin cointeresarea și altor forțe, procedând aidoma în cazul altor două catedre la facultățile de drept și de științe. La scurt timp însă s-a instaurat regimul legionar, iar N. Șerban înaintea noului ministru al Educației mai multe Memorii, în urma cărora „Comisia pentru revizuirea situației membrilor corpului didactic universitar” a propus anularea numirii lui Basil Munteanu, care va fi demis de ministrul Traian Brăileanu³⁰⁶. Stabilizat definitiv în Franța, din 1946, B. Munteanu a contribuit enorm la valorificarea literaturii române în spațiul occidental³⁰⁷.

Mai simplu s-au petrecut lucrurile cu cooptarea lui Șerban Cioculescu la Iași, în 1946, în locul lui Călinescu care se transferase la București un an mai devreme. Așa cum îi relatează Cioculescu lui Tudor Vianu (cel care i-a dat imboldul principal în această direcție), îndemnul au venit și din partea lui C. Balmuș și Mihai Ralea. Așadar, cu astfel de protectori, mecanismul i s-a părut simplu, la 25 mai 1946 susținând două

³⁰⁴ Cf. Mircea Anghelescu, *Op.cit.*, p.97. Vezi și Ioan Hudiță, *Jurnal politic*, I, ed. Dan Berindei, Iași, Edit. Institutul European, 1998, p.44, 177, 290-291.

³⁰⁵ Raportul și decretul-lege de numire a lui Munteanu s-au publicat în „Monitorul Oficial”, nr.178 din 3 august 1940 și nr.179 din 5 august, fiind numit titular de la 1 septembrie 1940.

³⁰⁶ Pentru toate acestea vezi îndeosebi Mircea Anghelescu, *Op.cit.*, p.95-105.

³⁰⁷ Asupra lui vezi Cristian Fl. Popescu, *Basil Munteanu, contemporanul nostru. Studiu monografic*, București, Edit. Muzeul Literaturii Române, 2003.

probe practice (pentru a dovedi calitățile didactice, întrucât venea din afara universității), apoi peste două săptămâni s-a întrunit consiliul facultății, care i-a dat votul în unanimitate, deși Dan Simonescu a articulat câteva obiecții, ce vizau ideea promovării prin concurs, nu prin chemare. La finele lunii mai, „chemarea” a trecut prin senat, iar la 8 iulie 1946 a apărut în „Monitorul Oficial” raportul redactat de G. Călinescu. La 13 iulie decretul a fost semnat de ministru, apoi de rege la 22 iulie³⁰⁸.

Un alt caz de promovare *hors catedra* este cel al lui Virgil Vătășeanu (1902-1993), cu care vom și încheia acest gen de exemplificări. Acesta și-a început studiile universitare de filosofie și litere la Praga (1920-1921), și le-a continuat apoi la Viena și Cluj (până în 1925), terminând între timp și studiile juridice la București (1923), pentru ca apoi să se preocupe de istoria artelor, trecându-și doctoratul în capitala Austriei, în 1927, cu celebrul Josef Strykowski. După un stagiul la Școala Română din Roma (1930-1931), devine bibliotecar-șef la BCU Cluj, fiind apoi detașat ca secretar permanent al Școlii mai sus amintite din capitala Italiei, între 1934-1936 și 1938-1946. În ianuarie 1947 se publică vacanța catedrei de Istoria artelor din Cluj³⁰⁹, iar consiliul facultății alege comisia pentru chemare prin transfer, formată din L. Rusu, R. Căndea, Y. Auger, P. Constantinescu-Iași și I.D. Ștefănescu, ultimii doi lipsind însă. Pentru ocuparea acestei catedre erau vizati, ca îndeplinind condițiile, Al. Busuioceanu și V. Vătășianu. Primul era conferențiar de istoria artelor la Universitatea din București (și fost director al Școlii Române din Madrid), dar se mai afla încă în Spania, unde de altfel a și fost numit profesor de limba română la Universitatea din Madrid, nemaifiind interesat să se înscrie la concurs. A rămas așadar un singur candidat, Vătășianu, care în urma raportului întocmit de Liviu Rusu a fost „chemat” la catedra amintită³¹⁰.

Alții au profitat de această procedură pentru a se muta de la o universitate la alta. Dimitrie Gusti, de care ne-am ocupat deja mai sus, după ce a fost numit profesor la Iași în 1910, se va transfera cu toate drepturile la catedra de Etică, estetică și sociologie a Universității din București, de la 1 noiembrie 1920. Theodor Capidan, profesor titular la catedra de Lingvistică generală în raport cu limbile balcanice de la Cluj (1924-1937), a trecut prin

³⁰⁸ *Scrisori către Tudor Vianu*, II, ed. Maria Alexandrescu Vianu și Vlad Alexandrescu, București, Edit. Minerva, 1994, p.296.

³⁰⁹ „Monitorul Oficial”, nr.20 din 25 ianuarie 1947.

³¹⁰ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.51/1947. Prin decizia Ministerului Învățământului nr.97090 din 6 mai 1948 (“Monitorul Oficial”, nr.90/16 aprilie 1948), Virgil Vătășianu a fost numit profesor titular la catedra de Istoria artelor din Cluj.

„chemare” la Universitatea din București, deși acesta ajunsese profesor în Ardeal mai mult la insistențele lui Sextil Pușcariu, cel din urmă apelând în 1921 la sprijinul lui Ioan Bianu: „pe la București se fac niște încercări ca să nu-l ducă pe Capidan (...) ca să ajungă altul aici [la Cluj]. Pentru *Dicționarul* nostru ar fi o lovitură strașnică, căci acu el a rămas în spatele lui și a lui Lacea. (...) Te rog foarte mult să pui o vorbă la minister (...) ca să-i dea lui Capidan bună pace și să-l lase aici, unde are un mediu științific potrivit și unde *face ispravă bună*”³¹¹. Deși era profesor titular la Cernăuți, Alexandru Procopovici (1884-1946) s-a transferat la Cluj de la 1 octombrie 1938 prin „chemare”, la catedra de Lingvistică. Și poate nu întâmplător, un rol important în această schimbare l-a avut și faptul că întreținuse de-a lungul vremii excelente relații cu Sextil Pușcariu³¹², care a și fost artizanul acestui transfer.

Însă faptul că cineva era titular în provincie și dorea să se transfere în București nu era un lucru tocmai ușor de realizat. Poate că în acest caz „jocul” de a câștiga adeziunea unor electori era și mai complicat, iar confruntarea din umbră pentru ocuparea – de pildă – a catedrei de Limba și literatura greacă din capitală ar fi suficient de semnalat, prin implicarea lui C. Balmuș (de la Iași), Șt. Bezdechi (de la Cluj) și D. Mermeliuc (de la Cernăuți)³¹³. Cel dintâi fusese conferențiar (1932-1937)³¹⁴, apoi titular la limba greacă (1937-1948), devenind și decan pentru scurtă vreme (1944) la Iași, însă nereușind să ajungă în capitală decât în 1948, când se transferă ca șef al catedrei de Limbi clasice, și asta mai ales datorită noilor împrejurări politice de care a știut să profite din plin³¹⁵. De altfel, între 1950-1952 va fi și rector al Universității din București, iar din 1949 era deja membru al Academiei RSR, singura lui realizare cărturărească cât de cât importantă

³¹¹ *Scrisori către I. Bianu*, III, p.586.

³¹² De pildă, ca director al „Revistei filologice” de la Cernăuți, Procopovici dedicase întreg nr.1-2/1927 al publicației lui Sextil Pușcariu, ca fondator al școlii filologice din Cernăuți.

³¹³ *Vezi Scrisori către Al. Rosetti (1916-1968)*, ed. Al. Rosetti, București, Edit. Minerva, 1979, p.20-21.

³¹⁴ Pentru definitivarea lui ca conferențiar vezi *Arh.St.Iași, Universitatea „A.I. Cuza”*. *Rectorat*, dos.1609/1936, 53 file.

³¹⁵ Printre altele, Ion Istrati notează că Balmuș a susținut la Iași, după 1945, „acordarea mai multor și mai benevolente sesiuni extraordinare de examene pentru acei studenți întârziati cu învățământul din cauza persecuțiilor fasciste”; la fel de binevoitor a fost cu unii lideri PCR și soțiile acestora, care își susțineau bacalaureatul etc, drept pentru care a și fost răsplătit prin transferul la București (Ion Istrati, *Jurnal strict confidențial*, ed. Georgeta Istrate, Iași, Edit. Junimea, 1982, p.74-75).

fiind disertația doctorală: *Étude sur le style de Saint Augustin dans „Les Confessions” et la „Cité de Dieu”* (Paris, 1930).

Această manieră de cooptare – prin „chemare” – a generat de-a lungul vremii suficiente dezbateri pro și contra, fiind mereu raportată la filiera concursului. O mostră de acest fel poate fi invocată în cazul lui Nicolae Corivan (1904-1979). Absolvent al facultăților de litere și de drept de la Iași, cu un doctorat în istorie tot aici (în 1935), membru al Școlilor Române de la Paris și Roma (1928-1930 și 1933-1935), multă vreme profesor secundar titular (1931-1944, din septembrie 1941 la Liceul „Spiru Haret” din București), dar din 1941 și conferențiar de Istoria românilor la facultatea de litere din Odessa (secția română), în februarie 1943 N. Corivan a candidat la conferința de Istoria românilor din București, alături de alți câțiva. Nu reușește, deși a obținut media 19,16.

În toamna aceluiași an este publicată vacanța conferinței de Istoria românilor la Universitatea din Iași³¹⁶. Conform uzanțelor, este stabilită comisia care trebuie să decidă dacă se va aplica principiul „chemării” sau se va organiza concurs. Întrunită la 8-9 martie 1944, la Iași, comisia – alcătuită din Ioan Lupaș (președinte), P. Nicorescu, A. Oțetea, C.C. Giurescu și Al. Boldur – a luat în dezbatere acest aspect de procedură. Lupaș opinează că pentru chemare la această conferință ar trebui să fie luate în considerare patru persoane: N. Bejenaru (suplinitorul de până atunci al conferinței), I. Ionașcu, Ilie Corfus și N. Corivan. Ultimii doi se prezentaseră anterior și la concursul pentru conferința similară de la Universitatea din București, unde au obținut media peste 19. În consecință, Al. Boldur propune să fie chemat N. Corivan, ținând cont de rezultatele obținute cu ocazia concursului din capitală și de valoarea contribuțiilor lui științifice. De partea cealaltă se situează C.C. Giurescu, care susține să se organizeze concurs și să nu se apeleze la „chemare”. În acest context, Ioan Lupaș arată că „din o seamă de experiențe, foarte puțin folositoare prestigiului universitar, a rămas convins că concursul nu prezintă suficiente garanții pentru recrutarea profesorilor sau conferențiarilor”. De aceea, el este pentru chemare, deoarece trebuie să existe și raporturi cordiale între cel pus într-un post și restul corpului universitar; prin concurs s-ar ajunge să fie cooptat cineva care nu e agreat de profesorii colegi, devenind astfel o sursă de conflicte³¹⁷.

³¹⁶ „Monitorul Oficial”, nr.265 din 12 noiembrie 1943.

³¹⁷ *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat*, dos.2366/1944, f.12. (Sub această cotă se află de fapt întregul dosar de recomandare a lui N. Corivan ca titular la conferința amintită).

În virtutea unui asemenea argument s-a decis finalmente „chemarea” lui Corivan, însă cu condiția să fie supus unei probe didactice, întrucât acesta nu provenea din corpul profesoral. Chemarea s-a făcut pe baza raportului favorabil al lui Al. Boldur și a probelor practice, la care Corivan a obținut nota 18,60. În acest context, comisia s-a întrunit la 9 martie, recomandând pe N. Corivan pentru a fi chemat ca titular la conferința amintită, concluzie la care aderă și C.C. Giurescu, însă solicită să se noteze în subsolul procesului verbal că „e de preferat *concursul*”³¹⁸. Este acest exemplu o mostră de procedură, am putea zice hibridă, care oferă și alte argumente în favoarea unei asemenea căi de a pătrunde în Universitate.

Pe de altă parte, unii au întâmpinat o dârză opoziție în încercarea lor de a promova pe o asemenea filieră. George Pascu (1882-1951), multă vreme bibliotecar și apoi director al Bibliotecii Universitare din Iași (1908-1922 și 1927-1932), cu ocazia recomandării lui ca profesor titular la catedra de Istoria literaturii române vechi și dialectologie română, în mai 1921, a întâmpinat o aprigă rezistență din partea lui Traian Bratu, care s-a declarat împotriva folosirii art. 81 pentru acesta, declarativ „din principiu”, însă și cu alte motive³¹⁹. Deși Pascu se bucura de un raport deosebit de favorabil din partea lui Al. Philippide, se dorea organizarea unui concurs în cadrul căruia candidatul să fie examinat de Ov. Densusianu și Sextil Pușcariu, pe care G. Pascu îi combătea de vreo 15 ani³²⁰.

Însă așa cum am sugerat deja, totul făcea parte dintr-o ingenioasă mașinărie, în care de cele mai multe ori negocierile lăsau loc compromisurilor. Este tocmai ceea ce surprinde Garabet Ibrăileanu într-o epistolă adresată în ianuarie 1921 lui Paul Zarifopol, vizat de cel dintâi pentru o catedră la Iași³²¹, având promisiunea lui Al. Philippide de a-l susține într-o asemenea inițiativă. Însă șansele au devenit minime întrucât „cărțile” erau făcute după un alt algoritm, cunoscut de toată lumea, iar campania lui Ibrăileanu eșuase în „lupta pe care am dus-o cu câțiva colegi,

³¹⁸ *Ibidem*, f.15. Corivan a rămas conferențiar până în 1967, când se va transfera ca profesor la Institutul Pedagogic din Suceava.

³¹⁹ Vezi și „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucției”, noiembrie 1922, p.735-750.

³²⁰ Cf. *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat*, dos.37 (978)/1921, f.129.

³²¹ Tot lui Ibrăileanu i s-a adresat pentru catedra de istoria literaturii vechi și dialectologie română și Dimitrie Caracostea, încă din 21 septembrie 1920. Mai mult chiar, acesta din urmă a făcut și o vizită la Iași, pentru a vorbi cu profesorii de aici, care i-au comunicat că pentru acest post era vizat George Pascu, chiar dacă mai apăruseră și alți pretendenți (P.V. Haneș). Vezi și *Scrisori către Ibrăileanu*, IV, ed. Mihai Bordeianu, București, Edit. Minerva, 1982, p.43-44.

care au găsit de cuviință să recomande pe un d. Aslan, profesor în locul lui Gusti, cu articolul 81 (un faimos articol), adică deodată profesor, fără concurs! Trist e că și Philippide a iscălit, în schimbul făgăduinței că inițiatorii numirii lui Aslan îi vor da (lui Ph.) voturile pentru elevul lui, Pascu. Ph. a făcut, deci, tranzacții și diplomație! Și iată ce se pregătește: acest Aslan (o nulitate) le trebuie unora de aici ca să-și înjghebe o gașcă. După Aslan (dacă e numit) vine rândul unuia Șerban, la catedra de franceză! (...) Sunt câteva neregularități de formă, au protestat profesorii universitari, au protestat studenții. Să vedem...³²². Însă rezultatele finale vor fi tocmai cele intuite de autorul epistolei: atât George Pascu, cât și Nicolae Șerban vor ocupa pozițiile distribuite anterior, în urma înțelegerilor dintre diverșii electori. Primul va deveni titularul catedrei de Istoria literaturii române, celălalt fiind numit profesor titular de Limba și literatura franceză de la 1 noiembrie 1922. În ce-l privește pe Garabet Aslan, acesta va ajunge în cele din urmă la Universitatea din București, e drept, doar ca suplinitor.

Din numeroasa cazuistică a „înțelegerilor” prealabile mai amintim aici titularizarea lui Ioan Aurel Candrea (1872-1950) la Universitatea din București, la 1 iulie 1927, după o „așteptare” de cinci ani pe postul de conferențiar, însă nu fără zbaterele protectorului său, Ov. Densușianu³²³, așa cum rezultă și dintr-o epistolă a lui Tache Papahagi către Al. Rosetti, din 7 noiembrie 1926³²⁴, și nici fără negocieri. Într-adevăr, în urma recomandării comisiei alcătuite din Ov. Densușianu, N. Iorga, I. Bianu, D. Evolceanu, R. Ortiz și Ch. Drouhet, Candrea a fost numit profesor titular la catedra de Dialectologie și folclor romanic (creată prin transformarea conferinței de Filologie romanică), aranjamentele anterioare pentru obținerea adeziunii comisiei fiind destul de complicate: Ioan Bianu a cerut înființarea a două catedre, de Literatură română veche (pentru N. Cartoian) și de Literatură

³²² Paul Zarifopol în *corespondență*, ed. Alexandru și Radu Săndulescu, București, Edit. Minerva, 1987, p.147.

³²³ Ioan-Aurel Candrea a urmat cursurile facultății de litere din București (din 1892), iar între 1895-1902 s-a specializat la Paris, la École Pratique des Hautes Études. În capitala Franței a cunoscut pe Ov. Densușianu, legându-se între ei o lungă și trainică prietenie. Tot la Paris a cunoscut pe Sextil Pușcariu. Apoi a fost profesor de franceză la Liceul din Craiova (1903-1904), apoi pe la licee din București (1904-1913). Tot datorită susținerii lui Densușianu, Candrea a fost numit în 1913 conferențiar. Asupra lui vezi Florica Dumitrescu, *I.A. Candrea – profesor al Universității din București*, în „Analele Universității București”. Limba și literatura română, 1973, nr.2, p.163-168.

³²⁴ *Scrisori către Al. Rosetti (1916-1968)*, p.323.

modernă românească și folclor (pentru D. Caracostea)³²⁵, în vreme ce Densușianu a mai cerut pentru Tache Papahagi (asistent al acestuia din 1920 la Filologie romanică cu specială privire la limba română, adică, după expresia lui Papahagi, „nici cal, nici măgar”) o conferință de Filologie și etnografie românească³²⁶.

Acestea ar fi câteva elemente menite a circumscrie cât de cât sugestiv filiera cooptării în mediul universitar prin „chemare”, în general fiind maniera cea mai eficace de promovare ce nu presupunea competiția cu alți contracandidați, dar nici trauma confruntării directe cu o comisie în care unanimitatea impunea o gamă diversă și adeseori aleatorie de atuuri.

b) Concursul

Concursul joacă rolul unui principiu de ierarhizare și excludere. În cadrul acestuia, meritul și capacitatea ar trebui să fie determinante, iar cel care a acumulat cât mai multe atuuri intelectuale s-ar cuveni de regulă să fie cooptat. Însă în toată această mașinărie aparent simplă și logică a concursului intervin cel mai adesea o serie de factori perturbatori, de natură subiectivă sau obiectivă. Pe de altă parte, cel mai adesea posturile universitare și concursurile devin obiect de dezbatere fie prin conținutul lor (poziția ierarhică a disciplinei), fie prin calitatea competitorilor, fie uneori prin divergențele din chiar interiorul comisiei.

Totodată, mereu și mereu competițiile deschise au presupus și o mare doză de arbitrar, ce ținea de componența comisiei (simpatiile ori antipatiile dintre membrii acesteia), de bunele intenții ale raportorilor și chiar de priceperea lor, calitățile didactice ale candidaților și disponibilitatea lor în zilele concursului etc. De asemenea, competițiile aveau niște proceduri prinse în articole de lege, cu o anume strictă succesiune: după publicarea vacanței postului respectiv (profesor sau conferențiar), Ministerul stabilea comisia de examinare, cu un președinte numit; unul din membri redacta raportul asupra activității științifice a candidatului ori candidaților (în prealabil, competitorii depuseseră la dosar un memoriu de activitate și câte trei exemplare din studiile lor de

³²⁵ La catedra lui Bianu, care ar fi trebuit să iasă la pensie, râvneau atât Cartoian, cât și Caracostea, ambii deja conferențieri. Pentru a evita o posibilă viitoare concurență între cei doi, Bianu dorea să-i „aranjeze” pe amândoi, propunând crearea a două catedre destinate special pentru ei.

³²⁶ *Scrisori către Al. Rosetti (1916-1968)*, p.232.

specialitate, în general cărți), care trebuia contrasemnat de alți doi membri; apoi, comisia se întrunea la o dată în prealabil stabilită, verifica actele depuse la dosar și audia raportul; în cazul în care documentele erau în regulă, iar concluzia raportului evidenția că sunt îndeplinite condițiile de concurs, se trecea la verificarea prin intermediul unui colocviu; acesta din urmă se desfășura în mod public, de regulă în Aula universității dacă miza era mare, fiecare membru al comisiei punând întrebări candidaților și hotărând în cele din urmă calificativul și promovarea în etapa următoare; cei admiși la colocviu urmau să țină „lecțiile publice”, două la număr; cu o zi înainte se anunța subiectul propus a fi dezvoltat ca lecție, iar prelegerea trebuia să se încadreze într-o oră și un sfert; ulterior, comisia analiza prestația candidatului, hotărând o notă; în funcție de ierarhia rezultată între competitori, comisia „recomandă” pe cel mai bine plasat pentru a ocupa postul scos la concurs (în cazul unei catedre nu putea fi recomandat decât ca profesor agregat, abia după trei ani de activitate didactică putând fi promovat), recomandare ce trebuia apoi trecută prin consiliul profesoral și senatul universitar, înainte de a ajunge la minister.

În acest context, pentru a ajunge la Universitate este indispensabil de a câștiga favorurile câtorva „electori” puternici și influenți care antrenează și adeviziunea altor colegi, cu alte cuvinte nu este suficient să-ți dovedești capacitatea și calitățile științifice, ci este nevoie să ai și susținători, protectori. Este de altfel și sfatul de căpetenie („lecție”) ce i se dă lui N. Iorga, din partea socrului său Vasile Tasu, în aprilie 1891, când îi comunica că se va scoate o catedră universitară la concurs (Istoria universală critică), la Iași, unde titular fusese N. Ionescu: „Cu Hasdeu nu e bine să te sfădești, că ți-l faci dușman; știi că el face ce voiește în minister”; „ceea ce-ți poate face Hasdeu ca dușman poate fi ireparabil”³²⁷. Iar învățămintele de acest fel au tot continuat, la fel cum Tasu a fost neobosit pentru a asigura un viitor ginerelui său, dându-i sfaturi în ce privește relațiile lui Iorga cu oamenii marcanți ai epocii, urmărind și influențând apoi chestiunea concursului la catedra de istorie universală din București, motiv pentru care apelează personal la Take Ionescu, B. P. Hasdeu, T. Maiorescu, I. Negruzzi, D.A. Sturdza, A. D. Xenopol, I. Caragiani, Ionescu-Gion ș.a.

De asemenea, bunăoară, la Cluj, prin anii '30 era practic imposibil de a obține un scrutin pozitiv fără consimțământul lui Florin Ștefănescu-Goangă, profesor la catedra de psihologie experimentală din

³²⁷ *Scrisori către Nicolae Iorga*, I, ed. Barbu Theodorescu, București, Edit. Minerva, 1972, p.77.

1921, iar între 1932-1940 rector al Universității, dar în același timp lider regional al Partidului Național Liberal, o vreme și subsecretar de stat la Ministerul Instrucțiunii, Cultelor și Artelor (1936-1937). La fel, era de neconceput ocuparea unui post la Cernăuți fără bunăvoința lui Ion Nistor (1876-1962), personaj cu rosturi importante în unirea Bucovinei cu România în 1918, primul rector al universității românilor de aici, fruntaș al Partidului Național Liberal, de mai multe ori ministru etc.³²⁸. În calitatea sa de ministru delegat cu administrarea Bucovinei, a reușit să impună la Cernăuți ca profesori la facultatea de filosofie și litere, în toamna lui 1919, pe Al. Ieșan (filosofie), Radu Sbiera (latină), D. Marmeliuc (greacă), Ilie Bacinschi (filologie romanică), Victor Morariu (germană), V. Grecu (bizantinologie) și T. Sauciuc-Săveanu (antichitate greco-latină). Când la Cernăuți, de pildă, s-a vacantat catedra de indo-europenistică pe la finele anului 1928, în luna ianuarie a anului următor Grigore Nandriș (profesor la universitatea bucovineană) îi scria lui Al. Rosetti – care ar fi dorit să ocupe o catedră în învățământul superior – că „această chestiune nu este aici actuală, și după obiceiul pământului va fi actuală atunci când interesele personale ale unora o vor cere. Catedra trebuie mai întâi scoasă la concurs. G[raur] va avea rezistențe redutabile de ordin național [era evreu]”³²⁹. Asta însă nu însemna că lucrurile nu se puteau rezolva. Dimpotrivă, îi oferă și rudimentele unei strategii: „Am vorbit cu Procopovici, în sensul celor ce mi-ai scris. El mi-a declarat că ar fi încântat să te avem aici. A prevăzut însă obiecțiile ce le vor face ceilalți, că titulatura catedrei nu se potrivește cu lucrările tale. (...) S-ar putea încă încerca. Dacă prin [G.] Brătianu

³²⁸ După ce fusese abilitat docent al Universității din Viena (1911), în toamna lui 1912 devine profesor extraordinar la Universitatea din Cernăuți, la catedra de Istoria Europei de sud-est, pentru ca în 1914 să fie titularizat (în același an fiind ales și membru corespondent al Academiei Române). În anii primului război se refugiază în România, susținând cauza unirii Bucovinei cu Vechiul Regat. În 1918 este numit profesor suplinitor la Universitatea din Iași, la catedra vacantă de Istoria românilor, dar la scurt timp este numit secretar de stat în guvernul I.I.C. Brătianu, reprezentând interesele Bucovinei, ocupându-se activ de preluarea și reorganizarea Universității din Cernăuți, trecând la românizarea acesteia, și ocupând catedra de Istoria românilor. În urma cedării Bucovinei către URSS, I. Nistor se transferă din toamna lui 1940 la Universitatea din București, la catedra de Istoria românilor, unde titular era C.C. Giurescu, pentru ca în anul următor să se pensioneze pentru limită de vârstă, de la 14 iunie 1941. Asupra sa vezi Doina Alexa, *Ion Nistor – dimensiunile personalității politice și culturale*, Rădăuți, Editura Institutului Bucovina-Basarabia, 2000.

³²⁹ *Scrisori către Al. Rosetti (1916-1968)*, ed. Al. Rosetti, București, Edit. Minerva, 1979, p.281.

câștiga oculta lui Nistor, Densusianu să-i scrie lui Bacinschi. Acesta-i e mult obligat lui D. și poate că între pofta de bani [Bacinschi era „suplinitor de profesie”, pe lângă catedra la care era titular] și sentimentul de recunoștință să biruiască acesta din urmă. Cum îți spuneam, Procopovici e binevoitor. În orice caz, chestiunea se pune la vară, când se va discuta suplینirea catedrelor, dar trebuie lucrat de acum”³³⁰. Într-un timp, lui Rosetti i se va oferi o altă șansă (de conferențiar, dar la București), catedra de indo-europeană de la Cernăuți fiind încredințată lui Vlad Bănățeanu (1900-1963).

Fără a ne îndepărta de Cernăuți – unde se pare că arbitriul cooperării a fost cel mai evident –, ne vom mai opri pentru exemplificare asupra concursului pentru ocuparea catedrei de germanistică de aici. În acest caz se poate constata și faptul că, de multe ori, unii pur și simplu și-au dorit o catedră universitară, indiferent care, specialitatea având mai puțină importanță. Astfel, unul dintre pretendenți, Victor Morariu (1881-1946), a încropit rapid o lucrare care să-l abiliteze în ocuparea unei asemenea materii, publicând *Începuturile nuvelei germane* (1928), anterior neavând altceva tipărit decât *Călăuza istorică a orașului Suceava* (Cernăuți, 1921) și *Novalis, teoretician al romantismului* (Suceava, 1924). În felul acesta, Morariu spera să ocupe catedra prin prevederile art. 81. Însă interesat de acest post s-a arătat încă un competitor, oricum mult mai abilitat, K.K. Klein³³¹, care a apelat la Eugen Herzog, la Gustav Kisch și Traian Bratu (potențialii membri ai comisiei) pentru a propune ocuparea catedrei prin concurs, deoarece „presupun că dintre candidații pentru catedra din Cernăuți nu există nici unul care să aibă asemenea merite științifice încât numirea lui să se facă în baza articolului 81”³³². Însă Victor Morariu era fratele lui Lecca Morariu (1888-1963), titularul catedrei de Istoria literaturii române moderne și folclor de la Cernăuți, acesta intenționând cu tot dinadinsul să obțină aplicarea articolului amintit pentru fratele său, pentru a-l feri astfel de competiție. Se declanșează în acest context o intensă luptă de culise, Klein încercând să se asigure de corectitudinea lui Kisch care, „în

³³⁰ *Ibidem*, p.278-279.

³³¹ Asupra lui vezi: Hermine Pilder-Klein, *Karl Kurt Klein. ein Gelehrtenleben im Umbruch der Zeit*, Jassy/Konstanz, Verlag der Universität „Alexandru Ioan Cuza”/Hartung-Gorre, 1997, 686 p.; *Karl Kurt Klein (1897-1971). Stationen des Lebens – Aspekte des Werkes – Spuren der Wirkung*, Herausgegeben von Peter Motzan, Stefan Sienerth, Anton Schwob, München, Verlag Südostdeutsches Kulturwerk, 2001, 219 p.

³³² *Karl Kurt Klein, 1897-1997. Corespondență*, coord. Ioan Dordea, Cluj, Edit. Clusium, 1997, p.81.

principiu, este împotriva oricăror aranjamente pentru plasarea unor protejați, indiferent din ce parte vin aceștia”³³³.

Dar lucrurile nu erau deloc simple, iar Traian Bratu căuta să-l mai liniștească pe Klein la 14 decembrie 1928, în ceea ce privește eventuala strategie: „În cazul în care se va face uz de art. 81, voi încerca să împiedic inițiativa în cadrul «comisiei de specialiști», dar asta presupune să fiu susținut de prof. Kisch sau Mândrescu. Doar unul nu este de ajuns. Dat fiind faptul că de la război încoace nu întrețin relații amicale cu Mândrescu, va trebui să vă mobilizați toate resursele în sprijinul reușitei. Părerea mea este că o comparație obiectivă asupra tuturor lucrărilor științifice și un demers similar în asemănarea colocviilor și a lecțiilor deschise, prin urmare și sub aspectul pedagogic și didactic, ar trebui să ducă la un grad mai înalt de probabilitate în luarea unei decizii corecte. Faptul că Morariu este adorat de elevii săi este o carte câștigată de el; dar nici pe departe un motiv pentru ca ușa să fie trântită în nasul celorlalți candidați”³³⁴.

Însă în ultimele zile ale anului 1928 moare Herzog, totodată luându-se decizia de a se exclude aplicarea art. 81, printre potențialii candidați figurând și Fritz Holzträger din Bistrița, Friedrich Lang (lector la seminarul de germană din Cernăuți) sau, probabil, Otto Folberth din Mediaș. Finalmente, în februarie 1929, s-au înscris la concurs: V. Morariu, K.K. Klein, D.D. Pătrășcanu și Fritz Holzträger. În comisie au fost numiți S. Mândrescu, G. Kisch și I. Iordan (Bratu fiind bolnav), însă importantă devenea numirea președintelui comisiei. Romulus Cândea, de pildă, nu era de dorit pentru Klein, întrucât era omul lui Nistor, deci ar fi fost favorabil lui Morariu, pentru că toți formau „clica liberală”. Așadar, se pune problema cine va fi la această catedră, ca urmaș al lui Rudolf Wolkan, Oswald von Zingerle, baronul de Waldberg și Wilhelm Kosch, care ilustraseră strălucit germanistica până atunci la Cernăuți. Deși Iorgu Iordan căuta să-i dea speranțe lui Klein, spunându-i de pildă la 7 martie 1929 că „fără să-i cunosc pe toți candidații, sunt ferm convins că nici unul nu este mai bine pregătit ca dumneavoastră. În afară de aceasta, știu prea bine cât de în serios luați totul, mai ales activitatea în învățământ. Aveți avantajul că legal sunteți pur și simplu român, dar aceasta înseamnă că sunteți lipsit de carențele românilor”³³⁵ – totuși sorții au decis altfel.

La 18 martie 1929, când a avut loc concursul pentru ocuparea catedrei de Limba și literatura germană de la Cernăuți, jocurile de culise au

³³³ *Ibidem*, p.89.

³³⁴ *Ibidem*, p.97-98.

³³⁵ *Ibidem*, p.130.

impus câștigător pe Victor Morariu, acest lucru afectându-l mult pe Klein, deși Gustav Kisch și Iorgu Iordan au protestat în scris asupra manierei în care s-a desfășurat competiția și a fost declarat învingătorul. În acest context, Klein apelează și el la alți oameni politici influenți. La intervenția fratelui său mai mare, Fritz Klein (redactor la ziarul de mare tiraj „Deutsche Allgemeine Zeitung”), chiar Al. Vaida-Voevod (ministru de Interne în guvernul de atunci, prezidat de Iuliu Maniu) a încercat să exercite presiuni asupra lui S. Mândrescu. Se vehicula chiar și o rezolvare de compromis, prin trecerea lui V. Morariu la catedra de romanistică (vacantă după moartea lui Herzog) și numirea lui Klein la germanistică. Însă totul depindea de influentul R. Cândea, „compromisul” nefiind ușor de realizat, întrucât „în mâinile lor [ale liberalilor] se află băncile și bogățiile țării”³³⁶.

Nu întâmplător, desemnarea comisiilor pentru concurs era un aspect de maxim interes pentru candidat și susținătorii lui, ducându-se în acest sens veritabile negocieri între diverșii factori de decizie. Din această perspectivă, *Jurnalul* lui Teohari Antonescu³³⁷ constituie un document de prim ordin în ceea ce privește reconstituirea strategiilor numirilor universitare la finele secolului XIX, oferind o multitudine de elemente privitoare la *procedurile electorale*. Revenit de la studii în străinătate în 1894, în toamna aceluiași an – sub ministeriatul junimistului C. Meisner și prin intervenția lui T. Maiorescu – s-au creat la Iași, special pentru el și P.P. Negulescu, două conferințe, una de Arheologie și cealaltă de Istoria filosofiei contemporane, la care se vor ține cursuri și seminarii, cu frecvență obligatorie, dar fără note, doar cu certificate³³⁸. Cei doi proaspăt numiți la Universitate și-au luat menirea în serios, iar junimiștii de aici i-au primit cu entuziasm și speranțe în revigorarea societății în locul unde aceasta se născuse. Adresându-se lui Hermann Suchier (profesor de romanistică la Universitatea din Halle), la 19 iulie 1895, Al. Philippide îl informa asupra noilor numiri la Facultatea de litere și filosofie: „Am căpătat la Universitatea din Iași doi noi profesori, unul de filosofie și altul de arheologie (...). Sunt doi băieți tineri și harnici și, natural, foarte încrezători într-înșii (...). Ce va face arheologul însă, deocamdată eu nu înțeleg, pentru că toate colecțiile trebuitoare lipsesc universității noastre”³³⁹. Era un adevăr

³³⁶ *Ibidem*, p.144.

³³⁷ Teohari Antonescu, *Jurnal (1893-1908)*, ediție îngrijită și note de Lucian Nastasă, Cluj, Edit. Limes, 2005.

³³⁸ Cf. adresa Ministerului Instrucțiunii nr.7348/1 oct. 1894 (*Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat*, dos.621/1894, f.64-65).

³³⁹ *Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii*, I, ed. I. Oprișan, București, Edit. Minerva, 1986, p.124.

anevoie de escamotat, dotările materiale pentru o astfel de disciplină, arheologia, lipsind întru totul. Mai mult chiar, cercetările din această parte a Moldovei fuseseră mereu sub conducerea unor amatori, a unor diletanți care lucrau la întâmplare, fără metodă și mai mult pricinuind stricăciuni.

În 1895, situația oarecum provizorie a lui Teohari Antonescu și a disciplinei ce o profesa se va schimba prin includerea materiei în bugetul Universității, cu începere de la 1 octombrie, conferințele mai sus amintite fiind înlocuite cu două catedre, una de Logica și istoria filosofiei moderne (ocupată de P.P. Negulescu) și alta de Arheologie și antichități, pentru autorul jurnalului invocat³⁴⁰. În acest moment, se declanșează un subtil mecanism de alcătuire a unei comisii de concurs favorabilă candidatului Antonescu. De aceea, considerăm nu fără interes a reproduce câteva pasaje revelatoare sub acest aspect:

16 martie 1895: „Am plecat pe urmă la Maiorescu și pe drum întâlnind și pe d-l Negulescu am intrat împreună la Hotel Binder. Maiorescu ne-a vorbit despre punerea catedrelor noastre în buget și ne-a întrebat dacă vrem să punem concursul cât mai repede. S-a hotărât pentru octombrie. Mie îmi spunea M. că voi fi singurul concurent și că amândoi, reușind la concurs, vom sluji un punct de sprijin pentru Dragomirescu și Evolceanu când s-or prezenta la Iași aici p[entru] catedrele lor. Apoi a spus ceva despre întocmirea legii celei noi de instrucție, care după dânsul n-are să treacă. Cât despre ideea că ministrul poate suspenda un profesor sau o facultate este o simplă formalitate, căci de se întâmplă neastâmpăr ca în Italia sau aiurea să fie acolo o autoritate care să spuie cuvântul său. În privința numirii profesorilor însă părea ceva mai încurcat lucrul pentru M. E vorba numirii profesorilor după sistemul actual sau după acela al agregatilor? Dacă acest din urmă caz este ales, atunci cum trebuie făcut? Universitatea să numească trei candidați agregați, din care ministrul să aleagă, sau mai bine o comisiune compusă dintr-un delegat al Universității și doi ai ministrului? Lucrul pare complicat. Negulescu i-a propus să utilizăm și noi articolul din lege 368, care susține că juriul poate recomanda un suplinitor al catedrei pe baza numai a unei lucrări. «Bine, bine – și-și pune țigara la gură și mișcă din cap – dar ce lucrare poți face așa de repede numai până la toamnă?» «Păi am să scriu ceva». «Nu, lasă, mai bine să mergi acolo să ții o conferință, ca să vadă și lumea cine ești și cum propui»”. (...)

³⁴⁰ Cf. adresei ministrului, nr.6540 din 23 sept. 1895; *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.918/1895-1896, f.1.

10 martie 1896: „Toată lumea știe că mi s-a pus catedra la concurs pe ziua de 1 aprilie; de reușită atârnă viitorul meu, voi fi om fericit în viață sau nenorocit. Totul atârnă însă de profesorii din comisiune; prin urmare se înțelege de la sine că a pregăti «bateriile» este prima treabă de om deștept. În primul rând atârnă lucrul de membrii trași la sorți, adică de Maiorescu, în al doilea rând, ceilalți membri numiți de minister să fie oameni cu frica lui D[umne]zeu. Pentru tragerea la sorți pare lucrul că se va rezolva în chipul următor: Maiorescu, după îndemnul lui Negulescu, nu va pune în urnă decât numai pe cei ce prezintă o garanție de onestitate și probitate. El a văzut că de regulă voturile nu se dau în juriu de către profesori după valoarea reală a concursului ținut, ci după resentimentele personale ale fiecărui membru; deci ar fi o curată injustiție pe care Maiorescu mi-ar face-o dacă ar pune în urnă numele tuturor profesorilor. Cred că vor fi excluși mulți. Pentru ceilalți doi membri am alergat la singurul mijloc ce-mi sta înainte; să pui în cunoștință de cauză pe ministrul Poni. Așadar, am întâlnit miercuria trecută pe d-șoara Poni, în curtea Universității, și oprind-o în drum am rugat-o să-mi spuie dacă ministrul vine sâmbătă sau în curând. Se roșise fata și se cam încurca la vorbă: «Nu a spus dacă vine – zicea ea – dar a trimis o telegramă în care arată că e bine; în orice caz eu vă voi anunța îndată». I-am mulțumit și am plecat la curs. Duminică de dimineață am primit o scrisoare închisă de la doamna Poni: «Domnul meu, Poni a sosit azi și stă până mâine seară. Salutări, M. Poni». (...)

Am fost la Poni; mai era cu cineva înăuntru, un d-l Paladi. M-a poftit pe scaun și până să mă așez am avut lipsa de delicatețe să întreb pe ministru: «Ce mai faceți?» De altminteri, în încurcătură, nici nu s-a băgat de seamă nerozia mea. Mi-a întins tabachera de tutun, dar am refuzat. Cam încurcat, cam tremurându-mi vocea, în orice caz ceva emoționat, am început să povestesc afacerea mea cu desăvârșire îngăimat, toată diplomația mea potrivită d-acasă, toate cuvintele mele bine ticluite mi s-au risipit din gură și m-am pomenit că spui următoarea necuviință: «Am venit să văz mai mult dacă va fi aplicată legea în spiritul său în ce privește concursul meu de arheologie. Profesorii din București sunt de regulă f[oarte] nepotriviți în asemenea cazuri, când se întâlnesc împreună mai mulți, apoi ac[eastă] o consideră ca un mijloc bun de ceartă între dâșii și bieții concurenți rămân cu emoțiunile de se distrug fizicește, precum s-a întâmplat cu bietul Negulescu». Cum vezi, până aci nu spuseseam ce vroi. «Există oare vreun articol în lege unde se spune că membrii delegați din partea ministerului trebuie să fie aleși dintre profesorii celeilalte facultăți decât unde se ține concursul? Mie personal mi-ar conveni minunat aplicarea legii în ac[est] sens». Cu modul ac[esta] spuseseam ce doresc, dar nu cu diplomație și nici

cu claritate. Mi-a spus că nu există un asemenea articol, că rămâne la aprecierea ministrului să aleagă pe cine vrea, că ac[eastă] măsură de a alege pe profesorul de materie similară de la cealaltă facultate se face numai fiindcă se cere specialistul materiei și celelalte. Va să zică în ac[est] punct ar fi fost *impoli* din parte-mi să mai insist. (...)

Când m-am sculat și mi-am luat bună ziua, lângă ușă mă întrebă: «Va să zică concursul d-tale are să înceapă la 1 aprilie?» «Da, numai ceea ce e urât e comisiunea, de care am mare temere ca fiind compusă dintre profesorii din București, iar să se amâne din zi în zi încă o lună și ac[eastă] în detrimentul Universității d-aici, căci nu trebuie să se uite că eu sunt și suplinitorul d-lui Rășcanu, cu alte cuvinte să pierz 20 de lecții de istorie și 20 de arheologie». Mi-a spus că va încerca să reducă numărul celor din București la *minimum* posibil; de altminteri ac[eastă] era repetarea cuvântului meu de mai-nainte puțin. [...]. După întrebarea ac[eastă] sunt f[oarte] multe probabilități ca să numescă pe cei doi membri dintre profesorii d-aici”. (...)

31 martie 1896: Acum să scriu formidabilele impresiuni care m-au cuprins și mă cuprind înainte de concurs. Ca să-mi fac singur curaj, ca de curcă beată precum se spune, am răspândit pretutindeni ca un fanfaron că sunt sigur de izbândă; n-am mers chiar până a asigura pe toți că mă voi întoarce desigur după Paști, victorios și para victorios? Totuși nu se poate spune că n-am lucrat în ac[est] sens. Am împrumutat pe Negulescu, negreșit l-aș fi împrumutat și fără aceasta, cu gândul că el, împlânzit, va vorbi cu Maiorescu în privința mea, în două puncte: a) va veni neapărat de la Abbazia pentru concursul meu; b) va exclude pe Tocilescu din lista celor de tras la sorți. Pentru primul punct s-a făcut ceva, Maiorescu se întoarce astă seară; asupra celui d-al doilea punct nici nu e vorbă. Francudi a tras la sorți în locul lui M. și au căzut următorii: Iorga, Bogdan (care nu vine decât peste două săptămâni), Tocilescu, Francudi și Quintescu. Din partea ministerului va fi numit Maiorescu ca președinte, iar din partea Universității Iași pe Rășcanu. Prin urmare îmi sunt favorabili dinainte 5, desigur cu Tocilescu adversar și poate un altul care o cădea în locul lui Bogdan. Concurant n-am decât pe inevitabilul Oct[av] Erbiceanu, care nu e candidat serios; mai primejdios ar fi fost Tzigara[-Samurcaș], care a avut bunul simț să nu se prezinte nepregătit; deși Tocilescu i-ar fi spus cumva subiectele. Prin urmare lucrurile sunt clare: voi face concursul cu orice preț și vom izbuti la trei înscrise să le fac bine, cu unul mai șchiop, iar oralele toate bine. Nota care o voi căpăta-o va fi probabil 8,20 și concursul se va sfârși peste două săptămâni, socotind de mâine. Este oare clar? Să vedem ce se realizează”.

Așa cum anticipase, în urma concursului susținut la Universitatea din București, Teohari Antonescu a fost numit pe 1 noiembrie 1896 *profesor cu titlu provizor* la Iași, în urma „recomandării unanime a juriului examiner”³⁴¹, iar prin decretul regal nr. 366 din 22 ianuarie 1899 i se va recunoaște calitatea de titular. Totodată, din 1895 și până prin 1902 va suplini adeseori și catedra lui Petru Rășcanu, de Istoria antică, epigrafie și geografie, cât timp acesta ocupa funcția de inspector general al învățământului secundar³⁴².

Mai multe emoții cu comisia a avut Dimitrie Evolceanu, pentru catedra de latină de la București, deși Titu Maiorescu se îngrijise și în cazul lui de realizarea uneiunanimități. Însă tocmai unul din membrii comisiei pe care credea că poate conta Maiorescu, Al. Philippide, era să creeze probleme neașteptate. În acest context, pe la sfârșitul lunii decembrie 1901-începutul lui 1902, Titu Maiorescu îl roagă pe Philippide să nu demisioneze din comisia de concurs a lui Evolceanu și să fie de acord cu referatul întocmit de Teohari Antonescu din partea Universității din Iași, deoarece „din 4 alți competitori unul e inadmisibil, altul e prosticel, al treilea este confuz și al patrulea e mișel”³⁴³. De fapt, raportul favorabil era întocmit de I. Bogdan, apoi acesta a fost trimis la Iași pentru a fi admis de doi membri de aici, și nu de oricine, ci dintre fideliu lui Maiorescu (Antonescu și Philippide). Însă Philippide era pornit contra lui Bogdan, care-l susținuse pe Ov. Densusianu la concursul de la București (contra opiniilor sale), și din acest motiv nu dorea să contrasemneze. Până la urmă Evolceanu va reuși să ocupe catedra, dar acest lucru (plus faptul că Maiorescu îl zorea pe Philippide să termine o primă formă a *Dicționarului Academiei*, dar și altele) a dus tot mai mult la răcirea relațiilor dintre filologul ieșean și Maiorescu, care vor evolua spre ruptură.

La fel de relevante în ceea ce privește stabilirea comisiilor de cooptare sunt dialogurile epistolare dintre Lucian Blaga și Sextil Pușcariu, cu ocazia vacantării catedrei de estetică literară de la Cluj, în 1926, în urma dispariției lui Ioan Paul, titularul disciplinei. Dacă examenul de docență al lui Blaga fusese insuficient „pregătit”, moral și conjunctural mai ales, de acum începe să devină mult mai precaut dar, evident, și mai neîncredător în șansele oferite de un posibil concurs. Este tot mai conștient că meritul și

³⁴¹ Adresa ministerului nr.8927 din 23 octombrie 1896; cf. *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.890/1896, f.10.

³⁴² *Ibidem*, dos.918/1895-1896, f.20; dos.886/1891, f.180. Suplinitorul primea 80% din salariul titularului.

³⁴³ *Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii*, II, ed. I. Opreșan, București, Edit. Minerva, 1987, p.74.

capacitatea sunt insuficiente în atari demersuri, iar apelurile la S. Pușcariu par a fi, pentru moment, unica șansă: „Totdeauna d-ta ești cel la care prin nu știu ce glas demoniac (în sens socratic) mă simt îndemnat să mă adresez în momentele importante ale vieții. În cele din urmă și d-ta ești întrucâtva vinovat de această simpatie ocultă ce o simt – prin faptul că ai fost cel dintâi care mi-ai încurajat puținul talentului³⁴⁴ (...) și prin faptul că n-ai încetat ca atâția alții de a-mi arăta un interes de-a lungul drumului pe care printr-un capriciu al sorții va trebui să-l duc până la capăt”. Și pentru că între timp îi apăruseră *Filosofia stilului, Fenomenul originar și Fețele unui veac*, excelent primite de critica vremii, Blaga se considera singurul îndreptățit a ocupa catedra lui I. Paul. Dar, „după cele pățite acum doi ani, mă gândesc însă numai cu multă sfială lăuntrică la posibilitatea de a-l urma eu. Împrejurări diverse mă silesc totuși să țin seama și de înclinările foarte practice ale familiei, care mă prețuiește foarte mult ca savant, dar foarte puțin ca poet ([...] când e vorba să obțin o catedră, comisiile mă dezarmează: «e poet»”³⁴⁵. Dincolo de interesul strict profesional răzbat și considerente de natură familială, începând și el, de pe acum, a spera în „puterea” pârghiilor politice: „Caius îmi scrie că oamenii politici ai noștri vor cu orice preț să mă bage în învățământul superior. Din parte-mi sunt încă hotărât să nu mai încerc imposibilul căilor spinoase cu examene, deoarece am văzut că în felul acesta nu se poate”³⁴⁶.

Blaga se gândea, evident, la aplicarea art. 81 din legea învățământului superior, care prevedea cooptarea de profesori universitari doar pe baza lucrărilor de specialitate, fără concurs și fără existența prealabilă a unui „stagiu”. Avea exemplul oferit de Mihai Ralea, care fusese numit încă din 1923 conferențiar suplinitor de „pedagogie socială și legislație școlară”, iar de la 1 ianuarie 1926, profesor titular la catedra de „Psihologie și estetică” a Universității din Iași³⁴⁷, deși opera sa era departe de a-l recomanda, așa cum ar fi fost în cazul lui Blaga. Chiar și Pușcariu ar fi trebuit să-și învingă reținerile față de acel art. 81 (îi era potrivit), măcar de dragul protejatului său. Numai că filologul vedea altfel lucrurile. „Drumul pe care poți ajunge la Universitatea noastră nu este însă cel al art. 81”, încerca el să-l convingă pe L. Blaga. Vorbise deja cu Silviu Dragomir,

³⁴⁴ Aluzie la articolul lui Sextil Pușcariu, *Un poet: Lucian Blaga*, în „Glasul Bucovinei”, II, 1919, nr.49 (3/16 ianuarie), p.1.

³⁴⁵ Magdalena Vulpe, M. Cenușă, *Epistolar: Lucian Blaga – Sextil Pușcariu*, în „Manuscriptum”, XX, 1989, nr.1, p.148.

³⁴⁶ *Ibidem*, p.149.

³⁴⁷ *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.3/1923, f.50, 104, și Adresa Ministerului Instrucțiunii nr.(A) 3653/11 ianuarie 1926.

decanul, care „e de părere că tu ești indicat”, urmând a se încerca schimbarea titlului catedrei din Estetică literară în Estetică, pentru a corespunde mai bine preocupărilor lui Blaga. Concursul, chiar cu contracandidați, era de preferat. „Voi căuta de astă dată să fiu și eu în comisie” – îi scria Pușcariu la 7 martie 1926 –, mizând și pe faptul că până la publicarea vacantării catedrei, „constelația politică va fi schimbată și vei avea, probabil, binevoitori în guvern”³⁴⁸.

Se încerca acum punerea în lucru a unui complicat sistem de negocieri, regrupări de forțe și influențe (mai ales politice) pentru a facilita cooptarea lui Blaga la universitatea clujeană. Pe poet îl speria eventualitatea unui așa-zis concurs deoarece mai toate erau în fapt competiții închise, cu doar un candidat, cel mult doi, existând desigur și excepții. Și – după cum deja s-a afirmat – pentru a ajunge la universitate era indispensabil să câștige favorurile câtorva „electori” care antrenează și adeziunea altor colegi. Nu întâmplător L. Blaga îi scria lui S. Pușcariu în martie 1926: „Totul atârână de felul cum se constituie comisia; dacă ar intra iarăși oamenii care m-au lucrat rândul trecut (Duică și Goangă) voi fi silit să renunț. Cred totuși că sunt și alții cu care ar putea fi înlocuiți acești inevitabili (cu Ghibu, Petran). Dacă d-ta ești în comisie, firește că perspectiva are un punct foarte luminos”. Iar Pușcariu confirma strategia, îndemnând să fie „optimist” pentru șansele lui. „Sper – îi răspundea într-o epistolă din 20 martie – că în comisie voi fi ales și eu – și probabil voi fi președintele ei. Poate vom izbuti să mai alegem vreo doi membri siguri (Drăgan, Kristóf), iar pe ceilalți [externi] îi vom convinge, cred”. În acest sens, Pușcariu a vorbit cu Ștefănescu-Goangă, „care m-a asigurat că n-are nimic împotriva ta și că e convins că ai putea fi un bun profesor. Nu sunt însă sigur de el, mai ales că ar putea să vrea să-l aducă pe R. Demetrescu, care e asistentul lui și care și-a luat doctoratul”; spera, de asemenea, în bunăvoința lui Al. Lapedatu, totodată liderul incontestabil al liberalilor ardeleni, „căci el are mare ascendent asupra celor ce ar putea fi împotriva ta”³⁴⁹.

Nici adversarii lui Blaga nu au fost inactivi. Se apelează pentru moment la procedura clasică a suplinirii, încredințându-se catedra lui Virgil Bărbat, titular la cea de „sociologie, estetică și etică”, cel care s-a opus anterior, alături de Bogdan-Duică și Ștefănescu-Goangă, schimbării catedrei din Estetică literară în Estetică, datorită atât proximității materiilor, cât și a strânselor legături cu cei doi. Apoi, ca și în cazul altor universitari, manifesta și el o reacție ostilă față de producția filosofică a lui Blaga. S-a

³⁴⁸ „Manuscriptum”, XX, 1989, nr.1, p.149-150.

³⁴⁹ *Ibidem*, p.150-151.

recurs așadar la o suplinire care, alături de alte formule precum suspendarea unei catedre sau transformarea ei, cu o altă titulatură, devenise o practică ce ținea nu numai de dinamica disciplinei, ci și de o anumită strategie de amânare a cooptării, catedra aflându-se așadar, din diverse motive, într-o poziție de „conservare”³⁵⁰. Iar uneori, această stratagemă reprezenta și o sinecură ce aducea oarecare venituri, prin cumul. În aceste condiții, Blaga acceptă să intre în diplomatie – pentru început cu funcții modeste –, părăsind România pentru mai bine de un deceniu de popasuri europene la Varșovia, Praga, Berna, Viena și Lisabona.

Aspirația la o catedră universitară nu-l părăsise însă nici în pelerinajele prin capitalele europene. La Varșovia, bunăoară, în decembrie 1926, lucra la *Daimonion*, „împestrându-l” cu cât mai multe „trimiteri la autori” pentru a fi pe placul cerberilor clujeni³⁵¹. În țară, în vreme ce opera sa literară și filosofică începe să fie tot mai bine primită, teatrele întrecându-se în a-i pune în scenă dramaturgia, fiecare premieră aducându-i tot atâtea succese, G. Bogdan-Duică își continua acțiunea de discreditare, de data aceasta în mod public și pe un ton vădit ofensator³⁵². Iar semnele că Duică încerca să creeze un curent ostil lui Blaga, chiar și în cadrul cursului său de „istoria literaturii române moderne”, veneau din partea tuturor congenerilor clujeni. Făcea și aceasta parte dintr-o strategie a contestării, menită să-i închidă definitiv drumul spre cariera didactică, pentru că – după cum bine îl caracteriza Vasile Netea pe profesorul clujean – „o luptă cu Bogdan-Duică era penibilă. Nu cruța și nu voia să cruțe pe nimeni. Atacă violent, prea violent chiar, trecând peste orice sentiment, peste orice considerație. Încerca în luptă o voluptate stranie. Se avânta în ea cu toată hotărârea. Lovea cu sete”³⁵³.

Însă dincolo de dispoziția conservatoare și imobilismul spiritual al lui Duică, care în cadrul acumulărilor specifice vârstei refuza să-și apropie

³⁵⁰ Din multe exemple, amintim aici și cazul catedrei lui A.D. Xenopol, după ce acesta s-a îmbolnăvit în 1915, nemaiputând să-și țină cursurile la Universitatea din Iași. Pentru a se păstra catedra în „adormire”, până la venirea unui candidat care să fie agreat la o materie atât de importantă, catedra de Istoria românilor a fost suplinită de N. Iorga, care a făcut naveta de la București și a ținut trei serii de cursuri (noiembrie 1915, martie și aprilie 1916), de fiecare dată stând câte o săptămână, zilnic predând câte 2-3 ore.

³⁵¹ *Ibidem*, nr.1, p.153.

³⁵² G. Bogdan-Duică, *Dramaturgia lui Lucian Blaga*, în „Cele trei Crișuri”, VIII, 1927, nr.2, p.26.

³⁵³ V. Netea, *Gh. Bogdan-Duică*, în „Renașterea Mureșului”, Tg. Mureș, I, 1939, nr.1 (19 martie), p.2.

și alte experiențe mai recente, exista în plus și altceva. Nu trebuie să omitem că alți universitari din vechea generație au dat dovadă de mai multă suplețe în însușirea unor noi curente și forme de gândire care, de altfel, au devenit o vogă prin anii '30; ele au reprezentat un nou ansamblu de valori filosofico-literare ce s-a impus culturii române, neavând în vedere doar aspectul mistic atât de des invocat la vremea aceea și care părea că se opune scientismului și istorismului profesat de Duică. Că s-ar putea invoca, deci, existența unei tensiuni în transmiterea experienței, Bogdan-Duică căutând să-și conserve o poziție dominantă în materia tradițională, ar fi o explicație mult prea simplificatoare. De altfel, „în ce privește atitudinea lui Duică față de mine – mărturisirea L. Blaga la 27 august 1927 – ea n-are nici o legătură cu convingerile sale literare. Ea are cu totul alt substrat (...). E de altfel ceea ce mă face să-i contest cinstea literară. (De când a devenit liberal, scrie cu entuziasm despre Ion Pilat). Între noi doi se dă o luptă în care el își pune toată puterea și în care încă n-am mișcat un deget, fiindcă n-a bătut ceasul”³⁵⁴.

Opoziția și îndârjirea lui Bogdan-Duică sporeau pe măsură ce creștea prestigiul și influența operei lui Blaga asupra tinerei generații, iar diversele semnale indicau o posibilă numire a poetului-filosof în baza art. 81 din Legea învățământului superior. Dacă între 1929-1931 L. Blaga începuse să pară mulțumit de noua postură de diplomat, îndeosebi din motive financiare³⁵⁵, guvernările național-tărăniste din acest interval îi ofereau nu numai un motiv de siguranță a postului, ci și speranța obținerii catedrei de estetică literară prin numire. Își permite chiar să nu grăbească lucrurile, pentru a finaliza *Eonul dogmatic* pe care, totuși prudent, n-ar fi dorit încă să-l publice întrucât „conține idei atât de noi încât cu ea mi-aș tăia singur pentru totdeauna drumul în Universitate”. Mai mult chiar, intervine pe lângă Pușcariu pentru a-l sprijini pe fostul său coleg de liceu, de Institut teologic și de la Universitatea din Viena, D.D. Roșca, în obținerea unei conferințe la Cluj³⁵⁶.

Însă cu toate că spectrul politic era oarecum schimbat înspre bine, în noiembrie 1930, pe când se încerca adunarea celor 19 semnături pentru numirea în baza art. 81, Blaga nu obține decât 17³⁵⁷. Până și S. Pușcariu era exasperat. „Nu știu cum vom face cu catedra lui – nota acesta în *Memoriile*

³⁵⁴ Al. Căprariu, *Lucian Blaga. Corespondență inedită*, în „Tribuna”, IX, nr.19, p.4.

³⁵⁵ „Manuscriptum”, XX, 1989, nr.2, p.102.

³⁵⁶ *Ibidem*, p.102-103; M. Cenușă, *Dialog epistolar Lucian Blaga – D.D. Roșca*, în „Vatra”, XVI, 1986, nr.10, p.8.

³⁵⁷ „Manuscriptum”, XX, 1989, nr.2, p.106.

sale. Eu aș vrea să-l avem aici la estetică și sunt sigur că ar fi o fală a Universității noastre. Dar sunt multe piedici. Nici Bărbat, nici Goangă, nici mai ales Duică nu-l vor. Cei dintâi nu-l cred om de știință (căci aparatul lui de documentare nu-i încărcat cu prea multe citații), cel din urmă nu știu de ce-i poartă sâmbetele”³⁵⁸. Poate că este și una din cauzele pentru care începând din acest an se pornește o campanie acerbă împotriva acestui articol de lege care favorizase pe mulți din potrivnicii lui Blaga, dar care nu-l mai găseau aplicabil în noile conjuncturi. Apoi, jocul de-a publicarea și anularea unui concurs la catedra de Estetică exasperase pe toată lumea, mai puțin pe adversarii lui Blaga care, chiar și după moartea lui V. Bărbat, vor prefera să acorde suplinirea lui G. Bogdan-Duică, iar după dispariția acestuia lui P. Grimm, decât să soluționeze o stare ce a plutit în echivoc vreme de un deceniu.

Când la începutul anului 1931 șansele păreau favorabile lui Blaga, acceptând chiar ideea unui concurs, deși – după propria lui mărturisire – „nu mai am nici vârsta, și am atâta conștiință despre mine însumi și despre tot ce pot și nu pot, pentru a mă mai aventura în asemenea încercări oarecum pierdute din capul locului”³⁵⁹, G. Bogdan-Duică publica în „Națiunea” din Cluj, oficios al Partidului Liberal, un ciclu de articole, vădit defăimătoare, intitulat *Literatură fără rost (firește de Lucian Blaga)*³⁶⁰. Ar putea părea ciudat un atât de mare foileton semnat de „venerabilul” universitar care anterior, în *Detronarea profesorilor*³⁶¹, îndemna dascălii din învățământul superior la deschidere față de noile curente ale științei și culturii, să rupă cu un „conservatorism” specific instituțiilor academice etc. Făcea și aceasta parte dintr-o strategie a credibilității și a aparentei onestități. În *Literatură fără rost* însă, Duică arunca anatema asupra a două lucrări de excepție semnate de Blaga, *Fenomenul originar* și *Daimonion*, utilizând expresii mai mult decât ofensatoare: „La d-l L. B. tulburarea teoretică o pricinuieste superficialitatea, care nu adună tot materialul necesar înțelegerii; și răul obicei de-a face știință în figuri poetice. Astfel, d-sa *pare* isteț, spiritual, dar nu este serios”; „Toată stilistica aceasta este o exhibiție de scriitor care *voește* să surprindă”; sau „scrierile

³⁵⁸ S. Pușcariu, *Memorii*, ed. Magdalena Vulpe și Ion Bulei, București, Edit. Minerva, 1978, p.783.

³⁵⁹ „Manuscriptum”, XX, 1989, nr.2, p.106.

³⁶⁰ „Națiunea”, V, 1931, nr.67 (25 martie), p.1-2; nr.68 (27 martie), p.1-2; nr.69 (28 martie), p.1-2; nr.71 (31 martie), p.1-2; nr.72 (1 aprilie), p.1-2; nr.73 (2 aprilie), p.1-2; nr.74 (3 aprilie), p.1-2; nr.75 (4 aprilie), p.1-2; nr.76 (5 aprilie), p.1-2; nr.79 (9 aprilie), p.1-2; nr.80 (10 aprilie), p.1-2; nr.81 (12 aprilie), p.3-4.

³⁶¹ *Ibidem*, nr.8 (13 ianuarie), p.1.

pseudo-filosofice ale d-lui L. B. sunt prilejuri bogate și bune de a împinge în lături obscurantismul care încearcă să mai plutească încă deasupra munților, a căror zăpadă albă o dorim sclipind în soare plin³⁶². Cu alte cuvinte, se căuta anularea tocmai a ceea ce ar fi putut constitui atuurile forte în cooptarea lui Blaga la Universitatea din Cluj. Deși, inițial, acesta preconiza o punere la punct a recenzentului³⁶³, noua conjunctură politică se schimbaseră simțitor în defavoarea sa, la care se adaugă statutul de diplomat ce-l reținea de la atari demersuri. La putere se afla acum guvernul prezidat de N. Iorga, cumnatul lui Bogdan-Duică și cel care a promulgat o nouă lege a învățământului superior, ce închidea posibilitatea oricărei *numiri* la Universitate a celor din afară, excepție făcând doar filiera concursului.

Așadar, o catedră suplinită parcă „la infinit”, o lege evident potrivnică lui Blaga, un grup de liberali la facultatea de litere din Cluj ce nu-l agrea și nu-l dorea, dar mai ales G. Bogdan-Duică care devenise „un om cu desăvârșire imposibil”³⁶⁴, „piedica de căpetenie din pricina căreia Lucian Blaga n-a putut ajunge profesor de estetică”³⁶⁵ – sunt doar câteva elemente ce pot caracteriza avatarurile poetului-filosof. Însă moartea neașteptată a lui Duică, la 21 septembrie 1934, părea să schimbe datele problemei și câmpul de forțe în acest conclave aproape impenetrabil fără voința câtorva electori atotputernici. Șansa părea a surâde și altor pretendenți, fiind declarate vacante mai multe catedre, precum Istoria literaturii române moderne, Slavistica și Sociologia. Miza era mare și acționau numeroase interese în satisfacerea unei clientele ce se credea îndreptățită acum la o răsplată. „Pe aici – îi scria Ion Chinezu lui Basil Munteanu la 24 noiembrie 1935 – se pregătește o mare bătălie în jurul catedrei de Istoria literaturii române, devenită liberă în urma morții lui G.B.D. Foarte mulți concurenți. Iată-i: Breazu, Mazilu, Murărașu, D. Popovici, Tistu. Concursul trebuia să aibă loc în toamna asta, dar s-a amânat (se pare) – nu se știe până când – din motive bugetare”³⁶⁶.

Dar ca întotdeauna, jocul de culise a decis sorții, un joc ce n-a fost deloc ușor și care a pus în mișcare strategii anevoie de deslușit în toate detaliile și de o complexitate care a dus la modificări majore chiar și în plan

³⁶² *Ibidem*, nr.81 (12 aprilie), p.2.

³⁶³ Al. Căprariu, *Lucian Blaga. Scrisori către Ion Breazu*, în „Tribuna”, XI, 1967, nr.46, p.4.

³⁶⁴ Basil Munteanu, *Correspondențe*, p.295: I. Chinezu către B. Munteanu, 2 august 1934.

³⁶⁵ S. Pușcariu, *Memorii*, p.822. În 1933, Bogdan-Duică ținea chiar un curs despre poezia lui Blaga, evident foarte critic.

³⁶⁶ Basil Munteanu, *Op.cit.*, p.298.

legislativ. Pentru moment, în martie 1935, printr-o adresă a Ministerului Instrucțiunii s-au suspendat pentru câteva luni vacanțările, numirile sau înaintările, în efortul de a ține sub control situația catedrelor, într-un mod cât se poate de meticulos. Evident, nu ar fi lipsită de interes analiza „concurșurilor” ce au urmat (în februarie 1936) la cele trei catedre amintite, în contextul ce ne interesează, S. Pușcariu fiind bunăoară președinte a două din comisiile³⁶⁷, angajând pe viitor solidarități utile și lui Blaga.

Între timp, Lucian Blaga devenise într-adevăr un *caz*, declanșându-se începând cu 1935 o veritabilă campanie de presă în favoarea sa. Se aprecia la unison că sosise „momentul pentru repararea unei mari greșeli”³⁶⁸, sugerându-se chiar soluții după fireasca întrebare: „de ce nu este chemat” la catedra de estetică. „Va înțelege oricine – se pronunța S. Florea – că astăzi Lucian Blaga nu se mai poate prezenta la un concurs pentru ocuparea acestei catedre, cum s-a prezentat acum vreo zece ani de zile când a fost respins. Lucian Blaga trebuie să se bucure azi de un altfel de regim: el trebuie să fie chemat la catedră printr-o procedură legală care se aplică și altora care n-au nici a zecea parte din meritele sale”³⁶⁹. Iar prin această campanie, mult prea întinsă pentru a o putea surprinde acum, Universitatea din Cluj își vedea prestigiul știrbit prin „strâmtimea de spirit” ce domnea aici³⁷⁰, unde „oameni cu ciurda, care au ronțăit două trei idei din vechi tratate, le vântură elevilor și vând știința filosoficească”³⁷¹.

Dar lucrurile, în loc să se limpezească, se complică parcă și mai mult. Iată cum surprinde atmosfera I. Chinezu într-o epistolă adresată lui Basil Munteanu, la 25 mai 1935: „Blaga e dezolat că e nevoit să trăiască în străinătate și dorește mult să ajungă profesor la Cluj, la estetică literară”; în plus, O. Goga aspiră și el la aceeași catedră, susținut de Rege, de ministrul Instrucțiunii și de cea mai mare parte a consiliului facultății, la care se adaugă un virtual contracandidat, Liviu Rusu. „Circulă prin Cluj zvonul pesimist – relatează Chinezu – că Liviu Rusu, un elev al actualului rector de aici, și-a prezentat tezele de doctorat în estetică”, pentru că Ștefănescu-Goangă îl dorea tocmai la catedra ținută în rezervă de atâta

³⁶⁷ Vezi și M. Curticeanu, *Un concurs universitar de altă dată*, în „Echinoc”, X, 1978, nr.2-3, p.31; nr.4, p.22; nr.5, p.22; nr.6-7, p.34; nr.8-9, p.32 (pentru catedra de Istoria literaturii române moderne).

³⁶⁸ N. Tatu, *Lucian Blaga la Universitate*, în „Societatea de mâine”, XII, 1935, nr.3-4, p.62.

³⁶⁹ S. Florea, *De ce nu e chemat la catedră Lucian Blaga*, în „România nouă”, III, 1935, nr.274 (15 dec.), p.2.

³⁷⁰ „Viața românească”, XXVII, 1935, nr.5-6, p.116.

³⁷¹ *Ibidem*, XXVIII, 1936, nr.1, p.67.

vreme. „Oricâte doctorate și-ar lua băiatul acesta – se continuă în scrisoare – rămâne pentru mine o minte opacă, mediocră, lipsită de orice acuitate. Și când mă gândesc că el ar putea pune în discuție și chiar împiedica o serie de oameni distinși să ajungă la această catedră, mi se pare că asistăm încă o dată la paradoxul ridicol ce caracterizează întreaga noastră viață. Și totuși s-ar putea ca omul acesta să izbutească înainte de tine, înainte de Blaga, de Vianu, de Coculescu”. Profetică intuiție, Ștefănescu-Goangă fiind un „om foarte șiret și foarte tenace și se pare că până-n cele din urmă va ști să pulverizeze chiar secțiunea pornită în favoarea lui Goga cu atâta însuflețire de Pușcariu, Lapedatu, Dragomir, Lupaș etc”³⁷².

Între timp, Lucian Blaga a fost primit ca membru activ în Academia Română (1937), această calitate conferindu-i o nouă imagine socială și intelectuală, fructificată din plin de fideliu săi susținători. Îndeosebi S. Pușcariu și mai ales O. Goga depuneau eforturi pentru modificarea legii în învățământul superior printr-un amendament ce ar fi ușurat intrarea la Universitate a membrilor Academiei, cel din urmă fiind chiar el interesat în această chestiune. Însă demersul s-a dovedit a nu fi tocmai ușor, îndeosebi datorită împotrivirii ministrului liberal C. Angelescu. Pentru mai multă operativitate, Blaga acceptase și ideea concursului, care – la povața lui S. Pușcariu – „are avantajul că nu poate nimeni să-ți zică vreodată că n-ai intrat pe poarta principală în Universitate”; reușita ar fi fost sigură pentru că „ești Blaga și (...) membru al Academiei” iar „președintele comisiei voi fi eu. După experiența de la alte concursuri reușește candidatul pe care-l vrea președintele”³⁷³.

Chiar și așa, evenimentele s-au derulat anevoie și nu tocmai în virtutea modelelor convenționale. A trecut aproape un an de tratative și căutări pentru soluții cât mai convenabile și care să satisfacă toate interesele. Negocierile se purtau deja de la putere la putere. „Am fost ieri la Goangă – îi relatează Pușcariu lui Blaga, la 25 decembrie 1936. S-a ivit o posibilitate nouă de a te avea la Cluj, pe care aș vrea s-o folosesc. Te rog însă de cea mai perfectă discreție, căci în asemenea cazuri cunoașterea planului în cercuri mai largi l-ar putea zădărnici”. Concret, se preconiza bunăoară ca în locul lui I. Valori de la București (decedat) să treacă Th. Capidan, conferențiarul Sever Pop să devină titular la catedra lui Pușcariu iar postul vacant să fie schimbat în Filosofia culturii și transformat apoi în catedră, Estetica rămânând pentru L. Rusu etc. „Vei avea marele avantaj – argumenta Pușcariu – de a fi pus piciorul solid în universitate și la o

³⁷² B. Munteanu, *Op.cit.*, p.296.

³⁷³ „Manuscriptum”, XXI, 1990, nr.1, p.137.

disciplină pe care o dorești”, iar concursul pentru conferință va avea „bunăvoința întregii comisii” și nici un contracandidat. Important era să se câștige timp, „pentru ca să trecem eventual amendamentul legii prin parlament”³⁷⁴. Nici nu se putea face mare lucru de vreme ce Ștefănescu-Goangă era subsecretar la Ministerul Instrucțiunii, dar de la care se puteau obține totuși satisfacții datorită aspirației de-a deveni și el academician, iar Blaga nu mai putea fi ignorat într-un atare context.

Evident, situația irita enorm, cu atât mai mult cu cât i se oferea ca certitudine o conferință, dar pe bază de concurs, în vreme ce se crease deja un precedent prin chemarea lui O. Goga la o catedră special creată pentru el, Cultura română modernă, prin derogare de la dispozițiile legii (de la 1 noiembrie 1936)³⁷⁵. Dar în acest caz, conjunctura îi putea fi favorabilă, ținând cont de prietenia ce-i lega și de firava alianță familială dintre Goga și Blaga. La 21 februarie 1936 S. Pușcariu îi va prezenta astfel noile împrejurări: „Viu de la Goangă (...). Chibzuind bine toate posibilitățile și toate șansele și după ce m-am consultat și cu unii colegi, am ajuns la convingerea că cel mai bun lucru este totuși să te prezinti la concursul pentru estetică. I-am spus deci lui Goangă că te vei prezenta și poate să dea drumul publicării concursului. Știu, pe de altă parte, că Rusu e foarte plouat de când știe că te are ca concurent. În comisie voi fi eu președinte, va fi Goga, Grimm de la noi, iar de la București probabil Caracostea, care e un mare admirator al tău”. „Bănuiesc – continua Pușcariu – că Goangă va mai căuta vreo modalitate să-mi propună pentru ca să salveze estetica pentru Rusu, deși el mi-a declarat că pentru a nu face impresie de parțialitate nici nu va primi să fie membru în comisie”³⁷⁶.

După mai multe amânări strategice, la 9 martie se va publica, în fine, vacanța catedrei de estetică dar, poate nu fără intenție, sub titlul de Estetică generală cu deosebită privire la estetica literară. Neexistând în această primă etapă nici o propunere de chemare, s-a recurs la republicarea vacanței, pentru ocuparea prin concurs, la 12 iulie același an. Oricum, după declanșarea formalităților de înscriere, la care s-au prezentat trei candidați (L. Rusu, L. Blaga și Radu Paul), titlul catedrei va constitui o nouă găselniță pentru amânarea concursului (la 24 noiembrie 1937), după ce

³⁷⁴ *Ibidem*, p.138-139.

³⁷⁵ Lucian Nastasă, *Întregiri la biografia lui Octavian Goga*, în „Dacia literară”, VI, s.n., 1995, nr.1. p.20-21; D. Iorga, *D. Octavian Goga la Universitatea din Cluj*, în „Însemnări”, București, III, 1936, nr.70-73 (12 aprilie), p.5. În fapt, O. Goga va „străluci” prin absenteism, la „o catedră care nu este catedră”; vezi și N. Buta, *Catedra d-lui Goga*, în „România nouă”, Cluj, V, 1937, nr.100 (18 iunie), p.1, 8.

³⁷⁶ „Manuscriptum”, XXI, 1990, nr.1, p.141.

consiliul facultății din 6 noiembrie hotărâse deja comisia de examinare: Fl. Ștefănescu-Goangă, Marin Ștefănescu, P. Grimm și S. Pușcariu (din Cluj), D. Gusti (București), Tr. Brăileanu (Cernăuți) și M. Ralea (Iași).

În noile împrejurări, Lucian Blaga își retrace candidatura, convins fiind că sub guvernarea lui Tătărașcu și cu Ștefănescu-Goangă subsecretar de stat la Instrucțiune Publică nu are, practic, nici o șansă de reușită la Estetica literară. Finalmente, catedra va fi ocupată de L. Rusu prin chemare (la 23 martie 1938), în urma raportului semnat de Goangă, D.D. Roșca și Vl. Ghidionescu, acestei maniere de promovare opunându-i-se N. Bănescu și G. Giuglea³⁷⁷. Reacția nu s-a lăsat așteptată, în „Curentul” din 2 aprilie 1938 apărând un articol nesemnat, *Un nou scandal în lumea universitară din Cluj*, cu subtitlurile *Consiliul Facultății de litere își dezice propriile sale hotărâri și Nepotismul și ostracizările, norme de drept*³⁷⁸, după ce anterior – încă de la începutul lui decembrie 1937 – Constantin Noica profesise totuși „consacrarea” universitară a lui Blaga, nu atât spre gloria poetului-filosof, cât mai ales a Universității din Cluj³⁷⁹.

Între timp însă, în noul guvern O. Goga – A.C. Cuza, Lucian Blaga devine subsecretar la Ministerul Afacerilor Străine³⁸⁰, iar în condițiile amintite deja într-un capitol anterior, prin modificarea Legii pentru organizarea învățământului superior, ce permitea astfel chemarea lui Blaga în virtutea calității de membru activ al Academiei Române³⁸¹, acesta va ocupa finalmente o catedră la Universitatea din Cluj, inițial de Sociologie rurală, transformată apoi în Filosofia culturii.

Sunt acestea doar câteva exemple ce ilustrează semnificația comisiilor de concurs, cu implicații majore în cooptarea sau respingerea

³⁷⁷ Vezi *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.3/1937-1938.

³⁷⁸ Vezi răspunsul decanului N. Drăganu în „Patria”, XX, 1938, nr.79 (8 aprilie), p.2.

³⁷⁹ C. Noica, *Despre Blaga și despre profesorat*, în „Vreamea”, X, 1937, nr.516 (5 dec.), p.4.

³⁸⁰ Lucian Blaga era văr de gradul II cu Venturia, soția lui O. Goga.

³⁸¹ Pentru amănunte: Mircea Curticeanu, *Prolegomene la o carieră universitară. „Chemarea” poetului la catedra de Filosofia Culturii*, în „Manuscriptum”, X, 1979, nr.1, p.95-110, și Pavel Țugui, *Lucian Blaga la catedra de „Filosofia Culturii”*, în rev. cit., XX, 1989, nr.3, p.98-106. Adăugăm aici că în conformitate cu ÎDR publicat în „Monitorul Oficial” nr.91/19 aprilie 1938, art.1, se completează dispozițiile art.2 din Legea Învățământului Universitar din 1932, privitor la chemări, în sensul că Consiliile profesoriale pot chema cu gradul de profesori titulari la catedre vacante și persoane care după obținerea titlului de doctor s-au distins în specialitatea catedrei vacante printr-o activitate științifică neîntreruptă de cel puțin șapte ani.

unor candidați, exemple dezvoltate de noi tocmai pentru a surprinde contextul și interacțiunea cu alte variabile care au intrat în joc. Totodată, atitudinea unor electori față de un candidat care va reuși totuși să ocupe poziția universitară râvnită va crea – uneori – pe termen lung sau scurt solidarități (ca gest de recunoștință pentru atitudinea favorabilă) sau animozități (în cazul unui referat negativ sau a unei opoziții semnificative) cu impact asupra relațiilor viitoare între diverșii membri ai corpului universitar. Cu ocazia candidaturii lui Ion Ursu la catedra vacantă de Istorie medie și modernă la Universitatea din Iași, în vara anului 1910, Ilie Bărbulescu a manifestat o opoziție acerbă față de I. Ursu³⁸², care ajuns apoi titular a purtat mereu resentimente slavistului.

Cu câteva excepții, cea mai mare parte din procedurile de cooptare (despre care avem elemente suficiente de apreciere din surse oficiale) au fost în fapt competiții deja „închise”, cu doar un singur candidat, uneori cu cel mult doi. În cazul acestora din urmă, cel mai adesea candidații intrau într-un joc în care deciziile erau luate dinainte în favoarea unuia dintre ei sau, nu de puține ori, se făcea o repartitie prealabilă a rolurilor între un pretendent legitim și unul prezent *pro forma*, explicit sau implicit. Cu alte cuvinte, adeseori concursurile erau organizate pentru a reuși cine trebuie, cu forme legale.

Sub acest aspect, cazuistica este impresionantă, reținând însă aici doar câteva exemple pentru ilustrare. În cazul ocupării catedrei de istorie antică și epigrafie de la București, din 1881, comisia de concurs, alcătuită din N. Ionescu, N. Quintescu, Șt. Vârgolici, C. Leonardescu și I. Caragiani, a avut în față doi competitori, pe Gr.G. Tocilescu și Augustin Dimitrescu, acesta din urmă doar *pro forma*, în vreme ce discuțiile s-au purtat în exclusivitate pe seama celui dintâi, care a și fost recomandat fără probleme³⁸³. La concursul din 15 octombrie 1891 pentru catedra de Limbile slavice din București a candidat doar I. Bogdan, în fața unei comisii prezidate de I. Caragiani și din care mai făceau parte A. Vizanti, Șt. Vârgolici, Ar. Densusianu, I. Găvănescu, Gr.G. Tocilescu și A.D. Xenopol (cel de pe urmă din partea ministerului), evident, unicul competitor fiind declarat reușit³⁸⁴, deși nu au lipsit emoțiile³⁸⁵. Asta nu înseamnă că nu ar fi putut avea contracandidați, dar a știut – așa cum a rezultat și din diversele

³⁸² Vezi și I.E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, XII, București, 1940, p.375-376.

³⁸³ *Arh.St.Iași, Universitatea „A.I. Cuza”. Rectorat*, dos.447/1881, 38 file.

³⁸⁴ *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.886/1891, f.13.

³⁸⁵ *Scrisori către I. Bianu*, I, p.250.

referiri făcute de noi în capitolele anterioare – să-și „organizeze” cu dibăcie cooptarea la o catedră pentru care „mă socotesc destoinic și cred că nu mă înșel de fel în puterile mele”, după cum îi mărturisea lui Bianu încă din 1889³⁸⁶. Pe de altă parte, este adevărat că I. Bogdan a muncit mult și s-a grăbit să publice prin 1887-1890 numeroase lucrări de slavistică pentru a dobândi atuul de bază în promovarea la Universitate.

După ce candidase la București fără succes în fața lui I. Bianu, în 1901, la catedra de Istoria literaturii române, Ilie Bărbulescu va aspira la recent înființata catedră de slavistică a Universității din Iași. La 15 octombrie 1905 își va depune candidatura, aflându-se singur în competiție, iar Al. Philippide a fost însărcinat să întocmească darea de seamă asupra lucrărilor lui. La 9 decembrie 1905 se întrunește senatul universității, pentru a se analiza raportul care conchidea recomandarea lui Bărbulescu ca profesor³⁸⁷. Cu această ocazie însă, P.P. Negulescu, deși nespecialist în filologie, se îndoiește de „valoarea candidatului”, considerând lucrarea acestuia, *Românii față de sârbi și bulgari*, ca fiind defectuos scrisă³⁸⁸. Negulescu arată totodată că „un profesor este în primul rând un transmițător al cunoștințelor sale, dar un om cu stilul obscur, cu fraze prea lungi, nu poate fi un bun profesor”. În plus, Negulescu invocă și o chestiune de ordin moral: faptul că la „lecția de deschidere a cursului său”³⁸⁹ Bărbulescu a adus elogii ministrului Justiției; mă întreb, ce legătură poate să fie între un ministru al Justiției și limbile slavice; aceasta, după mine,

³⁸⁶ *Ibidem*, p.198.

³⁸⁷ Raportul întocmit de Al. Philippide asupra activității științifice a lui Ilie Bărbulescu, din decembrie 1905, în *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”*. *Rectorat*, dos.3/1904-1905, f.20-28.

³⁸⁸ Negulescu n-a spus nimic însă de lucrarea lui Ilie Bărbulescu despre *Fonetica alfabetului cirilic în textele române din sec. XVI și XVII, în legătură cu monumentele literare paleo-, bulgaro-, sârbo-, ruso- și româno-slave* (București, 1904) – ce avea la bază doctoratul din 1899 –, chiar dacă aceasta fusese aspru criticată până atunci de N. Iorga, O. Densusianu și N. Drăganu, întrucât autorul le răsturna ideile în ce privește fonetismul limbii române vechi.

³⁸⁹ I. Bărbulescu fusese de scurt timp, prin adresa nr.51005 din 10 septembrie 1905, numit suplinitor al catedrei de Limbi slavice, „creată din nou” la Iași (cf. *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.901/1904, f.38). Iar lecția lui de deschidere a fost publicată sub titlul: *Problemele capitale ale slavisticii la români* (Iași, 1906), stabilind aici rostul catedrei, căreia dorește să-i imprime „un caracter realmente practic”, urmărindu-se îndeosebi raporturile cu slavii înconjurători: bulgarii, sârbii și rușii. „Studiile universitare – spunea el atunci – trebuie să aibă a face cu trebuințele practice ale vieții și că deci cunoștința practică a limbilor slave trebuie să intre în domeniul învățământului nostru universitar”.

constituie o lingușire și nimic mai mult”. De aceea, el propune amânarea recomandării, menținându-l încă câțiva ani ca suplinitor, pentru a-și dovedi calitățile de universitar.

A.D. Xenopol îi ia însă apărarea lui Bărbulescu, susținând că „forma elegantă nu este necesară. Sunt celebrități care vorbesc foarte rău; apoi un profesor nu trebuie să fie numai transmițător la elevi, ci și la lumea din afară și în străinătate, căci rolul său nu se mărginește numai a învăța pe elevi, ci a face ca știința să progreseze”. S-au mai manifestat cu această ocazie și alte aprecieri pro sau contra. Cu toate acestea, în urma votului s-a respins recomandarea ca profesor (adică procedura „chemării”), însă s-a acceptat în unanimitate recomandarea ca agregat definitiv, poziție ce putea fi dobândită doar pe filiera „concursului”. În cele din urmă, prin Î.D.R. din 19 mai 1906, Bărbulescu a fost numit „în mod provizoriu” ca agregat definitiv³⁹⁰. Iar după cei trei ani prevăzuți de regulament, în urma Raportului favorabil întocmit de A.D. Xenopol (care era și decan), din 20 aprilie 1909, Ilie Bărbulescu va fi numit profesor definitiv³⁹¹, între timp, în 1908, acesta fiind ales și membru corespondent al Academiei.

În cazul lui Constantin C. Giurescu, la scurtă vreme după ce și-a trecut doctoratul la București, în 1925, din comisie făcând parte N. Iorga (raportor), V. Pârvan, D. Russo, P. Cancel și decanul Ch. Drouhet, s-a anunțat examenul de docență în Istoria românilor. Postul era vizat de fapt de Ion Vlădescu, care urmărea apoi o conferință universitară. Pârvan însă l-a „somat” pe Giurescu să-și depună candidatura, iar acesta s-a mobilizat în acest sens, în timp record reușind să-și publice o lucrare (în 10 zile), în urma concursului fiind declarat reușit. Din comisie au făcut parte cei de mai sus – Iorga, Pârvan, Russo și Cancel –, la care s-a mai adăugat Ilie Minea de la Iași³⁹². Din această postură, nu i-a fost greu ca de la 1 ianuarie 1926 Giurescu să fie numit conferențiar de istoria modernă a românilor. Între timp însă, catedra rămasă vacantă în urma morții lui I. Ursu (în 1925) – și suplinită o vreme de P. Cancel – a fost scoasă la concurs la începutul lui 1927. Giurescu ar fi putut avea printre potențialii contracandidați pe P.P.

³⁹⁰ *Documente din arhive ieșene*, III, ed. D. Ivănescu, București, Edit. Minerva, 1988, p.202-207.

³⁹¹ Recomandarea făcută de A.D. Xenopol pentru ridicarea lui Bărbulescu la rangul de profesor în: *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.911 (I)/1909, f.1-11. Iar la f.34 se află IDR nr.3011 din 9 noiembrie 1909, prin care Ilie Bărbulescu este numit profesor în baza art. 63 din Legea învățământului secundar și superior.

³⁹² C.C. Giurescu, *Amintiri*, ed. Dinu C. Giurescu, București, Edit. All, 2000, p.149-150.

Panaitescu (dar care nu avea docența), Ion Vlădescu (rivalul de la docență) și Ilie Gherghel, profesor la Liceul „D. Cantemir” din București, care nu avea însă publicată decât teza de doctorat și câteva articole. În cele din urmă, nici unul dintre aceștia nu s-a înscris la concurs, considerându-se lipsiți de orice șansă, cu atât mai mult cu cât de aproape un an C.C. Giurescu devenise ginerele lui Simion Mehedinți. Rămas așadar singur în competiție, Giurescu a fost declarat reușit de către o comisie din care au făcut parte V. Pârvan (care a redactat și raportul final), D. Russo, P. Cancel și Ilie Minea³⁹³.

La Universitatea din Cluj poate fi invocat „concursul” pentru ocuparea catedrei de slavistică, în februarie 1936, la care a reușit, evident, unicul candidat, Em. Petrovici, deși acesta ar fi putut beneficia chiar de o „chemare”, deoarece avea suficiente atitudini intelectuale și parcursese chiar câteva trepte ierarhice necesare: stăpâna impecabil germana și maghiara (ca fost elev al Liceului lutheran din Brașov și absolvent al celui unguresc din Oradea), urmasa Academia teologică din Arad (1916-1919) și apoi cursurile Universității din Cluj (1919/1920, 1926-1928), întregite însă la Paris și Sofia, ca bursier, unde a învățat sârbo-croata, albaneza și bulgara, pentru ca doctoratul să-l susțină în inima Ardealului, în 1930³⁹⁴, specializându-se așadar în lingvistica slavă, îndeosebi dialectologie și raporturile slavo-române, fonetica experimentală și folclorică românească; a fost totodată asistent suplinitor la Laboratorul de fonetică experimentală (1926-1933) din Cluj, apoi asistent definitiv, iar o vreme a suplinit chiar slavistica (de la 1 octombrie 1931). S-a optat totuși pentru concurs, pentru a se îndeplini formalitățile cele mai solide, cu atât mai mult cu cât se știa că practic nu pot exista contracandidați, singurul care ar fi dorit, Petru Caraman, fiind păstrat mai departe ca director al Institutului român din Sofia, cu promisiunea că „va veni și vremea lui”, ceea ce se va și întâmpla peste aproape patru ani, dar la Iași.

Așadar, după publicarea vacanței³⁹⁵, s-a stabilit comisia, alcătuită din P. Cancel (București), I. Bărbulescu (Iași), Gh. Nandriș (Cernăuți), Th. Capidan, S. Dragomir, S. Pușcariu și N. Drăganu, concursul desfășurându-se fără probleme, cu un singur candidat, între 5-12 februarie 1936. În afara raportului foarte elogios întocmit de Gr. Nandriș și acceptat de toți

³⁹³ Pentru detalii vezi *Ibidem*, p.174-176.

³⁹⁴ Cu disertația: *De la nasalité en Roumain. Recherches expérimentales*, Cluj, Tip. Ardealul, 1930, 136 p.

³⁹⁵ Vacanța catedrei de Slavistică la Cluj s-a publicat în „Monitorul Oficial”, nr.253 din 2 noiembrie 1934, și „Monitorul Oficial”, nr.23 din 2 februarie 1935.

ceilalți membri, concursul a presupus pe lângă proba teoretică și una practică, Em. Petrovici obținând în cele din urmă media 18.93 și fiind astfel recomandat ca agregat³⁹⁶, pentru ca abia din 15 decembrie 1939 să devină titular. Ulterior, în noiembrie 1944, va fi cel care a propus crearea unui lectorat de limba rusă la Cluj, dar și la celelalte universități, „deoarece relațiile noastre cu Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice devin din zi în zi mai strânse”, fiind așadar „neapărată nevoie să promovăm învățământul limbii și al culturii ruse la noi”, ceea ce s-a și împlinit³⁹⁷, în 30 martie 1945 fiind numit chiar rector³⁹⁸.

Sau un alt exemplu ar fi competiția pentru catedra de limba și literatura germană, unde din doi candidați înscriși inițial, unul se retrage (Ion Sân-Giorgiu, căruia i se oferea perspectiva unei alte catedre la București), iar celălalt, K.K. Klein, este declarat reușit (în 1939)³⁹⁹. De altfel, am vorbit mai sus despre tentativa acestuia din urmă de a ajunge titular la Cernăuți, fiind devansat de V. Morariu. Între timp, Klein a ajuns conferențiar definitiv la Iași (de la 1 decembrie 1935), însă mereu s-a arătat preocupat să ocupe catedra de la Cluj, motiv pentru care se tot interesa pe la profesorii de acolo. La 21 iunie 1938, de la Cluj, Coriolan Petranu îi scria lui Klein că activitatea lui este apreciată și că poate miza pe o „chemare”. Însă îl sfătuiește să câștige „asentimentul d-lui Sextil Pușcariu, care este șeful filologilor de aici, ca nu cumva domnia sa să vină cu o altă propunere”⁴⁰⁰. În acest context, Klein se va prezenta în persoană lui Pușcariu, în vara lui 1938, pe când acesta din urmă se afla la Bran, obținând acordul pentru catedra rămasă de curând vacantă. Totodată sondează și obține bunăvoința lui Petre Grimm, poate și datorită faptului că însuși defunctul titular, G. Kisch, ar fi dorit ca germanistul K.K. Klein să-i succedă la catedră. În plus, pe lângă Pușcariu a intervenit printr-o epistolă (din 14 iulie 1938) și episcopul Friedrich Müller-Langenthal (istoric, autor al unor lucrări despre istoria sașilor). Finalmente, în urma „concursului”, K.K. Klein a fost numit profesor titular la catedra de limba și literatura germană de la Cluj, începând cu 15 decembrie 1939.

La fel în ce privește catedra de literatură română de la Cluj, vacantă prin decesul lui Bogdan-Duică: deși inițial păreau să existe cinci

³⁹⁶ Dosarul de concurs la *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.248/1935-1936.

³⁹⁷ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.368/1944.

³⁹⁸ Cf. decretul 831 din „Monitorul Oficial”, nr.74 din 30 martie 1945.

³⁹⁹ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.248/1938-1939.

⁴⁰⁰ *Karl Kurt Klein, 1897-1997. Corespondență*, coord. Ioan Dordea, Cluj, Edit. Clusium, 1997, p.442.

pretendenți la materia respectivă, la concursul propriu-zis vor participa doar doi, D. Popovici și Ion Breazu. Însă înaintea probei orale, acesta din urmă s-a retras, evaluând poate și că șansele lui sunt prea mici în fața contracandidatului⁴⁰¹, dar cu certitudine pentru faptul că i s-a promis o altă promovare, nu atât de spectaculoasă, dar sigură: în decembrie 1936 se fac câteva rotații de cadre și numiri în posturi de „așteptare” pentru a fi satisfăcută o arie cât mai diversă de clientelă universitară⁴⁰², I. Breazu – ca fost asistent al lui Bogdan-Duică⁴⁰³ – trecând pentru vreo lună la Muzeul Limbii Române, tot în aceeași poziție; deja la 31 ianuarie 1937 a fost promovat ca șef de lucrări, în 1941 devenind și administrator al Muzeului, primind în acest context locuință cu două camere și bucătărie (cu încălzit și iluminat gratuit)⁴⁰⁴ – fapt nu lipsit de importanță în contextul transferării Universității la Sibiu, după Arbitrajul de la Viena –, din 1943 având și calitatea de „conferențiar” pe lângă catedra lui D. Popovici, unde va preda Istoria literaturii române din Transilvania, abia din septembrie 1952 devenind profesor, după decesul titularului amintit.

Pentru maniera în care se pune problema candidaților și contracandidaților se cuvine a mai reține aici cazul lui Francisc Pall (1911-1992). Absolvent al facultății de filosofie și litere din Cluj, cu o teză de licență despre *Urmările războaielor dintre ruși și turci în sec. XVIII*

⁴⁰¹ Dumitru Popovici (1902-1952) absolvise facultatea de litere din București, în 1927, aici lucrând cu Ov. Densusianu, D. Caracostea și N. Cartojan, în anul II și III (1924-1926) fiind chiar asistent onorific la Seminarul de literatură română modernă (la Caracostea). Între 1930-1934 s-a aflat la Paris, cu o bursă franceză (la Sorbona, Collège de France, Școala de Limbi Orientale), în perioada cât a stat aici ocupându-se – de pildă –, în 1931, de primirea lui Sextil Pușcariu pentru niște conferințe, câștigând astfel simpatia filologului clujean (cf. Sextil Pușcariu, *Călare pe două veacuri. Amintiri din tinerețe (1895-1906)*, București, Editura pentru Literatură, 1968, p.239). Ulterior și-a trecut doctoratul la București (1935), cu teza *Ideologia literară a lui Heliade Rădulescu*, ocupând totodată un post de profesor titular la Școala comercială de băieți din Iași (1930-1936).

⁴⁰² De exemplu, Emil Capidan – fiul profesorului Th. Capidan – este numit preparator suplinitor la Muzeul Literaturii Române, în locul lui D. Macrea, care va fi numit asistent suplinitor la lingvistică. I. Breazu este transferat de la lingvistică la Muzeul Literaturii Române, în locul lui Șt. Pașca, acesta fiind promovat la lectoratul de limba italiană (cf. *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.197/1936).

⁴⁰³ I. Breazu este asistent din 1928, mai întâi la Laboratorul de fonetică experimentală, apoi la catedra de lingvistică și apoi la Muzeul Limbii Române, unde conduce secția bibliografică. Din 1934 conducea Seminarul de Istoria literaturii române moderne.

⁴⁰⁴ Cf. *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.153/1941.

pentru țările române (1933), susținută cu Al. Lapedatu și C. Marinescu⁴⁰⁵, membru al Școlii Române din Roma (1934-1936) și doctor al Universității din Cluj, în istoria universală și bizantinologie, „magna cum laude”, cu lucrarea *Ciriaco din Ancona și cruciata împotriva turcilor* (1936), cu un alt stagiul la Școala Română din Paris (1936-1938) – unde urmează cursurile și seminarile lui Ferdinand Lot și Louis Halphen (la Sorbona și École des Hautes Études) și cursurile de diplomatică și paleografie latină ale lui G. Teissier și Alain de Bouard (la École des Chartes) –, cu mai multe călătorii de documentare la British Museum (Londra) și Bodleiana (Oxford), apoi Viena, Graz, Berlin, München, Heidelberg, Leipzig și Milano, Francisc Pall este numit în aprilie 1942 asistent definitiv pe lângă catedra de Istoria universală din Cluj, după ce încă din 1940 suplinea și conferința de istorie medievală⁴⁰⁶, care va fi declarată vacantă în decembrie 1942⁴⁰⁷. La 25 februarie 1943, C. Marinescu formulează o întâmpinare prin care cere să nu se țină concurs, deoarece Fr. Pall, ca suplinitor, este îndreptățit s-o ocupe. Însă Romulus Căndea și Ioan Lupaș susțin ideea competiției, întrucât ar mai fi și alți candidați (Aurel Decei și Marcu Berza). Deși consiliul facultății din 11 februarie 1943 alesese deja comisia de transferare/„chemare” – C. Marinescu (președinte), R. Căndea, I. Lupaș –, după numai o săptămână aceasta a constatat că nu e cazul de transfer, ci de concurs. Se publică din nou vacanța postului pentru concurs⁴⁰⁸, iar pentru că între timp Marinescu se mutase la București, președinte al comisiei este numit Silviu Dragomir, aceasta fiind totodată completată în februarie 1944 cu Gh.I. Brătianu și cu mai vechiul susținător al lui Pall, C. Marinescu, care deși va lipsi, a fost autorul unui elogios raport de recomandare. Finalmente, la concurs nu și-a depus candidatura decât Fr. Pall, care a și fost proclamat reușit cu media 19.40⁴⁰⁹.

Altfel s-au petrecut însă lucrurile în ce-l privește pe Ioan Ursu, cu ocazia concursului pentru ocuparea catedrei de Istorie medie și modernă

⁴⁰⁵ În referatul său din 17 octombrie 1933 C. Marinescu scria: „Pall Francisc, unul din cei mai talentați membri ai seminarului de istorie universală, prezintă o lucrare care iese din șirul obișnuitelor teze, simple compilații, redactate, deseori, într-o formă departe de nivelul ce s-ar putea pretinde cuiva ajuns la sfârșitul studiilor universitare”.

⁴⁰⁶ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.863/1941.

⁴⁰⁷ „Monitorul Oficial”, nr.302 din 24 decembrie 1942.

⁴⁰⁸ „Monitorul Oficial”, nr.302 din 29 decembrie 1943.

⁴⁰⁹ Dosarul concursului în *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.5/1945. Prin decretul nr.1965 („Monitorul Oficial”, nr.250 din 28 octombrie 1944), Fr. Pall a fost numit conferențiar definitiv de istoria medievală.

universală de la Iași (iunie 1909), multă vreme suplinită de A.D. Xenopol, care nu era tocmai încântat să renunțe la acest cumul. Inițial, la recomandarea și intervenția lui D. Onciul (și poate a lui Iorga), Ministerul a încredințat suplینirea lui I. Ursu, de la 1 decembrie 1908, pentru ca în vara anului următor să se organizeze concurs pentru cooptarea unui titular. Unicul candidat prezentat a fost chiar suplینitorul Ursu, în fața unei comisii doar parțial binevoitoare: Petre Rășcanu (președinte), care ar fi dorit postul mai degrabă pentru fiul său „Țulai” (în măsura în care tatăl încă ezita să iasă la pensie, băiatul lui neavând deocamdată suficiente atuuiri pentru „a primi moștenire” catedra de Istorie antică cu științele auxiliare); A.D. Xenopol, care pierdea o suplینire aducătoare de profituri materiale suplimentare, dar încurca și socotelile prietenului Rășcanu, prin deblocarea catedrei; Teohari Antonescu, oarecum la mijloc; D. Onciul, fostul profesor și susținător al lui I. Ursu, dar și – să zicem – rivalul profesional al lui Xenopol; în final N. Iorga, la fel, magistrul și protector al candidatului. Dacă raportul lui Onciul, asupra lucrărilor lui I. Ursu, a fost favorabil, colocviul și lecțiile publice au permis profesorilor ieșeni să blocheze pentru moment recomandarea candidatului ca „agregat”. Doar la propunerea lui Iorga – pentru un compromis – s-a acceptat măcar recomandarea ca docent, respinsă însă de Consiliul permanent al Ministerului Instrucțiunii.

În consecință, Ioan Ursu va funcționa și mai departe ca suplینitor, pentru ca la finele anului 1910 să fie numit profesor agregat la această catedră în baza lucrărilor lui științifice și a art. 69 din legea învățământului superior, într-un context cu totul diferit⁴¹⁰. Din partea Universității din București, raportul a fost semnat de N. Iorga (evident, favorabil), iar la Iași – culmea ironiei – raportul a fost întocmit de A.D. Xenopol, fiind totodată contrasemnat și de ... Petre Rășcanu, ambii propunând recomandarea lui I. Ursu ca agregat. Așadar, la numai un an diferență, cam pentru aceleași lucrări și cu aceiași evaluatori, Ursu este validat ca profesor la Universitatea din Iași⁴¹¹, devenind titular de la 1 aprilie 1914. Numai că între timp, ca suplینitor al catedrei vreme de doi ani, avusese posibilitatea de a câștiga bunăvoința potențialilor electori de aici (mai puțin pe a lui Ilie Bărbulescu, care era în contra a tot ceea ce venea din partea „triadei critice”), îndeosebi a lui Xenopol, care contribuie – prin raportul său – și la alegerea lui I. Ursu ca membru corespondent al Academiei (mai 1910), îl invită în primitoarea

⁴¹⁰ Vacanța catedrei a fost publicată în „Monitorul Oficial”, nr.24 din 1 mai 1910. Vezi și *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat*, dos.2/1909, f.102, 354.

⁴¹¹ Mai multe detalii la Ioana Ursu, Dumitru Preda, *Biografia unei conștiințe – Ioan Ursu*, Cluj, Edit. Dacia, 1987, p.73-86.

lui casă patronată de soția Coralia („Riria”, ca poetă) etc. Mai mult chiar – indirect –, va fi și artizanul căsătoriei lui Ioan Ursu cu Lucreția, fiica generalului Eremia Grigorescu, la care Xenopol va fi naș de cununie.

Mai evident este acest aspect – al competițiilor închise – îndeosebi în cazul posturilor de așteptare, care nu solicitau o mobilizare la scara întregii rețele universitare, ci comisiile erau alcătuite doar din profesorii locali. Din imensa cazuistică de acest gen amintim pentru Cluj – din cele mai puțin cunoscute – pe cel al lui Anatol Chircev, basarabean de origine, devenit preparator la Institutul de psihologie din Cluj încă din 1939, loc în care va obține și doctoratul (în 1941). După aproape patru ani s-a scos la concurs postul de asistent (devenit vacant prin trecerea lui Zevedei Barbu la catedra de filosofia culturii), singurul candidat fiind doar Chircev, care a și reușit, din comisie făcând parte C. Sudețeanu (președinte), L. Rusu și N. Mărgineanu⁴¹².

Pentru ocuparea lectoratului de limba engleză s-a înscris la concurs doar un singur candidat, Mihail Bogdan, care a și fost declarat admis (18 ianuarie 1947)⁴¹³. Pe de altă parte, acesta părea la data aceea și singura ofertă viabilă, fiind născut la Follansbee (West Virginia, SUA), în 1913, cu studii primare și secundare la Warren (Ohio), deși bacalaureatul l-a trecut la Blaj (1933). A susținut licența la Cluj, a participat între timp la cursurile de vară ale Universității Exeter (Anglia), pentru ca în decembrie 1946 să devină doctor al Universității din București, în același an fiind numit și lector suplینitor de engleză în orașul de pe Someș. Eugen Chirilă, fost ajutor de bibliotecar la Institutul de studii clasice din Cluj, este singurul candidat la postul de preparator la același stabiliment, fiind declarat reușit (februarie 1946)⁴¹⁴. Ștefania Lelescu, angajată la Muzeul Limbii Române din Cluj încă din 1938 pentru a lucra la Atlasul lingvistic român, devine de la 1 martie 1945 suplینitoare a postului de asistent, vacant la Laboratorul de fonetică experimentală din Cluj în urma transferului lui I. Pătruț la catedra de Slavistică; titularizarea s-a produs ceva mai târziu, de la 23 martie 1946,

⁴¹² *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.358/1942. În același an Anatol Chircev a devenit și student al facultății de medicină.

⁴¹³ Dosarul de concurs la *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.579/1946. Vacanța lectoratului fusese publicată în „Monitorul Oficial” nr.281 din 4 decembrie 1946, iar comisia a fost alcătuită din Liviu Rusu (Cluj), Dragoș Protopopescu (București) și Em. Diaconescu (Iași). Abia prin decizia Ministerului Educației nr.322863 („Monitorul Oficial”, nr.301 din 31 decembrie 1947), M. Bogdan va fi confirmat lector cu titlu provizor la catedra de limba engleză, începând cu 1 ianuarie 1948.

⁴¹⁴ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.219/1945.

în urma unui concurs la care și-a mai depus candidatura și Balan T. Onofrei (fost profesor secundar, translator din rusă și germană). Rudolf Ervin Kutschera, licențiat al Universității din Cluj în litere și în științe, din noiembrie 1940 a fost numit asistent suplinitor la Institutul de istorie națională, titularizat pe post la 15 iunie 1943 în urma unui concurs la care a participat doar el⁴¹⁵. La fel s-au petrecut lucrurile la Cluj și cu Alexandru Nemțiu, care nu a avut competitori la postul de preparator la Institutul de istorie a românilor, scos la concurs în ianuarie 1943⁴¹⁶; Grigore Popa este numit asistent definitiv la catedra de Filosofie generală de la 1 februarie 1943 în același împrejurări; Ingeborg Seidel, soția lui Eugen Otto Seidel – suplinitor al catedrei de Limba și literatura germană din 1947, iar din 1 martie 1948 titular – va ocupa postul de lector de germană în urma concursului din 1-2 aprilie 1948, fără contracandidat, în care comisia era alcătuită din L. Blaga, Em. Petrovici și Liviu Rusu⁴¹⁷. Iar la București putem aminti pe Damian P. Bogdan, adus de P.P. Panaitescu ca asistent în 1936, printr-o competiție *pro forma*, pentru ca din 1942 să treacă la Școala Superioară de Arhivistică; fără rivali în competiția pentru postul de asistent la catedra de Logică, în 1938, a fost și Anton Dumitriu, după care va fi promovat conferențiar și apoi profesor; la fel Dumitru Bodin, ce a ocupat posturile de asistent, șef de lucrări și conferențiar prin concursuri fără a avea contracandidați, beneficiind însă de susținerea „patronului” său, C.C. Giurescu ș.a.

Despre concursul pentru ocuparea conferinței de Estetică și critică literară de la Iași, devenită vacantă după „chemarea” lui O. Botez ca titular la catedra de Istoria literaturii române (fostă a lui Ibrăileanu)⁴¹⁸, s-a scris deja suficient pentru a nu mai insista acum prea mult, fiind implicat eminentul critic literar George Călinescu⁴¹⁹. Inițial, la concursul pentru acest post s-a înscris și N.I. Popa (1897-1980)⁴²⁰, dar care s-a retras când a

⁴¹⁵ *Ibidem*, dos.12/1943.

⁴¹⁶ *Ibidem*, dos.445/1942.

⁴¹⁷ *Ibidem*, dos.497/1947.

⁴¹⁸ Pentru lucrările de acordare a gradului de profesor titular conferențiarului Octav Botez vezi *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat*, dos.1613/1936, 14 file.

⁴¹⁹ N. Mecu, *G. Călinescu. Doctoratul și conferința universitară. Mărturia epistolară*, în „Revista de istorie și teorie literară”, XXXI, 1983, nr.3, p.12-18; Ion Bălu, *Viața lui G. Călinescu*, București, Edit. Cartea Românească, 1981, p.183-201.

⁴²⁰ Acesta era doctor în litere și profesor la Liceul Internat și la Seminarul Pedagogic din Iași, fost membru al Școlii Române din Paris.

văzut că are un contracandidat precum G. Călinescu, ulterior devenind profesor de literatură franceză tot la Universitatea din Iași. Concursul pentru conferință s-a ținut între 17-19 mai 1937, având doar un candidat, iar comisia fiind formată din Mihai Ralea (președinte), I. Iordan și Octav Botez⁴²¹. Așa cum îi promisese acesta din urmă încă din iunie 1936, dacă el va ocupa catedra lui Ibrăileanu, iar Călinescu își va trece doctoratul, „după cum am făgăduit solemn lui Ralea, te voi sprijini cu toată căldura ca să obții conferința ce va rămânea vacantă și care se va transforma în catedră mai târziu”⁴²². Ceea ce aproape că s-a și întâmplat, numai că în primăvara lui 1941, când George Pascu s-a pensionat, iar pe catedra vacantă – de Istoria literaturii vechi – era vizat să vină Călinescu (mai întâi ca suplinitor, deși a fost recomandat de consiliul profesoral în septembrie 1941, pe baza unui referat elogios tot al lui O. Botez⁴²³), ministrul I. Petrovici nu va aproba numirea, dar în schimb l-a definitivat pe Călinescu pe postul de conferențiar. Ulterior, în 1945, la finele războiului mondial și în noul context politic, George Călinescu se va muta la Universitatea din București⁴²⁴, la catedra de Literatură română modernă, din 1949 devenind și director al Institutului de Istorie literară și folclor.

Tot la Iași, printre astfel de exemple, mai putem reține și concursul pentru ocuparea conferinței de Psihologie aplicată (în 1944), la care s-a prezentat doar un singur candidat, M. Beniuc, ce fusese anterior asistent la Institutul de psihologie al Universității din Cluj (din 1942), declarat bineînțeles reușit⁴²⁵. Iar ca atuuiri, putem invoca faptul că M. Beniuc se specializase la Hamburg în psihologia animalelor, între timp s-a afirmat ca poet „al zilei”, fiind încurajat și susținut de Dumitru Caracostea, care după un scurt ministeriat la Educația Națională fusese numit director al Fundațiilor Regale pentru Literatură și Artă (toamna lui 1940), promovând în revista acestui stabiliment versificația naționalist-antonesciană, ilustrată tocmai de acest poet-psiholog; în plus, Beniuc mai era și informator al

⁴²¹ Vacanța conferinței s-a publicat în „Monitorul Oficial”, nr.55 din 8 martie 1937. Dosarul concursului în *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.10/1937.

⁴²² *G. Călinescu și contemporanii săi (Corespondență primită)*, I, ed. Nicolae Mecu, București, Edit. Minerva, 1984, p.123-124.

⁴²³ Cf. *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat*, dos.2081(I)/1941, f.1.

⁴²⁴ Vezi C. Popescu-Cadem, *G. Călinescu. În legătură cu transferul la Universitatea București*, în „Revista de istorie și teorie literară”, XXXI, 1983, nr.3, p.18-21; 153-160.

⁴²⁵ Dosarul de concurs la *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat*, dos.2367/1944.

Serviciilor Speciale românești, care în anii războiului l-au cooptat în cadrul serviciului de cenzură.

Cam la fel se petrecuseră lucrurile la Iași și pentru ocuparea catedrei de limba și literatura engleză, în 1942. Singurul candidat înscris a fost Emil-Ioan Diaconescu, absolvent al facultății de litere la Oxford (Honours School of English Language and Literature), obținând diploma de „Bachelor of Arts” (1925), echivalată apoi la Cluj cu o licență, unde va dobândi și titlul de doctor cu *Utopia în literatura engleză* (1936). Din 1933 a devenit lector suplinitor de limba engleză la Universitatea din Cluj, iar din ianuarie 1941 titular⁴²⁶. În toamna aceluiași an, consiliul facultății de litere din Iași îl desemnează suplinitor la catedra de Limba și literatura engleză⁴²⁷. După numai un an este publicată vacanța catedrei, prin chemare. Comisia, alcătuită din I. Iordan (președinte), A. Oțetea și O. Botez, se întrunește la 12 decembrie 1942 și decide că nu este cazul de chemare prin transfer. În aceste împrejurări, se completează comisia cu Dragoș Protopopescu și Zoe Ghețu (de la Academia Comercială București), acesta din urmă fiind înlocuit apoi cu P. Grimm, care este totodată însărcinat cu întocmirea raportului, prezentat la 27 ianuarie 1943, propunând numirea prin chemare a lui Diaconescu. La această opinie se raliază și O. Botez, însă I. Iordan și A. Oțetea propun susținerea unui concurs. Astfel, se va publica din nou vacanța catedrei⁴²⁸, însă pentru concurs, la care se va înscrie un singur candidat, Em. Diaconescu, care va fi declarat reușit după trei zile de probe (13-16 aprilie 1943)⁴²⁹.

Din exemplul de mai sus rezultă și un alt aspect, și anume șansa de a ocupa o poziție elevată în ierarhia universitară prin trecerea la un alt stabiliment de învățământ superior. Constantin Marinescu era conferențiar de științele auxiliare ale istoriei la București (din 1923), pentru ca la 29 ianuarie 1925 să devină profesor agregat la Cluj, la catedra de Istorie universală, pe baza concursului dat în conformitate cu articolul 83 din Legea învățământului secundar și superior. În fapt, competiția a avut doi protagoniști, pe C. Marinescu, discipol și om fidel al lui Iorga (care era și în comisia de concurs), și pe C. Diclescu, deși după vacantarea catedrei s-au mai vehiculat și alte nume (V. Motogna, Marin Dimitrescu, M. Tolu).

Acesta din urmă, Diclescu, deși mai puțin cunoscut actualmente, era autorul unor lucrări interesante despre gepizi, încă citate copios în istoriografia germană, și aflat în grațiile lui Vasile Pârvan, care cândva ar fi dorit să-l aducă la Cluj în locul lui V. Bogrea. Nicolae Iorga însă nu-l dorea pe Diclescu, pe motiv că este „germanofil”, iar rezultatele cercetărilor sale „n-ar fi oportune din punct de vedere politic”, argumente suficiente pentru temperamentul profesor chiar de a refuza să vorbească cu candidatul, cel puțin ca pretext.

În aceste împrejurări, Sextil Pușcariu (și el membru în comisia de concurs), care aprecia pe Diclescu, se opune la rândul său numirii lui Marinescu, alături de el trecând I. Lupaș și N. Dragomir, aceștia antrenând și pe Al. Lapedatu, la data aceea ministru la Culte și Arte. În felul acesta au lipsit voturile necesare protejatului lui Iorga, moment în care încep „negocierile” din culise. N. Bănescu (care aprecia pe Marinescu și era apropiat de Iorga) vine cu propunerea de a se crea și pentru Diclescu o conferință de medievistică. Astfel s-a ajuns ca Marinescu să fie propus pentru agregatie – în urma concursului –, iar Diclescu să devină conferențiar de Istoria medievală cu deosebită privire la migrația popoarelor⁴³⁰. Ulterior, Marinescu a fost ridicat la rangul de titular la aceeași catedră (din 1 martie 1928), după care, mai târziu, s-a transferat cu postul la Universitatea din București, de la 1 aprilie 1943⁴³¹, la scurt timp după ce fusese numit (iunie 1941) director al Școlii Române din Paris⁴³². În ceea ce-l privește pe Diclescu, acesta nu a mai urcat în ierarhia universitară, datorită unei boli mintale ieșind la pensie la 30 iunie 1936⁴³³.

Oarecum asemănător s-au petrecut lucrurile cu ocazia ocupării catedrei de Arheologie și antichități din Iași, vacantă în urma morții lui Orest Tafrali. Dacă competiția prevăzută pentru vara lui 1938 n-a mai avut loc (datorită modificărilor preconizate pentru o nouă lege a învățământului superior), deși mecanismul fusese declanșat (prin candidaturile lui Radu Vulpe și Dumitru Tudor), demersurile au fost reluate pentru vara lui 1939, însă pentru o catedră cu titulatura parțial schimbată: Arheologie cu

⁴³⁰ Cf. Sextil Pușcariu, *Memorii*, ed. Magdalena Vulpe și Ion Bulei, București, Edit. Minerva, 1978, p.744.

⁴³¹ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.444/1942.

⁴³² Cf. Decret-Lege nr.1422, în „Monitorul Oficial”, nr.115 din 17 mai 1941.

⁴³³ *Moartea cărturarului Constantin Diclescu*, în „Națiunea română”, Cluj, X, 1936, nr.256 (14 nov.), p.1. Asupra acestuia vezi I. Crăciun, *Constantin Diclescu (1880-1936)*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj”, VII, 1936-1937, p.868-871.

⁴²⁶ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.164/1942.

⁴²⁷ *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”*. Rectorat, dos.2081(I)/1941), f.1.

⁴²⁸ „Monitorul Oficial”, nr.56 din 8 martie 1943.

⁴²⁹ Dosarul de concurs la *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”*. Rectorat, dos.2266/1943, 42 file. Prin adresa Ministerului Educației nr.122093 din 24 iunie 1943, Emil Diaconescu a fost numit profesor agregat la catedra de engleză din Iași, de la 1 octombrie 1943.

preistorie⁴³⁴. Și-a depus candidatura același Radu Vulpe, fost absolvent al Universității din București și discipol al lui Vasile Pârvan, membru al Școlilor române din Franța și Italia, care în capitală a trecut prin mai toate posturile de „așteptare”, chiar în acel an fiind confirmat conferențiar definitiv pentru materia protoistorie, așteptând acum de la Iași șansa de a deveni profesor. Numai că odată cu el s-a înscris în competiție și Dumitru Berciu, care însă va fi descalificat *ab initio*, întrucât nu se încadra în noile prevederi ale legii (art. 5 din Legea învățământului din 1938), care impunea ca pretendentul la o catedră universitară să fie conferențiar. În consecință, Radu Vulpe a rămas singurul concurent, care s-a prezentat în fața unei comisii alcătuită din I.M. Marinescu, I. Andrieșescu, Th. Sauciuc-Săveanu, C. Daicoviciu și P. Nicorescu, după toate probele fiind recomandat în unanimitate ca titular la catedra amintită⁴³⁵.

Un alt exemplu ar fi cel al lui Sever Pop (1901-1961), absolvent al facultății de litere și al Academiei Comerciale din Cluj (1925), membru al Școlii Române din Franța, care și-a început cariera universitară ca ajutor la Muzeul Limbii Române (1919-1921), secretar-bibliotecar (1921-1923) și asistent la aceeași instituție (1923-1928), pentru ca apoi să devină lector de dialectologie (1929-1931)⁴³⁶. Din iunie 1931 va fi însărcinat cu suplinirea conferinței de Dialectologie, a cărei vacanță se publică în 1933⁴³⁷. La concursul susținut între 21-22 decembrie 1933 Sever Pop nu a avut contracandidați, susținătorul său fiind influentul Sextil Pușcariu⁴³⁸. Însă pentru a ajunge profesor titular a trebuit să treacă la Universitatea din Cernăuți, unde devenise vacantă catedra de limba română și dialectele ei, iar el a fost numit din 15 martie 1940, în baza art. 5 din legea pentru modificarea și completarea legilor învățământului superior, în vederea

⁴³⁴ Inițial s-a dorit o cooptare prin „chemare” (cf. „Monitorul Oficial”, nr.76 din 30 martie 1939), dar pentru că nu a existat nici o candidatură s-a republicat vacanța catedrei, pentru „concurs” („Monitorul Oficial”, nr.94 din 24 aprilie 1939).

⁴³⁵ *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.476/1939 și 477/1939. Titularizarea i-a fost atribuită prin IDR nr.2831/1939 și adresa Ministerului nr.127709/19 iulie 1939 (cf. *Arh.St.Iași, Universitatea „A.I. Cuza”. Rectorat*, dos.7/1926, f.20. Vezi și Nicolae Ursulescu, *Venirea profesorului Radu Vulpe la Iași*, în „Analele Științifice ale Universității A.I. Cuza”, Istorie, Iași, s.n., t. XLIV-XLV, 1998-1999, p.207-214).

⁴³⁶ De la 1 februarie 1929 a devenit și profesor la Institutul de teologie reformată, de unde a fost dat afară prin decizia abuzivă a Ministerului Educației la 1 decembrie 1930, dar reintegrat prin IDR nr.2015/13 iunie 1931 în urma unei sentințe judecătorești.

⁴³⁷ „Monitorul Oficial”, nr.261 din 11 noiembrie 1933.

⁴³⁸ Cf. *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.308/1936.

raționalizării din 4 noiembrie 1938 (prin concurs, însă cu un contracandidat *pro forma*, Șt. Pașca, colegul său de la Cluj). După pierderea Bucovinei, în vara lui 1940, Sever Pop a fost transferat la București, ajungând în cele din urmă să predea în exil, la Universitatea Catolică din Louvain. Tot la Cernăuți a ajuns profesor titular și Mircea Florian, după ce în capitală fusese aproape un deceniu și jumătate doar conferențiar, pentru ca în toamna anului 1940 să revină la București cu toate drepturile câștigate în universitatea provincială.

Alte concursuri s-au dovedit a fi veritabile competiții deschise (sau semi-deschise), dând naștere unor dezbateri de fond, polemici etc. În afara concursului deja menționat într-un alt capitol, de la Universitatea din București, din 1894, la catedra de Istorie medie și modernă, mai poate fi invocată competiția pentru catedra de Istoria limbii și literaturii române din același stabiliment, mai întâi în 1897, apoi în 1900. Abia creată în 1897, la câțiva ani buni după simulara ei din Iași – unde titular era Andrei Vizanti –, ocuparea catedrei a generat o adevărată concurență, în cadrul căreia au fost puse în joc mai toate tipurile de atuuri intelectuale, politice și sociale. Concursul s-a desfășurat la Iași, inițial înscriindu-se opt candidați. Pentru că între timp Andrei Vizanti devenise și senator în Parlamentul țării⁴³⁹, acesta considera că este momentul potrivit pentru a se muta definitiv în capitală (unde, de altfel, stătea mai tot timpul datorită angajamentelor politice), alături de el intrând în competiție – printre alții – Ioan Bianu, G.Dem. Teodorescu și Ov. Densușianu.

În cele din urmă, după retragerea a cinci dintre candidați, au mai rămas ultimii trei. G.Dem. Teodorescu (1849-1900), ca fiu al unui antreprenor de construcții, era bine situat material, cu studii universitare la București și o specializare la Paris⁴⁴⁰, era unul din discipolii apropiați ai lui B.P. Hasdeu și o vreme chiar cu porniri antidinastice; din februarie până în iulie 1891 fusese ministru al Instrucțiunii Publice, însă din punct de vedere al realizărilor intelectuale nu acoperea convenabil materia catedrei scoase la concurs. Lucrarea sa din 1885, *Poezii populare române*, de 700 de pagini, era în fapt o culegere la care participaseră încă alți doi colaboratori, și pe

⁴³⁹ Catedra acestuia de la Iași fiind încredințată spre suplinire lui Aron Densușianu (care era de mai multă vreme titularul catedrei de latină), prin adresa Ministerului Instrucțiunii nr.743 din 8 febr.1896 (*Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.918/1895, f.44).

⁴⁴⁰ Vezi memorial de activitate al acestuia în *Arh.St.Iași, Universitatea „A.I. Cuza”. Rectorat*, dos.654/1900, iar diverse alte documente în *Ibidem*, dos.655/1900.

care Hasdeu nu o vedea ca pe o „muncă științifică proprie”⁴⁴¹. Ioan Bianu (1856-1935) era absolvent al Universității din București, apoi cu stagii de specializare la Milano și Paris, ocupând ulterior postul de bibliotecar al Academiei Române, dar desfășurând activități științifice mult mai semnificative decât ne-ar indica titulatura. Printre altele, din 1904, se va ocupa de elaborarea *Bibliografiei române vechi*, care a apărut în mai multe tomuri. În plus, era un apropiat al lui D.A. Sturdza, liderul Partidului Liberal⁴⁴², în mai multe rânduri deputat, poziție ocupată chiar și în anul concursului. Ultimul dintre candidați, Ovid Densusianu (1873-1938), era fiul universitarului și antijunimistului Aron Densusianu, absolvent al facultății de litere din Iași în doar doi ani, nu fără avatururi⁴⁴³ – deși existase precedentul Iorga –, cu studii de specializare la Paris. Avea deja o apreciată activitate în câmpul filologiei și literaturii române, tipărind până la vremea aceea lucrări precum *Aliterațiunea în limbile romanice* (1895) și *La Prise de Cordres et de Sébille, chanson de geste du XII siècle* (1896), alături de numeroase studii și articole.

Deși primii doi aspiranți la catedră au solicitat numirea fără concurs, jocurile de culise au decis altfel, postul fiind supus competiției. Comisia a fost alcătuită din C. Leonardescu (președinte), I. Crăciunescu (profesor la Universitatea din București și delegat din partea ministerului), I. Găvănescul, Teohari Antonescu, A.D. Xenopol, Gian Luigi Frollo și Al. Philippide, iar candidații au fost nevoiți a susține patru lucrări scrise și tot atâtea prelegeri publice, acestea din urmă beneficiind de un numeros auditoriu. În urma cuantificării notelor acordate de membrii comisiei, nici unul din candidați nu a obținut minimul necesar, 7 (Teodorescu – 6,44; Bianu – 5,85; Densusianu – 6,93). Ca atare, catedra a rămas și pe mai departe vacantă, însă juriul a recomandat la 23 ianuarie 1897 ca Ovid Densusianu, care „a obținut media generală cea mai mare și a dovedit că posedă cunoștințe bogate și metodă științifică trebuincioasă, mai cu seamă în studiul limbii, promițând astfel a deveni cu vremea un bun profesor”⁴⁴⁴, să suplinească

⁴⁴¹ Vezi prefața și comentariile la reeditarea acestui volum, sub același titlu, ed. G. Antofi, cu o prefață de Ov. Papadima, București, Edit. Minerva, 1982.

⁴⁴² Cf. Mircea Iosa, *Notele politice ale lui Ioan Bianu*, în „Studii”, t.25, 1972, nr.1, p.11.

⁴⁴³ Vezi dosarul personal, ca student, la *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.284A/1890, 65 f. De asemenea: *Ibidem*, dos.885/1890, f.65; dos.886/1891, f.120; Peter V. Haneș, *Ov. Densusianu la 21 de ani (1894)*, în „Preocupări literare”, V, 1940, p.349-357.

⁴⁴⁴ *Arh.St.București, Facultatea de litere-corespondență*, dos.73/1897, f.280.

catedra de Istoria limbii și literaturii române, lucru acceptat de ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice.

Faptul că la una din probele orale G.Dem. Teodorescu a fost notat cu unu de către Philippide, iar rezultatul competiției nu a fost cel scontat de el, a generat protestele acestuia și o suită de articole virulente în ziarul „Epoca” despre felul în care s-a desfășurat concursul, cu repartițiile de forțe și ingerințele diverselor interese, texte adunate apoi și sub forma unei broșuri de 53 pagini, intitulată *Concursul universitar trecut la Iași în luna ianuarie 1897* (București, 1898).

Catedra va fi din nou vacantă în primăvara lui 1900, de data aceasta existând șansa aplicării prevederilor articolului 69 din Legea învățământului (cea din 1898), care prevedea numirea pe baza activității științifice și a experienței dobândite printr-o suplینire sau un alt tip de curs extrabugetar. Așa cum s-ar putea crede, suplینitorul Ovid Densusianu părea fără competitori și fără opozanți în comisia de recomandare, cu atât mai mult cu cât în domeniul filologiei mai publicase câteva studii între timp⁴⁴⁵, iar în plus editase un „Anuar” al Seminarului de istoria limbii și literaturii române, primul de acest gen din România. Numai că miza era mare, dar și mulți competitori încredințați că li se cuvine catedra. În aceste împrejurări, în afara lui Densusianu, și-a mai înaintat dosarul de concurs unul din contracandidații anteriori, G.Dem. Teodorescu, la care s-a mai adăugat un altul, Nicolae Petrașcu (1859-1944). Acesta din urmă urmase facultatea de litere din București, era junimist, funcționase ca șef de cabinet al lui P.P. Carp, pe când acesta era ministru de Externe (1888), iar apoi a fost șef de Legație la Paris și Istanbul (1889-1890). Susținut de Titu Maiorescu, Petrașcu ținuse în capitală un curs facultativ de Istoria literaturii române, din 1892, motiv pentru care se considera îndreptățit să ocupe acum catedra scoasă la concurs, iar în plus – din 1896 – era directorul revistei „Literatură și artă română”, de o excepțională calitate grafică.

Conform uzanțelor, dosarele celor trei trebuiau supuse aprecierilor ambelor Universități, din București și Iași, care recomandau ministerului pe unul din ei. Numai că de data aceasta competiția s-a purtat mai mult pe baza diverselor rivalități din lumea specialiștilor, nefiind excluse nici aprecierile de natură politică și ideologică. Cel mai bine se reflectă acest lucru în raportul întocmit de Al. Philippide și

⁴⁴⁵ Vezi Ov. Densusianu, *Memorii de titluri și publicațiuni*, Iași, 1899 (reprodus în *Opere*, I, ediție îngrijită de B. Cazacu, V. Rusu și I. Șerb, București, EPL, 1968).

subsemnat de C. Leonardescu și P. Rășcanu, în care – de pildă – nu este contestată valoarea lui Densusianu, cât mai ales teoriile lui lingvistice, în chestiuni care oricum cu greu puteau întruni o unanimitate. În cazul lui Teodorescu, raportorul spunea că „are mult patriotism”, însă această calitate nu are de-a face cu poziția la care aspiră. Iar în ceea ce-l privește pe Petrașcu, i se reproșează că pe vremea când era junimist elogia pe Titu Maiorescu, Th. Naum ș.a., iar de când a intrat în grupul celor de la „Revista nouă” și-a schimbat idolii. Peste toate însă, Philippide considera un „nonsens” existența unei asemenea catedre la București, sugerând chiar desființarea celei similare de la Iași⁴⁴⁶.

La toate acestea, în cadrul ședinței reunite a consiliului facultății și a senatului din Iași, din 24 februarie 1900, unul din membrii comisiei – Găvănescul – considera dificilă doar alegerea unuia dintre cei doi, Densusianu și Teodorescu, „deoarece îi consider pe ambii apti pentru o catedră universitară. Argumentul că lucrările nu ar fi conforme cu cerințele legii – adică de mare valoare – nu mi se pare fără replică în cazul de față, cu atât mai mult că valoare mare sau mică e o noțiune relativă, nu avem pentru măsurarea lor un criteriu absolut și imuabil; ceea ce este lucru de mare valoare într-un mediu cultural poate să fie de altă valoare în alt mediu și în alte condiții. Dându-se împrejurările noastre concrete, precum și necesitățile urgente ale învățământului nostru superior, cred că cei doi candidați nu sunt de înlăturat, așa, fără rezervă. În aprecierea valorii lor, nu trebuie să ne influențăm de deosebiri de doctrină între colegul nostru, d-l Philippide, raportorul, și unul sau altul din cei doi candidați în ce privește teoriile sau modul de a vedea unele chestii speciale din domeniul lor comun”⁴⁴⁷. Pentru a împăca diversele interese, în ședința amintită s-a mers chiar până la ideea recomandării lui G.Dem. Teodorescu pentru București și a lui Ov. Densusianu pentru Iași, unde catedra similară era suplinită din 1896 de tatăl său, Aron Densusianu. Neîntrunindu-se cvorumul necesar vreunei validări, decizia a fost amânată pentru 27 februarie 1900, când s-a decis recomandarea lui G.Dem. Teodorescu ca profesor agregat la catedra

⁴⁴⁶ La Iași, titularul catedrei era Andrei Vizanti (n. 1844), însă acesta nu-și ținea cursurile, aflându-se mereu la București pentru activitatea politică și parlamentară. De altfel, Vizanti, ca președinte al Comitetului teatral, a delapidat câteva mii de lei, motiv pentru care a fugit în Statele Unite, pentru a scăpa de o condamnare. Universitarul Nicolae Leon afirmă că acesta s-ar fi stabilit, după un scurt popas la New-York, la Reading, unde a lucrat într-o frizerie (cf. N. Leon, *Note și amintiri*, București, 1933, p.130).

⁴⁴⁷ *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat*, dos.4/1898 (st.v.), f.43-44.

amintită – cu 8 voturi pentru, din 13 –, în vreme ce Ov. Densusianu nu a obținut decât cinci sufragii favorabile⁴⁴⁸. Iar pentru a se împiedica numirea celui din urmă la Iași, Ministerul Instrucțiunii anunță prin adresa nr. 3594 din 6 aprilie 1900 suprimarea catedrei de Limba și literatura românilor din această localitate – începând cu 1 aprilie –, în urma unei legi votate de Corpurile Legiuitoare și promulgată de Rege⁴⁴⁹.

Din nefericire, la 20 august 1900 G.Dem. Teodorescu moare, lăsând din nou deschisă calea competiției. Nici avaturile lui Ov. Densusianu nu s-au încheiat prea repede (între timp a murit și tatăl său, la 2 septembrie 1900), în ianuarie încercând fără succes să ocupe catedra de Limba și literatura franceză de la București, unde a avut contracandidat pe Pompiliu Eliade⁴⁵⁰. Abia în urma raportului făcut de I. Bogdan și susținut în ședința senatului Universității din București la 3 februarie 1901⁴⁵¹, Densusianu a devenit titularul catedrei la care a candidat încă din 1897, catedră scindată însă în două, una de Filologie romanică cu specială privire la filologia română, ocupată de el, și alta de Istoria literaturii române, creată special de Ministerul Instrucțiunii la 4 iunie 1901 pentru Ioan Bianu, la care contracandidat i-a fost nimeni altul decât N. Petrașcu⁴⁵², competiție despre care am vorbit deja mai sus.

Revenind însă la titularizarea lui Ov. Densusianu, trebuie remarcată opoziția pătimașă a lui Al. Philippide, măcinat poate de o gelozie intelectuală greu de imaginat față de mai tânărul confrate bucureștean, care între timp, în 1901, publicase la Paris și o *Histoire de la langue roumaine*, elogios primită de critica de specialitate. Dacă în 1896, Philippide îi relata prietenului său H. Sucher că „în ce privește breasla noastră, observ numai pe tânărul Densusianu că se mișcă”, fiind „strașnic de învățat” și „harnic”⁴⁵³, în martie 1901 îi scria aceluiași despre decizia

⁴⁴⁸ *Ibidem*, f.45.

⁴⁴⁹ *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.895 bis/1899, f.90.

⁴⁵⁰ Cf. *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat*, dos.4/1898, f.53-54.

⁴⁵¹ Sub titlul *Lucrările filologice ale d-lui Ovidiu Densusianu*, raportul a fost publicat în „Convorbiri literare”, XXXV, 1901, nr.3, p.254-266. Vezi și intervenția lui N. Quintescu în cadrul ședinței Academiei din 22 iunie 1901, când prezintă scrierea sa: *Cum se face recomandarea de profesori la Facultatea de Litere din București, decan fiind ilustrul d. Bogdan*, în „Analele Academiei Române. Dezbateri”, s.II, t.XXIV, 1901, p.33.

⁴⁵² Se vorbea că I. Bianu va avea la concurs „un strașnic concurent”, pe Ilie Bărbulescu, dar care nu a mai candidat (*Scrisori către I. Bianu*, I, p.255).

⁴⁵³ *Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii*, I, p.140-141.

de a-l respinge la concurs pe Ov. Densusianu, „ca pe un om primejdios”; „acest mic pedant” este „însă tocmai quintesența marafetului, secăturii, moftului românesc; toată forma culturii o are acest mișel, iar fondul îi lipsește complet”, pentru că este „răutăcios, obraznic”⁴⁵⁴. În mod evident, Philippide era enervat de o serie de articole filologice ale lui Densusianu, care promovau opinii diferite de ale savantului ieșean. Însă faptul că I. Bogdan a publicat în „Convorbiri literare” o scurtă, dar exaltată recenzie pe marginea lucrării amintite a lui Densusianu, despre istoria limbii române⁴⁵⁵, l-a deranjat atât de mult pe Philippide încât cu un ton nu tocmai „prietenos” l-a somat pe Titu Maiorescu să i se radieze numele din caseta redacțională a „Convorbirilor”, calificându-l pe Bogdan în fel și chip („mișel”, lider al „gaștei radicale” etc.), moment ce va marca de altfel și începutul sfârșitului relațiilor cordiale cu mai vechiul său protector și susținător⁴⁵⁶.

Un alt exemplu sugestiv (amintit deja într-un capitol anterior) pentru ideea de competiție deschisă, în cadrul căreia au intervenit însă o sumă de factori perturbatori, mai ales de natură politică, îl constituie concursul pentru catedra de Istoria modernă și contemporană de la Iași. Din cei doi protagoniști principali, Andrei Oțetea părea să dețină atuurile cele mai importante, deși era mai mult apreciat ca „italienist”. Cu un „grand doctorat” obținut la Paris – asemenea lui Pompiliu Eliade, D.D. Roșca, M. Ralea și Al. Rosetti –, Andrei Oțetea ajunge la Iași sprijinit de intelectualii grupați în jurul „Vieții românești”, în 1927, în urma schimbării conferinței de Gramatică comparativă a limbilor vechi în conferință de Istoria modernă și contemporană, „cu caracter obligatoriu pentru studenți”⁴⁵⁷, aceasta din urmă fiind încredințată lui pentru suplinire. La scurt timp, catedra de Istoria evului mediu și modern, ocupată de Gh.I. Brătianu, s-a scindat de la 1 octombrie 1929 în două materii distincte: Istoria evului mediu și științele ajutoare ale istoriei, ocupată de Gh.I. Brătianu, și Istoria modernă și contemporană, devenită vacantă⁴⁵⁸.

Pentru ocuparea acesteia din urmă și-au depus candidatura A. Oțetea și I. Hudiță, însă senatul universitar, întrunit cu consiliul facultății de litere la 20 iunie 1930, pentru a discuta și cerceta formele prin care să fie

⁴⁵⁴ *Ibidem*, p.186.

⁴⁵⁵ I. Bogdan, *O istorie a limbii române*, în „Convorbiri literare”, XXXV, 1901, nr.2, p.192.

⁴⁵⁶ Cf. Alexandru I. Philippide în *dialog cu contemporanii*, I, p.60-61.

⁴⁵⁷ *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.3/1927, f.1; *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat*, dos.1/1927, f.105; dos.7/1926, f.215.

⁴⁵⁸ *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat*, dos.7/1926, f.214.

trecut examenul de agregatie pentru catedra amintita, constatã cã nici unul din cei doi candidați nu și-a echivalat diploma de doctorat⁴⁵⁹, motiv pentru care se va publica din nou vacanța pentru ocuparea catedrei prin concurs⁴⁶⁰. Între timp a mai apărut un competitor, în persoana lui C.I. Andreescu⁴⁶¹, care însă nici el nu a putut proba trecerea doctoratului decât printr-o adeverință, și nu printr-o diplomă. Din acest motiv, la 23 martie 1931, comisia reunită la Iași – I. Minea (care era și președinte), C.C. Giurescu, C. Marinescu, P. Nicorescu, O. Tafrali și Ilie Bărbulescu – nu-i acceptă candidatura lui Andreescu, deși ultimii doi l-au susținut din răsuputeri. Așadar, concursul urma să se desfășoare doar între Oțetea și Hudiță. Acesta din urmă își trecuse un merituos doctorat la Paris, cu *Histoire des relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie au XVII-e siècle (1635-1683)*, în 1927⁴⁶², iar de la 1 ianuarie 1928 suplinea conferința de Istoria diplomatică modernă⁴⁶³. În 1929, I. Hudiță mai publicase un volum, *Recueil de documents concernant les pays roumains, tirés des archives de*

⁴⁵⁹ Așa cum cereau art. 71 și 80 din Legea învățământului superior, combinat cu art. 95 din regulamentul facultății de litere. Inițial, la acest concurs se mai înscrisesse și Emil Diaconescu (conferențiar de geografie istorică la facultatea de științe), fost discipol al lui Ilie Minea și coleg de partid cu Brătianu. Însă înainte de începerea competiției acesta s-a retras.

⁴⁶⁰ Avusesse loc un concurs în adevăratul sens al cuvântului (cu o comisie alcătuită din Al. Philippide, ca președinte, Ilie Bărbulescu, Gh.I. Brătianu, Ilie Minea, C.C. Giurescu, C. Marinescu și R. Căndea), în urma căruia însă pe primul loc ieșise Hudiță (cu media 7,88; Oțetea obținuse doar 7,38). Vezi și „Revista critică”, IV, 1930, p.214-224.

⁴⁶¹ C.I. Andreescu fusese asistent la catedra de Istorie universală din Iași, iar apoi, după scindare, la catedra de Istorie medievală (de la 1 octombrie 1927, prin adresa nr.80.665 din 16 iunie 1927). Periodic, îl suplinea pe Gh.I. Brătianu.

⁴⁶² Lucrarea fusese aspru criticată de N. Iorga în „Revue historique du sud-est européen”, juillet-sept., 1927, p.262-272, care relevase greșeli grave de fapte și de interpretare, ignorarea bibliografiei ungurești și românești etc. (Cam tot pe aceleași coordonate se aflase și recenzia lui D. Angyal, profesor la Universitatea din Budapesta, în „Revue des études hongroises”, jan.-mars., 1928, p.123-132, care reproșa lui Hudiță că nu cunoaște istoria Transilvaniei.)

⁴⁶³ *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.1/1928, f.63. Disciplina se crease în urma hotărârii consiliului facultății de litere din noiembrie 1924, prin transformarea conferinței de Logică și metafizică (cf. *Anuarul Universității din Iași. 1924-1925*, Iași, 1925, p.26-27). Prin adresa către minister, decanul I. Petrovici considera materia „absolut necesară pentru învățământul istoric, deoarece profesorul catedrei de istorie medie, modernă și contemporană și paleografie latină are de făcut o materie prea vastă și imposibil de terminat în trieniul academic” (cf. *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat*, dos.2/1924, f.357 și 358).

France, XVIe et XVIIe siècles⁴⁶⁴, ceea ce părea să-i suplimenteze șansele în competiția cu A. Oțetea. Însă fiecare avea susținători și protectori, unii chiar importanți activiști politici. În vreme ce alături de Oțetea se aflau Minea, C. Marinescu, C.C. Giurescu și Gh.I. Brătianu, de partea cealaltă exista „opinia publică” ieșeană, care simpatiza pe Hudiță, moldovean de origine, având totodată sprijinul lui Ilie Bărbulescu, O. Tăfalău⁴⁶⁵ și Al. Philippide⁴⁶⁶.

Concursul a fost stabilit pentru martie 1931, însă desfășurarea lui a fost viciată de atitudinea unei părți a studențimii ieșene. La 24 martie, cu ocazia colocviului susținut de Oțetea, o serie de studenți prezenți în amfiteatru au fluierat și au făcut gălăgie, ceea ce va determina reluarea examinării lui Oțetea în 26 martie. De data aceasta a fost prezent și rectorul, care a rugat asistența să se abțină de la manifestări cu tentă politică, iar când a luat cuvântul și C. Marinescu (membru al comisiei) – atrăgând atenția că este vorba de un concurs științific, care nu poate fi influențat de niște „derbedei” –, studenții s-au dedat din nou la gălăgie și debandadă, ceea ce a dus la abandonarea probei, blocându-se ieșirea comisiei din Universitate până spre seară, când studenții au fost împrăștiați de poliție. Datorită acestor incidente, Marinescu a părăsit Iașul, neputând „participa la lucrările comisiei dacă ele se țin într-un centru universitar unde patru profesori au fost huiduiți”, propunând reluarea concursului într-o altă localitate. În aceste împrejurări, concursul nu s-a mai putut desfășura⁴⁶⁷, iar catedra a

⁴⁶⁴ Apărut la Iași, *Viața românească*, 1929, 316 p. Hudiță prezintă 473 fragmente de documente privind principatele române, precedate de o scurtă introducere (7 pagini), ce cuprinde o serie de erori. Documentele sunt de fapt rapoarte trimise mai ales din Constantinopol, Hamburg, Danzig și Varșovia, așadar puncte îndepărtate de țările române, și se reduc de cele mai multe ori la zvonuri vagi despre război și mișcările de trupe. (O recenzie negativă a publicat Petru Apolzan în „Revista istorică Română”, II, 1932, fasc.2, p.302-304). Ar mai fi totuși de reținut, până la acea dată, a concursului din 1931, alte două studii ale lui Hudiță, *Contribuțiuni la istoria spătarului Neculai Milescu și a lui Gh. Ștefan* (în „Arhiva”, XXXVI, 1929, nr.2, p.87-103) și *Contribuții la istoria lui Cuza Vodă* (Iași, 1931, 24 p., studiu bazat pe actele diplomatice de la Ministerul Afacerilor Străine din Paris și din Arhiva lui Cuza de la Academia Română; în anexă sunt redată cinci documente din 1865 privitoare la legăturile lui Cuza cu Franța, din care cel mai important este memoriul adresat lui Napoleon III, la 1 octombrie 1865).

⁴⁶⁵ Un raport semnat de O. Tăfalău în favoarea lui Hudiță, în *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.3/1932, f.214.

⁴⁶⁶ Cf. *Concurs de agregatie*, în „Revista critică”, IV, 1930, p.214-224; C.C. Giurescu, *Amintiri*, p.200-201.

⁴⁶⁷ Cf. Lucian Nastasă, *Corespondență și acte din Arhiva Universității Iași*, în vol. *Ilie Minea (1881-1943)*, ed. Al. Zub, Iași, Edit. Universității „A.I. Cuza”, 1996, p.174-178.

continuat să fie suplinită de Ilie Minea. Ulterior, o suită de vicii de procedură va duce la amânarea unei dezlegări definitive a situației, suplinirea postului fiindu-i încredințată apoi lui Oțetea la 1 aprilie 1933⁴⁶⁸, care după numai câteva luni, datorită faptului că acum erau îndeplinite prevederilor art. 45 alin. II din Legea pentru organizarea învățământului universitar, va fi numit cu titlu definitiv în postul de conferențiar de Istoria modernă și contemporană începând cu 1 aprilie 1934⁴⁶⁹. Iar nu după mult timp, în urma propunerii lui Ilie Minea și P. Nicorescu, consiliul facultății din 19 octombrie 1934 aprobă cu 10 voturi pentru, unul contra și o abținere, chemarea lui A. Oțetea ca profesor titular la catedra amintită⁴⁷⁰. Nici Hudiță nu a fost un perdant, fiind numit cam în același timp profesor agregat la catedra de Istoria Europei Orientale⁴⁷¹.

Notorie a fost și competiția „deschisă” la catedra de sociologie din Cluj, în februarie 1936, în care s-au înfruntat patru candidați, cu incidente ce au dat naștere unor dezbateri de fond și unei aprigi polemici, divizând membrii comisiei, instituind arbitrajul între finaliștii Traian Herseni și C. Sudețeanu (1885-1960), câștig de cauză având cel din urmă, deși părea cel mai puțin „cotat”⁴⁷². Era absolvent al facultății de litere din București (1909), se specializase la Leipzig și Paris (1913-1914), în capitala Franței urmând cursurile lui Em. Durkheim și Célestin Bouglé, trecându-și apoi

⁴⁶⁸ *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.2/1933, f.161 și 173.

⁴⁶⁹ *Ibidem*, dos.2/1934, f.127, și dos.3/1934, f.1.

⁴⁷⁰ *Ibidem*, dos.13/1933, f.16. Raportul din 19 octombrie 1934, semnat de I. Minea și P. Nicorescu, privitor la activitatea lui Oțetea, la *Arh.St.Iași, Universitatea „A.I. Cuza”*. *Rectorat*, dos.4/1934, f.261. Dosarul de numire în *Ibidem*, dos.1490/1934, 10 file.

⁴⁷¹ În contextul politic de la începutul anilor '30, I. Hudiță fusese desărcinat pe data de 1 iunie 1933 din funcția ce o avea, pe baza deciziei consiliului profesoral al facultății (*Anuarul Universității Mihăilene 1930-1935*, Iași, 1936, p.163), însă fiind apoi reintegrat și numit chiar profesor, nu înainte de a face o interpelare – ca deputat – în Camera Deputaților (la 26 noiembrie 1934), solicitând o anchetă a ministerului la Iași, precum și punerea la dispoziția Camerei a mai multor dosare de numiri universitare (ale lui Iancu Botez, Mihai Ralea, A. Oțetea, Dan Bădărău). Vezi și *Cazul Hudiță-Oțetea în fața Parlamentului*, în „ABC”, I, 1934, nr.11 (19 noiembrie), p.7; „Revista critică”, IX, 1935, p.35-44. Pentru împrejurările concursului vezi Iorgu Iordan, *Memorii*, II, București, Edit. Eminescu, 1977, p.181-182.

⁴⁷² *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.286/1935-1936. Vezi și „Patria”, Cluj, XVIII, 1936, nr.48 (28 febr.), p.1; nr.49 (29 febr.), p.1; nr.50 (1 martie), p.1; nr.53 (5 martie), p.1; nr.61 (14 martie), p.1; nr.76 (3 aprilie), p.1; nr.79 (7 aprilie), p.1, 3. De asemenea, Horia Stanca, *Fragmentarium clujean*, Cluj, Edit. Dacia, 1987, p.249.

doctoratul la București, abia în 1924, cu o teză despre *Ideile politice în evoluția istorică și sociologică*. Mai mulți ani fusese profesor secundar, ajungând la Cluj ca titular la Liceul „G. Barițiu” (din 1919), iar apoi la Școala Normală. Abia în 1926 devine docent, va suplini catedra de Sociologie și etică (1931-1935), apoi pe cea de Sociologie (1 decembrie 1937-31 ianuarie 1938), la care se va și titulariza în urma concursului menționat. Celălalt, Traian Herseni (1907-1980), ardelean din preajma Făgărașului (unde a făcut câțiva ani de liceu în limba maghiară), licențiat în litere (sociologie) și drept la București, cu o specializare la Berlin și un doctorat dobândit în țară, în februarie 1935, cu lucrarea *Realitatea socială. Încercare de ontologie regională*, a fost suplinitor o vreme la Liceul „Gh. Lazăr” din capitală (1928/29), predând pentru scurt timp etica socială la Școala de Asistență Socială din București (1932). A fost unul din favoriții lui Dimitrie Gusti, care l-a și avut ca asistent la catedra de Sociologie, etică și politică la București (1931-1935), fiind totodată și membru al Institutului Social Român, participând la mai multe campanii sociologice⁴⁷³. În același timp, s-a apropiat tot mai mult de mișcarea de extremă dreapta, de „legionari”, dezvoltând mai apoi o teorie rasială, ce implica purificarea poporului român printr-un program de eugenie.

Cum am sugerat deja, nu au lipsit însă avaturile, și deși C. Sudețeanu a fost declarat reușit, Ministerul Educației a refuzat o vreme de a-l pune în drepturile dobândite prin concurs. În acest context, Sudețeanu a dat în judecată Ministerul⁴⁷⁴, în vreme ce presa relata multe din aspectele controversate ale competiției. De altfel, în nr. 3 al revistei „Sociologie românească”, pe 1936, au fost publicate, pe tema acestui concurs, câteva piese de bază ale dosarului: D. Gusti, *Considerații în legătură cu un concurs universitar. Documente și propuneri pentru modificarea legii și regulamentului* (p. 1–7); Vl. Ghidionescu, D. Gusti, I. Lupaș, *Memoriu privitor la lucrările comisiei pentru concursul la Catedra de Sociologie a Facultății de Filosofie și Litere din Cluj, adresat Senatului Universitar al Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj* (p. 7–10); și D. Gusti, *Raportul pentru verificarea titlurilor, lucrărilor și activității candidaților la Catedra de Sociologie a Universității din Cluj* (p. 10–19). Reproducem, pentru înțelegerea celor întâmplate, un citat din primul material: „Președintele [e vorba de Marin Ștefănescu], care n-a reușit să-și impună

⁴⁷³ Cf. Traian Herseni, *Memoriu de titluri și lucrări*, în *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.11/1941, f.117-120.

⁴⁷⁴ Vezi și „România nouă”, Cluj, V, 1937, nr.100 (18 iun.), p.6; procesul a avut loc la Cluj, secția a III-a a Curții de Apel, câștig de cauză având C. Sudețeanu.

punctul său de vedere comisiei, a refuzat la un moment dat să-și mai îndeplinească îndatoririle. Din pricina aceasta, majoritatea comisiei a cerut demiterea lui. Totuși, președintele n-a vrut nici să demisioneze, nici să lucreze mai departe. Astfel, d-sa a refuzat să iscălească ultimul proces-verbal pe motiv că nu e de acord cu hotărârea comisiei. Totuși și în asemenea împrejurări trebuia să iscălească, dar numai că iscălea cu opinie separată. Când i s-a lămurit acest lucru, a declarat că va iscăli... a doua zi. Lucrările au fost încheiate astfel în prezența sa, dar fără iscăliturile regulamentare. Pentru ca lucrările să fie salvate, comisia a trebuit să consemneze toate acestea în procesele-verbale. A doua zi președintele, în loc să iscălească, cum își luase angajamentul, a convocat comisia, cu eliminarea tocmai a specialistului [D. Gusti], care nu a fost înștiințat sub nici o formă, și interpretând greșit legea (vezi memoriul către senatul universitar), a lucrat numai cu doi membri din comisie [Ștefan Marinescu și rectorul Universității din Cluj, Fl. Ștefănescu-Goangă] față de cinci și a scos cu totul alt rezultat⁴⁷⁵. Finalmente, C. Sudețeanu va fi numit profesor agregat din 15 ianuarie 1938, iar de la 15 decembrie 1941 va fi ridicat la rangul de titular⁴⁷⁶.

Din suita competițiilor deschise se cuvine a mai aminti aici alte câteva cazuri ce ar putea la fel de bine să devină ilustrative: concursul pentru ocuparea catedrei de Psihologie, pedagogie și estetică, vacantă la Universitatea din București, comisia fiind alcătuită din A. Vizanti, N. Ionescu, N. Quintescu, I. Caragiani, C. Leonardescu, V.A. Urechia și B.P. Hasdeu, din cei doi candidați – Bonifacio Florescu și Ioan Crăciunescu – fiind declarat reușit cel din urmă (în 1877)⁴⁷⁷; concursul pentru catedra de Istoria literaturilor neolatine de la Universitatea din București, cu o comisie compusă din I. Caragiani, C. Leonardescu, N. Quintescu, pr. Ionescu, A. Vizanti, V.A. Urechia, Șt. Vârgolici și B.P. Hasdeu, unde va candida din nou Bonifacio Florescu, fiind însă promovat contracandidatul său G.L. Frollo (în 1878)⁴⁷⁸; Concursul pentru ocuparea catedrei de Istorie și literatură latină vacantă la București (1881), la care vor candida N.

⁴⁷⁵ D. Gusti, *Considerații în legătură cu un concurs universitar. Documente și propuneri pentru modificarea legii și regulamentului*, în „Sociologie Românească”, 1936, nr.3, p.3-4.

⁴⁷⁶ Prin Decretul 3400/1941 („Monitorul Oficial”, nr.247/12 decembrie 1941). Vezi și *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.69/1941. Va fi pensionat din oficiu prin decizia Ministerului Educației nr.27823/30 octombrie 1947 (în „Monitorul Oficial”, nr.232 din 8 octombrie 1947).

⁴⁷⁷ *Arh.St.Iași, Universitatea „A.I. Cuza”. Rectorat*, dos.325/1877.

⁴⁷⁸ *Ibidem*, dos.377/1878.

Quintescu (deja universitar), Aron Densusianu, G.D. Teodorescu și C.D. Georgescu, în fața unei comisii alcătuite din N. Ionescu, C. Leonardescu, A. Vizanti, Șt. Vârgolici, I. Caragiani, Gr.G. Tocilescu și Ep. Francudi, fiind recomandat Quintescu⁴⁷⁹, care cu câteva luni mai devreme făcuse parte din comisia de numire a lui Tocilescu (făcându-și astfel servicii reciproce); concursul pentru ocuparea catedrei de Psihologie, pedagogie și estetică de la Iași, început la 1 noiembrie 1888, la care s-au înscris patru candidați – I. Găvănescul, Ed. Gruber, I. Simionescu și A.A. Bădărău –, comisia funcționând la București (alcătuită din I. Crăciunescu, G.L. Frollo, N. Quintescu, V.A. Urechia și P. Cernătescu, iar din partea ministerului fusese numit Al. Odobescu), fiind declarat reușit I. Găvănescul⁴⁸⁰; concursul pentru catedra de limba și literatura germană de la București, în februarie 1906, pentru care și-au depus candidatura Simion Mândrescu, Konrad Richter și Em. Grigorovitza, și la care deși nici unul nu a întrunit sufragiile necesare, cel mai bine plasat – S. Mândrescu – fiind numit suplinitor (avea deja această calitate încă din toamna lui 1905), pentru ca în 1908 să fie numit agregat definitiv⁴⁸¹ etc.

Sau după cum se mai puteau schimba regulile jocului din mers, intervenind chiar „rațiuni” de politică înaltă, este de reținut cazul ocupării catedrei de Limba și literatura italiană de la Cluj, în primii ani ai celei de-a doua conflagrații mondiale. Dacă inițial, în noiembrie 1941, s-a ținut un concurs după toate canoanele pentru suplinirea catedrei⁴⁸², fiind cooptat Umberto Cianciolo, vacantarea catedrei și scoaterea ei la concurs anul următor⁴⁸³ a creat o situație oarecum inedită și plină de semnificații. Consiliul facultății de litere din 20 iunie 1942 a ales comisia pentru

⁴⁷⁹ *Ibidem*, dos.448/1881.

⁴⁸⁰ Conform procedurii, Găvănescul a fost numit profesor cu titlu provizor (vezi adresa ministerului nr.16378 din 29 noiembrie 1888, în *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.883/1888, f.8).

⁴⁸¹ *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat*, dos.729/1907, 7 file (recomandările aparțin lui I. Bogdan și Al. Philippide). Unul dintre candidați, Konrad Richter (1872-1941), născut la Berlin, unde și-a făcut și studiile universitare, se stabilise în România, la Iași, unde era profesor de germană la Liceul Internat (din 1895), apoi Turnu Severin și București. Va deveni ulterior acestei competiții docent și conferențiar la Universitatea din București și la Academia Comercială.

⁴⁸² Fostul titular, Giandomenico Serra, plecând ca titular la Universitatea din Cagliari (Italia). Concursul a fost într-adevăr „ca la carte”, deși din cei doi candidați, Umberto Cianciolo și Liberale Netto, ultimul era în mod evident „pro forma” (*Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.752/1941).

⁴⁸³ „Monitorul Oficial”, nr.131 din 9 iunie 1942.

„chemare”, compusă din G. Giuglea, D. Popovici și Șt. Pașca, cel dintâi fiind desemnat de Ministerul Culturii Naționale ca președinte. În acest context, la 30 iunie cei trei s-au întrunit și au constatat că nu este cazul de transfer, pe lângă candidatura lui Cianciolo existând și cea a lui Leon Diculescu, în consecință comisia completându-se cu Al. Marcu și N. Șerban, iar lucrările urmând să se desfășoare la București. Universitatea din Cluj/Sibiu a protestat însă, cerându-se convocarea comisiei acolo unde era postul. Astfel, la 15 noiembrie 1942, comisia a depus dosarul, dar care conținea de fapt două rapoarte de chemare, unul pentru U. Cianciolo (semnat de Al. Marcu, N. Șerban și D. Popovici), iar celălalt pentru L. Diculescu (redactat de G. Giuglea și Șt. Pașca). Mai mult chiar, Giuglea depune și o întâmpinare privitoare la activitatea științifică a lui Cianciolo, pe care o considera fără valoare. În aceste împrejurări, consiliul facultății din Cluj, reunit la 18 noiembrie 1942 și compus din 17 profesori din 20, a luat în dezbatere dosarul, ajungându-se la următorul rezultat: Cianciolo a avut 11 voturi pentru⁴⁸⁴ și 6 contra, iar Diculescu a acumulat 3 voturi pentru, 10 contra și 4 abțineri.

Discuțiile în contradictoriu au avut mai ales ca temă faptul că între timp Giuglea fusese înlocuit de la președinția comisiei sub motivul că Al. Marcu era specialistul în materie, deși s-a invocat frecventul aspect că alte președinții au fost ocupate de nespecialiști. Și nu în ultimul rând, este de menționat poziția lui Al. Procopovici, care s-a străduit să argumenteze că Cianciolo nu îndeplinea nici măcar condițiile pentru concurs, darămite pentru chemare, fiind extrem de slab pregătit; în plus, „prin chemarea d-lui Cianciolo ar intra în facultate un element de discordie”, care pe lângă faptul că nu este român, mai are și atitudini „negative” față de unii colegi⁴⁸⁵. În cele din urmă, se va găsi o soluție de compromis, adoptându-se din nou calea suplinirii materiei de către Umberto Cianciolo, care în decembrie 1946 va și renunța, pentru a pleca în Italia, deși se căsătorise cu o româncă încă din 1938 – Margareta Caranica –, cu care avea și un copil, Tommaso⁴⁸⁶.

Iar exemplificările de mai sus au fost îndeosebi în legătură cu catedrele, și mai puțin cu conferințele bunăoară. Ne vom mai opri în acest ultim caz doar la concursul pentru ocuparea conferinței de Estetica

⁴⁸⁴ C. Daicoviciu, L. Blaga, Șt. Bezdechi, S. Dragomir, I. Lupaș, T. Naum, Em. Petrovici, D. Popovici, D.D. Roșca, L. Rusu și R. Vuia.

⁴⁸⁵ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.284/1942.

⁴⁸⁶ Mulțumesc acestuia și pe această cale pentru suma importantă de informații furnizate, fotocopii după documente etc.

filosofică la Iași, din 1944, la care au candidat Victor Iancu, Mircea Mancaș, Radu I. Paul și Al. Dima⁴⁸⁷. Cel dintâi, absolvent al facultății de filosofie și litere din București, cu studii de specializare la Viena și München (1930-1936) – la această din urmă universitate susținându-și și doctoratul în 1938 –, a fost numit asistent suplinitor la catedra de estetică și critică literară la Cluj (a lui Liviu Rusu) de la 1 noiembrie 1939. Se pare însă că la universitatea ardeleană (mutată la Sibiu după arbitrajul de la Viena, din 1940) nu avea prea mari șanse de ascensiune întrucât, așa cum îi mărturisea lui Tudor Vianu la 30 iunie 1942, „patronul” său – L. Rusu – „m-a făcut să înțeleg destul de clar că în vederile d-sale nu intră deloc întemeierea, mai târziu, a vreunei conferințe”, în consecință îndemnându-l să participe la concursul pentru conferința de la Iași.

Însă pentru acel post se pare că Vianu susținea ferm pe Al. Dima, care ar fi trebuit să promoveze prin chemare și nu prin concurs. Poate și de aceea s-a adresat Victor Iancu profesorului bucureștean, pledând pentru concurs, pentru că „eu nu mi-am ales specialitatea după criteriile de conjunctură. Am fost fixat mereu asupra unui cerc precis de preocupări, dintr-o pasiune internă”⁴⁸⁸. Dar Al. Dima era unul din discipolii preferați ai lui Tudor Vianu, așadar și el absolvent al facultății din București, cu studii de specializare la Berlin, München și Viena (1936-1939). După ce o vreme a fost profesor pe la licee din Turnu Severin, Râmnicu Vâlcea și Sibiu, în anii războiului a activat ca lector de limba română la Universitatea din Viena. Însă dorința lui era să ajungă la conferința de la Iași, motiv pentru care ținea periodic legătura cu Botez și Oțetea, pentru eventualitatea deciderii asupra datei de concurs. „Nu vreau – îi mărturisea Dima lui Vianu în martie 1943 – să pierd cu nici un chip examenul de la Iași, deși – în ultimul timp – amicul meu V. Iancu se oferise să caute o plasare a mea la Sibiu, spre a fi amândoi împăcați. Dar acestea sunt numai planuri și eu nu sunt obișnuit să fiu susținut de cineva cu atâta căldură ca alți fericiți”⁴⁸⁹.

Numai că din cauza războiului și apropierea frontului de Iași și a mutării Universității de acolo în Ardeal, concursul s-a tot amânat până în vara lui 1944. Dilema comisiei era însă greu de rezolvat prin calitatea principalilor doi protagoniști, V. Iancu și Al. Dima. Iată ce-i scria unul din membrii comisiei, Al. Claudian, lui Tudor Vianu la 16 august 1944: relatându-i acestuia din urmă faptul că în cadrul comisiei (care funcționa la

⁴⁸⁷ Cf. *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat, dos.2373/1944, 102 file.*

⁴⁸⁸ *Scrisori către Tudor Vianu, II*, ed. Maria Alexandrescu Vianu și Vlad Alexandrescu, București, Edit. Minerva, 1994, p.210.

⁴⁸⁹ *Ibidem*, p.220.

Sibiu) au existat unele „controverse privitoare la intrarea în Universitate a unor distinși discipoli ai tăi”, Claudian nu se putea abține să nu-l aprecieze mai mult pe Al. Dima, pentru calitățile lui intelectuale, „remarcând maturitatea gândirii și limpezimea onestă a stilului, obiectivitatea judecăților critice și bogata informație”. Dar totodată, el nu „tăgăduiește” nici meritele lui V. Iancu, deși este „prea tributatar formulelor de ultimă oră și amenințat să rămână omul unei singure metode și al unui orizont mult mai îngust”. Îl nemulțumește însă „toată intriga ce s-a țesut în jurul candidaturii lui V. Iancu”, care a căutat prea mult „sprijin în biletele de recomandare și în nu știu ce legături extraintelectuale și extrauniversitare”. Făcea evidentă referire la Mihai Ralea, care „optează pe față pentru V. Iancu, făcând atmosferă”. În consecință, opinează Claudian, „dacă V. Iancu intră în Universitate chiar și numai cu *un sfert de oră* înaintea lui Al. Dima, ar fi o imensă nedreptate”⁴⁹⁰, solicitându-l ca atare pe Vianu să fie arbitru, deoarece este singurul competent în estetică și are cu ambii candidați relații apropiate și de susținere.

De altfel, în urma concursului, Iancu și Dima au avut aceeași medie pentru un singur loc⁴⁹¹, întrevăzându-se ca soluție numirea amândurora, pe baza acestui concurs, la două conferințe, una urmând să se elibereze în eventualitatea plecării lui Călinescu la București⁴⁹². Până la o dezlegare a dilemei, ca soluție provizorie, Al. Dima va fi numit lector pe

⁴⁹⁰ *Ibidem*, p.256-257.

⁴⁹¹ Raportor asupra lucrărilor și operei candidaților a fost L. Rusu, care a apreciat pe Dima și Iancu cu bine, binisor pe M. Mancaș și foarte rău pe R. Paul („În lucrările sale, dl. R. Paul dă dovadă de o completă lipsă de pregătire filosofică”, fiind superficial; nu este un „adevărat cercetător” în domeniul esteticii, remarcându-se „lipsa de probitate științifică”; de altfel, nici Al. Claudian nu a apreciat lucrările lui R. Paul); *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat, dos.2373/1944, f.42, 45).*

⁴⁹² Despre ceilalți doi – Radu Paul și Mircea Mancaș – sunt de reținut, sumar, doar câteva elemente. Primul era fiul fostului universitar Ioan Paul și terminase facultatea de litere din Cluj, cu o licență în limba și literatura română, cu lingvistică (1929). Tot aici a obținut doctoratul în filologie română și estetică (2 iulie 1932), cu teza *Flexiunea nominală internă*. A fost succesiv custode-bibliotecar la Muzeul Limbii Române (1925-1933) și asistent suplinitor la catedra de Istoria literaturii române moderne (din 16 noiembrie 1934), după care se va detașa din 1 decembrie 1940 la Facultatea de litere din București. Celălalt, Mircea Mancaș (1905-1995), își luase doctoratul la Iași în iunie 1940, specialitatea „estetică”, la data concursului fiind asistent definitiv la catedra de psihologie a aceleiași universități; ulterior, s-a afirmat ca estetician, critic literar și teatrolog, fiind profesor la Academia de Muzică și Artă Dramatică „George Dima” din Cluj.

lângă catedra de estetică din Cluj în anul universitar 1944/5⁴⁹³. Ulterior, în 1945, va deveni profesor la Universitatea din Iași (1945-1965), apoi se transferă la București (1966-1977), unde va fi succesorul lui Tudor Vianu la catedra de Literatură universală și comparată, între 1966-1973 fiind și director al Institutului de Istorie și Teorie Literară. În ceea ce-l privește pe Victor Iancu, acesta va ocupa până la urmă o conferință la Iași, în urma unui concurs ce a avut ca arbitri pe clujenii L. Blaga, D.D. Roșca și L. Rusu. La foarte scurt timp însă, postul este desființat, V. Iancu revenind la Sibiu, unde va fi secretar al Teatrului de Stat, muzeograf la Brukenthal, profesor la Școala Populară de Artă, pentru ca în 1956 să-și reia activitatea universitară la Timișoara, fiind numit conferențiar la facultatea de filologie a Institutului Pedagogic de acolo, predând Literatură comparată și universală.

În anumite cazuri, deși toate competițiile erau teoretic deschise, faptul că un candidat anume era preferat *ab initio* pentru un post universitar făcea ca în scurt timp unele concursuri să devină închise, prin retragerea candidaților inoportuni, care înțelegeau că șansele lor de succes sunt aproape nule, riscând chiar – dacă insistau să participe totuși – să-și anuleze orice perspectivă. Explicațiile nu sunt prea complicate, pentru că de regulă mai toată lumea interesată afla mai devreme sau mai târziu cam care este repartiția de forțe, cine de cine este susținut etc. Tancred Bănățeanu, fiul conferențiarului universitar Vlad Bănățeanu, licențiat al facultății de filosofie și litere din București, dar cu doctoratul susținut la Cluj (în etnografie și folclor, în 1946), fusese numit suplinitor al postului de asistent la Muzeul Etnografic din Cluj, de la 1 octombrie 1946. La scurt timp postul a fost declarat vacant, în competiție înscriindu-se T. Bănățeanu, I.E. Naghiu, T. Buta și M. Bizerea, finalmente prezentându-se la concurs doar cel dintâi, obținând – evident – postul⁴⁹⁴. Nu va mai avea aceleași șanse ulterior, când va fi vorba să devină șef de lucrări la același Muzeu Etnografic, poziție declarată vacantă mai întâi în iulie 1946, sistându-se însă concursul pentru că era vizat pentru cooptare suplinitorul Teodor Onișor, susținut de Romul Vuia, titularul catedrei⁴⁹⁵. Deși este constituită

⁴⁹³ Prin adresa Ministerului Educației nr.180777 din decembrie 1944 (cf. *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.338/1944).

⁴⁹⁴ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.574/1946.

⁴⁹⁵ Cf. „Monitorul Oficial”, nr.175 din 31 iulie 1946. Teodor Onișor trecuse sistematic prin diverse posturi de așteptare, fiind practicant (pe lângă asistentul Tiberiu Morariu, între 1932-1934), asistent suplinitor (1934-1938), preparator definitiv (1938-1940), asistent definitiv (din iunie 1940), iar vremelnice suplinitor șef de lucrări (1939/1940). Izbucnirea marii conflagrații mondiale l-a împiedicat

comisia (R. Vuia, C. Sudețeanu și Em. Petrovici), tergiversarea lucrurilor va face să coincidă și cu schimbările majore din viața politică românească, ceea ce va impune promovarea altor tipuri de candidați.

Concursul inițial a fost sistat, republicându-se vacanța postului abia în decembrie 1948⁴⁹⁶. Competiția se va desfășura între 22-24 februarie 1949, cu o comisie alcătuită de data aceasta din Sabin Opreanu, Tiberiu Morariu și Gh. Pavelescu, iar printre candidați figurând acum, în afară de T. Onișor și T. Bănățeanu, și Nicolae M. Dunăre. Acesta din urmă era originar din Hârșova, absolvent al Universității din București (1939), cu un doctorat susținut tot aici în iunie 1947, o vreme fiind profesor secundar suplinitor, apoi șef al Oficiului de studii și documentare al Subsecretariatului de stat pentru naționalități (1947) și șef al Comisiei permanente pentru revizuirea manualelor din Ministerul Agriculturii (1948). Cu un asemenea curriculum, era firesc să fie declarat reușit N.M. Dunăre, principalul său contracandidat, T. Bănățeanu, fiind devansat cu doar 1/3 de punct⁴⁹⁷. Însă la dosarul de concurs al celui admis existau mai multe recomandări de la „Resortul cadrelor PMR”, o alta de la Iorgu Iordan și încă una de la Gh. Vlădescu-Răcoasa, ambasador la Moscova⁴⁹⁸.

La aceeași Universitate se cuvine invocat și cazul lui Mihail Peteanu, licențiat și doctor al acestui stabiliment (în 1942), care vreme de cinci ani a fost secretar la Institutul psihotehnic din Cluj (1938-1943), apoi psihotehnician, ocupând postul de asistent la Laboratorul de pedagogie experimentală prin concurs în februarie 1944, având un contracandidat în persoana lui D. Roman, iar ca membri ai comisiei pe Fl. Ștefănescu-Goangă (președinte), Liviu Rusu și M. Todoran. Însă când s-a publicat vacanța postului de șef de lucrări la Institutul de psihologie⁴⁹⁹, la concurs s-a mai înscris și N. Pârvu (cu un doctorat în materie și director al

însă să-și susțină doctoratul, participând chiar la campania pentru eliberarea Ardealului (în 1944, în cadrul Batalionului 2 Vânători de Munte). Ulterior va obține și titlul de doctor (la 23 aprilie 1946), iar câteva luni mai târziu s-a publicat și vacanța postului de șef de lucrări.

⁴⁹⁶ În „Monitorul Oficial”, nr.281 din 2 decembrie 1948.

⁴⁹⁷ Tancred Bănățeanu va deveni în cele din urmă director al Muzeului de Artă Populară al RSR, din București (1953-1978), apoi director adjunct al Muzeului Satului și de Artă Populară (1978-1980), periodic ținând cursuri de artă populară la Institutul „N. Grigorescu” (1954-1964 și 1970-1976).

⁴⁹⁸ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.711/1948. Vlădescu-Răcoasa îi fusese însă „șef” lui M.N. Dunăre pe când cel dintâi ocupase funcția de ministru secretar de stat la Departamentul Naționalităților.

⁴⁹⁹ „Monitorul Oficial”, nr.127 din 3 iunie 1948.

Oficiului Universitar din Cluj), care până la urmă s-a retras din competiție, reușind unicul candidat prezent, în fața unei comisii favorabile lui Peteanu, alcătuită din Al. Roșca, D. Todoran și L. Blaga⁵⁰⁰, cel dintâi fiind și ulterior un susținător al proaspătului șef de lucrări⁵⁰¹.

Altfel s-au petrecut evenimentele cu ocazia concursului pentru ocuparea postului de lector de limba italiană la Cluj, declarat vacant în toamna lui 1945⁵⁰². În fața unei comisii alcătuite din Umberto Cianciolo (președinte), D. Popovici și Șt. Pașca s-au prezentat doi candidați, Constantin I. Dihoiu și Maria Oprean. Aceasta din urmă deținea în mod evident toate atuurile pentru a fi cooptată, fiind licențiată în limba și literatura italiană la Cluj (cu G. Serra), apoi suplinitoare la catedra de italiană a Seminarului Pedagogic Universitar (1937), elevă a Școlii Române din Roma (1938-1939), bursieră a Institutului de Cultură Italiană din România la Institutul de filologie romanică din Roma (1939-1940), doctor al Universității din capitala Italiei (iunie 1940), cu o disertație despre *La lingua nelle Rime di Michelangelo* (la Giulio Bertoni), o vreme fiind profesoară la Liceul „Domnița Ileana” din Sibiu (1941-1942) și totodată suplinitoare la lectoratul de italiană a Universității din Cluj/Sibiu (de la 1 aprilie 1943). De altfel, a și câștigat concursul, deși nu a lipsit o contestație din partea contracandidatului, C.I. Dihoiu, acesta fiind licențiat al Universității din București și având un doctorat la Roma, iar o vreme a lucrat ca bibliotecar la facultatea de litere din capitală, ca profesor titular la Liceul „Pr. Neculce” din Sighișoara, detașat la Seminarul Pedagogic al Universității din Cluj.

Oarecum asemănător a fost cazul concursului pentru postul de asistent provizoriu la catedra de Introducere în filosofie, logică și istoria filosofiei vechi și medievale din Cluj, din 20 octombrie 1943, la care râvneau doi candidați: Dumitru Mateiași și Octavian Vuia. Deși tatăl acestuia din urmă era profesor la aceeași facultate și am putea bănui existența anumitor influențe vizavi de comisia constituită, lucrurile s-au petrecut în defavoarea lui. Comisia – alcătuită din M. Ștefănescu (președinte), D.D. Roșca și C. Sudețeanu – a refuzat amânarea cu câteva zile a concursului, amânare solicitată de O. Vuia, care se afla atunci la

⁵⁰⁰ Dosarul de concurs din 23 iunie 1948 la *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.186/1948.

⁵⁰¹ La propunerea lui Al. Roșca, M. Peteanu este numit suplinitor la conferința de Psihologie aplicată, de la 1 martie 1948 (cf. *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.38/1948).

⁵⁰² În „Monitorul Oficial”, nr.255 din 7 noiembrie 1945. Documentele competiției la *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.320/1945.

Freiburg in Br., tocmai pentru a declara reușit pe contracandidatul acestuia, cu atuuiri net inferioare. Dumitru Mateiași urmasse Liceul „Traian” din Turnu Severin, după care s-a înscris la facultatea de litere din Cluj, pe care a absolvit-o în 1936. Celălalt candidat, Octavian Vuia, urmasse liceul la Seminarul Pedagogic Universitar din Cluj (bacalaureat în 1931, cu media 8,54) și tot aici a obținut licența în filosofie, sociologie și etnografie, dar și pe cea în drept (în 1936). Încă de pe băncile facultății publicase în „Abecedar” și „Pagini literare”, în 1939 dobândind și doctoratul în științe juridice. Se specializase la Paris, cu bursă franceză (1937/8), urmasse Școala Română de la Fontenay-aux-Roses (1938/9), iar din ianuarie 1941 s-a aflat la Berlin, cu o bursă românească, urmând cursurile prof. Hartmann, iar din vară trecuse la Freiburg, unde lucra cu prof. Martin Heidegger, faimosul filosof, metafizician. În acest context, apare firesc protestul lui Romulus Vuia, în numele fiului său, asupra manierei în care s-a decis susținerea concursului, protest care însă a rămas fără urmări.

De altfel, pentru că tot am menționat pe Romulus Vuia, chiar poziția acestuia la Universitatea din Cluj a stat mai tot timpul sub semnul incertitudinii, fiind unul din cei foarte puțini care nu au avut vreo susținere politică sau de grup. Absolvent al Seminarului Normal Superior din Budapesta (1910), R. Vuia s-a specializat în antropologie și etnografie cu Felix von Luschan de la Universitatea din Berlin și a făcut lucrări practice în „Museum für Volkerkunde” din același oraș. Obținând licența în geografie și istorie la Cluj (1921) și tot aici și doctoratul (1924), a fost succesiv asistent la Institutul de geografie (1920-1921), șef de lucrări (1921-1926), director al Muzeului Etnografic (din 1922), pentru ca să rămână apoi în postura de profesor suplinitor la catedra de etnografie din 1926 până în 1939. Abia de la 1 aprilie 1939, în urma a nenumărate memorii și a noilor conjuncturi politice, dar și printr-o procedură complicată, a fost numit titular prin ÎDR nr. 1157, în conformitate cu dispozițiile art. 21 din Legea învățământului universitar din 1932, completat cu dispozițiile decretului lege nr. 1578 și cu dispozițiile Legii nr. 535⁵⁰³.

O altă modalitate de selecție și apoi de promovare era transformarea unui post universitar inferior într-unul superior, de regulă o conferință în catedră, în acest context fiind avantajat conferențiarul, pentru că se luau în dezbatere titlurile candidatului și felul cum a activat în cadrul

⁵⁰³ „Monitorul Oficial”, nr.32 din 8 februarie 1938; *Ibidem*, nr.91 din 19 aprilie 1938.

conferinței. Am invocat deja acest aspect mai sus, însă alte câteva cazuri se cuvin a fi amintite.

La Cluj, în 1938 conferința de Epigrafie și antichități ocupată de Constantin Daicoviciu este transformată în catedră, cu aceeași titulatură⁵⁰⁴. În urma raportului întocmit de Th. Naum, D.M. Teodorescu și Șt. Bezdechi, ședința consiliului profesoral din 23 martie 1938 adoptă propunerea de chemare a lui Daicoviciu cu 16 voturi pentru (toții prezenți), decizie sancționată prin ÎDR nr. 1494, cu începere de la 1 octombrie⁵⁰⁵. Și tot la aceeași universitate, Ioachim Crăciun, absolvent al facultății de filosofie și litere din București în 1925, cu un doctorat dobândit la Universitatea ardeleană în 1931, dar și cu specializări la Școala Română din Paris, École des Chartes, Institutul internațional de bibliografie și la Bruxelles (1927), după un scurt stagiul ca „scriitor provizoriu” la Biblioteca Academiei Române din București (1921-1923), va ajunge finalmente asistent la Institutul de istorie națională din Cluj (1924-1937). În 1938 a devenit conferențiar de Bibliografie (1938-1942)⁵⁰⁶, după ce suplinise materia încă din 1932. La 21 octombrie 1942, facultatea din Cluj a cerut Ministerului Educației transformarea conferinței în catedră, sub titulatura de Istoriografie română și științele auxiliare, solicitare aprobată în primele zile ale lui 1943. În acest context, consiliul facultății alege la 19 ianuarie 1943 comisia ce trebuia să se pronunțe pentru transformare, alcătuită din Ioan Lupaș, R. Căndea și S. Dragomir, iar ministerul o completează cu C.C. Giurescu și V. Papacostea, Lupaș fiind numit președinte. La 12 mai 1943 este convocată comisia (V. Papacostea lipsește), care va recomanda transformarea și numirea lui I. Crăciun ca titular. Consiliul facultății, la 14 mai 1943, cu 18 profesori din 24, votează propunerea comisiei cu 17 voturi pentru, un vot fiind pentru concurs (G. Giuglea)⁵⁰⁷. În aceste împrejurări, în „Monitorul Oficial”, nr. 157 din 10 iulie 1946, este publicat raportul comisiei instituite pentru ridicarea conferențiarului I. Crăciun la rangul de profesor titular la catedra de Istoriografie română și științe auxiliare.

⁵⁰⁴ Vacanța catedrei a fost publicată în „Monitorul Oficial”, nr.60 din 14 martie 1938, p.1400.

⁵⁰⁵ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.303/1937.

⁵⁰⁶ În august 1940 a funcționat și ca secretar al Comisiei de studii instituită pe lângă Ministerul Afacerilor Străine din București, pentru pregătirea materialului documentar necesar tratativelor româno-ungare (era un excelent cunoscător al limbilor germană și maghiară, deoarece fusese elev la Liceul săsesc „St.L. Roth” din Mediaș și la Liceul de stat maghiar din Dumbrăveni; în plus, era căsătorit cu o nepoată a lui Al. Vaida-Voevod).

⁵⁰⁷ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.113/1942.

Un aspect ce trebuie invocat în acest capitol – cu conotații semnificative – este cel al vacantării unei catedre, care nu putea surveni decât în cazul pensionării, transferului sau decesului titularului. Lăsând deoparte acum ultimele două situații, constatăm că în cazul celei dintâi mai toți universitarii de vârstă legală a pensionării s-au opus ideii retragerii de la catedră. Când, de pildă, trebuia să se aplice legea învățământului superior din 13 august 1938, care prevedea pensionarea celor îndreptățiți, de la 1 octombrie, I. Botez de la catedra de engleză din Iași a pus „în mișcare și iadul pentru a împiedica acest deznodământ amenințător”⁵⁰⁸. Mai mult chiar, numeroși universitari în mod deliberat blocau ascensiunea unor oameni de valoare din posturile de așteptare, tocmai pentru ca profesorul să devină „indispensabil”. Astfel încât, mereu s-a vorbit teoretic de necesitatea unei „întineriri” a corpului profesoral, dar pe de altă parte nu se făcea nimic în această direcție. Cu alte cuvinte, mereu a existat un decalaj de vârstă și de rang didactic între profesorul titular și corpul său auxiliar. Totodată, din toată cazuistica reconstruită mai sus se poate remarca în principal, în cadrul candidaților respinși, atât ostracismul politic – chiar dacă este mascat, având însă numeroase surse ce indică că angajamentele politice ale unor candidați au dus la succesul sau insuccesul lor –, cât și rivalitățile și animozitățile personale.

Nu cu mult diferite au fost mecanismele cooptării după 1945, odată cu începutul instaurării regimului comunist în România, dar mai ales din 1948, după proclamarea republicii populare și adoptarea unei alte legi a învățământului. În noile împrejurări, atașamentul față de „valorile” comuniste și înregimentarea în rândurile Partidului Comunist erau esențiale, având drept corolar „originea socială”⁵⁰⁹. Valul de cooptări ce a urmat este în strânsă legătură cu numeroasele posturi vacante în urma epurărilor celor „compromiși” anterior, dar și cu noua restructurare a învățământului superior și cu introducerea unor discipline distincte, puternic ideologizante, precum: materialismul dialectic, marxism-leninismul etc⁵¹⁰.

⁵⁰⁸ Cf. *Karl Kurt Klein, 1897-1997. Corespondență*, coord. Ioan Dordea, Cluj, Edit. Clusium, 1997, p.450.

⁵⁰⁹ De pildă, la Cluj, în cadrul facultății de istorie-geografie, din 48 de cadre didactice în 1949, următorii erau membri PMR: I. Crăciun, I. Moga, Șt. Pașca, Em. Petrovici, Al. Roșca, D. Todoran, D. Macrea, Eugen Dobroiu, Desideriu Sârbu, Septimiu Martin, Ovidiu Drâmba, Ilie Constantin, M. Peteanu, Gh. Pavelescu, Emil Micle, Valeriu Butură, T. Onișor, Șt. Pascu, Gh. Pop, Bujor Surdu și C. Dacoviciu (*Arh.St.Cluj, Comitetul Regional PMR Cluj*, fond.8, dos.44/1950, f.82-87).

⁵¹⁰ Vezi în acest sens, pentru București, Ovidiu Bozgan, *Din istoricul facultății de istorie din București în perioada 1948-1960*, în „Analele Universității București”, istorie, 1990, p.93-103.

Au fost acestea doar câteva aspecte menite să circumscrie mecanismele oarecum complexe de selecție și promovare în învățământul superior românesc, surprinse din păcate doar prin intermediul câtorva exemple ce ni s-au părut ilustrative prin ceea ce au putut sugera în cazul acestui subiect. Evident, multe au rămas pe dinafară, dar cu siguranță își vor găsi locul ce li se cuvine în cadrul necesarelor monografii destinate corpului nostru universitar.

Profesorii „angajați”

Deși sintagma ar putea sugera ambiguități, categoria profesorilor „angajați” cuprindea pe toți aceia care pentru a preda o disciplină la universitate nu treceau prin filiera concursului, dar nici nu erau „chemați”. Pur și simplu erau angajați, cu contract temporar de muncă, de regulă fiind solicitați pentru a acoperi necesități didactice în care competența le era de netăgăduit. Aceștia erau în primul rând cetățeni străini și se apela la ei îndeosebi pentru predarea limbilor străine.

Categoria celor „cu contract” se impune la noi mai ales după primul război mondial, când asistăm la un nou curs al internaționalizării culturii și educației, iar România a intrat în rândul statelor europene mult întărită teritorial și cu prestigiul unei țări învingătoare, chiar de lider balcanic și central continental.

Cum de la sine se înțelege, beneficiile unei asemenea modalități de aducere a unor „specialiști”, profesori angajați, a fost enormă, pe de o parte prin calitatea transferurilor culturale ce se realizau spre noi, iar pe de alta prin faptul că aceștia deveneau agenți ai schimburilor intelectuale între România și țara de unde proveneau.

O formă oarecum anticipatoare – dar hibridă – a unei astfel de categorii ar putea fi ilustrată de prezența la Universitatea din București, încă din 1913, a lui Ramiro Ortiz (1879-1947), la catedra de limba și literatura italiană. O asemenea materie se regăsise, mai puțin sistematic, încă de la începutul veacului XX, prin eforturile lui Benedetto de Luca, pedagog și publicist italian, stabilit în România pe la 1900⁵¹¹. A tipărit mult și a fost preocupat în mod deosebit de cunoașterea reciprocă a culturilor română și

⁵¹¹ Prima propunere pentru înființarea unei catedre de limba italiană la Universitatea din București a făcut-o Orazio Spinazzola, în 1865, într-o odă închinată lui Al.I. Cuza; cf. Al. Marcu, *Pentru istoricul catedrei de italiană de la Universitatea din București (1865)*, în „Studii italiene”, IV, 1937, p.145-148.

italiană, a interferențelor, a străngerii relațiilor dintre cele două țări, iar între 1901-1903 a ținut chiar un curs liber de istoria literaturii și artei italiene, în franceză și italiană, la Universitatea din București. Între 1907-1909 s-a străduit mult să fie încadrat cu titlul de conferențiar de limba și literatura italiană la Universitatea din București⁵¹², dar nu a reușit, funcționând ca profesor la Liceul din Bârlad și apoi la Școala Comercială din București (1905-1919).

Însă în 1909, la solicitarea lui Ioan Bianu de a i se recomanda un tânăr pentru catedra de literatură italiană la București, Pio Rajna îl prezintă pe Ramiro Ortiz (originar din Abruzzi), care va deveni astfel conferențiar începând cu 1 octombrie 1909. Numai că în primul an de activitate nu a avut decât doi studenți, din care mai cunoscut ar fi Al. Popescu-Telega, ajuns profesor la Școala Normală din Craiova. După doar patru ani, Ortiz va deveni profesor titular (din decembrie 1913), deși – așa cum îi scria I. Bogdan lui N. Iorga la 15 noiembrie 1913, pe care îl rugase să subscrie la recomandarea necesară – „Ortiz, fără să aibă talentul altora, poate și cu mai puțin entuziasm la muncă decât alții, este însă din școala noastră, adică este un om cinstit în lucrările sale, conștiincios în îndeplinirea datoriilor și cu demnitate în profesia sa. Cred că e un câștig și din punct de vedere științific și moral pentru noi”⁵¹³. Va funcționa astfel până în 1933 – cu o întrerupere între 1917 și 1921 –, când va fi îndepărtat de la Universitatea din București, plecând astfel la cea din Padova⁵¹⁴. Însă cât a lucrat în România, a lăsat urme durabile în formarea italieniștilor noștri, discipolii și toți cei ce-l prețuiau dedicându-i în 1929 un volum omagial⁵¹⁵. I-a urmat apoi un profesor român, Alexandru Marcu⁵¹⁶, dar care a avut ca personal ajutător lectori italieni, precum Bruno Manzone (ajuns director al Institutului Italian de Cultură, fiind expulzat din România în 1950), Umberto Cianciolo și Paolo Soldati.

Fără a ne îndepărta de studiile de italianistică, înregistrăm pentru Cluj, imediat după război, prezența lui Giandomenico Serra (1885-1958),

⁵¹² *Vezi și Scrisori către Ovid Densusianu*, I, ed. Liviu Onu, Ileana Vârtosu, Maria Rafailă, București, Edit. Minerva, 1979, p.281-283.

⁵¹³ *Scrisori către N. Iorga*, III, ed. Petre Țurlea, București, Edit. Minerva, 1988, p.153.

⁵¹⁴ Asupra acestei perioade bucureștene vezi D.D. Panaitescu, *Profesorul Ramiro Ortiz (Din Arhiva Universității din București)*, în „Analele Universității din București”, Literatură universală și comparată, nr.1, 1973, p.51-60.

⁵¹⁵ *Omagiul lui Ramiro Ortiz cu prilejul a douăzeci de ani de învățământ în România*, București, f. edit., 1929.

⁵¹⁶ Veronica Turcuș, *Alexandru Marcu (1894-1955). Viața și opera*, București, Edit. România Press, 2004.

originar din Locana Canavese (Ivrea-Piemonte). Absolvent al Universității din Torino, unde încă de pe băncile facultății – sub influența lui Trombetti – abordează una din problemele grele ale lingvisticii, publicând în 1907 studiul *La genesi della parola. Con un saggio di „Etimologicon”. Radici indiane*, cu un doctorat tot acolo (în decembrie 1912) și o specializare la Berna în filologie romanică cu Karl Jaberg (în 1913-1914), după marea conflagrație mondială este recomandat clujenilor de către Matteo Bartoli pentru postul de lector de italiană, pe care îl va ocupa din 9 mai 1921. După numai câteva luni devine profesor suplinitor, iar în 1925 este numit titular în virtutea art. 81 din legea învățământului secundar și superior (deoarece își depusese actele pentru dobândirea cetățeniei române încă din 1924), însă în martie 1926 i se anulează numirea, întocmindu-i-se în schimb formele de angajare prin contract (luna mai același an), pentru o perioadă de cinci ani, cu drept de prelungire⁵¹⁷, ceea ce s-a și făcut ulterior. În cele din urmă, G. Serra a trecut începând cu 1 ianuarie 1940 ca titular la catedra de *Glottologie* de la facultatea de litere a Universității din Cagliari (Italia).

Succesorul său a fost Umberto Cianciolo (1914-1969)⁵¹⁸, absolvent al facultății de litere din Roma, unde și-a trecut doctoratul cu Giulio Bertoni, în filologie romanică, cu disertația *Contributo allo studio dei contari di argomento sacro* (1935). Urmează apoi o serie de „misiuni culturale”, ca profesor delegat de Ministerul de Externe italian, la Zugerberg în Elveția (1936-1938), la Universitatea din București (1938-1941), iar apoi la cea din Cluj (1941-1946). Schimbarea regimului politic de la noi îl determină să-și prezinte demisia la 14 decembrie 1946, datorită „îngrijorării pe care o resimt în privința viitorului imediat al catedrei” (făcând aluzie la cele întâmplate la București)⁵¹⁹, și să se reîntoarcă în Italia, de unde va fi trimis la Buenos Aires, ca director al

⁵¹⁷ Cf. *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.12/1926.

⁵¹⁸ Inițial fusese desemnat de către guvernul Italiei – și acceptat de Ministerul Educației de la noi – Gaetano Trombatore, doctor în litere la Universitatea Catania (1921), profesor la Liceul „Marco Foscarini” din Veneția, dar care nu a fost pe placul Universității din Cluj sub pretextul că-i lipsesc titlurile necesare unui astfel de post (cf. *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.106/1940). De aceea, conferențiarul Ștefan Pașca a suplinit catedra de limba și literatura italiană până în toamna lui 1941 (*Ibidem*, dos.85/1940).

⁵¹⁹ *Ibidem*, dos.571/1946. Cu toate acestea, fiind mult apreciat de colegii clujeni, aceștia i-au încredințat postul pe mai departe, de la 1 ianuarie 1947 (*Ibidem*, dos.13/1947).

Institutului Italian (aici traducând poemele lui Borges⁵²⁰), apoi la Atena, ca atașat cultural, după care va ajunge profesor la Universitatea din Roma. Temporar – pentru lucrările practice – a mai fost „angajat” la universitatea ardeleană și Alexandru Favera, originar din Vistroria Canavesci (Italia), cu un doctorat în drept la Torino (1914) și un altul în filosofie la Milano (1928), care în noiembrie 1927 a fost numit lector definitiv de limba italiană. Acestuia i-a urmat Francesco Anelli, din Chieti, absolvent al Universității din Florența, numit lector la Cluj de la 1 noiembrie 1931. Însă odată cu formarea propriului corp de specialiști în italianistică (și datorită eficienței Școli românești de la Roma), lectorii – iar uneori asistenții – vor fi ulterior selectați dintre români, situație valabilă de altfel pentru toate centrele universitare din țară (la Cluj, Șt. Pașca, din 1935; la Iași, Liberale Netto⁵²¹, asistent din 1937; la București însă va mai funcționa pe lângă catedră un conferențiar, Anita Belciugățeanu, și doi asistenți: L. Diculescu și C.H. Niculescu).

La Iași, catedra de italianistică a fost onorată de Ermenegildo Lambertenghi, originar din Sissa (Parma), doctor al Universității din Pavia, însă cu studii de specializare la Roma și München. Mai întâi a fost lector de italiană la Universitatea din Debrecen (1925-1927), după care va îndeplini aceeași funcție la Iași (1931-1936), pentru ca de la 1 octombrie 1936 să fie „angajat” ca profesor. I-a urmat Giuseppe Petronio din Marano, cu studii superioare la Napoli și Roma, la această din urmă universitate susținându-și doctoratul în 1929. După un stagiul de lector de italiană la Universitatea din Graz (1936-1938) va fi angajat ca profesor suplinitor la Iași, fiind totodată și director al Institutului de Cultură Italiană din acest oraș⁵²². Chiar și la Cernăuți s-a studiat italianistica, unde a funcționat ca lector Giorgi Alberti, iar din 1940 a fost ilustrată de profesorul Giovanni Alessio.

⁵²⁰ Jorge Luis Borges, *Carme presunto. E altre poesie*, introduzione e traduzione di Umberto Cianciolo, Torino, G. Einaudi, 1969 (ediția I).

⁵²¹ Liberale Netto era cetățean român, născut la Domnești (jud. Putna), doar tatăl fiind italian (Matei Netto), iar mama autohtonă (Sofia Enache). Și-a luat doctoratul la Universitatea din Florența, în specialitatea limba și literatura italiană, cu disertația *Influenza italiana sul Rinascimento letterario romeno*, susținută în 1928. În anul 1937, în urma propunerii Institutului de Cultură Italiană din România, prin prof. Ermenegildo Lambertenghi (însărcinatul cu ținerea cursurilor de Limba și literatura italiană la Universitatea din Iași), Consiliul facultății de litere din Iași a încredințat lui Liberale Netto postul de asistent, la început cu titlu onorific, iar după doi ani cu toate formele legale (cf. *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.1/1941, f.252, 253).

⁵²² *Institutul de Cultură Italiană din Iași*, în „Revista critică”, XIV, 1940, p.186-187.

Deși catedrele de limbă și literatură franceză au avut ca titulari profesori de origine română, dată fiind aplecarea noastră francofonă încă din epoca modernă, mereu revigorată prin peregrinarea academică spre „orașul luminilor”, modelul interbelic al schimburilor culturale a impus și în cadrul acestei materii prezența specialiștilor francezi. În România, de pildă, în 1924 se aflau prin susținerea financiară a statului francez un număr de 43 de profesori din această țară, din care șapte predau în universități⁵²³. Iar aproape un deceniu și jumătate mai târziu, în anii 1937-1938, ființau în România sub patronajul Franței: un „Institut Français de Hautes Études” la București, sub direcția lui Alphonse Dupront; 6 profesori francezi detașați la universitățile din Cluj, Iași și Cernăuți (la cea dintâi funcționând patru); în învățământul secundar erau 30 de profesori sub coordonarea Misiunii Universitare Franceze; o școală primară la București, trei pensioane „Dames de Sion” la București, Galați și Oradea, Cercul „Ronsard” la Cluj, la care se adaugă nenumărate cursuri organizate de „L’Union des Français” în peste 25 de centre urbane din țară⁵²⁴.

Evident, și pentru perioada anterioară primului război mondial aflăm sporadic forme hibride de prezențe universitare „străine”, ca în cazul lui Victor Chailiol. Stabilizat inițial la Galați, unde preda la Școala comercială (din 1866), după căsătoria lui cu Jona Maria Luisa Alaux (al cărei tată era profesor la Iași), acesta se stabilește în metropola moldavă, fiind numit profesor provizor de Literatură franceză și istoria ei la facultatea de litere de aici, începând cu octombrie 1869, până în toamna lui 1875⁵²⁵, când a fost desărcinat din această funcție, pentru ca apoi postul să fie ocupat doar de cetățeni români.

La Cluj însă, odată cu reorganizarea universității de aici, a fost adus încă din 1921 Yves Auger, originar din La Rochelle. Fusese elev al

⁵²³ Georgiana Vătăjelu, *Les relations culturelles franco-roumaines 1919-1924: la mise en oeuvre d'une politique culturelle*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XLII, 2003, no.1-4, p.247.

⁵²⁴ *Annuaire général de l'Université et de l'enseignement français, 1937-1938*, Paris, L'Information Universitaire, 1938, p.831. Din această perspectivă, România stătea alături de Egipt, Grecia, Polonia și Italia, ca pondere a investițiilor franceze în difuzarea propriilor valori culturale (pentru comparație, p.828-836). Vezi și *Memoria documentelor. Cooperarea franco-română la Universitatea din Cluj, oglindită în arhiva lui Emil Racoviță*, ed. Gh. Racoviță și Ana-Maria Stan, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 2007.

⁵²⁵ *Arh.St.București, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Învățământul Superior*, adresele nr.12883/4 octombrie 1869 și nr.7888/22 septembrie 1875.

Școlii Normale Superioare (promoția 1912) și susținuse doctoratul la Sorbona în 1919, pentru ca între timp să lucreze la Institutul francez din Florența ca „délégué” (1914-1919), iar apoi ca „chargé de conférences” (1919-1921), în cele din urmă fiind angajat cu contract la Cluj, ca profesor de limba și literatura franceză, începând cu 1 decembrie 1921⁵²⁶. Ulterior va avea ca „lector” pe Henri Jacquier din Grenoble, cu studii universitare la Paris (1917-1920; 1921-1923) și Lyon (1920/1), unde a obținut licența în 1921, pentru ca mai apoi să urmeze cursurile de la École des Hautes Études, Școala de limbi orientale și „Collège de France” (1921-1923). Ulterior vine în România ca profesor de franceză la Liceul „M. Eminescu” din Satu Mare (1923/24) și la „G. Barițiu” din Cluj (1924-1931), pentru ca totodată să fie recomandat de misiunea franceză din România ca lector suplinitor al lui G. Oprescu (între 1925-1931). Mult mai târziu, lectoratul a fost încredințat lui François Neel, și el profesor la Liceul „G. Barițiu” din Cluj, Jacquier devenind din 4 februarie 1948 titularul materiei la Universitatea de aici, deoarece între timp căpătase cetățenia română⁵²⁷.

La Iași, se cuvine a menționa în cadrul catedrei de limba și literatura franceză – unde în anii interbelici titular a fost Neculai Șerban – pe lectorul Virgile Pinot (numit de la 1 noiembrie 1926)⁵²⁸, mai apoi pe Emmanuel Beau de Loménie⁵²⁹ – numit din decembrie 1932 –, succedat de Charles Singevin⁵³⁰ alături de ultimii doi funcționând și o asistentă, Nymphodora Djionat⁵³¹. La Universitatea din Cernăuți a funcționat ca lector de franceză Paul Henry, până în 1924, când s-a mutat la București, fiind numit de guvernul țării sale ca secretar general al Misiunii Universitare Franceze în România.

Deși ceva mai târziu introdusă în rețeaua universitară românească, limba și literatura engleză a atras și ea o serie de specialiști

⁵²⁶ Un „portret” al său din epocă vezi în „Patria”, Cluj, VI, 1924, nr.28 (10 febr.), p.1 (cu ocazia unei conferințe a acestuia despre F. Villon).

⁵²⁷ Se căsătorise încă din 17 noiembrie 1926 cu Aurelia Cucu-Botoșani.

⁵²⁸ *Arh.St.București, Ministerul Instrucțiunii Publice. Învățământul Superior*, adresa nr.135127 din 15 noiembrie 1926.

⁵²⁹ Autor al unei lucrări despre *Naissance de la nation roumaine. De Bizance a Étienne le Grand de Moldavie*, București, 1937, 231 p.

⁵³⁰ Printre altele, ulterior perioadei „românești”, autor a două lucrări de referință: *Essai sur l'un*, Paris, Edit. Du Seuil, 1969 (în fapt, teza sa de doctorat); *Dramaturgie de l'esprit*, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 1988.

⁵³¹ Aceasta a și publicat împreună cu titularul catedrei, N. Șerban, o *Grammaire française élémentaire*, Bucarest, Edit. Lutetia, s.a.

„prin contract”. La Cluj, pe lângă titularul catedrei, Petre Grimm, a fost adus ca lector – de la 1 octombrie 1926 – Robert F. Chisholom, din Glasgow, unde de altfel a făcut și studiile universitare (deopotrivă cu Theological College), ulterior materia beneficiind de un lector autohton, Em.I. Diaconu. La Iași, după pensionarea lui I. Botez la 1 octombrie 1938⁵³², a fost angajat din toamna lui 1939, prin contract, A.C. Cawley⁵³³, beneficiind de același asistent ca și predecesorul său, de Alexandru Lawrence⁵³⁴. Originar din Gillingham (Kent), Cawley a urmat cursurile Universității din Londra, unde și-a susținut și doctoratul în 1938, după un stagiu de specializare la Harvard (SUA), iar o vreme fiind chiar profesorul de engleză al regelui Farouk I al Egiptului⁵³⁵.

Nu pot lipsi din aceste exemplificări cei încadrați ca lectori de limba germană, de regulă titularii acestor catedre fiind cetățeni români. La Iași, în urma recomandării Institutului German de Studii, a fost numit ca lector Werner Luis, din 15 decembrie 1940, acesta predând și un curs liber⁵³⁶.

Semnificativ ar fi să ne oprim în cadrul acestui subiect asupra acelor profesori „angajați” care au atins alte domenii specifice facultăților de filosofie și litere, unii făcând chiar „școală” în materii care încă nu se instituționalizaseră la noi. Un exemplu notabil în acest sens ar fi prezența la Iași a lui Franz Babinger (1891-1967), angajat cu contract din 1937 până în 1943, ca titular al conferinței de Istoria turcilor și limba otomană. Originar din Weiden (Bavaria), Babinger s-a arătat interesat încă din studentie de istoria Orientului Apropiat, însușindu-și persana și ebraica, pentru ca în 1914 să-și treacă doctoratul la München cu o disertație asupra lui *Gottlieb Siegfried Bauer (1694-1738): Ein Beitrag zur Geschichte der Morgenländischen Studien im 18. Jahrhundert*. Va ajunge profesor la Universitatea din Berlin, pe care însă o va părăsi în 1934, odată cu instaurarea regimului nazist. În acest context, la invitația lui N. Iorga, Babinger va veni în România, lucrând inițial în cadrul Institutului

⁵³² *Arh.St.București, Ministerul Instrucțiunii Publice. Învățământul Superior, decizia nr.173539/1938.*

⁵³³ *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență, dos.1/1939, f.21.*

⁵³⁴ Care a devenit la scurt timp profesor suplinitor (pe anul școlar 1940/1941), după plecarea în Anglia a lui A.C. Cawley (*Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență, dos.1/1939, f.65, 71*).

⁵³⁵ W. Stadiem, *Too rich. The high life and tragic death of King Farouk*, New York, Carroll and Graff, 1991.

⁵³⁶ *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență, dos.1/1941, f.1, 180.*

pentru Studiul Europei Sud-Estice de la București (1935-1937)⁵³⁷, fiind mai apoi „angajat” la facultatea de litere din Iași, unde a rămas până în 1943⁵³⁸, după care își va continua activitatea didactică la Universitatea din München până în 1958.

⁵³⁷ Dan Prodan, *Franz Babinger și Nicolae Iorga. Corespondență*, în „Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol”, Iași, XXXVI, 1999, p.171-202.

⁵³⁸ Idem, *Din tradițiile orientalisticii românești. Franz Babinger și Institutul de Turcologie de la Iași (1940-1945)*, în „Caietele Laboratorului de Studii Otomane”, București, 1993, nr.2, p.164-201; Idem, *Franz Babinger en Roumanie (1935-1943). Études et sources historiques*, Istanbul, Les Éditions Isis, 2003.

EȘECURI DE INTEGRARE UNIVERSITARĂ

Cum de la sine se înțelege, doar o infimă parte din toți aceia care au dorit și au sperat în mod evident să ajungă profesori universitari au și reușit acest lucru. Din diverse motive mulți, foarte mulți au eșuat. Iată de ce este dificil acum a „inventaria” pe toți aceia care nu și-au atins acest scop al vieții, precum și de a realiza o tipologie bine articulată a cauzisticii, cu motivațiile complexe care au împiedicat atingerea acestui deziderat. De altfel, mulți din aceștia au putut fi lesne identificați din capitoul destinat mecanismelor cooptării, alături de conjuncturile concrete care le-au determinat eșecul. Însă ilustrarea câtorva exemple în plus va fi deja un pas înainte în reconstrucția unui asemenea aspect, iar dintre toți cei susceptibili a ajunge la Universitate ne-am oprit doar asupra celor care sub o formă sau alta au aflat ușa oarecum întredeschisă, însă din diverse motive n-au reușit să pătrundă aici.

În afara cazurilor deja invocate de eșecuri universitare (G.Dem. Teodorescu, D.C. Nădejde, Polihron A. Sârcu, Eugeniu Speranția, N. Petrașcu, Fritz Holzträger, Ilie Gherghel, Em. Grigorovitză, Radu I. Paul ș.a.), ne vom opri în continuare asupra altor câteva, pe care le considerăm mai semnificative și pot întregi cu noi imagini mecanisme de selecție și integrare în mediul universitar românesc. În fond, fiecare din aceste eșecuri dă seama de o gamă diversă de tragedii personale, rod al ambițiilor sociale și profesionale, al insuficienței pregătiri intelectuale, al falsului sentiment că ești cel mai bun în domeniu, al moravurilor, conduitelor de grup, temperamentului etc, dar și al unor specificități ce nu țin strict de voința personală, cum ar fi de pildă conjunctura politică, apartenența etnică sau confesională, chiar existența unor maladii ori handicapuri fizice etc.

Urmând o succesiune cu totul subiectivă – deși criteriul cronologic ar fi putut părea mai coerent –, ne vom opri pentru început asupra eșecului în a ajunge universitar al uneia din marile personalități ale culturii române, Eugen Lovinescu (1881-1943). Absolvent al Universității din București, cu un stagiul de specializare și de doctorat la Paris, în anii formării intelectuale Lovinescu a manifestat certe simpatii pentru magistrii lui români ai epocii, precum Titu Maiorescu și Nicolae Iorga. Era un personaj cu o puternică

independență, dar parcă și diferit de mediul în care aspira la o carieră intelectuală de calitate. Ca student și proaspăt absolvent al facultății, Lovinescu vedea în Iorga pe idolul generației sale, chiar dacă acesta din urmă, în ianuarie 1904, îi respinge un text de impresii de călătorie în Grecia, înmănat pentru a fi publicat în „Sămănătorul”, pe motiv de a fi prea „savant” pentru revista sa¹. Chiar și mai apoi, în 13 martie 1906, când în urma conferinței lui Iorga la sala „Eintracht” a avut loc o manifestație violentă contra „străinismului”, un grup în frunte cu E. Lovinescu îl va felicita pe Iorga, „împărtășind sentimentele d-voastre patriotice”².

Era tendința firească a tânărului Lovinescu de a se atașa unui protector, dar care nu a putut fi nicicum Nicolae Iorga. De altfel, Lovinescu motivează suficient de credibil ceea ce-l atrăgea la Iorga pe la cumpăna secolelor XIX-XX: „Pe la 1900, N. Iorga se impunea atenției tinerimii prin două aspecte: pe de o parte, un neobosit adunător de documente, cu o autoritate misterioasă și necontrolabilă și cu un ciclu de legende asupra activității și memoriei sale; pe de alta, un iconoclast al valorilor consacrate. Totul i se părea superficial în instituțiile noastre culturale: în Universitate, la Academie, la Ateneu, totul era de reformat; cu alte mijloace, el voia să repete lupta lui Maiorescu împotriva formei fără fond (...). După douăzeci de ani, tânărul istoric continua, așadar, opera distructivă a criticului de la Iași și, de nu avea autoritatea lui Maiorescu, avea verva, pasiunea, tinerețea comunicativă și stăruința de a reveni asupra aceluiași lucru, neobosit, lovind și dărâmand – spectacol impresionant al unei adevărate gigantomahii intelectuale: trăiam în crepusculul zeilor. Departe de noi, zeii lui Maiorescu ne interesau mai puțin, pe când zeii profesorului nostru erau zeii la care ne închinam și noi; ne bucuram, deci, văzându-i rostogolindu-se de pe socluri. Trecea duhul răzbunării deasupra măririlor și din ruina lor speram poate să ne înălțăm noi, din instinctul obscur ce aduce pe tineri în jurul catastrofei înaintașilor. Se prăbușeau Tocilescu, Urechia, Xenopol și chiar Hasdeu, se despica pământul; în bubuitul tunetelor, din rotocoalele de fum și în mirosul de pucioasă se desprindea, totuși, încetul cu încetul, o nouă statuie ridicată din sfărămiturile celorlalte. E povestea mai tuturor renumiților; viața vine pe căile morții”³. Treptat, mai totul îi va despărți pe cei doi – inegali ca vârstă și putere socială, ca formule și forme

¹ E. Lovinescu, *Scrisori și documente*, ed. N. Scurtu, București, Edit. Minerva, 1981, p.205.

² *Ibidem*, p.207.

³ E. Lovinescu, *Scrisori*, II, Memorii, ed. Eugen Simion, București, Edit. Minerva, 1970, p.21-22.

de manifestare publică, Iorga mai tupeist și plin de sine, chiar foarte arogant și extrem de orgolios, fostul lui student mai rațional și bine organizat, dar mai ales cu măsură în diversele lui modalități de expresie etc –, îndeosebi în chestiuni de ideologie și gusturi estetice, ca să nu mai vorbim de conduită. Astfel, N. Iorga a devenit curând „pontificele triavilității și al insultei în literatura română”⁴, beneficiind din partea criticului Eugen Lovinescu de pertinente, reci și insensibile portretizări.

Revenit în țară cu un doctorat obținut la Paris (despre *Jean-Jacques Weiss et son oeuvre littéraire*, tipărit cu o prefață de Emil Faguet, iar ca teză complementară *Les voyageurs français en Grèce au XIX-e siècle*, prefațată de Gustave Fogères), Eugen Lovinescu va deveni profesor de liceu, erijându-se totodată în patron de direcție literară. Publică mai multe lucrări, aspirând totodată la o catedră universitară. În 1910 devine docent la Universitatea din București, unde a ținut un curs de literatură română, iar în toamna lui 1911 este numit suplinitor al catedrei de Istoria literaturii române moderne la Iași, în locul lui Garabet Ibrăileanu, care nu-și susținuse încă doctoratul, însă lucrase în echipa lui Al. Philippide la *Dicționarul Academiei* și beneficia de protecția acestuia, dar și a altor universitari ieșeni, era lider de direcție literară la „Viața românească” etc. Până și încredințarea suplینirii nu a fost fără avataruri, solicitarea acestui lucru la începutul lunii octombrie 1911 fiind apreciată de consiliul profesoral din Iași ca inoportună, întrucât exista deja o persoană ce făcea acest lucru⁵. A fost nevoie până la urmă de intervenția ministrului Instrucțiunii pentru a i se încredința suplینirea. Acest fapt a mobilizat însă pe susținătorii lui Ibrăileanu, care va dobândi titlul de doctor la 3 iunie 1912, în paralel o parte a presei ieșene dezlănțuind a infamă campanie contra pretendentului Lovinescu, campanie ce a depășit cu mult limita bunului simț. În condițiile acestea, Lovinescu revine la București, unde va suplini în anul 1913/1914 catedra de Literatură franceză a lui Pompiliu Eliade, iar ceva mai târziu, în 1918/1919, pe cea a lui Charles Drouhet, ținând un curs despre „Influența literaturii franceze asupra literaturii române”⁶, fără a se mai întrezări vreo ocazie concretă de a fi cooptat ca titular.

De altfel, toate aceste eșecuri îl vor face să renunțe în cele din urmă la opțiunea universitară. Iar una din cauzele eșecului o explica Elenei Farago încă din 1912: „La noi nu există nici umbra unui simț de

⁴ E. Lovinescu. *Scrisori și documente*, p.136.

⁵ *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.912 (VII)/1910, f.82, 91.

⁶ Cf. E. Lovinescu. *Scrisori și documente*, p.326.

solidaritate. Așa ne-am deprins să ne vedem asasinați cei mai buni prieteni ai noștri, alături de noi, fără nici un fel de emoție”; „fiecare zi aduce raporturi noi între indivizi” (grupări, prieteni care te abandonează etc); „De la o vreme pierzi simțul realităților, al omeniei și te lași în voia impresiilor și a intereselor ce se fac și se desfac. Eu n-am ajuns încă la această dezvoltare”⁷.

Întorcându-ne însă înapoi în timp, se cuvine a ne opri și asupra unui caz – să-i zicem – oarecum „special”, cel al lui Bonifaciu Florescu (1848-1899). Purtând o încărcătură genealogică tulbure, cel mai probabil ca rezultat al unei legături neoficializate dintre revoluționarul pașoptist Nicolae Bălcescu și Luxița Florescu (fiica marelui agă Iordache Florescu), Bonifaciu a crescut în familia mamei, urmând Liceul „Louis le Grand” din Paris și cursurile Academiei din Rennes (secția de litere), obținând licența în 1872. Stabilizat în România în 1873, în toamna aceluiași an dobândește prin concurs calitatea de profesor „provizor” la catedra de Istorie universală critică a facultății de litere din Iași. Însă numai după șase luni de activitate este destituit de ministrul de atunci, Titu Maiorescu, mutându-se apoi la București, unde va profesa istoria ca titular la Liceul „Sfântu Sava”, iar franceza la alte câteva școli secundare. Va încerca ulterior să ocupe la universitatea din capitală catedra de Psihologie, pedagogie și estetică (1877), apoi pe cea de Istoria literaturilor neolatine (1878), pentru ca în cele din urmă să participe la concursul pentru ocuparea catedrei de Istorie medievală și modernă (universală) de la București – în 1894 –, la care a avut printre contracandidați pe N. Iorga, și asupra căruia ne-am oprit într-un capitol anterior. Fără a intra în detaliile tuturor acestor competiții, ceea ce ne-ar putea acum ajuta să înțelegem – în parte – eșecul permanent al lui Florescu ar fi de formulat într-o sentință cât se poate de simplă: avea o atitudine deschis și activ antijunimistă.

Un post universitar și-a dorit și marginalul junimist Ioan Pop Florantin (1843-1936), ardelean de origine, stabilit în cele din urmă la Iași, unde a fost profesor la Liceul Național până la cumpăna veacurilor XIX-XX⁸. A încercat însă în repetate rânduri și devină și universitar, suplinind catedra de Filosofie din orașul moldav, pe care a ocupat-o Titu Maiorescu. Ulterior a ținut și un curs gratuit de Pedagogie și estetică

⁷ *Ibidem*, p.147-148.

⁸ Pentru o anumită perioadă, Ioan Pop Florantin a fost tatăl vitreg al fraților Ion și Alexandru Lapedatu, ambii universitari în perioada interbelică și ministeriabili. Asupra acestui personaj, vezi Ion I. Lapedatu, *Memorii și amintiri*, ed. Ioan Oprîș, Iași, Institutul European, 1998, p.37-41.

(1878/9), deși cu un an mai devreme ceruse – dar nu i se aprobase –, în aceleași condiții, să predea Estetică, pedagogie și psihologie, materie ce se va introduce ulterior în buget și pe care a solicitat din nou să o suplinească din 1888, însă fără rezultat, deși avea vreo șapte lucrări publicate în domeniu⁹.

Un alt exemplu ar fi cel al lui Eduard Gruber (1861-1896). Fiu al arhitectului Iosef Gruber¹⁰, Eduard a urmat liceul și cursurile universitare la Iași, susținându-și licența în 1884, nu fără emoții în urma unei decizii din 1881 (revocate apoi) de a fi eliminat din facultate, alături de A. Bădărău și Constantin Mille¹¹. Preocupat de filologie, este trimis ca bursier la Paris, unde audiază cursuri la École des Hautes Études, École des Langues Orientales, École des Chartes și Collège de France. Curând însă abandonează lingvistica în favoarea psihologiei, în 1889 dobândind cu ajutorul direct al lui Titu Maiorescu o bursă de studii în Germania, stabilindu-se la Leipzig, unde va lucra vreme de doi ani cu W. Wundt în domeniul psihologiei experimentale și va elabora câteva studii asupra fenomenului „audiției colorate”. Pasionat de această nouă deschidere, în 1893 Gruber își va susține doctoratul la Leipzig, după care, revenit definitiv la Iași, în octombrie același an este numit suplinitor la catedra de Psihologie, estetică și pedagogie. După numai câteva zile, la 29 octombrie, Gruber propune decanatului „întemeierea unei catedre și a unui laborator de psihologie experimentală” la Iași¹², asemenea modelului creat deja la Leipzig de Wundt. Deși din punct de vedere bugetar acest deziderat nu se împlinește întru totul, Gruber pune totuși bazele unui rudiment de laborator de psihologie experimentală, care poate fi apreciat ca cel dintâi ce a funcționat în spațiul universitar românesc¹³. Cu toate calitățile reale ale lui Eduard Gruber, ce începeau să devină deja de notorietate internațională (prin participarea la câteva congrese de psihologie la Paris, Londra și Roma), deși prin căsătorie intrase într-o familie nu mai puțin celebră a Iașului – la 3 martie 1891 a devenit soțul Virginiei Livia Micle¹⁴, fiica universitarului Ștefan Micle și a Veronicăi Micle, născută Câmpianu –,

⁹ Vezi Dan Jumară, *Ioan Pop Florantin. Contribuții bio-bibliografice*, în „Acta Musei Porolissensis”, XVII, 1993, p.413-424.

¹⁰ Iosef Gruber (1831-1887) era de religie romano-catolică și a fost căsătorit cu Maria (1834-1889).

¹¹ *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat*, dos.423/1880.

¹² *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.888/1893, f.19.

¹³ Raportul lui Gruber referitor la materia ce o suplinește (pentru anul școlar 1894/5), în *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.889/1894, f.82.

¹⁴ Cf. *Arh.St.Iași, Starea civilă. Căsătorii*, dos.284/1891.

ceea ce-i conferea o bună priză la „junimiștii” locali, Gruber nu a dobândit o titularizare universitară, iar la scurtă vreme a și murit pe fondul unei boli nervoase. Așadar, un eșec mai puțin evident din perspectiva unei eventuale rămânări în câmpul universitar, cât mai ales a unui accident biografic, decesul.

Un caz oarecum asemănător ar fi cel al lui N.I. Apostolescu (1876-1918). Prin transferarea lui Charles Drouhet la Universitatea din București, de la 1 ianuarie 1915, catedra de Limbă și literatură franceză de la Iași a rămas vacantă, în acest context, la nici două săptămâni, Apostolescu solicitând suplینirea postului. Era absolvent al Universității din București (1899), cu un doctorat la Sorbona (1909) despre *L'Influence des romantiques français sur la poésie roumaine*, unde a avut printre membrii juriului pe Emile Faguet (membru al Academiei Franceze, președintele comisiei), Émile Picot, Mario Roques, Antoine Thomas ș.a., iar în țară dovedise o prolifică activitate publicistică, ce acoperea materia catedrei. Însă consiliul facultății din Iași nu va agree pe suplینitorul Apostolescu (îndeosebi Ibrăileanu), ci pe unul din cadrele existente într-un post de „așteptare”. Deși I. Petrovici, I. Bărbulescu, P. Mihăileanu și O. Tafrali s-au opus desemnării lui C. Fedeleş ca suplینitor – care era conferențiar provizoriu de psihologie, fără legătură cu franceza, mai ales că acesta își făcuse studiile în Germania –, totuși, la propunerea majorității consiliului profesoral, Fedeleş a fost desemnat ca suplینitor în ședința consiliului profesoral din 17 februarie 1915. Ulterior, în 1918, când se pune din nou problema suplینirii catedrei, Apostolescu va fi recomandat (Bărbulescu fiind decan, iar Ibrăileanu s-a abținut), însă acesta va muri la numai câteva ore de la primirea veștii, la 24 octombrie 1918¹⁵, în aceste împrejurări fiind numit suplینitor N. Șerban.

O altă personalitate interesantă a culturii române care poate fi exemplificată la acest capitol este Vasile Burlă (1850-1905), membru al *Junimii* ieșene, apreciat de un memorialist al epocii, George Panu, ca „adevăratul filolog tehnic” al acestei societăți, fiind încadrat totodată în grupul „latiniștilor”, al „transilvănenilor și al bucovinenilor”, alături de Miron Pompiliu, Strajan și Pavel Paicu¹⁶. Originar din Storojineț¹⁷, după ce

¹⁵ *Documente din arhive ieșene*, III, ed. D. Ivănescu, București, Edit. Minerva, 1988, p.222-238. În octombrie 1918 își mai depuseseră candidatura alți trei, în afară de Apostolescu: N. Șerban, Perietzeanu (făcuse Liceul „Louis le Grand” și Universitatea din Paris, dar nu avea doctoratul) și I. Ștefănescu (licențiat la București, dar fără doctorat).

¹⁶ George Panu, *Amintiri de la „Junimea” din Iași*, ed. Z. Ornea, București, Edit. Minerva, 1998, p.58, 139.

a urmat cursurile Universității din Graz (susținând licența în filologie greacă și latină), Vasile Burlă s-a stabilit la Iași¹⁸, unde a fost profesor în învățământul secundar, la Institutele Unite. Totodată, a aspirat și la o catedră universitară, fiind chiar numit suplinitor la Limba și literatura română (1875/6), unde titular era A. Vizanti¹⁹. Semnificativ este însă faptul că la 23 martie 1876, V. Burlă a solicitat consiliul profesoral al Facultății de litere din Iași să i se aprobe ținerea unui „curs gratuit de limba sanscrită”, „deoarece studiul acestei limbi vechi, sora cea mai mare a limbilor clasice antice, a devenit astăzi în Europa modernă foarte necesar pentru fiecare filolog”. Deși cererea a fost acceptată²⁰, nu știm foarte clar în ce măsură cursul de sanscrită a avut audiență, însă intenția de a se titulariza finalmente la o catedră universitară nu a avut nici o urmare. Cert este însă faptul că în epocă era apreciat ca un bun filolog, având totodată o viață privată destul de agitată²¹, dar care a lăsat contemporanilor săi amintiri demne de luare aminte²².

Un destin oarecum nefericit l-a avut Octav Erbiceanu (1864-1916), cu studii universitare la Atena, München și Paris, care deși a suplinit catedra răposatului Teohari Antonescu între 1910-1913, bucurându-se de audiență și aprecieri, dar și de susținători²³, nu a fost prea vrednic să

¹⁷ Era fiul lui Mihai Burlă (1805-1881) și al Paraschivei (1807-1866), părinții săi locuind până la moarte în com. Opațeni (Bucovina).

¹⁸ Întrucât a făcut parte dintr-o mișcare separatistă împotriva autorității austriece, a fugit din Bucovina în Moldova.

¹⁹ Cf. *Documente din arhive ieșene*, III, p.72.

²⁰ *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.870/1875, f.39.

²¹ A fost căsătorit de vreo cinci ori, prima din soțiile lui fiind celebră în epocă: Matilda Caterina Cugler (care după divorț a devenit soția lui Petru Poni), cu preocupări literare și scriitoricești, implicată profund în mișcarea feministă a vremii. Celelalte soții au fost: Eufrosina Olchowski, Ecaterina Mavrogheni, Coralina Biberi și Adela Șibilă.

²² Din numeroasele însemnări reținem aici doar câteva: V. Bumbac, *Vasile M. Burlă. Unele trăsături din viața de student a mult regretatului profesor V.M. Burlă*, în „Junimea literară”, II, 1905, p.33-35; Arald, *Amintiri și reminiscențe despre Vasile M. Burlă*, în „Mișcarea”, Iași, XIX, 1925, nr.144 (29 iun.), p.1; P. Fântânanu, *Personalitatea lui Vasile Burlă*, în „Mișcarea”, XIX, 1925, nr.145 (1 iulie), p.1; N. Iorga, *Un profesor: Vasile Burlă*, în vol. *Oameni cari au fost*, II, București, 1935, p.103-105; C. Andreescu, *Profesorii Ion Paul și Vasile Burlă*, în „Anuarul Gimnaziului «Alexandru cel Bun»”, Iași, 1923-1936, p.51-58; G.D. Loghin, *Ceva despre Vasile Burlă, 1840-1905*, în „Jurnalul literar”, I, 1939, nr.5 (29 ianuarie), p.2 ș.a.

²³ Octav Erbiceanu era nepotul bizantinistului, profesorului teolog și academicianului Constantin Erbiceanu (mort chiar în primăvara lui 1913, la 8

împlinescă condițiile unui concurs de titularizare²⁴, iar când se părea că adună atuurile pentru a ocupa postul prin „chemare”, a fost prea târziu, apărând un contracandidat în fața căruia nu ar fi avut sorți de izbândă (Orest Tafrați), iar o a doua șansă la o eventuală altă materie n-a mai existat, în primăvara lui 1916 murindu-i fiul, Nicolae, care era student, pentru ca în toamnă să se stingă și el în urma unei comoții cerebrale²⁵.

Oarecum asemănător s-au petrecut lucrurile cu Xenofon C. Gheorghiu (1879-1928), care se pare că și-a dorit mult să devină titular la Universitatea din Iași, inițial încercând să ocupe catedra de Limba și literatura franceză (vacantă în urma decesului junimistului Șt. Vârgolici în 1897, care până atunci avusese titulatura de Istoria literaturilor moderne, neolatine)²⁶, iar mai apoi pe cea de Limba și literatura latină (liberă ca urmare a morții lui Aron Densusianu, în 1900). Dacă în primul caz, situația materiei s-a tranșat aproape imediat, prin promovarea junimistului Anton Naum, care oricum suplinea catedra de vreo trei ani²⁷, în ceea ce privește catedra de latină lucrurile au tergiversat. În primul rând, a trecut prin emoții încă din 1901, când inițial consiliul profesoral al facultății l-a recomandat

martie), care se bucura de o mare prețuire din partea multor cărturari ai vremii (vezi N. Iorga, *La înmormântarea profesorului Constantin Erbiceanu*, Cuvântare ținută în numele Academiei Române, în „Drum drept”, I, 1913, p.65-67; V. Pârvan, *In memoriam Constantini Erbiceanu*. Discurs rostit la 28 mai (10 iunie) 1914 în ședința solemnă. Cu răspuns de N. Iorga, București, Libr. Socec and Comp., 1914, 33 p.). În plus, Octav era căsătorit cu Lucia Culiănu (1875-1956), fiica lui Neculai Culiănu, profesor și rector la Universitatea din Iași, personaj influent nu doar al urbei, activ din punct de vedere politic și membru corespondent al Academiei (*Arh.St.Iași, Starea civilă. Căsătorii*, 112/1893; martori la căsătorie au fost Xenofon Gheorghiu, G.D. Buțureanu și Vespasian G. Erbiceanu).

²⁴ Vacanța catedrei de arheologie din Iași a fost publicată în „Monitorul Oficial”, nr.58 din 16 iunie 1910. Deoarece în termenul legal nu s-a anunțat nici o candidatură, ministerul a dispus menținerea ca suplinitor a lui O. Erbiceanu (*Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.912 (II)/1910, f.214).

²⁵ Câteva pagini i-au fost dedicate lui Octav Erbiceanu de către Dimitrie-Ovidiu Boldur în disertația sa doctorală despre *Arheologia și istoria antică la Universitatea din Iași (până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial)*, susținută la Iași, octombrie 2007, p.107-111.

²⁶ Xenofon Gheorghiu fusese elev al Liceului „Louis le Grand” din Paris, urmasă tot acolo facultatea de litere, la Iași devenise profesor la celebrul Colegiu Național (1979-1928), iar între 1893-1895 fusese conferențiar de greacă la Școala Normală Superioară din Iași. Asupra lui vezi Alex. Naum, *Xenofon C. Gheorghiu*, în „Convorbiri literare”, 61, 1928, p.156-157.

²⁷ Cf. *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.892/1897, f.6, 7, 15; *Ibidem*, dos, 895 bis/1899, f.77.

ca suplinitor al catedrei vacante pe I.N. Dianu (și el junimist), ce a refuzat însă cu îndârjire oferta, dorind să devină direct măcar agregat (iar în plus, și-ar fi dorit să fie profesor în București); doar în felul acesta materia a fost încredințată lui Xenofon Gheorghiu (și el o vreme junimist, dar fără operă în ce privește latina)²⁸, deși Mihail B. Calloianu – care a mai candidat în 1882/3 la aceeași catedră, când a fost cooptat Aron Densusianu – ar fi dorit și el numirea²⁹.

Xenofon Gheorghiu a supliniit catedra mai mulți ani, deși periodic aceasta se scotea la concurs, fără a exista candidați, în vreme ce suplinitorul se străduia să adune cât mai multe (deși nu și solide) atuuri intelectuale, publicând vreo 4-5 lucrări pe profilul disciplinei, în fapt câteva comentarii asupra *De Officiis* a lui Cicero, ceva despre arta dramatică la romani, o traducere din Publius Vergilius Maronis (*Bucolica*) ș.a. A existat chiar și un moment de „cumpănă”, în 1906-1907, când totuși a acceptat să se înscrie în competiție același I.N. Dianu (poate *pro forma*, pentru a ține postul blocat mai departe, pentru Gheorghiu) – care în 1904/5 ținuse un curs liber de limba latină la Universitatea din București și, în plus, era protejatul lui Titu Maiorescu –, fiind declarat reușit și confirmat agregat definitiv de către minister (la 23 octombrie 1906), dar care va renunța la post în 11 februarie 1907³⁰, pentru că a dorit să-și păstreze și catedra la Seminarul Central din București. În aceste condiții, Xenofon Gheorghiu va suplini mai departe materia, până în primăvara lui 1911, când în urma unei competiții deschise catedra a revenit lui Petru Mihăileanu³¹, susținut de Al. Philippide și I. Caragiani, deși o bună parte a consiliului profesoral a pledat pentru fostul suplinitor³². Petru Mihăileanu va ocupa însă catedra fără a fi autorul unor lucrări care să-l recomande pentru o atare materie și poziție în ierarhia universitară, iar timpul nu i-a mai dat răgaz să le producă, murind într-un tragic accident de tren la 1 ianuarie 1917.

²⁸ *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.897/1901, f.29. Mai mult chiar, prin adresa nr.9734 din 6 octombrie 1901, Ministerul Instrucțiunii încredințase pe I.N. Dianu cu suplinirea, în urma raportului nr.120 din 26 septembrie 1901 al decanului din Iași (*Ibidem*, dos.896/1900, f.125).

²⁹ Cf. *Titu Maiorescu și prima generație de maiorescieni. Corespondență*, ed. Z. Ornea, București, Edit. Minerva, 1978, p.354.

³⁰ Cf. *Anuarul Universității din Iași pe anii școlari 1906-1907 și 1907-1908*, Iași, Tip. Dacia, 1909, p.35.

³¹ Acesta fusese profesor de greacă și latină la Liceul „Anastasia Bașotă” din Pomârla, unde a avut ca elev, de pildă, pe Vasile Bogrea.

³² *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”*. Rectorat, dos.779/1911, f.8-10.

Mult și-a dorit un post universitar și Marin Dimitrescu (n.1864), care de prin 1899 până în 1921 a făcut cam tot ce i-a stat în putință pentru a ocupa catedra de Istorie medie și modernă de la Iași, ilustrată însă – între 1909 și 1919 – de Ioan Ursu, puternic susținut de *triada critică* bucureșteană (Iorga, Bogdan și Onciul). Numai că Dimitrescu fusese cândva „omul lui Tocilescu”, iar acest fapt i-a închis pentru multă vreme orice șansă de a pătrunde într-o universitate românească, abia în 1923 îndeplinindu-se oarecum această aspirație, ajungând însă profesor la ... Academia Comercială din Cluj. Cu toate acestea, greu s-ar putea înțelege acest eșec dacă nu s-ar cunoaște dedesubturile și destinațiile unei asemenea catedre „canonice” în contextul conflictului dintre vechea și noua „școală” istoriografică de la cumpăna veacurilor XIX-XX³³, dar și dorința de câștig prin cumul a unor universitari, A.D. Xenopol suplinind această catedră vreme de aproape un deceniu, în același timp fiind și titularul celei de Istoria românilor.

Astfel, este oarecum explicabil cum Marin Dimitrescu a ratat mereu catedra amintită, deși realizările lui intelectuale îl recomandau, cel puțin dacă le comparăm cu cele ale ocupantului din 1909, Ioan Ursu. Dimitrescu absolvise literele la București în 1888, cu o lucrare ce a văzut și lumina tiparului în același an, *Studii asupra administrațiunii romane în Dacia*. A urmat apoi un stagiul mai îndelungat de specializare în străinătate, între 1890-1896 studiind la École Pratique des Hautes Études (cu Gabriel Monod, Ch. Bémont și Arthur Giry) și la Sorbona (cu Seignobos, Langlois, Rambaud și Lavissee), iar apoi un semestru la Oxford, adunând din arhivele publice britanice o sumă consistentă de documente relative la români, donate ulterior Academiei³⁴. Totodată, a cules și corespondența consulară franceză cu principatele române între 1815-1830, publicată parțial în „Arhiva Societății științifice și literare” din Iași (VII, 1896), în „L'Independence Roumaine” și „Economia Națională”. În 1896/7 a urmat cursurile Universității din Leipzig, pregătindu-și disertația doctorală cu Morcks și Lamprecht, despre raporturile politice dintre Philip August și Richard Inimă de Leu, pe care a susținut-o aici în 1897. Revenit în țară publică mai multe studii, dar mai ales importanta lucrare: *Pierre de Gaveston, Comte de Cornouailles. Sa biographie et son rôle pendant le*

³³ Vezi Lucian Nastasă, *Generație și schimbare în istoriografia română (sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX)*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 1999.

³⁴ Vezi, de pildă, M. Dimitrescu, *Documente din Arhivele Angliei privitoare la domnia lui Alexandru Lăpușneanu și Iacob Eraclid Despotul*, în „Convorbiri literare”, XXXVII, 1903, nr.5, p.449-455.

commencement du règne d'Édouard II (1307-1314), în 1898, apreciată de Ch. Bémont ca fiind „elevată”, „conștiințioasă și care nu se citește fără interes”³⁵, însă cu totul ignorată – de pildă – de W.P. Dodge, în cartea sa din 1899, pe aceeași temă și fundamentată pe aceleași surse³⁶.

Cu toate acestea, când a fost declarată vacanța catedrei de Istoria evului mediu și modern (în primăvara lui 1899), și-au depus candidatura Marin Dimetrescu și Ilie Gherghel, iar comisia a fost alcătuită din A.D. Xenopol (suplinitorul acestei discipline) și Ar. Densusianu³⁷. Numai că s-a tot reușit tergiversarea lucrărilor comisiei, pentru ca în ședința consiliului profesoral din 22 ianuarie 1900, Xenopol să declare că „nu are timp” să se ocupe de producția științifică a lui M. Dimetrescu, motiv pentru care își dă demisia din comisie³⁸. Începe de altfel un joc al vacantării catedrei, al organizării de concursuri, de numire a comisiilor examinatoare (din care, invariabil, a făcut parte A.D. Xenopol, alături – sporadic – de Al. Philippide, T. Antonescu, P. Rășcanu ș.a.), de refuz în ce privește cooptarea cuiva, și în special a lui Marin Dimitrescu³⁹. Abia în 1909 se va încheia această situație, când Ioan Ursu va acumula – nu fără greutate – atuurile de bază pentru o catedră universitară. În aceste împrejurări, la 8 iunie 1909 se stabilește comisia concursului de agregatie la catedra de Istoria universală medie și modernă din Iași, alcătuită din I. Caragiani, P. Rășcanu și T. Antonescu, iar ca reprezentant al Ministerului a fost desemnat I. Bianu, care va demisiona însă, în locul său fiind numit N. Iorga, în mod evident favorabil lui Ursu, care de altfel a și fost declarat admis⁴⁰.

Un eșec de integrare universitară ce se cuvine a ne mai reține atenția este cel al lui Dumitru Drăghicescu (1875-1945), absolvent al facultăților de drept și de litere din București, care din 1901 își continua specializarea la Paris, urmând cursurile de la Sorbona, École des Hautes Études și Collège de France, audiind astfel la începutul veacului XX pe

³⁵ În „Revue Historique”, t.69, 1899, p.444.

³⁶ Walter Phelps Dodge, *Piers Gaveston. A Chapter of Early Constitutional History*, London, T. Fisher Unwin, 1899. Pentru a se vedea originalitatea lui Marin Dimitrescu, compară cu mai recente lucrări: J.S. Hamilton, *Piers Gaveston, Earl of Cornwall, 1307-1312. Politics and Patronage in the Reign of Edward II*, London, Harvester-Wheatsheaf, 1988; Pierre Chaplais, *Piers Gaveston – Edward 2.'s adoptive brother*, Oxford, Clarendon Press, 1994.

³⁷ *Arh.St.Iași. Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat*, dos.4/1898, f.19.

³⁸ *Ibidem*, f.39.

³⁹ *Documente din arhive ieșene*, III, p.216; *Arh.St.Iași. Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat*, dos.10/1906, f.2-8.

⁴⁰ *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.910(I)/1908, f.66, 143.

Gabriel Tarde, Henry Bergson, Th. Ribot și Emile Durkheim. A nimerit astfel în capitala Franței tocmai când Durkheim punea fundamentele sociologiei universitare, deși – după cum a demonstrat Victor Karady – acest efort poate fi definit ca un „semieșec”⁴¹. A generat însă un soi de emulație cognitivă, ca și G. Simmel în spațiul german, dând noi sensuri faptelor sociale⁴². Și-a elaborat doctoratul sub tutela lui Durkheim, pe care l-a susținut în 1904, după care a revenit în țară, devenind conferențiar la catedra de sociologie a Universității din București, predând totodată – când materia era scoasă din buget – un curs liber de psihologie socială și publicând câteva lucrări rămase până astăzi de referință⁴³. Cu toate acestea, în 1910, când s-a declarat vacanța catedrei de Filosofie din capitală (cu specialitățile estetică, etică, sociologie), Drăghicescu n-a avut nici o șansă în competiția cu cvasianonimul maioreșcian I. Rădulescu-Pogoneanu, după cum s-a văzut deja în capitolul anterior. A renunțat în cele din urmă la orice aspirație universitară, plecând la Paris, unde în anii primului război mondial a dus o intensă activitate de propagandă, pentru ca în perioada interbelică să intre în diplomatie, devenind de pildă primul nostru ambasador în Mexic (1934-1936).

Un caz oarecum „special” este cel al lui Paul Zarifopol (1874-1934), care ne sugerează că nu toți cei care ar fi întrunit condițiile cooptării au și dorit să intre inițial la Universitate, iar când au vrut, nu s-a mai putut. Absolvent al Universității din Iași (1898), specializându-se în filologia clasică și istorie, Zarifopol își continuă studiile în Germania, la Halle, unde își va susține doctoratul în 1904 cu celebrul romanist Hermann Suchier, cu lucrarea *Kritischer Text der Lieder Richards de Fournival*⁴⁴. Căsătorit cu Ștefania, fiica lui C. Dobrogeanu-Gherea, o vreme P. Zarifopol

⁴¹ Cf. V. Karady, *Emile Durkheim, les sciences sociales et l'Université: bilan d'un semi-échec*, în „Revue française de sociologie”, 2/1976, p.267-311.

⁴² Vezi de pildă V. Karady, *Stratégies de réussite et modes de faire valoir de la sociologie chez les Durkheimiens*, în „Revue française de sociologie”, 20/1981, p.49-82 (cu o versiune germană în vol. *Geschichte der Soziologie*, Band 2, ed. W. Lepenies, Frankfurt, Suhrkamp, 1981, 206-262); Stjepan G. Meštrović, *The coming Fin de siècle. An application of Durkheim's sociology to modernity and postmodernism*, London and New York, Routledge, 1992; Philippe Stei, *La sociologie de Durkheim*, 4e édition, Paris, La Découverte, 2005; Warren Schmaus, *Rethinking Durkheim and his tradition*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007.

⁴³ Vezi Virgiliu Constantinescu, *Sistemul sociologic al lui Dumitru Drăghicescu*, București, Edit. Academiei, 1976.

⁴⁴ Asupra acesteia vezi Al. Săndulescu, *O teză de doctorat sau cum s-a născut un mare editor*, în „Manuscriptum”, XII, 1981, nr.3, p.103-105.

se așează la Leipzig, devenind totodată un apropiat lui I.L. Caragiale, care își stabilise noul domiciliu la Berlin. În acești ani petrecuți în Germania își dezvoltă un spirit critic rafinat și oarecum diferit de tonul general din periodicele românești, fapt remarcat cu admirație de Garabet Ibrăileanu, care după primul război mondial îi va publica mai multe texte în „Viața românească”, propunându-i totodată să-l aducă la Iași la o catedră universitară și chiar în redacția publicației mai sus amintite. De altfel, între cei doi critici s-a creat o legătură specială, favorizată și de vârsta foarte apropiată, dar mai ales de radicalismul critic promovat de Zarifopol, de sorginte junimistă, care „execută” tot ceea ce ținea de incultură, mediocritate, impostură, sentimentalism etc. Pentru că deși intrase în familia lui Gherea, Zarifopol era departe de a împărtăși ideologia acestuia și cu atât mai puțin concepția lui critică.

Numai că după o primă încercare de a intra la Universitatea din Iași, în 1917, eșuată într-un context care doar în vreme de război se mai putea întâmpla⁴⁵, Paul Zarifopol devine tot mai circumspect față de mediul academic, atitudine acutizată odată cu trecerea timpului. Evident, nu este doar atât! Zarifopol avea bunăstare materială, dar s-a dovedit a fi și o persoană comodă, asemenea lui Ibrăileanu era un astenic, suferind de nervi, iar în plus era și foarte meticulos cu tot ceea ce scria. Totodată, revenit din Germania, Zarifopol evita să stea prea mult prin unul din marile centre urbane românești, preferând ca cea mai mare parte a anului să locuiască la Sinaia, unde își împărțea timpul între întâlnirile mondene și scrisul pentru diverse reviste literare. De altfel, Zarifopol detesta profund înregimentarea într-un sistem de obligații și responsabilități didactice, iar în plus dovedea mai la tot pasul nepricepere în gestionarea averii proprii, fiind foarte nepractic, ajungând după câteva afaceri păguboase să se întrețină preponderent din munca intelectuală, deși nici pe aceasta nu o exploata cât de cât convenabil.

Este și explicația pentru care, în primăvara lui 1920, când Ibrăileanu dorește din nou să-l aducă la Universitate, Zarifopol ezită, chiar refuză tranșant, ceea ce-l face pe protectorul ieșean să exclame: „D-ta ai făcut crima să nu vii la Iași și, din cauza asta, să ne încurcăm aici cu un imbecil”. Vorbise deja cu Al. Philippide⁴⁶ și D. Gusti asupra aducerii lui

⁴⁵ La îndemnul lui Ibrăileanu, Zarifopol a acceptat să suplinească catedra rămasă vacantă prin „disparația” pe front a lui C. Fedeleș, însă la finele războiului titularul a reapărut, reocupându-și postul (cf. Corin Grosu, *Spiritul critic... în scrisori: G. Ibrăileanu către P. Zarifopol*, în „Manuscriptum”, I, 1970, nr.1, p.107).

⁴⁶ Între 1900-1902, Al. Philippide îi propusese lui Zarifopol să-l suplinească la catedră cât el va lucra la *Dicționarul limbii române*. Acesta a refuzat însă,

Zarifopol, sperând totuși că acesta se va răzgândi, „poate nu e totul pierdut”, Ibrăileanu fiind mânat doar „de interesul pentru învățământ”⁴⁷. Oricât a fost de nepriceput în general să tragă sforile, Ibrăileanu avea în minte rudimentele unui atare mecanism, mizând îndeosebi pe valoarea intelectuală a lui Zarifopol: „Unul din puținele mele idealuri e ca d-ta să vii aici la Iași. Nu pot spune sigur că vom reuși, dar pe cât simt lucrurile, cred că sunt șanse serioase”⁴⁸, iar pentru atingerea acestui scop era nevoie ca Zarifopol să publice un volum (până atunci tipărise mult doar în reviste), imaginat de Ibrăileanu prin adunarea textelor asupra clasicismului francez, acțiune la care autorul s-a și angajat să lucreze la finele lui 1920. Mai mult chiar, Ibrăileanu îl sfătuiește în 1921 să scoată nu doar volumul în limba română, ci și unul la Paris, în franceză, pentru că „face mai multă impresie”⁴⁹.

Numai că între timp lucrurile se complică la Iași, Ibrăileanu descriindu-i în ianuarie 1921 potențialului candidat „lupta pe care am dus-o cu câțiva colegi, care au găsit de cuviință să recomande pe un d. Aslan profesor în locul lui Gusti, cu articolul 81 (un faimos articol), adică deodată profesor, fără concurs! Trist e că și Philippide a iscălit, în schimbul făgăduinței că inițiatorii numirii lui Aslan îi vor da (lui Ph.) voturile pentru elevul lui, Pascu. Ph. a făcut, deci, tranzacții și diplomație! Și iată ce se pregătește: acest Aslan (o nulitate) le trebuie unora de aici ca să-și înjghebe o gașcă. După Aslan (dacă e numit) vine rândul unuia Șerban, la catedra de franceză! (...) Sunt câteva neregularități de formă, au protestat profesorii universitari, au protestat studenții. Să vedem...»⁵⁰. Iar toate previziunile s-au întâmplat aproape întocmai.

Nici cu proxima ocazie, în 1922, șansele nu au luat o altă turnură. Pe de altă parte, nici Zarifopol nu a fost în stare să-și pregătească măcar un

considerând că materia îl depășește (cf. *Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii*, I, ed. I. Opreșan, București, Edit. Minerva, 1986, p.179; *Paul Zarifopol în corespondență*, ed. Alexandru și Radu Săndulescu, București, Edit. Minerva, 1987, p.233). De altfel, încă din 1898, Philippide îl descria astfel pe Zarifopol lui Hermann Sucher, pe care i-l recomanda: „D-l Zarifopol e un tânăr bogat, care aparține uneia din cele mai distinse familii din Iași, a avut o creștere foarte îngrijită și învață de gust, nu de nevoie. Nu cunosc defecte la acest excelent băiat care, fără să țințească la căpătuială prin mijlocirea învățăturii, este așa de harnic numai din iubirea pentru știință” (*Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii*, I, p.160).

⁴⁷ *Paul Zarifopol în corespondență*, p.134.

⁴⁸ *Ibidem*, p.142.

⁴⁹ *Ibidem*, p.163.

⁵⁰ *Ibidem*, p.147.

volum pentru tipar, cu toate insistențele și soluțiile oferite de Ibrăileanu, invocând uneori, așa cum a făcut-o și în iulie 1921, că „m-am naufragiat aproape cu totul în dezorientare și nehotărâre și cu vai-nevoie am scris, până la vârsta asta, câteva zeci de pagini, fără să fi avut altă ocupație, de când m-am însurat încoace, decât infirmitățile nesfârșite ale copiilor, ale nevastei și ale mele”⁵¹. Ibrăileanu a revenit însă cu insistențele, măcar pentru volumul în românește: „E nevoie, pentru o mie de motive, între care și catedra. (...) Peste vreo lună voi ști *exact* dacă avem *toate* șansele. Scoate deocamdată volumul. Asta trebuie s-o faci ca scriitor, măcar, indiferent de catedră”⁵², cu atât mai mult cu cât G. Pascu îl atacase deja pe P. Zarifopol⁵³.

Cu atâtea tergiversări în oferirea unui post, dar și ezitări din partea lui Zarifopol, atunci când Ibrăileanu îl anunță în noiembrie 1924 că s-a înființat la Iași o catedră de Limbi romanice și că „fără să te întreb, am pus iar problema «Zarifopol» printre colegi, bine înțeles spunându-le că e de la mine și că d-ta nu mi-ai cerut nimic”, cel vizat nu numai că se arată sceptic (îndeosebi după ce Ibrăileanu adăugase la cele de mai sus, că „zilele acestea voi spune că *știi* că primești, dacă te chemăm etc. Te rog nu refuza. Fii sigur că nu-ți voi pune candidatura până ce nu voi fi *sigur* de majoritate”⁵⁴), dar oferă motivații cât se poate de tranșante pentru refuzul său: „Am oroare sfântă de oficialitate. Un motiv pe deasupra atâtor altora ca să fug de Universitate. E și un viespar îngrozitor acum mulțumită idioției și șarlataniei naționaliste. Mi-a scris o rudă din Iași despre catedra suplinită de [Cezar] Papacostea, spune că d-ta și [Petre] Andrei mă susțineți pe mine. Sunt și rămân cel mai ingrat dintre protejați. Lăsând orice altă considerație la o parte, cu gazetăria pot să trăiesc. Cu catedra nu mi-aș putea (curat tehnic și material) aranja viața, și gazetărie desigur n-aș mai putea face. Așa cum mă știu, n-aș mai putea scrie un rând”⁵⁵. Va abandona astfel – pentru moment – orice idee de a deveni universitar, în profitul unui trai lipsit de încorsetări didactice, pentru ca în anii '30, un mai vechi prieten din tinerețe⁵⁶ să-l convingă acceptarea funcției de redactor-șef al „Revistei

⁵¹ *Ibidem*, p.156.

⁵² *Ibidem*, p.169-170.

⁵³ În „Arhiva”, XXIX, 1922, nr.2, p.256.

⁵⁴ *Paul Zarifopol în corespondență*, p.189.

⁵⁵ *Ibidem*, p.188.

⁵⁶ Este vorba de N.M. Condiescu – ajuns aghiotant al prințului Carol, cu care a plecat în exil până în 1930, când va reveni ca Rege. Pentru fidelitatea sa, Condiescu a fost răsplătit prin fel de fel de demnități, precum cea de secretar general al Uniunii Fundațiilor Regale, președinte al Radiodifuziunii Române, președinte al

Fundațiilor Regale”, mai mult chiar, Zarifopol gândindu-se totuși că o catedră universitară n-ar fi chiar de neglijat. Era însă prea târziu!

Asemenea altor congeneri atrași de mirajul universitarului Nae Ionescu, Constantin Noica (1909-1987) părea și el că se îndreaptă spre vocația de gânditor la catedră, deși nu a fost adoptat de acesta, asemenea lui Mircea Vulcănescu sau Mircea Eliade. Absolvent al facultății de filosofie și litere din București (1931), remarcându-se printre „criterioniști” – alături de unii dintre ei îmbrățișând ideologia naționalistă, de tip „legionar”, deși el nu s-a înrolat efectiv în gruparea din urmă –, intră după căsătoria cu englezoaica Wendy Muston (1934) într-un soi de letargie intelectuală, retras la Sinaia, în vila socrilor, și trăind mai mult din traduceri ușoare (de regulă romane polițiste) și gazetărie. Abia în 1938 reușește să ajungă pentru o specializare la Paris, cu o bursă a statului francez, după care, revenit în țară, își susține doctoratul în mai 1940. Câteva luni mai apoi pleacă la Berlin, ca referent la Institutul Româno-German, în vremea guvernării lui Antonescu cu legionarii lui Horia Sima, pentru ca să se întoarcă în primăvara lui 1941.

Însă peste numai doi ani este scos la concurs postul de conferențiar la catedra de Filozofia istoriei și culturii⁵⁷, la care C. Noica își va depune candidatura, alături de Mircea Eliade și Ion Zamfirescu. Consiliul profesoral din 24 noiembrie 1943 stabilește comisia, alcătuită din D. Gusti (președinte), L. Blaga, N. Bagdasar, M. Ralea și Gh. Oprescu. În cele din urmă, M. Eliade – care fusese suplinitor al conferinței de Metafizică, pe lângă Nae Ionescu (între 1936-1937) – se retrage din competiție, deoarece se afla din acel an pe postul de consilier cultural în cadrul Legației Române din Lisabona. În aceste împrejurări, la 3 februarie 1944, membrii comisiei iau în discuție activitatea științifică a celor doi rămași în cursă. În vreme ce L. Blaga apreciază că Noica „este un filosof adevărat, prin structura sa spirituală, prin temperament și pregătire”, iar Zamfirescu este un „cugetător agreabil, uneori cam gazetăresc”, notând pe primul cu 20 și pe celălalt cu 18, D. Gusti procedează invers, notând cu 17, respectiv 18⁵⁸, ceilalți membri ai comisiei neacordând nici o notă lui Noica – deși au aprecieri pozitive asupra lui –, pe motiv că activitatea științifică a acestuia nu se potrivește cu tema conferinței. Astfel, C. Noica nu va mai fi admis la

Societății Scriitorilor Români, din această poziție obținând pentru Zarifopol funcția amintită.

⁵⁷ În „Monitorul Oficial”, nr.265 din 12 noiembrie 1943.

⁵⁸ Zamfirescu făcuse parte din echipele de cercetare sociologică ale lui D. Gusti, fiind totodată și cumnat cu Constantin Rarincescu (decan la facultatea de drept).

examen, deși Lucian Blaga face o întâmpinare-protest, dar care nu va fi luată în seamă de comisie. Rămas singur în competiție, I. Zamfirescu trece examenul oral și probele practice, fiind proclamat admis cu nota 17,57 și numit conferențiar provizor la 21 martie 1944⁵⁹.

Iar pentru a schimba registrul, se cuvine a invoca aici – într-o lume dominată de masculinitate – și eșecul lui Alice Voinescu (1885-1961) în a ocupa un post universitar. Ca fiică a avocatului Sterie Steriade și a Massincăi (născută Poenaru, descendentă din nu mai puțin cunoscutul Petrache Poenaru), Alice – devenită Voinescu prin căsătorie – a urmat facultatea de filosofie și litere din București, după care pleacă la Paris pentru a-și lua doctoratul în filosofie, cu Lucien Levy-Bruhl, pe baza unei teze despre *L'interprétation de la doctrine de Kant par l'École de Marbourg. Étude sur l'idéalisme critique* (1913)⁶⁰. Deși i se oferise un post de asistentă în capitala Franței, a refuzat pentru a reveni în țară și a fi profesoară la un liceu. Cu toate că era agreată de C. Rădulescu-Motru, atunci când s-a ivit vacanța catedrei de Filosofie de la Universitatea din București, cererea de participare la competiție i-a fost respinsă de către comisia constituită, motivându-se că o asemenea poziție nu poate fi ocupată de o femeie. Va fi poate și motivul pentru care va deveni o luptătoare „feministă”, militând activ în cadrul Asociației Femeilor Creștine din România. Abia în 1922 va ajunge profesoară la catedra de Istoria literaturii dramatice de la Conservatorul Regal de Artă Dramatică din București, unde va funcționa până la pensionare, în 1947⁶¹. Asemenea lui Alice Voinescu mai putem invoca pe Eliza Constantinescu-Bagdât (n.1878), care după absolvirea facultății de litere din București (1900), abia peste un deceniu va petrece mai mulți ani la Paris (1911-1918), dobândind o licență în germanistică la Sorbona, ulterior trecându-și doctoratul la Fribourg (1924), pentru ca revenită în țară să ajungă profesoară doar la Academia Comercială din Cluj, devenind și ea o activă feministă.

De altfel, tema prezenței femeilor în învățământul superior românesc ar trebui să constituie un volum aparte, pentru că ceea ce

⁵⁹ Pentru acest caz vezi Constantin Popescu-Cadem, *Constantin Noica – De ce nu a fost profesor universitar?*, în „Manuscriptum”, XIX, 1988, nr.4, p.122-131.

⁶⁰ În 1909 fusese la Leipzig pentru a audia cursurile lui Johannes Volkelt și Theodor Lipps, iar în 1911 se va afla la Marburg, pentru prelegerile lui Herman Kohen.

⁶¹ Vezi pentru ultimii ei ani de viață: *Alice Voinescu – Scrisori către fiul și fiica mea*, ed. Virginia Șerbănescu și Ana-Maria Murnu, Cluj, Edit. Dacia, 1994; *Alice Voinescu, Jurnal*, ed. Maria Ana Murnu, cu o prefață de Alexandru Paleologu, București, Edit. Albatros, 1997.

deosebește destinul lor de al bărbaților este faptul că aceștia din urmă în mod real au avut șansa de a intra în rândul elitelor universitare, într-o societate puternic – dacă nu complet – masculinizată. Și deși ar putea părea oarecum bizar, trebuie subliniat că în cadrul facultăților de medicină prezența femeilor a fost mult mai pregnantă decât în cadrul corpului didactic de la filosofie și litere. Evident, nu vom insista aici asupra numeroaselor motivații de natură socio-istorică în ce privește un subiect atât de incoerent și slab tratat la noi – feminismul –, însă alte câteva exemplificări de semieșecuri – personaje feminine în posturi de „așteptare” – ar putea fi sugestive. De pildă, Elena Eftimiu, sora lui Victor Eftimiu, era absolventă a Universității din București și cu un doctorat în slavistică la Praga, afirmându-se totodată ca publicistă și traducătoare. A ajuns însă la Universitatea din Cluj în 1940, ca lector de limba cehă, pentru ca din 1946 să se transfere la București, cu același rang, la catedra de slavistică cu limbile bulgară și sârbă⁶², fără ca mai apoi să aibă vreo ascensiune în cariera universitară. Tot până la rangul de lector a ajuns Alexandrina Istrătescu (numită asistentă din 1926, la numai un an de la terminarea facultății), pe lângă catedra de filologie romanică a Universității din București, între aceasta și titularul materiei – Ovid Densusianu – existând o evidentă relație de dragoste⁶³, ce se va încheia odată cu căsătoria ei, în 1935 (ulterior semnând Al. Istrătescu-Tzura), după care se va specializa la Paris în limba franceză veche, își va susține doctoratul la București (1937), pentru ca între 1950-1963 să predea franceza la Institutul Politehnic din București. Evident, au mai existat și alte femei cu aspirații universitare, care au ocupat chiar posturi de „așteptare”, din care mai amintim acum pe : Edita Ausländer, Anita Belciugățeanu, Aurelia Domșa, Zorica Lațic, Ștefania Lelescu, Virginia Macrea, Maria Oprean, Mariana Pulpaș, Ludovica Toșa, Elena Vișoiu ș.a. (în afara celor deja menționate în părțile referitoare la nepotism).

De altfel, în strânsă legătură cu exemplele de mai sus, nu trebuie să omitem faptul că inegalul tratament aplicat femeilor în societatea românească, îndeosebi până pe la primul război mondial – când va spori importanța socială a acestora, prin antrenarea lor în cele mai diverse câmpuri de activități socialmente organizate și necesare – a constituit unul din principalii factori ce au stimulat migrația studentescă feminină spre Occident, dar și lipsa presiunii acestora din cadrul corpului nostru

⁶² „Monitorul Oficial”, nr.132 din 13 iunie 1947.

⁶³ Vezi bunăoară *Scrisori către Ovid Densusianu*, III, ed. Liviu Onu, Ileana Vârtosu, Maria Rafailă, București, Edit. Minerva, 1984, p.45-51.

profesoral superior. În timp ce în țări precum Elveția și Franța (de prin anii 1870-1880), Belgia (începutul anilor 1880, dar la Universitatea catolică din Louvain doar din 1920), apoi în țările germanice (între 1897-1904 în Austria⁶⁴, iar între 1900-1908 în Germania⁶⁵), femeile aveau acces la studii superioare și beneficiau de o filieră de învățământ secundar propriu, în România aceste facilități le-au fost create ceva mai târziu, în 1864/5 existând la noi doar trei Școli Centrale de Fete (la Iași, București și Craiova), din care în acel an au absolvit ultima clasă (a VII-a) numai 19 fete. Doar treptat procesul de integrare a femeilor în sistemul de învățământ se va ameliora, începând cu ultimul deceniu al veacului XIX, pentru ca imediat după sfârșitul primei conflagrații mondiale să asistăm în România la debutul unei semnificative extensii a rețelei secundare de fete și la prezența lor masivă îndeosebi la facultățile de filosofie și litere⁶⁶.

Sunt acestea doar câteva exemplificări, departe de a surprinde toată gama celor care au eșuat în a pătrunde la universitate, deși acesta le-a fost dezideratul. Evident, o mulțime de alte cazuri ar putea fi invocate, toate cu încărcătura lor de dramatism sau de resemnare, unele dovedindu-se pierderi reale într-un câmp care oferea totuși și multă mediocritate. L-am menționat deja în altă parte pe Pius Servien, care nefiind admis pe un post de conferențiar la București, va ajunge ulterior la Centre Nationale de Recherches Scientifiques din Paris, predând totodată lecții despre ritm și limbaj poetic în cadrul catedrei de poetică de la Collège de France, după ce în 1942 fusese și laureat al Institutului Franței⁶⁷. Iar alături de această

⁶⁴ În universitățile austriece, femeile au fost admise încă de pe la 1878, însă doar ca „auditoare libere”, fără a putea trece doctoratul, ca în Germania de pildă. Statutul acestora s-a schimbat din 1897, la Viena mai întâi, apoi la Graz (1901) și Innsbruck (1904). Vezi Waltraud Heindl, Marina Tichy, *Durch Erkenntnis zu Freiheit und Glück. Frauen an der Uni Wien (ab 1897)*, Wien, WUV Universitätsverlag, 1990; *Geschichte der Frauenbildung und Mädchenerziehung in Österreich*, Hrsg. Ilse Brehmer und Gertrud Simon, Graz, Leykam Verlag, 1997.

⁶⁵ Claudia Huerkamp, *Frauen, Universitäten und Bildungsbürgertum. Zur Lage studierender Frauen 1900-1930*, în vol. *Bürgerliche Berufe*, hrsg. Hannes Siegrist, Göttingen, Vandenhöck und Ruprecht Verlag, 1988, p.200-222; Patricia M. Mazón, *Gender and the modern research university. The admission of women to German higher education, 1865-1914*, Stanford, Stanford University Press, 2003.

⁶⁶ Cf. *Statistica învățământului public și particular din România pe anii școlari 1919-1920 și 1920-1921*, p.XXXVIII.

⁶⁷ În afara lucrării deja citate, asupra *Les Rythmes comme introduction physique à l'esthétique* (1930), a mai publicat în Franța: *Base physique et base mathématique de la théorie des probabilités vers une nouvelle forme de la théorie*, Paris,

pierdere ar putea fi amintite încă multe altele, dar care, poate, vor constitui subiectul unei alte cărți.

Imposibila alteritate

Un factor semnificativ în acceptarea sau blocarea cooptării cuiva în cadrul corpului universitar românesc l-a constituit fără îndoială apartenența etnică a aspirantului. România a fost unul din acele state guvernate exclusiv de elitele naționale, în care funcțiile publice – îndeosebi cele elevate – au rămas aproape închise alogenilor, îndeosebi evreilor, printr-un soi de blocare *obscură*, imperceptibilă prin articole de lege până spre 1938, deși suma performanțelor colective de natură spirituală și practicile intelectuale moderne în domeniul politice, cultural-estetice, literare, filosofice, științifice indică în mod evident o suprareprezentare și supracalificare a acestora.

Așa cum s-a tot remarcat până acum într-un număr impresionant de studii, îndeosebi prezența masivă a elementului evreiesc în spațiul carpat, cu un mod de viață și practici profesionale diferite de cele ale autohtonilor creștini, aproape mereu cu porniri de enclavizare în diversele spații urbane unde se statorniceau, intrarea lor în cursa pentru reușita socială cu elementul românesc etc, a fost resimțită de o parte a societății ca o nevoie incorrigibilă a evreilor de a se autoclaustra, dar și de a domina. Mai mult chiar, prin neînțelegerea particularităților de viață, multe izvorâte din practici religioase mult diferite de ale creștin-ortodocșilor majoritari, prin născocirea, dezvoltarea și difuzarea de-a lungul vremii a unei mitologii înpăimântătoare pe seama diverselor ritualuri iudaice, și multe altele, societatea românească a fost marcată de frecvente puseuri antisemite, cu implicații majore și în ceea ce privește mediul universitar⁶⁸, unde de altfel s-au și afirmat mai violent aceste porniri⁶⁹.

Hermann, 1942; *Science et Poesie*, Paris, Flammarion, 1947; *Science et hasard*, Paris, PUF, 1949.

⁶⁸ Vezi îndeosebi Andrei Oișteanu, *Imaginea evreului în cultura română. Studiu de imagologie în context est-central european*, ed. a 2-a revăzută, adăugită și ilustrată, București, Edit. Humanitas, 2004 (cu o versiune îmbogățită în limba maghiară, apărută la Edit. Kriterion, în 2005).

⁶⁹ Vezi Lucian Nastasă, *Die Unmöglichkeit des Andersseins. Überlegungen zum universitären Antisemitismus in Rumänien 1920-1940*, în „Jahrbuch für Universitäts-geschichte”, Band 4, hrsg. Marie-Luise Bott, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2001, p.54-67.

Pe de altă parte, în România, ca de altfel în tot centrul european, cei mai mari utilizatori ai sistemului școlar au fost evreii. Școlarizarea a constituit pentru aceștia una din cele mai importante strategii de gestionare a identității etnice și religioase, a îndeplinit funcția de compensare directă a dezavantajelor sociale atașate marginalității. Îndeosebi generațiile de evrei de după 1880 au abandonat treptat ideea activității în micile antreprize comerciale și industriale tradiționale, căutând să „spargă universul” relativ restrâns în care viețuiau și să urce scara socială sau profesională prin investiția în studiile secundare și universitare. Pentru aceștia, frecventarea celor două forme de învățământ putea contribui la ameliorarea integrării sociale, la ieșirea dintr-un anume izolaționism, la eliminarea relicvelor vechiului statut de alogeni stigmatizați. Cu toată sensibilitatea societății față de ei, evreii au pus mare preț pe reușita personală în cadrul statului român, atât înainte de 1918, dar mai ales după.

Și totuși, în ceea ce privește subiectul nostru, până la finele celui de-al doilea război mondial se poate constata absența aproape desăvârșită a evreilor în cadrul corpului nostru universitar. La rigoare am putea invoca pe Tudor Vianu, dar care prin creștinarea tatălui său, medicul Alexandru Vainberg (care a adoptat numele de Vianu), și naturalizarea în 1878 în urma războiului de independență⁷⁰, la care a participat ca voluntar, oarecum forțat poate fi aici evocat. Tudor Vianu a fost numit conferențiar suplinitor de Estetică la Universitatea din București, de la 1 februarie 1927, pentru ca după trei ani să fie definitivat pe lângă catedra de Sociologie, etică și estetică a lui D. Gusti. Mai târziu, după ce catedra s-a scindat în două, Estetica și critica literară, pe de o parte, iar pe de alta Estetica generală, titular fiind M. Ralea, Vianu va funcționa pe lângă acesta din urmă, predând Estetică specială și critică literară. Cu toate acestea, nu a fost lipsit de emoții când s-a pus problema aplicării legilor rasiale și a purificării sistemului universitar, deși la unison i-au sărit în apărare colegii de facultate⁷¹. A depășit însă momentul, devenind profesor titular de Estetică

⁷⁰ Tatăl său a participat și la războiul din 1913, iar la cel din 1916-1918 a fost invalid de război. La fel se creștinase și mama lui Tudor Vianu, Florica, născută Leibovici.

⁷¹ În vara lui 1940, la Facultatea de litere din București nu era înregistrată pe statele personale ale salariaților decât o singură persoană de origine „evreiască”, și anume asistenta Anita Belciugățeanu (1892-1944). În fapt, aceasta era doar de origine evreiască, pentru că în perioada studiilor universitare la Paris s-a convertit la religia catolică, pe care a practicat-o atât de fervent încât și-a botezat ambii copii. Asupra acesteia vezi Luminița **Beiu-Paladi**, „Leopardi nella visione di una comparatista romana: Anita Belciugățeanu”, în vol. *Giacomo Leopardi e la sua presenza nelle*

și critică literară abia în 1945, iar odată cu reforma învățământului din 1948 a trecut la Literatură comparată, catedră denumită din 1955 de Literatură universală.

Asemeni celui de mai sus, un alt evreu creștinat, prezent în Universitatea de la București, a fost I.A. Candrea, inițial conferențiar de filologie romanică, apoi profesor titular la catedra de Dialectologie și folclor romanic (prin transformarea conferinței) de la 1 iulie 1927, care a funcționat până la 1 octombrie 1936, când a fost pensionat pentru limită de vârstă. Dar nu toți cei „creștinați” au avut șansa celor mai sus menționați. Heimann (Hariton) Tiktin (1850-1936), de pildă, doctor în filologie la Universitatea din Leipzig, fusese cooptat prin 1896 de Philippide la ingrata muncă pentru *Dicționarul Academiei*, în același timp mergând regulat la cursurile acestuia. Pentru a avea șanse în plus de promovare, Tiktin s-a și botezat în 1900. Însă, așa cum îi relata Philippide lui H. Sucher la 20 martie 1900: „Bietul om crede că cu aceasta va împlânzi băieții de la liceu – unde este profesor de limba germană – care-i fac zile fripte, și va putea căpăta catedra definitiv. E un necăjit suflet și al lui. Mie mi-i foarte simpatic acest evreu (...). Tiktin e însă un om muncitor, un învățat serios și un om nenorocit și pentru cei nenorociți am avut totdeauna multă iubire, pentru că și eu am făcut totdeauna parte dintr-înșii. (...) Știu foarte bine că omul nu s-a botezat din dragoste pentru creștinism – dar cine-i creștin din convingere astăzi?”⁷² Iar meritele sale erau recunoscute și de alții. În 1902, când Al. Philippide dorea să încredințeze suplinirea cursului său lui P. Zarifopol, care însă se considera nepregătit pentru o asemenea sarcină dificilă, acesta din urmă s-a gândit că este mai bine să i se adreseze lui Tiktin, deși „vorbește foarte rău românește (așa mi s-a spus cel puțin), și cu toate că printre studenții români domnește un curent antisemit destul de violent, tot pe dânsul, ca pe un adânc cunoscător al filologiei române ce este, ar trebui să-l aleagă d-l Philippide”⁷³. N-a avut însă nici o șansă în România,

culture est-europee. Atti del Convegno internazionale di Bucarest (2-5 luglio 1998), edit. S. Bratu Elian, Bucarest, Editura Fundației Culturale Române, 1999, p.32-39 (autoarea studiului este nepoata Anitei Belciugățeanu, italianistă și ea, însă la Universitatea din Stockholm; îi mulțumesc și pe această cale pentru răbdarea ce a avut-o față de curiozitățile mele, deși o dublă pneumonie o ținutua la pat).

⁷² *Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii*, I, ed. I. Opreșan, București, Edit. Minerva, 1986, p.176.

⁷³ *Paul Zarifopol în corespondență*, ed. Alexandru și Radu Săndulescu, București, Edit. Minerva, 1987, p.233.

părăsind țara și lucrând ca „lector onorar” (din 1905) la Seminarul de Limbi orientale de la Universitatea din Berlin, abia în 1919 recunoscându-i-se oarecum meritele prin alegerea lui ca membru de onoare al Academiei Române⁷⁴.

Au existat așadar situații evidente de discriminare în ce privește recrutarea la universitate pe criteriul etnicității, iar cazul lui Lazăr Șăineanu, invocat de noi într-un capitol anterior, este cât se poate de semnificativ. În felul acesta, de altfel, erudiții evrei – care n-au fost puțini în spațiul românesc – au fost mereu descurajați *ab initio*, prin toată atmosfera antisemită existentă în universități, nu numai printre studenți, dar și în cadrul unei părți a corpului profesoral. Când la Cernăuți devenise vacantă catedra de indo-europenistică, Gr. Nadriș îi scria lui Al. Rosetti în ianuarie 1930, referindu-se la potențialii candidați, că unul dintre ei, Al. Graur, „va avea rezistențe redutabile de ordin național”, pentru că era evreu⁷⁵.

Într-un astfel de context, mulți dintre israeliții din România au trebuit să-și caute șansa împlinirii intelectuale și sociale în afara țării de origine, optând pentru o emigrare definitivă în străinătate. Dintre aceste „pierderi” care au avut o carieră de universitari în afară putem aminti aici pe Solomon Schechter (1847-1915), născut la Focșani într-o familie hasidică, care a plecat în 1879 să studieze la Berlin, deopotrivă universitatea și „Hochschule für die Wissenschaft des Judentums”, după ce anterior poposise pentru scurtă vreme la Universitatea din Viena. S-a afirmat apoi ca un mare erudit al Talmudului și textelor rabinice, fiind o vreme lector la Universitatea din Cambridge, profesor de ebraică la „University College” din Londra, după care se stabilește în Statele Unite, fondând aici „United Synagogue of Conservative Judaism”. Însă celebritatea lui s-a datorat mai ales descoperirii și valorificării parțiale a Genizei din Cairo, achiziționând din întregul material aproximativ 140.000 de fragmente pentru Cambridge⁷⁶. Leon Feraru (1887-1963),

⁷⁴ H. Tiktin este autorul unui celebru *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, din care o a II-a ediție a apărut în trei volume la Wiesbaden (1985, 1987 și 1988), în „colaborare” cu Paul Miron și Elsa Lüder. De altfel, aceștia din urmă au republicat un prim volum, cu asiduitate verificat, din aceeași lucrare, literale A-C (Wiesbaden, Otto Harrassowitz Verlag, 2001).

⁷⁵ *Scrisori către Al. Rosetti (1916-1968)*, ed. Al. Rosetti, București, Edit. Minerva, 1979, p.281.

⁷⁶ Norman Bentwich, *Solomon Schechter. A biography*, Cambridge, Cambridge University Press, 1938 (reeditat la Philadelphia, The Jewish Publ. Society of America, 1948).

după studii secundare la Brăila, și-a luat două licențe la Montpellier, în litere și în drept, colaborând totodată la „Lumea Israelită”, „Viața Românească”, „Viața literară și artistică”, „Egalitatea” ș.a.; în 1913 va emigra definitiv în Statele Unite, unde va deveni profesor la Universitatea din New York, publicând și câteva volume de versuri. Iar enumerarea altor personaje ar putea continua!

Abia odată cu sfârșitul celui de-al doilea război mondial asistăm la o epocă de ruptură aproape totală cu trecutul, sub acest aspect, însă însoțită din nefericire de instaurarea unui regim totalitar comunist. În tot acest proces complex și oarecum precipitat, noua clasă diriguitoare adopta principii politice menite a-i întări structura și a tempera orice tendințe naționaliste și xenofobe, cointeresând deopotrivă toate acele elemente non-românești „democratice” (în sensul ideologiei comuniste). În epocă era frecventă propaganda conform căreia „numai socialismul asigură justa rezolvare a problemei evreiești”⁷⁷ – și în general a celei „naționale” –, iar secularizarea societății a fost unul din mecanismele esențiale care au determinat și tendința de asimilare a evreilor; de aceea, prin excluderea confesionalismului s-a eliminat unul din elementele ce au stat la baza ideologiilor antisemite. Totodată, comunismul a oferit condițiile instituționale ale integrării: în câmpul politic, în funcții publice (statul fiind confundat cu partidul), rețelele școlare deschise (nu se mai făc discriminări pe criterii etnice sau profesionale), asociațiile organizate de partid și de stat (UTC, Sindicate etc) ș.a. În acest context, asistăm la o deschidere reală și a câmpului universitar, ceea ce va duce la cooptarea în cadrul corpului profesoral și a unor profesori de origine evreiască, cum ar fi Ernő Gáll (1917-2000), licențiat în drept și filozofie la Cluj, în anii celui de-al doilea război mondial fiind inclus în detașamentele de muncă de pe lângă armata hortystă, apoi deportat la Buchenwald, pentru ca din 1948 să devină conferențiar, iar în 1961 profesor de etică, o vreme fiind chiar prorector al Universității din Cluj.

Cam în asemenea manieră s-au petrecut lucrurile și în cazul intelectualilor ce aparțineau altor grupuri etnice, dar care măcar prin ponderea lor numerică și ca reprezentanți ai unor culturi „imperiale” (precum cea germană) s-ar fi cuvenit să se regăsească în câmpul nostru universitar, cu atât mai mult cu cât existau în rețeaua învățământului superior românesc contingente semnificative de studenți ale „naționalităților” respective, și ne referim aici îndeosebi la maghiari și germani. Excepțiile le-au constituit doar aceia cooptați de regulă pentru a

⁷⁷ Vezi, de pildă, „Unirea”, IV, 1948, nr.195 (22 decembrie), p.4.

preda limba și literatura grupului etnic pe care îl reprezentau. Așa a fost Gustav Oswald Kisch (1869-1938), originar din Bistrița, unde a și urmat liceul german (1879-1887), pentru ca apoi să treacă pe la universitățile din Leipzig (1887/8), Tübingen (1888/9), Budapesta (1889/1890), Berlin (1891/1) și Zürich (1891/2), doctoratul obținându-l la Tübingen, la 14 februarie 1891, în paralel cu studiile literare făcându-le și pe cele teologice. Va fi apoi profesor gimnazial în orașul natal (1891-1911) și prim paroh al Bisericii lutherane de aici, dar și inspector școlar confesional, pentru ca de la 1 noiembrie 1920 să fie numit profesor titular la catedra de Limba și literatura germană a universității din Cluj, unde va funcționa până la decesul său.

Lui Gustav Kisch i-a urmat Karl Kurt Klein (1897-1971), originar din Albeștii Bistriței (jud. Bistrița-Năsăud) și absolvent al liceului german din Sibiu, după care s-a înrolat ca voluntar în Regimentul săsesc al vânătorilor de munte din Sibiu (1915). A participat la primul război mondial pe frontul rusesc și apoi pe cel italian, fiind rănit, profitând astfel să se înscrie la Universitatea din Debrecen, însă evenimentele anului 1919 îl determină să se înroleze din nou, de data aceasta ca voluntar în cadrul Regimentului 84 Infanterie al armatei române, ca locotenent, participând la campania de pe Tisa. După război își continuă studiile la Universitatea românească din Cluj, obținând licența în toamna lui 1920, pentru ca în anul următor să-și treacă doctoratul tot aici⁷⁸. Va fi remarcat de episcopul Friedrich Teutsch, care îi procură o bursă la Universitatea din Marburg, după care, revenit în țară, tot la recomandarea episcopului amintit, Traian Bratu îl invită ca asistent la Iași, pe lângă acest post preluând și parohia evanghelică, despre care va și scrie o monografie: *Beiträge zur Geschichte des Protestantismus in der Moldau* (vol. I, 1924; vol. II, 1927). În iunie 1926 va deveni docent, și deși în anul 1928/1929, la rugămintea fostului său profesor J.W. Mannhardt, Klein îl suplinește tot anul universitar la Universitatea din Marburg și la „Institut für Grenz- und Auslanddeutschtum”, oferindu-i-se apoi condiții de angajare mult mai bune decât la Iași, va reveni totuși în țară. Spera să ocupe catedra de germanistică de la Cernăuți, exprimând lui Traian Bratu convingerea sa, că „măcar catedrele de germanistică din Cernăuți și Cluj ar trebui ocupate de cetățeni români de naționalitate germană, deoarece reprezintă o forță culturală creatoare în cadrul statului (...). Prin aceste considerații nu vreau să susțin că cele două catedre

⁷⁸ Stelian Mândruț, *Anii de studii universitare ai savantului Karl Kurt Klein (1915-1922)*, în vol. *Transilvania între medieval și modern*, II, Cluj, 1997, p.23-36.

trebuie vândute la mezat în compromisul politic, ci dacă germanii din România Mare dispun de oameni cu merite științifice, atunci să-și poată materializa pretențiile de ocupare a posturilor”⁷⁹.

Cu toate acestea – după cum am surprins deja într-un capitol anterior –, în cazul concursului de la Cernăuți jocurile de culise au impus un alt câștigător, pe Victor Morariu, acest lucru afectându-l mult pe Klein, deși Gustav Kisch și Iorgu Iordan au protestat în scris asupra manierei în care s-a desfășurat competiția. Va mai rămâne însă la Iași, fiind numit conferențiar provizor (1932), apoi definitiv (1935), devenind totodată și director al Bibliotecii Universitare (1932-1937). Abia în 1939, după moartea fostului său profesor de la Cluj, Gustav Kisch, K.K. Klein va fi numit profesor titular la catedra de limba și literatura germană de la universitatea ardeleană. Ulterior, arbitrajul de la Viena a făcut ca stabilimentul românesc să se mute la Sibiu, inițial Klein hotărându-se să meargă și el în localitatea unde făcuse liceul și care era un mediu compact săsesc, însă diverse interese politice au decis altfel. În timp ce Andreas Schmidt, șeful Partidului Național-Socialist German al comunității germane din România (înființat la 9 noiembrie 1940), s-a opus rămânerii lui Klein la Sibiu, de cealaltă parte, liderul Grupului Etnic German din Ungaria i-a oferit un post la Universitatea maghiară din Cluj, pe care îl va și accepta⁸⁰. În cele din urmă, odată cu evacuarea Universității ungare din Cluj, în toamna lui 1944, Klein va trece mai departe, în Austria, stabilindu-se la Innsbruck, unde abia după aproape un deceniu va redeveni profesor la o instituție de învățământ superior⁸¹.

În afara celor invocați mai sus, recrutați din rândul etnicilor germani de la noi, mai pot fi amintiți și alții, în alte domenii, precum: Eugen Hertzog (1875-1928), originar din Viena, unde și-a luat doctoratul în 1897, devenind apoi docent acolo (1900). Din 1901 va ține pentru câțiva ani cursuri la Universitatea germană din Praga și la cea din Cracovia, va mai reveni pentru scurt timp la Viena ca „agregat onorific” (1910), pentru ca din 1911 să fie titularizat la Cernăuți, la catedra de

⁷⁹ *Karl Kurt Klein, 1897-1997. Corespondență*, coord. Ioan Dordea, Cluj, Edit. Clusium, 1997, p.106-107.

⁸⁰ Cf. *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.380/1941; vezi și „Südostdeutsche Tageszeitung”, Sibiu, 24 mai 1941, p.1.

⁸¹ Asupra lui vezi Hermine Pilder-Klein, *Karl Kurt Klein. Ein Gelehrtenleben im Umbruch der Zeit. Versuch einer Darstellung*, Iași, Edit. Universitatea A.I. Cuza, 1997; *Karl Kurt Klein (1897-1971). Stationen des Lebens – Aspekte des Werkes – Spuren der Wirkung*, Herausgegeben von Peter Motzan, Stefan Sienerth, Anton Schwob, München, Verlag Südostdeutsches Kulturwerk, 2001, 219 p.

Filologie romanică (limba și literatura franceză), unde va rămâne și după 1919. Carol Siegel (1872-1943), originar din Viena, unde a și obținut doctoratul în 1894, a fost docent privat la Brünn, pentru ca din 1913 să devină profesor la Cernăuți, la catedra de istoria filosofiei, la care va rămâne și ulterior, din 1927 mutându-se la Universitatea din Graz. Rolf Ervin Kutschera (n.1915), originar din Brașov, absolvent al facultăților de litere și de științe din Cluj (în 1936, respectiv 1939), cu un doctorat în istorie tot aici (1939), care din noiembrie 1940 a fost numit asistent suplinitor la Institutul de istorie națională în locul lui Ioan Moga, devenit conferențiar la Academia Comercială din Brașov⁸². Va fi titularizat în vara lui 1943, în urma unui concurs în care nu a avut contracandidați⁸³. Kurt Horedt (1914-1991), sas originar din Sibiu, cu specializări la Universitățile din Kiel, Leipzig și Bonn, la aceasta din urmă obținând și doctoratul, cu lucrarea *Cultura Wietenberg*. În noiembrie 1941 va deveni asistent suplinitor la Institutul de studii clasice din Cluj⁸⁴, pentru ca mai apoi să fie integrat Universității „Babeș-Bolyai”, în 1981 stabilindu-se definitiv în Germania. Ingeborg Seidel (n.1910), originară din Postdam⁸⁵, obținuse doctoratul la Universitatea din Breslau, la 7 mai 1935, cu *Zur Geschichte der Theologie in der Sprachwissenschaft*. O vreme a fost referent la Institutul Central de Statistică din București, iar din ianuarie 1948 va deveni lector de germană la Cluj⁸⁶. Însă – cu cele câteva excepții semnalate – pozițiile universitare ocupate de aceștia au fost oarecum minore, de regulă cooptarea făcându-se mai mult pe principiul „atașamentului” la *românism*, decât pe cel al competenței și al valorii intelectuale.

O situație oarecum diferită a avut-o Friedrich Carol Lang (1894-1947), absolvent de teologie în 1918, cu studii literare la Leipzig și Cluj, la aceasta din urmă susținându-și doctoratul în 1919. Cu toate că a

⁸² *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.53/1941.

⁸³ *Ibidem*, dos.12/1943.

⁸⁴ *Ibidem*, dos.692/1941.

⁸⁵ Era fiica prof. dr. Friedrich Karl Sloty, de confesiune lutherană, și a Paulei (născută Israel), Ingeborg fiind botezată la 26 iunie 1910 în ritul evanghelic-lutheran. A fost soția lui Eugen Seidel, menționat mai sus (ca fiind evreu), împreună cu care a publicat o frecvent citată lucrare despre *Sprachwandel im Dritten Reich. Eine kritische Untersuchung faschistischer Einflüsse*, Halle, VEB Sprache und Literatur, 1961, ce face o analiză critică de excepție asupra influențelor fascismului în ce privește limba germană, în cadrul a cinci capitole care abordează: *Stilistik, Grammatik, Lexik, Ausbreitung și Die Muster*.

⁸⁶ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.497/1947.

fost cooptat încă din perioada maghiară a universității transilvane (de la 1 septembrie 1918), iar Consiliul Dirigent – prin decretul nr.4753 din 1 martie 1920 – l-a însărcinat mai departe ca lector, acesta a rămas mulți ani în această poziție, și deși a suplinit catedra de Limba și literatura germană un număr important de ani (1934-1939), niciodată nu a existat vreo tentativă de titularizare, nici măcar după „trădarea” lui K.K. Klein din 1941, Fr. Lang suplinind materia până în iunie 1946.

În schimb, din rândul etnicilor maghiari poate fi invocată cooptarea lui György Kristóf (1878-1965) pentru unica catedră de Limba și literatura maghiară existentă în spațiul universitar românesc, la Cluj, începând cu 1922⁸⁷. Originar din Dumbrăvioara (ung. Tófalva, jud. Mureș) și de confesiune calvinistă, după absolvirea celebrului Colegiu de la Aiud, Kristóf a urmat Universitatea din Budapesta, al cărei doctor a devenit în 1905, pentru ca apoi să fie aproape două decenii profesor la Liceul reformat „Kun” din Orăștie. De la 1 aprilie 1922 a fost adus la Universitatea din Cluj ca suplinitor la catedra de Limba și literatura maghiară⁸⁸, ridicat agregat din 1923 și titular în 1926, pentru ca din septembrie 1940 să rămână la stabilimentul redevenit unguresc după arbitrajul de la Viena. De aceea, după război, nu va mai fi cooptat la Universitatea românească reînțoarsă la Cluj, abia prin decizia Ministerului Educației nr. 181.248 din 4 iulie 1947 fiind considerat ca ieșit la pensie din ... 1 septembrie 1945⁸⁹.

Însă la fel de bine putem aduce aici și exemplul lui Márton Roska (1880-1961), care deși a fost printre cei foarte puțini recuperați după 1919 de la vechea universitate maghiară⁹⁰, nu a reușit să depășească o anumită

⁸⁷ N.C., *O importantă mărturisire maghiară*, în „Cuvântul”, II, 1925, nr.258 (16 sept.), p.1 (cu strictă referință la „mărturisirea” lui G. Kristóf, privind catedra de maghiară; acesta propunea chiar catedre de maghiară la toate universitățile românești, pentru a se contribui la cunoașterea reciprocă între cele două etnii, idee susținută de altfel și de N. Iorga).

⁸⁸ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.4/1921.

⁸⁹ *Ibidem*, dos.305/1947. Asupra lui vezi Zsolt Lengyel, *Kristóf György az erdélyiség és romániaság kereszttüzében [Concepția lui K.G. asupra spiritualității maghiare din Transilvania în viața culturală românească și ardeleană]*, în „Korunk”, 8/1992, p.107-113; Gavril Scridon, *Istoria literaturii maghiare din România, 1918-1989*, Cluj, Edit. Promedia Plus, 1996, p.170-171; Lucian Nastașă, *György Kristóf – primul profesor de limba și literatura maghiară al Universității din Cluj*, în „Dacia literară”, VIII, 1997, nr.1, p.12-13.

⁹⁰ Au mai fost doi „recuperați” pentru facultatea de litere: István Kovács (1880-1955), absolvent al Universității din Cluj (1902), cu un doctorat susținut tot aici (1910), după un scurt stagiul de specializare la Strasbourg și Berlin. Deși părea a

ierarhie didactică, mai mult chiar, fiind apoi îndepărtat într-o manieră cu totul neelegantă. Originar din Cubleșul Someșan (com. Panceu, jud.Cluj) – fiind de fapt armean –, Roska a urmat facultatea de litere din Cluj (1900-1904), unde a și obținut titlul de doctor la 23 mai 1908, specializându-se apoi un an la Viena. Încă din perioada studenției a fost cooptat la Institutul de arheologie și numismatică al Universității din Cluj, devenind din 1905 asistent, post în care va rămâne și după 1919. De altfel, încă din acest an a avut probleme cu noile autorități politice și științifice românești, fiind pentru foarte puțin timp întemnițat, dar eliberat la intervenția energetică a lui Vasile Pârvan, deși mai târziu nici cu acesta din urmă nu va rămâne în raporturi prea bune. Va ajunge până la urmă șef de lucrări la Cluj, post pe care îl va ocupa până în 1936, când a fost adus în fața Tribunalului Militar pentru colaborarea sa la volumul colectiv *A történelmi Erdély*, apărut la Budapesta în 1936. În fapt, încă din 1928 luase ființă în capitala Ungariei *Erdélyi Férfiak Egyesülete* (Asociația Bărbaților Ardeleni), sub președinția contelui Pál Teleki, și el profesor universitar, organism compus din maghiari ardeleni emigrați în țara vecină. Volumul amintit era tocmai rodul acestei asociații, iar la realizarea lui au mai contribuit Pál Teleki, István Gaál, Ferenc Fodor, Árpád Buday (fusesse și el la Universitatea din Cluj), Miklós Asztalos, Zoltán Szilágyi ș.a.⁹¹ Márton Roska a colaborat cu capitolele referitoare la *Erdély öskora* (Preistoria Ardealului), *Erdély és a népvándorlások*

urma o carieră universitară remarcabilă – a fost practicant la Muzeul arheologic și numismatic din Cluj (din 1901), asistent (din 1906) și docent (1913) –, după românizarea instituției a fost unul din „privilegiați”, fiind păstrat ca arheolog până la 1 octombrie 1938, când a fost scos la pensie. (Fișa personală la *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.3/1920). Celălalt, Sándor Ferenczi (1894-1945), a absolvit litere la Cluj, însă licența și-a susținut-o abia în 1926, la București (pentru că exista obligativitatea de a ști limba română), cu *Cetăți antice în județul Ciuc* (tipărită la Cluj, Cartea Românească, 1939, 122 p.). Totodată a călătorit pentru specializare în Italia, Polonia și Austria, punând bazele unei cariere ce părea promițătoare. Însă după românizarea Universității din Cluj, Ferenczi a fost încadrat multă vreme ca preparator suplinitor la Institutul de studii clasice din Cluj (1920-1929), iar mai apoi, până în 1941 ca asistent, fiind de fapt în tot acest timp „omul bun la toate” pentru C. Daicoviciu (reparatoriu, în 1951, acesta din urmă îi atașează numele lui Ferenczi la volumul care, de fapt, îi aparține: *Așezările dacice din Munții Orăștiei*). În 1943 a fost înrolat pe front, murind ca prizonier la sovietici.

⁹¹ O astfel de inițiativă o întâlnim și în 1925, când F. Bánffy a pus un premiu de 25.000 lei pentru o istorie a Ardealului unguresc, premiu publicat în revista „Magyar kisebbség” din Lugoj. (Idea a fost criticată în *Un premiu pentru o istorie a Ardealului unguresc*, în „Cuvântul”, II, 1925, nr.137 din 23 aprilie, p.1).

(Ardealul și epoca migrațiilor) și *A honfoglalás és Erdély* (Descălecatul și Ardealul).

Din acest motiv, în 1936 a fost pus sub ancheta Consiliului de Război al Corpului 6 Armată pentru „agitație contra siguranței statului”, într-o primă etapă fiind audiați ca martori Pinte Gherasim, Marius Moga, Al. Ferenczi și C. Daicoviciu, toți de la Institutul de studii clasice din Cluj. Procesul a început la 2 octombrie 1936, dar a fost amânat datorită lipsei lui Daicoviciu, „unul din martorii principali ai acuzării”⁹². Reluat la 13 noiembrie, tot la Cluj, în cadrul procesului Roska a fost acuzat de faptul că, deși funcționar al statului român, a acționat în cadrul unei societăți revizioniste din Budapesta, publicând mai multe texte istorice în care întrebunțează nomenclatura și topografia maghiară, iar în plus a editat și o hartă în care Ardealul apare separat de Vechiul Regat. Deși acuzatul a negat colaborările sale la publicații ungurești ca fiind de natură revizionistă, îndeosebi colegul său de catedră, C. Daicoviciu, s-a dovedit cel mai intransigent martor-acuzator (fiind de altfel și denunțatorul), reproșându-i lui Roska permanenta „atitudine anti-românească”, argumentată și prin refuzul acestuia de a accepta schimbarea inscripțiilor maghiare din Cluj etc. Asistentul universitar Gherasim Pinte aduce și alte argumente, prin comentarea câtorva fragmente din *A történelmi Erdély*, în plus invocând și faptul că inventarul Institutului de studii clasice, întocmit de Roska între 1918-1929, a fost redactat în ungurește. Aceștia li s-au mai adăugat cu acuzații Marius Moga (practicant la Institutul de studii clasice), Alexandru Ferenczy (asistent universitar) și Coriolan Petranu (profesor universitar). Deși în apărarea lui au fost formulate argumente semnificative de către Emil Racoviță, D.M. Teodorescu, Tr. Jianu (asistent) ș.a., în cele din urmă Márton Roska a fost condamnat la trei luni de închisoare și plata unei amenzi⁹³.

Pentru a încheia acest exemplu, semnificativ este Memorialul colegilor lui de facultate adresat rectorului universității, în care găsim

⁹² Cf. „Patria”, XVIII, 1936, nr.220 din 3 octombrie, p.4.

⁹³ Asupra acestui caz vezi, selectiv: Ionel Mărgăianu, *Un scandal universitar la Cluj: șeful de lucrări Martin Roska colaborează la o lucrare de contestare a drepturilor românești asupra Ardealului*, în „Patria”, XVIII, 1936, nr.102 (8 mai), p.4; *Pe marginea cazului șefului de lucrări Roska Marton de la Cluj*, în „Patria”, XVIII, 1936, nr.106 (13 mai), p.3; *Profesorul dr. Martin Roska, trimis în fața Consiliului de Război din Cluj*, în „Națiunea română”, Cluj, X, 1936, nr.207 (17 septembrie), p.3; *Prof. Marin Roska a fost condamnat*, în „Națiunea română”, X, 1936, nr.257 (15 noiembrie), p.4.

formulări de genul că M. Roșca „nu e de *origine română*, ci de *naționalitatea armeană*”; „valoarea științifică”, „pe care d-sa a găsit de cuviință s-o pună întotdeauna în serviciul revizionismului maghiar, devine oricum o *chestiune secundară* față de atitudinea și acțiunea *antinațională*”; condamnarea lui Roska „este un verdict cu totul legitimat de activitatea și atitudinea provocatoare pe care condamnatul a avut-o, ani de-a rândul, față de națiunea și statul al cărui funcționar este”; finalmente, semnarii se opun grațierii, considerând-o ca „o gravă jignire” adusă „autorității și demnității” universității, printre aceștia numărându-se N. Drăganu, S. Pușcariu, Th. Naum, Th. Capidan, S. Dragomir, I. Lupaș, M. Ștefănescu-Goangă, C. Petranu, Șt. Bezdechi, G. Giuglea, P. Grimm, Vl. Ghidionescu, D. Popovici, Em. Petrovici, C. Sudețeanu, C. Daicovicu, I. Crăciun, Em. Diaconu ș.a. Au existat însă și nume prestigioase care i-au luat apărarea, precum Nicolae Iorga, care a cerut imediata grațiere, invocând faptul că Roska ar fi „unul din cei mai distinși cercetători ai preistoriei ardelenice”, iar Transilvania „nu se poate apăra cu sentințe de închisoare”⁹⁴. În aceste împrejurări, executând pedeapsa, fiind exclus din universitate și cu stigmatul de „iredentist”, Marton Roska va părăsi imediat România, fiind numit profesor la Universitatea din Szeged.

După al doilea război mondial, ca și în cazul evreilor, deschiderea corpului universitar și spre intelectualii maghiari a fost una reală și vizibilă în câmpul învățământului superior din România, într-un context evocat deja, marcat de instaurarea regimului comunist și de o indiscutabilă obediență față de URSS. Cu toate animozitățile dintre români și maghiari, ideologic s-a adoptat încă de la început modelul unei soluții colective pentru ansamblul minorităților din România, prin elaborarea unui Statut al Naționalităților Minoritare încă din februarie 1945⁹⁵, parțial modificat prin Legile nr. 629 și 630 din 6 august 1945⁹⁶. În acest context, cel puțin în prima decadă a instaurării și consolidării regimului comunist, statul a favorizat în mod vizibil și chiar eficient conservarea identității etnoculturale a maghiarilor, inclusiv prin crearea unei rețele universitare proprii.

⁹⁴ D. Iorga a cerut grațierea lui Roska Marton, în „Patria”, XVIII, 1936, nr.257 (17 nov.), p.1. Vezi în replică D. Iorga dezavuat de Universitatea Ardealului, în „Patria”, Cluj, XVIII, 1936, nr.265 (27 nov.), p.4.

⁹⁵ Legiferat prin Decretul nr.309, publicat în „Monitorul Oficial”, nr.30 din 7 februarie 1945. Vezi și *Arh.St.București, CC al PCR. Cancelarie*, dos.342/1945, dos.343/1945 și dos.344/1945.

⁹⁶ Publicate în „Monitorul Oficial”, nr.176 din 6 august 1945.

În aceste împrejurări – dar nu fără avatururi⁹⁷ –, o universitate maghiară și-a deschis oficial porțile la 11 februarie 1946, concomitent la Cluj și Târgu Mureș (unde va funcționa facultatea de medicină și de farmacie), sub numele de „János Bolyai”, alături de cea românească, sub numele de „Victor Babeș”, ce vor dăinui în această postură până în 1959, când, în împrejurări descrise în altă parte, se vor unifica sub titulatura: „Universitatea Babeș-Bolyai”⁹⁸.

Fără îndoială însă că în jurul Universității „János Bolyai” din Cluj s-a concentrat cam tot ceea ce a însemnat viață intelectuală maghiară în România acelor ani, îndeosebi sub aspectul a ceea ce ne interesează în acest volum, al celor câtorva facultăți desprinse din vechea structură, de „filosofie și litere”⁹⁹. Debutul în noua formulă nu a fost lipsit de serioase probleme organizatorice, dar și de fricțiuni între aspiranții la o catedră universitară. Din cele 83 de cadre didactice existente la fosta Universitate „Franz Josef” în vara lui 1944, după numai un an mai rămăseseră la Cluj doar 14. Pentru confirmarea sau angajarea noului personal au intrat în competiție nu doar atuurile politice, ci și cele profesionale, decisive fiind de asemenea și simpatiile ori animozitățile dintre diversele personalități maghiare, relațiile de rudenie etc, într-un fel perpetuându-se mai vechile conduite din anii războiului. În fața unui aflux prea mare de profesori de religie catolică, reformații s-au mobilizat, încercând să realizeze un echilibru, beneficiind și de susținerea organizației locale PCR¹⁰⁰. În fapt, atmosfera era un reflex al relațiilor tot mai tensionate dintre conducerea Uniunii Populare Maghiare și cea a Bisericii romano-catolice, episcopul Aron Márton fiind acuzat că „sabotează acțiunile democratice” ale

⁹⁷ Vezi și Árpád Antal, *Dokumentumok a Bolyai Tudományegyetem első éveiből*, în „Korunk”, VIII, 1997, nr.4, p.127-133; *Erdély Magyar Egyeteme, 1944-1949*, vol. II, ed. János Lázok și Gábor Vincze, Marosvásárhely, Edit. Mentor, 1998; Gábor Vincze, *Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből*, Csikszereda, Státus Könyvkiadó, 1999, p.225-262; *Maghiarii din România (1945-1955). Mărturii documentare*, coord. Lucian Nastasă, Cluj, Edit. CRDE, 2002; Lucian Nastasă, *Intelectualii și promovarea socială în România (sec. XIX-XX)*, Cluj, Edit. Limes, 2004, p.167-215.

⁹⁸ *Maghiarii din România (1956-1968). Mărturii documentare*, coord. Lucian Nastasă, Cluj, Edit. CRDE, 2003, p.52-58.

⁹⁹ Vezi *A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem 1945-1959*, ed. József Faragó, Miklós Incze, István Katona Szabó, Kálmán Sebestyén, Kolozsvár, Bolyai Egyetem Barátainak Egyesülete/Bolyai Egyetemért Alapítvány, 1999.

¹⁰⁰ *Arh.St.Cluj, Comitetul Regional PCR Cluj*, fond 1, dos.9/1946, f.81, 83-84.

Uniunii și cultivă printre enoriași sentimente iredentiste și șoviniste¹⁰¹. Cu toate aceste frământări inerente oricărui început de organizare instituțională, mai ales în condițiile anilor 1945-1948, organigrama din aprilie 1948 înaintată Secției de cadre a organizației PCR Cluj înregistra un corp profesoral cu excelente caracterizări, majoritatea membri PCR (calitatea de membru al UPM neexcluzând apartenența la Partidul Comunist), excepțiile – puține la număr – fiind epurate până în toamnă¹⁰².

Pentru noile cadre didactice de etnie maghiară cooptate în rețeaua universitară se cuvine a oferi și câteva exemple: László Bányai (1907-1981), absolvent al facultății de litere din Budapesta (1927) și cu specializări la Grenoble și Sorbona (1927-1930), cooptat în 1946 la Universitatea „Bolyai” din Cluj, unde o vreme a fost și rector (1952-1956), după care s-a transferat la București, devenind și membru al Academiei RSR, activ în câmpul politic de după 1945 etc; Iosif Kovács (1919-1984), absolvent al liceului „Emanoil Gojdu” din Oradea, a urmat cursurile Universității maghiare din Cluj între 1941-1945, unde își va susține doctoratul în 1949 cu o teză de istorie socială, în vogă pe atunci: *Răscoala lui Gheorghe Doja în istoriografia și literatura maghiară*. Acesta a fost și anul când își va începe cariera didactică în calitate de lector, în 1961 devenind conferențiar, iar în 1975 profesor (după un an devine prorector), o vreme lucrând – în paralel – și la Institutul de istorie și arheologie din Cluj (1954), ca șef al sectorului ce studia Revoluția de la 1848-1849.

Nici în cazul celorlalte grupuri etnice lucrurile nu stăteau mai bine, cu toate că apropierea profesională mai estompau radicalismul. În plus, uneori considerente de natură politică, dar și profesională, au făcut ca unii să fie cooptați în corpul profesoral, deși nu mulți la număr: Eufrosina Dvoicenco (devenită prin căsătorie Dvoicenco-Markov), de origine rusă, și-a făcut studiile la București (1927-1930) sub îndrumarea lui N. Iorga, susținându-și apoi doctoratul cu D. Caracostea, cu o lucrare despre *Viața și opera lui C. Stamati* (1932), care va fi tipărită în 1933, și tot atunci fiind

¹⁰¹ *Maghiarii din România (1945-1955). Mărturii documentare*, p.529-530. Cel care s-a implicat în mod deosebit în organizarea universității maghiare, fiind un susținător al romano-catolicilor, a fost József Venczel, de altfel „comprimat” la scurt timp și în două rânduri închis pentru mai mulți ani. În fapt, prin intermediul lui Lajos Jordáky, el a căutat să impună o politică de cadre la universitate trecând peste conducerea UPM-ului, intervenind direct la organele locale PCR, ceea ce a dus ca prin intrigile unor lideri ai Uniunii să fie acuzat de „șovinism” și complicitate la acțiunile episcopului Áron Márton.

¹⁰² *Maghiarii din România (1945-1955). Mărturii documentare*, p.566-570.

premiată de Academia Română. A fost apoi membră a Școlii Române de la Fontenay-aux-Roses, iar în 1939-1940 s-a aflat la studii în Polonia, totodată – între 1935-1940 – fiind asistentă la universitate și lucrând la Institutul sud-est european (condus de N. Iorga)¹⁰³. Vestea asasinării lui Iorga a determinat-o însă să se stabilească în SUA, din 1941 ținând cursuri de Institutul de Filologie și Istorie Orientală și Slavă din New York și conducând Centrul de Studii Române de aici, înființat de acest Institut în memoria lui N. Iorga. Ulterior, din 1957, va fi cercetător la Institutul de Literatură Universală din Moscova.

Acestea ar fi doar câteva repere – după cum s-a constatat, nu exclusive – pe tema eșecurilor în ceea ce privește cooptarea în rândurile corpului universitar românesc, temă ce s-ar cuveni în mod evident a fi mult mai dezvoltată, însă complexitatea interdependențelor și a diverselor variabile socio-istorice o recomandă a fi tratată distinct și beneficiind de mult mai mult spațiu.

¹⁰³ Eufrosina Dvoicenco știa foarte bine limba rusă. În același timp era profesoară de limba rusă și lucra de asemenea la Biblioteca Academiei Române.

PROFESORUL, CATEDRA ȘI GESTIONAREA PUTERII INTELECTUALE

Așa cum s-a evidențiat deja, statutul de profesor universitar oferea în mod real o pârgie de putere, în primul rând de putere ideologică și culturală, mai ales în cazul facultăților de litere și filosofie. Aceste stabilimente, prin disciplinele ce le propuneau, prin felul cum erau ele ilustrate la noi, prin istorismul deja invocat, prin grija magiștrilor de a utiliza retorica, arta de a vorbi bine, de a seduce, de a convinge și de a persuadea, prin largile posibilități ale dascălilor și studenților de a se afirma în spațiul public – măcar prin presă și literatură –, s-au bucurat de o maximă căutare și receptivitate. Iar studenții au reușit chiar să impună un soi de „model”, al celor de la „litere”, puțin boemi, uneori visători, de o largă cultură, cu „obligații” patriotice, chiar cu o anume vestimentație, dar mai ales cu multă venerație față de profesorii lor.

Însă aceștia din urmă, odată intrați în sistem și titularizați – în mare parte printr-un amestec subtil de cele mai diverse șanse conjuncturale, loialități politice și ideologice (uneori chiar prin obediență prefăcută și servilism exagerat față de un mentor universitar ori din câmpul politico-administrativ), dar fără a exclude munca și competența în materia ilustrată –, au devenit puternici și autoritari în domeniul fiecăruia, controlând și guvernând ansamblul specialității sau disciplinei sale. Universitarul a ajuns astfel cea mai importantă și autorizată instanță de evaluare, peste care doar arareori se putea trece, dar mai ales cu greu putea fi contestată. Și cum de regulă era un cumulard de funcții (în viața politică, la Academie, la diverse fundații, societăți, comisii, comitete, edituri sau reviste, cluburi etc), prestigiul acestuia era anevoie de zdruncinat, lăsând impresia publicului studentesc, dar mai ales celui extra-academic, că profesorul universitar este o figură nu doar impenetrabilă, venind parcă dintr-o altă lume, ci una oarecum misterioasă, care formează și gestionează conștiințe, capabil să mobilizeze nu numai spiritul, dar uneori și cohorte de oameni.

a) Profesorul și catedra

Cum de la sine se înțelege, principala funcție a universitarului este una de natură educativă, pe de o parte prin transmiterea calificată a produselor consacrate ale diverselor științe către publicul tânăr, dispus a învăța organizat, iar pe de alta prin a-l forma ca cercetător, înarmându-l cu metode și perspective apte de a-i facilita înțelegerea diverselor fenomene din specialitatea respectivă. Pentru realizarea acestor două obiective, profesorul are la îndemână *cursul*, cu caracter în principal informativ, iar de la cumpăna veacurilor XIX-XX i s-a mai adăugat *seminarul*, cu o funcție practic formativă în direcția unei anume discipline.

Primul instrument ar trebui să fie cel mai complex, pentru că de regulă implică o latură personală, care să dea măsura valorii profesorului prin utilizarea propriilor cercetări și contribuții la materia respectivă, evidențiind totodată orientarea acestuia în diversitatea de abordări (din punct de vedere ideologic, conceptual, metodologic, bibliografic etc). Nu întâmplător, multe din aceste cursuri au luat forma cărților, devenind elemente de referință în domeniu, uitându-se adeseori că la origine au fost lecții predate în amfiteatre universitare. Aceasta este originea multora din cărțile lui Nicolae Iorga (inutil a le enumera acum prin numărul lor¹), care în acest scop se folosea chiar și de stenografii (și câteva cursuri ale lui Titu Maiorescu au fost stenografiate de Lazăr Bădescu), A.D. Xenopol², Vasile Pârvan³, Sextil Pușcariu⁴, Orest Tafrali (*Manual de istoria artelor*, 2 vol., 1922, 1927; *Izvoarele istoriei grecilor și romanilor. Privire generală*, 1927⁵; *Curs de arhitectură bizantină și națională*, 1928 ș.a.⁶), P.P. Negulescu (*Filosofia renașterii*, 1910 și 1914⁷;

¹ Vezi însă Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga – Biobibliografie*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică/Edit. Militară, 1976.

² Al. Zub, *A.D. Xenopol – Biobibliografie*, București, Edit. Enciclopedică Română/Edit. Militară, 1973.

³ Idem, *Vasile Pârvan – Biobibliografie*, Edit. Științifică și Enciclopedică/Edit. Militară, 1975.

⁴ Elisabeta Faiciuc, *Sextil Pușcariu (1877-1948). Biobibliografie*, ed. a 2-a, rev. și adăugită, Cluj, Edit. Clusium/ Muzeul Limbii Române, 2000.

⁵ *Curs de istorie antică ținut la Facultatea de litere din Iași în anul școlar 1920-1921.*

⁶ Se mai cuvin a fi reținute: *Curs de mitologie*, predat de d-l prof. O. Tafrali, 1932-1933, editorii: C. Chircu și I. Negriuc, Facultatea de litere din Iași, 176 p. (litografiat, BCU-Iași, mss. 192); *Curs de arheologie. Pictura*, predat de d-l prof. O. Tafrali, 1932-1933, editorii: C. Chircu și I. Negriuc, Facultatea de litere din Iași, 144 p. (litografiat, BCU-Iași, mss. 191), dar și altele, precum *Curs de antichități greco-romane* (editat de I.L. Neagu și G. Sârbu, în 1920), *Arhitectura egipteană* (editat de I.L. Neagu și G. Sârbu, în 1928-1929), *Istoria civilizației* (editat de I.L.

Geneza formelor culturii, 1934, *Destinul omenirii*, 4 vol., 1938, 1939, 1943, 1944 ș.a.⁸), N. Cartoian (*Elemente occidentale în literatura veche românească*⁹) etc, fără să mai adăugăm la acestea mulțimea de broșuri și volumașe reprezentând diverse cicluri de prelegeri, lecții inaugurale¹⁰ sau cu o semnificație mai deosebită (de regulă comemorativă). De exemplu, un rezumat al celor 14 prelegeri ținute de Orest Tafrali în 1934 la École Pratique des Hautes Études (secția științelor religioase), asupra Reformei și a urmărilor ei, a apărut în revista „Religio” (XI, 1935), sub titlul: *Chiesa Ortodossa e Riforma nei secoli XVI e XVII*.

Pe de altă parte, au fost și profesori care odată cu ocuparea unei catedre, au adoptat mulțumirea de sine, dispărând aproape cu totul din câmpul vieții științifice, abia reușind să mai încropească câte ceva, pentru a-și alimenta iluzia (a lor, dar și a altora) că sunt încă activi și „prolifici”. Așa au fost Nicolae Ionescu, G.L. Frollo, Nicolae Quintescu, C. Leonardescu, I. Caragiani, C. Dimitrescu-Iași, P. Rășcanu, D. Burileanu, P. Cernătescu, I. Crăciunescu, Ion Botez, I. Ursu, C. Fedeleș, N. Bănescu, Vl. Ghidionescu, Gh. Giuglea ș.a., unii rămași în posteritate mai mult prin activitatea gazetărească, angajamentele politice sau prin faptul că au fost implicați în biografia altor personalități ori în evenimente cât de cât semnificative ale epocii.

Bunăoară, Nicolae Ionescu, care a deținut catedra de Istorie universală de la Iași din 1863 până în 1891, cu unele întreruperi, a fost

preocupat în principal de politică, neglijând frecvent activitatea didactică. La cursuri – când le făcea –, accentul cădea mai ales pe efectele retorice ale lecțiilor decât pe încărcătura lor științifică, de altfel opera lui fiind inexistentă¹¹. Cam așa îl descrie N. Iorga pe N. Ionescu, al cărui student a fost prin 1889-1891: „Le grand orateur était dès lors très fatigué, cassé déjà par l'âge; il venait rarement et, avec notre esprit plus sobre et positif, formé par quelques bonnes lectures, il ne nous satisfaisait point par les trois leçons par an qu'il faisait et par la manière dont il les faisait”¹². Iar un alt fost student al acestuia, Al. Lapedatu, îl descrie astfel: „Nicolae Ionescu avea un glas armonios și ademenitor, vorbea în perioade lungi, frumos stilizate și cu multă artă recitate. Stăpânit de puternice sentimente naționale, ca mai toți oamenii din generația Unirii, era mult apreciat și iubit, ca orator, de moldoveni”¹³.

Pe de altă parte, cazul lui Gr.G. Tocilescu, de pildă, este revelator și explicat de același Al. Lapedatu în *Memoriile sale*. Însărcinat de Ministerul Instrucțiunii să aleagă din arhiva fostului profesor, decedat, documentele ce aparțineau Muzeului Național de Antichități (în 1909), Al. Lapedatu constata puternica „criză de conștiință științifică” pe care a trăit-o Tocilescu în ultimii ani de viață. După o remarcabilă operă de tinerețe, acaparată treptat de însărcinări și demnități, „nu s-a mai putut ține în curent cu progresele specialității sale”, iar în lupta cu *noua școală* istoriografică a ignorat – în spirit de frondă – producțiile ei, informația depășindu-l treptat. De aceea, spre sfârșitul carierei a preferat să țină mai multe comunicări verbale decât să publice; „în felul acesta el își întreținea, pe de o parte, faima sa de om de știință, iar pe de altă parte putea – când era cazul – să revendice prioritatea descoperirilor sale arheologice și epigrafice”¹⁴.

Pe alții însă, după ce păreau a fi avut un bun debut științific, diverse maladii sau accidente biografice i-au împiedicat să mai dea măsura valorii lor, ca în cazul lui Vasile Bogrea¹⁵, mai tot timpul suferind – motiv

Neagu și N.I. Cosma, în 1929), *Curs de ceramică greacă* (editat de I.L. Neagu și G. Sârbu, f.a.), *Curs de arheologie. Arhitectura* (editat de D. Crinjală, în 1930-1931) etc.

⁷ Reeditată sub îngrijirea lui G. Pienescu la București, Edit. Eminescu, 1986.

⁸ Vezi și P.P. Negulescu, *Scrisori inedite*, 5 vol., ed. Al. Posescu, N. Gogoneață, București, Edit. Academiei RSR, 1969-1977.

⁹ N. Cartoian, *Elemente occidentale în literatura veche românească*. Curs ținut în anul 1926-1927. Editat de drd. D. Mazilu după note luate la curs, București, f.edit., f.a., 264+6 p. (litografiat).

¹⁰ Cum ar fi, de pildă, E. Lovinescu, *Critica și istoria literară*. Lecția de deschidere a cursului de istoria literaturii române la Universitatea din București, în „Convorbiri literare”, 44, vol.2, 1910, nr.10, p.1065-1084; O. Tafrali, *Evoluția arheologiei și rezultatele explorațiilor arheologice*, în „Viața românească”, VIII, 1913, nr.11-12, p.265-274 (cursul de deschidere din 26 noiembrie 1913); I. Andrieșescu, *Câteva considerațiuni și îndemnuri de început cu privire la istoria veche și științele ei ajutoare*. Cu o introducere despre Petru Rășcanu și Teohari Antonescu. O lecțiune de deschidere la facultatea de litere și filosofie din Iași, București, Tip. Cultura neamului românesc, 1920, 48 p.; T.A. Naum, *Geniul latin*. Lecțiunea de deschidere a cursului de literatură latină, Cluj, Tip. Dr. Seb. Bornemisa, 1926 ș.a.

¹¹ La rigoare, putem lua în seamă: N. Ionescu, *Discurs asupra epocii lui Matei Basarab și Vasile Lupu*, Iași, 1868.

¹² N. Iorga, *Opinions sincères. La vie intellectuelle des roumains en 1899*, Bucarest, Imprimerie de „L'Indépendance roumaine”, 1899, p.37-38.

¹³ Al. Lapedatu, *Scrisori alese. Articole, cuvântări, amintiri*, ed. Ioan Opreș, Cluj, Edit. Dacia, p.135-136.

¹⁴ *Ibidem*, p.192-193.

¹⁵ Studiile sale au fost adunate în vol. Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, ed. Mircea Borcilă și Ion Mării, Cluj, Edit. Dacia, 1971, 556 p. (cu tot cu studiu introductiv, note de editor și indice).

pentru care nici nu s-a căsătorit¹⁶ – cu nenumărate intervenții chirurgicale, ultima fiindu-i de altfel fatală, murind la numai 45 de ani. La fel au stat lucrurile și cu Iosif Popovici, și el celibatar ca precedentul, mereu bolnăvicios, care deși a scris relativ puțin și datorită morții premature (la numai 54 ani), este apreciat ca fondator al foneticii experimentale românești¹⁷. Astfel, decesul prematur al unor universitari a încheiat brutal multe destine „științifice” și a făcut să se piardă multe opere neterminate sau abia imaginate: la 37 ani s-a stins Gh.G. Marinescu, iar Vasile Gherasim la 41, la 43 ani au trecut în neființă Teohari Antonescu și C. Giurescu, Ioan Ursu a dispărut la 50 ani, Octav Erbiceanu la 52 ani, Ioan Andrieșescu s-a stins la 56 ani ș.a.¹⁸ Cam aceeași situație poate fi invocată pentru P. Cănel, bolnav în principal de epilepsie (dar mai avea și alte afecțiuni), care deși fusese elevul lui I. Bogdan, n-a reușit la rândul lui să formeze nici un slavist, mai toți studenții remarcând slabele lui calități didactice. Pe de altă parte, nici n-a publicat mare lucru, abia în 1938 grăbindu-se să scoată câteva broșuri, mai curând datorită unei prevederi legale de atunci, ce preciza că profesorii care în ultimii cinci ani n-au mai tipărit ceva să fie scoși din învățământ. Cu toate acestea, avem însă și exemplul lui Garabet Ibrăileanu, care a lăsat o operă nu doar remarcabilă, dar și apreciabilă prin dimensiuni, deși – după cum îi mărturisea lui P. Zarifopol (iulie 1921) – „Sufăr de douăzeci și cinci de ani de «neurastenii gravă», cum e scris în certificatele (de care uneori am avut nevoie) emanate de la toți doctorii de boli nervoase (...). N-am putut, toată viața, decât să fur câte un moment, mai puțin rău decât altele, pentru ocupațiile așa-numite

¹⁶ În vremea studiilor la Berlin, Vasile Bogrea – care era de pe atunci o fire plăpândă și foarte bolnăvicioasă – a stărnit pasiunea unei anume Victoria Mirea, care s-a îndrăgostit de el și chiar l-a „cerut” de soț, el refuzându-o însă. La scurt timp, Victoria se va căsători (la 4 noiembrie 1912) cu Axel W. Persson, un suedez, care a ajuns profesor la Universitatea din Upsala. Au avut împreună o fiică, pe Victoria Britt-Mari Persson (n. 1926), absolventă a facultății juridice și apoi docent la Universitatea din København, căsătorită în 1961 cu dr. Blegvad Mogens (1917-2001), profesor de filosofie la Danmarks Bibliotekshøjskole, neavând însă descendenți.

¹⁷ Textele sale au fost adunate în vol. Iosif Popovici, *Scrieri lingvistice*, ed. Maria Purdela-Sitaru și Livia Vasiliuță, Timișoara, Edit. Facla, 1979. Asupra sa vezi: Th.N. Trăpcea, *Fondatorul foneticii experimentale românești: Iosif Popovici*, în „Scrisul bănățean”, XIV, 1963, nr.10, p.65-67.

¹⁸ Cf. Lucian Nastasă, *Moartea și ritualurile celebrării funerare în mediul universitar românesc (1864-1968)*, în „Caiete de Antropologie Istorică”, Cluj, III, 2004, nr.1-2, p.203-226.

intelectuale. O veșnică insomnie, o veșnică oboseală, dese nevralgii și anxietăți teribile”¹⁹.

În ceea ce privește seminarul, acesta avea menirea de a deprinde pe studenți cu tehnicile cercetării științifice, implicându-i în procesul cugetării și creației, al dezbaterilor și căutărilor de tot felul. Nu întâmplător, multe din aceste seminarii au devenit veritabile Institute, iar nu puțini dintre studenți aici și-au însușit tehnicile meseriei și au elaborat primele studii care au și văzut lumina tiparului, ori au stat la baza viitoarelor cărți. Îndeosebi prin eforturile profesorilor, aceste seminarii erau prevăzute cu biblioteci de specialitate, sală de lectură, materiale didactice etc, iar unele au reușit chiar să publice și reviste cu înalte calități profesionale, precum: „Grai și suflet”, a lui Ovid Densusianu (între 1923-1937); „Roma”, revistă de cultură italiană editată de Ramiro Ortiz între 1921-1933, la început ca un Buletin al Seminarului de literatură italiană, apoi, din 1927, ca periodic al Institutului de cultură italiană²⁰; după încetarea acesteia din urmă, a reapărut într-o nouă serie (în 1934), sub titlul de „Studii italiene”, sub conducerea succesorului lui Ortiz la catedră, Alexandru Marcu; din 1927, la Iași, Orest Tafrali va edita „Arta și Arheologia”, cu apariție anuală și în condiții grafice deosebite; „Bulletin linguistique” a apărut ca organ al Institutului de Lingvistică Română; „Cercetări literare” a văzut lumina tiparului prin grija lui N. Cartoian; „Revista Clasică” a fost creată în 1925, fiind condusă de N.I. Herescu ș.a.

Pentru ilustrare ne vom opri aici doar asupra publicației „Cercetări istorice” din Iași, editată din 1925 prin strădaniile lui Ilie Minea, ca Buletin al Seminarului de istoria românilor, sub conducerea lui apărând 12 volume, în care au publicat 79 de autori, mulți din aceștia discipoli ai profesorului²¹. Pedagog cu calități deosebite, Ilie Minea semna încă din 1920 (imediat după cooptarea ca suplinitor) – într-un raport adresat decanului facultății de litere din Iași – necesitatea publicării celor mai valoroase lucrări de seminar ale studenților săi: „În legătură cu cronică de Ureche s-au ținut de către studenți 10 conferințe, dintre care unele au prezentat contribuții interesante, mai ales de istorie culturală. Dacă tiparul ar fi fost mai ieftin sau am fi avut

¹⁹ Paul Zarifopol în *corespondență*, ed. Alexandru și Radu Săndulescu, București, Edit. Minerva, 1987, p.156.

²⁰ Cât a aparținut de Seminar, a apărut de 12 ori pe an, în ea găsim și locul studiilor și traduceri realizate și de studenți.

²¹ Dorina N. Rusu, *Cercetări istorice. 1925-1947*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1982; Lucian Nastasă, *Revista „Cercetări istorice” ca instrument formativ*, în vol. *Ilie Minea (1881-1943)*, ed. Al. Zub, Iași, Edit. Universității „Al.I. Cuza”, 1996, p.99-102.

în localitate o revistă de specialitate, câteva din aceste lucrări de seminar ar fi putut arăta celor ce doresc să afle ce rezultate frumoase se pot ajunge cu studențimea noastră, după cum se va vedea când se vor publica”²². Această afinitate funcțională a dascălului față de ideea unei publicații periodice pe lângă catedra ce o conducea provenea nu numai din dorința de a asigura conținutului educativ o anumită permanență și emulație, ci și din pornirea sa firească de a organiza și raționaliza cercetarea istorică – așa cum va reuși pe deplin s-o facă abia din 1941, prin întemeierea Institutului de istorie națională „A.D. Xenopol”²³. Ea se înscrie totodată pe linia modelelor percepute de Minea la universitățile din Budapesta și Viena care, în urma renovațiilor pedagogice de la finele veacului XIX, relevaseră importanța particulară a unei reviste în actul formativ al intelectualului.

Solicitând un sprijin financiar de la municipalitate pentru tipărirea buletinului, Ilie Minea arăta că „lucrări frumoase istorice, citite în acest seminar (...) așteaptă să fie publicate. Orașul, pentru care Universitatea e una din deosebitele podoabe, are datoria să promoveze toate încercările de a ridica nivelul universității noastre”²⁴. De altfel, în cuvântul de deschidere al primului volum, *O lămurire*, își prezenta astfel scopurile: „De la începutul carierei mele de profesor m-am străduit să deșept în studențimea mea gustul de a cerceta și am insistat totdeauna asupra tehnicii și aranjării unei lucrări istorice” („Cercetări istorice”, I, 1925, p.1). Prefața lui fixează totodată domeniul în câmpul didactic, ca disciplină tradițională, „pozitivistă”. Nu privilegiază epoci sau diverse abordări metodologice, nu se implică în chestiuni teoretice rigide, însă invită la interdisciplinaritate. Revista deschide totodată istoricului consacrat, dar mai ales celui în formare, un teritoriu de manifestare, oferă pagini, stimulează exercițiul analitic și scriitoricesc. Tocmai în aceasta credem că rezidă forța publicației. Și nu întâmplător lipsesc textele de filosofia istoriei, așa cum erau obișnuite ieșenii să afle în „Arhiva” locală, bunăoară sub semnătura predecesorului său la aceeași catedră, A.D. Xenopol. În opinia lui Ilie Minea – așa cum au preluat-o și transmis-o discipoli ca N. Grigoraș, Al.

²² Cf. Lucian Nastașă, *Cu privire la primele cursuri ale lui Ilie Minea*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol”, Iași, XXVI/1, 1989, p.590.

²³ Idem, *Eforturi de instituționalizare a istoriei la Iași: Ilie Minea*, în vol. *Ilie Minea (1881-1943)*, ed. Al. Zub, Iași, Edit. Universității „Al.I. Cuza”, 1996, p.121-128; Al. Andronic, *Premisele și problematica Institutului de Istorie Națională „A.D. Xenopol”*, în vol. *Ilie Minea (1881-1943)*, ed. Al. Zub, Iași, Edit. Universității „Al.I. Cuza”, 1996, p.129-135.

²⁴ Cf. Lucian Nastașă, *Corespondență și acte din Arhiva Universității Iași*, în vol. *Ilie Minea (1881-1943)*, citat, p.171.

Andronic, A.H. Golimas, Paul Mihail ș.a.²⁵ – istoricul trebuie să lucreze cu surse, iar acestea necesită a fi supuse unui strict aparat critic pentru stabilirea veridicității faptelor relatate. Este explicația pentru care paginile „Cercetărilor istorice” au rămas ferm închise oricăror teorii filosofice pe margea istoriei.

Din multele exemplificări în legătură cu deprinderea tehnicilor de investigație și analiză științifică încă de pe băncile facultății, seminarul lui Dimitrie Gusti a constituit un real laborator de formare a cercetătorilor sociali, despre activitatea sa scriind pe larg unul din discipolii lui, Mircea Vulcănescu²⁶. Nu întâmplător s-a vorbit și se mai vorbește de „școala” lui Gusti, ce a avut la bază munca de echipă, interdisciplinară, prin ample anchete de teren în cele mai îndepărtate sau anonime locuri din țară, de la Rușetul Brăilei până la Fundul Moldovei, din Bucovina, cele mai multe finalizându-se prin „monografii” de referință și în care tinerii au avut un rol deloc de neglijat. De altfel, mulți din ei au fost legați și de activitatea Institutului Social Român, condus tot de Gusti²⁷, care avea și o publicație proprie, „Arhiva pentru știință și reformă socială”, oferind totodată o impresionantă *Enciclopedie* a României, nici până azi egalată. Este totodată adevărat că la catedră D. Gusti a avut un asistent cu însușiri deosebite, Henri H. Stahl, căruia i-a încredințat printre altele realizarea Muzeului Satului.

Asemenea lui Dimitrie Gusti a fost și Vasile Pârvan, care a format prin intermediul seminarului său și al echipelor arheologice o adevărată școală în domeniu. A profitat în această direcție și de faptul că i s-a încredințat conducerea Muzeului Național de Antichități, fiind totodată cooptat în Comisia Monumentelor Istorice, având astfel sub control cam tot ceea ce însemna „cercetare de teren”. Cu aceste pârghii la îndemână, a format pe lângă el arheologi cu bune rezultate ulterioare, unii devenind la

²⁵ Vezi volumul citat, *Ilie Minea (1881-1943)*, p.143-148, 152-165; Aurel H. Golimas, *Personalitatea și opera istoricului Ilie Minea (15 iulie 1881-19 februarie 1943)*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, s. IV, t.VI, 1981, p.121-130.

²⁶ Mircea Vulcănescu, *Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti*, ed. Marin Diaconu, București, Edit. Eminescu, 1998. Vezi și P.G.T., *Activitatea seminarului de sociologie. Convorbire cu D. Gusti*, în „Cuvântul”, II, 1925, nr.155 (16 mai), p.2.

²⁷ Din 1928, sub directa supraveghere a lui Gusti, discipolii săi au început să realizeze primele producții cinematografice din lume, cu tematică sociologică, despre obiceiurile populare românești (în regia lui Mihail Vulpescu, în 1928), din viața unor sate românești (Drăguș, în 1929; Cornova, în 1931, în regia lui Henri Stahl și Anton Golopenția; Șant, în 1936, în regia lui Henri Stahl) ș.a.

rândul lor universitari, precum Paul Nicorescu, I. Andrieșescu, G.G. Mateescu, Scarlat Lambrino, Emil Panaitescu, Radu Vulpe ș.a.

Tot în domeniul arheologiei, dar și al istoriei artei, a creat o veritabilă școală și Orest Tafrali, deși mereu blamat de Pârvan și de discipolii acestuia. Ca profesor la catedra de arheologie și antichități de la Iași, din 1913, Tafrali a reușit repede să câștige simpatia studenților săi, care i-au fost în preajmă și l-au susținut moral în mai toate polemicile lui cu bucureștenii. Nu întâmplător, în 1919, Paul Zarifopol exclama plin de uimire într-o epistolă adresată nepoatei lui, Alice D. Zarifopol, studentă la Iași: „Cu școala ce mai e? Cred că pentru tine tot Tafrali prețuiește mai mult”²⁸. Și existau toate motivele! Constatând încă de la venirea la catedră că în capitala Moldovei „nu există un muzeu de antichități, care să servească studiului și lucrărilor practice ale studenților și să fie un institut de cultură istorică și artistică pentru popor”²⁹, va depune toate eforturile ca peste numai trei ani acest lucru să se realizeze, ajungându-se ca în 1933 să dețină 12 încăperi, din care nouă din ele puteau fi vizitate de public, iar celelalte fiind rezervate lucrărilor practice și teoretice ale studenților de la secția clasică și istorică³⁰. În plus, lecțiile și seminariile lui erau deosebit de atractive³¹, folosind din abundență material didactic, apelând frecvent la cele mai moderne – pe atunci – mijloace tehnice (proiecțiile de diapozitive și filme). La acestea nu trebuie omise campaniile arheologice în care antrena studenții, precum și frecvențele excursii pe care le organiza prin țară, dar și străinătate (Constantinopol, Atena, Eleusis, Olimpia, Delos

²⁸ Paul Zarifopol în *corespondență*, p.239.

²⁹ O. Tafrali, în „Arta și Arheologia”, 9-10, 1933-1934, p.52.

³⁰ Vezi O. Tafrali, *Muzeul de antichități din Iași*, în „Revista critică”, VI, 1932, p.39-52; idem, *Istoricul înființării Muzeului de Antichități din Iași*, în „Arta și Arheologia”, IX-X, 1933-1934, p.52-61; idem, *Muzeul de antichități din Iași*, în „Boabe de grâu”, IV, 1933, nr.11, p.642-653; A.L., *O vizită la Muzeul de Antichități [din Iași]*, în „Mișcarea”, XVII, 1923, nr.177 (7 august), p.1; nr.178 (8 august), p.1.

³¹ Seminarul de pe lângă catedra lui Tafrali, de Arheologie și antichități, a fost creat oficial prin adresa Ministerului Instrucțiunii nr.93950 din 29 noiembrie 1913 (*Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.914(XX)/1913, f.12). Primul raport al titularului asupra activității de la seminar este din 3 iulie 1921, fiind prezentată totodată o listă a referatelor întocmite de studenți. Pe lângă aceste lucrări seminariale, s-au mai făcut câteva cursuri practice pe teren, vizitând bisericile vechi ale Iașului și pe cele din apropiere (*Ibidem*, dos.4/1921, f.41-42). De asemenea, din 1914 Tafrali a suplinit și seminarul catedrei vacante de istorie antică, alături de A.D. Xenopol, care ținea cursul, pentru ca din 1915, când cel din urmă se retrage, Tafrali să suplinească întreaga catedră până în 1927, când va veni Paul Nicorescu.

etc)³². Astfel, a reușit să formeze o serie de discipoli care de-a lungul vremii au confirmat așteptările profesorului: Em. Condurachi³³, C. Cihodariu, Aurel H. Golimas ș.a., deși nu toți în domeniile ilustrate de Tafrali.

Iar printre acei creatori veritabili de școală nu pot lipsi de aici alți câțiva, precum: B.P. Hasdeu, asupra căruia există deja câteva abordări scrise din această perspectivă³⁴; Ioan Bogdan, despre care un mare lingvist scria: „Ce inimă de aur, ce muncitor cinstit! Nici unul din învățații noștri n-a muncit cu atâta abnegație și atât de conștiincios și n-a dat atât ajutor tinerilor de valoare care se ridicau, netezindu-le drumul”³⁵; Al. Philippide, în domeniul filologiei, care încă din primii ani de profesorat a reușit să capteze interesul câtorva studenți, din care pe Ov. Densusianu îl indică lui H. Sucher (în 1896) ca fiind „strașnic de învățat” și „harnic”³⁶, dar la care se vor mai adăuga de-a lungul timpului alții, precum Vasile Bogrea, C. Botez, Gorge Pascu, Iorgu Iordan, D. Găzdaru, C. Gălușcă, Teodor Roșculeț sau Margareta Ștefănescu; Nicolae Cartoian care, după cum îi scria lui Basil Munteanu, încă de la începutul activității avea „mulțumirea sufletească că am putut menține, până la sfârșitul anului, în jurul unor lecții (...), un auditor destul de numeros pentru un conferențiar ale cărui cursuri nu sunt impuse, prin regulamentele actuale, ca materie de examen. Dar bucuria cea mai mare mi-au făcut-o câțiva studenți, care s-au apropiat cu dragoste de literatura veche și mi-au făcut în seminar lucrări întemeiate pe muncă de manuscrise”³⁷; Ovid

³² De pildă, din raportul său de activitate la catedra de Arheologie și antichități pe anul 1926/7, rezultă că la seminar s-au ținut cu studenții peste 40 conferințe privitoare la influențele artelor orientale asupra artei grecești, asupra elementelor florale, geometrice, animale în compoziția capitulelor etc. Tafrali lucra diversele subiecte cu studenții, prin Referate, făcea lucrări practice la Muzeul de Antichități, vizitau și le explica monumentele istorice din Iași și aiurea, iar pe studenții talentați îi punea să execute copii după vasele ceramice din antichitate, pe care le decorau asemeni originalului (cf. *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”. Rectorat*, dos.7/1927, f.7).

³³ Vezi Em. Condurachi, *Orest Tafrali*, în „Cronica numismatică și arheologică”, XIII, 1938, nr.109, p.11-12; idem, *Orest Tafrali*, în „Arheologia Moldovei”, VI, 1969, p.337-338.

³⁴ Vezi Vistian Goia, *B.P. Hasdeu și discipolii săi*, București, Edit. Minerva, 1987; Ovidiu Pecican, *Hasdeienii. O odisee a receptării*, Cluj, Edit. Grinta, 2003.

³⁵ Sextil Pușcariu, *Memorii*, ed. Magdalena Vulpe și Ion Bulei, București, Edit. Minerva, 1978, p.448.

³⁶ Alexandru I. Philippide în *dialog cu contemporanii*, I, ed. I. Opreșan, București, Edit. Minerva, 1986, p.140-141.

³⁷ Basil Munteanu, *Corespondențe*, Paris. Edit. Ethos, 1979, p.239.

Densusianu, despre care un fost student de-al său spunea că era „modest, fin și erudit în toată puterea cuvântului. La Seminarul lui se învăța mult și «crease» elevi, care mai târziu au strălucit și ei»³⁸. La fel ca aceștia, se mai cuvin a fi menționați Sextil Pușcariu, Iorgu Iordan, C. Rădulescu-Motru, P.P. Negulescu, C.C. Giurescu, P.P. Panaitescu ș.a.

Însă din diverse motive, nu toți universitarii s-au bucurat de aceeași audiență, prețuire ori simpatie din partea publicului studentesc. Dacă Dumitru Evolceanu era cât de cât apreciat, „deși se exprima cam greoi”, fiind „însă foarte conștiincios și la el se învăța multă carte”, manifestând modestie și sinceritate, „mai ales când se încurca în câte o chestie la seminarul lui”, un alt universitar precum Dumitru Burileanu „a fost cel mai tipic exemplar al profesorului complet amorf și nul. Lipsea mai tot anul și explica la Paști și la Crăciun”³⁹. În schimb, Gh. Bogdan-Duică își onora obligațiile cu multă acribie, de altfel materia lui fiind singura de acest fel la Cluj (literatura română). Însă venea la ore umplând catedra de cărți, fișe, documente și însemnări, limitând cursul său doar la veacul al XIX-lea (pentru că nu-i prea înțelegea, de pildă, pe poeții contemporani lui), expunerea fiind greoaie, cu „prea multe date” și fără orizont. De aceea, numeroși studenți părăseau cursul „cu gândul că vor veni mai târziu, când va fi mai interesant”, iar alții nu mai veneau deloc⁴⁰. Anost pare să fi fost și fratele acestuia, slavistul Ioan Bogdan, despre care chiar un susținător al său, Titu Maiorescu, se pronunța astfel în 1902, cu ocazia rostirii unui discurs (deci nu la catedră, unde se pare că uneori se prezenta și mai rău!): „Mediocru a fost Bogdan: gros la înfățișare, în haine de burtă-verde, cu discursul învățat pe dinafară și simțindu-se că e așa învățat, de altminteri plin de reminiscențe din ziare, înșirate numai într-o ordine cu aparență doctrinară”⁴¹. Așadar, nu poate fi de mirare faptul că slavistul a reținut prea

³⁸ I.M. Marinescu, *O viață supusă destinului*, ed. I. Oprișan, București, Edit. Vestala, 2005, p.62. Vezi și N. Davidescu, *Figuri universitare. Ovid Densusianu*, în „Vremea”, IX, 1936, nr.467 (13 decembrie), p.10.

³⁹ I.M. Marinescu, *O viață supusă destinului*, p.61-62. Referindu-se la Evolceanu, Eugen Lovinescu – care confirmă, în linii mari, caracterizarea lui I.M. Marinescu – apreciază totuși că lecțiile latinistului bucureștean erau modeste, traducerile extrem de simple și limitate la doar câțiva autori antici (E. Lovinescu, *Scrieri*, III, *Aquaforte, Anexă*, ed. Eugen Simion, București, Edit. Minerva, 1970, p.391-400).

⁴⁰ Radu Brateș, *Oameni din Ardeal*, București, Edit. Minerva, 1973, p.120-121. Aupra acestuia vezi și D. Petrescu, *G. Bogdan-Duică. Studiu monografic*, București, Edit. Minerva, 1978.

⁴¹ I.E. Torouțiu, Gh. Cardaș, *Studii și documente literare*, I, *Junimea*, București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina”, 1931, p.32.

puțin atenția elevilor săi, Hugo Friedman – student între 1900 și 1904 – notând sec faptul că I. Bogdan era „un filolog și istoric conștiincios, dar cursul său nu ispătea aproape pe nimeni”⁴².

Cum de la sine se înțelege, este dificil în aprecierea unui profesor de a face o distincție netă între prestația lui la curs și cea din cadrul seminarului, de cele mai multe ori referirile foștilor colegi, studenți sau auditori atingând ansamblul personalității și impactul general asupra lor. Iar impresiile sunt legate fie de natura relației cu magistrul, fie de subiectul abordat în cadrul prelegerilor – unele păstrându-se în limitele programei școlare, altele constituind adevărate pretexte pentru a transforma catedra în tribune politice, bunăoară, cu iz de propagandă sau chiar de spectacol monden –, fie chiar de personalitatea și conduita profesorului. Descriindu-i lui H. Sucher despre cursul său de deschidere de la Iași, Al. Philippide îi arăta acestuia că „ascultători am mulți, vreo 40 regulați, ceea ce se explică prin nouitatea lucrului”. Însă printre aceștia, „se găsesc însă mulți *alte Herren*, profesori de pe la gimnazii și alte școli din Iași, ba chiar câțiva militari, un sergent și doi căpitani. Apoi vreo câteva femei”⁴³.

Și pentru a nu ne depărta de Philippide, un fost discipol ajuns și el universitar – George Pascu – îl prezenta cam în felul acesta pe profesorul său, pe la 1901: „La ora 8 dimineața fix auzeam din sala de curs niște pași iuți și îndesați răsunând pe cimentul culoarului. Ușa se deschidea și se închidea brusc, și în doi pași profesorul era la catedră. În picioare deschidea tașca, pune ceasul pe masă, și în picioare continua să dicteze și să explice timp de două ceasuri pe ceasornic. (...) Cursurile lui Al. Philippide erau pe atunci singurele cursuri *științifice* care se făceau la facultatea de litere din Iași”⁴⁴. Iar un alt elev al său, ajuns și el universitar, completează astfel portretul profesorului Philippide: de la catedră „impunea prin întreaga-i ființă și chiar cei mai buni studenți se simțeau plini de sfială în apropierea sa”. Însă travaliul la *Dicționarul Academiei* „îl îmbătrânise, fizicește, înainte de vreme: la cincizeci de ani arăta de șaptezeci”. Pe de altă parte, „Philippide nu ținea seminar. Credea că două ore de curs fac mai mult decât două de seminar. Era foarte exigent cu studenții, fiindcă era la fel de exigent cu sine însuși”. „Philippide își dicta cursul, n-avea încredere în posibilitatea noastră de-a lua note fidele. Dicta un pasaj, apoi îl comenta,

⁴² Hugo Friedman, *Amintiri din viața de student la București (1900-1904)*, în „Revista română de sociologie”, IX, 1999, nr.3-4, p.423.

⁴³ Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii, I, p.98.

⁴⁴ G. Pascu, *Alexandru Philippide*, în „Revista critică”, III, 1929, p.65-66.

aducea toate precizările utile pentru ca noi să înțelegem despre ce era vorba⁴⁵.

Însă dintr-o altă perspectivă, G. Ibrăileanu îl prezenta pe Philippide lui P. Zarifopol (în octombrie 1926) drept „pesimist, mizantrop și nesociabil – mai mult decât înainte” de război⁴⁶. Iar Demostene Botez îl descrie astfel în amintirile sale: „Pe stradă mergea repezit, aruncând bătaios picioarele lui scurte, secondate totdeauna de un baston gros. De cele mai multe ori, purta o geantă mare, foarte umflată de hârtii, ca un uger. Avea totdeauna un aer de om înfuriat, pornit să lichideze o socoteală care nu mai putea răbda întârziere. Din cauza aceasta, ca și din pricina limbajului său direct, lipsit de menajări protocolare, avea o reputație de om ursuz. De altfel, și era. Mai ales atunci când lucra acasă la dicționar, nu-i plăcea să-l deranjeze nimeni, nici cei de-ai casei, nici străini⁴⁷”.

O impresie deosebită a lăsat însă Philippide asupra studentelor sale, acestea parcă mereu în curs de emancipare, profesorul poate nu chiar misogin, dar oricum cu principii de o morală mult prea învechită pentru epoca ce o trăia. Iar cu stilul său direct de a se exprima a produs chiar un soi de folclor universitar ce a străbătut deceniile prin discipolii săi. De exemplu, la un examen de primăvară, se adresează fetelor din sală: „Mă rog domnișoarelor, găște sunteți! Nu vă supărați că bărbații vă zic găște, găște sunteți! Cum veniți, altă treabă n-aveți decât: hâra, hâra! Hâra, hâra! Tăcerea e o mare calitate”; sau, adresându-se unor studente fardate și mai vaporos îmbrăcate, le strigă în sala de examen: „Ce v-ați dezgolit ca niște păpuși și vă spurcați cu boială. Nu vi-i rușine?”, iar băieților care se distrau pe seama observației, le zice: „Ia ieșiți afară, proștilor, ce vă hlizăți? Voi nu vedeți că fetele pentru voi se boesc?” ș.a.m.d.⁴⁸ Iar acestea sunt doar câteva indicii asupra omului și savantului Al. Philippide, ce par să acopere o bună parte din portretul profesorului.

Faimoase însă deveniseră la București cursurile lui Vasile Pârvan, după primul război mondial, spre finele căruia acesta își pierduse și soția, și copilul, cursuri adunate apoi sub titlul *Idei și forme istorice*⁴⁹, și la care – după cum rememora Șerban Cioculescu în 1958 – „înnebuniseră femeile

⁴⁵ Interviu acordat de Iorgu Iordan lui Dorin Tudoran, în vol. *Nostalgii intacte*, București, Edit. Eminescu, 1982, p.59.

⁴⁶ *Paul Zarifopol în corespondență*, p.194.

⁴⁷ Demostene Botez, *Memorii*, București, Edit. Minerva, 1970, p.244.

⁴⁸ Vezi, de pildă, Tatiana Gălușcă, *Amintiri despre A. Philippide*, în „Revista critică”, XI, 1937, p.194-197.

⁴⁹ V. Pârvan, *Idei și forme istorice. Patru lecții inaugurale*, București, Edit. Cartea Românească, 1920, 216 p.

snoabe din Capitala noastră după el și umpleau sala IV a vechiului local al Universității, adică scaunele dinaintea băncilor și primele bănci, ca la un spectacol bucureștean, așa ca să fie și ele *à la page*⁵⁰. Și cam la fel se petreceau lucrurile și la Cluj, în lunile noiembrie și decembrie ale anului 1919, când Vasile Pârvan își asumase dificila și obositoare sarcină de a contribui de bunul declic al universității românești din inima Ardealului⁵¹. Iar pentru o atare audiență am menționat deja prelegerile lui Titu Maiorescu și Nae Ionescu, la care s-ar mai putea adăuga cele ale lui Gr.G. Tocilescu, C. Dimitrescu-Iași, P.P. Negulescu, Ion Petrovici, Nicolae Iorga ș.a.

Revenind, de pildă, la Titu Maiorescu, o descriere suficient de elaborată a manierei în care se desfășura prestația sa la curs (cel de istoria filosofiei moderne⁵²) – ce sugerează evident un soi de scenografie deloc întâmplătoare – ne-a oferit Eugeniu Speranția, pentru anii 1906-1907. Lecția se ținea mereu în sala cea mai mare a universității (sala IV, de la primul etaj al corpului principal), care era deschisă cu o oră înaintea prelegerii, tocmai pentru a se putea instala publicul. Cu toată mărimea spațiului, acesta se umplea până la refuz. Întotdeauna cursul începea cu punctualitate, mai întâi venind soția lui Maiorescu – cu câteva minute în avans, însoțită de intendentul universității („Moș Marin”) –, care avea destinat un scaun special, pe culuarul dintre catedră și bănci. „Deși era atunci de aproape șaptezeci de ani – ne descrie memorialistul –, obrazul îi era neted, trandafiriu. Fruntea-i era lată, părul alb, pieptănat cu multă grijă; mustața și barbișonul la fel de albe (...). Ținându-se perfect drept, el urca la catedră, scotea din buzunarul de la piept o batistă albă, imaculată, ușoară ca un abur, o desfăcea și o plasa la dreapta, pe marginea de sus a pupitrului. Privea drept înainte, o clipă, apoi enunța răspicat prima frază cu o voce moderată, destul de sonoră⁵³. Iar pentru aceeași perioadă, Onisifor Ghibu adaugă: „T. Maiorescu era, de la catedră, tot ce poate fi mai desăvârșit: apariție monumentală, plină de armonie, voce modelată artistic, de o fermecătoare claritate și dulceață, gesturi bine stăpânite și discrete, expunere caldă, gradată, o logică impecabilă, fond interesant, fără o prea

⁵⁰ *G.T. Kirileanu. Corespondență*, ed. Mircea Handoca, București, Edit. Minerva, 1977, p.408.

⁵¹ Vezi „Patria”, Cluj, I, 1919, nr.206 din 3 noiembrie, p.4; II, 1920, nr.4 din 5 ianuarie, p.3.

⁵² Pentru că Maiorescu mai preda și Logica, o materie mai aridă și care nu aduna un public extrauniversitar prea numeros.

⁵³ Eugeniu Speranția, *Amintiri din lumea literară*, București, Editura pentru Literatură, 1967, p.42-52 (citatul la p.44).

mare profunzime, concluzii care, la prima întâlnire cu ele, lăsau impresia unor adevăruri definitive⁵⁴.

În schimb – deși mulți au sesizat în perioada lui ieșeană tendința de a-l imita pe Maiorescu –, P.P. Negulescu a adoptat ulterior o altă conduită la catedră, după ce l-a succedat pe ilustrul său profesor și protector la universitatea din capitală: „În primul rând, pe când Maiorescu vorbea liber, stând întotdeauna în picioare, Petru Negulescu venea cu prelegerea scrisă și o citea, așezat la catedră”, toate cursurile sale fiind „în prealabil îngrijit redactate”. „Profesorul citea rar, răspicat, fără prea notabile jocuri ale intonației. Se vedea însă, atât în pronunțare, cât și în cuprinsul și în structura frazei, o stăruitoare grijă de claritate și exactitate. Dar se simțea parcă și o scadare în emisiunea cuvântului, cum de altfel se putea observa o oarecare rigiditate în expresia feței”⁵⁵.

Aceste aspecte, ce țin și ele de puterea intelectuală exercitată de un universitar, trebuie însă neapărat întărite de cunoașterea impactului direct avut asupra publicului studentesc, deși de multe ori descrierile ascund un soi de subiectivism, în funcție de afinitățile dintre magistru și discipol, gradul de interes pe care îl prezintă o materie sau alta (obligativitatea de a urma un curs neînsemnând neapărat și atracție față de subiect sau de cel ce preda), conduita și relația stabilită între studenți și profesor, dar chiar și înfățișarea fizică putea constitui un stimul. Dimitrie Onciul, de pildă, impresiona prin capul lui „leontin, cu pletele date pe spate, cu barbă și mustăți”; „era voinic, gros, cu voce puternică; mergea cu oarecare greutate, din cauza beteșugului de la picior”; din acest motiv, „când urca scara spre sala a patra, se oprea (...) pe podiul median, pentru câteva clipe, și se uita îndărăt, parcă să măsoare distanța parcursă. Își citea cursul, care era întotdeauna documentat și pătruns de patriotism. (...) Cu studenții păstra o atitudine protocolară, cam rigidă – la antipodul lui Murnu⁵⁶, dar era drept. Cereea la examene răspunsuri precise, iar la seminar o documentare serioasă. (...) De aceea, lucrările de seminar la Onciul erau considerate cu toată seriozitatea și inspirau oarecare teamă. În special, fetele aveau

⁵⁴ Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieții. Anii mei de învățătură*, ed. Nadia Nicolescu, Cluj, Edit. Dacia, 1981, p.124-125. Vezi de asemenea și relatările din volumul *Amintiri despre Titu Maiorescu*, ed. Ion Popescu-Sireteanu, Iași, Edit. Junimea, 1973 (îndeosebi ale lui Mircea Djuvara, Ion Foti, P.P. Negulescu).

⁵⁵ Eugeniu Sperantia, *Figuri universitare*, București, Edit. Tineretului, 1967, p.34-35.

⁵⁶ Este vorba de George Murnu, descris mai de toți foștii lui studenți drept un profesor foarte îngăduitor.

aprehensiuni, mai ales de când apostrofase pe una din ele, nepregătită, într-un chip cam aspru, întrebând-o ce caută la facultate”⁵⁷.

Iar observațiile asupra lui Onciul sunt întărite și de alți memorialiști, Andrei Rădulescu descriindu-l, de pildă, ca fiind „un profesor conștiincios și destul de sever la examene. Avea însă un cusur: își citea cursul și se repeta. Generațiile de atunci [1900-1904] nu prețuiau acest procedeu, ci pretindeau ca profesorul să vorbească și – dacă se poate – să încălzească auditoriul”⁵⁸. De altfel, Onciul este unul din aceia de pe urma cărui nici nu ne-au rămas prea multe texte – adică n-a prea avut *operă* –, apărătorii lui (de atunci și de după) invocând scrupulozitatea și excesiva prudență în toate⁵⁹. A compensat însă prin activitatea din cadrul seminarului, pe care îl ținea într-o cameră la „Fundatia Carol I”, reușind astfel să inoculeze multor discipoli metoda științifică în câmpul istoriei, tehnicile de utilizare a izvoarelor documentare, paleografia cirilică etc⁶⁰.

Cu toate că un alt universitar, Demostene Russo, practica aceeași manieră de expunere a materiei în cadrul cursului, ca Onciul, mai mulți elevi de-ai lui, unii viitori profesori la facultate, l-au descris ca fiind „un mare profesor și o personalitate originală și plină de daruri”⁶¹. „Cursul era scris – ne spune C.C. Giurescu; îl citea destul de rar, ca să poată fi prins în întregime de cei care știau să ia note rapid. Perfect documentat, era ținut la curent cu ceea ce apărea nou în fiecare an. La seminarii, citeam și traduceam texte de limbă greacă modernă, uneori și de greacă medievală, bizantină. Russo a fost tipul eruditului; pentru rezolvarea unui detaliu era în stare să investigheze săptămâni și luni de zile”. Totodată, „era un spirit critic, adesea caustic, necruțându-se însă nici pe sine”⁶². Nu întâmplător, cu

⁵⁷ C.C. Giurescu, *Amintiri*, ed. Dinu C. Giurescu, București, Edit. All, 2000, p.102.

⁵⁸ Andrei Rădulescu, *Amintiri*, ed. Irina Rădulescu-Valasoglu, București, Edit. Academiei Române, 1995, p.136.

⁵⁹ Producția lui D. Onciul a fost adunată de Aurelian Sacerdoțeanu în două volume de *Scrieri istorice*, București, Edit. Științifică, 1968.

⁶⁰ Prin 1899-1902, Onciul era descris de un alt student al său ca fiind: „Greoi, autoritar, sever și metodic, dar lipsit de strălucirea spiritului latin, își citea cursurile admirabil documentate, cu o înlanțuire de argumente logice, cernute minuțios prin sита criticii”. În schimb, „la Onciul se învăța carte la seminar, unde ne arăta amănunțit cum se fac cercetările, cum se citește și interpretează izvoarele documentare” (Octavian C. Tăslăuanu, *Spovedanii*, ed. Gelu Voican, București, Edit. Minerva, 1976, p.98). Vezi și C. Burac, *Dimitrie Onciul – profesorul*, în „Revista Arhivelor”, 65, 2003, nr.1-2, p.410-420.

⁶¹ Al. Rosetti, *Călătorii și portrete*, ed. Liviu Călin, București, Edit. Sport-Turism, 1983, p.278.

⁶² C.C. Giurescu, *Amintiri*, p.114-116.

ocazia morții lui D. Russo, Basil Munteanu îi scria lui T.G. Kirileanu din Paris, la 2 noiembrie 1938, că „e poate pierderea cea mai grea ce-am încercat-o de la moartea mamei mele”; „Rareori cineva a pătruns așa de adânc în tainele sufletului și ambiției mele intelectuale”⁶³.

În schimb, Gr.G. Tocilescu își ținea cursurile cu multă „căldură”, având special rezervată pentru el o spațioasă sală de curs de la etajul II al clădirii centrale a Universității, pe la 1900⁶⁴. În plus, organiza excursii de „studii” foarte reușite cu studenții, de la care ni s-au păstrat mai multe relatări⁶⁵, și în cadrul cărora se creau legături ex-catedra ce și-au dovedit trăinicia și eficiența îndeosebi în momentele în care Tocilescu a fost atacat și discreditat de o parte a colegilor de facultate grupați în jurul așa-numitei *triada critică*. De altfel, un discipol al acesteia din urmă, I.M. Marinescu – devenit și el, mai apoi, universitar – relatează despre profesorul său Tocilescu, care deși „își avea celebritatea lui”, cursurile „erau o nădătură după diferite compilații luate de la autori germani”; sau, ca o concluzie, acesta „prea era ghiftuit cu fondurile statului și prea era vorbă-goală «celebrul» Tocilescu!”⁶⁶. Însă pentru cum poate fi influențat cineva în aprecierile sale față de un profesor, cu referință directă tot la Tocilescu, invocăm aici pe Ion Petrovici, tributar într-un fel atașamentului său față de T. Maiorescu și mai ales față de puternicul asalt al „noii școli” contra „bătrânilor” istorici de la cumpăna veacurilor XIX-XX. Devenit student al facultății de litere din București în 1900, inițial I. Petrovici are „o impresie excelentă” în ce-l privește pe Tocilescu, fiind „uluit” de „știința și dibăcia” acestuia; la scurt timp însă – și sub directul și mărturisitul impact al aprecierilor lui N. Iorga și I. Bogdan –, Tocilescu devine caricatural, cu

„glas ascuțit și antipatic”, extrem de îngăduitor cu studenții la examene, „dezinteresat” și „nepăsător” etc⁶⁷.

La Iași, lecțiile lui P. Rășcanu au părut mai tuturor studenților ca fiind „bine făcute”, deși ca om de știință nu a produs nimic, sau aproape nimic⁶⁸. Cu toate acestea, când nu ocupa postul de inspector general pentru învățământul secundar în cadrul Ministerului Instrucțiunii (1895-1904), fiind suplinat de obicei de Teohari Antonescu, Rășcanu a generat amintiri plăcute printre studenți, uneori chiar tandre: „N-am mai întâlnit profesor care să pontifice de pe catedră atât de solemn – rememorează N. Iorga –, dar și de armonios, fața rotundă, cu părul scurt și mustața bătrânească albe [pe la 1890]”⁶⁹. Iar un alt elev al său ne descrie chiar cum decurgea un curs, P. Rășcanu „intrând în sală, mergând la catedră, pe care își așeza foițele de hârtie în mărime de o optime de coală, pe care erau scoase în traducere bucăți din istoricii sau chiar alți scriitori vechi. După ce vorbea asupra subiectului lecțiunii, ne citea aceste extrase (...) referitoare tocmai la subiectul lecțiunii. Citirea acestor citate era o adevărată măiestrie a profesorului P. Rășcanu”⁷⁰. Aceeași „tehnică” a predatului o avea și Ioan Caragiani, care „citea, cu o voce cam răgușită, din niște file puse cu neregulă teanc una peste alta, despre oratoria pe vremea lui Pericle, despre care ținea un curs timp de 3 ani consecutivi, corespunzător cu cele 3 volume de literatură grecească ale lui Croiset, pe care le recomandase”⁷¹.

Pe de altă parte, prin 1900-1902, cursurile lui Pompiliu Eliade „reflectau scriperea și erudiția de la Sorbona”, iar seminarul era un adevărat atelier de lucru, care deși supunea studenții la eforturi intelectuale, rezultatele erau deosebite⁷². Oarecum la fel erau lecțiile lui Sextil Pușcariu, deși acesta nu era un „orator de catedră” pentru că materia în sine nu se

⁶³ G.T. Kirileanu, *Corespondență*, p.568.

⁶⁴ Andrei Rădulescu, *Amintiri*, p.137.

⁶⁵ Vezi bunăoară textul lui M. Dragomirescu, *Excursiunea studenților Facultății de litere*, în „Românul”, XXXV, 1891, 14/26 iulie, p.672, ce relatează despre călătoria în Dobrogea, grupul de studenți fiind alcătuit din 60 băieți și 5 fete, sub conducerea „iubitului nostru profesor Grigore Tocilescu”, ce trebuiau să vadă pe viu ce învățaseră la curs și seminar (cu „eminentul nostru epigrafist” menționat mai sus). Sau călătoria din Grecia (15 august-2 septembrie 1901), care a avut 260 studenți din București și 40 din Moldova (cf. *Excursiunea arheologică în Grecia*, în „Tribuna poporului”, V, 1901, nr.164 din 5/18 septembrie, p.2-3; nr.167 din 11/24 septembrie, p.2-3; nr.170 din 15/28 septembrie, p.4-5). Vezi și Teodor A.C. Aguletti, *Excursiunea din iunie 1893 a studenților universitari sub conducerea d-lui prof. Gr.G. Tocilescu*, București, Tip. Thoma Basilescu, 1894, 27 p.; G. Protopopescu-Argeșiu, *Excursiunea arheologică a studenților universitari din București în 1896*, București, Tip. Gutenberg, 1896, 55 p. ș.a.

⁶⁶ I.M. Marinescu, *O viață supusă destinului*, p.60-61.

⁶⁷ I. Petrovici, *De-a lungul unei vieți*, București, EPL, 1966, p.184-186 (vezi și I. Petrovici, *Amintiri universitare*, București, Alcalay et Co., f.a.).

⁶⁸ Deși nici studiul lui M. Vasilescu, *Primii profesori de istorie antică ai Universității din Iași: Petru Rășcanu și Teohari Antonescu*, în vol. *Universitatea din Iași, 1860-1985. Pagini din istoria învățământului românesc*, Iași, 1987 [supliment AȘUI, ist., t.XXXI, 1896, p.115-132], p.126-132, nu este cu totul convingător.

⁶⁹ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, ed. Valeriu și Sanda Râpeanu, București, Edit. Minerva, 1984, p.101.

⁷⁰ Valeriu Hulubei, *Memoriei lui Petru Rășcanu*, în „Opinia”, Iași, X, 1913, nr.193 din 11 septembrie, p.2.

⁷¹ Eleonora Strătilescu, *Amintiri din Universitatea din Iași (1893-1897)*, în „Uniunea Femeilor Române”, Iași, III, 1911, nr.4, p.318.

⁷² Octavian C. Tăslăuanu, *Spovedanii*, p.99; vezi și I.D. Ștefănescu, *Pompiliu Eliade. Profesorul*, în „Convorbiri literare”, 53, 1921, nr.9, p.644-655.

preta la expuneri atractive. Cursurile lui erau însă frecventate de foarte mulți studenți, atât datorită „prestigiului profesorului, dar și prin expunerea clară, sistematică, precisă, prin documentația serioasă, fără să fie prea încărcată, prin logică și un deosebit simț al nuanțelor”. Deși filologia este o materie extrem de aridă, Pușcariu „avea marele dar de a se face înțeles, de a fi elementar cu începătorii”, exercitând astfel „o influență largă asupra tuturor elevilor săi”⁷³.

Dar pentru a nu ne depărta prea mult de *triada* menționată ceva mai sus, Nicolae Iorga a fost perceput de studenți în cele mai extreme forme, de la adeziunea entuziasmată și necondiționată, până la respingerea agresivă, soldată în cele din urmă chiar cu asasinarea lui de către legionari. Nu mai insistăm acum asupra unui aspect revelator în ceea ce privește forța lui mobilizatoare, de pildă cu ocazia acțiunii din 13 martie 1906, pentru un repertoriu în limba română pe scena Teatrului Național din București, care în urma a două sau trei conferințe la universitate, ce au adunat o masă enormă de auditori, a produs o mișcare violentă, cu confruntări de stradă între polițiști și studenți etc⁷⁴. Însă chiar ca profesor, doar în aria strâmtă a specialității lui, era mai de toți apreciat pentru cursurile sale „strălucite și originale”⁷⁵, pentru „bogăția nemăsurată de cunoștințe expuse într-o formă atrăgătoare ca a nimănui, presărată cu glume, îndrumări nebănuite și largiri ori deschideri de perspective pentru gândire și cercetări. (...) Ne zdrobea cu știința și talentul lui; toată sala era captivată în cel mai adânc sens al cuvântului”⁷⁶. Până și C.C. Giurescu, care avea toate motivele să-i mai reducă din prestigiu⁷⁷, apreciază că prelegerile lui Iorga „erau uneori adevărate focuri de artificii, impresionând prin strălucire și culoare”. Însă evidențiază și un alt aspect asupra căruia mai toți memorialiștii sunt la unison: „La seminarii, în schimb, în loc să vorbim noi, studenții, vorbea tot el, comentând izvoarele de care se folosiseră în prelegerea precedentă, citându-ne pasajii din aceste izvoare și doar arareori adresându-se câte unuia din noi cu vreo întrebare. Așa încât folosul la seminar era minim, nu

⁷³ Radu Brateș, *Oameni din Ardeal*, București, Edit. Minerva, 1973, p.138-139.

⁷⁴ Asupra acestei acțiuni vezi Onisifor Ghibu, *Amintiri despre oameni pe care i-am cunoscut*, ed. Crișan Mircioiu și Șerban Polverejan, Cluj, Edit. Dacia, 1974, p.168-172, alături de memorialist participând un alt viitor universitar, Emil Panaitescu.

⁷⁵ Octavian C. Tăslăuanu, *Spovedanii*, p.98, pentru anii 1899-1902.

⁷⁶ Andrei Rădulescu, *Amintiri*, p.140, pentru anii 1900-1904.

⁷⁷ Datorită faptului că Iorga se opusese ca postului de conferențiar al tatălui lui C.C. Giurescu să fie transformat în catedră, iar mai apoi, în anii '30, se afla în conflict deschis și de notorietate cu fostul lui profesor.

faceam lucrări ca la Onciul, Pârvan și Mehedinți”⁷⁸. De altfel, pentru că la seminarii „nu avea metodă de dascăl”, mulți din studenți nici nu le prea frecventau⁷⁹.

Din această perspectivă, constatările lui Onisifor Ghibu parcă sintetizează trăsăturile lui Iorga, cu motivații nu fără credibilitate: „ca profesor, nu era la aceeași înălțime la care era ca cercetător, ca istoric, ca scriitor. El n-avea răbdarea necesară pentru a-și pregăti lecțiile în mod sistematic. Era convins că, numai bazându-se pe cunoștințele lui extraordinar de vaste, poate răspunde pe loc la orice întrebare și poate să dezvolte orice subiect, fără o pregătire minuțioasă”; „Cursurile erau deci în general improvizate. Ele erau însă pline de idei, de multe ori însă și pline de ciudățenii și de aprecieri subiective foarte îndrăznețe”. Iar la seminarii, studenții lui „nu s-au ales cu o metodă clară de cercetare. Acesta este și motivul pentru care Iorga n-a putut să-și păstreze studenții multă vreme lângă sine; datorită stilului său, era foarte greu să te poți împăca să lucrezi multă vreme cu el”⁸⁰. Treptat, îndeosebi în anii imediat următori primului război mondial, așa cum relatează un memorialist care a audiat doi ani și jumătate cursurile lui Iorga, popularitatea acestuia în rândul studenților a scăzut simțitor, tot mai puțină lume extrauniversitară venind să-i mai asculte cursurile „cu religiozitate”, ca în anii anteriori conflagrației⁸¹.

Pe de altă parte, Iorga era și foarte capricios și susceptibil față de toată lumea, dar și foarte sensibil la felul în care reacționa sala la prelegerile sale. Dacă descoperea printre auditori figuri ce păreau foarte atente și-l aprobau gestic, atunci Iorga se uita mereu la ei de parcă li se adresa. Însă dacă era cineva neatent, vorbea sau se mișca, atunci se enerva și-l apostrofa. Iată cum surprinde însă acest aspect Eugen Lovinescu, care l-a avut ca profesor pe Iorga prin 1900-1901: „Față de masa nesigură a ascultătorilor, apostolul avea însă o atitudine agresivă: nu numai nu ne ademenea pe calea seducției personale sau a unei pomenei universitare, dar dimpotrivă, întrebuița arma ironiei și a invectivei; impresionabil și bănuitor, el împingea nervozitatea până la jicnire. Fără să presimta simpatiile noilor veniți, crezându-se înconjurat numai de ostilitate, cerea o liniște sepulcrală; orice șoaptă i se părea un comentariu, orice foșnet de hârtie îl irita; nimeni nu putea intra mai târziu în sală, iar odată intrat,

⁷⁸ C.C. Giurescu, *Amintiri*, p.112.

⁷⁹ Octavian C. Tăslăuanu, *Spovedanii*, p.98.

⁸⁰ Onisifor Ghibu, *Amintiri despre oameni pe care i-am cunoscut*, p.178-179, 181.

⁸¹ *Destăinuirii: Șerban Cioculescu: „Acesta era Iorga”*, în „Manuscriptum”, V, 1974, nr.2, p.88-90.

nimănui nu-i era îngăduit decât să asculte sau să ia note; față de orice alte preocupări, el avea izbucnirea Nazarineanului față de zarafii din templu”⁸².

Cu alte cuvinte, așa cum îl caracteriza și Șerban Cioculescu, Iorga era „un mare nervos, era un jupuit de viu. Singurul mod de a stăpâni demonul lui, și care era la îndemâna tuturor, era măgulirea. Se lăsa foarte ușor măgulit și ceda – la el orgoliul era puternic căptușit cu vanitatea”⁸³. Se pare că știa ce știa Ch. Drouhet prin 1905, când îi scria cam în felul acesta lui Iorga, felicitându-l de ziua numelui (Sf. Nicolae), asigurându-l de „respectul și admirațiunea generației noi, care s-a format la școala d-voastră, pentru ideile ce le răspândiți și însușirile ce le arătați în lupta împotriva obiceiurilor și credințelor rătăcite ale societății noastre”. Cei tineri au întâlnit totodată la Iorga „onestitate în cercetările științifice, spirit de dreptate și de nepărtinire, dezinteresare și mai ales curajul de a-și spune în chip sincer părerile și nu ocolind adevărul. Fiți sigur că osteneala d-voastră nu e zadarnică și că, în mijlocul unei societăți de ambițioși, de vicleni și de timizi, numărul părtaşilor crezului celui nou sporește din an în an”⁸⁴.

Fără a insista asupra unui aspect evidențiat mai sus, trebuie totuși menționat faptul că unii universitari au dat dovadă și de o anumită doză de agresivitate. O atare atitudine ar putea fi atribuită în principal doar acelor dintre profesori care, deși ocupă o poziție de mentor, fie pregătirea lor lasă de dorit și se văd vulnerabili în fața unui auditor nu întotdeauna dispus să asculte ineptii, fie cursurile lor sunt anoste, dictate, plictisitoare, ceea ce induce un dezinteres al studenților pentru materie și mai ales pentru frecvență⁸⁵. În acest caz, universitarul „orgolios” devine agresiv prin limbajul față de studenți, la examene etc. Sunt așa de regulă acei profesori care cer să li se reproducă cursul, nu încurajează gândirea liberă, îi adoră doar pe cei obedienți, lingușitori. Așa ne apare peste timp, de exemplu, I. Crăciunescu, „tipul expresiv al vremii: profesorul mijlocitor al științei apusene”, care prin 1885-1889 îi ținea la curent pe studenți cu tot ce era nou în Apus, în chestiunile de psihologie, pedagogie și estetică, fiind din

⁸² E. Lovinescu, *Scrieri*, vol. II, *Memorii*, ed. Eugen Simion, București, Edit. Minerva, 1970, p.30.

⁸³ *Destăinuiri: Șerban Cioculescu: „Acesta era Iorga”*, în loc.cit., p.95.

⁸⁴ *Scrisori către N. Iorga*, II, ed. Barbu Theodorescu, București, Edit. Minerva, 1979, p.96.

⁸⁵ Nu întâmplător, în prima fascicolă a *Principiilor de filologie comparativă*, din 1875, ce reprezenta materia lui Hasdeu la Universitate, acesta pleda ca profesorul să-și expună cursul în fața studenților, nu să-l citească.

păcate „lipsit de talent și de originalitate”⁸⁶, și care pentru anii 1900-1904 era prezentat ca un „om învățat, dar fără metodă: cursuri lungi, pline de amănunte și greoaie; ne mai cerea nu știu câte cărți. Era apoi foarte sever la examene, adevărată spaimă”⁸⁷.

Fiind însă un teren sensibil la nuanțe, ne oprim doar la aceste observații, deși psihologia și psihanaliza confirmă de fapt originea biologică a agresivității, ca instinct natural, sub forma comportamentelor, tendințelor de dominare, de supunere, competiție, chiar violență. Bunăoară, oricât de frumoase amintiri îmi sunt relatate de cei ce l-au cunoscut pe Constantin Daicoviciu îndeosebi după 1960, se pare însă că profesorul avea uneori ieșiri de o agresivitate inimaginabilă, care au declanșat nu doar anchete din partea universității, ci și a parchetului⁸⁸. Datorită unor deficiențe fizice, ce-l transformaseră într-un misogin, este explicabilă astfel atitudinea lui Onciul față de studentele sale. La fel poate și în cazul lui G. Bogdan-Duică, marcat în plan sufletesc de faptul că avea strabism, afecțiune ce-l pune repede în „conflict” cu acei naivi care nu știau „să-i citească” privirea. De miopie malignă (d=13 diopt.; s=3 diopt.) și astigmatism suferea Em. Petrovici, în vreme ce Dumitru Macrea fusese lovit cu un cuțit în ochiul drept pe când avea doi ani, de un prieten de joacă, ochi cu care n-a mai văzut niciodată, iar de pe la 30 ani vedea tot mai puțin și cu celălalt, astfel încât prin 1947 era deja diagnosticat cu „Eucom aderent cu cataractă traumatică”. Ioan Bianu era surd, ceea ce-i crea probleme mai ales în anii interbelici, ca să nu ne mai gândim la studenți, care trebuiau să vorbească tare la examene. Pe de altă parte, la fel de înțeles devin reacțiile lui Iorga, la care agresivitatea era o formă de conservare de sine, dar și de a crea un supra Eu. Astfel, agresivi sunt de regulă oamenii complexați, pentru că doar prin manifestări violente exterioare cred că se pot impune celorlalți. Iar „printre cusururile lui Nicolae Iorga – ne spune tot Șerban Cioculescu –, cel mai grav era acela că păstra resentimentul foarte tenace”⁸⁹. Odată intrat în conflict cu el și aflat pe o treaptă social-profesional ierarhică inferioară, practic nu mai aveai nici o șansă să fie imparțial și să nu te urmărească cu răzbunarea în orice condiții.

Așadar, există o mare varietate de manifestări ale profesorului la catedră, fiecăruia fiindu-i caracteristice trăsături distincte, în fond

⁸⁶ C. Rădulescu-Motru, *Mărturisiri*, ed. Valeriu și Sanda Râpeanu, București, Edit. Minerva, 1990, p.36-37.

⁸⁷ Andrei Rădulescu, *Amintiri*, p.139.

⁸⁸ Vezi, de pildă, *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.153/1943.

⁸⁹ *Destăinuiri: Șerban Cioculescu: „Acesta era Iorga”*, în loc.cit., p.90.

individuale, deși impunerea unei tipologii și tehnica „imitației” s-a mai perpetuat de la o generație la alta, de la magistru la discipol. Sub acest ultim aspect, devine amuzantă relatarea lui O.C. Tăslăuanu despre Ion Petrovici, la unul din examenele cu T. Maiorescu. Acesta din urmă avea o manieră originală de a verifica cunoștințele studenților, prin aceea că fiecare era liber să-și aleagă orice subiect dorea din materia anului, să-l pregătească și apoi „să-l rostească de la catedră”, liber, fără însemnări, după care profesorul supunea „conferința” criticii⁹⁰. Unii, precum I. Petrovici, „căutau să imite felul de a expune al lui Maiorescu, maimuțărindu-i și gesturile”. Imitația lui Petrovici a mers chiar mai departe, căzând în ridicol, deoarece deși nu avea barbișon asemenea magistrului, cu toate acestea, în timpul expunerii, imita gestul lui Maiorescu de a-și netezi barba⁹¹. La urma urmei, multe gesturi par scuzabile prin nevoia tinerilor de a avea un model, chiar dacă inițial tehnica „imitației” poate fi neinspirată; finalmente, fiecare s-a deosebit prin ceva de ceilalți dascăli, iar relatările foștilor studenți confirmă din plin acest lucru.

Mihai Ralea era foarte nerăbdător, mereu avea nevoie de mobilitate, iar din acest motiv arareori putea sta locului o oră, pe scaun. Chiar și în cadrul diverselor ședințe, indiferent de importanța acestora și de scurtimea lor, mereu se frământa, se foia la stânga și la dreapta, se uita în plafon, se apleca etc⁹². Îi plăcea însă să fie profesor, să se afle în mijlocul tinerilor, să se facă ascultat. Anunțându-l pe Al. Rosetti că și-a deschis cursurile la facultate, în decembrie 1923, se bucura de faptul că prezența studenților a fost numeroasă, iar în scurt timp a câștigat și oarece renume: „În asistență am 80% fete. Primesc și scrisori de dragoste, acasă, ceea ce în curând o să mă facă complet ridicol”⁹³, pentru că era deja căsătorit. De altfel, Demostene Botez îl prezenta pe Ralea ca fiind „printre puținii gânditori veseli cu sinceritate, total, cu spontaneitatea neîncătușată de nici o

⁹⁰ Acest tip de examen era practicat de Maiorescu pe la cumpăna veacurilor XIX-XX. Ceva mai devreme, prin 1885-1886, același profesor verifica cunoștințele printr-o lucrare scrisă, în fața lui, timp de o oră (cf. C. Rădulescu-Motru, *Mărturisiri*, p.35). Iar pentru anii 1906-7, Eugeniu Sperantia mai adaugă colocviul, manieră de verificare oarecum rapidă, din câteva întrebări și răspunsuri, și metoda referatului, prin încredințarea unei teme ce trebuia dezvoltată în câteva zile, după toate regulile „științifice”: surse, interpretări, note de subsol etc (E. Sperantia, *Amintiri din lumea literară*, București, Editura pentru Literatură, 1967, p.48).

⁹¹ Octavian C. Tăslăuanu, *Spovedanii*, p.100.

⁹² Cf. Demostene Botez, *Memorii*, București, Edit. Minerva, 1970, p.183.

⁹³ *Scrisori către Al. Rosetti (1916-1968)*, ed. Al. Rosetti, București, Edit. Minerva, 1979, p.386.

considerație pesimistă. Aș spune că era printre puținii filosofi care concepea și trăia viața ca un om nealterat de întrebări, ca un om obișnuit, cu naturaleță și degajare cuceritoare și antrenantă⁹⁴. Și continuă memorialistul în altă parte: „Ralea era, integral, un om modern; modern prin gusturi, prin gândire, prin rafinare, prin stil de viață și stil literar, prin degustarea comodităților pe care le oferă viața modernă, civilizația”⁹⁵. În schimb, P.P. Negulescu părea „prea rece în relațiunile lui de început, prea *compassé*, are aparența unui pedant și afectat academician”, după cum îi mărturisea N. Basilescu lui Maiorescu încă din 1893⁹⁶. Iar pentru a nu ne îndepărta de filosofi, Rădulescu-Motru „impresiona prin seriozitatea cursului său, prin concepția sa, care mi se părea justă, a *personalismului energetic*”⁹⁷. „Expunerile sale – completează un alt memorialist – nu se foloseau de o artă retorică de felul celei a lui Titu Maiorescu și nici de o atracție personală ca a lui C. Dimitrescu-Iași, ci desfășurau metodic, uneori destul de arid, un conținut foarte substanțial, în care singura preocupare de «formă» era aceea a clarității. (...) Lecțiile lui aveau, ades, stilul și tonalitatea unor lecții de geometrie”⁹⁸.

Deși avea toate motivele să-l prezinte cât mai agreabil pe Simion Mehedinți, care i-a fost socru, C.C. Giurescu descrie activitatea acestuia la catedra de geografie și antropogeografie întocmai ca mai toți studenții ce i-au audiat cursurile, „cele mai frecventate și ascultate cu interes și plăcere”, deoarece „exprimarea îi era foarte îngrijită, iar fondul bogat, reflectând nu numai lecturi întinse și variate, dar și experiență personală”⁹⁹. De altfel, la seminariile lui se lucra efectiv, studenții realizând monografiile de sate și orașe, geografie economică, cu discuții metodologice, dezbateri de conținut etc, și tot el organiza excursii cu studenții prin țară. Iar talentul său oratoric era real și în orice împrejurare, captivând spiritele, de vreme ce Titu Maiorescu îl aprecia pe Mehedinți în fața lui Iacob Negruzzi, încă din 1902, relatându-i despre un discurs al acestuia: „După impresia mea, cel dintâi între tineri a ieșit S. Mehedinți. Și idee, și simțire (căci nu erau idei abstracte, ci simțiri prinse în idee) și dicțiune bună, și mai presus de toate acel farmec nepriceput al oratorului născut, care după cele dintâi vorbe

⁹⁴ Demostene Botez, *Memorii*, p.187.

⁹⁵ *Ibidem*, p.206. Totodată, lui Ralea îi plăcea foarte mult să călătorească, o bună parte de timp petrecându-o în trenuri, chiar decesul producându-se într-o asemenea împrejurare.

⁹⁶ Titu Maiorescu și prima generație de maioreșceni. *Correspondență*, p.30.

⁹⁷ C.C. Giurescu, *Amintiri*, p.120.

⁹⁸ Eugeniu Sperantia, *Figuri universitare*, p.28.

⁹⁹ C.C. Giurescu, *Amintiri*, p.117-118.

rostite a subjugat auditoriul și-l face să se înalțe și să se coboare, să rădă și să plângă cu el parcă ar fi un singur suflet¹⁰⁰.

La fel, seminarul lui Mihail Dragomirescu, „cu adevărat democratic, era viu, părerile se ciocneau cu putere, sub ochiul îngăduitor al profesorului”¹⁰¹. Mai mult chiar, cu toate că „ora” începea la 17, asistența era numeroasă și adeseori întâlnirea se termina „cu greu și cu dezbateri aprinse, abia la miezul nopții”¹⁰². De altfel, înscrisă la facultatea de litere din București, imediat după război, Ecaterina Săndulescu înregistrează în memoriile ei îndeosebi activitatea de la seminariile Institutului de Literatură al lui Dragomirescu. Mulți din tinerii ce gravitau în jurul acestuia, imediat după război, au ajuns nume de prestigiu ale culturii române, generând un soi de solidaritate, dar mai ales de emulație. Poate nu întâmplător – în paranteză fie spus – nu puțini dintre studenții lui, băieți și fete, au sfârșit chiar să formeze familii: Pompiliu Constantinescu cu Tanța Stătescu; Vladimir Streinu (Nicolae Iordache) cu Elena (Lola) Vasiliu; Șerban Cioculescu cu Marioara Iovițoiu; Al. Graur cu Dodica Ioachimescu; Anton Holban cu Nicoleta Ionescu – pentru a-i aminti doar pe cei mai cunoscuți. Iată însă cum îl prezintă memorialista invocată mai sus pe Mihail Dragomirescu, care avea fața „rubicondă, clipind în dosul ochelarilor legați cu șnur, cu nările vibrante în aduldarea opiniilor vii, scăpărătoare ale unor talentați tineri studenți, cu ciocul tremurând într-un glas, uneori strident, dar satisfăcut în consensul dogmatismului său estetic, cu mâna întinsă larg și generos tuturor intervențiilor ce veneau din sală”. „M. Dragomirescu avea în toată înfățișarea lui aerul bunătății, prietenos și receptiv la zvâcnirile tinerelor talente, care îi frecventau cenaclul din aleea Zoe Băicoianu, nr.17. Intransigent și uneori sarcastic, cu cei care ignorau adevărurile fundamentale ale culturii și esteticii universale, mereu surâzător și concesiv la îndrăznelile și impertinențele ce stăteau bine tineretii cultivate a unora dintre reputații lui studenți”¹⁰³. Oarecum asemănător se petreceau lucrurile și în cazul lui Garabet Ibrăileanu: „Cursurile și seminarele sale erau foarte animate. La curs venea cu note. N-avea talent oratoric. Era mai degrabă un coseur. (...) Oricum, nu se compara ca

¹⁰⁰ I.E. Torouțiu, Gh. Cardaș, *Studii și documente literare*, I, *Junimea*, București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina”, 1931, p.31.

¹⁰¹ C.C. Giurescu, *Amintiri*, p.120.

¹⁰² Hugo Friedman, *Amintiri din viața de student la București (1900-1904)*, în „Revista română de sociologie”, IX, 1999, nr.3-4, p.424.

¹⁰³ Ecaterina Săndulescu, *Din umbra umbrelor*, București, Edit. Albatros, 1981, p.59.

atmosferă cu alte cursuri și seminarii mult mai protocolare în rigoarea lor universitară. Ibrăileanu ne provoca la discuții, la opinii”¹⁰⁴.

În deceniul al treilea al veacului XX, prelegerile lui G.G. Antonescu – profesor de pedagogie – „decurgeau cu fast universitar”. Acesta intra în sala de curs însoțit de asistenții lui, care îl flancau de o parte și de alta a catedrei. Antonescu rămânea în picioare, ținându-și cursul, fără ca în prezentarea acestuia să se ajute de note, însemnări etc, ci prezenta totul liber și foarte organizat¹⁰⁵. Cam tot pe atunci însă, I. Rădulescu-Pogoneanu părea a fi lipsit de „talent ori strălucire de catedră”¹⁰⁶, dar avea „simț pedagogic” și „multă răbdare, neenervându-se când candidații nu răspundeau cum trebuie sau veneau nepregătiți” la examene¹⁰⁷.

În schimb, pe Ovid Densusianu, „când îl vedeai prima dată, aveai o deziluzie: puțin la trup, șchiop, cu o voce subțire, în falset, îți făcea impresie de contrafăcut; după ce-l ascultai, impresia se schimba cu totul; aveai în fața ta un om fin, cu gândire și simțire nuanțată, un om de știință, dublat de un poet”¹⁰⁸. Cu adevărat, „la acest profesor se învăța carte” – notează un alt fost student al său; „prelegerile pe care le ținea erau savante, pline de erudiție și prezentate într-o formă literară”¹⁰⁹. De altfel, un viitor universitar, fost și el elev al lui Densusianu, oferă câteva elemente de comparație între diverșii magiștri nu lipsite de interes în cazul de față. Dacă pe primele locuri îi situează pe Maioreșcu (pentru că era „un minunat vorbitor”), Pompiliu Eliade și Mihail Dragomirescu (care „a avut meritul de a face în seminarul lui un fel de vatră de studii literare”), un rol hotărâtor a avut însă în destinul său și Ov. Densusianu, „marele dascăl al vremii”, care deși „nu avea darul unui Maioreșcu, nu avea nici acea apropiere directă, iubitoare de controverse, pe care o reprezenta Dragomirescu, în

¹⁰⁴ Interviu acordat de Iorgu Iordan lui Dorin Tudoran, în vol. *Nostalgiei intacte*, București, Edit. Eminescu, 1982, p.59. Mai multe detalii despre cum decurgeau cursurile, vezi *Amintiri despre Ibrăileanu*, 2 vol., ed. Ion Popescu-Sireteanu, Iași, Edit. Junimea, 1976 (îndeosebi relatările lui D. Botez, P. Caraman, G. Istrate, G. Ivașcu, I.D. Lăudat, Șt. Bărsănescu).

¹⁰⁵ Ion Zamfirescu, *Oameni pe care i-am cunoscut*, București, Edit. Eminescu, 1989, p.163.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p.203.

¹⁰⁷ C.C. Giurescu, *Amintiri*, p.120.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p.120. În aceleași cadre îl descrie și Virginia-Alice Rădulescu-Popârlan, *Profesorul Densusianu (Amintiri)*, în vol. *Ovid Densusianu. Omul și opera*, Deva, Comitetul de Cultură, 1973, p.70: „om scund, slăbuț, palid, cu ochii mari devorându-i fața, ci infirmitatea picioarelor de la genunchi”.

¹⁰⁹ Octavian C. Tăslăuanu, *Spovedanii*, p.97.

schimb a avut o influență dominantă asupra mea cel puțin, prin faptul că a fost cel dintâi dascăl al facultății de litere din București la care un student putea să ia contact cu mișcarea strict științifică a vremii lui, într-o anumită specialitate¹¹⁰. Iar un alt fost student al lui Densusianu îl descrie ca fiind „modest, fin și erudit în toată puterea cuvântului”; în plus, „la Seminarul lui se învăța mult și «crease» elevi, care mai târziu au strălucit și ei”¹¹¹.

Pentru ce a însemnat Densusianu în viața multor studenți ai lui regăsim și în prefața cărții lui Al. Popescu-Telega – viitor titular al catedrei de hispanică de la București între 1943-1948 –, despre *Cervantes și Italia. Studiu de literatură comparată* (în fapt, disertația lui doctorală), în care scria că „Datorez d-lui Ovid Densusianu dragostea ce a știut să-mi inspire pentru literaturile iberice, iar d-lui Ramiro Ortiz, în afară de inițierea în frumusețile literaturii italiene, însuși subiectul lucrării de față. (...). Fie-mi permis să le aduc aici, împreună cu toate mulțumirile, omagiul meu respectuos”¹¹². De altfel, până și o fostă studentă a lui din Slovacia, Jindra Huškova (1898-1980) – devenită lector de română la Universitatea din Bratislava în anii interbelici –, îi dedică lui Densusianu volumul ei din 1927, despre *Prozatorii români în cadrul dezvoltării diferitelor curente literare*, la fel cum mereu a avut cuvinte de mare apreciere în ce-l privește pe filologul român¹¹³.

Și pentru a nu ne îndepărta de același personaj, îl putem invoca acum ca pildă în ceea ce privește puterea intelectuală a universitarilor dincolo de aria restrânsă a propriilor lor studenți. În iunie 1933, Petru Caraman îi trimite lui Ov. Densusianu un impresionant volum al său în limba polonă, despre *Obiceiul colindului la slavi și la români. Studiu comparativ*, apărut la Cracovia, scriindu-i că acela este „un modest omagiu pe care vi-l datorează un fost elev al dv. Nu însă unul dintre acei elevi oficiali, ale căror nume pot fi aflate la Arhiva Facultății de Litere din București. Nu! Ci un elev ... de contrabandă, asupra căruia ați influențat fără s-o știți, de la distanță, prin lucrările dv. de folcloristică. (...)

¹¹⁰ În „Manuscriptum”, XII, 1981, nr.1, p.86-87.

¹¹¹ I.M. Marinescu, *O viață supusă destinului*, p.62.

¹¹² Al. Popescu-Telega, *Cervantes și Italia. Studiu de literatură comparată*, Craiova, 1931, p.5; vezi de același autor și vol. *Ovid Densusianu*, Craiova, Edit. Ramuri, 1934, 277 p.

¹¹³ Când la întâlnit întâia dată pe Ov. Densusianu, în 1919, Jindra Huškova îl descrie astfel: „un domn elegant, în negru, cu un profil foarte expresiv, semănând parcă cu poetul Alfred de Musset, idealul tuturor studentelor noastre de la franceză” (Jindra Huškova, *Anii mei de ucenicie lângă profesorul Densusianu*, în vol. *Ovid Densusianu. Omul și opera*, Deva, Comitetul de Cultură, 1973, p.34).

Universitatea românească, unde mi-am făcut primii ani de studii, nu-mi dăduse nimic în această direcție. Cele dintâi îndrumări le-am găsit în cărțile și cursurile dv.”¹¹⁴

Impresia și puterea de atracție a universitarilor – cum am sugerat deja – a stat și în maniera în care se prezenta profesorul în fața studenților, nu numai sub aspectul erudiției și al calităților pedagogice, dar și în ce privește aspectul fizic și vestimentar, ca să nu mai vorbim de atitudinea în timpul examenelor. Am surprins deja portretul lui C. Dimitrescu-Iași, care deși nu a lăsat mare lucru în urma sa din punct de vedere editorial (oricum, sub 500 pagini tipărite), se bucura totuși în epocă de un mare prestigiu¹¹⁵. A fost mai mulți ani rector al Universității din București, directorul bibliotecii acesteia și al Seminarului Pedagogic, președinte al Consiliului permanent al Ministerului Instrucțiunii, dar și membru influent al Partidului Liberal, s-a lăsat mereu copleșit de nenumăratele obligații extraintelectuale, spre senectute fiind cu mult depășit de noile curente de gândire filosofică. Venea rar pe la cursuri (de 4-5 ori pe an), dar când o făcea „erau strălucite, fiindcă era înzestrat și cu cunoștințe și avea un dar al expunerii”¹¹⁶. De altfel, Dimitrescu-Iași „era unul din cei mai renumiți profesori de atunci. Îmbrăcat totdeauna foarte elegant, cu barba și mustățile prost cănite, avea un chip grăsuliu și vesel, chipul bătrânului Silen, tovarășul de beție al lui Bachus”¹¹⁷. În rest, când nu era nici la universitate, nici la Partid, nici în vreo comisie, era de găsit prin vreo cârciumă, unde bea „tigană și unde își risipea inteligența pentru cei câțiva tovarăși de chefuri”¹¹⁸. În schimb, la examene era un profesor cum puțini erau pe atunci: „nu învățatură pe dinafară, ci cum gândești, discuții interesante, contrare chiar părerilor lui”¹¹⁹.

Nicolae Petrașcu îl descrie pe Titu Maiorescu în linii aproape fără cusur, inspirând intelectualism, energie și apropiere umană: „trup bine dezvoltat, înalt, cu forme pline; un cap c-o frunte vastă, meditativă, și cu ceva sacerdotal în ea; înfățișare vie, mustați aduse pe buze, ascunzând complet gura sa potrivită; urechea bine plantată, jos; un imperial larg; nasul

¹¹⁴ *Scrisori către Ovid Densusianu*, I, ed. Liviu Onu, Ileana Vârtosu, Maria Rafailă, București, Edit. Minerva, 1979, p.183.

¹¹⁵ Vezi și Cătălin Bordeianu, *C. Dimitrescu-Iași. Studiu monografic: sociologie, filosofie, politică, estetică, pedagogie*, ediția a doua revăzută și adăugită, Chișinău, Centrul Național de Drept & Editura Garuda Art, 2002, 522 p. (prima ediție: 1999).

¹¹⁶ Octavian C. Tăslăuanu, *Spovedanii*, p.101.

¹¹⁷ I.M. Marinescu, *O viață supusă destinului*, p.62-63.

¹¹⁸ Octavian C. Tăslăuanu, *Spovedanii*, p.101.

¹¹⁹ Andrei Rădulescu, *Amintiri*, p.139.

puțin neregulat, amintind pe al lui Flaubert. În expresia fizionomiei, în mișcări, în vorbire, predomină calmul, măsura. Corect în ținută și cu o atitudine de superioritate; o dicțiune fericită, gestul elocvent și glasul armonios”¹²⁰.

Pe la 1890, A.D. Xenopol îi părea lui N. Iorga – care i-a fost student și i-a datorat în mare parte viitorul – ca fiind „omul mărunț și pătrat, cu fața rasă între lungile favorite roșcate, cu ochii sclipitori și șterși, care, tremurând din picioarele bolnave, suia încet dealul [Copou], oprindu-se din când în când la băncuțele din poarta caselor”. La cursuri „vorbea zdrumicat, fără altă elocvență decât a cugetării sale superioare”, iar la examene „era foarte larg cu mediocrii, respingând numai pe aceia care nu puteau răspunde nici asupra lucrurilor celor mai elementare”¹²¹. Puțin diferit îl găsea I. Petrovici pe Xenopol, care atunci când vorbea în cadrul unei conferințe avea „tonul familiar, exprimarea lui nepretențioasă și o simpatică pronunție dialectal-moldovenească”, impresionând totodată prin înfățișarea lui, „clasică figură de savant, fără mustăți, dar cu favorite”¹²². Cam la fel îl prezintă și Iorgu Iordan pe Xenopol, când acesta din urmă avea deja vreo 60 ani: „Era un om foarte blând și de aceea, poate, nu făcea o mare impresie. (...) Era incapabil să jignească pe cineva, oricine ar fi fost. Poziția lui era însă puternic consolidată; chiar noi, cei de vârsta mea, nu puteam uita fie și măcar acea *Istorie a românilor* în 12 volume”¹²³.

¹²⁰ *Amințiri despre Titu Maiorescu*, ed. Ion Popescu-Sireteanu, Iași, Edit. Junimea, 1973, p.173.

¹²¹ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, p.102-103. Numai că există și o excepție în ce privește „toleranța” lui Xenopol la examene. Este vorba tocmai de o colegă a lui Iorga, de care acesta a fost îndrăgostit prin toamna lui 1889 și cu care ar fi dorit să se căsătorească: Ecaterina C. Botez (cf. *Scrisori către N. Iorga*, I, p.101-102, 127-128). Constatăm însă că până în 1892 aceasta își trecuse toate examenele cu excepția celui de istoria românilor la A.D. Xenopol. Cu toate eforturile depuse, nici până în 1897 nu va reuși să obțină notă de trecere la această materie (cf. *Arh.St.Iași, Facultatea de litere-corespondență*, dos.892/1897, f.2; vezi și *Arh.St.Iași, Facultatea de litere. Dosare personale studenți*, dos.219/1888). Motivațiile ar putea fi găsite în evenimentele începutului de an 1890, când se pare că Xenopol a fost mijlocitorul și susținătorul căsătoriei lui Iorga cu Maria Tasu (vezi Lucian Nastasă, *Strategii matrimoniale în mediul universitar românesc la finele sec. XIX. Cazul Nicolae Iorga*, în vol. *Istoria ca lectură a lumii*, ed. L. Boicu, G. Bădărău și L. Nastasă, Iași, Edit. Fundația Academică „A.D. Xenopol”, 1994, p.619-630).

¹²² Ion Petrovici, *Prin meandrele trecutului. Evocări inedite, pagini memorialistice*, cu o prefață de Mihai Gafița, București, Edit. Cartea Românească, 1979, p.86-87.

¹²³ Interviu acordat lui Dorin Tudoran, *Nostalgiei intacte*, București, Edit. Eminescu, 1982, p.62.

Dimitrie Gusti impresiona nu atât prin statură (care era medie), cât mai ales prin eleganța vestimentară: sobră și pe o linie clasică, însă bine lucrată. În plus, utiliza mai multe costume de haină, pentru că niciodată nu folosea aceleași veșminte două zile la rând. Apoi, acestea erau purtate cu naturalețe. Impresiona numărul, calitatea și gustul cu care erau alese cravatele. La toate acestea se adăugau diverse auxiliare „intelectualiste”, precum ochelarii „pince-nez”, iar mai apoi cei cu ramă groasă de bagă, foarte la modă pe atunci; ceasul de mână, un întreg arsenal de stilouri, serviete, carnețele de note în piele, cu margini aurite, cărțile de vizită cu gust lucrate etc. Cu toate acestea, Gusti nu era „ceea ce s-ar putea numi un vorbitor de catedră”. De cele mai multe ori venea la ore cu cursurile redactate în întregime, pe care le citea nu chiar cu monotonie”¹²⁴.

Spre vârsta de 60 ani, C. Rădulescu-Motru avea părul și mustața albe, purta ochelari „pince-nez” cu ramă aurită, de asemenea agreea costumele de culoare închisă, cu „papillon”, cu batista ușor ieșită în afară la buzunarul de sus al sacoului. Nici el nu era un orator, însă avea un ton liniștit, „sfătos”, fiind deosebit de politicoș cu studenții”¹²⁵. Pe la 1906, Pompiliu Eliade este prezentat ca fiind „de statură submijlocie”, dar cu „corpul proporționat și destul de viguros. Figura sa cu trăsături foarte acuzate, încadrată de jur împrejur într-o barbă scurtă, castanie, nu s-ar fi putut spune că era «frumoasă». Avea, poate, și ceva caricatural în ea, sau ceva care se preta ușor la caricatură, dar seninătatea și bunătatea aproape mângâietoare a privirii lui te apropia, după cum agerimea minții sale și firea sa dinamică te cucereau”¹²⁶. În 1920, Ilie Bărbulescu părea „om între două vârste, cu părul și mustățile de un cenușiu închis”; „Deși foarte conștiincios, era un încrezut și un înfumurat. Credea că obiectul lui e cel mai important și despre persoana lui își închipuia că are ceva irezistibil și fascinator față de femei”¹²⁷. Scarlat Lambrino era „înalt, smead, îmbrăcat întotdeauna în negru, purtând ochelari cu ramă de oțel”, având „o seriozitate înăscută”¹²⁸.

Pe la 1900, Dimitrie Evolveanu părea „un om simpatice, mai mult blond-castaniu, cu frumoși ochi albaștri, cu o relativ îngustă frunte dreaptă, cu o carnație albă ușor rozată, cu un mic cioc îngrijit, cu un nas ale cărui nări erau prea strâns lipite”. Însă „din toate mișcărilor lui, din toate

¹²⁴ Ion Zamfirescu, *Oameni pe care i-am cunoscut*, p.8, 11.

¹²⁵ *Ibidem*, p.79-81.

¹²⁶ Eugeniu Speranția, *Figuri universitare*, p.45.

¹²⁷ I.M. Marinescu, *O viață supusă destinului*, p.154.

¹²⁸ C.C. Giurescu, *Amințiri*, p.216.

manifestările intelectuale și mai ales din vorba-i împleticită, deși cu un surâs fin, ușor ironic, reieșea o impresie de nehotărâre, de șovăire și de timiditate ce-i ridica orice posibilitate de expresie; nu putea duce o expresie până la capăt; când o ducea, n-avea autoritatea necesară ca să-i dea greutatea unei convingeri. Ce putea face un om atât de puțin înzestrat pentru a domina o sută, o sută cincizeci de studenți lămuritori?¹²⁹ Pe de altă parte, Octav Botez era „un om scund, cu spatele puțin adus, ca și cum ar fi rămas așa fiindcă a stat o viață de om aplecat pe mesele bibliotecilor, purtând ochelari de miop, al căror echilibru nestabil pe nas îi dăduseră un tic nervos și fulgerător pentru a-i așeza mereu, agitat și mobil, mereu în mișcare, curios peste măsură, nu putea suferi să vadă o carte, oricare ar fi, fie și de algebră, fără să o ia imediat în mână, să o apropie exagerat de ochelari și să o foileteze, rămânând, apoi, izolat, cu ea în mână, ceasuri întregi, ca s-o cerceteze de-aproape”¹³⁰. În schimb, D. Caracostea era „un bărbat de talie mijlocie, puțin obez și smolțit la față, cu o privire nesigură și înlăcrimată, ceva între profesorul de provincie și funcționarul din arhiva prăfuită a vreunui minister”¹³¹.

Este astfel explicabil cum multe din trăsăturile fizice și de caracter ale universitarilor, calitățile lor intelectuale și didactice, viciile și apucături au dat naștere unui veritabil „folclor universitar” ce ar merita în sine cercetat. Ne limităm însă aici doar la un segment al acestuia, nu lipsit de semnificație, și anume cel al *poreclelor*, care de cele mai multe ori vorbesc de la sine: în ultimele două decenii ale veacului XIX, B.P. Hasdeu era „Veteranul” pentru mulți din cei ce aveau legături cu el (precum I. Bogdan, I. Bianu ș.a.); lui Gr.G. Tocilescu i se zicea „rinocerul”; Mihai Dragomirescu era „Dandanache Blagomirescu”; pe la 1908, O. Ghibu folosea pentru Ilie Bărbulescu porecla „Ion Barboulescu”, utilizată însă și de alții, mai apoi; Demostene Russo era în 1915 „fiul Fanarului”, aluzie la originea lui grecească; Marin Ștefănescu avea porecla de „Minarescu”; Th. Capidan era „Pacidan” (anagramă); lui George Oprescu i se mai spunea „Curcanul”, „Curcănel”; Petre Grimm era „Sugar” sau „Bardul sugar” (datorită plăcerii de a sta pe la vreo bodegă), iar uneori „Mmirg” (anagramă); lui Em. Panaitescu i se zicea „Țiganul”; Sever Pop era „Țărcovnicul Mânz”; N. Drăganu – „Mocanu”; I. Paul – „Goliat”; Al.

¹²⁹ E. Lovinescu, *Scrieri*, III, *Aquaforte, Anexă*, ed. Eugen Simion, București, Edit. Minerva, 1970, p.394-395.

¹³⁰ Demostene Botez, *Memorii*, p.311.

¹³¹ Al. Rosetti, *Călătorii și portrete*, ed. Liviu Călin, București, Edit. Sport-Turism, 1983, p.257-258.

Lapedatu – „Șobolanul” (de la numele dat cândva liberalilor); Cezar Papacostea – „Mascarostea” ș.a.m.d.

Un alt aspect ce se cuvine evidențiat aici este faptul că unii profesori au reușit să-și extindă influența și prestigiul și asupra publicului altor universități, ca și în afara acestora, sub forma unor conferințe publice, prin mai toate colțurile țării, acest ultim aspect fiind o practică destul de răspândită pentru intervalul de timp avut aici în vedere. Evident, fiind un subiect vast, vom face doar câteva referiri, în primul rând pentru ceea ce se leagă de câmpul universitar și de ideea de *universitate*. Din numeroșii profesori ce au ținut prelegeri sau cursuri pe la alte facultăți din țară, Nicolae Iorga probabil ar trebui să ocupe primul loc. Reținem în cazul lui însă, pentru exemplificare, doar faptul că în toamna lui 1908 începe la Iași un curs liber, tot la două duminici, despre Istoria literaturii românești de la 1866 înainte, practică repetată și în 1909. Apoi, în 1910, tot aici, a ținut prelegeri despre Elementele culturii populare românești, natura și originea lor, în 1912 a vorbit în același sistem despre Valoarea tradiției în viața națiunilor, iar în 1915, când îl suplinea pe Xenopol, a ținut două cicluri de prelegeri despre *Relațiile României cu Franța și Oameni reprezentativi în trecutul nostru*. În 1919, după fondarea Universității românești la Cluj, a ținut și aici un curs și mai multe conferințe. La toate acestea nu mai insistăm asupra „cursurilor de vară” organizate de Iorga la Vălenii de Munte și care s-au bucurat de un oarecare renume în epocă.

Dintre cei ce se cuvin a mai fi adăugați aici, reținem activitatea lui Neculai Șerban, care a organizat o suită de cursuri de vară la Piatra Neamț și Brașov – cu o prezență studentească din toate centrele universitare, și nu numai –, menite a cultiva limba și literatura franceză¹³², fondând totodată cercul de studii franco-române „Lutetia”, iar apoi cercul „Jules Michelet” și revista de studii franceze „Gallia”.

Deși de împrumut, se cuvine evidențiată pentru perioada interbelică proiecția socială a universității, prin inițiativa creării „Extensiei Universitare” în 1924. Urmând exemplul câtorva țări europene – dar mai ales a modelului englez de *University Extension* –, prin care se căuta difuzarea culturii superioare în rândul maselor și stabilirea unei relații durabile între democrație și cultură, s-a creat și în România pe lângă universitate un învățământ specific adaptat marelui public, prin intermediul

¹³² Din numeroasele referințe din epocă, vezi, pentru atmosferă: A.G. Stino, *Cursurile de vară de la Brașov*, în „Patria”, Cluj, XVI, 1934, nr.163 (10 iulie), p.1-2; Ilie Dăianu, *Universitatea latină din Brașov*, în „Națiunea română”, X, 1936, nr.193 (30 aug.), p.2 ș.a.

unor cursuri, conferințe, concerte, excursii etc. Inițiatorii au văzut în acest lucru împlinirea unei misiuni sociale, reformiste a universității, de apropiere a acesteia „de sufletul, aspirațiile și nevoile poporului, printr-un contact viu și neîntrerupt cu realitățile și actualitățile vieții naționale și punerea ei în serviciul răspândirii și întăririi culturii în masele populare”¹³³. Nu întâmplător această formă s-a dezvoltat la Cluj, la inițiativa sociologului Virgil I. Bărbat¹³⁴ și cu sprijinul material al ministrului Culturii și Artelor de atunci, Al. Lapedatu, și el profesor la facultatea de filosofie și litere din localitate, aici educația extra-universitară căpătând și un accentuat rol național¹³⁵. Începându-și activitatea la 28 octombrie 1924, de-a lungul a 16 ani de activitate au fost organizate constant cicluri de conferințe publice în diverse orașe din Transilvania și Banat, cursuri populare și de vară, editându-se totodată mai multe lucrări de popularizare a științei, încercându-se astfel o „expropriere a culturii”¹³⁶, dar mai ales punând profesorul universitar în contact cu un public cât mai vast și oarecum eterogen, ce putea fi influențat prin puterea de persuasiune a conferențiarilor, cum s-a și întâmplat, îndeosebi în direcția dezvoltării sentimentelor naționaliste.

Nu am putea avea însă o imagine cât de cât coerentă asupra exercitării puterii intelectuale a universitarilor dacă nu am privi și mai mult în afara câmpului lor specific, suficient de complex și el, dar indisolubil legat de subiectul nostru. Fără a aborda întreaga gamă de aspecte, referințele la câteva direcții cât de cât semnificative se impun fără îndoială.

b) Universitarii și Academia Română

În mod evident, relația dintre universitarii „literari” și Academia Română a însemnat mult mai mult decât lasă să se înțeleagă abordările de

¹³³ *Buletinul „Extensiunii Universitare” din Cluj*, III, 1926-1927, p.221 (raportul de activitate prezentat de Fl. Ștefănescu-Goangă). Mai multe vezi în Fl. Ștefănescu-Goangă, *Cetatea universitară. Texte și evocări*, ed. Mircea Popa și Viorica Sâncrăian, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 2001, p.62-84.

¹³⁴ D. Dungaciu, „Mesianismul pozitiv” al sociologiei românești. *Virgil Bărbat și „Extensiunea Universitară”*, în „Revista Română de Sociologie”, serie nouă, VII, 1996, nr.3-4, p.280.

¹³⁵ Virgil I. Bărbat, *Extensiunea Universitară*, Cluj, Tiparul tipografiei „Înfrățirea”, 1926.

¹³⁶ Vezi în acest sens Virgil Bărbat, *Exproprierea culturii*, Cluj, Edit. Librăriei Lepage, 1928.

până acum, categoriile invocate fiind cel mai adesea analizate distinct, fie din perspectiva activității de la catedră, fie la Academie. Cum de la sine se înțelege, nu vom putea surprinde aici întreaga complexitate a tematicii anunțate, deși o lucrare mai cuprinzătoare ar fi de imaginat¹³⁷. De aceea, demersul de acum va constitui mai degrabă o privire în principal cu efect de sugestie, o asemenea abordare fiind nu doar polivalentă și plină de semnificații, dar și dificil de circumscris într-un spațiu limitat, ca acesta. Însă dintr-o atare perspectivă, vor putea fi înțelese mai bine structurile de funcționare nu doar ale instituțiilor pe care le reprezintă universitarii-academicieni, ci și părțile esențiale ale întregului angrenaj cultural național, cu fizionomia mai bine conturată a unei anume fracțiuni a elitelor intelectuale românești.

Deși mediul universitar nu poate fi disociat de ceea ce a însemnat Academia Română – de altfel aceasta din urmă fiind fondată la doar trei ani după înființarea celor două instituții de învățământ superior de la Iași și București, dintre ai căror profesori au fost și inițiatorii înaltului for –, nu vom relua aici aspectele legate de evoluția acestui stabiliment. Se cuvine însă a reține faptul că încă de la început (din 1867) au fost fixate două direcții principale în ceea ce privește menirea Academiei: cultivarea limbii române și a istoriei naționale¹³⁸. Deși avea în programul ei și o formă de încurajare a muncii propriu-zis de cercetare, Academia a fost în primul rând o instituție de reprezentare și validare a ceea ce se considera mai de preț la un moment dat în cultura română. De aceea, dubla calitate de profesor universitar și de membru al Academiei Române reprezenta practic apogeul recunoașterii intelectuale, validarea indiscutabilă a prestigiului, oferind totodată pârgurile fundamentale ale puterii cuiva în câmpul culturii. Iată de ce, mai toți universitarii literari, cu realizări intelectuale cât de cât apreciate și o activitate publică oarecum notabilă, dar mai ales cu ambiții, au aspirat la calitatea de membru al acestui înalt for.

În mod evident, de-a lungul vremii, Academia Română și-a pus în lucru insuficient rațiunile ei profunde – culturale, sociale și umane – pentru care fusese înființată. A trecut mereu prin crize structurale, dovedind uneori

¹³⁷ Vezi și Lucian Nastasă, *Academia Română și universitarii „literari” (din perspectiva unui „libido dominandi”)*, în vol. *Biserică, societate, identitate. În Onorem Nicolae Boșan*, coord. Ion Cârja, Rudolf Gräf, Sorin Mitu și Ana Victoria Sima, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 2007, p.579-594.

¹³⁸ Vezi, în sinteză, Șt. Pascu, *Istoricul Academiei Române. 125 de ani de la înființare*, București, Edit. Academiei Române, 1991; Dorina N. Rusu, *Istoria Academiei Române. Repere cronologice*, București, Edit. Academiei Române, 1992.

incapacitatea de a se pune în acord cu mutațiile intelectuale apărute de-a lungul timpului. Nu întâmplător îi scria Ludovic Mrazec lui Ioan Bianu câteva cuvinte de apreciere, în iulie 1933, după ce acesta din urmă fusese secretar general al instituției și apoi președinte, iar acum era vicepreședinte (1932-1935)¹³⁹, laudându-l tocmai pentru capacitatea de a se opune înnoirilor, sau cel puțin – dacă a mai schimbat ceva în sensul progresului – acestea să nu fie șocante: „Tu întrupezi tradiția Academiei și tu mai bine decât orișicine dintre noi știi ce și cum trebuie să se adapteze funcțiunea ei la condițiile așa de grele de astăzi”; „Ți-am înțeles grija de a o pune la adăpost de orice fantezie, de a o sustrage acelor influențe ce constă s-o îndepărteze din drumul tras de oameni cuminiți și patrioți sinceri, a căror activitate nu se apreciază suficient astăzi”; „Tu trebuie să stai la locul de veghe, cu autoritatea și experiența ta, tu trebuie să prezidezi de fapt acele măsuri ce trebuie luate pentru a feri Academia de ce-ți era frică: mai toți suntem cu tine și ascultăm sfatul tău”¹⁴⁰.

Toate aceste momente de criză, de tensiune, au fost de fiecare dată și procese dureroase, cu lovituri de forță – uneori traumatizante –, ce i-au mai modificat din fizionomie. S-a dorit din când în când adaptarea Academiei la diversele imperative de moment, dar sistemul nu și-a pierdut nicicând în totalitate reperele anterioare. Aceste reorganizări au lăsat să coexiste mereu fragmentele vechiului în structurile noi, ceea ce a multiplicat conflictele interne și a făcut din ea o instituție „imposibilă”, adeseori incriminată pentru eterogenitatea ei sporită, pentru validări ce-au avut prea puțină legătură cu proiecția ei inițială, creativ-științifică. De altfel, nu fără motive, într-o epistolă adresată de Titu Maiorescu lui Al. Philippide la 3/15 aprilie 1897, cel dintâi îl avertiza pe filologul ieșean că „adunătura aceea de mediocrități pretențioase” „se numește Academia Română”¹⁴¹.

Așadar, cel mai adesea, mărul discordiei l-au constituit oamenii ce alcătuiau înaltul for, inapetențele dintre ei, și mai puțin principiile sau chestiunile de natură științifică. Demisia lui I. Heliade Rădulescu, de pildă, în 1869, a fost prezentată multă vreme ca un gest datorat divergențelor de ordin lingvistic, însă cauza a fost alegerea lui Mihail Kogălniceanu ca

¹³⁹ Ioan Bianu fusese cooptat ca membru corespondent al Academiei încă din 1887, iar ca titular din 1902. În plus, în 1884 a devenit și director al bibliotecii acestei instituții, funcție deținută până la sfârșitul vieții, fiind totodată principalul promotor al reformei ortografice din 1904.

¹⁴⁰ *Scrisori către Ioan Bianu*, I, ed. Marieta și Petru Croicu, București, Edit. Minerva, 1974, p.445.

¹⁴¹ *Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii*, II, ed. I. Oprișan, București, Edit. Minerva, 1987, p.70.

membru activ¹⁴², după ce anterior mai fuseseră cooptați George Sion și Al. Papiu-Ilarian, personaje apreciate ca neavând merite științifice care să justifice o atare promovare. Iar prin scrisoarea adresată Academiei la 14 decembrie 1869, Heliade Rădulescu nu-și disimulează adevărata cauză: „Această instituțiune, concepută mai dinainte în sânuri călduroase și adevărat române și prin minți organizatoare, avu disgrăția de a intra pe mâini neîncercate și de a se executa prin direcția unor capete slabe în niște zile fatale de agitațiune”¹⁴³. În fapt, gestul său nu era decât proiecția unui personaj de o suspiciune maladivă, chiar grotescă uneori, care se credea merit să joace un rol de seamă în cultura țării, dar care era în mod real depășit de vreme și nu-i mai înțelegea prea bine mersul. Însă cu totul sugestivă ne apare însemnarea lui Titu Maiorescu în *Jurnalul* său, la 30 martie/12 aprilie 1903: „Ieri dim. 9 1/2-12 1/2 la Academie a trecut cu 2/3 la primul scrutin I. Bogdan (17 voturi, contra 9 – aceștia Tocilescu, Ștefănescu, Quintescu, N. Ionescu, Hepites sigur, probab[il] Babeș, Istrati etc) (...). Impotenta ură arătată prin tertipuri anti-regulamentare (...) de Tocilescu, Quintescu, Ștefănescu contra lui Bogdan”¹⁴⁴.

Și nu fără legătură cu exemplul de mai sus, din toate aceste crize invocate, poate cea mai evidentă și zgomotoasă a fost la cumpăna secolelor XIX și XX, fiind declanșată de istoricul Nicolae Iorga, nu demult ajuns profesor la Universitatea din București, dar care acum își dorea și un loc la Academie. Iată de ce apariția celebrelor sale cărți, *Opinions sincères. La vie intellectuelle des Roumains en 1899* și *Opinions pernicièuses d'un mauvais patriote*, ce reuneau articolele lui din „L'Indépendance Roumaine”¹⁴⁵, trebuie apreciată nu doar ca un moment deosebit de semnificativ în afirmarea conștiinței colective și publice a unei noi generații de intelectuali, dar și de cât erau dispuși unii dintre aceștia să investească în dobândirea unor puteri simbolice, atât în câmpul universitar, cât și în cel al Academiei¹⁴⁶. Iar o pildă de „putere” – de altfel

¹⁴² P. Popescu-Gogan, *Heliade Rădulescu: Dosar academic*, în „Manuscriptum”, III, 1972, nr.2, p.79-85; vezi și Mircea Angheliescu, *Ion Heliade Rădulescu. O biografie a omului și a operei*, București, Edit. Minerva, 1986, p.357-363.

¹⁴³ P. Popescu-Gogan, *Heliade Rădulescu: Dosar academic*, p.83.

¹⁴⁴ *Manuscriptum*, III, 1972, nr.2, p.125.

¹⁴⁵ N. Iorga, *Opinions sincères. La vie intellectuelle des roumains en 1899*, Bucarest, Imprimerie de „L'Indépendance roumaine”, 1899; idem, *Opinions pernicièuses d'un mauvais patriote*, București, Imprimerie de „L'Indépendance Roumaine”, 1900.

¹⁴⁶ Vezi Lucian Nastașă, *Generație și schimbare în istoriografia română (sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX)*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 1999.

și unul din motivele pentru care Iorga a adoptat această strategie a descalificării puterilor deja recunoscute – era tocmai încercarea de respingere a lucrării sale *Chilia și Cetatea Albă* de la premiul Academiei prin voturile negative ale lui Hasdeu și Tocilescu (1899). Așadar, dincolo de dorința renovării instituției (în fapt a unora din membrii care o reprezentau) și a câmpului intelectual, se întrevede sentimentul frustrărilor și insatisfacțiilor, al insecurității chiar, în fața unei gerontocrații care preluase pârghiile de putere în Academie și din cauza căreia greu pătrundeau cei din afara cercului acesteia.

Pentru a ne transpune în epocă, vom apela chiar la analiza lui N. Iorga, care dovedește și o anume abilitate în sistematizarea materiei și în implicarea personajelor atât „academice”, cât și universitare. Atunci când ia în discuție Academia Română, Iorga pune în scenă personalitatea secretarului general, D.A. Sturdza, pe care o parte a presei îl acuza că transformase instituția într-o sucursală a Partidului Liberal, fără realizări culturale semnificative. Că în spatele defăimărilor lui Sturdza se aflau membri ai înaltului for, că lupta din câmpul politic se purta cu aceeași intensitate și în sfera instituțiilor culturale, sunt fapte fără tăgadă, rezultate din centralismul politic ce caracteriza societatea românească, din jocurile de culise supuse intereselor de grup și schimbărilor guvernamentale, care reproduceau în mic tot ceea ce se petrecea la scară macrosocială. Așa se explică, printre altele, cum au ajuns academicienii Nicolae Ionescu sau N. Quintescu, fără realizări cărturărești propriu-zise, iar unii chiar fără operă, în vreme ce veritabile „spirite ale națiunii” nu erau primite nici în antecameră.

Nu întâmplător, în 1904, adresându-se lui Ioan Kalinderu – pe atunci președinte al Academiei –, Duiliu Zamfirescu nu s-a putut abține să nu facă un aspru rechizitoriu la adresa înaltului for, spunând cam aceleași lucruri pe care mai toată lumea le gândea, evident, nemulțumit fiind de propriile eșecuri și de perspectiva raporturilor cu instituția: „Chestiunea Academiei față de literatura românească modernă e foarte importantă și foarte umiltoare, și ar putea forma obiectul unui studiu care s-ar chema *scandalul timpului*. Când te gândești că cei mai mari scriitori ai neamului nostru, Eminescu, Creangă și Caragiale nu au fost și nu sunt membri în Academie; când mie mi se neagă un premiu; când se face politică de sectari din fiecare numire, din fiecare sprijin; când totul este organizat pentru susținerea și încurajarea mediocrităților – te întrebi dacă n-ar fi drept să se revizuiască întreaga alcătuire a acestei instituții care, desigur, nu mai răspunde astăzi pioaselor gânduri ale donatorilor, aceluia ce și-au lăsat averile pentru crearea unui institut de onoare, de litere și

științe, iar nu pentru crearea unei arhive moarte și a unui azil de invalizi intelectuali”¹⁴⁷.

Divizați, cu modele divergente de comportament și strategii intelectuale opuse, academicienii nu au putut stabili nicicând un front comun corporativ față de interlocutorii externi (puterea politică, economică etc). Iată de ce, împrejurările ofereau lui Iorga încredințarea de a-și apăra protegitorul D.A. Surdza, ce-i „concesionase” printre altele colecția Hurmuzachi, și de a lovi în toți aceia pe care îi considera responsabili de eșecul multor inițiative academice: „Tot ce se poate spune de bine la adresa Academiei Române este un omagiu adus unui mic număr din membrii ei, care pun în serviciul acesteia toată știința lor, întreaga lor activitate, influență politică și socială. Spunând aceasta, mă gândesc în primul rând la dl. Sturdza și la dl. Kalinderu”¹⁴⁸.

La 1899/1900 configurația celor două secțiuni ale Academiei ce rețineau atenția lui Iorga se prezenta astfel: președinte P. Poni, secretar general D.A. Sturdza; I. *Secțiunea literară*: Gr.G. Tocilescu (președinte), Iosif Vulcan (vicepreședinte), N. Quintescu (secretar), I. Caragiani, B.P. Hasdeu, T. Maiorescu, A. Naum, I.C. Negruzzi, C.D. Olănescu, I. Sbiera și două locuri vacante; II. *Secțiunea istorică*: V.A. Urechia (președinte), C. Erbiceanu (vicepreședinte), V. Maniu (secretar), Vicențiu Babeș, N. Ionescu, I. Kalinderu, S.Fl. Marian, At. Marienescu, I. Moldovan, N. Popea, D.A. Sturdza și A.D. Xenopol. Așadar o structură mai mult arbitrară, fără a reflecta și preocupările stricte ale membrilor, unii putând fi lesne considerați deopotrivă istorici și literați, iar alții nici una, nici alta. Prezența și repartiția fusese mai degrabă conjuncturală, prin separarea în ultimul deceniu al veacului XIX a secțiunii istorice de cea literară, pe de o parte după modelul câtorva academii apusene, pe de alta pentru o mai bună definire a câmpurilor profesionale. La vremea respectivă a fost și acesta un mijloc de cooptare a unor noi membri care, așa cum se constată, nu numai că acoperă toate regiunile locuite de români, aflate în afara frontierelor statale – unii aduși de V.A. Urechia, ca președinte al Ligii Culturale –, dar satisfăcea și orgoliile câtorva oameni influenți ai vremii.

Dacă la începuturi Academia se epuizase în „fabricarea” – sub influența latiniștilor ardeleni – a unui *Dicționar* ce impunea limbii române o „puritate primitivă”, fără alte realizări demne de luat în seamă, abia în timpul președinției lui I. Ghica înaltul for „a devenit într-adevăr o vatră de

¹⁴⁷ D. Zamfirescu, *Opere*, VII, Corespondență, ed. Al. Săndulescu, București, Edit. Minerva, 1984, p.165.

¹⁴⁸ N. Iorga, *Opinions sincères*, p.23.

activitate intelectuală”. De altfel, încă din 1883 acesta din urmă îi descria lui Ioan Bianu o realitate greu de escamotat, sugerându-i totodată o direcție strict necesară: „De un secol facem patriotism pe spinarea lui Traian, de un sfert de secol facem armatisme, ar fi timpul să facem și nișel intelectualism. (...) Academicienii de astăzi sunt oamenii epocii de tranziție; au ceva, dar au păstrat și multe din trecut, din școala rapacelui: să apuce și s-ajungă, dar asta o să treacă și ne vor urma oameni cu un capital intelectual mai mare și tot cu atâta zel patriotic”¹⁴⁹. Iar această direcție se afla abia atunci, la 1899, pe un bun și coerent făgaș, datorită inițiativelor lui D.A. Sturdza¹⁵⁰. Împotriva noii direcții imprimată de secretarul general se manifesta însă o opoziție surprinsă astfel de N. Iorga: 1) Cea a *junimiștilor* și *aurelianiștilor*, constructivă, decentă, „singura onorabilă”, alcătuită din „inteligente de prim ordin, caractere de o înaltă corectitudine, a căror imixtiune nu poate fi decât foarte profitabilă”; 2) A celor nemulțumiți de administrarea bugetului Academiei; 3) A „*acaparatorilor* și *vanitoșilor*” (Gr.G. Tocilescu, V.A. Urechia, B.P. Hasdeu, N. Quintescu, N. Ionescu), din care unii intrau și în categoria a doua prin asumarea de angajamente intelectuale pe banii instituției, fără vreo finalitate de-a lungul anilor¹⁵¹.

În centrul atenției se aflau, desigur, aceștia din urmă (*acaparatorii* și *vanitoșii*), care „refuză, calomniază, practică intriga” și consideră Academia ca pe „un bun al lor”. Deși B.P. Hasdeu este „incontestabil una din luminile științei românești”, pare totuși un îndărătnic, deseori fabulist¹⁵². Dacă din punct de vedere intelectual nu se pot face apropieri între el și V.A. Urechia, interesele însă îi solidarizează, respingând împreună orice imixtiune „inoportună” în domeniile ce și le-au arondat. Beneficiind de complicitatea unei influente părți din presa bucureșteană – în schimbul unor servicii reciproce de-a lungul timpului – cei doi, înaintați în vârstă, pretind asupra Academiei un „monopol” îndreptățit printr-o activitate ce se identifica cu însăși existența instituției. V.A. Urechia este mai degrabă „un personaj festiv, decorativ și prezidențial”, decât un savant în adevăratul sens al cuvântului. Întemeiază societăți pentru a le fi președinte, organizează festivități și comemorări, inițiază construcții de monumente și ridicări de statui pentru a-i fi pomenit sau gravat numele etc;

¹⁴⁹ *Scrisori către Ioan Bianu*, I, p.535.

¹⁵⁰ N. Iorga, *Opinions sincères*, p.21.

¹⁵¹ *Ibidem*, p.24-26.

¹⁵² Vezi mai apoi, în 1902, și articolul lui Iorga, *Pentru membrii „de dincolo” ai Academiei Române*, în „Tribuna poporului”, VI, 1902, nr.13 (19 ian./1 febr.), p.1.

cu alte cuvinte, era „un entuziast fără sinceritate și fără urmări, un amator de spectacole, de drapele, de muzică, de baloane venețiene”, un fel de „comis-voiajor al patriotismului”, fecund, dar incomplet în cele mai diverse domenii: istorie, filologie, folclorică, geografie, literatură de toate genurile (versuri, nuvele, romane, drame)¹⁵³.

Alături de V.A. Urechia se afla Gr.G. Tocilescu, „cerber rebarbativ”, președintele secției literare, care se opusese primirii lui Dimitrie Onciul ca membru activ și care ignora activitatea lui I. Bogdan în filologia slavă¹⁵⁴. Tocilescu a fost de altfel personajul cel mai blamat și atacat de „triada” critică și care a încercat prin toate mijloacele să țină piept „tinerilor” universitari. De aceea, calificativele denigratoare la adresa lui au fost mult mai aspre și chiar jignitoare, fiind apreciat și după 1899 drept „un învățat de cea mai ușoară specie și un critic a cărui normă e interesul personal”¹⁵⁵, reprezentantul de căpetenie al neonestității științifice¹⁵⁶, „reprezentantul vechiului curent de exploatare științifică”¹⁵⁷ etc. Toți acești *acaparatori* deveniseră veritabili intelectocrați, formând un mediu închis, alcătuit din indivizi ce ocupau poziții strategice; ei erau agenți de circulație între universitate (unde lucrau), partide politice (unde influențau și prin care, uneori, conduceau), edituri (spre care se orientau cu produsele lor) și mass-media (unde investeau și colaborau, în profitul imaginii lor), reușind astfel să spargă cercul specialiștilor și să opereze joncțiunea cu marele public.

Evident, rechizitoriul lui Iorga s-a îndreptat contra acestora și în ce privește universitatea, în principal facultățile de filosofie și litere. Ca și în cazul Academiei, criteriul valorizator este individul, profesor universitar, factorul cel mai important în modelarea conștiințelor și în suscitarea interesului față de munca științifică. Nu este un portret de grup, ci unul individual, merit a discredita. La Iași: Andrei Vizanti, „un ignorant, așa cum sunt majoritatea ignorantilor de la noi”; Aron Densusianu, lipsit de „pregătire științifică”, „spirit șovin influențat profund de pretinsa școală patriotică”; Nicolae Ionescu, „prea obosit” și fără suprafață științifică; A.D. Xenopol, „ignorant” în ce privește noile

¹⁵³ N. Iorga, *Opinions sincères*, p.15-17.

¹⁵⁴ „În fața lui Bogdan, el [Tocilescu] a stat totdeauna cu cea mai dârză hotărâre de a-l distruge, tăgăduindu-i orice merit, negându-i orice posibilitate de a fi folositor” (N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, ed. Valeriu și Sanda Râpeanu, București, Edit. Minerva, 1984, p.198).

¹⁵⁵ „Sămănătorul”, II, 1903, p.784.

¹⁵⁶ *Ibidem*, p.766.

¹⁵⁷ „Sămănătorul”, III, 1904, p.130.

descoperiri din domeniu etc. La București sunt vizate, în negativ, aceleași personalități „academice”: V.A. Urechia, Gr.G. Tocilescu, B.P. Hasdeu, N. Quintescu. Așadar, o întrebare firească se impunea de la sine: cu un asemenea corp profesional, „ce perspective extraordinare se deschid în fața noastră” la cumpăna dintre veacuri, când se întreprinde „marea operă de reformare științifică”? Nu au lipsit nici aprecierile pozitive, generate mai mult de latura subiectiv-afectivă a criticului: Al. Philippide, „romanist de înaltă valoare”; I. Caragiani, a cărui imagine va fi însă alterată în *Opinions pernicièuses*¹⁵⁸; Șt. Vârgolici, „modelul profesorilor exacti și onești”, deși fără originalitate; I. Găvănescul, ale cărui lecții „erau pline de căldură comunicativă”, singurul care se ocupă „într-o manieră serioasă de studenți” și cu care, mai apoi, N. Iorga va purta o aprigă polemică (devenind – dintr-un „tovarăș de sentimente și idei, un reprezentant al spiritului nou” – o „canalie și laș”¹⁵⁹); P. Rășcanu, Al. Odobescu, T. Maiorescu, G.L. Frollo și Epaminonda Francudi, ultimii doi „foarte serioși și de o conștiință absolută”¹⁶⁰.

Toate aceste enunțuri critice erau doar câteva din racilele celor două instituții, principala cauză fiind „perversitatea” unei anumite părți a corpului academic și universitar, care nu se limitează doar la preocupările strict științifice, ci este în căutare de audiență dincolo de câmpul intelectual, îndeosebi în cel politic, într-un circuit care să-i ofere putere de decizie și beneficii materiale. Din acest motiv, există o permanentă „rivalitate de influență, vechea și surda luptă de dominație, care face noului venit o situație cum nu se poate mai dificilă”¹⁶¹. Totul se întemeiază pe o rețea migălos concepută de-a lungul timpului și care funcționează ireproșabil, conform principiului „servește-mă și te voi servi”.

Am insistat mai mult asupra acestui moment de la cumpăna veacurilor XIX-XX, întrucât denunțând neprofesionalismul și imoralitatea intelectuală a unor universitari, N. Iorga uzurpa în fapt competențele socialmente recunoscute ale unui grup de rivali, deturnând o parte a capitalului simbolic deținut de acesta în profitul satisfacerii intereselor unui

¹⁵⁸ N. Iorga, *Opinions pernicièuses*, p.11-16.

¹⁵⁹ „Sămănătorul”, II, 1903, p.783 și III, 1904, p.203.

¹⁶⁰ Vezi și I. Bogdan, *G.L. Frollo*, în „Convorbiri literare”, XXXIV, 1900, nr.1, p.78-80, care îl caracteriza astfel pe universitarul bucureștean: „A fost unul din acei modești pionieri ai științei, care lucrează în liniște și tăcere, care nu fac zgomot în jurul persoanei lor, care nu caută nici laudele mulțimii, nici onorurile oficiale” (p.78).

¹⁶¹ N. Iorga, *Opinions sincères*, p.42.

grup nou constituit: „triada critică”, „oameni cu totul cinstiți care înțeleg să facă literatură sinceră și știință europeană și urmăresc deci fără cruțare toate asociațiile sau personalitățile cu înalte idealuri”¹⁶². Dacă de regulă polemicile produc oarecare vâlvă și îndoieli, fără însă a curma cariere, acțiunea tinerilor universitari s-a dovedit mult mai eficace și cu impact mult mai mare asupra colectivității instruite. În urma atacurilor lui Iorga, B.P. Hasdeu s-a hotărât să demisioneze de la Universitate, după ce anterior, în 1898, se retrăsese din comisia *Dicționarului Academiei*, iar în 1900 părăsește și direcția Arhivelor Statului în favoarea lui D. Onciul. Totodată, V.A. Urechia a decedat în 1901, în vreme ce Tocilescu va avea tot mai puțină influență, de altfel, după câțiva ani (în 1909) aflându-și și el sfârșitul. În schimb, „tinerii” menționați mai sus vor ajunge la Academie, vor primi indemnizații, vor decide alte promovări în cadrul înaltului corp, „se vor alege” în comisiile de recomandare a cărților pentru premiere de către această instituție, li se vor încredința „misiuni” de cercetare în afara țării, li se vor publica lucrările, li se va încredința realizarea unor proiecte bine remunerate, vor participa la congrese internaționale sau vor fi numiți în delegațiile oficiale din străinătate, vor fi însărcinați să facă rapoarte în diverse chestiuni științifice – evident, toate pe banii Academiei –, vor fi invitați să conferențeze în afara granițelor, unde își vor face alte legături profitabile și prin propunerea unor savanți străini ca membri de onoare ai Academiei Române etc.

De aceea, a fi cooptat în Academie a devenit dorința cea mai aprigă a multor universitari – și nu numai – ambițioși și doritori să-și desăvârșească puterea intelectuală, procesul în sine devenind o veritabilă mașinărie, uneori chiar mult mai complexă decât în cazul promovării la universitate. Iar acest aspect a fost evidențiat și de Al. Rosetti într-un interviu acordat în 1936, an ce acumulasă și el numeroase insatisfacții ale intelectualilor români, în care afirma că „din nefericire, alegerile la Academie, cu rare excepții, sunt opera unor coterii. Cutare mare personaj numește direct la Academie, așa cum pe vremuri Domnii dăruiau o moșie servitorului credincios, care-i aducea servicii personale. Mă surprinde faptul că unele personalități excepționale acceptă să facă act de candidatură, întrucât, în ceea ce mă privește, socotesc că e mai bine să nu faci parte din Academia Română”. Iar în plus, constată că Academia a făcut prea puțin pentru cultura română, față de misiunea pe care o avea. De aceea, „a rămâne în afară de cercul Academiei – spunea el – mi se pare o onoare deosebită pe care scriitorii, învățații și în genere intelectualii noștri ar trebui

¹⁶² „Sămănătorul”, III, 1904, p.14.

să fie mândri de a o împărtăși cu Caragiale, Eminescu, Liviu Rebreanu și Tudor Arghezi¹⁶³.

Și pentru că am menționat anterior despre retragerea însărcinării lui Hasdeu de a mai elabora *Dicționarul*¹⁶⁴, fiindu-i încredințat lui Al. Philippide, nu este lipsit de interes a sublinia câteva din semnificațiile și beneficiile unui atare angajament pentru filologul ieșean. Dincolo de profiturile materiale pentru coordonator¹⁶⁵ – nevoit până atunci să aibă norme didactice suplimentare pe la diverse școli secundare și să scrie manuale pentru a-și spori veniturile –, acest lucru a constituit și principalul atu în propunerea lui Titu Maiorescu de a fi cooptat Philippide ca membru corespondent al Academiei, ceea ce s-a și întâmplat la 31 martie 1898, doi ani mai târziu devenind chiar titular (1 aprilie 1900)¹⁶⁶. În plus, *Dicționarul*

¹⁶³ *Academia Română: o instituție reacționară, învechită și fără autoritate*, interviu cu d. prof. univ. Al. Rosetti, apărut inițial în „Facla” din 30 mai 1936, reprodus în Al. Rosetti, *Călătorii și portrete*, ed. Liviu Călin, București, Edit. Sport-Turism, 1983, p.297-298. Cu toate acestea, Rebreanu a fost ales membru al Academiei în 1939, iar Al. Rosetti abia în 1948.

¹⁶⁴ Este vorba de finanțarea pentru *Magnum Etymologicum*, sistată de la 1 ianuarie 1898.

¹⁶⁵ B.P. Hasdeu primise anual, doar pentru el, câte 6000 lei aur, iar pentru colaboratori câte 4000 lei (pe care – probabil – i-a gestionat tot el); cf. *Analele Academiei Române. Dezbateri*, s.II, t.XX, 1896-1897, p.145. Philippide se pare că primea ceva peste 5000 lei/an – cel puțin așa rezultă pentru anul 1902 (475 lei pe lună), la care, evident, se adăuga leafă de profesor, de 643 lei pe lună; cf. *Scrisori către Ioan Bianu*, III, p.326. Pentru banii aceștia muncea însă în jur de 13 ore pe zi.

¹⁶⁶ Al. Philippide a fost propus ca membru corespondent în ședința Secțiunii literare din 16 martie 1898. Pentru două locuri vacante au fost desemnate candidaturile lui Duiliu Zamfirescu, Virgiliu Onițiu, G. Coșbuc și Al. Philippide (doi regăteni și doi ardeleni). În urma voturilor, au fost desemnați să dobândească această calitate D. Zamfirescu și Philippide (cf. *Analele Academiei Române. Partea Administrativă și Dezbaterile*, s. II, t. XX, 1897-1898, p.154). În plenul Academiei, candidatura lui Philippide a fost susținută de Gr.G. Tocilescu, în ședința din 31 martie 1898, principalul argument fiind acela că se ocupa de realizarea *Dicționarului limbii române*, în plus „are o însemnată poziție științifică: este profesor de filologia română la Universitatea din Iași și lucrările sale au fost apreciate în mod favorabil atât la noi, cât și în străinătate” (*Ibidem*, p.131-132). În urma votului, Philippide a fost ales cu 22 voturi pentru și 3 contra. În 1900, în ședința Secțiunii literare din 25 martie, Philippide este propus să ocupe unul din cele două locuri de membru activ, argumentul forte fiind tot *Dicționarul* (*Analele Academiei Române. Partea Administrativă și Dezbaterile*, s. II, t. XXII, 1899-1900, p.265), fiind ales în ședința plenară din 1 aprilie 1900 cu 19 voturi pentru și 7 contra. Dintre contracandidații propuși tot atunci, dar care nu au întrunit sufragiile: I. Bianu, G.I. Ionescu-Gion și I. Pușcariu.

fiind patronat de rege, savantul a fost prezentat acestuia, iar prin intermediul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice i s-a conferit Ordinul Coroana României în grad de ofițer, cu ocazia zilei de 10 mai (în 1897)¹⁶⁷.

„Beneficii” a adus *Dicționarul* și lui Sextil Pușcariu și echipei lui, travaliu încredințat acestuia din 1906, după ce publicase *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen* la Heidelberg în 1905 (distins de Academia Română cu premiul „I. Heliade Rădulescu”), an ce a marcat și cooptarea lui ca membru corespondent (titular devenind în 1914). Însă coordonarea *Dicționarului* a facilitat crearea la Cluj a unui Muzeu al Limbii Române, unde Pușcariu a avut „mână liberă” să angajeze pe oricine (mulți dintre colaboratorii săi devenind mai apoi universitari), iar cei care i-au fost fideli și au dovedit calități științifice au fost promovați și în Academie. Bunăoară, remarcându-l pe Th. Capidan încă din 1908¹⁶⁸, l-a inclus în echipa *Dicționarului* încă din anul următor¹⁶⁹, pentru ca mai apoi să-l aducă la Universitatea din Cluj (în 1919) ca lector de dialectele române transdanubiene¹⁷⁰. Sextil Pușcariu „s-a luptat” chiar pentru Capidan¹⁷¹, reușind în cele din urmă să-l titularizeze ca profesor la catedra de Lingvistică generală în raport cu limbile balcanice (de la 1 iunie 1924). Mai mult, în mai 1928 Pușcariu propune alegerea lui Capidan ca membru corespondent al Academiei, la Secția literară, în locul vacant rămas din 1927 prin nereușita lui Liviu Rebreanu, propunere validată mai ales cu concursul lui Ioan Bianu, rugat în acest sens de filologul clujean¹⁷². Și tot datorită lui, Capidan va deveni membru titular în 1935, nu fără satisfacția

¹⁶⁷ Cf. *Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii*, II, p.59.

¹⁶⁸ „Mi-a făcut o impresie cât se poate de bună (...); știe de-acasă bulgărește, grecește, albaneză și turcească. Îți atrag de acum atenția asupra lui, căci n-ar trebui pierdut din ochi. Weigand vrea să-l angajeze ca asistent în seminarul lui pentru vreo 2 ani” – îi comunica S. Pușcariu lui I. Bianu în ianuarie 1908 (*Scrisori către I. Bianu*, III, p.471).

¹⁶⁹ Cf. *Arhiva Academiei Române*, dos.P.17/1904-1911, f.270-271.

¹⁷⁰ Cf. Consiliul Dirigent, Resortul Cultelor și Instrucțiunii Publice, nr.12.474 din 4 septembrie 1919; vezi și decizia aceluiași Consiliu, nr.3264 din 17 aprilie 1920.

¹⁷¹ Vezi și scrisoarea lui Pușcariu către I. Bianu (29 martie 1921): „pe la București se fac niște încercări ca să nu-l ducă pe Capidan (...) ca să ajungă altul aici [la Cluj]. Pentru *Dicționarul* nostru ar fi o lovitură strașnică, căci acu el a rămas în spatele lui și a lui Lacea. (...) Te rog foarte mult să pui o vorbă la minister (...) ca să-i dea lui Capidan bună pace și să-l lase aici, unde are un mediu științific potrivit și unde face ispravă bună” (*Scrisori către I. Bianu*, III, p.586).

¹⁷² *Scrisori către I. Bianu*, III, p.633-634.

presei de extremă dreapta naționalistă¹⁷³, fracțiune politică de care s-a apropiat tot mai mult Sextil Pușcariu în anii aceia.

În cazul lui Ion Nistor, alegerea oarecum „prematură” a lui ca membru al Academiei Române a fost stimulată și de alte considerente, să zicem de „strategie națională”, în principal din dorința reprezentanților de frunte ai istoriografiei române de atunci („triada critică”)¹⁷⁴ ca acesta să ocupe catedra de Istorie sud-est europeană cu privire specială la români de la Universitatea din Cernăuți. Or, prin atribuirea lui Nistor a unei asemenea calități, i se netezea calea în fața contracandidatului Ilie Gherghel, ceea ce s-a și întâmplat: după numai câteva zile de la alegerea în înaltul for științific românesc, Nistor și-a susținut la Viena examenele de abilitare ca docent (mai 1911), ocupând apoi catedra menționată de la Cernăuți, iar la 1 iunie 1915 devenind membru activ al Academiei Române¹⁷⁵.

Dar nu numai „strategia națională” a funcționat eficient, ci și alte considerente, mai puțin vizibile și bine ascunse în vâlul așa-zisului „echilibru regional”. Imediat după absolvirea gimnaziului din Blaj (unde director era Timotei Cipariu), Ioan Bianu trece în Vechiul Regat (1876), unde urmează cursurile facultății de litere cu stipendiu de la stat (1876-1880), fiind totodată angajat ca bibliotecar și arhivar la Academia Română, la recomandarea lui G. Sion (care era secretar general). Imediat după licență obține prin concurs și postul de profesor de limba și literatura română la Liceul „Sfântul Sava” din București (în 1881), după care întreprinde câteva călătorii de studii prin străinătate, neconcludente totuși sub aspectul specializării. Declicul său profesional apare însă evident numai după căsătoria sa cu Alexandrina Băicoianu (în iunie 1886), fiica colonelului Băicoianu, acesta din urmă fiind rudă cu Nicolae Xenopol (fratele lui A.D. Xenopol), avocat și publicist, care între 1885-1888 a fost șeful de cabinet al lui I.C. Brătianu și redactor la „Voința națională”, moment din care asupra lui Bianu încep să curgă cele mai diverse și speciale demnități, atât din punct de vedere profesional-științific, cât și

¹⁷³ D.P., *Profesor Th. Capidan*, în „Porunca vremii”, IV, 1935, nr.123 (31 mai), p.2.

¹⁷⁴ Unul din reprezentanții „triadei”, Dimitrie Onciul, avea chiar motive „suplimentare” de a-l susține pe Nistor. Dincolo de solidaritatea regională, trebuie evidențiat și faptul că Ilie Nistor, tatăl istoricului de mai târziu, era un cunoscut al preotului D. Onciul (părintele universitarului bucureștean), care de altfel a și cunoscut pe părinții lui Nistor, la 29 ianuarie 1856 (la vremea aceea, familia Onciul locuia în Vicovu de Sus).

¹⁷⁵ Lucian Nastasă, *Ion Nistor. Debutul la Academia Română*, în vol. *Ion Nistor (1876-962)*, ed. Al. Zub, Iași, Edit. Universității „Al.I. Cuza”, 1993, p.105-110.

politic, printre altele fiind cooptat ca membru corespondent al Academiei în chiar anul următor mariajului.

Așadar, pentru a ajunge la Academie nu erau suficiente atuurile intelectuale, ci și existența unor susținători, care să te propună și să-ți asigure cvorumul necesar. Nu întâmplător nota Liviu Rebreanu în *Jurnalul* său la 26 august 1933: „Alaltăieri Brucăr îmi aduce un mesaj din partea lui Rădulescu-Motru. Acum două luni Motru i-ar fi spus, și chiar l-ar fi însărcinat să-mi comunice și mie, că Philippide de la Iași e bolnav și n-o mai duce mai mult de două-trei luni, iar în locul lui voi fi ales eu membru plin la Academie. Motru ar fi cel ce învârtește la Academie lucrurile acestea”¹⁷⁶. Iar de numele lui Rădulescu-Motru se leagă multe promovări sau eșecuri la Academie, îndeosebi pentru anii '30. De pildă, Nicolae Cartoian devine membru corespondent la 1 iunie 1929, în urma propunerii lui I. Bianu, însă titular va fi ales abia la 26 mai 1941, la propunerea lui C. Rădulescu-Motru și în baza raportului semnat de acesta, alături de Ștefan Ciobanu și M. Sadoveanu¹⁷⁷. În schimb, Ilie Bărbulescu, care era membru corespondent de 28 de ani, este respins ca titular în 1936 datorită intervenției energice a lui C. Rădulescu-Motru, la care s-au mai asociat Mihail Sadoveanu, Al. Brătescu-Voinești, G. Murnu și Sextil Pușcariu, ceea ce-l va face pe slavistul ieșean să atace fățiș Academia, ca instituție infestată de francmasoni¹⁷⁸, în care „coteriile” își urmăresc doar interesele¹⁷⁹.

Iar un exemplu ar fi cel al lui Lucian Blaga, care deși nu reușise încă să ajungă la Universitatea din Cluj, după repetate încercări, va deveni însă membru activ al Academiei. Cu toată opoziția lui N. Iorga, L. Blaga a fost ales la 28 mai 1936, în urma raportului întocmit de S. Pușcariu, dar abia după al treilea tur de scrutin¹⁸⁰. Însă cooptarea lui nu a fost lipsită de

¹⁷⁶ Liviu Rebreanu, *Jurnal*, I, ed. Puia Florica Rebreanu și Niculae Gheran, București, Edit. Minerva, 1984, p.257.

¹⁷⁷ Nu a mai apucat să-și prezinte discursul de recepție datorită împrejurărilor: a trebuit să plece în 1942 la Padova, pentru a primi titlul de *doctor honoris causa*, apoi evenimentele războiului. Și-a scris textul abia la începutul anului 1944, pe care l-a și trimis președintelui Academiei și celui care trebuia să-l onoreze cu un *Răspuns*, Rădulescu-Motru. Astfel, momentul s-a tot amânat, pentru ca N. Cartoian să moară la 20 decembrie 1944, la numai 61 ani. (Textul discursului a fost publicat de Gh. Mihăilă în „Manuscriptum”, V, 1974, nr.2, p.134-145).

¹⁷⁸ Cu referință directă la Sadoveanu, „care se știe că este venerabil frate gradul 33 și șef al Marii Loji Francmasonice Naționale” (cf. Ilie Bărbulescu, *Iarăși despre d. Moses Gaster în știința românească*, în „Arhiva”, XLIV, 1937, nr.1-2, p.87-95).

¹⁷⁹ „Arhiva”, XLIV, 1937, nr.1-2, p.173-174.

¹⁸⁰ *Analele Academiei Române. Dezbateri*, t. LVI, 1937, p.153-154, 167, 188.

incidente, presupunând numeroase negocieri și aranjamente de culise, avându-se de înfruntat mai ales rezistența celui mai sus menționat, a lui Iorga, care – mărturisește Blaga – „de cincisprezece ani se frământă împotriva mea”; „știind de unde s-a pornit ura, îmi dau seama (...) că Nicolae Iorga e numele colectiv al unui considerabil număr de monștri”¹⁸¹. Numai că puterea aproape discreționară a acestuia la Academie, și nu numai, se diminuase considerabil prin pătrunderea în interiorul înaltului for a unei alte generații ce nu mai accepta vechile rânduieli și „crizele” de autoritate ale ilustrului istoric.

De altfel, recepția oficială a lui Blaga, la 5 iunie 1937, avea să marcheze un moment important nu numai în plan biografic pentru acesta, cât mai ales prin recunoașterea de către cea mai elevată instanță a producției lui intelectuale. Beneficiind de un elogios *Răspuns* formulat de I. Petrovici și bucurându-se de prezența lui Carol al II-lea, L. Blaga se putea considera la apogeu. Poate că discursul Regelui a cuprins cel mai sistematic semnificația intrării poetului-filosof la Academie¹⁸². Iar pentru a surprinde atmosfera de culise, *Însemnările zilnice* ale Cornелиei Brediceanu sunt, credem, edificatoare prin sinteza faptelor petrecute cu prilejul rostirii de către soțul ei a celebrului discurs *Elogiul satului românesc*: „Triumful de la Academie a fost mai mare decât mi-am putut închipui. Întreaga generație tânără, de toate culorile politice, e profund satisfăcută de cuvintele regelui. În schimb, bătrânii din Academie au plecat capetele, când regele a spus că felicită Academia pentru alegerea lui Blaga. N. Iorga a venit la ședință cu un teanc de volume noi de-ale lui, pe care voia să le prezinte regelui cu această ocazie. Ulterior, Lucian a aflat de la prieteni că în timp ce-și ținea el discursul, Iorga șoptea mereu câte ceva în urechea vecinului, ca să devieze atențiunea. Dar publicul asculta cu încordare, iar regele sorbea de-a dreptul fiecare cuvânt ce-l rostea Lucian. (...) După ce a terminat regele, Iorga a exclamat: Dacă avem așa oameni mari în Academie, atunci *eu* nu mai am ce căuta aici, și-a luat volumele și a plecat. (...) Trecând pe lângă el, Lucian l-a auzit spunând: «Am să-i arăt eu acestui domn (regelui) că mai există un Nicolae Iorga în țară», iar în antreu s-a oprit cu niște academicieni bătrâni și le-a spus: «discursul regelui înseamnă apologia pornografiei și a obscurității»; atunci, academicienii, vădit plictisiți de teoriile lui Iorga, s-au întors spre Lucian și l-au felicitat călduros”¹⁸³.

¹⁸¹ B. Munteanu, *Op.cit.*, p.171.

¹⁸² *Analele Academiei Române. Dezbateri*, t. LVII, 1938, p.190-191.

¹⁸³ „Manuscriptum”, XII, 1981, nr.3, p.162-163.

Iar noua calitate de membru activ al Academiei va conferi lui Blaga o altă imagine socială și intelectuală, fructificată din plin de fideli săi susținători, care vor reuși în cele din urmă să-l aducă și la universitate. Pe de altă parte, alegerea la Academie – dincolo de satisfacerea unui deziderat personal sau de grup – a presupus uneori și impunerea definitivă în cultura română a unor curente de gândire sau literare până nu demult respinse de rigidul tradiționalism „academic”, sancționând, chiar și tardiv, evoluții de la ruralism la citadinism, de la sămănătorism la modernism etc. Prin alegerea lui Nichifor Crainic – de pildă – ca membru al înaltului for, în mai 1940, a fost consacrat „gândirismul”, susținut și explicitat de data aceasta de Lucian Blaga în discursul de răspuns¹⁸⁴.

Și sub aspectul distribuirii premiilor Academiei, poziția de membru al acesteia reprezenta o reală pârgie de putere și decizie intelectuală. Fără a intra într-un subiect ce ar putea constitui o lucrare distinctă, menționăm aici doar exemplul respingerii *Istoriei Bucureștilor*, elaborată de G.I. Ionescu-Gion și apărută în 1899. Apropiat al lui B.P. Hasdeu – prin anii ‘80 ai veacului XIX fiind chiar prezumtivul candidat la mâna Iuliei Hasdeu –, Ionescu-Gion realizase o lucrare impozantă prin dimensiuni și ținută tipografică, ce se întemeia pe cercetări arhivistice, reconstituind trecutul așa cum reieșea din vechile cronici, documente, monumente artistice, valorificând totodată folclorul și filologia, dar care trezește nu numai admirația hașdeienilor, ci și iritarea *triadei critice*.

În acest context, Ioan Bogdan îi neagă lui Gion orice pregătire istorică, neîntemeiată pe o metodă riguroasă, științifică, de interpretare a textelor și monumentelor arheologice, neînțelegând astfel legăturile cauzale dintre evenimente; i se reproșează, de asemenea, stilul fastuos și afectat, concluzionând că avem „icoane izolate de fapte și întâmplări”, dar nu „istorie”¹⁸⁵. Iar N. Iorga, în *L’histoire de la ville de Bucarest*¹⁸⁶, găsește documentația lui Gion insuficientă, lipsită de discernământ, exprimarea

¹⁸⁴ „Manuscriptum”, XXI, 1990, nr.3-4, p.146.

¹⁸⁵ „Convorbiri literare”, XXXIV, 1900, nr.3, p.239. În schimb, când I. Bogdan a debutat istoriografic, cu lucrarea sa de licență, *Istoria coloniei Sarmizegetusa*, Iași, 1885, Ionescu-Gion avusese doar cuvinte de laudă în „Românul”, XXIX, 1885 (15-16 iulie), p.3, concluzionând: „Consider acest debut al d-lui I. Bogdan ca plin de făgăduieli pentru viitoarele d-sale lucrări”.

¹⁸⁶ În N. Iorga, *Opinions pernicieuses*, p.43-48. Vezi și Idem, *Cuvinte adevărate*, București, Edit. Minerva, 1903; *Manifestări nouă ale unei școale vechi*, în „Convorbiri literare”, XXXVII, 1903, nr.5, p.435-444; nr.7, p.626-641; nr.12, p.1132-1142; XXXVIII, 1904, nr.2, p.175-186; nr.3, p.303-320; „Sămănătorul”, III, 1904, p.47-48, 191.

bombastică, ilustrația luxoasă, fără legătură cu textul etc. În schimb, când în 1900 Ionnescu-Gion participă cu lucrarea sa la un premiu academic și este respins brutal de Iorga, D.A. Sturdza și I. Bogdan, Hasdeu îl apără în plenul înaltului for, considerând recompensa prea „mică” pentru o „lucrare monumentală” ce „face onoare literaturii române”¹⁸⁷. Deși la cumpăna veacurilor XIX-XX, adevărul părea să fie de partea *școlii critice*, timpul a făcut să se acorde dreptate și omagii lui Gion¹⁸⁸, ale cărui scrieri s-au remarcat prin rafinament artistic și erudiție. Chiar N. Iorga va recunoaște, e drept, patru decenii mai târziu – în *Istoria Bucureștilor* (1939) – că aprecierile sale au fost mult prea exagerate în negativ¹⁸⁹, la fel cum I. Bogdan însuși, în critica sa de la 1900, arăta că nu are nimic cu Ionnescu-Gion, ci cu „școala pe care o reprezintă acest autor”¹⁹⁰.

Însă pe lângă prestigiul dobândit de un beneficiar al vreunui premiu al Academiei, nu este de neglijat nici dimensiunea materială a acestuia, aspect pe care l-am abordat deja într-un alt capitol al lucrării de față. Este de reținut însă că aceste recompense erau substanțiale, uneori chiar foarte substanțiale, de pildă Al. Odobescu primind de două ori premiul „Năsturel Herescu”¹⁹¹, mai întâi în 1877 (4000 lei) pentru *Istoria arheologiei* (în fapt, cursul său la universitate), apoi în 1889 (12000 lei) pentru cele trei volume ale sale de *Scrieri istorice și literare*, sume deloc fără importanță în cazul unui universitar cu atâtea probleme materiale. Iar premii au mai primit B.P. Hasdeu (1880), A.D. Xenopol (1889), G. Oprescu (1937), M. Macrea (1940) ș.a.

Sunt acestea doar câteva aspecte legate de puterea universitarilor și prin intermediul Academiei, din care de altfel au făcut parte mulți dintre ei, fie ca membri corespondenți, fie ca titulari. Din ultima categorie reținem pe N. Bănescu (1936), I. Bianu (1902), L. Blaga (1936), I. Bogdan (1903),

¹⁸⁷ *Analele Academiei Române. Dezbateri*, s.II, t.XX II, 1899-1900, p.235.

¹⁸⁸ N. Georgescu-Tistu, *G.I. Ionnescu-Gion*, în „Materiale de istorie și muzeografie”, IV, 1966, p.414-415; C.C. Giurescu, *Istoria Bucureștiului*, ed. II, revăzută și adăugită, București, Edit. Sport-Turism, 1979, p.9-10.

¹⁸⁹ „Nu se poate tăgădui acestei opere [*Istoria Bucureștilor*], despre care am făcut cândva o dare de seamă puțintel glumeață în *L'Indépendance Roumaine*, folosul ce rezultă din cercetări personale sau cu ajutorul altora ale materialului destul de bogat care se află răspândit în deosebite condice și colecții de documente din Arhivele Statului” (N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, București, Ediția Municipiului București, 1939, p.5-6).

¹⁹⁰ În „Convorbiri literare”, XXXIV, 1900, nr.4, p.314.

¹⁹¹ Astăzi, Academia Română nu acordă decât o dată în viață o atare distincție, iar despre ponderea materială a acesteia ... ar fi mai bine să nu se știe.

Gh. Bogdan-Duică (1919), Gh.I. Brătianu (1942), T. Capidan (1935), D. Caracostea (1938), I. Caragiani (1867), N. Cartoian (1941), Șt. Ciobanu (1918), Ov. Densusianu (1918), S. Dragomir (1928), N. Drăganu (1939), O. Goga (1919), D. Gusti (1919); B.P. Hasdeu (1877); I. Iordan (1945), N. Iorga (1910), Al. Lapedatu (1918), A.T. Laurian (1867), I. Lupaș (1916), Titu Maiorescu (1867), G. Murnu (1923), P.P. Negulescu (1936), I. Nistor (1915), Al. Odobescu (1870), D. Onciul (1905), V. Pârvan (1913), I. Petrovici (1934), Al. Philippide (1900), S. Pușcariu (1914), N. Quintescu (1877), C. Rădulescu-Motru (1923), Gr.G. Tocilescu (1890), V.A. Urechia (1867), I. Ursu (1910), A.D. Xenopol (1893). Iar dintre membrii corespondenți se cuvin menționați I. Andrieșescu (1928), N. Bagdasar (1943), I. Bărbulescu (1908), M. Beza (1923), Șt. Bezdechi (1945), V. Bogrea (1920), R. Căndea (1929), A. Densusianu (1877), V. Drăghiceanu (1926), P. Eliade (1912), O. Ghibu (1919), G. Giuglea (1936), C. Giurescu (1914), V. Grecu (1936), S. Lambrino (1934), Al. Marcu (1940), C. Marinescu (1928), B. Munteanu (1939), P.P. Panaitescu (1934), P. Papahagi (1916), Al. Procopovici (1919), I.A. Rădulescu-Pogoneanu (1919), D. Russo (1919), T. Sauciu-Săveanu (1945), M. Simionescu-Râmnicăneanu (1919), Fl. Ștefănescu-Goangă (1937), O. Tafrali (1936), Al. Tzigara-Samurcaș (1938), Șt. Vârgolici (1887). Chiar și numai această simplă enumerare poate da măsura strânsei interdependențe dintre Universitate și Academie, măcar sub aspectul cumulului de puteri intelectuale și instituționale de certă semnificație pentru societatea românească.

Noul regim politic instaurat din 30 decembrie 1947 a impus însă o regândire a ceea ce puteau reprezenta Universitatea și Academia ca spații ale puterii intelectuale și instituții puse în slujba noului tip societate și al ideologiei comuniste, iar acest lucru a fost întărit legislativ prin legea învățământului și cea de reorganizare a Academiei, ambele în 1948.

Reorganizată așadar în 1948 și căpătând titulatura de Academia Republicii Populare Române¹⁹², doar prin acest fapt au fost excluse din vechea formulă aproape o sută de personalități, nu din considerente „științifice”, ci în principal ideologice, pe baza art. 3, care prevedea că nu pot fi membri „persoane care, prin activitatea lor, s-au pus în slujba fascismului și reacțiunii, dăunând prin aceasta intereselor țării și ale poporului”. De altfel, în chiar prima sesiune generală a Academiei RPR – din 18 octombrie 1948 – au participat membrii guvernului, liderii Partidului Comunist (pe atunci PMR), reprezentanți ai corpului diplomatic, dar și ai

¹⁹² Decretul nr.76, publicat în „Monitorul Oficial”, nr.132 bis din 9 iunie 1948.

diverselor organisme „democrat-populare” apărute în epocă în umbra noilor conducători (sindicate, organizații de femei etc).

Semnificativ este faptul că Academia nou creată va îngloba, pentru o vreme, o serie de institute ce fuseseră legate anterior de universitate, iar acum s-au reorganizat și și-au schimbat tutela. Astfel, în acest an, au trecut sub egida Academiei, printre altele, institutele de Istorie și arheologie din principalele trei centre universitare (București, Cluj și Iași), la fel institutele de Lingvistică și cele de Istorie literară și folclor, Institutul de istoria artei din București ș.a. În mod reparatoriu au fost declarați membri de onoare post-mortem ai Academiei RPR o serie de personalități ale culturii noastre, dintre foștii universitari fiind prezent numele lui Garabet Ibrăileanu. Nu și-au mai găsit însă locul în noua Academie alte personalități universitare, foști membri ai vechii instituții, precum: Simion Mehedinți, George Murnu, Al. Lapedatu, Ion Nistor, I. Lupaș, Silviu Dragomirescu, P.P. Negulescu, D. Gusti, Șt. Ciobanu, O. Ghibu, Marin Simionescu-Râmnicăneanu, N. Bănescu, C. Rădulescu-Motru, Ion Petrovici, Teodor Capidan, C. Marinescu, Gh.I. Brătianu, R. Căndea, P.P. Panaitescu, Scarlat Lambrino, V. Grecu, D. Caracostea, L. Blaga, G. Giuglea, Fl. Ștefănescu-Goangă, Al. Tzigara-Samurcaș, Basil Munteanu, Al. Marcu, T. Sauciuc-Săveanu, Șt. Bezdechi ș.a.

c) Alte pârgii de putere intelectuală

Universitatea și Academia au fost doar principalele instituții care puteau oferi profesorilor veritabile pârgii de putere intelectuală, dar mai ales atutul de bază care să-i implice în funcționarea altor instituții sau în derularea altor tipuri de activități, acestea la rândul lor constituind levieri de comandă și control în varii domenii, îndeosebi culturale.

Nu vom discuta aici, de pildă, importanța presei ca factor de putere, pentru că există deja o literatură extrem de bogată, iar subiectul s-a „clasicizat” prin vehicularea lui în mai toate programele universitare de azi. Însă trebuie evidențiat faptul că îndeosebi de pe la mijlocul secolului XIX, dezvoltarea diverselor discipline ca profesii moderne (precum istoria, filologia, filosofia tot mai specializată, psihologia, pedagogia etc) a impus necesitatea unor mijloace de comunicare cu o regularitate cât mai adecvată. Satisfacerea acestui deziderat a fost îndeplinită de revistele de specialitate, al căror scop a fost de a disemina informația și cunoștințele, stimularea noilor cercetări și stabilirea unor norme comune de a investiga, a scrie și a face critică.

La noi însă, multă vreme publicațiile periodice nu au fost „specializate”, având un caracter mai general, și nu întotdeauna sub controlul universitarilor, deși aceștia au răspuns uneori de așa-zisa „pagină culturală” sau și au scris frecvent în ele. Totodată, periodicele lui B.P. Hasdeu de pildă – „Columna lui Traian”, „Revista nouă”, „Apărarea națională” ș.a. –, scoase prin eforturi personale deosebite, acopereau deopotrivă istoria, literatura, filologia, slavistica etc, dar și politica. Însă și alte publicații, de mare prestigiu în epocă, precum „Convorbiri literare”, „Arta și literatura”, „Revista idealistă”, „Noua Revistă Română”, „Convorbiri critice”, „Sămănătorul”, „Viața Românească”, „Neamul Românesc” etc, mai toate au fost neacademice în sens propriu, abordând o arie largă de probleme, nefiind așadar reviste de „specialitate”. Nu întâmplător, scriindu-i lui I. Bianu în 1889, I. Bogdan se plângea că nu are unde tipări studii de slavistică: „Dacă aș avea unde să public lucrări, de tot speciale de slavistică, aș trimite și la jurnale, dar cine citește la noi de pildă descifrarea unui manuscris, un studiu paleografic (...), o lege de fonetică bulgărească etc? Cred că nici *Convorbirile* n-ar publica astfel de lucrări”¹⁹³.

Abia cu puțin înainte de primul război mondial încep să apară publicații periodice ale seminariilor universitare, la care ne-am referit deja, având așadar un caracter profesionalizat. Și poate nu întâmplător, cele care vor căpăta tot mai mult aiura unor tipărituri de „specialitate” vor fi cele destinate cercetării trecutului ori filologiei, cum ar fi de pildă „Revista istorică” a lui Nicolae Iorga, fondată în 1915, și care avea ca model mai vechile ei similare occidentale: „Historische Zeitschrift”, fondată de Heinrich von Sybel în 1859, ce apărea la München, apoi „Revue historique” (1876), „English Historical Review” (1886) și „American Historical Review” (1895). Iar o asemenea revistă a îndeplinit funcții esențiale în evoluția și controlul domeniului: a definit istoria ca o disciplină autonomă, dezvoltându-i importanța; evalua și clasifica lucrările istoricilor; permitea transmiterea dinspre metropola universitară spre provincie a informațiilor; implica curentele socio-politice în problematica cercetării etc.

Așadar, publicațiile periodice de acest gen constituiau, evident, veritabile pârgii de putere intelectuală, dar erau destinate în special unui public destul de restrâns de cititori. Marele impact asupra societății îl aveau însă publicațiile mai puțin pretențioase, de popularizare a culturii, dar mai ales presa jurnalieră, care presupunea adeseori și implicarea politică. Acest gen de presă se impunea mai ales prin tiraj și prin mai larga răspândire în

¹⁹³ *Scrisori către I. Bianu*, I, p.181-182.

plan geografic. Colaborarea unui universitar la un asemenea gen de publicații necesita renunțarea la unele exigențe, la care unii au fost dispuși, alții nu. Pentru că presa jurnalieră se adresa unui public mai larg, oarecum fidel, de aceea prea puțini redactori erau dispuși, asemenea lui Panait Mușoiu, să riște cu o publicație precum „Revista Ideii” (1900-1916), care părea mai tuturor prea „savantă”, chiar greoaie, de altfel antrenând prea puțini universitari și mulțumindu-se mai mult cu traducerea diversilor gânditori din străinătate. Nu întâmplător, în 1893, C. Dobrogeanu-Gherea îi scria lui N. Iorga – aflat abia la începutul activității lui cărturărești, refuzând să-i publice un text – că articolul lui este „prea savant pentru volumele noastre. Să nu uiți cu ce public avem de-a face. După planul nostru, articolele trebuie să fie cât se poate de vulgarizatoare, câteodată vulgarizatoare până a părea naive. În privința aceasta, scopul nostru e cu totul altul decât al *Arhivei științifice și literare* din Iași, care vrea să dea articole savante și se adresează prin urmare unui public care nu mai există în țară la noi”¹⁹⁴. Poate un astfel de sfat – dar și o mentalitate a epocii – l-a împins de multe ori pe Iorga să practice cu dezinvoltură uneori și un jurnalism vulgarizator.

Puterea universitarilor s-a afirmat însă și prin intermediul presei sau articolelor cu caracter politic. Acest gen de presă a servit cel mai bine îndeosebi în ce privește atacarea nu doar a rivalilor politici (sau cel puțin ca pretext), ci și pentru discreditarea adversarilor intelectuali. Totodată însă, luările de poziție în diversele chestiuni legate de societate, viața politică, economică sau culturală, universitate etc – chiar cele mai novatoare – sunt în strânsă legătură atât cu reflexele sociale datorate anilor de formație a individului, cât și cu valorile de care acesta s-a atașat, ideologia adoptată, formațiunea politică în care era înregimentat etc.

Nu de puține ori, acest gen de presă făcea cunoscut publicului larg diverse aspecte din activitatea unor universitari agreați de un anume jurnal (ca organ de expresie al unui partid politic sau al unei ideologii), de regulă supralicând succesele repurtate cu ocazia diverselor apariții editoriale, conferințe și discursuri, participarea la manifestări științifice internaționale, dobândirea unor titluri academice etc. Cu alte cuvinte, ziarul sau revista vehicula nu doar seturi de valori puse în pagină de unii universitari, ci le crea și prestigiu, „imagine”, uneori decalată profund de realitate, cu note de exagerare, pe care posteritatea unora nu le-a validat întru totul. Prea puțini au fost ca A.D. Xenopol sau N. Iorga, cu toate că o bună parte a presei le-a

¹⁹⁴ *Scrisori către N. Iorga*, I, ed. Barbu Theodorescu, București, Edit. Minerva, 1972, p.195-196.

supralicitat frecvent realizările sau a prezentat excesiv renumele acestora peste hotare, cei doi menționați fiind printre primii universitari care au știut să profite de puterea presei, de renumele creat și prin intermediul ei.

Mai mult chiar, N. Iorga a știut exemplar să utilizeze mass-media, o forță în plină ascensiune la începutul secolului XX și care începuse să devină un factor de reală putere în societate. Punea parcă în practică povețele socrului său dintâi, Vasile Tasu, care îi scria încă din decembrie 1893: „Pentru ca să se poată vinde cărțile trebuie reclamă mare prin gazete; fără reclamă nu se poate astăzi strecura nimic ca lucru de valoare; chiar și oamenii au nevoie de reclamă ca să treacă oameni de valoare”¹⁹⁵. Este tocmai direcția pe care au știut s-o exploateze la maxim și reprezentanții *noii școli*, mobilizând o parte a presei atât în a lovi puterile considerat competente la acea dată, cât și pentru a-și afirma propria autonomie vizavi de „bătrâni” și în cadrul materiei. De altfel, din această perspectivă, *triada critică* avea deja un „model” de la hașdeieni în ceea ce însemna mass-media și puterea intelectuală.

Fără îndoială că debutul veacului XX a marcat și în spațiul românesc o creștere spectaculoasă a rolului publicațiilor periodice în modelarea spirituală și de conduite, în conturarea unei direcții de grup. Mai mult chiar, prin circulația lor pe arii întinse geografic au favorizat mediatizarea noilor orientări ideologice, istoriografice, literare sau filologice. Direct sau indirect, fenomenul contestației s-a resimțit în mai toate periodicele, care au amplificat sau minimalizat informația în raport cu atașamentul față de un grup sau altul. Două exemple din afara granițelor de atunci sunt, credem, revelatoare: „Familia” din Oradea și „Lucașfărul” ce apărea la Budapesta. Între 1900-1903, atunci când se vorbea despre viața științifică din capitala Vechiului Regat, revista „Familia” menționează, uneori până la detaliu, informații referitoare îndeosebi la V.A. Urechia, B.P. Hasdeu, Gr.G. Tocilescu și Iosif Vulcan, cu reproduceri din opera acestora, în vreme ce pentru Iorga nu sunt decât șase lapidare semnalări de ediții documentare, și acestea în legătură cu Ardealul.

În schimb, „Lucașfărul” (apărut din 1902) nu contenește cu elogiile aduse noii direcții, având mereu cuvinte măgulitoare. „Activitatea cu adevărat uriașă a d-lui Iorga – se arăta într-un articol – ne uimește și umilește: ne simțim așa de pitici în fața vrafurilor de volume ce-i poartă iscălitura încât, involuntar, ne plecăm fruntea și genunchii... pierzându-ne într-o cuvioasă rugă de admirare... îngânând cucernic: o sfânt preot al muzei Clio... Apostol senin al neamului nostru... fie-ți osteneala muncii tale

¹⁹⁵ *Ibidem*, I, p.98.

binecuvântată și scrisul mâinii tale citit de tot neamul românesc”¹⁹⁶. Sau, referindu-se la Al. Lapedatu, acesta apărea ca „unul dintre cei mai distinși și harnici elevi ai școlii istorice încetățenite în știința românească din partea domnilor I. Bogdan, D. Onciul și N. Iorga, care se deosebește de toate celelalte, pe lângă alte multe calități indispensabile grupărilor cu adevărat științifice, prin programul său nou: dragoste de *adevăr și neam*”¹⁹⁷.

Asemeni lui Iorga, o critică mult mai cuminte asupra unor moravuri intelectuale ale românilor din Ungaria pre-Trianon a făcut Sextil Pușcariu tot în „Luceafărul”, sub titlul de *Scrisori*, afirmând printre altele: „Filologie românească nu se poate învăța nici la Pesta, nici la Cluj. De aceea, ideea genialului nostru Iorga, de a trimite pe toți aceia care vor deveni dascăli de limba română la București, e cea dintâi care ar trebui urmată. La București vor putea asculta la dl. Densusianu cursuri de filologie românească și romanică, care stau la înălțimea cursurilor de la orice universitate apuseană, de la dl. Maiorescu vor învăța cum să îmbrace ideea în haina vorbirii, de la dnii Bogdan, Iorga și Onciul vor învăța istoria românilor și, prin urmare, vor pătrunde în tainele trecutului și firii acestui popor”¹⁹⁸. Era deci firesc ca atunci când U.T. Mihai va ataca pe S. Pușcariu în aceeași revistă (*Un curent neîntemeiat în literatura românească*¹⁹⁹), N. Iorga să-i ia apărarea filologului în „Sămănătorul” (nr. 31).

Așadar, presa a asigurat pătrunderea diverselor probleme ale culturii în dezbateră publică. De aceea, s-ar impune o analiză a publicațiilor periodice de la noi, inclusiv a intermediarilor intelectuali (redactori șefi, secretari de redacție etc), atașați și ei unui grup intelectual sau politic. Nu stă în intenția noastră acest lucru, acum, însă a nu se face o atare anchetă ar însemna să ometem cu bună știință importanța jurnaliștilor profesioniști. Nicolae Petrașcu, de exemplu, director la „Literatură și artă română” (dar și contracandidat al lui Ov. Densusianu la catedra de Istoria limbii și literaturii române, în 1900) – ca și alți gazetari de altfel – ținea să-l asigure pe Iorga încă de prin 1897 că el și revista „sunt cu d-ta și cu ai d-tale”, iar în virtutea acestui lucru a dat „chiar oarecari probe de solidaritate”²⁰⁰. Prin aceste periodice se stabileau de regulă legături profitabile, ele constituind chiar un debușeu în cazul obstrucționării unui autor: când Academia a refuzat lui Iorga tipărirea *Istoriei literaturii române în sec. XVIII*, același N. Petrașcu se oferea în 1901 să-i publice lucrarea.

¹⁹⁶ „Luceafărul”, II, 1903, nr.14-15, p.258.

¹⁹⁷ *Ibidem*, nr.12-13, p.226.

¹⁹⁸ S. Pușcariu, *O scrisoare*, în „Luceafărul”, II, 1903, nr.7, p.124.

¹⁹⁹ „Luceafărul”, II, 1903, nr.14-15, p.243-247.

Se mai impune totodată semnalarea unui fapt: N. Iorga a știut să spargă frontiera dintre articolul de ziar și carte, aceasta din urmă fiind destinată îndeosebi unei categorii selecte de cărturari și beneficiind de posibilități mai eficace de desfășurare și păstrare; pe când ziarul trăiește o zi, cel mult o săptămână, beneficiind însă de un public mai larg. Nu întâmplător N. Iorga și-a redactat și publicat *Opiniile* (ce reuneau de fapt articolele sale din „L'Indépendance Roumaine”) într-o limbă de mare circulație la acea vreme, franceza, cu un preț de numai 2 franci. A fost așadar o acțiune bine concepută de discreditare în țară și străinătate, ce viza medii cât mai diverse.

Pentru a înțelege angajamentul publicului intelectual de o parte sau de alta a baricadei este nevoie să ținem seama, deopotrivă, și de legăturile familiale, de complicitățile spirituale și de serviciile practice întreținute între protagoniști. Lui D.A. Teodoru bunăoară – aflat la Paris pentru studii și care publica în colaborare cu A.D. Xenopol dări de seamă asupra istoriografiei române în „Revue historique” – i se promitea de către D. Onciul, în schimbul serviciilor propagandistice, un post la Centrul bibliografic ce urma să se creeze special pentru el. Ar fi fost răsplata pentru cel ce anunțase în spațiul francez apariția și definirea la București a unei *noi școli* istorice, iar în ancheta lui Take Ionescu asupra „valorii reale a lucrărilor lui Iorga” nu avusese decât opinii favorabile²⁰⁰, deși în particular îi mărturisise lui Iorga la 19 ianuarie 1901: „Jumătate calcul, jumătate simțământul propriilor mele puteri și autorități, nu voiam să iau parte fâțișă la luptă; însemnez prea puțin pentru ca aderarea sau tovărășia mea să aducă ceva mai mult decât nițel zgomot și cu asta mi-aș îngreuna fără folos pentru mine și pentru cauza drumului meu. Că am pentru tine special o sinceră simpatie și adâncă admirație, sper să ți-o dovedesc curând”²⁰¹. Sau alăturarea lui Ovid Densusianu reprezentanților *școlii critice* în urma opoziției lui B.P. Hasdeu de numire a tânărului filolog la Universitatea din București. Doar prin intervenția lui I. Bogdan și Titu Maiorescu a reușit Densusianu să fie recomandat ca agregat (iunie 1900), iar mai apoi ca titular (1901). Faptul a determinat implicarea sa în denigrarea taberei adverse, publicând *Pagini din cultura noastră universitară* (1900) și *Cum se falsifică la noi titlurile științifice*²⁰², pentru ca mai târziu, în „Revista română politică și literară”, aflată sub controlul lui I. Bogdan, P.P. Negulescu, S. Mehedinți ș.a., să critice unele practici neprincipiale ale

²⁰⁰ *Scrisori către N. Iorga*, I, p.160-161.

²⁰¹ *Ibidem*, p.161-162.

²⁰² În „Noua revistă română”, vol.3, 1901, nr.33, p.418-425; nr.34, p.447-453.

conducerii „Ligii Culturale” în articolul *Români buni și români răi* (I, 1902, nr. 3-6).

Așa cum s-a invocat deja, discreditarea intelectuală s-a derulat în paralel cu efortul de preluare a pârghiilor de putere instituțională. Iar în strategia „școlii critice” cele mai importante au fost catedrele universitare. Pe de o parte era modalitatea practică de a-și servi o clientelă devotată, de regulă discipoli formați în cultul „noilor” reprezentanți ai istoriografiei, pe de alta, unica posibilitate de a pune în acțiune un program complex de renovare a domeniului. Sugestiile oferite de Gustav Weigand lui N. Iorga la 12 decembrie 1899 au constituit, poate, motive de reflecție pentru viitoarele inițiative: „Vă admir curajul cu care vorbiți în mod deschis și fără reținere despre relația care de fapt ar trebui să umple de durere inima unui patriot. Ați fost desigur insultat destul pentru aceasta și v-ați făcut mulți dușmani, dar trebuie să aveți înalta conștiință că aveți adevărați prieteni ai patriei care vă stau alături gata să aducă sacrificii și care nu sunt corupți de egoism și invidie. Nu cred, firește, că prin publicațiile d-voastră din ziare se va realiza ceva cu adevărat util. România poate fi ajutată prin atragerea noii generații capabile, tineretului trebuie închinată toată puterea și străduința, mai cu seamă celui universitar în ale cărui mâini va sta conducerea statului. De aceea, noi profesorii universitari, înainte de toate trebuie să le servim drept exemplu prin îndeplinirea conștiințioasă a datoriei, să ducem o viață simplă și să-i atragem la o muncă obiectivă și curată. Cred că dacă în cercurile d-voastră ați face propagandă pentru aceasta, ați realiza mai mult decât prin articolul de ziar”²⁰³.

Pentru ce a însemnat puterea presei în a crea „renumele” cuiva vom mai invoca acum – aleatoriu, dar în strânsă legătură cu *triada critică* – doar cazul lui Orest Tafrali, înscris la facultatea de litere din București în 1901, la secția clasică, la numai un an după Vasile Pârvan, cei doi având parte însă de trasee „de prestigiu” oarecum diferite, în contextul conflictului dintre cele două școli istoriografice, invocat mai sus, și care s-a bucurat de o excelentă mediatizare în epocă. Deși debuturile științifice păreau să confere autoritate și dreptul la popularitate intelectuală prin presa națională mai curând lui Tafrali, lucrurile au stat oarecum invers, poate pentru că acesta din urmă s-a aflat sub „protecția” lui Gr.G. Tocilescu, în vreme ce Pârvan a beneficiat de susținerea evidentă a lui Iorga, Bogdan și Onciul. Fără a ne referi acum asupra destinului celui din urmă – deja cunoscut²⁰⁴ –,

vom evidenția faptul că încă din anii studenției Tocilescu a remarcat cunoștințele de greacă și latină ale lui O. Tafrali, precum și „predispoziția” acestuia pentru studiul arheologiei, motiv pentru care l-a și numit în 1902 asistent și secretar al Muzeului Național de Antichități din București, unde a funcționat până în 1905. Totodată devine și colaborator al publicației lui Tocilescu, „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, unde tipărește: *Un manuscris necunoscut al lui Naum Râmniceanu*²⁰⁵.

Buna cunoaștere a limbii grecești și latine, precum și atracția pentru studiile bizantine, îl vor determina pe Tafrali să-și desăvârșească studiile la Paris, fiind elogios recomandat de Tocilescu și beneficiind de sprijinul financiar al lui I. Kalinderu (administratorul general al domeniilor regale). În capitala Franței a urmat timp de șase ani cursurile de la Sorbona, precum și cele două secțiuni ale Școlii de Înalte Studii (istorie-filologie și religie), cele ale Școlii de Belle-Arte, ale Școlii Muzeului Luvru și cele ale Colegiului Franței, privitoare la arheologie. De altfel, Tafrali a ajuns la Paris în chiar anul când apăreau *Studiile bizantine* ale lui Ch. Diehl, în care erau luate în discuție problemele și sarcinile bizantinologiei ca știință, civilizația și arta bizantină etc. În acest context, tânărul studios român a fost repede remarcat de Ch. Diehl, care va face din Tafrali un colaborator, fiind printre altele numit „repetitor” pentru limba română la Școala de limbi orientale din Paris, unde va funcționa doi ani, contribuind totodată la organizarea celei mai mari biblioteci din lume de artă și arheologie, creată de Jacques Doucet, care prin donație a intrat apoi în proprietatea Sorbonei²⁰⁶. În 1912, Tafrali și-a susținut doctoratul sub îndrumarea renumitului bizantinolog Ch. Diehl cu lucrarea *Théssalonique au quatorzième siècle*. Iar această monografie consacrată celui de-al doilea oraș ca mărime din Imperiul bizantin a fost urmată la scurt timp de alte două scrieri, *Topographie de Théssalonique* (1913) și *Théssalonique des origines au XIV siècle* (1919)²⁰⁷.

război mondial, dar mai ales după, vezi referințele din Al. Zub, *Vasile Pârvan – Biobibliografie*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică/Edit. Militară, 1975. Nu lipsit de interes este și vol. *Vasile Pârvan interpretat de ...*, ed. Șt. Lemny, București, Edit. Eminescu, 1984.

²⁰⁵ „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, V, 1903, vol. IX, fasc.2, p.276-283.

²⁰⁶ Vezi *La bibliothèque littéraire Jacques Doucet*. Actes du colloque tenu en Sorbonne les 5, 6 et 7 février 2004, textes réunis et présentés par Michel Collot, Yves Peyré et Maryse Vassevière, Paris, Presses Sorbonne Nouvelle, 2007.

²⁰⁷ Cu toată însemnătatea Salonicului, acesta nu se bucurase până atunci de o atenție specială din partea istoricilor. În afara abatelui Belley (*Observations sur*

²⁰³ *Scrisori către N. Iorga*, I, p.459.

²⁰⁴ Vezi Al. Zub, *Vasile Pârvan – efigia cărturarului*, Iași, Edit. Junimea, 1974 (ediția a II-a, 2003). Pentru mediatizarea de care s-a bucurat Pârvan până la primul

Semnificativ este însă faptul că în vreme ce în țară succesele intelectuale ale lui Tafrali abia au reținut atenția, printr-o simplă semnalară, în „Noua Revistă Română” (XIV, 1913, nr. 7/2 iunie, p.111, la rubrica *revista revistelor*), publicațiile din Apus nu mai conțineau cu laudele. Iar Occidentul nu reacționa elogios fără temeii. Poate că a fost și șansa lui Tafrali, de a lucra vreme de șase luni la Salonic, în 1911, într-un moment când lumea științifică aflase că se intenționa dărâmarea vechilor ziduri ale acestei metropole²⁰⁸. În respectivul context, Tafrali studiază atât zidurile, cât și celelalte clădiri, fotografiază și desenează monumente, consultând totodată la Biblioteca Națională din Paris scrierile lui Isidor din Thessalonice, Grigore Palamas, Nicolas Cabasilas ș.a.²⁰⁹ Așadar, sunt explicabile diversele aprecieri internaționale: Louis Bréhier, în „Journal des Savants”, afirmă că Tafrali „a adus un mare serviciu științei publicând acea monografie”; „a scris o carte cu desăvârșire nouă, care aruncă o lumină neașteptată asupra vitalității societății elenice în ajunul cuceririi turcești, precum și asupra simptomelor răului social care trebuia să-i

l'histoire et sur les monuments de la ville de Thessalonique, în „Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres”, t.XXXVIII, 1772, p.121-146), numai bizantinologul german Th.L.Fr. Tafel s-a ocupat în mod deosebit de istoria și topografia Salonicului în cele două lucrări ale sale: *Historia Thessalonicae, res gestas usque ad annum Christi DCCCIV complectens* (Tübingen, Hopferi de l'Orme, 1835, XVI+72 p.) și *De Thessalonica ejusque agro. Disertatio geographica* (Berlin, 1839, CXII+554 p.). Au mai existat câteva studii datorate lui Dimitsas, Petru Papageorgiu, Adam Adamantiu sau Spiridon Lambros (care i-a făcut și o elogioasă prezentare lui Tafrali în „Νέος Ἑλληνομνημῶν”, X, fasc. γ, 30 septembrie 1913, p.361-363). Aproape imediat după lucrarea lui Tafrali din 1913 au mai scris: P. Risal, *La ville convoitée Salonique*, Paris, Perrin, 1914 (care în 1917 se afla deja la ediția a III-a, reprodușă de altfel la Istanbul, în 2001); Ch. Diehl, M. Le Tourneau, H. Saladin, *Monuments de l'art byzantin. Les monuments chrétiens de Salonique*, tom. I-II, Paris, 1918, XI+261 p.+album; Fr. Boissonas, *Salonique, la ville des belles églises*, héliogravures de Fréd Boissonas, prefate de Baud-Bovy, Geneve, 1919. Asupra Salonicului – despre aceleași lucruri abordate de Tafrali – s-a mai scris de atunci prea puțin: J.-M. Spieser, *Thessalonique et ses monuments du IVe au VIe siècle. Contribution à l'étude d'une ville paléochrétienne*, Athènes, École Française d'Athènes (Paris: Diffusion de Boccard), 1984, 229 p.

²⁰⁸ Pentru imagini ale Salonicului din epocă vezi *He Thessalonike tou 1912 mesa apo ta schedias tes Thaleias Phlora Karavia* [Salonicul în 1912 în viziunea desenelor Thaliei Flora Karavia], Deemos Thessalonikes, Kentro Historias Thessalonikes, 1991, 75 p.

²⁰⁹ La Biblioteca Centrală din Iași, mss. 249 conține copia făcută de Tafrali după manuscrisul grec nr.1213, f.382-387, din Biblioteca Națională din Paris, cu adnotări marginale ale savantului român (mss. de la Iași are 50 file).

paralizeze apărarea”. Tot Louis Bréhier face în „Larousse Mensuel Illustré” (VII, 1913, nr.78, p.811-813) o analiză a lucrărilor lui Tafrali, preluând din volumele lui numeroase ilustrații, iar mai apoi include volumele acestuia printre cele mai importante apariții ale anilor 1913-1914 (în „La Revue Historique”, t. CXVII, fasc. 1, p.74).

Însă cronici extinse asupra lucrărilor lui Tafrali despre Salonic au mai apărut în: „English Historical Review” (t. XXIX, 1914, nr. CXIII, p.128, de J.B. Bury), „Zeitschrift für Kirchengeschichte” (1913, p.622, de H. Stocks), „Berliner Philologische Wochenschrift” (nr. 16, 1915, p.500-502, de E. Gerland) ș.a. În principiu, au apărut enorm de multe recenzii și prezentări asupra lucrărilor lui Tafrali, opiniile sale fiind admise în manualele de istoria artei, precum cel al lui Ch. Diehl, *Manuel d'art byzantin*, și al lui O.M. Dalton, *Byzantine art and archaeology* (Oxford, Clarendon Press, 1911, retipărită în New York, Dover Publications, 1961). În consecință, pare firesc faptul că „Association pour l'Encouragement des Études Grecques” i-a decernat lui Tafrali prima ei medalie de argint, operă a marelui gravor Chaplain²¹⁰, iar L'Académie des Inscriptions et Belles Lettres i-a acordat premiul „Bordin”, al doilea ca prestigiu acordat de Institutul Franței, creat în 1835.

În țară însă, au existat prea puține ecouri ale succesului său. S-ar putea invoca ideea că subiectul lui Tafrali era prea ne-romănesc, deși autorul a stabilit suficiente și interesante conexiuni între trecutul Salonicului și spațiul extracarpatic. Dar la urma urmei, lucrările lui Pârvan oarecum de debut, referitoare la „naționalitatea negustorilor din Imperiul roman” (1909) sau la Marcus Aurelius, erau cam la fel de ne-naționale! Pârvan însă era favoritul *triadei*, care a știut minunat să utilizeze presa pentru a-i crea prestigiu, în vreme ce Tafrali era al inamicului acesteia – Tocilescu –, de altfel mort de „inimă rea” încă din 1909. De aceea, Pârvan era în opinia lui Iorga, încă din 1906, un tânăr „excepțional”, iar doctoratul acestuia apărea „de strictă precizie științifică”, o „remarcabilă carte”²¹¹ etc, în vreme ce în „Neamul românesc”, din 7 noiembrie 1910, o lucrare a lui Orest Tafrali era apreciată ca având „concluzii adesea fundamentale false”

²¹⁰ M. Dobrescu, *O medalie oferită unui învățat român*, în „Ilustrațiunea națională”, II, 1914, februarie, p.14. Vezi și *Scrieri noi despre Salonic*, în „Noua revistă română”, XIV, 1913, nr.4 (12 mai), p.49; A.D. Xenopol, *Lucrările d-lui O. Tafrali, profesorul de arheologie de la Iași*, în „Noua revistă română”, XV, 1914, nr.11 (16 februarie), p.167; idem, în „Evenimentul”, XXII, 1914, nr.22 (5 martie), p.2 ș.a.

²¹¹ În „Neamul românesc literar”, I, 1909, p.159-160.

doar pentru faptul că nu este utilizat nici un citat din opera lui Iorga²¹². În aceste împrejurări, nu trebuie să ne mire faptul că ecoul succeselor lui Tafrali în străinătate era trecut mereu în umbră²¹³, în vreme ce Pârvan apare permanent în prim plan, în primul rând grație susținerii din partea *triadei critice*.

Așadar, se poate afirma fără îndoială că la conturarea prestigiului unui universitar, presa a jucat un rol major, îndeosebi la cumpăna veacurilor XIX-XX. Iată de ce se poate vorbi de ea ca despre o pârgie de putere, pe care universitarii au căutat-o, și-au însușit-o și au mobilizat-o în direcția dorită de ei. Pentru că de foarte multe ori, articolele mai mult sau mai puțin vulgarizatoare ale universitarilor (îndeosebi cele pe teme istorice, dar și literare ori politice) erau preluate din publicațiile centrale de către cele regionale, ceea ce asigura o multiplicare a impactului în cele mai diverse medii. Așa cum am sugerat deja, acest tip de presă domina prin tiraj și prețul accesibil aproape oricui. Nu la multă vreme de la apariție, de pildă, „Viața Românească” avea un tiraj de 4000 exemplare, ceea ce pentru epocă reprezenta o cifră considerabilă.

Dintre publicațiile mai importante la care au fost implicați universitari ai facultăților de filosofie și litere, servindu-le totodată ca pârgii de putere (îndeosebi intelectuală), amintim: „Convorbiri literare”, asupra căreia ne-am referit deja în mai multe locuri, care din 1895 va avea în comitetul de conducere pe universitarii Teohari Antonescu, M. Dragomirescu, D. Evolveanu, P.P. Negulescu și I.A. Rădulescu-Pogoneanu; în 1900 comitetul se remaniază, făcându-și intrarea I. Bogdan, C. Litzica, A. Naum, D. Onciul, I. Paul, Al. Philippide; odată cu numirea lui I. Bogdan ca director (1902-1906), cei vechi se vor mai schimba cu alții, precum N. Iorga, G. Bogdan-Duică, S. Mehedinți, G. Murnu, C. Rădulescu-Motru; între 1907-1923 director va fi S. Mehedinți, între 1924-1939 Al. Tigara-Samurçaș, ulterior universitarii cedând conducerea lui I.E. Torouțiu; „Adunarea Națională” (București), gazetă liberală aflată o vreme sub direcția lui V.A. Urechia, care era și autorul multor materiale nesemnate; „Albina” (București), „revistă enciclopedică română” ce a văzut lumina

²¹² Vezi și O. Tafrali, *Răspuns d-lui N. Iorga*, în „Noua revistă română”, IX, 1910, nr.4 (21 noiembrie), p.81-82 (sub forma unei scrisori adresată revistei, din Paris, la 12/25 noiembrie 1910).

²¹³ De pildă, la începutul anului 1924, Tafrali a ținut un ciclu de conferințe în Franța, inclusiv la Académie des Inscriptions et Belles Lettres de l'Institut de France, din 1 februarie, chiar în ședința în care a fost ales membru al acestei elevate instituții celebrul istoric Ferdinand Lot, fiind de față 33 din cei 40 de membri titulari ai stabilimentului.

tiparului între 1897-1937, cu unele întreruperi, și în care a fost influent și a publicat o vreme C. Rădulescu-Motru; „Analecta”, revistă fondată și condusă între 1943-1947 de George Oprescu; „Arhiva Românească”, seria dintre 1937-1945, în care au publicat N. Cartoian, Dan Simonescu, D. Popovici, P.P. Panaitescu, Ilie Corfus ș.a.; „Arhiva Societății Științifice și Literare” (Iași, între 1889-1940), la cârma căreia s-a aflat multă vreme A.D. Xenopol, iar apoi Ilie Bărbulescu, ambii publicându-și aici o bună parte din studiile lor, tot aici tipărindu-și din texte și N. Iorga, I. Bogdan, Iorgu Iordan, Al. Philippide ș.a.; „Arhiva pentru știința și reforma socială” (1919-1943), fondată și condusă de D. Gusti; „Cultura română”, cu subtitlul „Pedagogie, științe, litere”, ce a apărut la Iași (1903-1905), iar apoi la București (1905-1906), la conducerea căreia s-a aflat Ion Găvănescul; „Duminica poporului”, hebdomad ar apărut între 1914-1922 sub direcția lui Simion Mehedinți; „Revista Română” (București) a apărut doar în 1902 (din februarie până în decembrie), însă din comitetul de conducere făceau parte numai universitari – precum Teohari Antonescu, I. Bogdan, M. Dragomirescu, S. Mehedinți, P.P. Panaitescu, C. Rădulescu-Motru ș.a. –, publicație care pe lângă istorie și literatură aborda și chestiuni de critică socială și politică; „Minerva”, revistă de sinteză culturală, ce a apărut sub direcția lui Petre Andrei ca organ al Societății de filosofie și științe sociale din Iași, de trei ori pe an, începând cu 1927; „Revista Societății Tinerimea Română” (București), apărută cu intermitențe între 1882-1942 și la cârma căreia s-au aflat, printre alții, Gr.G. Tocilescu și V. Pârvan, în ea semnând I. Găvănescul, V.A. Urechia, G. Murnu, M. Dragomirescu, Al. Dima, Ovidiu Papadima, G. Călinescu, I. Valaori ș.a.; „Revista aromânească”, fondată de Victor Papacostea și Tache Papahagi, în 1929; „Românul literar” (Anale politice și literare), între 1905 și 1912, în care au fost redactori sau și au publicat A.D. Xenopol, Orest Tafrali, Xenofon Gheorghiu ș.a.; „Revista din Iași”, sub conducerea lui Ilie Bărbulescu (apărută din 1908); „Revista critică”, înființată de G. Pascu în 1927, care a apărut trimestrial până în 1930; „Siebenbürgische Vierteljahrsschrift” din Sibiu, ce apăruse până ce K.K. Klein o va prelua ca redactor șef (1931) sub numele de „Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde”; „Sociologie românească”, inițiată și condusă de D. Gusti între 1936-1944; „Țara”, ziar ce a apărut la Sibiu sub conducerea lui Gr. Popa; „Viața literară”, cu apariție săptămânală, apoi lunară între 1926-1938, sub direcția lui George Murnu; „Jurnalul literar”, sub direcția lui G. Călinescu²¹⁴, acesta

²¹⁴ Viorel Alecu, *G. Călinescu și „Jurnalul literar”*, București, Edit. Minerva, 1989.

conducând ulterior și revista „Lumea”, dar și ziarele „Tribuna poporului” și „Națiunea” ș.a. Iar acestea, enumerate aici, au fost doar o infimă parte!²¹⁵

Faptul că din publicațiile enumerate mai sus multe au fost mai degrabă „literare” nu exclude nici pe departe ideea că acestea reprezentau instrumente de putere intelectuală, deoarece multe din ele constituiau organul de expresie al unui curent artistic, devenind instanțe de omologare și de lansare a noilor talente. Iar nu puțini universitari au fost critici literari, unii chiar patronând saloane sau cenacluri literare.

Evident, nu putem omite aici puterea exercitată de universitari prin intermediul Radiodifuziunii române, ce a început să transmită în eter din 1928, peste numai un an președinte al acesteia devenind Dimitrie Gusti (între 1929-1931). A fost nelipsit de la microfonul acestei instituții Nicolae Iorga, care și-a adunat multe din intervențiile lui într-un volum intitulat *Sfaturi pe întunerice*. Totodată, Dragoș Protopopescu avea o emisiune de „Actualități engleze”, iar Ion Sân-Giorgiu prezenta rubrica „Actualități germane”, alături de aceștia mai făcându-se frecvent auziți I. Petrovici, C. Rădulescu-Motru, Gh.I. Brătianu²¹⁶, C.C. Giurescu, P.P. Panaitescu, M. Ralea, Dragoș Protopopescu, Victor Papacostea, Ilie Minea, Basil Munteanu, Dumitru Popovici, M. Eliade ș.a.²¹⁷.

Fără a intra acum în detalii asupra altor pârgii de putere intelectuală existente sub „controlul” universitarilor literari, se cuvine a menționa totuși prezența acestora la cârma altor câtorva instituții culturale (dar, uneori, și cu rosturi ideologice).

Un astfel de stabiliment a fost „Fundațiile Regale”, creat în 1933 prin unirea Fundației Universitare Regele Carol I, Fundația Principele Carol din București, Fundația Ferdinand din Iași și Institutul de cercetări experimentale Regele Carol al II-lea din Cluj. Prin aceeași lege s-a mai înființat în capitală Fundația de Literatură și Arte Regele Carol al II-lea, cu scopul să ajute prin toate mijloacele dezvoltarea înaltei culturi în România (în primul rând prin editarea de ediții critice ale scriitorilor clasici români și promovarea autorilor contemporani), instituție aflată încă de la fondare sub conducerea lui Al. Rosetti. Ulterior, în 1941, s-a creat Uniunea Fundațiilor

²¹⁵ Pentru o imagine mult mai cuprinzătoare vezi I. Hangiu, *Dicționar al presei literare românești (1790-1982)*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1987 (reeditată de Fundația Culturală Română în 1996).

²¹⁶ Eugen Denize, *Gheorghe I. Brătianu la microfonul Radiodifuziunii Române*, în „Revista istorică”, XIV, 2003, nr.5-6, p.51-57.

²¹⁷ Pentru mai multe detalii vezi *Bibliografie radiofonică românească*, II, coord. Liliana Muzeteanu, București, Edit. „Casa Radio”, 2000.

Culturale Regale, ce reunea mai vechile Fundații, direcția acestei uniuni fiind încredințată lui Dimitrie Caracostea (aprilie 1941-mai 1944)²¹⁸. Semnificativ este faptul că instituția a beneficiat și de o publicație periodică de mare valoare culturală, „Revista Fundațiilor Regale”, ce a văzut lumina tiparului între 1934-1947, și în care au publicat – dintre universitarii literari – D. Gusti, Al. Tzigara-Samurcaș, Th. Capidan, G. Călinescu, Lucian Blaga, Gh.I. Brătianu, N. Iorga, Al. Rosetti, Mircea Eliade, C. Daicovicu ș.a.²¹⁹

În afara acestora, nu putem omite însă și alte stabilimente la cârma cărora s-au aflat universitari literari, precum: „Ateneul Român” (din 1865), multă vreme sub conducerea lui V.A. Urechia, care avea ca scop răspândirea culturii în mase, prin conferințe, cărți și reviste; „Liga Culturală”, ce a avut ca președinte pe V.A. Urechia (din 1892) și N. Iorga (din 1919), societate care își propusese până la prima conflagrație mondială să susțină emanciparea națională a românilor din Ardeal; Dimitrie Gusti a fondat și a condus Institutul Social Român (1921-1948); Constantin C. Giurescu a fost, între 1926-1930, director al „Așezământului Cultural Ion C. Brătianu”, instituție fondată de familia Brătianu²²⁰; la Cluj, Marin Ștefănescu a întemeiat și a condus în anii ‘30 societatea „Cultul Patriei”, ce promova o doctrină naționalistă²²¹ etc.

O pârgie importantă de putere intelectuală au constituit-o însă și teatrele, mulți dintre universitarii noștri făcând parte din comitetele de conducere sau de lectură, ca în cazul lui Andrei Vizanti, I. Petrovici, I. Găvănescu, Mihai Ralea, G. Ibrăileanu, Andrei Oțetea, Șt. Bezdechi ș.a. Iar Pompiliu Eliade a fost chiar directorul Teatrului Național din București, fiind poate primul care a pus accentul pe necesitatea valorificării repertoriului național. Inaugurat în 1852, dar funcționând pe baza unui statut doar din 1864, ca instituție națională, în 1908 Pompiliu Eliade reglementează organizarea Teatrului Național printr-o nouă Lege în acord cu evoluția domeniului pe plan european, ce va fi valabilă până la

²¹⁸ Asupra acestui aspect vezi Mioara Apolzan, *Aspecte de istorie literară*, București, Edit. Minerva, 1983, p.98-117 (în fapt, tot volumul este o monografie a „Revistei Fundațiilor Regale”, tributară însă discursului specific epocii în care a fost elaborată).

²¹⁹ Vezi Victor Corcheș, Gelu Culea, Cătălina Grindeanu, *Revista Fundațiilor Regale. Caleidoscop*, Constanța, Edit. Europolis, 2002.

²²⁰ Chira Jurcă, *Așezământul Cultural Ion I.C. Brătianu*, în „Muzeul Național”, București, XI, 1999, p.139-145.

²²¹ O. Deac, *Prof. Marin Ștefănescu începe lupta de purificare a conștiințelor românești*, în „Dacia nouă”, Cluj, III, 1934, nr.270 (11 dec.), p.3.

instaurarea regimului comunist. Asemenea lui Eliade, au mai fost directori, fie în capitală, fie în provincie, Al. Odobescu, N. Bănescu, D. Marmeliuc, Lecca Morariu, Dragoș Protopopescu, Iorgu Iordan, A. Oțetea ș.a. De altfel, între 1945-1946, Tudor Vianu a fost și el director al Teatrului Național din București, tocmai în perioada în care se instaura și la noi regimul totalitar, iar scena devenise o tribună de propagandă cu mare impact asupra „maselor”.

În 1923, când s-a constituit în România prima Comisie de Control și Cenzură a Filmelor Cinematografice, ca organism al Ministerului de Interne, președinte al acesteia a fost numit tot un universitar literar, Mihail Dragomirescu.

Nu trebuie omisă din această sumară incursiune prezența și activitatea unor universitari în cadrul Societății Scriitorilor Români (devenită apoi Uniunea Scriitorilor). Deși sintagma de „scriitor” este în genere suficient de generoasă pentru a presupune cooptarea în cadrul acestei Societăți a mai tuturor universitarilor (în fond, cu toții fiind „literari”), în accepțiunea fondatorilor ei, în 1909, ea a fost destul de restrictivă, avându-se în vedere îndeosebi activitatea din câmpul literaturii.

O inițiativă ceva mai cuprinzătoare, care urmărea în principal reglementarea drepturilor de „proprietate literară a scrierilor românești și străine”, avusese loc încă din 1899, prin grija lui B.P. Hasdeu, dar fără o activitate cât de cât evidentă. Iată de ce în 1909, când s-a reluat ideea, dar s-a și pus în practică, regăsim printre fondatorii Societății Scriitorilor și nume care în timp vor deveni profesori la facultățile de litere: Octavian Goga, G. Ibrăileanu și Sextil Pușcariu. Iar puterea intelectuală a membrilor acestui organism rezulta tocmai din diversitatea de activități derulate de Societate, ce presupuneau în primul rând impact asupra publicului larg: șezători, conferințe, acordarea de premii, tipărituri.

De-a lungul epocii pe care am circumscris-o aici, din cei doisprezece președinți ai Societății Scriitorilor Români, unul a fost universitar – Mihail Dragomirescu (de trei ori, între 1912-1914 și 1919-1921) –, iar un altul va deveni profesor – Octavian Goga (1924-1925). Printre membrii activi ai Societății vor fi regăsiți, în afara celor doi menționați: L. Blaga (1921), Mihai Beniuc (1941), Șerban Cioculescu (1935), G. Călinescu (1945), G. Bogdan-Duică (1912), Ov. Densusianu (1943), Mircea Eliade (1934), D. Gusti (1922), Al. Lapedatu (1914), G. Murnu (1919), D. Marmeliuc (1922), Al. Marcu (1936), T. Naum (1914), R. Ortiz (1926), Ion Petrovici (1915), Dragoș Protopopescu (1919), Al. Philippide (1932), Al. Rosetti (1945), Al. Tzigara-Samurçaș (1911), Ion Sân-Giorgiu (1919), O. Tafrali (1922), T. Vianu (1920). În plus, au fost

cooptați câțiva universitari ca membri de onoare, precum N. Iorga, T. Maiorescu, Vasile Pârvan, Pompiliu Eliade, C. Rădulescu-Motru ș.a. Iar printre universitarii – sau în curs de a deveni – care au primit premii ale Societății Scriitorilor Români s-au numărat între 1922-1945: Lucian Blaga (1930), Șerban Cioculescu (1939), Mircea Eliade (1936), Al. Marcu (1936), Ion Petrovici (1931), Dragoș Protopopescu (1943), Tudor Vianu (1931) ș.a.

Tot o pârghie de putere intelectuală au constituit-o editurile. Însă prea puțini s-au încumetat să gestioneze în regie proprie o atare antrepriză. Cel care a riscat, dar a și reușit enorm, a fost Nicolae Iorga. De fapt, o bună parte din „puterea” lui Iorga a stat și în faptul că avea propria editură și tiparniță, la Vălenii de Munte (la început, din 1908, Tipografia „Neamul Românesc”, iar mai apoi, din 1924, Așezământul Tipografic „Datina Românească”). Așadar, își publica singur lucrările, nu trebuia să aștepte „bunăvoința” nu știu cărui editor, mai mult chiar, își putea permite să promoveze autori sau să ia comenzi de la alții, mai ales de la stat²²². Această combinație, producător de cultură, pe de o parte, și multiplicator și difuzor de cultură, pe de altă parte, a contribuit mult la impunerea numelui lui Iorga în viața publică a societății românești. Și tot el a fost acela care a știut să îmbine realizarea operelor erudite, destinate unui public select, cu lucrările de vulgarizare, destinate marelui public, această din urmă categorie apărând uneori în tiraje impresionante pentru vremea aceea, cărți care în plus erau achiziționate pentru premiile școlare etc, ceea ce i-a adus autorului și imense beneficii materiale. De pildă, lucrarea lui N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare povestită neamului românesc* (București, 1904), a apărut în trei ediții: două populare (fiecare a 20.000 exemplare) și una de lux, cu note bibliografice (2000 exemplare). Iar multe părți din lucrare au fost reproduse prin diverse ziare și reviste în tot cursul anului 1904.

d) Universitarii și manualele școlare

Deși prezentată de noi la urmă, poate că relația dintre universitari și manualele școlare este cea mai semnificativă pârghie de putere intelectuală, și nu întâmplător a existat o puternică concurență în câmpul universitar pentru acest lucru, nu de puține ori asistând la veritabile „războaie ale manualelor” de-a lungul vremii, pentru controlul asupra domeniului.

²²² În anii '30 aici s-au tipărit câteva din Anuarele Universității din București, „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice” ș.a.

Fenomenul ar trebui analizat în detaliu, întrucât cartea școlară concentrează în ea toate achizițiile culturale existente până la un moment dat. Totodată, ea reflectă deformat, incomplet sau decalat, însă întotdeauna revelator prin schematismul său, stadiul cunoștințelor unei epoci într-un anume domeniu, principalele aspecte și stereotipii ale societății etc. Pe de altă parte, manualul constituie cel mai important instrument pedagogic în care se regăsesc structurile, metodele și condițiile învățării fiecărei discipline, el fiind în același timp un vehicul ce răspândește prescripțiile cuprinse în programe, un anume sistem de valori, o ideologie, o cultură, reprezentând astfel principalul mijloc de îndoctrinare a noilor generații cărora li se adresează.

Parcă mai mult decât manualele altor materii, cărțile școlare de istorie și de literatură română au exercitat chiar o anume putere asupra colectivității²²³. De aceea, trebuie să constatăm dese confuzii între *istorie* și *morală*, prin atribuirea profesorului de istorie a unui rol important în materie de civism, de patriotism, deoarece, ca regulă generală, se constată o exaltare a patriei, însoțită de un cult al personalității (marii domnitori, suveranul, familia regală etc). De exemplu, capitolul dedicat de Gr.G. Tocilescu domniei regelui Carol I în manualul de istorie pentru clasa VIII liceală²²⁴ – ce reprezintă 11% din economia întregii ediții a II-a – constituie un exemplu în acest sens.

În mod evident, impactul manualului asupra tinerilor nu poate fi disociat de prestigiul autorului, de artificiile grafice care au evoluat odată cu progresele tehnicilor de carte, de seducția imaginilor etc, iar din acest punct de vedere istoria a beneficiat de atuuri suplimentare, manualele fiind mereu pline de ilustrații și hărți ce i-au cucerit din capul locului pe elevi. Pe de altă parte, în domeniul literaturii, prin intermediul manualelor se impune o anume validare și ierarhie în panteonul scrierilor naționale.

²²³ Vezi Maurice Crubellier, *Education et culture. Une direction de recherche*, în „Histoire de l'éducation”, 1/1978, p.39-48; Alain Choppin, *L'histoire des manuels scolaires: une approche globale*, în rev. cit., 9/1980, p.1-25; idem, *Les Manuels scolaires, histoire et actualité*, Paris, Hachette, 1992; *La cultura escolar de Europa. Tendencias historicas emergentes*, ed. Julio Ruiz Berrio, Madrid, Editorial Biblioteca Nueva, 2000; A. Choppin, *Pasado y presente de los manuales escolares*, în „Revista educación y pedagogía”, Medellín/Colombia, vol. XIII, 2001, no. 29-30, p.207-230.

²²⁴ Gr.G. Tocilescu, *Manual de istoria românilor pentru școalele secundare de ambe sexe*, întocmit după noul program din 30 martie 1899, ed. II, revăzută și adausă, București, Tip. ”Corpului didactic”, 1900, 575 p.

Această putere a cărților școlare a provenit însă și din apetitul, afinitatea publicului românesc față de sacralizarea trecutului și a valorilor naționale, în toată complexitatea lor. Manualul a fost, în afara manifestărilor aniversative publice – cel mai adesea cu iz câmpenesc –, suportul intelectual primar de educație prin focalizarea și vehicularea idealurilor noastre, ceea ce a determinat uneori pe hasdeieni bunăoară, prin „românismul” lor, să enunțe veritabile aberații. Iar „vinovații pentru starea de lucruri existentă azi – declara N. Iorga în 1900 – sunt, în parte, autorii de cărți de școală, care se bucură de concursul binevoitor al aprobatorilor de profesie și pricepuților răspânditori de idei false și cărți agramate”²²⁵.

Însă pentru a vedea mai coerent care erau mizele cultural-ideologice puse în joc în cazul cărților școlare, ca factori de putere intelectuală, poate n-ar fi inutil să oferim și o pildă în acest sens, referindu-ne la „războiul” manualelor de istorie de la cumpăna veacurilor XIX-XX²²⁶.

Tirul concentric al „noii școli” istoriografice, invocată deja, s-a îndreptat spre *Manualul de istoria românilor pentru școlile secundare de ambe sexe*, alcătuit de Gr.G. Tocilescu, ce cunoscuse mai multe ediții, vizate fiind îndeosebi cele din 1900 și 1903. Apreciat ca un „învățat de cea mai ușoară specie și un critic a cărui normă e interesul personal”²²⁷, Tocilescu reprezenta „vechea direcție în scrierea istoriei”, care a stăpânit la noi de pe la 1870 până spre 1900 și care, „învisă astăzi”, „face silințe disperate pentru a arăta că este încă în stare să ducă lupta pentru triumful zăpăcelii și neștiinței”²²⁸. De asemenea, „în expunerea istoriei medievale sau moderne a poporului român d-l Tocilescu n-a putut produce – de treizeci de ani de când se ocupă cu ea – nici o singură idee originală, nici o singură interpretare de izvoare care să fi deschis orizonturi noi istoriografiei noastre”²²⁹.

Polemica a fost generată de *Raportul* întocmit de I. Bogdan (reprezentant al ministerului în comisia pentru examinarea cărților didactice de curs secundar și mandatat în cazul de față de ceilalți membri ai comisiei: Anghel Demetrescu, Marin Dimitrescu și D. Onciul) pe marginea acestui

²²⁵ N. Iorga, *Cum se predă istoria în școalele noastre. Cu ocazia unui nou manual*, în „Convorbiri literare”, XXXIV, 1900, nr.1, p.42.

²²⁶ Cf. Lucian Nastasă, *Etnocentrismul și manualul de istorie*, în „Xenopoliana”, Iași, III, 1995, p.93-97.

²²⁷ „Sămănătorul”, II, 1903, p.784.

²²⁸ N. Iorga, *Manifestări nouă ale unei școale vechi*, în „Convorbiri literare”, XXXVII, nr.12, p.1132.

²²⁹ I. Bogdan, în „Convorbiri literare”, XXXVIII, 1904, nr.1, p.124.

manual și care, pentru prima oară în activitatea unei asemenea comisii, a fost dat publicității²³⁰, în mod evident și datorită faptului că Tocilescu „a avut totdeauna față de mine, ca și față de ceilalți colegi ai săi, o purtare necorectă”²³¹. Reacția nu a întârziat, Tocilescu tipărind o *Întâmpinare*, distribuită gratuit și în mare tiraj²³², ceea ce amplifică disputa. Și cum pe N. Iorga „să nu-l atingi... la Bogdan” – după expresia lui I. Găvănescul²³³ –, campania ia proporții în termeni greu de imaginat. Faptul coincide și cu intrarea în câmpul polemicii a profesorului universitar de pedagogie mai sus menționat, I. Găvănescul, căruia i se respinsese și lui un manual de istorie²³⁴ și care la Iași editează o revistă chiar în acest scop, intitulată „Cultura română”, devenită organ de polemică și de expresie a profesorului moldav.

În acest ultim caz, semnificativă prin valoarea noțiunilor și ideilor este polemica generată de necesitatea evidențierii relației organice dintre etnocentrism și viziunea universalistă asupra istoriei. Deși ea a reprezentat axa verticală pe care s-a structurat și evoluat istoriografia română, sub raport teoretic numai tentația alcătuirii unor bune manuale a pus în discuție chestiunea articulării istoriei naționale la cea universală, delimitarea deschiderii unghiului de vedere asupra acestei relații, armonizarea raportului dintre obiectiv și subiectiv atunci când se urmărește o atare integrare. Sunt probleme ce s-au ridicat în fața istoricilor autori de manuale sau a înalților funcționari din Ministerul Instrucțiunii la finele secolului XIX și începutul celui următor, cu serioase implicații metodologice și ideologice.

Preocupați de destinul societății românești – plămădită prin acumulările și salturile generate atât de evoluția firească, cât și de contactele cu celelalte civilizații occidentale – istoricii au fost chemați a contribui, cu instrumentele lor, la integrarea acesteia într-o perspectivă unică, recunoscut valorizatoare. Era un imperativ îndeobște acceptat și urmărit. Singurul punct de neconcordanță devenea maniera și locul ce se cuvenea istoriei naționale în cadrul celei universale. Și nu întâmplător

²³⁰ În „Convorbiri literare”, XXXVII, 1903, nr.11, p.1060-1070.

²³¹ I. Bogdan, în „Convorbiri literare”, XXXVIII, 1904, nr.1, p.124.

²³² Gr.G. Tocilescu, *Analiza unui raport asupra manualului de istoria românilor. Întâmpinare adresată domnului ministru al Cultelor și al Instrucțiunii Publice*, București, Tip. „Universitară”, 1903, 68 p.

²³³ „Cultura română”, I, 1904, nr.4, p.118.

²³⁴ I. Găvănescul, *Istoria omenirii pentru clasa II secundară: Evul mediu și evul modern (până la pacea de la Vestfalia)*, București, 1902.

discuția teoretică s-a purtat pe marginea structurii manualelor școlare, într-o epocă de aprige confruntări istoriografice și programatice.

Disputa reține atenția prin sintagma lansată, *româno-centrism*, pe care Ion Găvănescul o explicitează în prefața manualului său: „Suntem îndemnați, prin urmare (...) a muta centrul de gravitate și punctul de vedere din apus în răsărit, spre a privi și studia viața omenirii din evul mediu. Și nu-i deloc o pornire exclusivistă a pleca, în special, de la istoria poporului român”²³⁵. În fapt, ideea așa cum rezultă din prefață vădește o perspectivă falsă și nu-i de mirare că I. Bogdan o sancționează. Numai că slavistul bucureștean critică întregul material, mărgininu-se doar la analiza afirmațiilor din preambul. Chiar dacă prefața cuprinde o teorie vădit româno-centrică, în realitate manualul își găsește un echilibru benefic: este vorba de elemente de istorie națională în cadrul istoriei universale, într-o expunere limpede și sistematică. Fraze ca acestea: „Orice popor *nu poate* să privească evenimentele istorice din alt punct de vedere decât al intereselor lui”²³⁶ sau „e timpul, cred, să ne emancipăm și pe această cale culturală și să privim lumea istorică din punctul nostru de vedere, din centrul interesului nostru național”²³⁷, pot fi considerate la fel de eronate și păgubitoare ca cele afirmate de I. Bogdan în critica sa: „Istoria noastră a fost determinată de a vecinilor noștri, cu mult mai culți și mai puternici, cu mult mai vechi în civilizație decât noi”²³⁸.

Româno-centrismului generic invocat de autorul manualului, I. Bogdan îi contrapune europa-centrismul, prin Europa înțelegând doar Franța, Germania și Italia. De altfel, destinația cărții și epoca în care avea loc polemica ar putea, într-o anumită măsură, să îndreptățească pe autor. La vremea aceea manualele de istorie universală puse la dispoziția școlărilor erau întocmite până la identitate uneori cu cele franțuzești, în care istoria românilor era fie ignorată, fie tratată laolaltă cu cea a Imperiului otoman. Apoi, I. Găvănescul invoca o considerație pedagogică: „E natural să căutăm a lega în spiritul lor [al elevilor] noile fapte de cele vechi, să le ducem mintea de la cunoscut la necunoscut, de la apropiat la depărtat, și să le arătăm lumea istorică plecând din țara lor ca centru, după legile perspectivei în timp și spațiu: în plină lumină țara lor și țările vecine, în

²³⁵ *Ibidem*, p.V.

²³⁶ Idem, *Sistemul româno-centric în predarea istoriei universale*, în „Cultura română”, I, 1904, nr.7, p.193.

²³⁷ *Ibidem*, p.196.

²³⁸ I. Bogdan, *Câteva cuvinte despre sistemul româno-centric în predarea istoriei universale*, în „Convorbiri literare”, XXXVIII, 1904, nr.4, p.386.

penumbră și în umbră, din ce în ce mai deasă, țările mai depărtate sau mai puțin importante”²³⁹.

Sub acest aspect, nu putem pune un semn de egalitate între ideile lui Găvănescul și realizările excentrice ale lui Teoharie Antonescu, bunăoară, din *Dacia, patria primitivă a popoarelor ariene*, sau ale lui N. Densusianu, din *Dacia preistorică*. Afinități româno-centrice se regăseau întrucâtva și în raportul lui Th.A. Agulletti către „inspectorul general al învățământului secundar în chestiunea planului de întocmire a manualelor de istorie pentru licee și a punctelor de contact dintre istoria națională și cea universală”²⁴⁰, fără ca acest lucru să fi stârnit reacția lui Ioan Bogdan.

Efortul de autodefinire prin istorie comporta acum, la finele secolului XIX și începutul celui următor, nuanțe uneori exagerate, dar care își aveau corespondențe și în alte spații. „Școlile” etnopsihologice din Franța și Germania furnizau națiunilor central și sud-est europene suficiente instrumente pentru definirea etnocentrismului, iar unii din cei ce o făceau s-au întrecut deseori pe sine. În fapt, raportul dintre național și universal a rămas marea dilemă a istoriografiei române, și nu numai. Cât datorăm istoriei mondiale și cât ne datorează ea nouă? Care sunt criteriile și unitățile de valorizare? Facem istorie de dragul reconstrucției sau cu o finalitate practică? „Democratizăm” istoria prin implicarea unor zone geografice nesemnificative sub aspectul trecutului în marea respirație europeană? etc. Sunt întrebări ce au frământat pe autorii de manuale și care își așteaptă încă o legitimare ce n-a putut fi dată la cumpăna dintre veacuri. Mult mai echilibrate par a fi aprecierile lui M. Dimitrescu: „Studiul istoriei române trebuie propus în cadrul istoriei generale, arătându-se înrâuririle pe care le-am primit în decursul veacurilor de la celelalte neamuri. De altă parte, expunerea istoriei naționale trebuie stăpânită de imparțialitatea cea mai scrupuloasă, ferindu-ne de tendința falsă de a vedea porniri patriotice în vremuri când ideea patriotică nu era încă destul de lămurită, în mintea copiilor, căci nu se poate da o educație temeinică tinerimii înfățișându-i faptele istorice sub o lumină falsă. Iubirea de țară și de neam se cuvine să fie cultivată cu mult tact; ea trebuie să răsară în mod firesc din cunoașterea suferințelor și izbânzilor comune, precum și din aspirațiunile pe care trebuie să le aibă orice popor, care vrea să însemne ceva în lume. Deci, sinceritatea și adevărul trebuie să fie nota dominantă a cursului de istorie

²³⁹ I. Găvănescul, *Româno-centric și româno-vitreg*, în „Cultura română”, I, 1904, nr. 8, p.225.

²⁴⁰ Th.A. Agulletti, *Istoria națională și cea universală*, extras din „România jună”, 17 martie 1900.

națională”²⁴¹. Iar pe aceeași linie se înscrie și Raportul adresat de G.I. Ionnescu-Gion ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, *Istoria națională în istoria universală* (București, Imprimeria statului, 1900), fără ca ideile cuprinse în el să fi fost cumva invocate de I. Bogdan sau N. Iorga, autorul făcând parte din tabăra adversă.

Fără a intra în amănuntele bibliografice ale acestei înfruntări, ce avea la bază și temeuri ideologice bine determinate²⁴², prin punerea în discuție a conceptului de etno-centrism în istoriografie, reținem doar că desfășurarea conflictului de interese dintre *noua* și *vechea* generație de istorici la cumpăna dintre veacuri a făcut ca patimile și concepțiile diferite să se manifeste și în acest domeniu, patimi generate de prestigiu, vanitate, avantaje materiale etc. Iar strategia descalficării intelectuale a funcționat în mod irevocabil.

În fond, conflictul dintre „vechea” și a doua „nouă” școală istoriografică ce s-a manifestat în anii '30 ai secolului XX a avut și o puternică componentă ce ținea de producția manualelor de istorie. Și cum să nu se înfurie N. Iorga pentru faptul că, de pildă, manualul de istoria românilor pentru clasa a VIII-a realizat de C.C. Giurescu era apreciat astfel de către Nichifor Crainic: „Este o carte care, prin limpezimea stilului, prin temeinicia construcției și prin splendoarea tehnică cu care se înfățișează, trece dincolo de valoarea didactică și poate folosi oricărui om de cultură”²⁴³. Iar acest fel de prezentare apărea într-o vreme în care opera istoriografică a lui Iorga era tot mai mult apreciată drept „confuză”, încărcată de informații „inutile” etc.

²⁴¹ M. Dimitrescu, *Studiul istoriei în învățământul secundar*, în „Revista de istorie, arheologie și filologie”, X, 1909, p.357.

²⁴² În acest sens vezi: N. Iorga, „Cultura română” *contra culturii române și d. Găvănescul contra prietenilor săi*, în „Sămănătorul”, II, 1903, p.783-785; idem, *Pentru d. I. Găvănescul*, în rev.cit., III, 1904, p.14; idem, *Un dulce pedagog: d. I. Găvănescul*, în rev.cit., III, 1904, p.129-131; idem, *Pentru dreptate și cuviință*, în rev.cit., III, 1904, p.203-205, 220-223 și I. Găvănescul, *O execuție științifică*, în „Cultura română”, I, 1903, nr.1, p.23-26; idem, *Lămuriri pentru d-l N. Iorga*, în rev.cit., I, 1903, nr.2, p.55-59; idem, *Rapoartele comisunii cărților didactice*, în rev.cit., I, 1904, nr.3, p.74-81; idem, *O discuție mai plăcută pentru dl. N. Iorga*, în rev.cit., I, 1904, nr.4, p.115-121; idem, *Cu cine discut eu?*, în rev.cit., I, 1904, nr.5, p.142-149; idem, *După operație...*, în rev.cit., I, 1904, nr.6, p.175-179 ș.a.

²⁴³ Nichifor Crainic, *Conștiința eroică*, în „Spirit militar modern”, II, 1939, nr.1, p.9 (este vorba de C.C. Giurescu, *Istoria românilor*, pentru clasa a VIII-a secundară, București, Cugetarea, 1939, 434 p.; în același an, Giurescu a publicat și o *Istoria românilor* pentru clasa a IV-a secundară, București, Cugetarea, 1939, 309 p.).

Înfruntări similare cu cele din lumea istoricilor au cunoscut și literații. De pildă, când Mihai Dragomirescu, Gh. Adamescu și I.A. Rădulescu-Pogoneanu au publicat manualele *Literatura veche*, pentru clasa a VIII a liceelor (București, 1903) și *Literatura română modernă*, pentru clasa VII de liceu (1902), Ov. Densusianu le-a criticat foarte aspru, în calitate de membru al comisiei Ministerului Instrucțiunii de cercetare a lor. Densusianu și-a publicat critica și în studiul său *Din literatura didactică*²⁴⁴.

Pe de altă parte, realizarea și editarea unei cărți școlare a fost mereu și o excelentă sursă de bani pentru universitari, poate și de aceea asistăm la o acerbă competiție de a intra în mecanismul făuritorilor de manuale și al acreditării lor de către ministerul de resort²⁴⁵.

Printre autorii de manuale găsim astfel pe Petre Rășcanu, ce a realizat un *Curs complet de istoria universală, publicat pentru liceul superior. IV. Istoria Evului Mediu* (Iași, 1894; ediția II, Ploiești, 1895); Ov. Densusianu, I.A. Candrea și D. Caracostea au publicat împreună, în 1910, trei tomuri, de fapt *Curs de limba română*, pentru clasele I, II și III secundare, primii doi autori republicând ediții pentru aceleași clase până în 1936; Andrei Oțetea a fost autorul manualelor de *Istoria medievală și modernă* pentru clasa a V-a și a VI-a secundară (ambele apărute în 1936); V. Papacostea și P.P. Panaitescu au realizat împreună cel puțin cinci manuale, ce acopereau istoria antică, medievală și modernă, iar fiecare din aceștia, cu alți coautori, a produs și alte tipuri de cărți școlare ș.a.m.d. Totodată, de exemplu, în perioada interbelică monopolul cărților școlare de greacă și latină aproape că era deținut laolaltă de Iuliu Valaori, Cezar Papacostea și G. Popa-Lisseanu: *Gramatica limbii latine. Morfologia, sintaxa și noțiuni de stilistică*, clasa IV-V liceală (1929); *Noțiuni elementare de limba elenă*, clasa a VII-a liceală (1929); Ovidiu, *Excerpte din Tristia și Pontica*, clasa a VI-a liceală (1929); Cicero, *In Catilinam orationes*, clasa VI secundară (1935); Cicero, *Oratio pro Marcello*, clasa VI liceală (până în 1939 la a IV-a ediție); *Commentarii de Bello Gallico*, excerpte din C. Iulii Caesaris, clasa a V-a (în 1935 la a doua ediție); Platon, *Criton*, text însoțit de note explicative pentru clasa a VIII-a de liceu (1935); *Limba greacă*, pentru clasa a VII-a și a VIII-a liceală (1935); *Cultura română în lectură ilustrată*, manual pentru studiul limbii latine, clasa III gimnazială (în 1935 la ediția a III-a); Lucian, *Dialogul morților*, text grec însoțit de note explicative și de un vocabular pentru clasa a VIII-a de liceu

²⁴⁴ În „Sămănătorul”, II, 1903, nr.-le 26, 28, 29, 30 și 31.

²⁴⁵ Vezi de pildă G. Bogdan-Duică, *Monopolul cărților didactice*, în „Revista generală a învățământului”, IV, 1909, nr.10, p.764-765.

(1935); *Episoade din Vergilius – Georgica*, cu o introducere biografico-literară și note explicative pentru uzul claselor VI sau VII liceală (1935); *Istoria literaturii latine pe bază de texte. Antologie și crestomație* (1939) ș.a.

Ar fi aceste câteva atribute ale puterii intelectuale doar o infimă parte din elementele ce conferă universitarilor români un soi de autoritate nu doar râvnită, ci și mult invidiată. În fond, fiecare aspect în parte ar trebui să constituie teme distincte de cercetare și reflecție, cu atât mai mult cu cât instrumentarul științific de astăzi oferă perspective noi de reconstrucție și înțelegere a unui câmp distinct, perfect circumscris mediului universitar.

ÎN LOC DE CONCLUZII

Fără să fi acoperit întreaga gamă de probleme specifice unui asemenea subiect, cele câteva repere prezentate până acum credem că sunt suficiente pentru a sugera direcții de cercetare și a surprinde mecanismele de bază ale cooptării și promovării în mediul universitar românesc. Pe de altă parte, a rezultat evident faptul că la noi nu se poate vorbi în cazul universităților de o articulare sau distincție conștientă între calitatea de pedagog și cea de cercetător, ceea ce a generat un soi de specificitate, adeseori „calitativ negativă”, proceselor de selecție în învățământul superior. Chiar „Institutele” create pe lângă diversele catedre în perioada interbelică erau mai degrabă niște organisme preponderent pedagogice care în prea puține cazuri și-au asumat și programe punctuale de investigație științifică. Multe au apărut pentru că „trebuiau să apară”, pentru a fi în „acord” cu universitățile occidentale, dar și pentru că avea „colegul”, cu toate beneficiile materiale și de reprezentare ce le-am evidențiat pe parcursul lucrării. De aceea, recrutarea profesorilor se făcea ținându-se cont nu numai de competențele științifice dovedite într-o anumită materie, ci și de calitățile pedagogice, de capacitatea lor de a articula la problematica generală a unei discipline progresele fundamentale ce s-au realizat în domeniu prin intermediul cercetărilor specializate, din păcate – la unii universitari – doar sub forma „ținerii la zi” a informațiilor bibliografice.

Evident, a rezultat totuși că selecția și promovarea în mediul universitar românesc au ascultat și de alte reguli decât cele fundamentale: meritul și capacitatea. Sunt însă mecanisme ce au acționat și în alte spații, despre care orice s-ar putea spune, dar nu că sunt și „balcanice”. Asta înseamnă că principiile validării competențelor au fost aproape mereu și pretutindeni concurate de vicii obscure, anevoie de depistat și contracarat. Poate că face parte din ființa umană de a găsi soluțiile optime, dar și cele mai facile, de a reuși în viață, de a se asocia după principii de „clan” și de a acționa în „haită”! Poate, mai ales că sunt excepții care confirmă regula!

Pe de altă parte, schimbarea de regim de după 1945 părea să introducă o anume „rânduială” în mecanismele de selecție universitară, schimbându-se totodată profund greutatea profesorilor – și în general a

intelectualilor – ca factori de putere spirituală, din perspectiva libertății de gândire și de expresie. În primul rând că mulți din vechii profesori au fost treptat epurați sau nevoiți să se retragă din spațiul universitar și academic, rămânând doar aceia care fie au îmbrățișat cu bună credință noile valori ale statului de tip comunist (în fond totalitar), fie au acceptat asocierea din oportunism și carierism. De altfel, inițial am fost tentați să includem și un capitol referitor la „Suspendări, eliminări și epurări din mediul universitar”. Am constatat însă că fenomenul este mult mai complex decât cel înfățișat până acum de doar câțiva analiști de la noi, ceea ce ar presupune nu doar investigații suplimentare și reflecție, dar și mult mai mult spațiu.

Pe de altă parte, deși în ultimul deceniu și jumătate au existat preocupări ale istoriografiei române pentru deslușirea mecanismului epurărilor din învățământul universitar, acest aspect a fost cu preponderență analizat doar pentru perioada de după 1944, deși nu întotdeauna într-un spirit deontologic cât de cât adecvat subiectului. Or, această temă este mult mai veche, cu motivații și implicații la fel de profunde, iar analiza ei nu se poate mărgini doar la o simplă descriere a eliminărilor, arestărilor sau amnistiiilor, deși este aspectul cel mai ușor de surprins. Subiectului i se cuvine mult mai multă atenție, iar din fațetele pe care le implică avem în vedere acum îndeosebi epurările politice, cu interogațiile de rigoare: a existat în dreptul românesc conceptul de „epurare”? Sau este ascuns în spatele unei alte/altor formule juridice? Se referă această acțiune doar la „epurarea” pe temeuri politice? Ce s-ar putea spune în cazul unui demers istoriografic asupra obiectului juridic de „epurație politică”? După 23 august 1944 se restabilește într-adevăr legalitatea monarhiei constituționale? Dacă este așa – ceea ce ar putea explica incriminarea universitarilor colaboratori ai regimului Antonescu –, cum rămâne cu perioada regimului așa-zis de „dictatură regală”, sub Carol II? Poate intra în discuție legitimitatea unei ordini juridice de tranziție, cum a fost la noi între 1944-1948? Cum apreciem și integrăm toate eliminările cu tentă politică din învățământul superior începând chiar cu anii fondării acestuia?

De regulă, pedepsirea cuiva presupune existența unui delict, așadar individul trebuie să fi comis o faptă sancționată printr-un articol de lege. Pe de altă parte, universitatea – prin autonomia ei – este generatoare de norme, creându-și de-a lungul vremii propriile pârghii de „justiție” (consiliu profesoral, senat, comisii de anchetă etc), iar așa cum – de pildă – poate fi eliminat un student, de ce nu ar putea fi îndepărtat și un profesor? În fond, profesorii nu au fost excluși întotdeauna în urma unui act clasic de justiție menit să apere statul, ci doar una din entitățile acestuia, deși la limită ar putea fi invocate și câteva excepții. De pildă, B.P. Hasdeu a avut de-a face

de mai multe ori cu justiția, mai ales înainte de a deveni universitar: în 1863, la Iași, procesul intentat lui după publicarea nuvelei *Duduca Mamuca*, pentru imoralitate, în care a fost achitat; în vara lui 1870, când a fost arestat și încarcerat la Văcărești cu ocazia revoltei antidinastice a lui Candiano Popescu de la Ploiești etc¹.

În schimb, Titu Maiorescu a fost suspendat din învățământul superior (era profesor și rector), sub pretextul de „abuz de putere” (în octombrie 1864), urmând a fi dat și în judecată². Abia după pronunțarea sentinței va fi reintegrat, începând cu 15 mai 1865, prin hotărârea domnitorului A.I. Cuza. Ceva mai târziu, pentru că Maiorescu nu și-a ținut cursurile în primul semestru al anului 1869/70, motivând absența prin certificate medicale, ministrul Instrucțiunii – care îi era adversar politic –, Gh. Mârzescu, instituie o comisie de universitari din capitală care să judece absența lui Maiorescu, care în intervalul respectiv ar fi pledat în niște procese la Roman și București, dar a făcut și o călătorie la Berlin. Maiorescu nu s-a prezentat în fața comisiei (14 martie 1870), pentru disculpare, la 31 martie 1870 aducându-i-se la cunoștință decizia organismului de judecată, care l-a exclus din învățământul superior³. Această eliminare nu a durat prea mult, conservatorii venind la putere, iar P.P. Carp – ca ministru al Instrucțiunii – invitându-l să-și reia cursurile. Însă pentru că acuzațiile aduse lui Maiorescu fuseseră anunțate încă din februarie 1870 în „Monitorul Oficial”, Maiorescu condiționează reintegrarea de publicarea în același organ a unui text care să-l discolpe, ceea ce s-a și întâmplat⁴.

Nu trece mult timp și Titu Maiorescu are din nou probleme. În 1871 ministru al Instrucțiunii era Christian Tell, care refuză să-i acorde concediu lui Maiorescu de la catedră pe timpul cât acesta avea mandat de deputat, chiar dacă titularul propusese un suplinitor în persoana tânărului

¹ Interogatoriul luat lui Hasdeu, dar și alte documente, sunt publicate în „Manuscriptum”, VII, 1976, nr. 4, p.166-170.

² *Documente din arhive ieșene*, III, ed. D. Ivănescu, București, Edit. Minerva, 1988, p.30. Vezi mai ales analiza întreprinsă de Florea Ioncioaia, *Titu Maiorescu și primul său rectorat la Universitatea din Iași (1863-1864)*, sub tipar.

³ *Arh.St.Iași, Universitatea „A.I. Cuza”. Rectorat*, dos.100/1869-1870, 39 file.

⁴ „Monitorul Oficial”, nr. 105 din 15 mai 1870, p.2. Despre acest aspect vezi T. Maiorescu, *Jurnal și epistolar*, ed. Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon, vol. VI și VII, București, Edit. Minerva, 1986, 1987, la anul respectiv; Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, II, București, Edit. Socec, 1897, p.441-442, 451-457; Constantin Popescu-Cadem, *T. Maiorescu – acuzat și acuzator într-un proces universitar*, în „Manuscriptum”, XI, 1980, nr. 3, p.146-152.

A.D. Xenopol (care avea doar 24 ani). Maiorescu nu se supune deciziei lui Tell, acesta din urmă considerându-l „demisionat”; mai mult chiar, catedra de filosofie este declarată vacantă, stabilindu-se chiar și data concursului, în 25 martie 1872, până atunci materia fiind suplinită de N. Quintescu⁵. Este însă doar o mostră a răzbunărilor politice în câmpul universitar, la rândul lui chiar Maiorescu, pe când era ministru al Instrucțiunii, îndepărtând de la Universitatea din Iași (în 1875) pe mai vechiul lui adversar politic, A. Vizanti, care va fi rechemat în funcție imediat după căderea guvernului; la fel a procedat în același an, 1875, cu B.P. Hasdeu, pe care ministrul Instrucțiunii, T. Maiorescu, îl „descarcă de însărcinarea” de a ține cursul extraordinar de filologie comparată la Universitatea din București⁶.

Totodată, o putere politică este totdeauna în măsură să impună din punct de vedere juridic o epurație pe motive politice. Însă problema care s-ar pune este aceea a aplicării retroactive a unei legi, luându-se în discuție pedepsirea cuiva pentru fapte legate de colaborarea – în sens larg – cu o putere apreciată ca ilegitimă. Cu toate acestea, fiind înalți funcționari de stat, epurarea universitarilor nu poate fi decisă decât de o autoritate definită și după o procedură bine conturată. În practica istoriei, epurația este specifică mai degrabă societăților care trec printr-o dinamică revoluționară, purtătoare a totalitarismului. Chiar și așa însă, ea se aplica îndeosebi la nivelul armatei, administrației, al clasei politice, în vreme ce lipsește cu totul în ceea ce privește mediile academice, Universitatea în sine având ca fundament libera circulație a ideilor, a opiniilor etc. Însă în România de după 1944, epurarea a atins toate straturile societății.

Cu toate acestea, altfel au stat lucrurile la finele primului război mondial, când realizarea aspirațiilor naționale a produs nu doar un entuziasm general, ci și patimi, intoleranță. De pildă, din perspectiva subiectului nostru, în temeiul decretului regal nr. 441 din 21 ianuarie 1919, universitarii care au avut o „atitudine antinațională” în vremea războiului au fost suspendați. Mai mult chiar, grupul de profesori români aflați pentru propagandă la Paris au trimis ministrului Instrucțiunii un memoriu prin care se cerea chiar pedepsirea colegilor care s-au făcut vinovați de atitudini contrare „intereselor naționale” (adică au fost filo-germani). În acest context, Al. Philippide, Ilie Bărbulescu, Tr. Bratu, D. Gusti, G. Ibrăileanu și I. Petrovici de la facultatea de filosofie și litere din Iași au adresat marelui colegiu universitar un document în care se afirma că: „Nu putem renunța la libertatea gândirii, bunul suprem al Universităților”, manifestându-și astfel

⁵ *Arh.St.Iași, Universitatea „A.I. Cuza”. Rectorat*, dos. 165/1871-1872, 84 file.

⁶ *Documente din arhive ieșene*, III, p.3.

solidaritatea cu cei incriminați, pentru a lăsa „fiecăruia dintre noi răspunderea morală pentru faptele și vorbele sale”. Totodată, aceștia afirmă că Marele Colegiu Universitar nu se poate constitui în „judecător al nostru”, iar ei nu se pot asocia „la crearea unei atmosfere neprielnice muncii cinstitute și rodnice în această universitate”, la „otrăvirea spiritelor prin ațătare la ură, prin suspectări, prin polemici dictate de patimă sau de interese cu totul străine de universitate”, pentru că acest lucru „duce la anarhie”, iar „anarhia poate distruge din temelii și pentru totdeauna Universitatea Moldovei reîntregite”⁷.

De altfel, din această perspectivă, istoriografia noastră a cam omis faptul că împrejurările politice și militare din 1917-1918 nu au lăsat nici măcar o iluzie de autonomie regiunii ocupate de germani (inclusiv capitalei, Bucureștiul), creându-se astfel un „spațiu al colaboraționismului”, regulă ce ar trebui aplicată – cu câteva retușuri – și pentru anii celui de-al doilea război mondial. De aceea, ar trebui văzut dacă dintre universitari au existat interlocutori cu ocupanții germani, dacă au fost „curele de transmisie” pentru rechiziții, taxe, amenzi, responsabili obedienți etc. În fapt, a fost vorba de o colaborare marginală, pasivă, mai degrabă o acomodare cu ocupanții, fiind mai curând niște „sacrificați”, care au acceptat să gestioneze și să protejeze treburile diverselor instituții rămase în București⁸. De exemplu, nu aflăm printre universitarii rămași la București „delatori”, deși acest lucru era încurajat de germani și chiar remunerat.

De altfel, actele considerate a fi fost săvârșite prin „lipsa sentimentelor patriotice” nu sunt justițiabile, iar probele sunt greu de invocat în cazul „moralei patriotice”. Iată cum se face că acest tip de colaborare nu permitea în epocă o acțiune judiciară, ceea ce și explică „represiunea” limitată de la sfârșitul conflagrației. Ca mai pretutindeni, a existat o pornire inițială și contra „răilor români”, dar care apoi s-a calmat. Pe lângă motivele concrete ale acestui gest, s-a invocat atunci și faptul că epurările *directe* sau *deghizate* ar fi fost singurul mod de a curăța o instituție de elementele nedorite, unicul mijloc de a sparge solidarități de clan sau familiale, pentru a instaura însă altele.

Se cuvine însă remarcat și faptul că au existat și momente grave din istoria României, când eliminarea unor personaje s-a făcut nu numai pe cale administrativă, ci și „ilegală”, prin asasinare, cum s-a întâmplat în

⁷ *Ibidem*, p.114-115.

⁸ Vezi și Eufrosina Popescu, *Din istoricul Universității din București, în timpul ocupației germane (1916-1918)*, în „Analele Universității din București”, Științe sociale-istorie, XII, 1963, nr.30, p.127-138.

cazul universitarilor literari cu N. Iorga, ucis de legionari în noiembrie 1940, sau cu Petre Andrei, împins la sinucidere. De altfel, în luna și anul invocate, la Universitatea din București a fost numită chiar o comisie de epurare a profesorilor universitari, prezidată de rectorul de atunci, P.P. Panaitescu, de la facultatea de litere fiind invitați pentru anchetă M. Ralea, Al. Rosetti și C.C. Giurescu. Discuțiile cu membrii comisiei au fost însă „academice”, de pildă, în cazul lui Giurescu, aceștia interesându-se de contextul în care acesta a publicat un articol în „Universul” a doua zi după ce a fost asasinat Armand Călinescu (Giurescu editase și un volum de cuvântări ale acestuia). Se pare însă că era doar un pretext. În cele din urmă s-a hotărât ca Giurescu și Rosetti să fie scoși din universitate și trecuți la altă instituție de stat, iar Ralea să fie destituit. Atunci, C.C. Giurescu a căutat să intervină pe lângă mai vechiul său prieten, rectorul de acum (Panaitescu), care în 1938, când urma să fie trimis în lagărul de legionari de la Miercurea Ciuc, a obținut iertarea de la Armand Călinescu, prin intermediul lui Ralea. Acum, în toamna lui 1940, se pare că P.P. Panaitescu i-a tot repetat lui Giurescu: „nu pot face nimic!”⁹. A izbucnit însă rebeliunea legionară, iar în fruntea comisiei a fost numit Scarlat Lambrino, care a anulat decizia anterioară. Însă după înăbușirea rebeliunii, Panaitescu nu a fost arestat – ca ceilalți legionari care nu au reușit să treacă granița¹⁰ –, ci a scăpat fără pedeapsă, grație intervenției pe lângă Ion Antonescu a lui Ernst Gamillscheg (1887-1971), directorul Institutului de Cultură Germană din România.

Dar și alții au avut de înfruntat spectrul suspendării sau al epurării în acei ani, de pildă lui Iorgu Iordan făcându-i-se o percheziție la domiciliu (4 octombrie 1940), pe baza unui ordin al Direcției Generale a Poliției Statului, fiind apoi dus la București de doi comisari și doi studenți legionari, unde a stat arestat vreme de 8 zile, sub acuzația de mason și comunist¹¹. În cele din urmă a fost pus „în concediu din oficiu” (de la 1

⁹ C.C. Giurescu, *Amintiri*, ed. Dinu C. Giurescu, București, Edit. All, 2000, p.302-303.

¹⁰ Dintre „literați” a reușit să scape în afara țării Dumitru Găzdaru, profesor de limbi și literaturi romane la Iași, care și-a desfășurat apoi activitatea la Roma și ulterior Buenos Aires. Acesta însă, pentru convingerile sale politice, fusese suspendat din învățământ de la 10 iulie 1938 (cf. ÎDR nr.2574/1938), după ce, în prealabil, i se fixase domiciliu forțat pentru „activitate interzisă”.

¹¹ Valeriu Mangu, *De vorbă cu Iorgu Iordan*, București, Edit. Minerva, 1982, p.325-333. De altfel, Iordan a mai fost anchetat și în noiembrie 1934, ca membru al unei organizații „antirăzboinice” și „antifasciste”, i s-a făcut percheziție etc, dar s-a finalizat printr-o ordonanță de neurmărire.

noiembrie)¹², alături de el fiind suspendat, în afara lui M. Ralea, menționat mai sus, și Fl. Ștefănescu-Goangă. De altfel, nu după mult timp, prin dispozițiile decretului-lege nr. 2254 din 7 august 1941¹³, au fost trecuți la pensie, de la facultatea de litere din Cluj/Sibiu, Vl. Ghidionescu și D.M. Teodorescu, tot ca o formă de îndepărtare din învățământul superior. Mai mult chiar, de la aceeași universitate, la 23 octombrie 1943 au fost arestați Victor Iancu și Zevedei Barbu, în cele din urmă Curtea Marțială a Corpului 6 Armată din Sibiu condamnând doar pe cel din urmă la 8 ani și 6 luni închisoare pentru „propagandă politică în școală” și „participare la organizație politică și activitate clandestină potrivnică ordinii existente în stat”. În consecință, este destituit și din învățământul superior¹⁴, iar în conformitate cu legislația vremii pierde drepturile politice, pe cel de pensie, i se anulează diplomele de licență și doctorat etc¹⁵. Va fi reprimat imediat după căderea regimului Antonescu, pentru ca din ianuarie 1945 să devină și secretar general la Ministerul Naționalităților, apoi funcționar la Ambasada României din Londra, pentru ca în 1948 să aleagă emigrația¹⁶.

Asemenea acțiuni n-au fost însă singulare și nici specifice doar anilor tulburi ai celui de-al doilea război mondial: Dragoș Protopopescu și Nae Ionescu sunt arestați și întemnițați la Jilava după asasinarea primului ministru I.G. Duca (31 decembrie 1933), scăpând de acuzații abia în aprilie 1934, acțiune ce se repetă și în 1938; George Pascu a fost suspendat din funcția de profesor și director al seminarului de Istoria literaturii române vechi din Iași pe întreg anul academic 1932-1933, fiind reintegrat abia în 1934¹⁷; iar acesta a mai fost o dată suspendat în 1938, vreme de un an, în

¹² Cf. *Arh.St.București, Ministerul Instrucțiunii. Corespondență*, dos. 955/1940, f.100.

¹³ În „Monitorul Oficial”, nr.186 din 8 august 1941.

¹⁴ „Monitorul Oficial”, nr.304 din 31 decembrie 1943.

¹⁵ *Arh.St.Cluj, Facultatea de litere-corespondență*, dos.541/1943.

¹⁶ În consecință, Zevedei Barbu (1914-1994) a fost destituit din nou din învățământul superior, prin decizia Ministerului Educației nr.237.274/15 octombrie 1948 („Monitorul Oficial”, nr.236 din 11 octombrie 1948), semnată de C. Daicoviciu. Va deveni apoi profesor la Universitatea din Glasgow și la cea din Sussex, unde a fondat catedra de sociologie, publicând totodată o sumă de lucrări extrem de valoroase (*Le développement de la pensée dialectique*, Paris, A. Costes, 1947; *Democracy and dictatorship. Their psychology and patterns of life*, London/Routledge & Kegan Paul, New York/Grove Press, 1956; *Problems of historical psychology*, London, Routledge and Kegan, 1960; *Society, Culture and Personality. An Introduction to Social Science*, New York, Schocken Books, 1971 ș.a.)

¹⁷ *Arh.St.Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”*. Rectorat, dos.1431/1932.

urma unei anchete disciplinare (de o comisie alcătuită din Șt. Grașoski, P. Andrei și Ion Atanasiu), decizia fiind luată de Armand Călinescu (ministru interimar al Educației); disciplinar a fost suspendat și Ioan Hudiță, tot pentru un an (1933/34)¹⁸ etc.

Un aspect ce trebuie evidențiat este acela că atât înainte, cât și după 1944 constatăm la noi o semnificativă ardoare a delațiunii, care de regulă coincide cu interesele particulare ale delatorului sau ale unui grup pe care îl reprezintă. Acest lucru ar putea fi catalogat și ca parte dintr-un „război al posturilor” (torni pe cineva ca să-i ocupi apoi locul), cazuistica fiind impresionantă în mediul universitar românesc de după anul menționat mai sus. Pe de altă parte, pentru anii regimului comunist se poate vorbi și de o „purificare” aproape continuă, prin filtrările periodice ale propriilor aderenți, aspectul acoperind tot felul de fenomene, de la procesele politice și teroarea organelor „de ordine”, până la excluderea comuniștilor aparent fără motive politice. În fapt, de cele mai multe ori, „purificările” au fost generate de o perioadă anterioară de recrutări masive în cadrul PCR.

Cu toate acestea, vechea putere intelectuală a universitarilor interbelici scade întrucât noul regim le limitează și mai apoi chiar le interzice manifestarea liberă cărturărească și oratorică, iar când acest lucru este permis, intervențiile lor sunt minuțios supuse cenzurii sau autocenzurii. Mai mult chiar, în conformitate cu prevederile Decretului-lege nr. 364 din 2 mai 1945¹⁹, este alcătuită o Comisie a Ministerului Propagandei (titularul departamentului fiind P. Constantinescu-Iași) pentru „întocmirea listei tuturor publicațiilor periodice și neperiodice apărute în România de la 1 ianuarie 1917 până la 23 august 1944 cu caracter legionar, fascist, hitlerist, șovinist, nazist sau pasagii dăunătoare bunelor relații ale României cu Națiunile Unite”, în care vor fi cuprinse multe lucrări ale universitarilor literari²⁰, lista fiind mereu revizuită de-a lungul vremii²¹.

Așadar, pe mulți din universitarii la care ne-am referit în acest volum, regimul de după 1945 îi scoate din viața publică, le interzice să mai publice sau lucrările lor mai vechi sunt oprite de a mai fi citite, consultate sau chiar citate. Alții, care au știut să tragă foloase din schimbarea politică, au făcut compromisul, prea puțini rămânând cantonați doar în sfera activităților științifice proprii, acceptând totodată și implicarea extra-univer-

¹⁸ *Ibidem*, dos. 1935/1933.

¹⁹ În „Monitorul Oficial” nr.102 din 4 mai 1945.

²⁰ Lista acestor publicații a fost cuprinsă în broșura *Publicațiile scoase din circulație până la 1 august 1945*, București, Ministerul Propagandei, 1945.

²¹ Vezi vol. *Gândirea interzisă. Scrieri cenzurate. România, 1945-1989*, coord. Paul Caravia, București, Edit. Enciclopedică, 2000.

sitară. Din perspectiva iluziei „puterii intelectuale”, cei care au trecut repede de partea regimului comunist au fost recompensați. Bunăoară, Tudor Vianu a condus Teatrul Național din București (1945-1946), apoi a fost ambasador în Jugoslavia (1946-1947), director general al Bibliotecii Academiei Române (1958-1964) și secretar general al Comisiei Naționale pentru UNESCO (1958-1964). La fel, George Călinescu s-a transferat la Universitatea din București, fiind totodată director al Institutului de istorie și teorie literară (1949-1965), deputat în Marea Adunare Națională etc. De schimbarea regimului a profitat și Iorgu Iordan, care va trece și el la Universitatea din București (unde va fi rector între 1957-1958), devenind totodată directorul Institutului de lingvistică (1949-1952 și 1958-1970), iar o vreme fiind și ambasador al României la Moscova (1946-1947); totodată, cât a mai rămas la Iași, imediat după 23 august 1944, a făcut parte din comisia de epurare a universității de acolo, iar din poziția de vicepreședinte al Academiei RPR (1959-1966) a făcut cam tot ce a putut pentru a blama pe diverșii „rivali” ai săi, îndeosebi pe G. Călinescu și D. Macrea. Astfel, aderarea acestora la noul regim comunist le-a dat posibilitatea să rămână la catedră, să publice, să ocupe posturi, să aibă bunăstare etc, în vreme ce alții au fost comprimați, epurați, băgați în închisoare. Evident, este un subiect ce comportă un alt spațiu de dezvoltare și care își așteaptă încă analiștii.

În fond, acesta a devenit și scopul cărții de față: să rămână neterminată! Doar astfel se mai poate nădăjdi ca anchetele pe asemenea teme să continue, realizându-se în primul rând instrumente de lucru, deschidere spre cele mai promițătoare provocări metodologice, interes pentru Arhive, istorie orală, jurnale și memorialistică.